THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961103884

๑๗ ๑

ของขอบคุณสมาชิก

ธรรมศักดิ์ - วุฒิสาร ตุลาคม

๖ ๐ ก.ค. ๒๗

วันที่ 10 ต.ค. 37
เลขทะเบียน 0648
เลขหมู่ ๐๗
W4180
2524

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ಅರ್ಜಿದಾರರ ಸಹಿ

ಅರ್ಜಿದಾರರ ಹೆಸರು (ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ)

ಅರ್ಜಿದಾರರ ಹೆಸರು (ಕನ್ನಡ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ)

วันที่ / /
เลขทะเบียน
เลขหมู่

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ

พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์ วัน อุตฺตโม)

วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จังหวัด สกลนคร

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๔

ร ำ ลึ ก ใ น พ ร ะ ม ห ำ ก รุ ณ ำ ธิ คุ ณ

วันอาทิตย์ที่ 27 เมษายน 2523 เวลา 13.57 น. มีอุบัติเหตุเครื่องบินตกที่ตำบลคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีผู้เสียชีวิตจำนวนมากนั้น มีพระสงฆ์ถึงแก่มรณภาพ รวม 7 รูป คือ

1. พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จังหวัดสกลนคร
2. พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม วัดสิริสาลวัน อ.หนองบัวลำภู จ.อุดรธานี
3. พระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ วัดเจติยาคิรีวิหาร (ภูทอก) อ.บึงกาฬ จ.หนองคาย
4. พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร วัดป่าแก้วชุมพล อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร
5. พระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม วัดประสิทธิสามัคคี ป่าบ้านโต้ อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร
6. พระครูประสาทสมณการ วัดอาจสุรวิหาร อ.เมือง จ.อุดรธานี
7. พระเฉลิมชัย วัดอาจสุรวิหาร อ.เมือง จ.อุดรธานี

ในเวลาต่อมาความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เสด็จพระดำเนินไปยังโรงพยาบาลภูมิพล เพื่อให้เจ้าหน้าที่รวบรวมศพพระสงฆ์ และให้คณะแพทย์ตกแต่งสภาพศพของพระอาจารย์วัน และพระอาจารย์อื่น ๆ เสร็จแล้วให้อัญเชิญไปประดิษฐานบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระศรีมหาธาตุ เพื่อทรงนมัสการศพพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) และพระอาจารย์อื่น ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับศพพระอาจารย์ทั้งปวงไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ตลอดไปจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบทองทึบประกอบศพฉัตรเบญจา ตั้งเครื่องประดับและพระพิธีธรรมสวด กำหนด 7 คืน

วันที่ 28 เมษายน 2523 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงวางพวงมาลาที่หน้าศพ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสวดพระอภิธรรม เป็นคืนที่ 1 และในคืนวันที่ 29 - 30 เมษายน วันที่ 1 - 2 พฤษภาคม สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ บำเพ็ญพระราชกุศล สวดพระอภิธรรมทุกคืน

วันที่ 3 พฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน พระราชทาน

วันที่ 4 พฤษภาคม 2523 เวลา 10.30 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ที่สวดพุทธมนต์แต่วันก่อน และเวลา 19.30 น. เสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราชกุศล มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมอีก 1 คืน

และในวันเสด็จพระราชดำเนิน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วันนั้น คณะศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ ได้กราบบังคมทูล ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตที่จะอัญเชิญศพของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) และพระอาจารย์อื่น ๆ อีก 4 รูป ไปบำเพ็ญกุศล ณ วัดที่พระอาจารย์นั้น ๆ จำพรรษาอยู่ ซึ่งได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้คณะศิษย์ อัญเชิญศพไปบำเพ็ญกุศลได้ตามอัธยาศัย

เมื่อครบ 50 วัน วันที่ 14 - 15 มิถุนายน 2523 และครบ 100 วัน วันที่ 4 - 5 สิงหาคม 2523 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทาน ณ วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อ.ส่องดาว จ.สกลนคร

ในวโรกาสที่ทรงแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เพื่อทรงนมัสการศพพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2523

และในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2523 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน จากพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ไปยังวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม เพื่อทรงนมัสการศพพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

งานพระราชทานเพลิงศพ วันศุกร์ที่ 24 เมษายน 2524 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทาน ในการออกเมรุ รุ่งขึ้นวันเสาร์ที่ 25 เมษายน 2524 เวลา 15.00 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ จากพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ไปพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ณ เมรุวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร วันรุ่งขึ้นพระราชทานผ้าไตร และภัตตาหารสามหาบในการเก็บอัฐิ

พระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าฯ นานัปการสุดที่จะกล่าวนี้ หากพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) มีญาณวิถีทางใดจะทราบได้แล้ว ก็จะมีความชื่นชมโสมนัส อนุสรณ์ในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเกียรติอันสูงส่งเช่นนี้

ศิษยานุศิษย์ ตลอดจนญาติขอถวายพระพร และขอน้อมเกล้ากราบถวายบังคมแทบเบื้องพระยุคลบาททั้ง 2 พระองค์ ด้วยความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อย่างยากยิ่งที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบได้ และจะเทิดทูนไว้เหนือเกล้าฯ เป็นสรรพสิริมงคลสืบไปตลอดกาลนาน.

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า คณะศิษย์ และญาติ

อนุสรณ์ในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม) ได้ทูลลามรณภาพ ด้วยอุบัติเหตุเครื่องบินตก เมื่อวันอาทิตย์ที่ 27 เมษายน 2523 ที่คลองหลวง ปทุมธานี ได้รับพระกรุณาธิคุณจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วาสนมหาเถร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงพระกรุณาเสด็จไปเยี่ยมศพและทรงบำเพ็ญพระกุศล เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2523

ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ ใต้ฝ่าพระบาท ได้มีพระเมตตาโปรดประทานพระนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์ ที่มีคติอย่างดียิ่ง

ทั้งนี้เป็นพระกรุณาธิคุณ และเป็นเกียรติแก่พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม) ผู้ถึงมรณภาพ หากจะพึงทราบด้วยญาณวิถีจิตทางใดแล้ว คงจักอนุโมทนาสาธุการ ชื่นชมโสมนัสหาที่สุดมิได้

คณะสงฆ์วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม และศิษยานุศิษย์ ตลอดญาติ ขอกราบเบื้องพระบาทสำนึกในพระกรุณาธิคุณแห่งใต้ฝ่าพระบาท เป็นอย่างสูงยิ่ง มา ณ โอกาสนี้.

ควรมิควรประการใดสุดแต่จะทรงโปรด

เกล้ากระหม่อม คณะสงฆ์วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม
และคณะศิษย์ พร้อมด้วยคณะญาติ

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๓๖๓๘

สำนักพระราชวัง

๒๘ เมษายน ๒๕๓๓

พระคณาจารย์ที่มรณภาพด้วยอุบัติเหตุเครื่องบินตก ณ อำเภอชัญญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในวันอาทิตย์ ที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๓๓

วันจันทร์ ที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๓๓ เวลา ๑๙.๐๐ น. พระราชทานน้ำหลวงสรงศพ พร้อมด้วยหีบเกียรติยศประกอบศพ ณ ตึกทิศสมหาเถร วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการนี้ มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืน กำหนด ๙ คืน

อนึ่ง ในคืนวันอาทิตย์ ที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๓๓ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานน้ำสรงศพ และสวดพระอภิธรรมเป็นการส่วนพระองค์.

บุญสม พิมพ์.
ทาน.

วัน	หน้าที่

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่..และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๓๙๐๙

สำนักพระราชวัง

๑ เมษายน ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตตโม) ณ เมรุวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

วันศุกร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๑๖.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถาพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันเสาร์ ที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๗.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉัน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูปปังสุกุล แล้วเชิญหีบศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ

วันอาทิตย์ ที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตรและภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์.

บุญสม/พิมพ์/เสนอ/หาน

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตตโม) เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

กำหนดการ

เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพพระอุดมสังวรวิสุทธิ์เถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

ณ เมรุวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

วันเสาร์ ที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๔

.....

เวลา ๑๔.๓๐ น. - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ โดยเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง จากพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ไปยังสนามโรงเรียนอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

เวลา ๑๕.๐๐ น. - เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งถึงสนามโรงเรียนอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

- ผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร เฝ้า ฯ รับเสด็จ ฯ และกราบบังคมทูลเบิกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดเฝ้า ฯ
- ประทับรถยนต์พระที่นั่งไปยังวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม
- รองผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร เฝ้า ฯ รับเสด็จ ฯ
- เสด็จขึ้นประทับ ณ มุขพลับพลา

  (สมควรแก่เวลา)

- เสด็จขึ้นเมรุ
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงทอดผ้าไตร

  (พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล)

- ทรงหยิบกระทงข้าวตอกดอกไม้จากเจ้าหน้าที่งานพระราชพิธี ทรงวางที่จิตกาธานข้างหีบศพ แล้วทรงหยิบธูปเทียน ดอกไม้จันทน์ ทรงจุดไฟชนวนพระราชทานเพลิง
- เสด็จลงจากเมรุไปประทับ ณ มุขพลับพลา

  (ข้าราชการ พระภิกษุ ศิษยานุศิษย์ ขึ้นเมรุเผาศพ)

เวลา ๑๖.๓๐ น. - ประทับรถยนต์พระที่นั่งไปประทับเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง กลับพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เสด็จ ฯ ถึงเวลา ๑๗.๑๕ น.

<u>การแต่งกาย</u> แต่งเครื่องแบบปรกติขาว หรือ ปรกติกากีคอตั้ง ไว้ทุกข์.

อนุสรณ์

พระอุดมสังวรวิสุทธิคุณ (วัน อุตฺตโม) วัดท้ายตำรงธรรม จังหวัดสกลนคร ตามที่ทราบกันโดยทั่วไป ท่านเป็นผู้มีคุณประโยชน์ ทั้งในส่วนพุทธศาสนาและสาธารณชนอย่างมากมาย ควรแก่การยกย่องอย่างแท้จริง.

และการที่มรณภาพของท่าน เป็นอุบัติเหตุที่ไม่พึงคาดถึงของบรรดาศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือทั่วกัน จึงเป็นที่อาลัยเสียดายชีวิตและคุณธรรมของท่านอย่างยิ่ง แต่เมื่อระลึกถึงว่า ท่านได้อบรมอัธยาศัยในฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานมาอย่างช่ำชองแล้ว ก็พอสบายใจคลายโศกได้ หวังว่า คงมีคุณค่าเป็นที่ไปในภพหน้าแท้จริง.

ควรศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือ จะได้แสดงน้ำใจกตัญญูกตเวทีต่อท่าน ด้วยการปฏิบัติตามตามคำสั่งสอนของท่านให้มั่นคงสืบไปเป็นนิตย์ และขยายตามสังเสริมภารกิจที่ท่านได้ริเริ่มตั้งไว้ ให้สำเร็จเรียบร้อยตามความมุ่งหมายของท่าน ก็จะเป็นการบูชาคุณของท่านด้วยคุณธรรมความดีของศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือ อย่างที่บัณฑิตสรรเสริญตลอดกาล.

ร่างกายแตกดับสลายได้ คุณธรรมย่อมคงที่ไม่สลาย.

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. กทม.

วันพฤหัสบดีที่ ๒ เมษายน ๒๕๒๔

คุณานุสสติ

ท่านเจ้าคุณพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (อุตฺตโม วัน) จัดถ้ำอภัยคำรงธรรม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า ท่านพระอาจารย์วัน อุตฺตโม แห่งวัดถ้ำพวง บนภูเหล็ก และวัดถ้ำอภัยคำรงธรรมซึ่งตั้งอยู่ข้างล่าง เชิงภูเหล็ก อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร ชื่อเสียงของท่านอาจารย์โด่งระบือมาถึงจึงได้พลอยรู้จักชื่อเสียงของท่านก่อน และก็ได้มีโอกาสพบองค์ท่าน เป็นเหตุนำให้ควนขวายไปหาท่านถึงบนภูเหล็กหลายครั้ง พร้อมกับผู้ที่มีความเคารพนับถือในท่านอีกหลายคน ยิ่งได้เห็นได้ทราบความปฏิบัติและอัตถจริยาคือความประพฤติประโยชน์ต่างๆของท่าน ก็ยิ่งเพิ่มความนับถือเลื่อมใส เป็นเหตุให้นึกถึงพระพุทธภาษิตคาถาหนึ่งว่า

คาเม วา ยทิ วารญฺเญ นินฺเน วา ยทิ วา ถเล
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ ฯ

พระอรหันต์ทั้งหลายคือท่านผู้ควรบูชา (กับทั้งท่านผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์) ย่อมอยู่ในที่ใด จะเป็นบ้านหรือเป็นป่า ที่ลุ่มหรือที่ดอน ที่นั้นก็เป็นภูมิสถานอันเป็นที่พึงรื่นรมย์ยินดี ไม่มีภัย ไม่มีเวร

ความข้อนี้เป็นความจริงที่ปรากฏ ซึ่งชาวอำเภอสองดาวและอำเภอใกล้เคียงได้เห็นได้ทราบทั่วกัน และได้รับผลแห่งอัตถจริยาของท่าน ทั้งในด้านศีลธรรม ในด้านความเป็นอยู่ดี ในด้านการศึกษาของบุตรหลาน ในด้านความสงบสุข และอื่นๆ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้ดำเนินการจัดทำสืบต่องานอัตถจริยาของท่านเกี่ยวแก่ระบบอ่างน้ำ ทำน้ำประปา ทำท่อส่งน้ำแก่ประชาชน ให้ครบทุกตำบลในอำเภอสองดาว และระบบการศึกษาเป็นต้น เป็นเหตุให้บังเกิดความสำเร็จเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน จึงเป็นการพระราชทานพระมหากรุณาเป็นล้นพ้น และแสดงว่าได้ทรงมีพระราชปสาทาธิการในสัมมาปฏิบัติอัตถจริยาของท่านพระอาจารย์ จึงได้ทรงมีพระมหากรุณารับทำสืบต่อให้บังเกิดความสำเร็จทั่วถึงโดยรวดเร็ว

ในโอกาสพระราชทานเพลิงศพท่านอาจารย์ครั้งนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดกำหนดเป็นงานเสด็จพระราชดำเนินเป็นกรณีพิเศษ เป็นที่ปีติปราโมทย์แห่งคณะสงฆ์และคณะศิษยานุศิษย์พสกนิกรประชาชนทั่วไป

ท่านเจ้าคุณพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (อุตฺตโม วัน) กล่าวได้ว่าเป็นผู้ไม่ตายโดยธรรม ตามพระพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า "สัจจะหนึ่ง ธรรมหนึ่ง อหิงสาความไม่เบียดเบียนคือศีลและเมตตากรุณาหนึ่ง สัญญมะความสำรวมคือสติและสมาธิหนึ่ง ทมะความฝึกข่มตนและจิตคือปัญญาหนึ่ง มีในผู้ใด ผู้ประเสริฐทั้งหลายยอมถึงมหาสมาคมผู้นั้น นั้นย่อมเป็นสิ่งไม่ตายในโลก."

คติธรรม

1. สังขตธรรม(นามอันปัจจัยปรุงแต่ง) เมื่อเหตุปัจจัยยังมีอยู่ การตาย คือการเริ่มไปเกิดใหม่

2. อสังขตธรรม(นามอันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง) เมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยแล้ว การตายคือการดับกิเลสและกองทุกข์ ซึ่งเรียกว่า "นิพพาน" ดังที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท จันทร์) วัดบรมนิวาส แสดงไว้ว่า "ตายเน่า" ตายเหม็นอย่างที่ตาย ๆ กันอยู่นี้ เป็นการตายเล่น ๆ ตายจริง ๆ ต้องตายด้วยการดับกิเลสและกองทุกข์"

3. ตายเพื่ออยู่
เมื่อนึกถึงประโยชน์ที่ท่านอาจารย์วัน อุตฺตโม อดีตพระอุดมสังวรวิสุทธิเถรทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ชื่อว่า ตายเพื่ออยู่

พระพรหมมุนี
วัดนรนาถสุนทริการาม
เทเวศร์ พระนคร

คติพจน์

วิชาในพระพุทธศาสนาเรียนจบได้ ไม่เหมือนวิชาในศาสนาอื่นหรือวิชาในโลกทั้งหลาย ซึ่งเขาเรียนกันแล้วบานปลายเพราะพระพุทธศาสนาสอนให้ถึงความดับ เมื่อสิ่งทั้งปวงในโลกนี้เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป แต่เมื่อเป็นมนุษย์อยู่ผู้เป็นมนุษย์ก็ต้องทำกิจของผู้เป็นมนุษย์ต่อไปในผลที่สุดก็ต้องดับไปด้วยทั้งนั้น ส่วนวิชานอกนี้สอนเพื่อให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่ต่อไป

พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์

(เทสก์ เทสรังสี)

วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

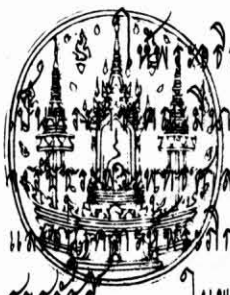

ให้พระสงฆ์ทั่วจักร จัดทำอัญมหาสังคายนา
เป็นพระราชกุศลมีนามว่า พระอุภยสังฆสังคีติมหาสังคายนา
พระพุทธศาสนา เป็นการสังฆกรรม
แห่งพุทธบริษัทในสยามประเทศ ตามโดยสมควรแก่
สุขสวัสดิ์ ในพระพุทธศาสนาเทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๐
เป็นปีที่ ๓๒

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก

นายกรัฐมนตรี

วสันตดิลกฉันท์ ๑๔

เกียรติคุณพระอาจารย์วัน อุตฺตโม

๑๕ คือสงฆ์ประเสริฐจริยวัตร ปฏิบัติวิถีธรรม
ชีวิตอุทิศกมลนำ ขนมั่นกุศลมาน
๏ ฝากชีวในบวรศาสน์ จิตปรารถนาศานติ์
แต่เยาว์และตราบมรณกาล มนรักษพรหมจรรย์
๏ เป็นหลักผดุงบวรพุท- ธ พิสุทธิศาสน์อัน-
มั่นในหทัยขนนิรัน- ตรตราบสลายกาล
๏ เผยแพร่พระพุทธวจนา พระมหาขีนาสว
ตั้นต้นธุดงค์ทุรสถาน ทุขะพร้อมกล้ำกลืนทน
๏ เพียงหวังจะรั้งจิตมนุษย์ สติหยุดและยั้งตน
จากบางกิเลสขนผจญ บุพกรรมกระทำมา
๏ สร้างพุทธศาสนสถาน- ปฏิบัติพระธรรมา
เขตหวายสะนอยบวรนา- มอภัยดำรงธรรม
๏ เป็นที่ประชาปรียสุข มละทุกข์สดับคำ-
สั่งสอนประเสริฐกิจประจำ ชำระจิตสะอาดใส
๏ ท่านอุปถัมภ์คุณผู้ บมิรู้จะพึงใคร
ตราบจนเจริญคุณวัย ดุจบุตร ณ อุทร
๏ เหตุท่านประพฤติคุณประโยชน์ กิตติโรจน์ขจายขจร
เหนือเกล้าสยามนรนิกร ธ สดับคดีใน
๏ ไท้จึงประสาทสมณศักดิ์ ดิตระหนักประจักษ์ใจ
เป็นเกียรติคุณสมณไทย "พระอุดมสังวรฯ"

ญาดา อรุณเวช ประพันธ์

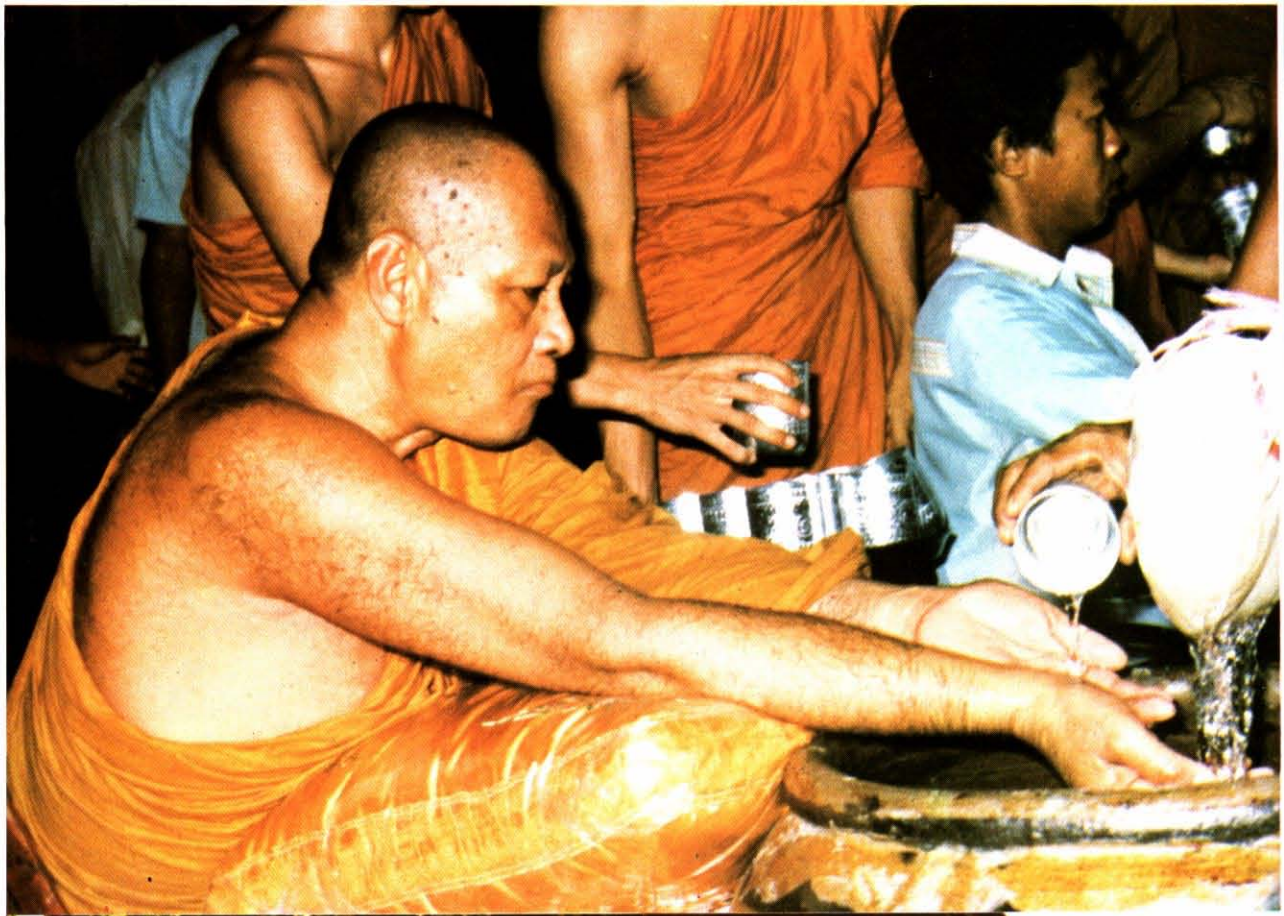

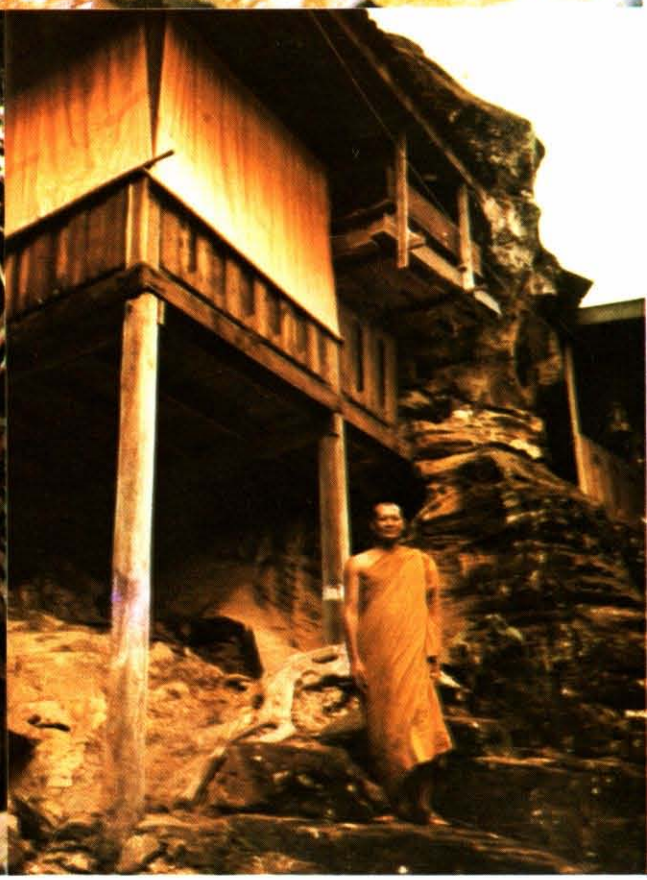

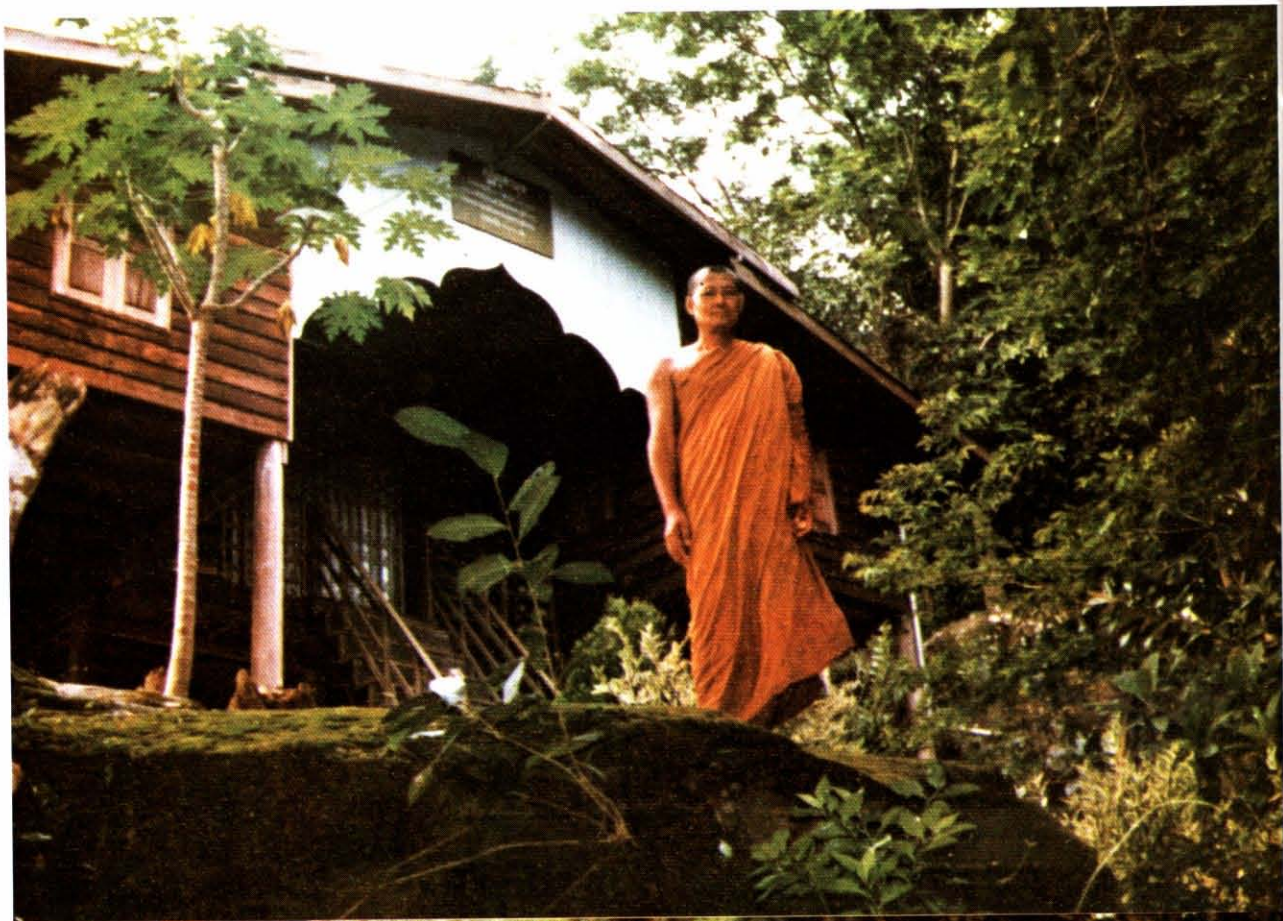

ภาพพระราชทาน

ภาพพระราชทาน

(ภาพพระราชทาน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีและสมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วันพระราชทานศพ พระคณาจารย์ที่มรณภาพอุบัติเหตุเครื่องบินตก ณ ตึกติสสมหาเถร วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2523

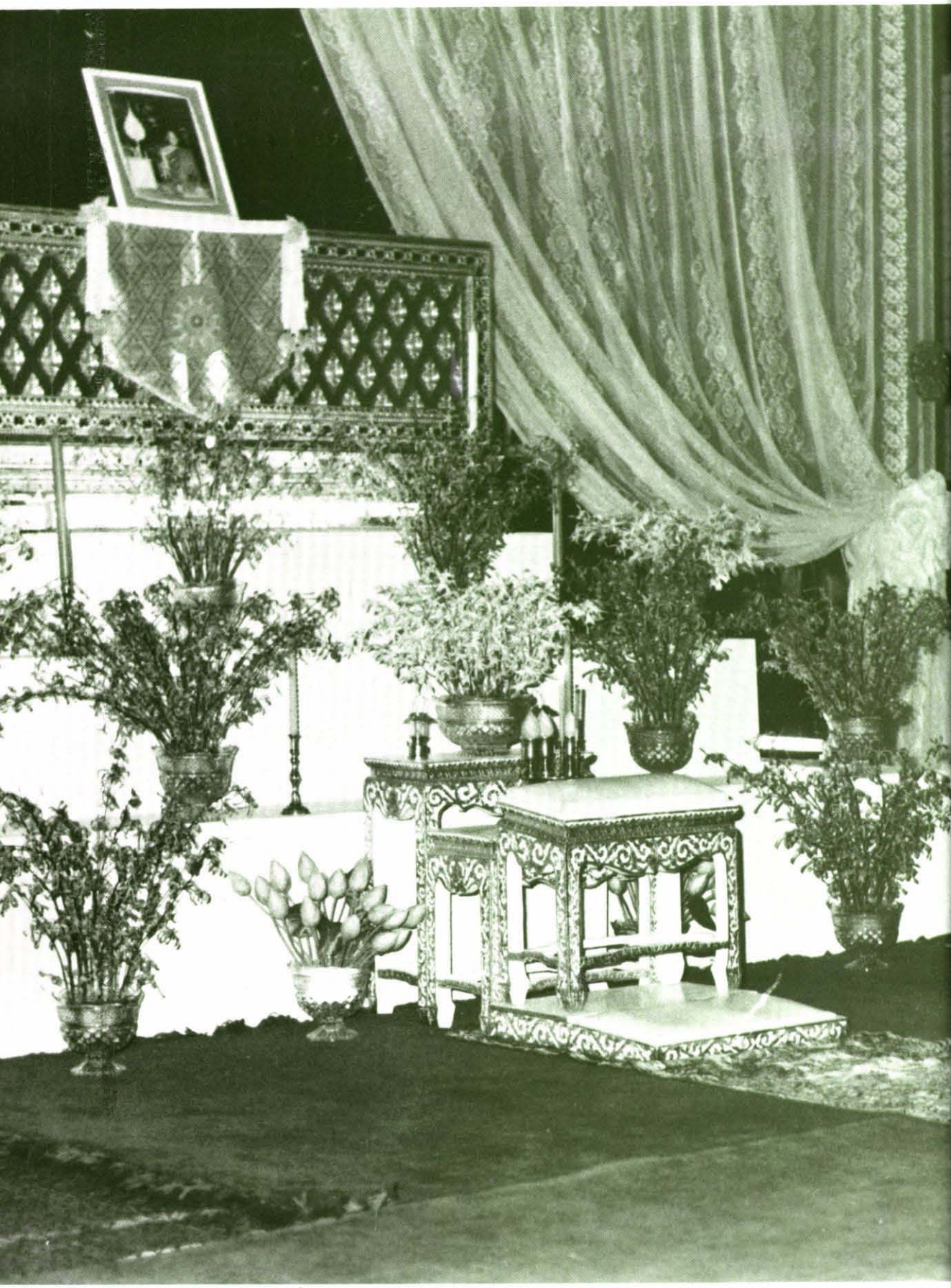

ภาพพระราชทาน

(ภาพพระราชทาน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯเป็นการส่วนพระองค์ไปทรงนมัสการศพพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ณ วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523

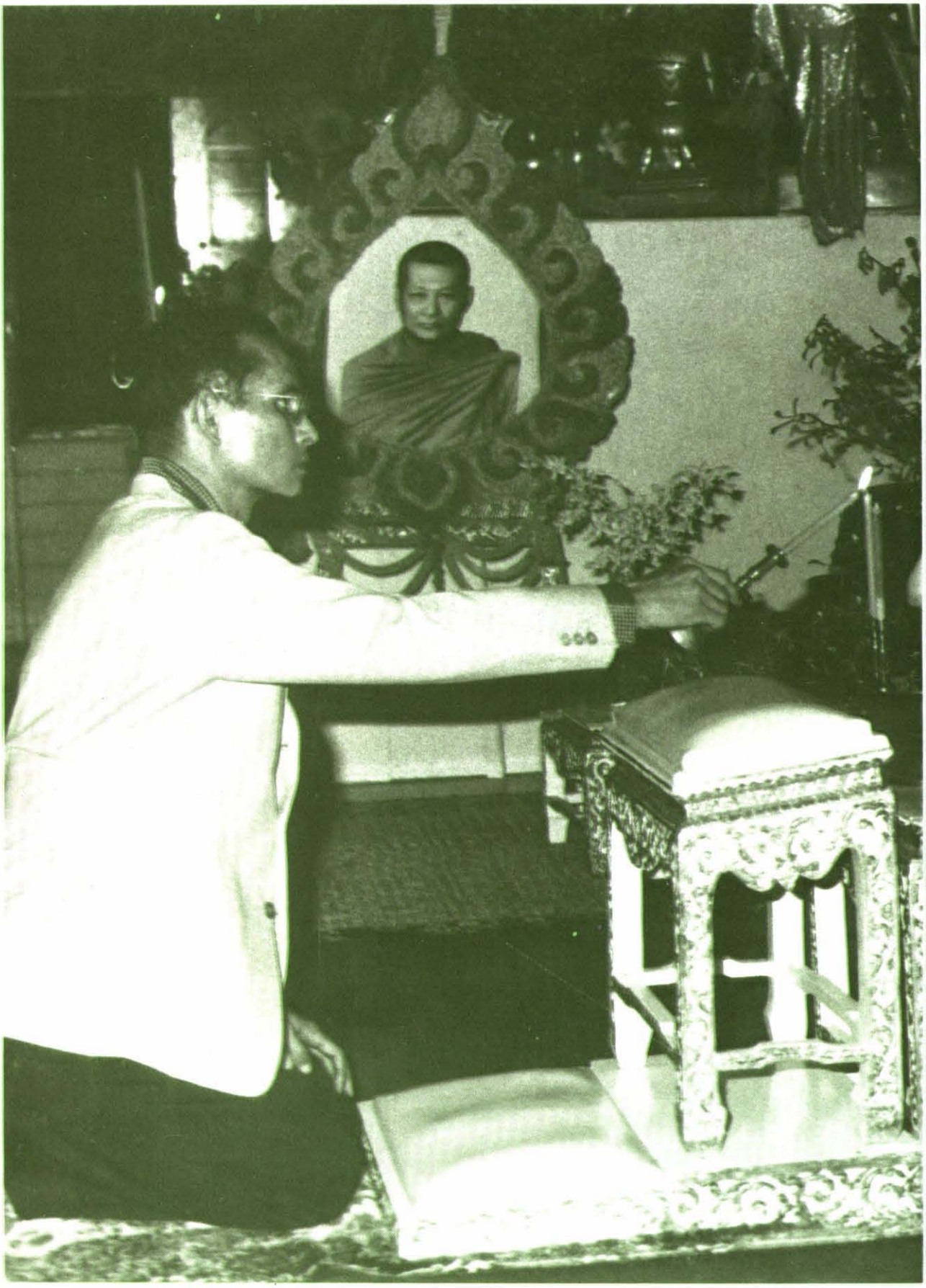

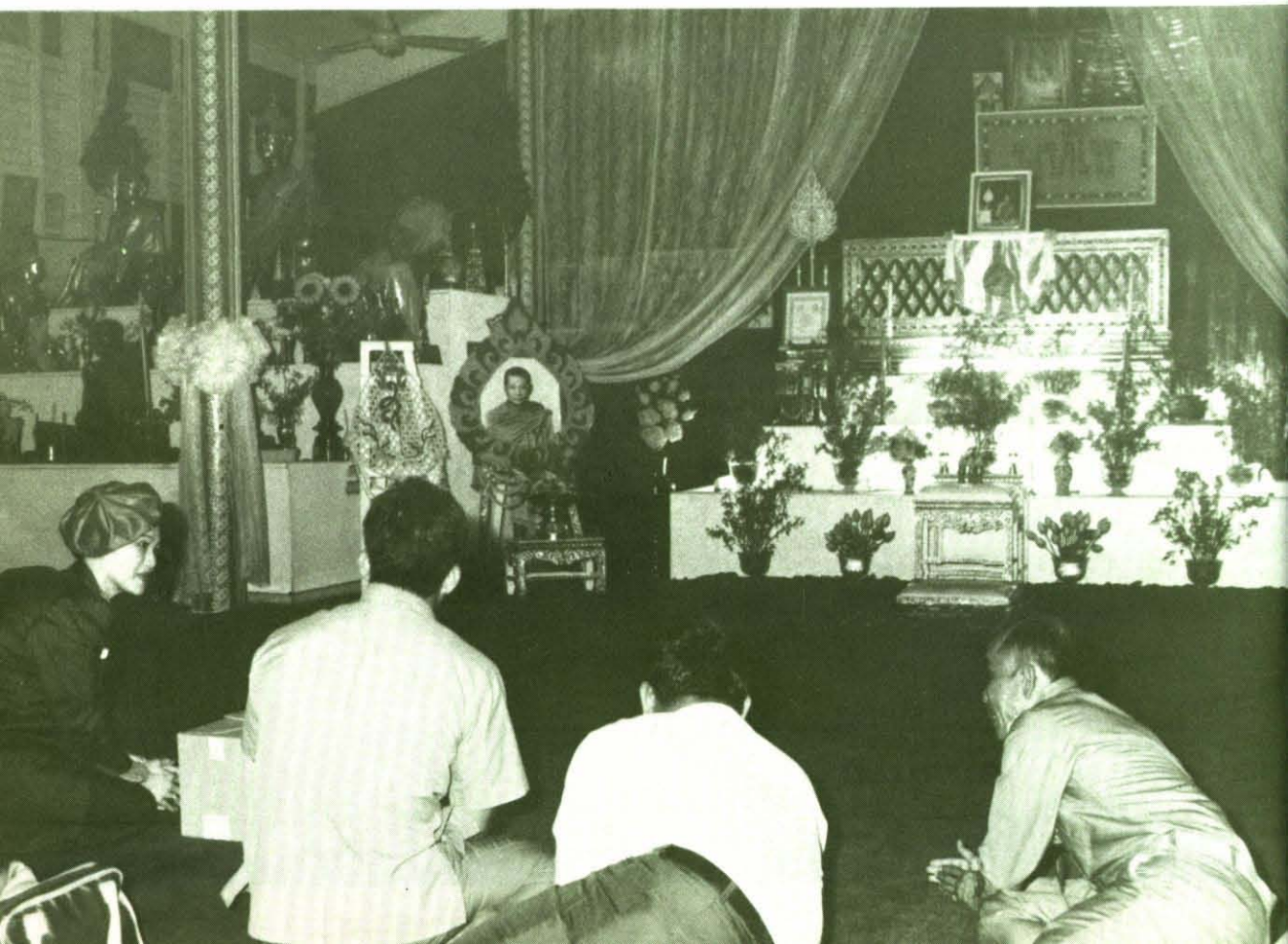

บันทึกต่อไปนี้ คือ "อัตตชีวประวัติ" พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ซึ่งท่านได้บันทึกประวัติชีวิตไว้ด้วยลายมือของท่านเองแท้ ๆ นับตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งเกือบถึงวาระแห่งการสิ้นอายุขัย....

น่าสังเกตว่า บันทึกประวัติชีวิตของผู้ตายซึ่งพิมพ์อภินันทนาการตามงานฌาปนกิจโดยทั่วไปนั้น ในบางเรื่องบางตอนผู้อ่านมักจะรับฟังอย่างไม่สู้สนิทใจเท่าไรนัก เพราะผู้เรียบเรียงที่อยู่หลังจำต้องเขียนให้อยู่ในกรอบของความดีงาม อันเป็นหลักธรรมตามที่จะต้องให้เกียรติแก่ผู้ตาย การสอดใส่ความรู้สึกนึกคิดของผู้ตายซึ่งปรากฏในบางตอนถึงแม้จะยืนอยู่บนรากฐานแห่งความจริง ก็ไม่อาจเรียกความเชื่อถือในหมู่ผู้อ่านได้ทั่วทุกตัวคน

แต่สำหรับ "อัตตชีวประวัติ" ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ที่ท่านจะได้อ่านต่อไปนี้ เนื่องจากเป็นประวัติที่บันทึกด้วยลายมือของท่านเองดังกล่าวแล้ว จึงเป็นประวัติชีวิตที่ควรรับฟังได้อย่างสนิทใจทุกบันทัด และทุกตัวอักษรไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกนึกคิดที่สอดแทรกอยู่ในปัญหาต่าง ๆ หรือลีลาชีวิตที่หลายตอนต้องต่อสู้อยู่กับความดีความชั่ว ตลอดจนการจาริกแสวงธรรม และการบำเพ็ญกรณีต่าง ๆ ตามปณิธานที่ท่านได้มุ่งหมายหรือได้ปฏิบัติไปแล้ว

ก่อนอื่นที่จักกล่าวถึงแคลงเล่าเรื่องราวชีวประวัติของบรรพชน
ต่อไปนี้ ขอกล่าวแคลงถึงมูลเหตุความเป็นมาแห่งชื่อตำบลเสียก่อน ตำบล
นี้ เรียก หนองตาลโกน ตำบลตาลเดี่ยว อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
อันเป็นมาตกลงมีบ้านเกิดของบรรพชนเรา เมื่อสมัยก่อนประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว ชื่อ
ภูมิประเทศที่ตั้งถิ่นฐานนี้เป็นป่าชัฏดงเสือ มีต้นไม้นานาพันธุ์เช่น ตะเคียน ประ
ดู่ แดง ยาง เต็ง รัง พะยอม ตะแบก ข่อยแต้ เป็นต้น และเครือเขาเถาวัลย์
ต่างๆ มีสัตว์ป่าหลายชนิด มีหมี หมอง เสือ ช้าง กระทิง วัว ควาย กวาง
สมเสร็จ หมูป่า ฯลฯ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ๒ แห่ง คือ หนองตาดโดน
หนองหมากไฮ ตามตำนานกล่าวว่า ลูกหลานสมัยปู่ย่าตายายของเรานี้ ได้
ต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของขอมดำ ขอมแดง ขอมขาว ขอมเหล่านี้ได้
ไม่ลำบากในการสร้างอารยธรรม แต่ขาดการพัฒนาจิตใจ เพราะมัวแต่หมกมุ่น
การตกแต่งร่างกายไม่มีที่สิ้นสุด แม้การประกอบกิจกรรมก็เพื่อให้ตนอยู่เหนือ
ผู้อื่น เพราะในสมัยนั้นมีแต่การแบ่งชนชั้นวรรณะ คือ การแบ่งชนชั้นปกครอง
เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและเครือญาติ ไม่มีการซื้อขายเรื่องราคาของ
การค้าขาย การลัก ปล้น ฆ่า ชิงวิ่งราว ชิงทรัพย์ ฯลฯ ไม่มีให้เห็น
แม้มากน้อยไม่มีเงินตรา ก็ไม่ถือเป็นสำคัญ อยู่กันอย่างสงบสุขสมัย เพราะ
ประชาชนพลเมืองทั้งหลายที่อยู่ในภูมิประเทศนี้ล้วนแต่มีความเป็นอยู่ที่
ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา ไม่เคยเกิด
ปัญหาความเป็นอยู่ ไม่เคยมีการทะเลาะวิวาทกัน ไม่เคยมีการฆ่าฟันกัน
เพราะมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ไม่ขาดแคลน ไม่เคยมีการเบียดเบียนกัน
ไม่เคยทำร้ายซึ่งกันและกัน ไม่เคยมีการลักขโมย ไม่เคยมีการคดโกงกัน
ไม่เคยมีการเอารัดเอาเปรียบกัน ไม่เคยมีการหลอกลวงกัน ไม่เคยมีการ
ทำร้ายร่างกายกัน ไม่เคยมีการฆ่ากัน ไม่เคยมีการข่มขืน ไม่เคยมีการ
ประพฤติผิดในกามกับสามีภรรยาของผู้อื่น ไม่เคยมีการดื่มสุรา ไม่เคยมี
การเสพยาเสพติดให้โทษ ไม่เคยมีการพนันขันต่อ ไม่เคยมีการเล่นการ
เพราะไม่เคยมีเงินตรา ไม่เคยมีการซื้อขาย ไม่เคยมีการแลกเปลี่ยน
ไม่รู้จักสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เพราะไม่เคยมีการเปรียบเทียบ ไม่เคยมีการ

ปฏิบัติต่อมันมาอย่างอื่นอีกเรื่อยๆ เดิมทีมันคงไม่มีกฎหมาย เป็นมันเลิกๆไม่ได้ หลังตายเรื่อย เคยเป็นชนชาติที่มันปฏิบัติต่อคนมากก่อนกลายเป็นอย่างนี้ ก็เพราะเป็นสิ่งที่ยากจะทำให้หมดไป ซึ่งปรากฏว่าปัจจุบันคงไม่มีชนชาติใดอยู่อย่างที่มันมีมันทำนั้น แต่เพราะเป็นสิ่งที่ผลแก่มากจึงเกิดเป็นโทษมหันต์ ชาวมันเรียกว่า ทาสโลภ อาจเป็นเพราะเหตุจากตัวมันเก่าไม่ปรากฏรูปร่างเป็นมิตร ชาวมันจึงตั้งชื่อว่า "มันทาสโลภ" เดิมจึงตั้งมันมากมันอยู่ที่บริเวณตันทาสมันนั้น เมื่อชาวอพยพจากเมืองอุบลมากันมากขึ้นขยับขยายออกมาตั้งมันเรื่อยๆออกมาทางทิศตันทาสโดยลำดับ เพราะบริเวณพื้นที่กว้างขวางกว่าที่เดิม ตายหลังมาที่ ~~xxxxx~~ บริเวณตันทาสนี้เลยเป็นที่สอนที่ทำของเอกชน ตกลงว่าตันทาสโลกอยู่ทางทิศเหนือของมัน เมื่อได้ว่ากันเรื่องมันแล้วก็เลยจะถือโอกาสเล่าเรื่องราวของมันทาสโลกต่อไปเท่าที่จำได้ เพื่อกันลืมของอนุชน "สำหรับมันนี้มีบริเวณเป็นพื้นราบเสมอไปทางทิศตะวันออกและทางทิศใต้ ทางทิศตะวันตกของมันจากวัดหมู่มันจะค่อยๆลาดต่ำลงไปโดยลำดับจนถึงแม่น้ำยาม ประ ๗ ก.ม.เศษ เลยจากแม่น้ำไปประมาณ ๑ ก.ม. จะเป็นดงหรือป่าชัฏ มี ๒ แห่งติดต่อกัน คือ ดงพระเจ้ากับดงพันมา ในดงมีเสือ สัตว์ป่าอื่นๆ กวาง หมาน ละมั่ง หมูป่า เป็นต้น นอกจากตายพรานแล้วคนเดียวจะไม่กล้าเข้าไป ถัดจากดงออกมาหาแม่น้ำยามจะเป็นป่าไม้เต็ง รัง ประดู่ แดง เป็นต้น และเป็นที่เลี้ยงสัตว์พวกหมะและสัตว์ของเลี้ยง มีวัว ควาย เป็นต้น เพราะสมัยนั้นแต่ละครอบครัวจะมีควายฝูง วัวฝูง ครอบครัวละมากๆ ไม่ต่ำกว่าอย่างละ ๒๐ ตัวขึ้นไป ดูตามนอกจากควายหรือวัวตัวที่จะใช้งานแล้ว ต้องไล่ต้อนเป็นฝูงๆไปปล่อยไว้ในบริเวณที่ดังกล่าวนั้นทั้งหมดไม่มีการเลี้ยงดู พอวันหรือ ๑๕ วันจึงจะไปเยี่ยมดูสักครั้งหนึ่ง นอกจากเสือป่าหรือหมาในจะกัดกินแล้วไม่มีการเสียหาย เพราะสมัยนั้นเสือมนุษย์ยังไม่มี คนยังเป็นคน สัตว์ยังเป็นสัตว์ แม้ควายวัวก็ไม่นิยมการฆ่ากิน จะได้กินเนื้อควายเนื้อวัวก็ต่อเมื่อมีคนตายตามยถากรรมของมันจึงจะได้กิน เพราะถ้าพ่อแม่ว่า ควายก็ดี วัวก็ดี เป็นสัตว์ที่มีคุณต่อมนุษย์ ถ้าผู้ใดไปฆ่าควายฆ่าวัว ถือกันว่าเป็นคนชั่วช้าลามกมาก ถึงกับเปรียบตายหยามประหนามชื่อคนเช่นนั้น เป็นต้นว่าคนลักควาย ถัดจากแม่น้ำยามมาหามันเป็นพื้นที่ทำกิน แต่มากปีที่น้ำมากข้าวกล้าจะถูกน้ำท่วมตายเป็นส่วนมาก บริเวณดังกล่าวนั้นเรียกกันว่า ท่งตาลโกนและท่งหมอดงาม ระหว่างแม่น้ำยามกับมันมีเหลืองหรือแหนงหนึ่งคลายแม่น้ำ แต่ตันหนึ่งและปลายข้างใต้

ไม่ เรียกกันว่ากอดปลาค่าว ลึมนั่งสองข้างรถซื้อไปด้วยปากเหยื่อไม่ มีเท่าปลามาก มีดีอย่าง มีคนที่ถูกปีแห่งนี้ทำร้ายตายไปแล้วหลายคน บางปีแห่งนี้จะเข้าไปอาละวาดผู้คนเป็นหมู่ๆ ต้องเอาปืนยิงขึ้นฟ้าไล่กันอย่างน่าสลด เวลาที่ปีมักปรากฏตัวเป็นหมาใหญ่ หัวตัวท้องยาวให้คนพบ หรือเป็นท่อนซุงลอย สมัยเมื่อท่านอาจารย์เสาร์ และท่านอาจารย์มั่น ไปพักวิเวกอยู่ที่ [redacted] ข้างฝั่งโขง ฉันหลงแสงไฟใหญ่พ้น ท่านได้ให้พวกชาวบ้านผู้ปฏิบัติงานตามนิมนต์พระไตรสรณคมน์ มีแห่งหนึ่งชื่อว่าบ้านดอนลำดวน ปีนี้ไม่ดุร้ายเหมือนแต่ก่อน สำหรับแม่น้ำยามน้ำเกิดจากภูเขาหลักน้ำมาทางทิศตะวันตกของบ้าน แล้วอ้อมไปทางทิศเหนือผ่านไปตกแม่น้ำสงครามในเขตอำเภอวานรนิวาส ระยะประมาณ ๓๐ – ๔๐ เมตร ปีไม่ใคร่ปรากฏตามบนฝั่งทั้งสองข้าง มีน้ำไม่ขาดแห้งตลอดปี มีเต่า ปลา กุ้ง หอย มากมายนัก สัตว์สัตว์อาศัยแต่ปริมาณน้อยมีเล็กน้อย

บ้านตาลโกนมีหมู่บ้านใกล้เคียงอยู่ล้อมรอบดังนี้ ทางทิศตะวันออกประมาณ ๓ ก.ม. มีหมู่บ้านหนองหวาย, ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๔ ก.ม. มีหมู่บ้านตาลเนิ้ง ใกล้เข้ามาอีกมีหมู่บ้านของหลักชัย สมัยก่อน [redacted] ที่ตั้งของบ้านนี้เป็นที่ดอนเล็กๆ ยังมีเสาหินที่ตั้งไว้เป็นเครื่องหมายเขตแดนอยู่ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๓ ก.ม. มีหมู่บ้านนาเตียง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำปลาหาง ทางทิศใต้มีหมู่บ้านโคกพุทรา บ้านนี้ตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำปลาหาง สมัยก่อนพวกชาวเขาเคยมาเลี้ยงตามริมฝั่งของหนองนี้ ปรากฏว่ามีม่อนหินอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้าน เรียกว่า "สร้างคำ" ซึ่งอยู่ในเขตหมู่บ้านของบ้านเรา พวกชาวเขาเคยมาพักอยู่ที่เป็นบริเวณของบ้านนี้เอง จึงทำให้มีหมู่บ้านนี้เกิดขึ้น ต้องเป็นโคกกะทันหัน เมื่อเป็นหมู่บ้านแล้วจึงตั้งชื่อตามตำนานว่า บ้านโคกพุทรา ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้มีหมู่บ้านดงแสนตอ บ้านนี้ตั้งเขตติดต่อกับบ้านของข้าพเจ้าเป็นประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ ดอนตอนี้ตั้งอยู่ในป่าและตามไม่ปรากฏเรื่องราวว่าเป็นมาอย่างไร ทราบแต่ว่าเป็นป่าดงดิบ ต้นไม้ขึ้นหนาแน่นมาก ทึบเกือบกลางวันตกมืดสนิท มีหนองใหญ่อยู่ข้างบ้าน ชื่อว่าหนองชมดิน ปลามากเท่าที่ตัวใหญ่ๆ ทั้งนั้น หอยมากกว่าแห่งอื่น และมีหมู่บ้านหลายพันธุ์มาอาศัยอยู่จำนวนมาก ฝูงปลาจะอ้วนพีกว่าที่แห่งอื่น ทางทิศเหนือประมาณ ๓ ก.ม. เศษ มีหมู่บ้านสร้างแป้น ซึ่งตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำยามเหมือนกัน ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๖ ก.ม. มีหมู่บ้านพันนา เป็นบ้านใหญ่กว่าหมู่บ้านอื่นๆ ทางทิศใต้บ้านประมาณ ๖ ก.ม. มีบึงใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำมากชนิด มีเหล่า

ที่ไหลออกมาชั่วฟ้าผ่าหมื่นปีตลอดกาล แต่ปัญหาย่อย ๆ ต่างไปที่มีอะไรที่ไม่ประสีประสาบ้างนั้นหลังต้องตายแน่ สมัยปัจจุบันนี้เหมาะสมในการปรับปรุงเป็นอย่างยิ่งที่สุด เพราะฝนพรั่น หมันตลิโกษฐิไม่เป็นหมู่หมันที่เปลี่ยวและไม่ทุรกันดารเท่าไรนัก เพราะหมู่หมันใกล้เคียงมีอยู่ทุกทิศทุกทาง แต่รอบ ๆ หมันยังเป็นป่าอยู่โดยรอบ ภายในหมันแต่ละครอบครัวจะเป็นสวนครัวประจำทุกครอบครัว มีต้นพร้าว ต้นหมาก มะม่วง มะขาม พลู พริก ขิง ข่า ขิง เป็นต้น ตระถ่ายหมักถ่ายเบา ตักลางคืนขอบขุดถ่ายในบริเวณสวนของตัว ถ้าเป็นกลางวันต้องไปเข้าป่า ไม่มีใครทำส้วมถ่าย ทางทิศตะวันออกของหมันจะเป็นป่าที่รกทึบมาก เรียกกันว่า "ดอนยาตร" ทั้งบริเวณนี้สันนิษฐานว่าเคยเป็นอดีตมาแต่สมัยก่อนและปรากฏว่าเป็นหลุมเพาะศพ มีชื่อจะตายอยู่ยังไงก็ตาม ๆ ไม่กล้าจะเข้าไปคนเดียวได้ หนีเป็นทางผ่านไปป่าช้าด้วย ทางทิศใต้หมันเป็นที่ลุ่มหนองเป็นที่ดอนหนองและเป็นป่าเตี้ยรังสัตว์มาก พื้นที่เป็นหินลูกรังทั่ว ๆ ไป แต่สำหรับเรื่องที่ดินพื้นที่ขุดหมันบ่อได้ในที่ทั่วไปไม่ลำบากทั้งภายในหมันและตามไร่นาเป็นที่ที่ใช้ได้ทั่วไป เท่าที่สำรวจแล้วพื้นเป็นสภาพเดิมของหมันตลิกพืชยุคพืช ยุคปัจจุบันนี้ทำด้วยตนเองจากไม่หนักมากสบายแต่ประการใด

ประวัติครอบครัว

ข้าพเจ้าเป็นคนสองตระกูล คือ ตระกูลสีลาภักดิ์ เป็นตระกูลบิดา ตระกูลมารีชัน เป็นตระกูลมารดา ท่านทั้งสองได้ประกอบมงคลสมรสกันที่หมันตลิกพืช ตำบลตลาดเหนือ อำเภอบางหลวง (ปัจจุบันนี้เป็นอำเภอบางบัวทอง) จังหวัดนนทบุรี เมื่อแต่งงานเสร็จแล้วต่างอยู่กับพ่อตาแม่ยายมาเรื่อย ๆ เพราะฝนพรั่น ข้าพเจ้าสืบสายโลหิตดังนี้ คือ นายแหลม สีลาภักดิ์ เป็นบิดา นางจันทร์ สีลาภักดิ์ เป็นมารดา เกิดเมื่อ ๑ ปี ๙ ปีจอ วันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๕ ณ หมันตลิกพืช ตำบลตลาดเหนือ อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ต่างชื่อให้ว่า อวน เพื่อให้เสียงคล้องจองกับชื่อของมารดา มีน้องชายร่วมบิดา-มารดาเดียวกัน ๑ คน ชื่อผัน เมื่อมารดาคลอดบุตรคนที่ ๒ แล้ว ก็ไม่ทราบว่าเท่าไรก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมไปตามยถากรรม อายุข้าพเจ้าพึ่งย่างเข้าปีที่ ๓ เท่านั้น มารดาก็สวรรคาลัยไปไม่มีวันที่จะกลับมาให้ลูกๆ อยู่ชื่นชมอีกตลอดไป บิดาก็กลับคืนไปอยู่หมันของปู่ตามเดิม ข้าพเจ้าตามบิดาไปอยู่อาศัยกับปู่ไม่เรื่อย ๆ ปายน้องชายต้องเป็นหลานของยายเลี้ยงดูปูเสื่อจนตลอดครั้นหมาย

หลังปฏิวัติ ๒๕๐๑ ประเทศไทยมีการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น
ทำให้ความต้องการบริโภคเพิ่มขึ้นด้วย ประกอบกับการโฆษณาชวนเชื่อทางการค้าเป็นไปอย่างกว้างขวาง
ทำให้ประชาชนนิยมบริโภคสินค้าต่างประเทศมากขึ้น ในขณะที่การผลิตสินค้าภายในประเทศ
ยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ทำให้ประชาชนนิยมใช้สินค้าต่างประเทศมากขึ้น ดังนั้น
ในปี ๒๕๐๖ ประเทศไทยจึงต้องสูญเสียเงินตราต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ในการนำเข้าสินค้าประเภทต่างๆ
ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ออกมาตรการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น การเพิ่มภาษีสินค้าเข้า
การกำหนดโควตาการนำเข้าสินค้าบางประเภท การกำหนดมาตรการทางการเงิน การเพิ่มอัตราดอกเบี้ย
เงินฝาก และการเพิ่มอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ เป็นต้น ซึ่งมาตรการต่างๆ ดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลกระทบ
ต่อการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการเป็นอย่างมาก ทำให้ผู้ประกอบการต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถ
ดำเนินธุรกิจต่อไปได้ ในการนี้ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ได้ปรับตัวโดยการลดการนำเข้าสินค้าต่างประเทศ
และหันมาผลิตสินค้าทดแทนการนำเข้าเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างโอกาสทางการตลาดให้กับ
ผู้ประกอบการในประเทศเป็นอย่างมาก ทำให้ผู้ประกอบการมีการขยายการผลิตเพื่อรองรับความต้องการ
ของตลาดที่เพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้มีการนำเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการผลิต
เพื่อให้ได้สินค้าที่มีคุณภาพดีขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการมีกำไรเพิ่มขึ้น ในขณะที่ผู้ประกอบการ
ส่วนใหญ่ได้ปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้ ก็ยังมีผู้ประกอบการบางส่วนที่ไม่สามารถ
ปรับตัวได้ ทำให้ต้องเลิกกิจการไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย ที่ขาดเงินทุน
ในการดำเนินธุรกิจ ขาดความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ ขาดการวางแผนการผลิตที่ดี
ขาดการควบคุมคุณภาพสินค้าที่ดี ขาดการวางแผนการตลาดที่ดี ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี
ขาดการวางแผนการขนส่งที่ดี ขาดการวางแผนการจัดเก็บสินค้าที่ดี ขาดการวางแผนการจัดซื้อวัตถุดิบที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านบุคลากรที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้านการเงินที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านการตลาดที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้านการผลิตที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านการขนส่งที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้านการจัดเก็บสินค้าที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านการจัดซื้อวัตถุดิบที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้านบุคลากรที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านการเงินที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้านการตลาดที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านการผลิตที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้านการขนส่งที่ดี
ขาดการวางแผนการจัดการด้านการจัดเก็บสินค้าที่ดี ขาดการวางแผนการจัดการด้าน

ลูกเมียไดเป็นเสียงสัญญาณเตือนเตรียมตัวออกไปต้อนรับขบวนรถมาถึง
๑ ก.ม. ชั้นหน้าฝ่ายที่รับรู้ขบวนการมาก็ต้องกันไปโดยความรวดเร็วมีหน้าที่ใจ
ฝ่ายทรงยานพาหนะก็รีบสตาร์ทเครื่องยนต์ เพราะความปลื้มปีติที่ได้พบหน้าสามีของตน
พอกพ่อตัวก็ขึ้นหลายนัดจะเตรียมเสื้อผ้า ขนม ประทัด มากมาย ถูกหลานชายตาม
ติดเสด็จพ่อ พอกเด็กๆ ก็ดีใจที่ได้ไปต้อนรับกลับมาบ้านใหญ่ เตรียมประทัดกลับมาบ้าน-
สุดท้ายหลานใหญ่ ขึ้นพาเสียงเครื่องไปต้อนรับกลับเพื่อนๆ ก็ดีใจกัน เสร็จขบวน-
การหน้าตาเฉย ตลอดไปยังที่ต่างๆ ในสมัยนั้น ยังเรียนผู้ที่ตายไปแล้วว่าสิ้นว่า การเดินทาง
ก็ว่าจะถึงแหล่งขายลำบากมาก บางครั้งก็ต้องจัดการเตรียมตายจนชาวบ้าน-
ปีนปีก็มี หรือจัดตายเกิดเจ็บป่วยแล้วรักษาหายตลอดชายชาตรีมีก็มี บาง
ครั้งเกิดโจรผู้ร้ายอาจแผ้วพาลย่างชิงเอาไปก็มี บางครั้งเกิดการต่อสู้กันของผู้ร้าย-
ถูกบาดเจ็บไปก็มี เกิดต่อสู้กันถึงตายก็มี บางครั้งเมื่อญาติไปบ้านพี่น้องทางก็เกิด
หรือป่วยตายขึ้นก็ลงเกิดระบาดระหว่างทาง โดยมากมักเป็นน้อยที่ได้ร่วมเกิดป่วย
หรือตายด้วยโรคระบาดนี้ก็มี ฝ่ายพ่อแม่พี่น้องเพื่อนฝูงและลูกเมียก็อยู่
บ้านก็เป็นห่วงในผู้ที่จากไปมากที่สุด ตอยสังเกตข่าวคราวสารทุกข์
ผู้จากไปอยู่ทุกวันเวลา และตอยการกลับว่าวันไหนหรือจะได้เห็นหน้ากันอีกบ้าง
ตอยแล้วตอยเล่าจนเป็นจินตกวีเก่าพูดว่า " เหมือนนกยางตอยปลา
เหมือนนกกะทาตอยปลอก เหมือกลูกช้างกอยแม่ก็ตอยบ่หมู่ฝูง "
เพราะเหตุนี้ เมื่อถึงกำหนดจะต้องกลับมาบ้านของตนเองก็ดี
ก็ต้องสั่งข่าวให้ทางบ้านทราบ และนัดวันเวลาตลอดถึงเส้นทางให้ทราบ-
เรียบร้อย ถึงแม้นจะมีกิจจำเป็นอย่างใดก็ไม่ได้ เพราะความดีใจที่ยอกไม่ถูก ผู้ใด
เลยนัดแล้วขบวนออกไปต้อนรับที่ยอกบ้านนั้นมีเป็นขบวนใหญ่ๆ ต่อๆ กัน
ขบวนต้อนรับเสร็จก็กลับ ขณะที่ทั้งสองฝ่ายได้พบหน้ากันนั้นแล้ว ถึงแม้นที่
ปลื้มใจดีใจทั้งสองฝ่าย ผู้ที่บ่อนักก็ตายอยู่ลึกก็เพียงเต็มตื้นในจิต แต่ผู้ที่
ที่บ่อนักตายอยู่ตื้นก็จะไหลออกอย่างกับน้ำไม่ขอด ฝ่ายผู้เป็นภรรยามักจะแสดง
ความปลื้มปีติยินดีตามเพื่อให้สามีทราบถึงความปลื้มปีติใจ ด้วยการร่ำร่ำให้
สุภาพเรียบร้อย ตามประเพณีของแม่บ้านแม่เรือนไทยเรา หาได้ประจบประแจงเหมือน-
เช่นหญิงสมัยปัจจุบันนี้ไม่ เพราะประเพณีของผู้หญิงในสมัยนั้น เมื่อแต่ง-
งานไปแล้วจะต้องงดความเป็นสาวออกทันที ไม่ต้องใส่ใจต่อการแต่งเนื้อประ-
เทืองกายให้งามงด รักษาความสวยงามของตนด้วยความสะอาดและความ

สุขภาพเสื่อมโทรมลงกว่าเดิม จะมีมากกว่าสัตว์ที่ตายตามธรรมชาติของมันเมื่อแก่หรือ
หลังจากการคลอดบุตรไปแล้วกว่าครั้ง สมัยนี้แม่มันหนึ่งหลายตัวไม่เลี้ยง-
ดูความประพฤติและไม่ทำลายประเพณีอันดีงามตามธรรมดาของตัวเอง เป็น
เหตุให้แม่มันของบุตรอื่นตายหนึ่งหลาย ซึ่งสมควรตำหนิว่า แม่เป็นพรหมของ
บุตร แม่เป็นเทพธิดาของบุตร แม่เป็นอาจารย์ของบุตร แม่เป็นแบบ
ฝึกหัดของบุตร แม่เป็นเจ้าของบุตร เมื่อเป็นแม่แล้วจึงไม่สมควรละไว้
แต่ทำหน้าที่สั่งสอนอบรมให้ดีตามหน้าที่ของตน ซึ่งการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่
ของแม่ดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเหตุให้ลูกของตนประพฤติตามอย่างแม่ ซึ่งเป็น
เหตุให้ลูกของตนเสียคนไปด้วย เพราะแม่ไม่ได้ทำหน้าที่ของแม่ให้ดีเสียแต่ต้น
ลูกจึงเสียคนไปตามๆ กัน ซึ่งเป็นเหตุให้ประเทศชาติเสื่อมโทรมลงไปด้วย
ดังนี้เป็นต้น

ครั้นเมื่อพระองค์ทรงสั่งสอนพระสาวกทั้งหลายเสร็จแล้ว ก็ได้เสด็จ
ดำเนินไปสู่บ้านเวฬุวคามต่อไป ในขณะนั้นพระองค์ทรงประทับอยู่ที่บ้าน
เวฬุวคาม ได้ทรงทราบว่าพระสาวกทั้งหลายในกรุงเวสาลีทุกๆ
ท่านต่างก็มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง ต่างก็
ปรารถนาที่จะได้เข้าเฝ้าพระองค์ด้วยกันทุกๆ ท่าน แต่ว่าในขณะนั้นพระองค์
ทรงประชวรหนักด้วยโรคร้ายแรงเป็นอันมาก ถึงกับจวนเจียนจะสิ้นพระชนม์
ก็ว่าได้ ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ทรงมีพระชนมายุมากแล้ว ประกอบกับ
ทรงมีพระวรกายที่ทรุดโทรมลงไปมากแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ทรง
ปรารถนาที่จะปลงพระชนมายุสังขารเสียในเวลานั้น เพื่อมิให้ทรงต้องกลับมา
เกิดอีกต่อไป ดังนี้เป็นต้น

พูดหยอกเย้าสนุกสนานร่าเริงกันเป็นการใหญ่ พวกอยู่ทางบ้านก็ชักชวนกัน
ดูความสุขทุกข์และโรคภัยต่างๆ ป่วยเป็นไปกลับมาก็เล่าถึงความสุขทุกข์
และเรื่องราวต่างๆ ให้ผู้อยู่ทางบ้านฟัง ดีกว่านั่งสังสารกันด้วยความร้า-
ลึงปันทึงใจ ปรากฏว่าทางกลับมาก็หายคนเหมือน ผู้อยู่ทางบ้านก็หายห่วง หายโศรก
เสร็จจากนั้นก็เลิกลาวานกลับบ้านของตนๆ ครั้นต่อๆ ไปยังมีการประกอบ
พิธีต่างๆ ขึ้นอีก ตลอดจนงานอวมงคลต่างๆ ในแต่ละครอบครัวเพื่อนบ้าน
กลับมาถึงบ้านด้วยความสวัสดีด้วย ซึ่งเป็นประเพณีเลิศเลิศมาแต่ปางก่อน
ของคนสมัยนั้น ต่างจากสมัยปัจจุบันนี้มาก ซึ่งมีแต่ความเห็นแก่ตัว ตา-
ย้อน กตัญญูกันน้อย ขาดความเกรงใจกัน ไม่รักกัน ไม่สามัคคีกัน ไม่ช่วยเหลือ
สงเคราะห์กัน ใส่ร้ายป้ายสีกัน ไม่ยกย่องซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างเห็น
แก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ความเคารพนับถือกันมีน้อย
เหลือเกิน ความเลื่อมใสศรัทธาต่อกันมีน้อย ความสงสารเห็นใจกันมีน้อย
ความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นไม่ค่อยจะรู้สึกกันเท่าที่ควร มีแต่ยกย่องคน
ผู้ยศ ยกย่องคนมีทรัพย์ หรือยกย่องคนมีอำนาจวาสนาบารมี ส่วนคนยากจน
ขัดสนนั้นหาค่ามิได้ ดูเหมือนคนที่ซื่อสัตย์สุจริตนั้นจะหาได้ยากเต็มที
คนที่ทำดีพูดจริงหาผู้เชื่อถือมิได้ คนที่ประพฤติดีกลับถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม
คนที่สุภาพเรียบร้อยกลับว่าเป็นคนโง่ คนที่ประพฤติตัวอยู่ในศีลธรรมกลับว่าล่วงความเจริญของ
โลก เป็นต้น ความคิดเห็นของคนเราเช่นนี้ จะถือมั่นอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ควรประกอบด้วยอธรรม
พระยามหาอำมาตย์ราชย่อมเข้าใจความคิดเห็นของคนทั้งหลาย คนที่ทำชั่ว พูดชั่ว
คิดชั่วนั้นเป็นเหตุให้ตกต่ำในสังคมมนุษย์ คนที่ไม่มีศีลธรรมประจำ
ตัวย่อมได้รับความเดือดร้อนต่างๆ คนที่ขยันหมั่นเพียรทำการงานโดยไม่ต้องทำงานให้
ลำบากนั้น คนที่ไม่ขยันหมั่นเพียรทำการงานด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ แต่จะทำงานให้
สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี คนเช่นนี้จะเป็นคนขี้เกียจ ไม่ก้าวหน้าในหน้าที่
การงาน หรือมากล่าวถึงคนที่ซื่อสัตย์สุจริตนั้นแล้วจะเป็นการยากเสียแล้ว
ในยุคสมัยนี้ โลกได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ผู้คนมักไม่ค่อยจะมีความ
ซื่อสัตย์สุจริตธรรม ฉันทาคติ ใช่สาคติ ไม่หาคติ ภยาคติ เหล่านี้เป็นต้น
ย่อมมาก ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าคนเราเกิดมาในโลกนี้ ย่อมมีกิเลสเป็นเครื่องเศร้าหมอง
ด้วยกันทั้งสิ้น กิเลสนี้ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง
ทั้งหลาย เหล่านี้เป็นต้น ความโลภ คือ ความอยาก ๆ

กองพลยุง ๑ กองพลยาก ๑ และมีหน่วยวิชาสกรรมอีก ๓ หน่วย คือ หน่วยยุบยิบ ๑ หน่วยยิบยิบ ๑ หน่วยย่อยยับ ๑ มีบ่อมหัศจรรย์ ๒๕ บ่อ คือ บ่อมหยิบยืม ๑ บ่อมยักยอก ๑ บ่อมโยกย้าย ๑ บ่อมโยงใย ๑ บ่อมแยบยล ๑ บ่อมยิบย่อย ๑ บ่อมยิบยับ ๑ บ่อมหยิบยิบ ๑ บ่อมหยิบยิ่ม ๑ บ่อมหยิบหยอก ๑ บ่อมยักย้าย ๑ บ่อมยักเยื่อ ๑ บ่อมยุ่งยิก ๑ บ่อมยุ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งใหญ่ ๑ บ่อมยุ่งยาก ๑ บ่อมยุ่งเหยิง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งใหญ่ ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยวด ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่งยิ่ง ๑ บ่อมยุ่งเหยิงยิ่ง

แต่ผมสีอื่นยังคงใช้ย้อมตามเดิม เป็นเสื้อไม่มีแขนและเป็นเสื้อแขนยาว เสื้อแขนยาวนี้ใช้สีดำเป็นส่วนมาก สำหรับทรงผมหนึ่ง ฝ่ายชายนิยมตัดกันเป็นฟัน ฝ่ายหญิงนิยมไว้ผมยาว ทำมวดเกล้าเป็นจุกไว้ด้านหลังบ้างก็มี ไม่ใส่ก็เป็นจุกก็มี ทัดทรงด้วยดอกไม้หอมต่างๆ แต่พวกผู้หญิงมักนิยมกันที่ใส่ต้นมะพร้าวเป็นส่วนมาก จะใส่ต้นอื่นบ้างก็มีบ้างแต่ไม่มาก และนิยมใส่กำไลแขน กำไลข้อ แหวนมือก็มีใส่กำไลมือหรือแหวนมากขึ้นเป็นการประดับเพื่อยังผลให้เสริมเป็นการประดับเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งก็มีหมากเพื่อให้ชื่นใจมากแต่ละคน นี่คือวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ประเพณีการสร้างเรือนซึ่งทำให้ความเป็นอยู่มีชีวิตชีวาชื่นบานมากขึ้นนั้น เช่น มีขึ้น แรก พิธี ขอ ย่าย เวลากลางคืนพวกคนหนุ่มจะเล่นกันสนุกสนานประจำทุกคืน พวกหญิงสาวก็จะมีส่วนร่วมด้วยตามแต่มารดาของตนจะให้ไปได้เท่าใด ส่วนมากมักจะอนุญาตให้ไปเพื่อสนุกเฮฮาร่าเริงกันตามประเพณีเท่านั้น หลังจากนั้นต้องทำงานช่วยพ่อแม่ของตน หนุ่มสาวไม่เคยหักหางพวกคนหนุ่มต้องฝึกงานในหน้าที่ของตน เพื่อความเป็นพ่อบ้านที่มีศีลปวิทยา เช่น การทำไร่ ทำนา และมีไม้ลายมือต่างๆ มีลักษณะเป็นต้น คนหนุ่มที่ไม่มีศีลปวิทยาหรือจะไรไม่เป็นที่พึงปรารถนาแก่ฝ่ายหญิง จะไม่มีใครยอมยินเป็นสามีเด็ดขาด ฝ่ายหญิงเมื่อตกลงปลงใจแล้วจะต้องฝึกงานในหน้าที่ของตน เพื่อความเป็นแม่บ้านที่มีจรรยามารยาทและการมีมือต่างๆ เช่น การทำครัว ทอผ้า เย็บผ้า ทำอาหาร ทำความสะอาดเป็นต้น ถ้าเป็นสาวที่ไม่มีจรรยามารยาทหรือจะไรไม่เป็นที่ปรารถนาของชาย มีแต่การแต่งเพื่อประโยชน์ตนเท่านั้น จะไม่มีใครยินดีจะแต่งงานด้วย เพราะคนในสมัยนี้ยังมีความเคารพนับถือยำเกรงบิดามารดาครูอาจารย์และขนบธรรมเนียมประเพณีกันอยู่มาก จะมีอิสรเสรีบ้างก็เล็กน้อย ความรักใคร่ปองดองกัน ความปรองดองสามัคคี ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความมีน้ำใจต่อกัน ความมีเมตตาปรานีต่อกัน ความไม่ริษยาอาฆาตพยาบาท ผู้ใหญ่เป็นแบบอย่างที่ดี ผู้น้อยจะไม่ล่วงเกินในความผิดทั้งหลายทั้งปวง โดยถือเสมือนว่า "ลูกไม่ดีพ่อแม่ปรับเปลี่ยน ลูกอาจเปลี่ยนพ่อแม่ละอาย" พ่อแม่พยายามสั่งสอนลูกทุกคนให้ลูกชายลูกหญิงของตนให้เป็นคนดีมีความสามารถ และหวังพึ่งลูกของตนในยามแก่ ซึ่งถือเสมือนว่า "เลี้ยงลูก ปลูกไพร่" ถึงพยายามสอนให้

ลูกผู้ชายต้องฟังคำของพ่อแม่เสมอ คนแก่มักจะชอบพูดว่า "ลูกไม่ฟัง-
คำของพ่อแม่ มีแต่เจ็บตัว" หมายความว่า ถ้าลูกไม่เชื่อ
ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่แล้วจะหาความเจริญมิได้ เป็นของธรรมดา ที่ลูกที่ชั่ว-
ช้าสามารถ ย่อมทำลายวงศ์ตระกูลของตนให้หมดสิ้นไปได้ ตามธรรมดาของ
คนในสมัยนี้ สอนแล้วก็ได้แต่การสอนตามที่เห็นตาม เมื่อเป็นอะไรก็ให้เป็น
อันพึ่งตัวๆ คือ ให้เป็นเด็กดีๆ เป็นนักเรียนดีๆ เป็นหนุ่มเป็นสาว
ดีๆ เป็นสามีเป็นภรรยาดีๆ เป็นพ่อแม่ดีๆ เป็นลูกดีๆ ยามเจ็บ-
เป็นยามดีๆ หญิงก็ให้เป็นหญิงดีๆ ชายก็ให้เป็นชายดีๆ ถึงแม้การเล่นก็ให้เป็นการเล่นดีๆ
อย่าเล่นตัวหัวเราะแม่มเกินๆ ก็เป็นแม่มของตัวดีๆ หนุ่มสาวที่เล่นหนุ่มหน่อม
สาว คนแก่ก็ให้เล่นหนุ่มหน่อมแก่ เล่นที่ชอบกันถึงเลือดออกยางออกก็ตามใจ
ถือกันเป็นเพื่อน ไม่ให้ถือสาหาใจซึ่งกันและกัน ไม่พยายามทำอาฆาต-
จองเวรกัน ถึงตรงเล่นจริงก็ช่วยกันอีก เพราะถือประเพณีการเล่นให้-
สนุกสนานร่าเริงเฮฮาทุกครั้งทุกคราว เรียกว่า "เล่นไม่เลว" ถ้าเล่นเลวเป็น-
ลักษณะของนักเลงอันธพาลต่อไปมาก เช่นหนุ่มสาวตามใจพ่อแม่
ไม่มีความรักกันจริง ก็ไม่ยอมแต่งงานกัน ประเพณีเข้มงวดกวดขันกันมาก
ประเพณีเล่นสงกรานต์ มีความสำคัญที่ทำให้คนรักกันอย่างสนิทสนม เมื่อมีโอกาส
ต้องการจะสนุกกับหมู่เพื่อนแล้ว ก็จับกลุ่มกันเป็นพวกๆ แต่โดยมากเป็นกลุ่ม
ฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ต่างก็มุ่งหมายจะสาดน้ำกันตามวิธีการแห่งความสนุกสนาน
จุดของความสนุกเฮฮาก็คือ การได้เปลี่ยน เสียเปรียบ หรือแพ้และชนะ เพื่อความ
เหตุการณ์นั้น คู่สามีภรรยาและคนแก่ที่ชอบความสนุกต้องลาหนีไปสนุกกับ
เพื่อนๆ ตามระเบียบ การสาดน้ำบางครั้งจะต้องถึงกับตะลุมบอนกันก็มี ถึง
ล่วงสนุกกันใหญ่ สามีภรรยาก็ไม่เอาเรื่องกัน เพราะเพื่อความสนุกกันตาม
ประเพณี ไม่ได้ตั้งใจจะเอาแก่กันโดยความเสียหายทางประเพณี เพราะไม่
มีการเลือดตกยางออกหนีจากหมู่พวก ประเพณีใหญ่อีกคือ งานมหรสพ ซึ่งในเดือน
ประเพณีนี้เล่นกันตั้งหลายวันหลายเวลาทีเดียว การเล่นสนุกที่ได้ยินมากเป็นเพียง
ฝ่ายชายเท่านั้น ฝ่ายหญิงไม่ค่อยได้เห็นกันเท่าไรนัก ถึงจะไม่ตั้งใจดูก็ตามก็ต้องมี
ใจเพื่อให้ตัดพี่เขาตีม้า ถ้าพี่เขาตีม้าแล้วเราไม่ดู พี่เขาก็จะหาว่าเราไม่
ดูเขาตีม้า ตีม้าเหล่านี้ถ้าจะดูกันแล้วก็ดูกันไม่ขาดตา ขนาดนักเล่นจะมีกลองหนึ่งลูกสำหรับ
ตีกันไป สองคนที่หามก็ตีกลองไปคนหนึ่ง ที่ขี่ม้าก็ขี่ม้าไปตีกลองไปด้วย ตีกันไป
กันไป พอหาที่พอใจตีได้ที่ไหนก็หยุดเดินตีกันอยู่ที่นั่น ตีกันเดินผ่านมาก็ดูกันไป

ไม่ได้ยินถูกตอนดุดมตัวเสียงเสียงใดเสียงหนึ่งเหมือนกันหมด ถ้าเป็นเช่นนั้นจะแต่งตัวสวยๆ ไม่ได้ เพราะประเพณีนี้เล่นกันอย่างชมกชมอม เอาใครสนุกขึ้นจุดสิ่งกลิ้งกลางร่าง เสียงรถชาติของตามสนุกอยู่ที่นั่นก็เลยไม่ได้ เมื่อตอนเย็นจุดขึ้นไฟหมดแล้ว เป็นอันหมดสนุกเพียงเท่านี้ และยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ งานมหาสงกรานต์ หรือเรียกว่า "มหาพระเวส" เท่าที่จำได้เป็นระหว่างเดือน ๔ ของแต่ละปี ตลอดเวลาเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนโดยทั่วไป ยกเว้นบางเวลาที่พักผ่อนหลับนอนตามปกติ ตามหมู่ตามคณะ ตามสถานที่ต่างๆ ที่ตั้งไว้ เช่น ศาลาการเปรียญ ตามวัดต่างๆ เป็นต้น ประชาชนจะมาพักผ่อนหลับนอนกันตั้งแต่ ๓ ทุ่ม ถึง ๔ ทุ่ม เพื่อเตรียมตัวสำหรับการแห่ในวันรุ่งขึ้น ประชาชนจะตื่นกันแต่เช้าตรู่ ประมาณ ๕ นาฬิกา ๖ นาฬิกา ประชาชนแต่ละครอบครัวจะนำเครื่องสักการบูชาพระ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน ขนมต่างๆ ข้าวสุก ข้าวแห้ง ผลไม้ต่างๆ ไปยังที่ตั้งพระพุทธรูปประจำวันเกิดของตน ซึ่งตั้งไว้ตามวัดต่างๆ ในวันนี้ประชาชนจะแต่งตัวสวยงามที่สุด ผู้ชายก็นุ่งผ้าม่วงสวมเสื้อขาว ผู้หญิงก็นุ่งผ้าลายสวมเสื้อสีต่างๆ ตามใจชอบ ผู้ชายก็ใส่รองเท้าหนัง ผู้หญิงก็ใส่รองเท้าแตะ ถือร่มกันแดดกันฝน ประชาชนจะมาพร้อมกันที่ตั้งพระพุทธรูปประจำวันเกิดของตน ประชาชนจะนำน้ำอบน้ำหอมมาสรงน้ำ

ใหญ่ก็ดี ขนมต่อมกระทา ๑ ตลอดแบ่งเสี้ยงกลอง ๑ ตอนหลอดขนม ๑ ตอนหลอดเล็ก ๑ ตอนหลอดใหญ่

มัน ไม่ใช่ประเพณีเสียแล้ว สิ่งของที่ได้จากศพก็เป็นของเก่าๆ ที่

ชีวิตตอนไร้เดียงสา

เท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นเรื่องของปีกกับและมาตุลี เพื่อเป็นการเกี่ยวโยงกันกับเรื่องชีวิตของบรรพเจ้าที่ยกขึ้นมาก่อเกิดเป็นมหาบุรุษทั้งสองตระกูล เมื่อบรรพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ในวัยเด็กนั้นยังไม่รู้เดียงสาเลยนั้น ท่านผู้ใหญ่เคยเล่าให้ฟังว่าเป็นเด็กที่เลี้ยงยากที่สุด ซึ่งไม่เคยพบใครเหมือนเกเหลวกอเหล่างองค์ตระกูลนี้ ถึงไม่มีมารดาผู้ให้กำเนิดเกิดแต่กลางเป็นผู้เลี้ยงแล้วชีวิตของบรรพเจ้าจะเป็นไปอย่างไรไม่ทราบ ท่านผู้ใหญ่ที่เล่าให้ฟังนั้นท่านบอกว่า ถึงไม่ใช่มารดาของเจ้าเป็นคนเลี้ยงแล้วพวกเราเลี้ยงไหว ก็เช่นนี้ตลอดหมายความว่า เมื่อเลี้ยงไม่ไม่ห่วงเหมือนเลี้ยงเด็กทั่วๆ ไป ที่ต้องคอยเฝ้าดูแลอยู่ตลอดเวลา หรือให้รู้แล้วรู้รอดกันเสียที เรื่องที่เลี้ยงยากนั้นมีอะไรบ้าง ท่านไม่ได้เล่าให้ฟังทั้งหมด ท่านบอกว่าเกลือบรรพเจ้าจะละเอียดอ่อน เพียงแต่บอกว่าเป็นเด็กที่ดื้อรั้นมาก ถึงกับมารดาตายไม่ได้หลับไม่นอนแทบทุกคืน ยังมีผู้หญิงอีกคนที่เกิดร่วมเดียวกันอยู่นั้นไม่ห่างไกลกันเท่าไรนัก ซึ่งสั่งให้เก่งเป็นคู่แข่งขันกันจนทำให้พวกบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันสำนวนรำคาญไปตามๆ กัน ถึงสั่งให้ตัดลากลงนั้นมารดาจะต้องอัมไปเที่ยวทางใดนั้นทางนี้จึงค่อยหยุดลง หยุดไปนั่งหน้าแล้วก็ยังอีก มารดาก็ตามอัมไปเที่ยวอีกเป็นอย่างนี้ตลอดวัน ดังนี้ไปจนพอมุดได้ก็ลึกแหละ เดี๋ยวก็รบเร้าให้มารดาพาเดินเที่ยวไปตามบ้านต่างๆ เดี๋ยวก็รบเร้ามารดาอยากไปเที่ยวป่าโน้นป่านี้ มารดาต้องตามใจทุกอย่างจึงจะยินยอม ถึงมารดาของบรรพเจ้าฝึกสอนตามอย่างหนังใส่เกลี้ยกล่อมหลายแล้ว ชีวิตของบรรพเจ้าคงจะกลายเป็นคนไปแต่สิ่งนั้นแน่นอน เมื่อบรรพเจ้าเจริญวัยขึ้นพอรู้เดียงสาได้บ้างพร้อมทั้งได้รับคำบอกกล่าวจากญาติผู้ใหญ่ดังกล่าวมาแล้วนั้น ทำให้ชีวิตใจของบรรพเจ้าอ่านหล่อย่างมากไม่ยอม เมื่อใดที่คิดถึงมารดาผู้จากไปแล้วแต่เรายังไม่รู้เดียงสาอะไร ก็แสนที่จะโศกเศร้าเสียใจถึงกับหลั่งน้ำตาลงอย่างเดียว ใจลากที่ถวิลหาผู้เป็นแม่ไปแล้วอดกลั้นแทบแตกและมีความคิดอย่างซับซ้อนกล เรื่องราวในใจอย่างนี้บรรพเจ้ายังไม่เคยเล่าให้ผู้ใดฟังแม้แต่คนเดียว ถึงจะเขียนหลายปีก็ไม่ได้ถึงนี่แหละ คนอื่นจึงไม่สามารถจะบรรยายได้ถึงแต่มารดาได้สิ้นชีวิตจากไปแล้ว บรรพเจ้าจึงคิดถึงมารดาผู้จากไปอย่างที่บรรยายมาแล้ว ส่วนย่าได้ตายไปก่อนหน้านี้แล้ว คงมีแต่ลุงอาหญิงอาชายเท่านั้น แม้ในวันนี้ และต่อจากนี้ไปจะได้ความอบอุ่นดีอย่างไรก็ตาม เวลาอยากจะมีประสบการณ์ของบรรพเจ้าจึงต้องไปหาผู้ที่บรรพเจ้านับถือว่าเป็นพี่สาวอีกคนหนึ่งเป็นประจำ ซึ่งเป็นญาติมีนามว่า

ปันเป็นของรวมตา ของดูรอบๆตัวแล้วเป็นอันสางวัตถุที่ใช้ไม่เสียทางอย่าง ไม่ปรารถนา
ลอยอยู่ในหมู่หมายของตาเขาไม่ได้เลย ถ้าไม่ใช่มายาก็ต้องหนีจากมันไปหาสิ่งดีอยู่หนอสิ้น -
อย่างแน่นอน เพราะหลักฐานทุกคนแม้ยังสักอย่างก็ตาม ยังมีข้อแตกต่างอยู่ปกระ
ผลจะเป็นไปได้อย่างไร ตระกูลของเราก็ไม่เคยทุกข์ลำบากยากแค้นเหมือนเช่นนี้ แม้จะเป็น
ชาวนาเขาก็ยังกว้างขวางมากอยู่ แต่เป็นเพราะเหตุใดเล่าหนอ ที่ทำให้เราต้องมาเป็นเช่นนี้
เท่านั้น ยิ่งคิดยิ่งแค้นใจ ตัดพ้อต่อโชคชะตาหนักเข้าทุกที เพราะไม่มีทางที่จะ
หลอกลวงได้อีกต่อไป ความจริงก็ปรากฏอยู่ชัดแจ้งแล้ว ว่าเขาเป็นคนชั่วช้าสามานย์
ต้องเป็นภาระหนักของเราอยู่นั่นเอง ตลอดเวลาที่เราเลี้ยงดูเขามาแต่ยังเล็กๆ
จนเขาเติบใหญ่ เขาก็ไม่เคยคิดที่จะตอบแทนบุญคุณเราเลย ตรงกันข้ามเขากลับ
กลายเป็นคนเนรคุณ ทรยศหักหลังเราเสียอีก ความรักที่เราเคยมีให้เขาก็ค่อยๆ
เสื่อมคลายลงไปทุกขณะ จนกลายเป็นความเกลียดชังขึ้นมาแทนที่ ความรักที่เคย
มีให้เขาเป็นความจริงเป็นของชั่วคราว ตามธรรมดาของโลกที่ว่าสิ่งทั้งปวงย่อม
เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้ถาวร ความรักก็เช่นกัน ย่อมเป็นของไม่เที่ยงแท้ถาวรเช่นกัน
ยังไงมันก็ต้องเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาอยู่นั่นเอง เราไม่ต้องการสิ่งใดมาเตือน
ความจำ ไม่ต้องชี้ ไม่ต้องบอก เพราะเราก็รู้แก่ใจตัวเองดีอยู่แล้ว

เมื่อความสงสารเวทนาแห่งชีวิตของพ่อใกล้จะสิ้นสุดลงมาถึงเข้าทุกขณะ ทำให้ลูก
ทั้งหลายรู้สึกใจหาย เมื่อพ่อสิ้นไปแล้วและกลับมองดูตัวเองแล้ว ก็ยิ่งรู้สึกว่าตัวเอง
เสียก่อนจึงต่อยตีตอร่างเรื่องอื่นต่อไป เพราะมีเหตุนี้ ความสับของพ่อยังมีเสียง -
แว่วอยู่ในหูตลอดเวลา ชีวิตที่เหลืออยู่ในโลกนี้ของเขาจะเป็นอย่างไรนั้น
แต่ยังไม่มีใครรู้ได้ ความรู้สึกของเขาในขณะนี้ก็คือว่าเขาเป็นคนอนาถาที่สุด
ไม่มีใครเหลือแล้ว ไม่มีใครที่จะเป็นที่พึ่งพาอาศัยได้ ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้เขา
ไม่อยากที่จะอยู่ในโลกนี้ต่อไป เขาอยากที่จะตายเสียให้พ้นๆ เพราะชีวิตเขาไม่มี
ทั้งรักและเกลียดกันและกันเหมือนกับคนอื่นๆ แต่ไม่เคยรู้จักความรักเลย
มันเป็นเรื่องที่ไม่เคยมีในความรู้สึกของเขาเลย ความรักที่เขาเคยมีให้กับพ่อแม่
ก็เป็นความรักที่ไม่ได้ออกมาจากใจจริง เขาทำไปเพราะหน้าที่ของลูกที่ต้องมีต่อพ่อแม่
เท่านั้น ความรักที่เขาเคยมีให้กับพ่อแม่ก็เป็นความรักที่ไม่ได้ออกมาจากใจจริง
เหมือนกัน เขาทำไปเพราะหน้าที่ของลูกที่ต้องมีต่อพ่อแม่เท่านั้น ความรักที่เขา
มีให้กับพ่อแม่ก็เป็นความรักที่ไม่ได้ออกมาจากใจจริงเหมือนกัน เขาทำไปเพราะ
หน้าที่ของลูกที่ต้องมีต่อพ่อแม่เท่านั้น ความรักที่เขามีให้กับพ่อแม่ก็เป็นความรัก
ที่ไม่ได้ออกมาจากใจจริงเหมือนกัน เขาทำไปเพราะหน้าที่ของลูกที่ต้องมีต่อพ่อแม่
เท่านั้น ความรักที่เขาม

เหมือนกัน แต่ขวัญตาก็ไม่เคยขาดตกบกพร่องเรื่องเช่นนี้เลย แม้แต่นิดเดียว ถ้าเรา
อยู่ที่ไหนดีอยู่แล้วเขาจะมาพาลหาเรื่องชอบตีก็คิดว่าจะไม่หนีหรอกนะ เพราะเขาก็คนเรา-
คนมีน้ำใจเท่าๆกันอยู่แล้ว แม้เขาจะดื้อดึงซักขนาดไหนขวัญตาก็เอาอยู่ เพราะ
เขาไม่เคยไปทำร้ายใครก่อน ขวัญตาเป็นไม่เคยมีคุณธรรมอย่างอื่นมาแต่เป็นเด็ก มีแต่เมตตา
กรุณาปรานี สำหรับการเรียนนั้นขวัญตาไม่เก่งทุกวิชา มีเก่งก็แต่เลขคณิตเท่า
นั้น การสังเกตผลไม้ต่างๆนั้นขวัญตาก็ทำได้ดีมาก ระดับปานกลางเลยทีเดียว
พอใช้การได้ดี หากครั้งที่ครูให้ท่องวิชาการนั้นเราจะท่องให้หลักใจพอสมควรเท่านั้น รู้-
เท่าที่จำเป็นต้องใช้นั่นมามันจะคล่องปากไม่หลงลืมเหมือนอื่น ฉะนั้น ครูจึงไม่เคยได้ดุด่าเลย
เป็นนักเรียนเหมือนเพื่อนๆ หนึ่งเราต้องตักเตือนคนอื่นเขาไม่เป็น แต่การเล่นหัวเขาก็
สนุกสนานร่าเริงพอๆกับเขาอยู่หรอก มีดีอีกเรื่องวัยเด็ก

มรณะ

เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ขณะอายุได้ ๔ ขวบกับ ๕ เดือนเศษ ขวัญตาก็
ตกเป็นลูกกำพร้าแม่ไปอย่างน่าสงสาร ในขณะที่แม่ของขวัญตาเจ็บหนักอยู่นั้น ขวัญตาก็
ไม่ได้ไปเยี่ยมไข้ เพราะเขาเป็นเด็กเล็กอยู่ ไม่ควรที่จะเข้าไปในที่ที่มีคนเจ็บป่วย
เพราะกลัวจะติดโรคนั่นเอง ขวัญตาจึงได้แต่ร้องไห้คิดถึงแม่อยู่ที่บ้านเท่านั้น
ครั้นแม่ของขวัญตาตายแล้ว ก็ได้ยินเสียงร้องไห้ของพี่ๆน้องๆ ขวัญตาก็ร้องไห้ตาม
ไปด้วย ครั้นเขาเอาศพแม่ของขวัญตาไปฝังแล้ว ขวัญตาก็ยังร้องไห้คิดถึงแม่อยู่
ทุกวันมิได้ขาด ครั้นต่อมาอีกประมาณ ๒ - ๓ เดือน ขวัญตาก็ลืมแม่ไปได้
ไม่ค่อยคิดถึงแม่เท่าไรนัก ขวัญตาเป็นเด็กที่ไม่ค่อยจะมีความรู้สึกนึกคิดอะไรมากนัก
ไม่ค่อยจะมีความเสียใจอะไรมากมาย ขวัญตาเป็นเด็กที่ไม่ค่อยจะมีความรู้สึกนึกคิดอะไร
มากมายนัก ขวัญตาเป็นเด็กที่ไม่ค่อยจะมีความรู้สึกนึกคิดอะไรมากมายนัก ขวัญตา
ไม่ค่อยจะมีความรู้สึกนึกคิดอะไรมากมายนัก ขวัญตาเป็นเด็กที่ไม่ค่อยจะมีความรู้สึก
นึกคิดอะไรมากมายนัก ขวัญตาเป็นเด็กที่ไม่ค่อยจะมีความรู้สึกนึกคิดอะไรมากมายนัก

ผู้ชายเหมือนกันทั้งโลก ฝ่ายไปฝ่ายนิสัย คนดีคนชั่ว คนสะอาดคนสกปรก เหมือนกันทุกมันทุกเมืองทุกประเทศ อาหารการกินเขากินอะไรเราก็กินกับเขาได้ เพราะเราก็คนเขาก็คน ตกลงแล้วเราเป็นคนเขาก็เป็นคนอยู่ด้วยกันอาศัยกันไม่ได้ตามประสาคนที่คน ถึงเป็นคนก็ไม่ต่างเดียรฉาน

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961103884

ชีวิตระหว่างศึกษา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ อายุของข้าพเจ้าย่างเข้า ๑๕ ปี ยังเป็นสามเณรอยู่ ปีนี้ข้าพเจ้าได้ศึกษาพระธรรมวินัย วัดสุทัศนเทพวราราม กับพระอาจารย์ศรี ใจยอ ซึ่งเป็นเปรียญ เป็นสมัยที่ยังมีคุณอรัญคุณาธาร (พระเทพเวที ปัญโญ) เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร ตระเรื่องของข้าพเจ้ามีข้อน่าชวนเรื่องความเกเรระทึกรรม นิดหน่อย ในเวลาสอบเอาเปรียญ ๓ ได้เพียงตะแหน่งไท อยู่ในอันดับสอง ครั้นสอบเสร็จก็ได้ลาสึกไปอยู่กับหลวงอมรราชธานี กับพระสังฆ์ สมุปปาโล (ฉายสิกขาลัย) เพื่อนสนิทรักท่านอาจารย์เปรียญกันมาแต่เล็กแต่น้อย เวลานั้นท่านพักอยู่ตำบลบ้านท่าพระ ฝั่งเหนือ ครั้นเวลาเข้าไปศึกษาจากท่านๆ ก็ได้แนะนำให้เล่าเรียนตามปฏิปทาที่ท่านได้ดำเนินมาก่อนแล้วนั้นโดยลำดับ แต่ก็ไม่ค่อยจะลำดับเท่าไร เมื่อมาพบชาวเลยที่ท่านได้ขยายสถานที่ไปวัดดอนธาตุ อำเภอพิมลปังบาหาร โดยไปพักที่วัดบูรพาราม อุโมงค์ ท่านกับพระอุปัชฌาย์ไปทางรถยนต์ เสียค่าจ้างเขาคันละ ๑๕ บาท ขนหีบห่อเครื่องบริขารขึ้นท้ายรถ พอมาถึงวัดดอนธาตุ อำเภอพิมลปังบาหาร ราว ๔-๕ โมงเช้า เสียค่ารถไปทางเรือพวกเราเดินทางไปถึงวัดดอนธาตุ ผ่านทรายมูลขึ้นฝั่งนั้น วัดนี้เป็นเกาะมีคูรอบ ไปมาทางเรือตลอดข้ามด้วยเรือทุกวัน ไปมาทางบกได้ลำบาก

ขอปฏิบัติตามคำสอนของพระอาจารย์ทั้งหลาย เพื่อให้มีความ
สงบสุขยิ่งขึ้นไปเถิด ขอให้ทุกท่านจงตั้งใจปฏิบัติให้ดีตามที่ได้
ปฏิบัติมาแล้วนี้ ก็จะเป็นการดีแล้ว ขอให้ทุกท่านจงตั้งใจ
ปฏิบัติให้ดีตามที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนี้ ก็จะเป็นการดีแล้ว ขอให้
ทุกท่านจงตั้งใจปฏิบัติให้ดีตามที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนี้ ก็จะเป็น
การดีแล้ว ขอให้ทุกท่านจงตั้งใจปฏิบัติให้ดีตามที่ได้ปฏิบัติ
มาแล้วนี้ ก็จะเป็นการดีแล้ว ขอให้ทุกท่านจงตั้งใจปฏิบัติ
ให้ดีตามที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนี้ ก็จะเป็นการดีแล้ว ขอให้ทุก

ขัดข้องกลัวพระเจ้าตาก ได้ความลาท่านไปสู่สำนักเรียน ที่วัดสระแก้วรับ
ที่ในอำเภอพิมลมังสาหาร ครูมาสั่งให้เป็นธุระที่ปากน้อยกับท่าน
พระครูพุทธิการบรรหาร (ทอง ติสฺสโร ป.๕) ท่านพระอุดรองค์
ที่เป็นเจ้าคณะกิ่งอำเภอบุณฑริก ท่านมาอาศัยวัดพี่อยู่เมื่อจากไป
ไปเรียนวัด ที่วัดนี้มีท่านพระครูพิมลสมณาจารย์ (เก้า) เป็นเจ้า
อาวาส ทั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอพิมลมังสาหารด้วย

เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๔ ท่านเจ้าคุณพิพัฒนสารมุนี (ทอง สิริวฑฺฒโน) ป.๙
อำเภอพิมลมังสาหาร ได้เรียนพระปาติโมกข์นั้น การเรียน -
ของท่านเจ้าคุณนี้ลำบากกว่าเรามาก ต้องไปเรียนที่วัดสำนักนี้
สวนโดยอาจารย์ใส่ศก ใส่ทก แล้วปันทางอักษรขอมให้ดูสำ
พระมหาคลาย ธมฺมปาโล (ต่อมาเป็นพระครูสังฆ-
การโยคาจารย์ แต่ไม่สอนหนังสือกลาง ท่านเจ้าคุณได้เรียนด้วยเช่นกัน
การเรียนอยู่ในหลักสูตร แต่เพื่อจะรู้ขอมไม่ลบสอนให้เพื่อ
ทมทม - อัพยะสัพพะสัมพุทธะ - ทักขิตา อัมหิ ตุมหะ ปัจจุปปันนา
ปัจจัยไปเสีย ว่าถึงการสอบธรรมสนามหลวงท่านเจ้าคุณก็ได้
เป็นครูในสำนักนี้ ครั้นสอบธรรมเสร็จได้เข้าไปสอบที่กิ่งอำเภอ
บุณฑริก (เป็นอำเภอเดียว) เรียนอยู่กับท่านพระครูพุทธิการ
เป็นเวลาประมาณ ๓ ปี ๐. ปีระกา ท่านได้มาอยู่
ของท่านเจ้าคุณพิพัฒนสารมุนีในวัดสระแก้วนี้ ท่านเจ้าคุณได้ไปอยู่
ปฏิบัติท่านตามประวัติ ดังนี้ ท่านเจ้าคุณได้ไปอยู่
ตาย ๗ ธันวาคม ๒๔๙๐ ปีฉลู ๑๐ ปี ๑๐ ปี ๑๐ ปี

ในการเดินทางไปมาของเรือสินค้าต่างๆ ที่ผ่านไปมาในแม่น้ำเจ้าพระยา
ตั้งแต่ปากน้ำลงมาจนถึงกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการ
ตั้งด่านเก็บภาษีสินค้าขาเข้าและขาออกขึ้นที่ป้อมวิไชยประสิทธิ์ ซึ่งเป็นป้อมที่
ใหญ่ที่สุดในบรรดาป้อมทั้งหมดที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น ป้อมนี้ตั้งอยู่ที่ปากคลอง
บางกอกใหญ่ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงข้ามกับป้อมวิชัยประสิทธิ์
ซึ่งตั้งอยู่ที่ปากคลองบางกอกน้อย ฝั่งตะวันออก ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ เรือสินค้า
ต่างๆ ที่จะเข้าออกกรุงเทพมหานครได้ จะต้องผ่านป้อมวิไชยประสิทธิ์ และ
ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ทั้งขาเข้าและขาออก เรือสินค้าทุกลำจะต้องแวะจอดที่ป้อม
วิไชยประสิทธิ์ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ตรวจสินค้าและเก็บภาษีอากรก่อน ถ้าเป็นเรือ
สินค้าขาเข้าก็จะต้องเสียภาษีอากรตามอัตราที่กำหนดไว้ ถ้าเป็นเรือสินค้าขาออก
ก็จะต้องเสียภาษีอากรตามอัตราที่กำหนดไว้เช่นกัน แต่ถ้าเป็นเรือสินค้าที่
ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกไปค้าขายได้ ก็จะได้รับการยกเว้น
ไม่ต้องเสียภาษีอากรขาออก เรือสินค้าที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ออกไปค้าขายได้นี้ ส่วนมากจะเป็นเรือสินค้าของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่

ในการเดินทางไปเยี่ยมเยียนพระสงฆ์ในหัวเมืองต่างๆ ครั้งนี้ ได้ทรงพบปะกับพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงหลายรูป ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น พระครูวิมลคุณากร (ทองดี) วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นพระเถระที่ชาวบ้านเรียกขานกันว่า "หลวงพ่อทองดี" ด้วยความเคารพรักอย่างยิ่ง ท่านเป็นพระที่มีวัตรปฏิบัติงดงาม เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และมีเมตตาธรรมต่อสัตว์ทั้งปวง ในการเสด็จครั้งนี้ ได้ทรงสนทนาธรรมกับท่านเป็นเวลานาน ทรงซักถามข้อข้องใจในการปฏิบัติสมถกรรมฐาน และได้ทรงรับฟังคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่ง

นอกจากนี้ ยังได้เสด็จไปนมัสการพระครูสังฆรักษ์ (เผือก) วัดหนองกระทุ่ม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงในด้านการเทศน์มหาชาติ และมีความรู้ความสามารถในการแต่งกลอนสวดเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ถวายหนังสือกลอนสวดที่ท่านแต่งขึ้นเองหลายเรื่อง ซึ่งทรงโปรดปรานมาก และได้ทรงรับสั่งให้นำไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ในการนี้ ได้ทรงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าพิมพ์หนังสือเหล่านั้นด้วย

ในการเสด็จครั้งนี้ ได้ทรงพบปะกับพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงหลายรูป ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น พระครูวิมลคุณากร (ทองดี) วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นพระเถระที่ชาวบ้านเรียกขานกันว่า "หลวงพ่อทองดี" ด้วยความเคารพรักอย่างยิ่ง ท่านเป็นพระที่มีวัตรปฏิบัติงดงาม เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และมีเมตตาธรรมต่อสัตว์ทั้งปวง ในการเสด็จครั้งนี้ ได้ทรงสนทนาธรรมกับท่านเป็นเวลานาน ทรงซักถามข้อข้องใจในการปฏิบัติสมถกรรมฐาน และได้ทรงรับฟังคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่ง

นอกจากนี้ ยังได้เสด็จไปนมัสการพระครูสังฆรักษ์ (เผือก) วัดหนองกระทุ่ม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงในด้านการเทศน์มหาชาติ และมีความรู้ความสามารถในการแต่งกลอนสวดเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ถวายหนังสือกลอนสวดที่ท่านแต่งขึ้นเองหลายเรื่อง ซึ่งทรงโปรดปรานมาก และได้ทรงรับสั่งให้นำไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ในการนี้ ได้ทรงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าพิมพ์หนังสือเหล่านั้นด้วย

เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เขาเขียนขึ้นมาเท่านั้น นอกนั้นเขาพูดเรื่องอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่เขาเขียนขึ้นมาเลย ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ควรจะพูดในที่ประชุมเช่นนี้ ผมจึงขอให้เขาหยุดพูดเสีย แต่เขาก็ไม่ยอมหยุด ผมจึงต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนำตัวเขาออกไปจากที่ประชุม เขาจึงยอมหยุดพูด แต่ก็ยังไม่ยอมนั่งลง ผมจึงต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนำตัวเขาออกไปจากที่ประชุม เขาจึงยอมนั่งลง แต่ก็ยังไม่ยอมเงียบ ผมจึงต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนำตัวเขาออกไปจากที่ประชุม เขาจึงยอมเงียบ แต่ก็ยังไม่ยอมนั่งลง ผมจึงต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนำตัวเขาออกไปจากที่ประชุม เขาจึงยอมนั่งลง แต่ก็ยังไม่ยอมเงียบ ผมจึงต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนำตัวเขาออกไปจากที่ประชุม เขาจึงยอมเงียบ แต่ก็ยังไม่ยอมนั่งลง ผมจึงต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนำตัวเขาออกไปจากที่ประชุม เขาจึงยอมนั่งลง แต่ก็ยังไม่ยอมเงียบ

ว่าใครจะคนก็ไม่ยอมฟัง แต่เมื่อมาปรากฏกับตาตนเองแล้ว ก็รู้
เรื่องเลยว่าอย่างนี้เป็นอย่างนั้นเอง ต่อจากนั้นไปเวลาเรียน หมอนก็ได้
ทำเรื่องมากเพราะได้รู้ความจริงๆ ตามที่ควรจะเป็นอย่างเราได้เรียก
ไม่ทราม เพราะเป็นของใครแต่ละคน เรื่องนี้ ~~ไม่~~ ก็ตามมา
จาก ตรงนี้เองที่ท่านจะได้ไปพบหลัง ท่านเล่าถึงอาการในเบื้องต้น
ของอาพาธว่าสาหัสมาก ถึงกับปล่อยจิตให้ออกไปจากที่ว่าพักแล้ว
จิตก็จะเข้าสู่อัปปนาสมาธิทันที ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมากที่เดียว เพราะ
ถ้าจะนำเอาธรรมชาติเช่นนี้ไปใช้ในทางอัปปนาจิตก็ไม่ยากเลย ถึงจะว่า
ยังไงก็ตามแต่ก็ยังดีที่ว่าท่านได้เรียนรู้ในเรื่องนี้ไม่น้อย
และพิสูจน์ในเหตุการณ์ต่อๆ มาอีกมาก อาการในระยะหลัง
มาได้เป็นไข้ทับถมอยู่ราว ๆ เดือน ท่านพระครูบุญธรรม
พรหมวิหารกลับจากกรุงเทพ ขณะที่ท่านพักอยู่ที่วัดราชบำรุง
การเป็นไข้ของหลวงพ่อเสาร์ ท่านได้ถวายยาควินนิน ๕ เกล็ด
ในเวลาบ่ายโมงครึ่ง เมื่อได้ถวายควินนินครั้งที่ ๒ ประมาณ ๒-๓ วัน
ไข้ก็ได้หยุดขาดไปทีเดียว ตรงนี้ต่อมาข่าวสองก็ได้รู้เรื่องหมอ
ว่าสอบได้เปรียญได้ตั้งแต่นั้นมาอีก การเรียนปริยัติธรรมตามหลัก
หลวงพ่อเสาร์ท่านเป็นอันดับหนึ่งในสำนักสอบแห่งนั้น
เพราะหมู่เพื่อนในชั้นสอบครั้งนี้ ๕ องค์ด้วยกัน มาจองค์ละ
มากเสีย ๕ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง หลวงพ่อเสาร์
ท่านเรียนมาตั้งปีเดียว ๑๐ กว่าเรื่องเท่านั้น ส่วนหมู่เพื่อนในชั้นสอบ
ทุกองค์ต้องอาศัยชั้นเรียนแห่งการตอบปัญหาของหลวงพ่อเสาร์
ทั้งสิ้น ถึงท่านผู้สูงก็สอบได้ทั้งหมดด้วยกัน เพราะเหตุนี้
ท่านพระครูเห็นว่าหลวงพ่อเสาร์จะผ่อนธุระของท่านในการสอบ
ท่านจึงได้ถวายยาควินนินให้ ๑ เกล็ด ท่านได้ถวายหลวงพ่อเสาร์

พุทธศาสนิกชนทั่วไป ของประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในฐานะเป็นพุทธมามกะ
ว่า ตามบัญญัติของพระธรรมวินัยนั้น ภิกษุสงฆ์ไม่มีสิทธิ์ที่จะรับเงินทองหรือ
เลือกหาอาหารด้วยตนเองได้ ภิกษุจะรับเงินทองหรือเลือกหาอาหารด้วยตนเองได้
ก็ต่อเมื่อได้ทำพิธีกรรมที่เรียกว่า ปวารณา ต่อสงฆ์ด้วยกันเสียก่อน ซึ่งพิธีกรรม
ดังกล่าวนี้ ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในปัจจุบันนี้ ภิกษุสงฆ์ในประเทศ
ไทยได้ปฏิบัติกันมาอย่างไร ก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่อย่างนั้น ในวันเข้าพรรษา
ปีนี้ ตรงกับวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ ข้าพเจ้าได้ไปร่วมพิธีกรรม
ดังกล่าวนี้ ที่วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัดที่ข้าพเจ้าเคยบวชเรียนมาแต่ครั้งเป็น
เณร ข้าพเจ้าได้ไปถึงวัดมหาธาตุในเวลาประมาณ ๑๐ นาฬิกาเศษ ๆ ได้พบ
พระเถระผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือหลายรูป ที่ข้าพเจ้าเคยรู้จักมักคุ้นกันมา
ตั้งแต่ครั้งที่ข้าพเจ้าเป็นสามเณร ได้ไปนั่งรวมกันอยู่ที่ศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็น
ศาลาขนาดใหญ่ ๒ ชั้น ข้าพเจ้าได้ขึ้นไปนั่งอยู่ที่ชั้นล่าง ได้ยินเสียงพระเถระ
ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งกล่าวขึ้นว่า ขอให้ผู้ที่ประสงค์จะปวารณาขึ้นไปนั่งที่ชั้นบน
ข้าพเจ้าจึงได้ขึ้นไปนั่งที่ชั้นบน ปรากฏว่ามีพระเถระผู้ใหญ่ขึ้นไปนั่งที่ชั้นบน
ประมาณ ๒๐ รูป ข้าพเจ้าได้นั่งอยู่ในที่ของข้าพเจ้าเรื่อยมา จนกระทั่งถึง
เวลาประมาณ ๑๑ นาฬิกาเศษ ๆ พระเถระผู้ใหญ่ที่ขึ้นไปนั่งที่ชั้นบนก็ได้ทยอย
กันลงมาที่ชั้นล่าง ข้าพเจ้าจึงได้ลงมาที่ชั้นล่างด้วย ในขณะที่ข้าพเจ้าลงมาที่
ชั้นล่างนั้น ข้าพเจ้าไม่ได้ยินใครกล่าวอะไรเลย ข้าพเจ้าจึงได้ลงมานั่งที่ของ
ข้าพเจ้าเช่นเดิม ในขณะที่ข้าพเจ้านั่งอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้ยินเสียงพระเถระ
ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งกล่าวขึ้นว่า ขอให้ผู้ที่ประสงค์จะปวารณาขึ้นไปนั่งที่ชั้นบน
ข้าพเจ้าจึงได้ขึ้นไปนั่งที่ชั้นบนอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่ามีพระเถระผู้ใหญ่ขึ้นไป
นั่งที่ชั้นบนประมาณ ๑๐ รูป ข้าพเจ้าได้นั่งอยู่ที่ของข้าพเจ้าเรื่อยมา จนกระทั่ง
ถึงเ

เลขาธิการพรรคฯ เป็นผู้นำหน่วยทหารยึดสถานีวิทยุกรมประชาสัมพันธ์ ที่ถนนสามเสน ผู้ปฏิบัติการลับส่วนหนึ่งอีกด้วย ทางหน่วยราชการทหารได้ตรวจทราบมาก่อนว่าเป็นหน่วยลับของพรรคฯ ทางการจึงได้ปลดออกจากราชการทหาร ในเวลาต่อมา ต่อมาได้ถูกเรียกตัวกลับเข้ารับราชการทหารอีกครั้งหนึ่ง ในตำแหน่งนายทหารพิเศษ ประจำกองบัญชาการทหารสูงสุด ในขณะที่ยังปฏิบัติงานอยู่ในพรรคฯ ในประเภทนายทหารพิเศษ ได้ไปราชการสงครามเกาหลี ในฐานะนายทหารอาสาสมัครรบ ในกองทัพสหประชาชาติ ในตำแหน่งผู้บังคับกองร้อยทหารราบ ในกองพันทหารราบที่ ๒ กรมผสมที่ ๒๑ ในกองพลที่ ๒ ของสหรัฐอเมริกา ในการรบที่ภูเขาเรดคลาวด์ ได้รับบาดเจ็บสาหัส ถูกกระสุนปืนใหญ่ของข้าศึกระเบิดใส่ ได้รับการรักษาพยาบาลจนหายเป็นปกติ ได้รับเหรียญกล้าหาญ ๒ เหรียญ และเหรียญรางวัลอื่นๆ อีกหลายเหรียญ ได้กลับมาประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ไปรับตำแหน่งใหม่ ในกองบัญชาการทหารสูงสุด

ในฐานะผู้ดูแลรักษาพระธรรมวินัย ได้มีพระราชดำรัสถามพระสงฆ์ผู้ใหญ่ทั้งหลายว่า ท่านจะเห็นอย่างไรกันบ้างในเรื่องนี้ ท่านจะเห็นพ้องต้องกันหรือไม่ ถ้าท่านเห็นพ้องต้องกันแล้ว ก็ขอให้ช่วยกันพิจารณาหาทางแก้ไขเสียให้ตลอดไปทีเดียว ไม่ต้องมาเป็นห่วงกังวลพระราชหฤทัยอยู่เช่นนี้อีก ในเรื่องนี้ก็ได้ทรงมีพระราชดำรัสเตือนสติพระสงฆ์ทั้งหลายว่า ให้ช่วยกันรักษาพระธรรมวินัยไว้ให้ดี ให้ถือปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ให้ผิดเพี้ยนไปจากพระธรรมวินัย ทรง

ตลอด มาปรารถนาความสำเร็จสมหวังในการเปลี่ยนแปลงใดๆ ด้วยหลักว่า
พระสงฆ์ต้องอยู่ในการไปเปลี่ยนตามโลก ทางด้านพระราชาผู้ปกครอง
ผู้ที่ยังมีกิเลสก็เป็นช่องทางให้ความเห็นผิดเข้ามาได้ง่าย ดังจะเห็น
ได้ว่าพระราชาธรรมอย่างสมเด็จพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นมีน้อยที่สุด ที่อยู่ในกิเลส
ก็ไม่อยู่คงทนไปได้นาน ส่วนมากก็ต้องล้มตาย ความดีที่จะสร้างขึ้น
ก็ไม่ยั่งยืนเท่าที่ควร ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์ต้องอาศัยพระราชาเป็นผู้อุปถัมภ์
เช่นนี้ ก็ต้องเปลี่ยนตามพระราชาไปด้วย ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีหน้าที่ในการ
ที่จะต้องคอยตักเตือนพระราชาให้ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ซึ่งไม่ถูกต้องตามลัทธิ
ของตน ก็

ไปตลอดเวลาที่ออกเดินทางไปพักที่วัดถ้ำขนาน ในวันต่อไปเมื่อฉันกลับ
ขึ้นมาจากที่พัก ก็ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อกลับเข้าวัดแล้ว
ฉันจึงรีบเดินทางกลับเข้าวัดเช่นกัน ในวันนั้นมีพระเณรกลับเข้าวัดมาก
ด้วยกันหลายองค์ ฉันจึงไม่ได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อ
ในวันนั้น ต่อมาในวันรุ่งขึ้นฉันจึงได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและ
หลวงปู่ตื้อ ว่าที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นมีอะไรเป็นประโยชน์บ้าง
ท่านก็ได้เมตตาอธิบายให้ฟังว่า ที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นก็เพื่อให้
ได้ความสงบวิเวก เพราะเสียงรบกวนต่างๆ ในหมู่บ้านมีน้อย ส่วนที่
ว่าเพื่อให้ได้ความสงบวิเวกนั้น ก็เพื่อให้ได้ความสงบทางกาย ส่วน
ความสงบทางใจนั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติภาวนาเป็นสำคัญ ซึ่งจะต้อง
ปฏิบัติกันต่อไปอีกนานหลายปี ความสงบทางใจจึงจะเกิดขึ้นได้ ฉันได้
ฟังคำอธิบายของหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อแล้ว ก็เข้าใจในเหตุผลที่
ท่านให้ไปพักที่วัดถ้ำขนาน ซึ่งเป็นวัดที่สงบวิเวกดีมาก ฉันได้ตั้งใจ
ปฏิบัติภาวนาอยู่ที่วัดถ้ำขนานนั้นเป็นเวลาประมาณ ๓ เดือน ในระหว่าง
ที่พักอยู่ที่วัดถ้ำขนานนั้น ฉันได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและ
หลวงปู่ตื้อเป็นครั้งคราว ๓-๔ ครั้ง ซึ่งปรากฏว่าเมื่อฉันไปถึงแล้ว
ก็ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อกลับเข้าวัดแล้ว ฉันจึงได้ไปกราบ
ถามปัญหาธรรมะกับหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อเป็นครั้งคราว ในระหว่าง
ที่ฉันไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้น ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อได้
เดินทางไปพักที่วัดถ้ำกลองเพล ซึ่งอยู่ห่างจากวัดถ้ำขนานประมาณ ๑๐
กิโลเมตร ฉันจึงได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อที่วัดถ้ำ
กลองเพลเป็นครั้งคราว ในระหว่างที่ฉันไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้น ฉันได้
ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อที่วัดถ้ำกลองเพลเป็นครั้ง
คราวเช่นกัน ในวันนั้นฉันได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อ
ที่วัดถ้ำกลองเพล ว่าที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นมีอะไรเป็นประโยชน์
บ้าง ท่านก็ได้เมตตาอธิบายให้ฟังว่า ที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นก็เพื่อ
ให้ได้ความสงบวิเวก เพราะเสียงรบกวนต่างๆ ในหมู่บ้านมีน้อย ส่วนที่
ว่าเพื่อให้ได้ความสงบวิเวกนั้น ก็เพื่อให้ได้ความสงบทางกาย ส่วน
ความสงบทางใจนั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติภาวนาเป็นสำคัญ ซึ่งจะต้อง
ปฏิบัติกันต่อไปอีกนานหลายปี ความสงบทางใจจึงจะเกิดขึ้นได้ ฉันได้
ฟังคำอธิบายของหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อแล้ว ก็เข้าใจในเหตุผลที่
ท่านให้ไปพักที่วัดถ้ำขนาน ซึ่งเป็นวัดที่สงบวิเวกดีมาก ฉันได้ตั้งใจ
ปฏิบัติภาวนาอยู่ที่วัดถ้ำขนานนั้นเป็นเวลาประมาณ ๓ เดือน ในระหว่าง
ที่พักอยู่ที่วัดถ้ำขนานนั้น ฉันได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและ
หลวงปู่ตื้อเป็นครั้งคราว ๓-๔ ครั้ง ซึ่งปรากฏว่าเมื่อฉันไปถึงแล้ว
ก็ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อกลับเข้าวัดแล้ว ฉันจึงได้ไปกราบ
ถามปัญหาธรรมะกับหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อเป็นครั้งคราว ในระหว่าง
ที่ฉันไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้น ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อได้
เดินทางไปพักที่วัดถ้ำกลองเพล ซึ่งอยู่ห่างจากวัดถ้ำขนานประมาณ ๑๐
กิโลเมตร ฉันจึงได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อที่วัดถ้ำ
กลองเพลเป็นครั้งคราว ในระหว่างที่ฉันไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้น ฉันได้
ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อที่วัดถ้ำกลองเพลเป็นครั้ง
คราวเช่นกัน ในวันนั้นฉันได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อ
ที่วัดถ้ำกลองเพล ว่าที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นมีอะไรเป็นประโยชน์
บ้าง ท่านก็ได้เมตตาอธิบายให้ฟังว่า ที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นก็เพื่อ
ให้ได้ความสงบวิเวก เพราะเสียงรบกวนต่างๆ ในหมู่บ้านมีน้อย ส่วนที่
ว่าเพื่อให้ได้ความสงบวิเวกนั้น ก็เพื่อให้ได้ความสงบทางกาย ส่วน
ความสงบทางใจนั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติภาวนาเป็นสำคัญ ซึ่งจะต้อง
ปฏิบัติกันต่อไปอีกนานหลายปี ความสงบทางใจจึงจะเกิดขึ้นได้ ฉันได้
ฟังคำอธิบายของหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อแล้ว ก็เข้าใจในเหตุผลที่
ท่านให้ไปพักที่วัดถ้ำขนาน ซึ่งเป็นวัดที่สงบวิเวกดีมาก ฉันได้ตั้งใจ
ปฏิบัติภาวนาอยู่ที่วัดถ้ำขนานนั้นเป็นเวลาประมาณ ๓ เดือน ในระหว่าง
ที่พักอยู่ที่วัดถ้ำขนานนั้น ฉันได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและ
หลวงปู่ตื้อเป็นครั้งคราว ๓-๔ ครั้ง ซึ่งปรากฏว่าเมื่อฉันไปถึงแล้ว
ก็ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อกลับเข้าวัดแล้ว ฉันจึงได้ไปกราบ
ถามปัญหาธรรมะกับหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อเป็นครั้งคราว ในระหว่าง
ที่ฉันไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้น ได้ยินว่าหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อได้
เดินทางไปพักที่วัดถ้ำกลองเพล ซึ่งอยู่ห่างจากวัดถ้ำขนานประมาณ ๑๐
กิโลเมตร ฉันจึงได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อที่วัดถ้ำ
กลองเพลเป็นครั้งคราว ในระหว่างที่ฉันไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้น ฉันได้
ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อที่วัดถ้ำกลองเพลเป็นครั้ง
คราวเช่นกัน ในวันนั้นฉันได้ไปกราบเรียนถามหลวงปู่ขาวและหลวงปู่ตื้อ
ที่วัดถ้ำกลองเพล ว่าที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นมีอะไรเป็นประโยชน์
บ้าง ท่านก็ได้เมตตาอธิบายให้ฟังว่า ที่ไปพักที่วัดถ้ำขนานนั้นก็เพื่อ

หมายเหตุ ๑ ในการที่ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมท่านอาจารย์ในครั้งนี้ ได้ทราบว่าท่านอาจารย์ได้ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๕ ข้าพเจ้าพักอยู่ด้วยท่านอาจารย์ได้ ๓ วัน ในวันที่ ๒ ข้าพเจ้าได้ถามท่านอาจารย์ว่าจะมีอะไรที่ข้าพเจ้าจะช่วยได้บ้างหรือไม่ ท่านอาจารย์ตอบว่าไม่มี ข้าพเจ้าจึงได้ขอตัวกลับ ในวันที่ ๓ ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมท่านอาจารย์อีกครั้งหนึ่ง ท่านอาจารย์ได้ถามข้าพเจ้าว่าจะกลับเมื่อไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับในวันนี้ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกลับโดยรถอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับโดยรถไฟ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกลับกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับประมาณ ๑๐ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกลับโดยรถไฟอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับโดยรถไฟด่วนที่ ๑๐ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกลับถึงกรุงเทพฯ กี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับถึงกรุงเทพฯ ประมาณ ๑๘ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกลับไปถึงบ้านกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับไปถึงบ้านประมาณ ๑๙ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกลับไปถึงบ้านแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะกลับไปถึงบ้านแล้วจะอาบน้ำ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะอาบน้ำแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะอาบน้ำแล้วจะรับประทานอาหารค่ำ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะรับประทานอาหารค่ำแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะรับประทานอาหารค่ำแล้วจะเข้านอน ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเข้านอนกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะเข้านอนประมาณ ๒๒ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเข้านอนแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะเข้านอนแล้วจะนอนหลับ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะนอนหลับไปถึงกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะนอนหลับไปถึงประมาณ ๖ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะนอนหลับไปถึง ๖ นาฬิกาแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะนอนหลับไปถึง ๖ นาฬิกาแล้วจะตื่นขึ้นมาทำวัตรเช้า ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะทำวัตรเช้าแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะทำวัตรเช้าแล้วจะบิณฑบาต ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะบิณฑบาตกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะบิณฑบาตประมาณ ๗ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะบิณฑบาตแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะบิณฑบาตแล้วจะฉันเช้า ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะฉันเช้าแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะฉันเช้าแล้วจะล้างบาตร ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะล้างบาตรแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะล้างบาตรแล้วจะเก็บบาตร ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเก็บบาตรแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะเก็บบาตรแล้วจะกวาดลานวัด ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะกวาดลานวัดแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะกวาดลานวัดแล้วจะเขียนหนังสือ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเขียนหนังสือกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะเขียนหนังสือประมาณ ๑๐ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเขียนหนังสือแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะเขียนหนังสือแล้วจะฉันเพล ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะฉันเพลแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะฉันเพลแล้วจะล้างบาตร ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะล้างบาตรแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะล้างบาตรแล้วจะเก็บบาตร ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเก็บบาตรแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะเก็บบาตรแล้วจะพักผ่อน ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะพักผ่อนกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะพักผ่อนประมาณ ๑๓ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะพักผ่อนแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะพักผ่อนแล้วจะลุกขึ้นมาทำวัตรบ่าย ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะทำวัตรบ่ายแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะทำวัตรบ่ายแล้วจะเขียนหนังสือ ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเขียนหนังสือกี่โมง ข้าพเจ้าตอบว่าจะเขียนหนังสือประมาณ ๑๕ นาฬิกา ท่านอาจารย์ได้ถามว่าจะเขียนหนังสือแล้วจะทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าจะเขียนหนังสือ

ไปของตายอย่างเต็มใจทีเดียว แม้จะทำอะไรก็ต้องได้เรื่องเพื่อพ่อยู่เสมอ
ขัดขวางทำทีทำเรื่องกลัวในท่านเพื่อให้ผู้ตาย ระหว่างก่อพระบรรพชาพัน
ลีพระเพราะเราเห็นท่านไม่ค่อยสบายตามทุกวัน เมื่อมาร่วมกันมากๆ
หน่อยเดี๋ยวก็ถึงท่านก็หันหลังออกไป เหตุการณ์ย่อมเป็นอย่างนี้เสมอ
ทันทีเลยคิดแต่ว่าเราไม่มีความผิดและไม่มีอะไรเสียหาย จะเข้าไปกราบ
ขอขมาลาโทษท่านก็คงจะไม่ถูกสั่งตัวออกไปเป็นแน่ แต่ความรู้สึกต่างๆ
หลายๆ ก็ค่อยค่อนข้างเสมอ พอได้เข้าไปปรับทุกข์กันกับครูบาอาจารย์ท่านก็
ดีขึ้นทันที เพราะท่านก็เป็นเช่นเดียวกันกับเราเสีย ครั้นหลังจากการเผา
ศพได้เกิดขึ้นแล้วเสียแล้วก็ เรื่องนั้นคือ ก็หมดไปนั่นเอง ไม่ค่อยได้
พระเพราะไปร่วมอยู่ด้วยกันมาก เมื่อท่านมีนิสัยกรอบกรมแล้วก็ท่านได้สั่งสอน
ลาออกไป ไม่ควรจะมาอยู่รวมกันมากๆ เช่นนี้ เพราะไม่ได้ความเจริญ
เลยการบำเพ็ญเพียรก็ไม่สะดวก จะมาอยู่กันมากๆ เพื่ออะไร มีหมื่นหมื่น
วันหมู่แรกหมู่หนึ่งหมู่หนึ่งอยู่ด้วยกันมากๆ ก็ไม่ได้ความเจริญ
เสร็จท่านก็ได้ตักเตือนท่านอาจารย์ผัดว่า ถึงเวลาออกไปวันนี้ก็ระหนักว่า
ทางนี้ ท่านอาจารย์ผัดจะไปทางเหนือหรือทางไหนก็ตามแต่ ขอให้
ปรารถนาดีต่อกันเท่านั้นเอง ครั้นพอถึงวันเวลาเราก็ลาจะ
สึกท่านหมื่นหมื่น แต่ท่านเองก็ยังไม่ได้ผูกอะไรกับท่านอาจารย์ผัด
ผูกแต่ท่านหมื่นหมื่นเท่านั้น ท่านอาจารย์ผัดจะไปทางไหนก็ไปเถิด
ท่านก็ไปของท่านเอง ครั้นพอถึงวันเวลาเราก็ลาจะสึกท่านหมื่นหมื่น
ท่านอาจารย์ผัดก็ไปทางเหนือ ส่วนเราก็ลาสึกแล้วก็กลับมาอยู่ที่วัดป่าบ้านตาด
ตามเดิม ครั้นพอถึงวันเวลาเราก็ลาจะสึกท่านหมื่นหมื่น ท่านอาจารย์ผัด
ก็ไปทางเหนือ ส่วนเราก็ลาสึกแล้วก็กลับมาอยู่ที่วัดป่าบ้านตาดตามเดิม

ตอนกลับท่านอาจารย์ใหญ่ยังตลอดไม่ปรากฏว่าจะไปทางใดเลย ครูผู้ฉลาด
ทำประการใดก็ดีฉันนั้น ครูมาคิดว่าความคิดเห็นว่าควรจะเปลี่ยนท่านอาจารย์
ตามความประสงค์ของเราเท่านั้นดี แม้นักเรียนจะสะกดรอยตามเกรงกลัว
ในท่านอีกก็ตาม แม้ว่าครูจะถอยกลับนักเรียนก็ตาม
ก็ถอยกลับมาอีกตามความจำเป็น ในที่สุดท่านอาจารย์ใหญ่ก็กลับ
ลงไปสู่ชั้นล่างของตึกเรียบร้อยแล้ว นักเรียนก็ถอยกลับไปตามทางเดิม
ก็กระจายกันไปตามความสมัครใจในหมู่ท่านทรงทุกประการ ท่านได้บังอยู่
ครู่หนึ่งแล้วสั่งว่า "ตามใจของคุณ" แม้นักเรียนได้ยินชัดอย่างนี้
แล้วก็ยังรู้สึกใจขึ้นทันทีที่มีความสมัครใจอย่างสุดซึ้ง เท่ากับถอยตกน้ำเสีย
แทนอยู่ที่อกออกได้ฉันนั้นแล ต่อมาครูหนึ่งนักเรียนได้เดินเข้าไปถึงเขาใหญ่
ท่านกลับตรงกันข้ามกลับดีขึ้นอีกฉันนั้น ท่านจะทดลองน้ำใจนักเรียนก็ไม่ทราบ
การสั่งเช่นนี้ได้ล่วงเลยเวลาไปถึงหนึ่งชั่วโมงครึ่ง ท่านก็ยังไม่ทรงหยุด
ยังเดินต่อไปอีกนักเรียนหลายคนเริ่มเหนื่อยหอบ แต่ใจนักเรียนก็ยังคงมั่นคง
ที่จะติดตามท่านอยู่ตลอดเวลา หากเกิดความ
รู้สึกขึ้นมาใหม่ ในอันต่อไปก็เป็นธรรมดา แปลกแต่อิริยาบถท่านนั้น
ปีนเขาอยู่ก็เดินบางตอนท่านก็ขี่ ท่านอาจารย์หลุด ๆ ท่าน
อาจารย์มหา – มหาวิทยาลัยหลุด ๆ ครูหลอมสร้าง ๆ ครู
เหตุการณ์ตอนใด ๆ กับนักเรียนและเพื่อครูจะได้ เพื่อถึงแก่
พรรษาคงได้อยู่ช่วยพรรษาแล้วเท่านั้น ก็เกิดความอุ่นใจขึ้นมาเป็น
อันมากที่เดียวคิดว่า ถึงเราไม่มีความฉลาดอย่างน้อยแรงท่านก็คงจะ
ไม่ขับออกจากสำนักเป็นแน่ แม้ครูหลอมสร้างเปรียบกันกับนัก
พรรษา ครูเป็นผู้ปฏิบัติบางครั้งนักเรียนเป็นผู้
ตามจะเป็นผู้ปฏิบัติบางครั้งครูเป็นผู้ตามท่านอาจารย์ใหญ่ก็ดี
ก็ดีเหมือนกัน ๆ ครูมีความสังเกตและสอดส่องดูนักเรียนอยู่ตลอดเวลา
ตามหน้าที่ของครูอาจารย์ที่ดีพึงกระทำ ครูจึงได้ทราบว่านักเรียนมีความ
ตั้งใจมั่นคงเพียงใด ครูจึงได้ตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะไม่ยอมให้นักเรียนกลับ
ลงไปข้างล่างเป็นอันขาด ครูจึงได้ตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะไม่ยอมให้นักเรียนกลับ

๔ ดูแลสิ่งแวดล้อม ๕ ควบคุมดูแลสิ่งของที่ละอัตภาพครูบาอาจารย์
ด้วยสิ่งของที่มาจากครูบาอาจารย์ เพราะทั้งหลายเหล่านี้ก็ไม่ใช่ของ
เพราะของบริพาเจริญทำแต่ปฏิเสธ แต่หากบริพาเจริญปฏิบัติตามนักว่า
เพื่อนเท่านั้น เรื่องการอยู่การปฏิบัติท่านอาจารย์ในภูเขานั้น บริพาเจริญ
ก็ต้องถือท่านอาจารย์มหา - มหายอ และครูบาเหตุเป็นสำคัญ
ทำใจไม่ค่อยฝึกพลาด และในเวลาต่อมาต่างก็ได้อาศัยซึ่งกันและกันเป็นลำดับมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ความหวังต่อการอบรม

เมื่อบริพาเจริญได้อยู่ศึกษาอบรมจากท่านอาจารย์ในภูเขาแล้ว
ได้ตั้งใจศึกษาทุกวิถีทางและตั้งใจประกอบความเพียรไปพร้อมๆ
กัน เคลื่อนไหวลงสงสัยแล้วไม่เข้าใจอะไรก็ได้ถามศึกษาท่านเสมอ แต่ก็ถือเอาระยะบุญของบริพาเจริญเป็นสำคัญ พอตั้งแต่ได้ฟังธรรมบรรยายของท่านในคืนนั้นเป็นต้นไป เกิดมีความเชื่อความเลื่อมใสและได้รับความเข้าใจในธรรมเทศนาของท่าน ปรากฏแก่ใจว่าธรรมที่ท่านแสดงไปนั้น เป็นธรรมะที่ถูกต้องอย่างแท้จริง ซึ้งหาฟังแสดงเช่นนั้นได้ยากในสมัยนี้ ทั้งได้เกิดความซาบซึ้งในใจอย่างหาที่สุดมิได้ เพราะเท่าที่เคยได้ฟังครูบาอาจารย์แสดงให้ฟังมาก็มากต่อแล้ว จิตของบริพาเจริญไม่ปรากฏความซาบซึ้งเช่นนี้เลยสักที แต่ละวันที่ได้เรียนรู้จากฟังท่านแสดงธรรมแล้ว ก็ตอยหาข้อสงสัยอยู่ตลอดว่าท่านจะเข้านอน บางคืนก็ดึกมาก บางคืนก็ค่อนข้างค่ำ เมื่อท่านเข้าห้องแล้วก็กลับไปที่พักของตน เดินจงกรม ในวันหนึ่งๆ ตลอดมา หลังสมาธิ เสร็จแล้วก็พักผ่อนหลับนอนสักครู่หนึ่งแล้วก็ลุกขึ้นเดินจงกรมต่อไปตลอดจนถึงเวลาเช้าหนึ่งวันตลอดมา

แต่ว่าพระเราก็มีสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง คือ "หอมมาก" และพระเราก็ต้องตัดสินตามนี้ บางทีพูดก็หอมน่าโลภนะ บางทีพูดก็หอมที่ระเบียบวินัย บางทีพูดหอมในหลักเกณฑ์ที่ท่านวางไว้ เพื่อให้นักบวชอยู่ง่าย บางทีพูดก็พักหอมรสเสียมากว่าและอย่างมาก ไม่เกิน ๕ เสียมาก กลางวันไม่ค่อยได้พักหอมเท่าไร กลางคืนหน่อย มากก็พักแต่น้อยตามเวลาจะอำนวยให้แต่ไม่ค่อยเกิน ๗ เสียมาก หรือ ๘ ก็ไม่ทั้งนั้น เพราะว่าเวลาที่ผู้ใหญ่ออกตรวจมีเวลาสั้นอยู่แล้ว เมื่อกลางคืนพอมีสว่างไสวอะไรแล้วก็ต้องเริ่มเดินจงกรมและนั่งสมาธิตามหลักไปเรื่อยจนถึงเวลาเช้าก็ต้องเริ่มเดินจงกรมนั่งสมาธิอีก หรือว่าจะนอนก็ได้ แต่ว่าพระเราก็ไม่ค่อยนอนกัน เพราะเป็นห่วงกลัวว่าผู้ใหญ่จะมาตรวจ ถ้าผู้ใหญ่ไม่มาตรวจก็ไม่ค่อยนอนกัน ท่าน

หมั้น มีความเคารพนับถือกันตามฐานะของพระสงฆ์ไทยเราทั่วไป
ก่อนอื่นพระสงฆ์ไม่ แม้จะบวชเป็นต่อมาภายหลังก็ถือว่าเป็นพระแก่
พระต่อมาเป็นเณร ถ้ามีธุระไปหาก็ต้องไปหาที่พักของพระผู้ใหญ่ก่อน
ทำการงานอย่างนี้ทั่วไป พูดกันก็ยังแสดงถึงพูดให้เป็นที่รื่น
หูของผู้ฟังแก่เสมอไป ไม่เคยพูดตีเสมอกันและข้ามหัวกัน
กัน ถึงผลการสอบก็ยังเป็นไปตามประกอบพระกรรมดีย่อม
ปรากฏธรรมะถึงเรื่องพระพุทธศาสนาที่ยกความผิดของตน แล้วก็
รู้ไปบอกมาให้ทราบกันทันทีไม่ปล่อยให้เลยตามเลยไป ถ้าเป็นเรื่องเล็ก
น้อยก็ตามย่อมขัดต่อการทำผิดเพี้ยนอย่างสำคัญหมั่นอยู่ เมื่อ
รู้ตัวว่าตนมีความผิดก็รีบชำระตนให้บริสุทธิ์เสียโดยเร็วพลัน
ความบริสุทธิ์ที่การทำผิดเพี้ยนก็ย่อมได้รับความไม่บริสุทธิ์
ย่อมเป็นการก่อความเดือดร้อนใจ ประกอบตามก็เห็นแต่ความผิด-
และความพังสลายสิ้นสูญเท่านั้น จิตก็จะมีวันแต่ถูกอบกลัดเสมอ
เพราะเหตุอย่างนี้เพื่อนพ้องน้องพี่จึงรักความบริสุทธิ์ของตนเป็นอย่างยิ่ง
ครั้นเมื่อจัดโรงฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว. ท่านพระอาจารย์และหมู่คณะ
ก็ได้ไปเยี่ยมที่กุฏิของท่านอาจารย์ใหญ่ในที่พักของท่าน รอคอยท่าน
ออกหลังอย่างใกล้ชิดเป็นที่น่าดู ต่างก็พากันทำความเคารพ
รอคอยท่านออกมาด้วยอาการอันสงบเรียบร้อย พอได้ยินเสียง
ท่านสัญญาด้วยการกระแอมหรือไอและเปิดกระเบื้องหลังคาหรือประตู
ท่านออกมา ต่างก็พากันทำความเคารพท่านอย่างเรียบร้อย
ท่านก็ถามอาการของพระเณรและญาติโยมที่ไปมาหาสู่ท่านด้วยดี
บางพรรษาก็มี กลางพรรษาก็มี เวลาใกล้ออกพรรษาก็มี
ไปชั่วระยะก็มี เวลาปวารณาท่านแล้วไปโรงฉันก็มี ทั้งนี้ก็เพื่อความ
สำคัญของตนและความไว้วางใจจากหมู่คณะและครูบาอาจารย์ สอน

ยศใดๆ ที่สำคัญเช่น นายก ต้องมีที่เป็นผู้ปฏิบัติงานโดยเฉพาะเช่นกัน
เสมอปลอดในยศอื่นไม่ได้เป็นเด็ดขาด จะเปลี่ยนมือผู้ที่กับต้องกราบ
เปลี่ยนที่ทำงานในหน้าที่ราชการเปลี่ยนก่อนสิ้นเดือน เป็นย่าม เป็นกระดาษพับ
ที่ต้องเป็นผู้ที่สำคัญใช้ ควรที่กับเอาไปเอามา อีกประการหนึ่งกิจวัตร
ทั้งสิ้นทุกอย่างของตัวและที่กับที่อะไรต้องที่ประจำทุกๆ ครั้ง มิใช่
ติดไว้ติดที่ไปอย่างนั้นใช้ไม่ได้ ต้องที่ประจำลงไว้และที่ให้ทันท่วงที
ต่อเวลาอีกด้วย เมื่อเสร็จราชการที่พลางไปในวันนั้นแล้วรีบเก็บ
เวลาไปสู่ที่นายก ไว้ก่อนที่ไปเดินสนามเปลี่ยนก่อนหรือนั่ง
ที่นั่งอยู่ไปพลาง พอได้เวลาไปปฏิบัตินายกท่านก็จะเดินไปที่
ไว้ฉันนั้นหรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วแต่ความสะดวกของท่าน ผู้ที่คอย
รับเก็บของเช่นท่านว่านี้ ผู้ที่คอยผลัดเปลี่ยนผ้าและหมวกที่ต้องถูกต้อง
ตามท่านว่านี้ แต่ก่อนสิ่งนี้ต้องเป็นกิจของผู้ใกล้ชิดจะต้องที่เสมอ
ผู้ปฏิบัติใกล้ชิดนี้ต้องเป็นผู้เปลี่ยนเร็วว่องไวอยู่ในๆ ตัวได้ ถึงมีจะพึง
ที่ไม่สามารถจะที่อะไรในที่นั้นท่องที่ได้เป็นอย่างไป เช่น การที่ผ้าตามตัว
เมื่อตรองผ้าตามท่านเสร็จแล้ว ตรองผ้าของตามต้องที่ในที่เสร็จ
ก่อนท่านอีก แล้วเอาของต่างๆ ของท่านเดินล่วงหน้าท่านไป
ก่อนรอคอยท่านอยู่ข้างหน้า เมื่อท่านไปถึงเอาของต่างๆ ท่านแล้ว
ก็เข้าแถวเดินไปตามลำดับพระราชทานเก่าและต่อตามอัธยาศัย
หรือไปหาที่จะใส่บาตรนั้น ท่านแนะนำให้ยืนใกล้บาตรทั้งชายและหญิง
เพราะเป็นการสดวกทั้งสองฝ่าย เสร็จจากการปฏิบัติบาตรแล้วบางที
ก็มีผู้มาสักการะถวายบาตรท่านด้วยไม่ได้ก็เป็นหน้าที่พระเพราะเป็นธรรมดา
สอนพระหนุ่มทั้งหลายต้องเดินออกล่วงหน้าท่านกลับก่อนท่าน
เพื่อจะได้รีบไปจัดที่อะไรต่ออะไรมากอย่างหนึ่งด้วยกัน หากได้เพียง
แต่จะนั่งคอยนิ่งอยู่เท่านั้นก็หาไม่ ที่อย่างนั้นท่านตำหนิว่าพระ

ไม่ป่วยหรือเป็นอัตคาดาก เป็นพระที่ขาดไปไม่สมบูรณ์ด้วยความ
เป็นพระของตน เมื่อท่านมาถึงองค์ที่ท่านมักจะฉันเป็นประจำ ท่าน
ไปยังบาตรที่หนักของตนต่อไป ส่วนผู้ปฏิบัติให้กลับกิจวัตรต่าง
ของท่านและจัดอาหารถวายท่านเป็นอย่างดี และมีท่านที่
สำคัญไปร่วมจัดกันหลายองค์ด้วยกัน เพราะเรื่องการจัดอาหาร
ถวายท่านนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ถ้าความผิดพลาดของผู้จัดไม่ป-
ฏิบัติตามท่านไม่รับเสียเลยก็มีหรือรับถวายนิดหน่อยก็มี เพราะเหตุนี้
ผู้จัดอาหารถวายท่านต้องนึกถึงเสมอ คือ ต้องรู้จักอาหารที่สมควรต่อสุขภาพ
ของท่าน เป็นที่สมควรต่อธรรมดาของท่าน และเรื่องที่สมควรอย่างไร
ไม่สมควรอย่างไร ต้องรู้จัก ทั้งรู้จักจัดสรรตกแต่งให้เหมาะสมสัดส่วน
ต่อการฉันของท่านด้วย ตลอดทั้งรู้จักการใช้ภัยคำที่จะเปลี่ยนอันควร
และเปลี่ยนตามท่านในเวลานั้น สำหรับผู้จัดอาหารนั้นต้องมีคุณสมบัติ
ประการคือ คือ ๑. เวลาจากอดติดทั้ง ๔ ๒. เป็นผู้มีสติปัญญา ๓. เป็น
ผู้ไม่โลภในอาหาร ๔. มักน้อยสันโดษ ๕ ไม่ฉันเปลี่ยนแบบท่าน
๖. ไม่เย่อหยิ่งลืมตน ๗. มีมรรยาทอันสุขุมไม่หยาบโลน ทั้งควร
มีต้องใช้สมบัติอื่นๆอีกจะมีมากน้อยก็ได้ ในตอนการฉันผู้ปฏิบัติ
ใกล้ชิดนั้นต้องรับฉันในอันดับท่านเสมอ สังเกตว่าท่านจะฉันอัน
อาหารตรงเวลาลงมือฉันหรือยังต่อไป ต้องให้ล้มทันตอนนั้นเลย
ถ้าเลยไปกว่านั้นแล้วจะไม่ทันต่อการที่กิจอย่างอื่นอีก กิจระหว่างนี้-
ก็มี ชงนม ถวายน้ำล้างมือ ล้างฟันถวาย ล้างมือซ้อน และเช็ด
มือ เช็ดหน้าและเครื่องใช้อื่นๆอีก เครื่องแลเวลาเปลี่ยนก็จะอาด
ไวยกันทั้งล่างล่างบนบน ล้างล่างตามวิถีและบริเวณต้องใช้
กรรดาวาดทุกครั้งไป ล้างบนก็วาดเสื้อหน้าและเรื่องๆ ถ้าเปลี่ยนก็
แลเก็บเครื่องใช้สรรพต่างๆที่เป็นระเบียบ ไม่ให้เป็นอันตราย

ตรง ลงชื่อกำกับไว้ที่ท้ายของตอนหรือของคำนำ
ไปกฎีกาต่อไป

ต่อจากนี้ไปอีกต่อไปนั้น คือ ข้อความต่างๆ ของตอนไปเกี่ยวกับ
ที่กฎีกาแล้ว ก็ข้อความต่างๆ ของตรงนี้ตรงไปนั้นก็ของท่านที่ตอบต่อ
ของคำนำนั้นที่ท่านทำไปกฎีกาของท่าน ถ้าหากว่าข้อความนั้นต้องมีการแก้ไข
หรือเพิ่มเติม ก็ให้ท่านแก้ไขเพิ่มเติมในที่นี้ แล้วจึงส่งมาให้ข้าพเจ้าพิจารณา
ตรวจแก้ต่างๆ และอาจจะออกไปนั่งแก้ไขในที่ประชุมก็ได้ คือให้ท่านถือว่า
ตรงของท่านและข้อความต่างๆ ที่ท่านได้ทำมาแล้วนี้ ยังไม่ถือว่าเป็นที่สุด
ให้ท่านเก็บไว้ก่อน ยังไม่ต้องส่งให้ข้าพเจ้าในทันที ยังมีข้อที่ควรเก็บก่อนและ
หลังก็ต้องเก็บตามประเภทของเรื่องของหนังสือ ส่วนข้อปฏิบัติในการชำระ
หนังสือต้องขึ้นไปประจำกิจการอยู่บนกฎีกาที่จะทำอะไรต่ออะไรเพื่อให้ถูก
ตามต่อความต้องการของท่าน ตรงที่กิจการอันปฏิบัติของท่านนั้นต้องการ
เป็นสำคัญ ข้าพเจ้าเปรียบเหมือนที่ปรึกษาคอยแนะนำท่านเท่านั้น ท่านจะ
เป็นอย่างไรข้าพเจ้าไม่ได้เป็นอันขาด ต้องให้ถูกตามความต้องการของท่านเสมอ ทั้งการเก็บ
ตามวิธีการเรื่องของหนังสือทั้งหมดต้องให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอ และ
ต้องมีหลักของหนังสือนั้นเสมอ อย่าทิ้งหลักเสียไป ผู้ปฏิบัติการในกิจการชำระนั้นต้อง
เป็นผู้ระมัดระวังแทนหมู่คณะทั้งหลาย ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งในหมู่คณะทำการ
ปฏิบัติต่อท่านผิดพลาดไปละก็ต้องเป็นผู้ระมัดระวังแทนเสมอ ถึง
ละอยู่กับท่านต่อไปก็ดี เมื่อท่านกลับจากไปสำนักงานแล้ว ข้อความ
ต่างๆ และการแก้ไขเพิ่มเติมของท่านก็ดี หนังสือต่างๆ ของท่านก็ดี
การแก้ไขก็ดวงหมดให้ทำไว้เพื่อท่านแก่ท่าน ระหว่างนี้ไม่เป็นการสะดวก
แก่ของท่าน แต่หนังสือยังไม่ต่อยไปถึงท่านในเวลานี้เป็นอันขาด (ตอนไว้แต่การที่พิเศษ) เพราะเป็นเวลาพักย่อนสำหรับ

ของท่าน อันดับต่อไปท่านก็พักผ่อนย่างสมบูรณ์ปฏิบัติธรรมก็เข้าไปลึก
เป็นลำดับ ท่านจะเกี่ยวเหนื่อยหรือท้อถอยใจก็ตามจงอย่าท่านไป ท่าน
ใดมีกำลังผ่อนต่อไปนานวันก็ดีนานๆ ไปนานอันก็ไม่ถึงที่สุด แล้วท่าน
ก็จะลุกขึ้นมาเองหมด ปฏิบัติธรรมตอนตอยสังเกตเวลาท่านจะลุก
ขึ้นมาเสมอ เมื่อสังเกตได้ว่าท่านกำลังจะลุกแล้วก็ปรับขึ้นไปให้
หนักเอาหนักถอยท่าน เมื่อจิตลุกขึ้นแล้วท่านก็ตามไปหา
พระผู้เป็นเจ้าและมั่นสมาธิต่อไป นานวันท่านก็จะเข้าไปสู่ที่พักกลางวัน
ในป่าเดินจงกรมและนั่งสมาธิในสถานที่นั้น ท่านก็ไม่ท่านจึงจะ
ออกจากการประกอบกิจของท่าน ป่วยสามารถหรือตามมาตรฐาน
ถูกต้องหรือไม่ ต้องดูท่านในเวลาท่านออกจากการประ
กอบกิจของท่านทุกวัน สามารถหรือตามมาตรฐานต้องสังเกตปฏิบัติ
ธรรมเมื่อมองเห็นปฏิบัติธรรมเข้าไปนานท่านแล้วก็ปรับหน้าที่ของหัวใจเข้า
ไปดูท่าน ตามีอาตมาภาพก็ไปดูท่านในเวลาท่านออกจากกิจ
ประจำวันแล้ว ท่านก็ถูกลงมาดูอาตมาภาพ แม้
ท่านก็ถูกลงมาดูอาตมาภาพเหมือนกัน นานวันท่านจะไปดูรอบๆ ตัวเพื่อ
ดูแลตามสถานที่ต่างๆ เห็นความมากน้อยอย่างไรท่านจะ
ถูกถูกเพื่อนร่วมสำนัก พระเพราะที่อยู่ของท่านประมาณเล่น
ต่อยอดไม่ได้เป็นเวลานาน เมื่อท่านรู้ความไม่ดีทั้งหลายแล้ว
ท่านก็จะตัดขาดทันที ไม่ท่านจิตก็ตาม เมื่อความดีแล้วจิต
ปฏิบัติตามได้ดีตามความพอใจกัน แม้ปฏิบัติธรรมก็ต้องทำเหมือน
กัน ท่านตัดทำเนานานแล้วจิตก็ปรับตัวเข้าได้ดีขึ้นต่อไป
ตามปกติท่านสังเกตหัวใจของท่านจะตัดขาดเป็นลำดับ
ปฏิบัติธรรมก็ต้องทำเหมือนกัน ท่านก็ต้องทำเหมือนกัน
สรุป ข้อปฏิบัติที่ละเอียดคือ ท่านต้องทำเหมือนกันทุกท่าน
ทำความเข้าใจในเรื่องของท่าน

ฤษีสละบุตรภรรยา หนีความวุ่นวายไปบำเพ็ญตบะ เสวยผลไม้ป่าและน้ำในป่า ต่อมาพระอินทร์ทรงทราบว่าฤษีตนนี้กำลังบำเพ็ญตบะเพื่อจะได้ครองเมืองสวรรค์ จึงเสด็จลงมาทรงแปลงเป็นพราหมณ์ชรา ถือไม้เท้าเดินมาหาฤษี ทูลถามว่าเหตุใดจึงมาบำเพ็ญตบะในป่าเช่นนี้ ฤษีตอบว่าตนต้องการครองเมืองสวรรค์ พราหมณ์ชราจึงกล่าวว่าการบำเพ็ญตบะในป่าเช่นนี้ไม่มีทางที่จะได้ครองเมืองสวรรค์ ควรกลับไปครองเมืองตามเดิมจึงจะดี ฤษีไม่ยอมฟังคำพราหมณ์ชรา ยังคงบำเพ็ญตบะต่อไป พระอินทร์จึงทรงแปลงเป็นสุนัขดำตัวใหญ่ ไปนอนขวางทางเข้าออกของฤษี ฤษีเห็นสุนัขดำตัวใหญ่ขวางทางอยู่ก็ไม่ยอมหลีกทาง ตวาดไล่ให้สุนัขหลีกไป สุนัขก็ไม่ยอมหลีกทาง ฤษีจึงเอาไม้เท้าตีสุนัขดำ สุนัขดำ

เพื่อรักษาสุขภาพของท่านผู้ถวายอดีตผู้เฒ่าประมวล

การอบรมธรรมะพิเศษ ๗ วัน เหลือเวลาอบรมเกือบทุกวัน เพื่อ
ตามอาตมาภาคะเปมาไม่ทันของชาว ถ้าไม่พระราชวงศ์ปราบปรามอัน
ทรงอัญเชิญหรือพระราชดำรัสเชิญเวลาเท่าที่พระองค์ทรงพระราชทาน
เวลาคณะที่มีโอกาสอดอาหารมื้อเช้า เลิกการรับอบรมเวลา
มีพระราชวงศ์ทรงพระราชดำรัสให้ท่านผู้หญิงกว่าท่านจะเข้าพระราชวังเสียก่อน
ของตน เวลาการพระราชดำรัสนั้นท่านไม่ต่อยู่ในที่นั้นหลายคนพร้อม
หน้าหรือสองคนก่อนนั้น เวลาจะพระราชดำรัสใดตามลำพังของเรา
มอดลงนั้นไม่ค่อยได้ จะทำการพระราชดำรัสพร้อมกันของเราก่อนนั้น
ตรัสถึงทำให้ท่านผู้หญิงนั้น โดยเฉพาะก็ถือปฏิบัติกันมาเสมอมาจนสิ้นรัชกาล
ทางการก็ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมาก ไม่ได้ เวลาเสด็จพระราช
ที่นั่งกับผู้ถูกปฏิบัติมาก เวลาที่ทางพระนั้นทางการก็ยังมีท่านหลาย
ไปให้ท่านก็มี ถึงของที่ทรงพระราชทานจากจะตรัสเป็นพระราชดำรัสก็ตาม
ต่อการถูกปฏิบัติมาก ถึงพระราชทานหรือของที่ทรงพระราชทานก็ตาม
หรือเวลาจะหยุดไปเยี่ยมเยียนเวลาก็ไม่ได้ เพราะท่านต้องการฝึกหัด-
ให้ผู้อยู่ด้วยนั้นให้เป็นคนดี มีสติ มีปัญญา และมีความสามารถ
อย่างหนึ่ง ข้อสำคัญก็คือ ท่านไม่ยินยอมให้ท่านผู้หญิงได้
ไปว่า " ศิษย์สมเด็จ หลานเจ้าวัด " ย่อมมักทะนงตนต่อด้วย
ความคิดก็เป็นอย่างนั้นส่วนมาก ผู้ที่เป็นศิษย์พระเดชพระคุณ
นั้นต้องอยู่ตลอดไปอย่างละเอียดตน ถือว่าตนได้อยู่กับครูบาอาจารย์ที่
ใหญ่เกินไปเยี่ยมยิ่งทะนงตน จะไม่เกรงกลัวต่อใครทั้งนั้น
ท่านผู้หญิงนั้นจะเป็นเช่นนี้ไม่ยอมตามใจ ย่อม
ของเหนือท่านผู้หญิงนั้นพร้อมที่จะลงไปทั้งสิ้น ความดีก็ไม่ได้เท่า

ตน ความสิ้นสุดก็ไม่เท่าตน อะไรๆก็ไม่เท่าตนทั้งนั้น ไม่กล้าเกรงต่อใคร ไม่อยากคบหาสมาคมกับใครนอกจากผู้ที่ตนอยากคบหาอยู่ด้วยเท่านั้น ถือตัวเสมอและต่ำต้อยกว่าท่านผู้นั้นเสมอไป ผู้ใดถากถางเยาะหยันทั้งนั้นและชอบใช้อำนาจข่มเหงท่านผู้นั้นด้วยอำนาจกิเลสของตน จิตที่สุดก็หมดความเคารพนับถือเชื่อฟังต่อครูบาอาจารย์ที่ตนอาศัยอยู่นั้นอีก แทนที่จะเป็นศิษย์ที่ดีกลับเป็นอันธพาลไป เท่าที่นักพรตได้สังเกตุเห็นท่านที่เคยอยู่กับครูบาอาจารย์มาก่อนนี้ได้เห็นเป็นอย่างนั้นมีหลายองค์ จิตที่สุดก็ถูกท่านอภิเษกเสียทุกราย เสมียนักพรตเข้าไปนั่งนวดฝ่าของท่านนั้นได้อาศัยสัมภาระแห่งอาจารย์มหาบวชหนัง และทำความสำนึกในตนเองนั้น แล้วมาปรับปรุงตนของทุกกรณีไม่จำเป็นอย่างยิ่งยิ่งยวดหลายเจ้าวัด ได้พยายามตามจำเป็นผู้อ่อนน้อมต่อท่านผู้มีอายุพรรษามากว่าตนเสมอ ถึงท่านมีอายุพรรษามากกว่าแม้แต่วันเดียวนักพรตจะต้องกราบท่านเสมอ และยอมรับคำตักเตือนจากท่านทุกครั้งถึงไม่ถูกใจก็ตาม หรือพยายามให้ความสะดวกและให้ความอุปการะแก่ผู้ที่เข้าไปหาครูบาอาจารย์ทั้งสิ้น ถึงท่านที่ยังไม่รู้ระเบียบการเข้าไปหาครูบาอาจารย์ก็ได้แนะนำให้ สิ่งผู้ที่ได้อยู่อาศัยหลังความศึกษาอบรมจากท่านต่างๆได้ดีอยู่ตลอดจนสุดความสามารถของตน ถึงหมู่คณะมีความพลั้งพลาดยังได้เข้าร่วมในความผิดของหมู่คณะอีกด้วย เว้นไว้แต่หากจำนวนจะไม่ได้ทำให้เป็นความผิดที่เนื่องด้วยความสามารถของตน เพื่อร่วมในความผิดของหมู่คณะนั้นมีท่านอาจารย์มหาบวชเป็นเยี่ยมกว่านักพรต ไม่ว่าในกรณีย่อยๆของตนในสมัยที่นักพรตได้ถือนิสัยจะทำการอุปัฏฐากท่านอาจารย์ใหญ่

เป็นผู้ใกล้ชิดแล้วนี่ บรรดาพระเพื่อนร่วมสำนักท่าน
ไม่ค่อยมีเรื่องกระทบกระทั่งกันเลย ตั้งแต่ก่อนๆ มา ถึงมีเรื่อง
อะไรไม่ดีไม่งามในหมู่คณะก็ได้อธิษฐานกันเสียไม่ต่อหน้าไป
ถึงท่าน เพราะเรื่องนิดๆ หน่อยๆ ก็ตามถึงครูบาอาจารย์แล้วนี่
ย่อมเป็นเรื่องใหญ่และเป็นเรื่องยืดยาวเป็นธรรมดา เหตุนั้นข้า
พเจ้าจึงได้พยายามสะกดเรื่องไว้เสมอ ไม่ดีไม่งามประกาศก็ระ
บือเสียแต่ตัน มีอะไรนิดหน่อยก็เรื่องใหญ่ ไม่เหลือบ่ากว่าแรงก็ไม่ถึงครูบาอาจารย์ เพราะธรรมดาคนเราทุกคนย่อมมีความผิดพลาดด้วยกันทุกคน ทั้งที่มีความพยายามที่จะไม่ผิดอยู่แต่ก็ยังมีความผิดพลาด ถ้าท่านองค์ใดอ่านกล่องตัวเตือนใจนี้ จำเป็นต้องปล่อยให้ตัวเองพ้นตัวเอง ข้าพเจ้าก็ขอยกย่องการเปลี่ยนแปลงจากท่านผู้นั้น ทรงคุณงามความดีที่เกิดขึ้นจากผู้ที่มีคนชี้ผิดถูกนั้นเป็นบทเรียนที่สำคัญ เพราะเราได้เรียนจากผู้ที่เป็นตัวอย่างแล้วและได้รับความชี้แจงจากครูบาอาจารย์แล้วนี่ ย่อมได้รับความแจ่มแจ้งสิ้นสงสัยในเรื่องนั้นๆ อย่างสิ้นเชิง ข้าพเจ้าไม่เคยดูหมิ่นผู้ที่ผิดแต่ได้ถือเป็นบทเรียนไว้เป็นเครื่องเตือนใจเสมอ ถ้าผู้นั้นไม่ทำผิดให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้วนี่ ตัวเราก็จะไม่รู้ว่าเป็นความผิดก็เป็นได้ อาจจะไปทำตัวเองเกิดทำผิดขึ้นในภายหลังต่อไปก็ได้ ฉะนั้นความชั่วที่ผู้นั้นทำให้เห็นเป็นตัวอย่างนี้จึงเป็นบทเรียนที่สำคัญมาก ความดีที่ผู้นั้นทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้วนี่ก็เหมือนกัน ย่อมเป็นบทเรียนที่สำคัญอีกเช่นเดียวกัน มีรายหนึ่งได้มาศึกษาจากครูบาอาจารย์เล่าถึงความเป็นไปในคณะว่าท่านเพื่อนในวัดท่านชี้แจงว่าถูกหรือผิด เพื่อท่านจะได้ว่าถูกแล้วและได้แล้วจะได้ต่อไป เราก็ได้ถือเอาเป็นบทเรียนอีก

ประการหนึ่ง การศึกษาจากเหตุการณ์ย่อมได้รับความแจ่มแจ้งดี
มิใช่น้อยเหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยหลักฐานพยานพร้อม
เสียทุกอย่าง เหตุนี้ขรัพเจ้าจึงได้ถือเอาเป็นมหาวิทยาลัยที่สำคัญในพระ
ตนเสมอ นานองค์ที่อยู่กับครูบาอาจารย์ชักจะเป็นผู้ชอบเอาหน้าเอาตา
เฉพาะตนผู้เดียว แต่ท่านเหตุเอาเรื่องผิดของท่านผู้นั้นไปกราบ-
เรียนครูบาอาจารย์เสมอ หาได้นำมาตกระดับกันไปตามๆกัน
นานองค์ยังหาเอาเรื่องของผู้ที่ตนไม่ชอบมาพูดเป็นเชิงนินทาต่อครูบาอาจารย์ แลสิกรานเปรียนท่านติเตียนคุณท่านผู้นั้นก็มี ตอบแต่
จะประจบสอพลอกับครูบาอาจารย์เพื่อเอาหน้าเอาตาท่านนั้น ตนปรารถนาที่
จะสมัครสมานตามสมควรต่อตนและหมู่คณะทุกรายไป ดังที่สุดก็อยู่กับครูบา
อาจารย์ต่อไปไม่ได้ตัดขาดท่านตำหนิหรือขับหนี ทั้งหมู่คณะทั้งหลายก็
รักเคารพ ขรัพเจ้าได้ระวังตัวในข้อนี้เป็นอย่างมาก แลสิกขาเป็นดังเดช
ะบุญของขรัพเจ้าหนีไม่พ้นกัน เท่าที่อยู่ใกล้ชิดกับครูบาอาจารย์มาตั้ง
แต่อายุพรรษาของท่านเป็นระยะ ๕ ปี ไม่เคยได้รับการ
ตำหนิและทำโทษรุนแรงถึงขนาดหนักแต่ครั้งเดียว ดังตรงที่ปฏิบัติผลาดนั้นดังนี้
ท่านก็ตักเตือนอบรมตน หรือจะเป็นด้วยท่านรู้เรื่องความตั้งใจของขรัพ
เจ้าดีไม่ทราบ เพราะขรัพเจ้ามีความตั้งใจอยู่อย่างหนึ่งว่า จะตั้งใจ
ปฏิบัติตามโอวาทของท่านทุกประการอันใดแต่ที่รู้เท่าไม่ถึงเท่านั้น
และถึงถูกท่านขับหนีอย่างรุนแรงนั้น จะไม่ยอมออกหนีไปที่อื่น
ตรงหน้าเป็นเด็ดขาด แต่จะออกหนีไปจากสำนักท่านแล้วจะไปที่ใด
สักแห่งหนึ่งก็ตาม ที่ลูกๆที่ตนเคยมาไม่กลับไปบ้านหรือที่ใดเลยก็ตาม อย่างไรเราก็
เป็นคนชั่วมากครูบาอาจารย์ทอดทิ้งแล้ว ไม่ต้องไปปรารถนาอันใด
เป็นเด็ดขาดจะตั้งใจประกอบแต่ความเพียรอย่างเดียวเท่านั้น ดัง

ความดีไม่เกิดขึ้นแก่ตนก็ยอมตายแต่ผู้เดียว ศัตรูพระธรรมทั้งปวง
ปรารถนาเกิดขึ้นแก่ตนเมื่อใดจึงจะกลับเข้ามาสรรเสริญพระและขอฟัง
พระธรรมต่อไป แต่ความตั้งใจของข้าพเจ้าอย่างนี้ก็สลายตัวไป-
เสียแล้ว เพราะพระอยู่ด้วยครูอาจารย์ก็เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
ทุกประการ

ที่นี้จะได้กลับไปกล่าวเรื่องเป็นมาต่อจากลำดับไว้ เมื่อก่อน
เข้าพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๙๓ นั้น ครูบาอ่วม สุขสีกุยใจ ผู้ติดตามท่านมา
จากมันหวายแดงนั้น ก็ได้ถูกท่านอาจารย์ใหญ่ส่งไปสอนพระด้วย
ท่านอาจารย์เที่ยง ที่บ้านผักตบ ได้ครูบาเนตร กนฺตสีโล เป็น
ผู้อุปัฏฐากท่านต่อไป ส่วนข้าพเจ้าเพียงแต่เป็นแขกแวะเวียนมาหาครูบาผู้
อุปัฏฐากเท่านั้น เพราะข้าพเจ้ายังเป็นผู้ใหม่ไม่ค่อยสันทัดต่อการอุปัฏ-
ฐากท่าน ถึงยังหลวงท่านมากเมื่อแต่การเข้าไปหาท่านตามที่ท่านนั่งอยู่
แต่ท่านองค์เดียวไม่มีผู้ใดนั่งอยู่ด้วยท่านแล้วไม่กล้าเข้าไปหาท่านเสีย
เลย ถึงกลัวท่านก็ต้องยากปฏิบัติท่านอยู่เป็นประจำ เพราะข้าพ-
เจ้าเองจะต้องแก้ แต่ก็มีแขกจะต่อมาอันหนึ่งท่านจะทำอาสนะ
ให้ข้าพเจ้าไปชักเตียงมาที่จะยืดอาสนะ ครั้นไปชักแล้วก็เลยไปตก
ไม้ไม่ได้ชักตกมาแล้วก็ไปพัก โดยคิดว่าจึงค่อยมาดูต่อภายหลังอีก
รวยชั่วโมงกว่าได้มองดูจากกุฏิมาเห็นท่านกำลังพลิกเตียงมาอยู่ จึง
ได้รีบลงไปหาท่านด้วยความประหม่าตกใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเข้าไป
ช่วยท่านพลิกเตียงมาที่ตกนั้น ท่านก็ดุว่าเราไม่พอใจและไม่เอา
ใจใส่จะรับไปทำหน้าที่ของข้าพเจ้าเลย ปล่อยทิ้งไม่ดูแลจะใช้ได้หรือแบบนี้ ไม่
ต้องรับไปทำเสียดีกว่า ความกลัวของข้าพเจ้ายิ่งเพิ่มทวีขึ้นโดยลำ
ดับถึงหมดอาลัยตายอยากเดียว คิดว่าอย่างไรเราจะต้องถูกท่านเพราะตลอด

หน่ำเป็นแน่ เสียงนี้ก็ดีเพียงเท่านี้ ต่อมาเป็นพระหว่างเสร็จพรรษาแล้ว
วันหนึ่งขรัวเจ้าพระคุณท่านหมดจิตอยู่ระเบียงกุฏิของตน ครูมาเหตรไปตัวไป
ไหว้ท่านก่อนเวลาพักท่านเย็บผ้าเช็ดมือสีหนึ่งใช้เช็ดมือเวลารับพลังน้ำ
ตามปกติมีผ้าเช็ดมือของท่านหนึ่งท่านใช้ตัดขาดๆ แล้วเอาเศษผ้ามาเย็บติด
ต่อกันเป็นผืนใหญ่แล้วจึงนำไปใช้ วันหนึ่งท่านใช้ตัดเอาเศษผ้าแหละมาเย็บ
ติดต่อกัน แต่การเย็บนั้นครูมาอยู่ช่วยเย็บ ต้องการเย็บสั้นตะเข็บแต่
ท่านไม่ต้องการต่างหาก เย็บติดกันไปเถิดไม่ต้องทำเป็นตะเข็บ ครู
มาเหตรก็หลายเอาต่างตามใจท่านเสมอ ท่านก็ไม่อนุมัติ เพราะครูมา
เหตรไม่รู้กลเม็ดเท่าทันท่านผู้เฒ่าเลย ถ้าใครถูกท่านทำนองนี้แล้ว
หมด ขรัวเจ้าใช้ยิ่งเสียกว่าท่านทำนองครูมาเหตรนี้แล้วสิ จิตก็ใช้นึก
ถึงของผู้เย็บเข้าไปข้างในใจอย่างนั้น ประกฏว่าเย็บสนิทเป็นทำลัง ซึ่ง
แทนที่จะเกิดความประหม่าหรือฟังแต่ท่านแต่กลับใช้ความคิดอันชั่วช้าที่ผิดศีลธรรม
ซ้ำยังจิตคิดนินทาขณะนั้นด้วยอีกว่าให้ลงไปอย่างแรงๆ อีกเถิด เมื่อไม่
ได้ยินเสียงท่านแล้วจิตก็ค่อยดับหายไปเป็นปกติ แล้วมาคิดกลับอีกเล่า
พระเดชพระคุณของครูมาอาจารย์ต่อไป ธรรมดาผู้ที่เป็นครูมาอาจารย์ที่
มีความสามารถได้ทำประโยชน์แก่ผู้ใดแล้วก็ลืมเสียหมด จะต้องพร้อมใจ
ด้วยอำนาจอวิชชาที่ท่านเคยได้มีเพื่อนมาแล้วแต่กาลก่อน ซึ่งสัมผัส
ถูกจิตสันดานมาเป็นอำนาจในทางหนึ่งพระเดชพระคุณอย่างลืมเสียแล้ว ถ้าอวิชชา
ไม่มีในตนแล้วจะใช้ความเย็นอำนาจเย็นพระเดชและพระคุณย่อมเป็นไป
ไม่ได้ มีแต่จะเป็นเมตตาหรือยิ่งกว่านั้น เพราะการใช้อำนาจ
ที่พระเดชก็จะไม่มีใครถือโกรธเคืองกลัว ซ้ำร้ายยังจะทำให้ผู้ใช้คิด
อิสสาพยาบาทและก่อเวรก่อกรรมต่อไปอีก ในทางที่ดีควรที่
ทรงไว้ซึ่งพระคุณนั้นแหละดี สมกับที่ท่านผู้ที่พร้อมด้วยบุญญาสมภา

พัดย่อมเป็นไปแก่ตัวของท่านเอง จะมีผู้อื่นแต่งตั้งหรือไม่ก็ไม่
ใช่เป็นปัญหา การเลื่อนสมณศักดิ์ก็เช่นกับผู้ที่ทำการงานปกติ เหมือน
กับท่านอาจารย์มั่นนั่นเอง โดยที่ท่านไม่ได้ท่านก็ไม่ได้แต่งตั้งให้ท่าน
เป็นผู้ปกครองหมู่คณะและคณะธรรมยุตก็ไม่ได้เลย แต่หาก
เป็นด้วยบุญวาสนาของท่านเอง ถึงแม้ท่านพยายามปลีกตัวออก
จากหมู่คณะถึงแค่ไหนๆ มาโดยลำดับ แต่ก็หนีไม่พ้นจาก
การได้รับประโยชน์แก่หมู่คณะ ท่านเคยเล่าให้ฟังว่า สมัยเมื่อ
อยู่องค์เดียวดายอยู่ในป่าช้าแห่งหนึ่ง ทางจังหวัดเชียงใหม่นั้น วันหนึ่ง
ได้มีนิมนต์ไปได้เกิดฝนตกหนักมาก ๆ มาให้ได้ยินว่า "ตัมหั-
ร้อยให้ท่านสรงแล้วหรือยัง" แล้วท่านก็มองไปทางได้ยินเสียง
นั้น ปรากฏว่าได้เห็นพวกพระเณรหลายองค์กำลังพากันทำกิจ
วัตรอะไรต่ออะไรกันอยู่ แต่เป็นกิจอันที่เกี่ยวด้วยการอุปัฏฐากท่าน
นั่นเอง แล้วท่านก็ถอยจิตมาพิจารณาถึงเหตุที่ปรากฏนั้นว่าเป็น
เรื่องอะไร ท่านจึงได้ตัดวางมาเล่นแล้วนั่นมาว่า การที่เราจะไม่
เกี่ยวข้องกับหมู่คณะนั้นเป็นไปไม่ได้ดังใจเลย จะต้องมีอุปสรรคใด
ต่อขัดขืนยังไงก็ตาม ก็ยังมาหาเราอยู่นั่นเอง เพื่อท่านได้ปรากฏเหตุการณ์แล้วอย่างนั้น-
ท่านจึงได้ปรารภพิจารณาพระธรรมวินัยให้เป็นที่เข้าใจว่า สิ่งนี้ดี
เป็นพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง สิ่งนี้ดีเป็นธรรมะปฏิรูป ตลอดถึง
พิจารณาให้เข้าใจในปฏิปทาทุกอย่างว่า ปฏิปทาอย่างนี้เป็นอริยมรรค-
ปฏิปทา อย่างนี้เป็นอริยวาส เป็นอริยอนตี เป็นอริยประเพณี เป็น
อริยนิสัย และอย่างนี้เป็นอริยธรรม เพื่อจะได้ดำเนินหมู่คณะตามทาง
ที่ถูกต้องต่อไป เพราะเหตุนั้นท่านจึงได้ดำเนินมาโดยพระเดชพระคุณ

ขอพระสงฆ์ทั้งหมดจงอย่าได้เป็นผู้ประมาทในการปฏิบัติ
ศึกษาพระธรรมวินัยนี้ ขอให้ตั้งใจปฏิบัติให้ดีเถิด
ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพในพระธรรมวินัยนี้
ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพในพระสงฆ์
ด้วยกันทุกๆ ท่านเถิด ขอให้ทุกท่านจงมีความ
เคารพในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรานี้
ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพในพระ
ศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ ขอให้
ทุกท่านจงมีความเคารพในพระศาสนาของพระ
พุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมี
ความเคารพในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าของ
เรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพ
ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ
ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพในพระศาสนา
ของพระพุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุก
ท่านจงมีความเคารพในพระศาสนาของพระ
พุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมี
ความเคารพในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า
ของเรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมีความ
เคารพในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าของ
เรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพ
ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรานี้ให้
มากๆ ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพในพระ
ศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ
ขอให้ทุกท่านจงมีความเคารพในพระศาสนา
ของพระพุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ ขอให้
ทุกท่านจงมีความเคารพในพระศาสนาของ
พระพุทธเจ้าของเรานี้ให้มากๆ ขอให้ทุก

ที่ทำให้พ้นจากความทุกข์ในหนังสือนี้ขอนำมาเสนอไว้ ๓ ประการ คือ ๑. ทำให้เป็นผู้มีความเพียรเป็นกำลังใจ ๒. ทำให้เป็นผู้มีความเพียรเป็นกำลังใจ ๓. ทำให้เป็นผู้มีความเพียรเป็นกำลังใจ

ประการที่ ๑ ทำให้เป็นผู้มีความเพียรเป็นกำลังใจ ในพระบาลีมีพระพุทธดำรัสตรัสไว้ว่า ความเพียรเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน ความเกียจคร้านเป็นเหตุให้ตกต่ำ ดังนี้ ผู้ที่ปรารถนาพระนิพพานจึงต้องมีความเพียรเป็นกำลังใจ ความเพียรนี้มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นในสันดาน

๒. ปหานปธาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นในสันดานแล้ว

๓. ภาวนาปธาน เพียรเจริญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมสูญ

ความเพียรทั้ง ๔ ประการนี้ ถ้าผู้ใดมีอยู่ในสันดานแล้ว ผู้นั้นก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเพียรเป็นกำลังใจ ผู้ที่มีความเพียรเป็นกำลังใจนี้ ย่อมจะได้รับความสุขความเจริญในทางโลกและทางธรรม ในทางโลกนั้นย่อมจะได้ทรัพย์สมบัติ ยศศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี ในทางธรรมนั้นย่อมจะได้มรรคผลนิพพาน ดังที่ได้ทรงพระพุทธดำรัสไว้ในพระบาลี

ของธรรมฟังสามารถเพิ่มกำลังความเพียรได้ดีและทำความหน้าของตน
ให้กระด่างแจ้งไปตามลำดับ ทั้งจะรู้จักสภาพจิตของตนได้ดี พอเข้า
ใจในคุณค่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้ดังนี้ และเห็นเหตุให้สิ้น
ใจในพระธรรมปฏิบัติต่อไป ชอบหาเวลาธรรมะทำได้ฟังมาไปคันคิดและ
ลงมือปฏิบัติไปด้วย เพราะมีความอยากรู้อยากเห็นต่อความลึกซึ้ง แต่ถ้า
เป็นความพิสดารมากไม่ทางศึกษาอาจจะไม่ค่อยจะรอบครอบเท่าไรนัก ความ
เพียรสังเกตกลับก็ด้วยกำลังแห่งศรัทธา ผู้ปฏิบัติทั้งหลายที่ตกบ่วงมารถึง
นั้นมักจะหย่อนในความรู้เห็นเป็นไปของตนโดยส่วนมาก และมักจะ
เสื่อมเสียเพราะความเย่อหยิ่งของตน ฉะนั้นจะต้องรู้จักการประครอง
ตนไว้ในความสงบและรู้ชั่วความแยบคายในมากจึงจะไม่เสื่อมเสีย ข้อสำ
คัญก็คือไม่ควรจะดีรากตนของก็เป็นพอ พิจารณาตรวจดูตนของ
อยู่เสมอและไม่ควรเอาตนของออกเทียบกับผู้อื่น เพราะจะเป็นเหตุ
ให้สำคัญว่าตนดีกว่าท่าน ธรรมดาคนเรามักจะเข้าข้างตนของเสมอ
ไม่ว่าการที่ใดๆทั้งสิ้น เมื่อเราสำรวจตนของอยู่บ่อยๆก็จะรู้ความผด
ที่ต่อความปฏิบัติของตนต่อไป

ครั้นออกพรรษาแล้วจะนำเพชรไปออกไปหาบำเพ็ญเพียร
ของท่าน เวลานั้นก็ไม่มีโอกาสจะพอรับพระในการอุปัฏฐากท่านตาม
เพชร นับแต่นั้นมาข้าพเจ้าจึงได้รับพระเป็นผู้อุปัฏฐากท่านตามลำดับ
ตามเพชรต่อไป ระยะแรกที่ข้าพเจ้ารับพระนั้นสิ่งใดที่ข้าพเจ้าไม่
เข้าใจท่านก็ได้แนะนำโดยอุบายตามปกติไม่เป็นธรรมดา เมื่อข้าพ-
เจ้าเข้าใจสิ้นสงสัยต่อพระนั้นแล้ว ท่านก็ได้เริ่มชักนำข้าพเจ้าให้
เป็นผู้ประมาทและในฝ่ายปฏิบัติต่อหน้าที่ของตน ที่หมั่นกิจวัตร

ท่านจะต้องพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
เราจะเอาอย่างตามเดิมมาแล้วอย่างนั้นก็ทำไม่เรื่อยๆ ไปโดยไม่สังเกตุไม่ได้
เมื่อสังเกตุว่าท่านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ต้องจดจำตามท่านท่าน
เปลี่ยนแปลงนั้นเสมอ ต้องสังเกตุดูให้ทั่วถึงทุกอย่างทั้งสิ้น เวลา
นั้นเราทำอย่างไร เวลานี้เราจะทำอีกต้องตรองดูว่าเวลานี้ท่านได้
เปลี่ยนแปลงใหม่หรือไม่ แต่เราต้องยึดสิ่งนั้นเป็นปกติไว้เสมอ
เช่น ส่วนปกติที่ถูกต้องนั้นต้องมีอีกประเภทหนึ่งเหมือนกัน ส่วนนั้นเป็น
ระเบียบของส่วนกลางที่ใช้เป็นหลักยืนตายตัวแน่นไปเช่นนั้น เช่นเดียว
กับละปลาดต้องรู้จักว่าทางนี้เป็นทางเข้านั้นทางนี้เป็นทางเข้าเลย อาสนะ
ก็ดี เสื่อสาดก็ดี และหมอนเป็นต้น ต้องให้รู้จักให้ระเบียบการปูลาดไว้
เรียบทุกอย่าง และสิ่งของต่างๆ ก็ต้องให้เป็นระเบียบในการเก็บการรักษา
หรือการใช้สอย การวางสิ่งของต่างๆ ที่ใช้สอยก็ต้องให้รู้จักที่วางอีกว่าวาง
อย่างไรจึงจะเป็นการเหมาะสม หรือยังรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องตามละเอียดลออ
เท่าที่ท่านได้เปลี่ยนแปลงในสิ่งของที่ใช้สอยนั้นก็เพื่อให้เราเป็นผู้ฉลาดขึ้นเอง
หรือทดลองดูความตั้งใจของเราอีกหรือจะเรียกว่าเลือกเอาดีนั่นเอง
ปฏิบัติตามท่านไม่ทันในเรื่องหลังนั้นท่านก็ไม่ว่าอยู่ด้วย ถึงจะได้อยู่ด้วย
ท่านก็ตามแต่ท่านไม่ยอมให้ทำในสิ่งที่สำคัญ เมื่อถูกท่านห้ามในการ
ปฏิบัติในสิ่งที่เราเคยทำมาแล้วเราก็ต้องเลิกละให้เป็นธรรมดา

อีกประการหนึ่ง ผู้ที่จะปฏิบัติท่านนั้นต้องรักษาตัวให้ดี
การกระทำกระเทือนท่านด้วยประการใดๆ ก็ตาม ต้องอย่าให้มี
สุขภาพเปลี่ยนไปได้ เพื่อจะได้ตามเสด็จทุกครั้ง ถึงจะไม่ได้ตามเสด็จ
เรือคล่องแคล่วไม่ได้ก็ต้องเช่าเรือจ้างเอา และเงินค่าโดยสารนั้นก็ต้องเป็น
ภาระของท่านเอง ท่านจะทำอะไรทุกอย่าง ท่านจะทำอะไร

ต้องทำตามท่านได้และทำจนเป็นที่ไว้วางใจท่านได้ เช่น ตัด เย็บ ย้อม ซัก ตาก ฯ ตามปริยายของท่านเป็นต้น และเป็นผู้ประพฤติตามของตนที่นำมาไม่เป็นคนหนักหนอะไรต้องให้เรียนมากอย่าให้ทำสิ่งของพลัดตกหกหล่นแตกร้าวเปลี่ยนเวลาไว้แต่ลำเป็นจริงๆ เพราะของใช้ไม่สอยต่างๆ ท่านให้มีอยู่ที่ตัว เราจะเดินไปมาก็ถูกใช้หรือทำงานก็ตามต้องใช้ทำให้มากที่สุดไม่ให้มีการกระเทือนเป็นเดือดขาด แม้แต่ท่านนั่งสมาธิอยู่เราขึ้นไปบนพักก็มีให้ท่านรู้สึกได้ จะปิดเปิดประตูหน้าต่างก็ไม่ให้มีเสียงดังเกินขึ้น และยังจะต้องรักษาความสะอาดตัวเองให้เพียงพอ กลิ่นตัวกลิ่นปากกลิ่นตามร่างกายซึ่งเป็นกลิ่นที่ไม่ชอบอย่าให้มีไปกระทบท่านเป็นอันขาด ถึงกลิ่นที่ไม่ดีดีตัวเราเองก็ตามหน่อยท่านจะรู้ได้ทันที เพราะลูกท่านรู้กลิ่นใดเรื่องที่สุด จึงสมกับคุณธรรมที่ว่า "สุจิเป็นผู้สะอาด" ท่านผู้ทรงคุณธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหารนั้น จะต้องพร้อมด้วยความสะอาดทั้งทางจิตและทางกาย ไม่ปล่อยให้สกปรกหมักหมมตามพวกสัตว์หลาย

ทางวาจาต้องระวังคำพูดคำจาของตนให้มาก พูดให้รู้จักคำที่ควรพูดและคำที่สมควรจะพูดกับผู้ใหญ่ด้วยสัมมาปฏิบัติ เมื่อท่านพูดไปอย่างไรเราจะพลอยพูดกับท่านไปทุกอย่างก็ไม่ได้ เพราะมนุษย์ท่านอาจจะทดลองดูถึงเชิงของเราก็เป็นได้ เพื่อเป็นพยานประกอบกับความรู้ทางใจของท่าน เรื่องที่พูดแต่ละคำท่านย่อมรู้ได้ทุกประการ ขณะที่อยู่ในสถานที่ท่านไม่ควรพูดคำหยาบคาย เสียงพูดก็ค่อยพอได้ยินกันเท่านั้น คำกระชากกระชากพอตลกเฮฮาหรือพูดเหลวไหลไร้สาระ และไม่ควรตักเตือนสอนสั่งท่านต่อหน้าท่าน ไม่พูดเชิงเป็นการระบายในที่ต่อหน้าท่าน คำประเภทประเจือไม่ควรพูดทั้งสิ้น เราจะพูดอะไรแต่ละคำนั้นต้องพิจารณาในใจ

ก่อนเปลี่ยนก่อนสึกพูด บางครั้งท่านอาจจะทำเราพูดไปในเชิงต่างๆ ก็มี หรือท่านจะพูดให้เป็นเชื่อนที่เราจะคิดถึงท่านก็มี ถ้าเราไม่คิดถึงร้องตอบกลับไปหาท่านใหม่หรือคิดถึงท่านมากระต่อยเป็นบางครั้งจะถูกท่านดุกลับมาหลังให้อีกด้วย เรื่องเช่นนี้เราจะเคยว่าท่านเหล่านางเรื่องแก่สามีนั่นย่อมเป็นการล่วงสิกขาบทข้อหนึ่งในศีลสิกขาที่รักษาอยู่ ตามหลักธรรมก็มีอยู่แล้วว่า "มนุตถา ภาสี" ท่านแปลว่า ผู้มีวาจาพูด เพราะท่านได้สอนอยู่เสมอว่า "เหลือแต่พูดบอกลักษณะมากหนัก เดินหย่อมไปตามทางสิกขาบทเสียอย่าง" ดังนี้ ตามหลักธรรมท่านสอนพวกเราให้มีความหมายว่า ต้องพูดให้มีความมีสาระในขั้นเบื้องต้นก่อนการพูด ในวิสัยวัตรพูดแต่น้อยและนาน ควรพูดหรือไม่ควรพูด เมื่อจะพูดก็ให้รู้จักกาละเทศะเสียก่อนที่จะพูดตลอดถึงสิ่งสารัตถะต่างๆ ในการพูด การปฏิบัติตามหลักปฏิปทาที่ให้ดำเนินตามมรรคอริยมรรคปฏิปทาจึงจะไม่เสื่อมเสียหลักปฏิบัติไม่ดำเนินตามมรรคอริยมรรคปฏิปทาจะมีแต่ความเสื่อมเสียเป็นเบื้องหน้า เพราะวิสัยสัตว์เหมือนกับเสือร้ายที่อาศัยอยู่ในป่าปฏิบัติตลอดสังหารชีวิตสัตว์ผู้หลงทางเข้าไปหาตามกิเลสจนกินเป็นอาหารอยู่เป็นนิตย์ เรื่องการพูดนี้ท่านอาจารย์ทศก์ เทสรังสี เคยเล่าเรื่องหนังสือพิมพ์ว่า สมัยหนึ่งที่ท่านพักอยู่ถ้ำกับท่านอาจารย์ใหญ่ที่วัดป่าแห่งหนึ่งที่จังหวัดเชียงใหม่ ท่านอาจารย์ใหญ่นั้นมีอายุมากแล้ว ท่านจึงได้ขึ้นไปพักอยู่ที่ถ้ำกับท่านอาจารย์ใหญ่ ซึ่งเพราะเหตุใดจึงทำให้ท่านอาจารย์ใหญ่ต้องขึ้นไปพักอยู่ที่ถ้ำกับท่านอาจารย์ใหญ่ ท่านก็ไม่ได้บอกเหตุผลให้ทราบ แต่เมื่อตอนเช้าวันหนึ่งหลังจากฉันเสร็จแล้ว ท่านอาจารย์ใหญ่ท่านได้ถามขึ้นมาว่า ท่านรู้ไหมว่าทำไมผมจึงต้องขึ้นมาพักอยู่ที่ถ้ำนี้ ท่านก็ตอบไปว่าไม่ทราบ ท่านอาจารย์ใหญ่ท่านจึงได้เล่าให้ฟังว่า ที่ผมต้องขึ้นมาพักอยู่ที่ถ้ำนี้ก็เพราะว่าผมพูดมากไปหน่อย ผมพูดมากไปอย่างไรหรือครับ ท่านก็ตอบว่าคุยโวโอ้อวดเกินไป ผมก็ถามต่อไปอีกว่าผมคุยโวโอ้อวดเรื่องอะไรครับ ท่านก็ตอบว่าคุยโวโอ้อวดเรื่องที่ว่าผมเป็นคนเก่งในการเทศน์ ผมก็ถามต่อไปอีกว่าแล้วผมเทศน์ไปอย่างไรครับ ท่านก็ตอบว่าเทศน์ไปในทำนอง

ที่อีก ยกวันยังพูดว่าสังฆทานที่ใดที่หนึ่งยากกว่าเดินไปกี่ปี แต่ว่า
สาธุคุณบ่นหลายเที่ยงแล้วไม่ยอมดูแลสิ่งที่ไม่ชอบตัวผู้ถูกพูดแต่อย่าง
ไร เมื่อท่านพูดอย่างนี้ไม่มีใครถามตัดตามแล้วท่านก็หยุดพูดต่อไป
เรื่องเช่นนี้ก็เป็นเรื่องที่ท่านทดลองหาความสัมฤทธิ์ของจิตใจของตนเอง

ทางจิตใจนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ชีวิตการอยู่ด้วยท่าน
เราต้องระวังสำรวมใจของตนให้มาก เราจะปล่อยใจให้พังเสร็จไปในเหล่า
ใดเหล่าหนึ่งตามอารมณ์ต่างๆนั้นไม่ได้ หัวใจสำคัญที่สุดก็คือ ปฏิปทา ของ
ชีวิตจะไปสู่ความสงบก็ด้วยจิตของท่านอย่างยิ่งยวดเช่นกัน ความ
เสื่อมปฏิปทาของท่านอาจารย์ทั้งหลายสำหรับตัวท่านนั้นท่านรู้ได้ผู้
เดียว ท่านเคยปรารภให้ฟังเหมือนกัน เมื่อสังเกตตามเหตุการณ์
ดูแล้วก็เป็นจริงอย่างท่านปรารภให้ฟังทุกประการ หรือจะกล่าวอีก
นัยหนึ่งว่าปฏิปทาของท่านเหล่านี้ จะมีการเสื่อมไปตามกาลเวลา
ความเสื่อมธรรมดาปฏิปทาของตนเองนั้นก็ไม่ได้ เมื่อเรามีหน้าที่ต่อการศึก
ษาอบรมธรรมปฏิบัติตามครูบาอาจารย์แล้ว จะมีการเสื่อมปฏิปทา
ของตนอยู่แล้วย่อมจะยอมรับความเสื่อมของท่านไปปฏิบัติตาม
ไม่ได้เป็นอันขาด เราศึกษาอยู่จะต้องยอมสละปฏิปทาของตนเสีย
ตลอดทั้งความรู้ที่ได้จากการท่องบ่นจดจำมาเป็นเบื้องต้นนั้นเสีย
ปฏิปทาธรรม จะเปลี่ยนได้ยิ่งมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นการเปลี่ยนก่อน ไม่ควร
พูดออกมาแสดงหรือพูดออกมาขัดแย้งกับธรรมของท่านเป็น
เด็ดขาด ซึ่งอาจจะเข้าหน้าว่า "รู้ก่อนเกิด" เมื่อเรารู้ว่าตนรู้แล้ว
เข้าใจแล้วก็จะหมดหนทางที่ความรู้ในสัจธรรมในหัวใจนั้นจะก้าวหน้า
ต่อไป เมื่อยังมีความรู้ที่เป็นของธรรมยังไม่ปรากฏขึ้นแก่ตน เมื่อ
ถึงแม้จะกล่าวว่าตนรู้ตนเข้าใจยังไม่ได้ เพราะความรู้เกิดจากการกระ
ทำขึ้นมาจริงๆ ธรรมดาสัญญาแห่งตนนั้นยังไม่เป็นสัจจะเพียงแต่เป็นสัญญาแห่งตน

หลายย่อมตกอยู่ในเครือลักษณ์ทั้งสิ้น หากใครล่วงเกินไปสวาง อย่าลืม
ทุกขณะ อนัตตาไม่ มีนิมิตใดไม่ควรถือเอาสัญญาที่ทรงจำมาเป็นความ
รู้ของตน ต่อท่านนั้นความรู้ที่ได้ทรงจำมาก็อาจไม่เป็นสาระประโยชน์แก่
ตนเท่านั้นเอง ถ้าเราดีอย่างนั้นก็ดูก เราต่อท่สิ่งธรรมะล้ำลึกนั้งพร้อม
ด้วยการรักษา เหมือนกันทุกสิ่งนี้เราหามาได้จะต้องมีการเก็บรักษาเสีย
ก่อนจึงค่อยใช้สอยตามที่หลัง ถ้าไม่มีการเก็บรักษาใจดีอาจจะดีว่าตน
มีทรัพย์อย่างไรได้ เมื่อตนมั่งมีก็อ่าตนมั่งมีอยู่นั่นเอง ทรัพย์ของ
ตนออกจากตลับไม่เสียงหายอะไรต่อไป ก็จะเป็นตนที่มั่งมีต่อไปทำไม่ได้
นิมิตถ้าเราผู้ได้ทรงจำพระธรรมไว้มากได้มีอยู่มากตามตนสามารถ
ของตนนั้นก็เหมือนกัน ความทรงจำของเรานั้นเพื่อรักษาเก็บรักษาใจ
ด้วยดีก็จะเป็นพื้นความรู้ความฉลาดของเราอย่างสำคัญ พอเราได้
รับการประกอบความเพียรลงไปแล้วนี้ เมื่อความรู้ความเห็นได้มีปรากฏแจ้ง
ประจักษ์ขึ้นแก่ตนเมื่อใด เมื่อนั้นความรู้ที่เราได้ทรงจำมาก่อนนั้นก็จะถึง
เข้ามาเป็นพยานของท่านเอง ท่านไม่ต้องสืบเสาะ โดยที่เราไม่ต้องได้คิดค้นหา
แต่หากจะถึงเข้ามาสนับสนองเอง ความรู้นี้นี้จะเป็นของตนต่อไป
อีกประการหนึ่ง เมื่อเราอยู่ร่วมสำนักท่านเราจะต้องระวังจิตของตนอยู่-
ตลอดกาล เพราะท่านไม่ต้องการรู้ปัญหาใจเราเลยนี้ถ้าเราอยู่ร่วมสำนักท่าน
นั้นจะทำให้ล่วงความเคารพของหมู่คณะและจะก่อความยุ่งยากแก่หมู่คณะนั้น
จะทำให้หนักต่อการบริหารหมู่คณะของท่าน เท่านี้เราถูกท่านขับไล่ออก
หนีไปห่อยๆ ก็เพื่อง ด้วยความไม่ตั้งใจจริงต่อข้อปฏิบัติของตนเอง ส่วนผู้ที่
อยู่ด้วยความหวังต่อการศึกษาด้วยดีนั้นเรียกว่า "สุขวิหารี" ไม่เลย
จะถูกท่านประณามให้ออกหนีไปแม้แต่สองคืนเดียว อย่าให้การรักษาจิตนั้น
เมื่อเวลาเราเข้าไปหาท่านเราก็สำรวมจิตให้เหมาะที่จะอยู่ในกรรมฐาน

ของตนเสมอ จะทำดีอย่างไรก็ตาม จะพูดจาปราศรัยกับท่านอย่างไรก็ตาม
หรือจะฟังโอวาทของท่านอย่างไรก็ตาม และเวลาพวกศิษย์นั่งนมัสการท่าน
อยู่ก็ตาม เราจะต้องตั้งสติให้พร้อมด้วยการสำรวมจิตอยู่ทุกๆ การณ์ ถ้า
เราไม่ตั้งใจสำรวมอยู่อย่างนี้ บางทีจิตของเราจะไปกระทบกระเทือน
ทางใจของท่าน เพราะท่านเคยปรารภกับศิษย์ว่า ถ้าพระเณร
ที่เข้ามาอยู่ด้วยเพราะศรัทธาเลื่อมใสมากเท่าไหร่ หรือถ้า
พวกเพื่อนๆ ที่รู้จักมักคุ้นกันมาแต่ก่อนเราจะไม่ค่อยเกรงใจ เพราะ
เหตุนี้การรักษาจิตของเราก็เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ตัวเราเองด้วย
ประโยชน์ทั้งตนและคนอื่นด้วย ถึงเราบังคับตัวเองรักษาจิตของตัวอย่า
ให้คิดนึกใจในท่านหรือคิดประมาทท่าน การคิดอย่างนี้ย่อมเป็นความ
ผิดร้ายแรงเหมือนกัน เป็นความคิดที่สร้างบาปอกุศลให้แก่ตนของ
คนประเภทนี้จะไม่เจริญก้าวหน้าตลอดอายุของตน ซึ่งมีตัวอย่างอันตายตัวนี้
อยู่แล้ว บางรายถึงกับตายลงในขณะที่ไม่ทันได้สึกก็มี แต่ก็เป็น
เรื่องที่ไม่ควรจะยกเอาชื่อของบุคคลมาประกาศหรือกล่าวให้เป็นเรื่อง
ที่รู้แล้วรู้รอดกันไป เพื่อเอาเวลาเรามาฟังโอวาทของท่านเราจะต้องทำจิต
ให้อยู่ในความสงบ ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ภายในความสงบนั้น ไม่ส่ง
จิตออกไปฟังอย่างธรรมดา ถึงจะได้ความรู้แล้วก็ได้อยู่นอกจากการฟัง
ก็เราไม่ทำจิตให้สงบอย่างนี้ การฟังก็จะได้ผลอันน้อยประมาณแก่ตน
เพราะการฟังนั้นย่อมมีอยู่ ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ ฟังเป็นมยปัญญา
ประการที่ ๒ ฟังเป็นสุตมยปัญญา ประการที่ ๓ ฟังเป็นภาวนา
มยปัญญา

การฟังเป็นมยปัญญานั้น เป็นการฟังตามธรรมดา ซึ่งมีจิต
ออกจากจ่อต่อการฟังอยู่ที่ไหนประสาท ผลที่ได้รับคือ การทรงจำ
ในหัวข้อธรรมะข้อธรรม และรู้เรื่องในใจความปฏิบัติตามของผู้แสดง ฝึกการ

ที่การยึดไปที่นิพพานและละสังโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับมรรคนั้น ๆ ได้สมบูรณ์ มนุษย์ที่มรรคนั้น ๆ ยังกลับมาเกิดในกามภพอีก หมายความว่า ยังมีกิเลสที่ยังไม่ได้ละ ยังมีกิเลสที่เบาบางลงไปมากกว่าที่เคยมีมาก่อนที่จะได้บรรลุมรรคนั้น ๆ ยังมีกิเลสที่ยังไม่ได้ละ ยังมีกิเลสที่ยังไม่ได้ละ ยังมีกิเลสที่ยังไม่ได้ละ

พระอาจารย์ของท่านก็เหมือนกัน ธรรมเทศนาที่ได้ฟังนั้นย่อมเป็นกำลังช่วยให้กำลังเดิมของท่านมีกำลังกล้าขึ้นมากพอที่จะยกขึ้นได้ อย่างนี้เรียกว่าการฟังกับการรู้เป็นไปพร้อมๆกัน อย่างพระอาจารย์เสาร์แสดงอริยสัจจากลักษณะสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์เป็นต้น ความรู้แจ้งของท่านปัญจวัคคีย์ก็ได้รู้ไปพร้อมๆกับพระอาจารย์ได้แสดงไปโดยลำดับ เมื่อพระอาจารย์แสดงถึงขั้นความเบื่อหน่าย จิตของท่านปัญจวัคคีย์ก็ได้เกิดความเบื่อหน่ายถึงการคลายความกำหนัดยินดี เมื่อจิตพ้นจากกิเลสไปชั่วคราวโดยมิได้สืบรู้ต่อการดับสนิทแห่งประการทั้งปวงนั่นคือ การฟังเป็นปฏิปทาอย่างนี้

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่เป็นผู้อุปัฏฐากท่านอาจารย์ใหญ่แล้ว ไม่ค่อยมีโอกาสออกไปประกอบความเพียรในสถานที่อื่นเท่าไร เพราะหาตัวแทนยาก ได้มีโอกาสสักครั้งสองครั้งที่ท่านออกไปเที่ยวข้างนอก ๒ ครั้ง คือ ครั้งที่ ๑ ระหว่างเดือน ๕ ท่านคำใด สุสีกุนิโต ที่เคยเป็นผู้อุปัฏฐากมาก่อนข้าพเจ้านั้น เมื่อไปจำพรรษาในสถานที่อื่นแล้วกลับมา ได้พูดตกลงกันในการผลัดเปลี่ยนกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจึงเข้าไปกราบเรียนปรึกษาต่อท่านอาจารย์ใหญ่ในเรื่องการผลัดเปลี่ยนกันออกไปทำเพ็ญ ท่านก็เห็นชอบด้วย ข้าพเจ้าได้รอฟังเหตุการณ์อยู่ ๒ วัน แล้วจึงกราบเรียนท่านอีก ถามว่าได้กำหนดวันจะออกไปให้แน่นอน คือว่า กำหนดกี่วันข้าพเจ้าจะได้กราบลาท่านออกไป ท่านก็ไม่ขัดข้อง ก่อนที่ข้าพเจ้าจะออกไปนั้น จะต้องมอบการงานทุกอย่างให้ผู้จะทำการแทนให้เป็นที่เรียบร้อยทุกประการ คือจะต้องให้ความแนะนำกันในทางสั่งทางประการ และมอบหมายสิ่งของต่างๆที่จะต้องเก็บที่จะต้องใช้เกี่ยวกับครูบาอาจารย์และหมู่คณะให้เรียบร้อยก่อนจะไป ครั้นถึงวันกำหนดแล้วข้าพเจ้าก็เข้าไปทำวัตรปฏิบัติท่านแล้วกราบลาท่านออกไป การออก

ไปตรัสสั่งใครไปแต่ประการใด เพราะต้องการจะฝึกตนให้มีความกล้าหาญด้วย
ตนเองด้วย วันแรกไปพักที่ร่วมป่าใกล้กับหมู่บ้าน ในระหว่างที่ยังพัก
อยู่ในสถานที่นั้น วันหนึ่งตอนหัวค่ำได้เดินจงกรมพอสมควรแล้ว ขึ้นไปที่
พักเพื่อจะนั่งสมาธิต่อไป ปรากฏว่าลมได้ลั่นในท้องคล้ายกับจะถ่ายท้อง จึง
รีบไหลพระสวดมนต์ทำสรีรกิจ ระยะจากนั้นไปก็เกิดถ่ายท้องทั้งแรง มีอาการ
อาเจียรด้วย ถ่ายเหลว สรีรกิจเกิดหมดทั้งทางเบื้องต้นและเบื้องปลาย
หมดทั้งตัว ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการที่จะต้องเฝ้าดูอาการอยู่ๆ เพื่อนไม่ปี
ญาติโยมไม่ปี แต่จิตก็นึกใจสั่นไหวต่อความตายไม่ จึงคิดว่าบางทีจะ
ไม่ถึงแก่ความตายมากกว่าก็ได้ แล้วก็หยิบเอายาขึ้นมาดูแต่ก็ไม่ได้
ผล จึงได้หยิบเอาเกลือที่เหลือจากฉันกับมะขามป้อมที่เอามาจากท่านอาจารย์
มหาบัวมาทดลองฉันดู อาการถ่ายและอาเจียรได้หายไปอย่างปลิดทิ้ง ยัง
แต่ความอ่อนเพลียเท่านั้น รุ่งเช้าพอไปบิณฑบาตได้เล่าก็ไม่ได้บอกให้ผู้ใด
รู้เลย วันหนึ่งอีกเป็นเวลากลางวัน ข้าพเจ้าเข้าไปเดินจงกรมอยู่ในราว
ป่าที่รกทึบหน่อยใกล้จากที่พักราวเส้น เผอิญผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ
เตยเห็นมาใส่บาตรทุกวัน มาถามว่าหนูไม่ทราบได้ข่าวว่าท่านเข้าไปสู่ที่พักข้าพเจ้า
ตามที่ข้าพเจ้ามองดูเห็นเธอไปนั่งอยู่ที่ลานหินหน้าที่เป็นเวลาเกือบชั่วโมง
หรือท่านจึงอย่างนานๆ อยู่ที่นั้น ข้าพเจ้าได้นึกลมตัวอยู่ที่จงกรมนั้นไม่ให้เธอ
ได้มองเห็น เพราะกลัวที่ได้สังเกตถึงพฤติการณ์ของเธอแล้ว ย่อมเป็น
ไปในทางเกื้อกูลอันตรายแก่พรหมจรรย์แน่นอน ในที่สุดเธอก็ออกเดิน
หลีกไปอย่างเงียบๆ ข้าพเจ้าคิดอยู่ในใจว่าไฉนเธอจึงมาทราบข่าวได้
พ้นจากอันตรายไปได้เป็นอย่างดี ศีลธรรมของนักบวชจึงได้ทำให้ท่าน
ผู้ทรงธรรมมา และนักปฏิบัติทั้งหลายได้ยึดถือเป็นข้อปฏิบัติของตน แล้วก็-

ปรับพยายามสืบรวมรักษาตามต่อไป สันนิษฐานว่าธรรมเทศนาที่ได้ท่องจำมาอย่างสม่ำเสมอว่า อิติปิ โส ภควา อรหัง สัมมาสัมพุทโธ (แปลว่า) หญิงเป็นผลทิพแห่งพรหมจรรย์เทียว ดังนี้ หญิงมีกำลังอยู่ในตระกูลมีอำนาจยิ่งกว่ากำลังทั้งหลายในโลก หญิงผูกมัดเราและประหารบุรุษด้วยศาสตรา ๕ ประการ คือ รูป ๑ เสียง ๑ กลิ่น ๑ รส ๑ การสัมผัสถูกต้อง ๑ ความต้องการของหญิงนั้นมีความต้องการมากอย่างลามก ถึงกับไม่เลือกว่าจะเป็นอันตรายประเทศหรือไม่เลือกว่าสมควรหรือไม่สมควร ได้ช่องได้โอกาสเมื่อใดเป็นต้องเอาเมื่อนั้น มีความกระหายในกามตกอยู่เนืองนิตย์เหมือนกับเปรตที่กระหายอยู่ หาความอิ่มในกามตกมิได้ อุปมาหญิงเหมือนกับหนทางซึ่งไม่เลือกที่ละเดิน เหมือนกับไฟย่อมไม่เลือกสิ่งที่เป็นเชื้อ เหมือนกับหีย่อมไม่เลือกสิ่งที่เจือปน เหมือนแม่น้ำย่อมไม่เลือกสถานที่อาศัยอยู่และเป็นที่รองรับสิ่งต่างๆ หญิงสำนักก็ไม่เลือกบุรุษทั้งหลาย ชั่วทั้งดี หญิงมีใจลามก มีใจไม่เหมือนแม่น้ำ มีใจไม่ซื่อสัตย์ มีใจหยาบคาย มีใจโหดร้าย มีใจกลับกลอก และมากไปด้วยมารยาสาไถย เล่ห์เหลี่ยม สมดังข้อความในอัฏฐกถาตรัสไว้ โดยใจความว่า

สพฺพา หสฺสูปสญฺหิตา สพฺพา ปฏิรูปยา จรา
สพฺเพตฺถ ลิโย การปาปี ลพฺภมาเน สิวาตเก

แม่น้ำทุกสายในโลกนี้ ป่าทั้งหลายมีแต่ต้นไม้ เมื่อได้ที่ลับ หญิงทั้งหลายย่อมทำชั่ว ฯ

ยํ ปุริสมฺหิ อวาเทสิ วิโน สมฺมุขเรหิโต
อนฺธกูปกา ตตา ตริยา ตาสุ ใก ชาตุ วิสฺสเส

พราหมณ์ทั้งหลาย (มหาวิกาเอาคัมภีร์หนังเสียมาดูในพรรษาลงพิมพ์) เพราะเหตุใดไม่ทราบเหตุนั้นเลย หญิงที่เลี้ยงมาตั้งแต่ยังเป็นพี่เอาเป็น

ทรรยาบังทำชั่วได้ ผิดรเล่าจะลงใจในทรรยานั้นๆได้แน่นอน ฯ

สุภาพของหญิง หาตามจริงได้ยากเหลือเกิน เป็นเหมือนโจร มีมารยามาก รู้ได้ยากเหมือนการไปของปลาในน้ำฉะนั้น

คำเท็จของพวกเธอ เหมือนคำจริง คำจริงเหมือนคำเท็จ เหมือนไฟทั้งหลาย เต็มไปแต่ของๆของหญิงมากมาย เราอยู่คนเดียวสงบออกสงบใจประเสริฐกว่า

แท้จริง หญิงเหล่านี้เป็นโจรมาปล้นทรัพย์ราย กลับกลอกเหมือนกองหวาย กลหลอกลวงมรรตมีอยู่ในหมู่มนุษย์ ใยมีกลใดที่พวกเธอจะไม่รู้ ฯ

ตัวของยมบัญชาติพรหมจรรย์อย่างร้ายที่สุดก็คือ มาตุคาม แม้พระฤาษีในอดีตกาลก็เคยสิ้นชีพตามเมียก่อนจะตาย ว่าลูกเอ๋ย จงให้ระวังภัยร้ายอย่างหนึ่ง ที่เกิดจากสัตว์ร้ายจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีรูปคล้ายกับพวกเรา แต่มันมีเขาท่อก เมื่อลูกได้พบจงอย่าเข้าใกล้เป็นอันขาด จงรีบหลีกเลี่ยงไปโดยเร็วที่จะใกล้ได้ เพราะมันร้ายยิ่งกว่าเสือ หมี ผีร้าย ดังนี้ พระมหาสัตว์เจ้าเมื่อก่อนจะปรินิพพานพระองค์ได้สั่งไว้กับพระอานนท์เถระว่า เรื่องการปฏิบัติต่อสตรีเพศนั้น อย่าเห็นเสียเลยดีกว่า เมื่อเห็นอย่าพูดด้วยดีกว่า เมื่อจำเป็นจะต้องใช้พูด จงมีสติกำกับใจไว้ดีเสียก่อนจึงพูด ดังนี้

ฉะนั้น เมื่อข้าพเจ้าได้วิจารณาถึงเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว จึงเห็นว่าไม่สมควรที่จะอยู่ต่อไปนาน พักอยู่ในสถานที่นั้นสามวันแล้วก็ออกเดินทางไปพักที่ภูเขาลูกหนึ่ง ตั้งใจว่าจะขอพักที่ตรงนั้นสักเดือนหนึ่งสองเดือน แต่ชาวบ้านส่วนมากไม่ยินยอมให้พักจึงไปพักไม่ได้ และสอบถามดูสถานที่อื่นๆอีกก็ไม่สะดวกสบายพักที่อัดแน่นของเขา ซึ่งเป็นวัดร้างไม่มีพระเณร พักอยู่หนึ่งคืนแล้วก็ออกเดินทางไปพักตามท่าน้ำลำธารป่าเขาบ้าง ตามสุมทุมพุ่มไม้ห่างไกลบ้านบ้าง เพราะเป็นหน้าฝนมาแล้วจึงต้องหาที่อยู่ที่ร่มเงาเป็นที่พัก ตร

ออกไปหาเพื่อนของข้าพเจ้าครั้งนี้ประมาณเดือนกว่า แล้วก็เดินทาง
กลับเข้าไปอยู่ด้วยท่านอาจารย์ใหญ่ตามเดิม ทันกับงานวิสาขะบูชาแล้วก็
อยู่ต่อไป ท่านอาจารย์ใหญ่ก็ได้ตามถึงการมาของข้าพเจ้าเพียงเล็กน้อย
ข้าพเจ้ารู้ได้เป็นไปอย่างไรก็ไม่ทราบเรียนถวายให้ท่านทราบทุกประการ เพราะ
ครูมอาจารย์ย่อมต้องการของฝาก (ทิพยจักษุ) จากสานุศิษย์เป็นธรรมดา แต่
ข้าพเจ้าก็ได้ของไปฝากท่านเพียงเล็กน้อย ถึงกระนั้นท่านยังให้กำลังใจแก่
ข้าพเจ้าอีก โดยท่านปรารภว่า การเจริญอานาปานสติก็เป็นทางที่ดีไม่มีข้อ-
บกพร่อง เพราะการเจริญพระกรรมฐานแต่ละอย่างนั้น เมื่อจิตจะรวมลงเป็นสมาธิ
นั้น ย่อมน้อมเข้าไปสู่ลักษณะของอานาปานสติเสียก่อนจึงรวมลงไปเป็นสมาธิ
พระอาจารย์เจ้าทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า "กรรมฐาน ๔๐ ห้อง เป็นห้องอานาปา-
นสติ" แล้วท่านก็แสดงถึงอานาปานสติที่ท่านเคยเป็นมาแล้วให้ฟังโดยละเอียด
เรื่องการใช้กรรมฐานอะไรเป็นมูลกรรมฐานนั้น ข้าพเจ้าหาได้กราบเรียนถวายให้
ท่านทราบไม่ แต่ท่านรู้เรื่องราวในใจของข้าพเจ้าทั้งหมดจริง ข้าพเจ้าก็ได้กราบ
เรียนถวายตามความเป็นจริงของตนต่อท่าน เว้นแต่ที่มิได้กราบเท่านั้น เพราะ
เหตุนั้น เมื่อท่านปรารภถึงอานาปานสติกรรมฐานดังนั้น ก็ตรงตามที่ข้าพเจ้า-
ปฏิบัติเป็นมูลกรรมฐานจริงๆ ขณะนั้นจิตของข้าพเจ้ายังอ่อนก็ได้แต่ความปลื้ม-
ปีติและเลื่อมใสอัศจรรย์ในพระคุณของท่านอย่างมากมิได้ขาด ข้าพเจ้าหาความผิด
มิได้ จึงไม่มีความประหม่าตกใจ ข้าพเจ้าหาแผลมิได้ จึงมิได้เจ็บใจเมื่อท่าน
แทงตาก เมื่อเป็นดังกล่าวมานั้น จะไม่ให้ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านรู้วาระจิตของผู้อื่น
อย่างไรได้ แม้ครั้งอื่นๆ อีกก็มีมาก ตามที่ข้าพเจ้าอยู่ด้วยท่านมา เช่น ครั้งหนึ่ง
เมื่อพวกข้าพเจ้าอยู่เข้าปรนนิบัติท่านเพียง ๒-๓ องค์ ท่านปรารภว่า เราเชื่อ
ของพวกท่านทั้งหลายทุกองค์ก็จริงอยู่ แต่เราไม่อยากพูดเท่านั้น ครั้งหนึ่งอีก
ท่านปรารภว่า สมัยก่อนเราสอนผู้อื่นนั้นเคยได้ยินได้ฟังความเป็นของผู้อื่นตามวาระ

จิตเสื่อมที่เกิดขึ้นของผู้นั้น แต่เป็นผลเสียมากกว่าผลได้ เหตุนั้น เราจึงเลิก
ชีวิตอันนั้นเสีย ทุกวันนี้จะใช้อยู่ก็เป็นทางกรรมที่ท่านั้น ดังนี้เป็นต้น

เท่าที่ข้าพเจ้าเล่ามาตามเรื่องเช่นนี้ บางตอนอาจจะเพ่งเล็งในแง่ว่า ข้าพเจ้า
ใช้อ้างถึงโดยยกเอาครูบาอาจารย์ผู้มีปฏิปทามาเป็นใส่บังหน้าก็มี แต่ไม่ว่า
จะวิพากวิจารณ์อย่างไรก็ได้ สุดแล้วแต่ใครจะลงความเห็นในตนอย่างไร
ก็ได้ทั้งสิ้น ซึ่งตามธรรมดาหนังของข้าพเจ้าเมื่อสมัยอายุยังน้อยมาอบรมตน
อยู่ภายใต้ร่มโพธิ์ของท่านอาจารย์ในครั้งนั้น ต่างคนก็ต่างสังวรระวังจิต
และข่มจิตของตนไม่ให้แส่ส่ายไหลเลื่อนไปตามอารมณ์ของโลก เพราะมีความอาย
และเกรงกลัวต่อความชั่วที่เกิดขึ้นกับจิตจะทำให้กิเลสของจิตให้เสื่อมลงไป
จะเป็นการเพิ่มขึ้นและห่างจากคุณธรรมขั้นประการหนึ่ง และ
มีความละอายเกรงกลัวต่อคุณธรรมที่ครูบาอาจารย์ได้รู้ได้เห็นแล้วขั้นประการ
หนึ่ง เพราะเหตุนั้น จึงทำให้ได้กำหนดใจยึดกับกรรมฐานที่ตนเคยปฏิ-
บัติมาแล้วทั้งยืน เดิน นั่ง นอน ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนไว้แต่เวลา
หลับเท่านั้น หากได้สิ่งอาหารเครื่องบริโภคเพิ่มเติมไปตามความชอบ
ใจของกิเลสไม่ พูดกันตรงๆ กันแต่เรื่องทางอาหารต่อกันและกัน และทางด้าน
ธรรมวินัยข้อปฏิบัติที่จะฟังกระทำนั้นมีบ้างเท่านั้น แต่ถึงกระ
ทำให้เป็นไปโดยความพร้อมเพรียงทั้งหมดทุกอย่างนั้น ก็ยังเกิดมีขึ้นได้
และเสื่อมสูญไปในกาลภายหลังก็มี เมื่อพิจารณาถึงสภาพของผู้ที่ได้-
ศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติจากครูบาอาจารย์แล้วมาแยกประเภท คือ มีตามติ
สืบต่อยิ่งๆ ขึ้นไปประเภทหนึ่ง พอกระทบความกระเทือนได้ประเภทหนึ่ง
เป็นผู้เสื่อมถอยจากความดีที่ตนได้ปฏิบัติมาก่อนแล้วประเภทหนึ่ง เพราะ
จิตที่เสื่อมนั้นได้ไม่เพียงพอต่อความมั่นคงแล้ว ย่อมมีการกลับกลอกได้
ภายหลังเป็นธรรมดา ส่วนอีกประเภทหนึ่งได้ ย่อมเสื่อมเสียเพื่อนั้น

ครั้นเมื่อขรัพเจ้าได้ลาสิกขากลับเข้าไปอยู่ด้วยท่านอาจารย์ในกุฏิแล้ว ครูบาอาจารย์ทั้งหลายทั้งปวง ผู้รับหน้าที่แทนขรัพเจ้านั้น ก็ได้มอบหน้าที่นั้นให้ขรัพเจ้าอีกแล้วก็กราบลาท่านอาจารย์ในกุฏิออกไป ขรัพเจ้าจึงต้องทำหน้าที่นั้นสืบต่อไป

เมื่อกาลเวลาล่วงไปอีกปีหรือสองปีก็จำไม่ได้ ท่านทองคำนางไพหาไส ที่เคยอยู่ปรนนิบัติท่านอาจารย์ในกุฏิมาก่อนขรัพเจ้า สมัยเมื่อท่านยังพักอยู่ที่วัดมหาธาตุ-มหาสมณ ก็ได้กลับมาจำพรรษาร่วมท่านที่วัดนี้อีก ได้เป็นผู้ปรนนิบัติท่านอาจารย์ในกุฏิร่วมกันมาโดยลำดับ แต่เมื่อกุฏิแตกท่านทองคำได้กราบลาครูบาอาจารย์ออกไปทำพิณอยู่เสมอ ครั้นต่อมาถึงกุฏิแตกแล้วเป็นโอกาสที่เหมาะสม ขรัพเจ้าจึงเข้าไปกราบเรียนขอปลีกมาต่อท่านอาจารย์ในกุฏิ ก็ได้กราบออกไปทำพิณเพียร เรื่องทุกอย่างก็เหมือนกับการออกไปครั้งที่หนึ่งนั่นเอง เมื่อท่านอาจารย์ขรัพเจ้าก็ได้กราบลาท่านออกไป ปีที่หนึ่ง เหมาะที่ใด (ยังเป็นสามเณร) ติดตามไปด้วย ไปพักที่เงื้อมสันละปำใกล้บ้านหัวยบ่น ตั้งใจว่าเมื่อพักผ่อนหายหิวกระหายแล้วก็จะรีบกลับ ด้วยคิดว่าเมื่อไม่ได้อยู่ปฏิบัติครูบาอาจารย์ ทุกอย่างก็มีอันเปลี่ยนไปแล้ว มีแต่กิจวัตรประจำวันสองสามอย่างเท่านั้น ไม่สามารถที่จะเพียรของเราได้เหมือนอยู่ทุกประการ แต่ครั้นออกไปพักได้ยังไม่ทันถึงสองสามวัน ก็ได้ยินข่าวมาว่าเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุได้มรณภาพลงไปแล้ว ข่าวนี้ทำให้ขรัพเจ้าเสียใจมาก ถึงแม้ว่าท่านจะไม่ได้อยู่ปรนนิบัติท่านอาจารย์ในกุฏิมาก่อนขรัพเจ้าก็ตาม แต่ก็ได้ทราบว่าท่านเป็นอาจารย์ที่ดีองค์หนึ่ง ซึ่งมองดูแล้วท่านไม่ค่อยสมาคมกับใครมากนัก ไม่ทราบว่าท่านเป็นอาพาธอะไรกันแน่ ขรัพเจ้าจึงได้ลาครูบาอาจารย์ในกุฏิกลับมาที่วัดมหาธาตุ เพราะตามธรรมดาตั้งแต่ขรัพเจ้าได้เข้าอยู่ในกุฏิแล้ว ก็ได้ตั้งใจว่าจะไม่กลับมาที่วัดมหาธาตุอีกเลย เมื่อขรัพเจ้ามรณภาพลงไป

ทุกครั้งจะต้องพูดเกี่ยวกับท่านเสมอ ถึงท่านจะไม่สบายขัพพาเจาก็ต้องพูดเกี่ยวกับความไม่สบายของท่านทุกครั้ง สมัยนั้นคำพูดของขัพพาเจาน่าเชื่อถือและขัพพาเจาก็ได้เชื่อความพูดประเภทที่ควรเชื่อถือมาก ฉะนั้น ในวันนั้นเมื่อขัพพาเจากลับมาหอพักแล้ว จึงได้ถือโอกาสเข้าไปหาท่านอาจารย์ใหญ่ถามว่าท่านจะเกิดอาพาธขึ้นมา รู้เรื่องมาก็ยังคิดวิตกอยู่แต่ไม่ได้พูดให้ผู้ใดฟัง พอมันจังหันจวนจะเสร็จพ่อออกพูดให้มนุษย์ปุถุชนก็ได้กลับขึ้นของตรมอาจารย์ก็ได้ผลน่าพอใจมาก ขัพพาเจาก็ลุกขึ้นตามด้วยความกระหายในใจดังกล่าว พ่อออกพูดแล้วว่า ท่านทองคำเข้ามาปฏิบัติตามกฎข้อบังคับแล้วใช้ให้กระผมมาตามครูมากลับไป ท่านอาจารย์ว่าอย่างไรก็ไม่ทราบ เพราะแกกลับไปก่อนเวลาที่ฉันเสร็จเวลาขัพพาเจาก็ไม่ได้เดินทางไปหาท่านเมื่อไม่ได้ถามถึงอาการป่วยของท่านก็คงอยู่ในอาการหนักเหมือนกัน จึงตัดสินใจจะต้องอยู่ปรนนิบัติท่านต่อไป ได้ลุกขึ้นเดินไปทำธุระส่วนตัวจากที่พักมาใหม่ ไม่มีใครสังเกตว่าจะได้ออกไปแสวงหาหรือมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรอีกตั้งแต่วันนั้นต่อมา เมื่อจะกล่าวถึงโรคประจำตัวของท่านอาจารย์ใหญ่นั้น คือ ท่านเป็นโรคริดสีดวงลำไส้และเป็นโรคลม โรคของท่านมีการกำเริบอยู่บ่อยๆ แต่ไม่ถึงจะมีอาการหนักขึ้นมาได้ มาครั้งนี้ท่านก็ได้มีอาการถ่ายท้องแล้วก็มีกำลังทรุดลงไปฉันจังหันไม่ค่อยได้ เมื่อถึงตรงนี้ท่านเกิดอาพาธนั้น ตามปกติแล้วท่านห้ามขัพพาเจาไม่ให้ย่างกรายเข้าหาเลย มีแต่เรื่องการทำหน้าที่ศาสนาของท่านอย่างเดียวเท่านั้น ผู้เขียนไม่เคยเห็นท่านป่วยทั้งหลายจะต้องเข้าไปด้วยความสงบสงวนจะเปลี่ยนตามท่านก็ต้องรู้จักประมาณแห่งการพูดและการเข้าหา เมื่อต้องการรู้และเขียนต้องตามกับผู้ปรนนิบัติอยู่ใกล้ชิดจึงเป็นการถูกต้องขณะที่อยู่

ทุกสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงมีมาก็ไม่ได้เป็นของตัวของตน
ที่สิ่งของอยู่เสมอสิ่งจะอยู่ในที่พยานหลายไปได้นาน พวกข้าพเจ้าผู้ปรนนิบัติ
ท่านอยู่ประจำจึงได้รักษาความสงัดวิเวกเพื่อช่วยท่านทุกวิถีทาง
ผู้ไม่ควรให้เข้าไปใกล้ท่านก็ห้ามกันไว้เสีย ถ้าผู้ใดเข้าไปหาท่านพอสม-
ควรแล้วหรือสังเกตดูเห็นว่าจะเป็นการก่อกวนให้ท่านรำคาญก็รีบหาวิธีให้
ผันตัวรีบออกไปเสีย ตามปกติแล้วเมื่อผู้ใดจะเข้าไปหาท่านจะต้องให้ผ่าน
พวกข้าพเจ้าเสียก่อนจึงจะเข้าไปหาท่านได้ เพราะการเข้าไปหาท่านนั้น
จะต้องเลือกกาลให้สมควรก่อนจึงจะเข้าไปได้ พวกข้าพเจ้าผู้ปรนนิบัติ
อยู่ใกล้ชิดต้องพิจารณาในเรื่องนี้เป็นพิเศษ ที่เรียกว่า "ขวนขวายป้องกันว่า
สมัยเมื่อท่านเกิดอาพาธพวกข้าพเจ้าผู้เป็นสานุศิษย์ทั้งหลาย จะต้องพร้อม
เพรียงกันเอาใจใส่ต่อการพยาบาลรักษาท่านให้เต็มความสามารถ ไม่เห็น
แก่ความลำบากยากเหนื่อยแต่ประการใด แม้ท่านจะไม่ห่วงในอัตภาพ-
อย่างไรก็ดี พวกข้าพเจ้าก็มิได้นิ่งนอนใจ ต้องคิดหายามารักษาอาพาธ
ของท่านและคิดหากลวิธีให้ท่านได้รับยาหรือโภชนาหารอันสมควรได้ ยอม
ให้ท่านทำรามทุกวิถีทาง คือ ตลิ่งปิดทั้งกลัว ทั้งกลัว แต่ก็ต้องระวังไม่
ให้เป็นไปในลักษณะเชิงบังคับท่าน ต้องให้เป็นไปในลักษณะอ้อน-
วอนอย่างน่าสงสาร เมื่อเป็นการถูกต้องท่านก็อนุมัติตาม พวกข้าพเจ้า
ก็ดวายยาหารมาท่านได้ สำหรับอาพาธของท่านในคราวครั้งนั้นหาได้หาย
ด้วยยาไม่ เป็นแต่พอทุเลาลงแล้วทรงดำรงอยู่ท่านั้น ต่อมาท่านได้ขยับไปพัก
ที่บ้านพักใน เพื่อเปลี่ยนสถานที่และอากาศแต่อยู่ไม่นานก็ขยับกลับมาสถาน
ที่เดิม ครั้นหายหลังนี้อาพาธท่านก็ได้สงบระงับไปด้วยอำนาจการพ่าง
พิงในธรรมของท่าน โดยท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อกันนี้อาพาธได้ระงับ
ลงแล้ว และปรากฏธรรมนิมิตรขึ้นมาว่า "ลายี ตายี อาทิจฺจา" สมัย

ก่อนก็เหมือนกัน เมื่อเราเพ่งอยู่ในธรรมไม่ทันดอย เมื่ออาพาธระงับลงไป
แล้วก็ปรากฏขึ้นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งดูดขึ้นมาในรู้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น
เมื่อเกิดอาพาธขึ้นมาเราจึงไม่ต่อยกังวลกับยาเท่าไรนัก เพราะหลายแต่จะพึ่งยา
พึ่งหมอย่างเดียวก็ไม่ถูก เป็นการผิดต่อสรณะ สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย
ต้องเป็นผู้หนักแน่นอยู่ในธรรม ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม จึงจะสมกับคำ
ปฏิญาณตนแล้วว่า "ธมฺมญ สรณ คจฺฉามิ" ข้าพเจ้าถึงพระธรรมว่า
เป็นสรณะ เราเคยเห็นอำนาจแห่งความเพียรมาแล้วตั้งแต่สมัยไปปรอย
อยู่คนเดียวที่ทำสัลลิก จนหอดนครนายก ครั้งนั้นไฟธาตุพิการกิน
กับไฟธาตุไม่ย่อยอาหาร ฉันอะไรเข้าไปแล้วไฟธาตุก็ไม่ย่อย เมื่อถ่ายออกมาก็ยัง
สดๆอยู่เช่นเดิม เป็นอันว่าก็ตัดหวังในโลกต่างๆหมด แต่ในที่สุดก็ตกลงใจ
ยอมเสียสละชีวิตได้ จึงเข้าที่นั่งสมาธิแล้วอธิษฐานใจยอมสละชีวิตตายต่อ
ความเพียร ได้เลยทุกอย่างหมดกลับแสนสบายหลับกับไม่รู้สึกตัวเลยจน
ผลสุดท้ายเมื่อรู้สึกตัวขึ้นมาแล้วต้องได้มาสืบสวนตัวเองอีกทีหนึ่งว่า ทำไมเรา
จึงเป็นอย่างนี้ ครั้นคิดทบทวนไปมาจึงได้รู้ว่าเมื่อก่อนเราไม่สมาธิจึงได้มาเข้า
ที่นั่งสมาธิ แต่บัดนี้อาพาธหนักได้หายไปอย่างปลิดทิ้งเสียแล้ว มองดูสรีระกาย
เปียกชุ่มไปด้วยเหงื่อตลอดทั้งตัว แม้ผ้าที่นุ่งห่มก็เปียกไปหมด กำลังของจิต
ก็สามารถอาจหาญขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า เราเคยเห็นอำนาจแห่งคุณธรรม
สอนใจตั้งแต่ครั้งนั้น เพราะเหตุนั้น ในกาลต่อมาเมื่อเกิดอาพาธอย่าง
ใดขึ้นมาเราจึงไม่หวั่นไหวจะพึ่งยาแต่อย่างเดียวเท่านั้น โดยสังเขปมาก เรา
ที่เราเพ่งพินิจอาพาธก็สงบระงับไปเลย ในไพธรรมคลิตรพระพุทธ-
องค์ได้แสดงไว้ในลักษณะนี้เหมือนกัน ขอยืนว่า สมัยหนึ่งพระพุทธ-
องค์ทรงอาพาธ พระอุทายีเถระเข้าไปเฝ้าแล้วแสดงสัมโมทนียกถา พระ

ลงด้วยความประสงค์แล้วเจริญสัมโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการให้เกิดขึ้น พระอาทิตย์ก็ระงับไปดังนี้เป็นอาทิ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายที่เราได้ยินได้ฟังมาแล้วด้วยประการใดๆ ก็ตาม ความเชื่อมั่นก็ตามหากได้เป็นความเชื่อที่สมบูรณ์ไม่ ต้องปฏิบัติให้ถึงความรู้แจ้งเห็นจริงเป็นประจักษ์ด้วยตนเองเสียก่อนจึงจะเป็นความเชื่อที่สมบูรณ์ได้

ก็แลสมัยนั้น เมื่ออาพาธของท่านได้ระงับไปแล้วดังนั้น พวกข้าพเจ้าก็พยายามบำรุงรักษาพยาบาลของท่านให้เป็นไปโดยเรียบร้อยต่อไป ครั้นเมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว บรรดาสัทธิวิหาริกทั้งหลายก็ออกไปแสวงหาที่ทำความเพียรเช่นเดิมเหมือนเมื่อปีก่อนๆ มาทุกๆ ปี ส่วนท่านอาจารย์ผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะเป็นตัวยืนในหมวดที่เป็นผู้ปฏิสังขาแก่ข้าพเจ้าในสมัยนั้น ก็ได้ถวายหมวดที่เป็นผู้ปฏิสังขาแก่ข้าพเจ้าแล้วออกไปหาหมู่คณะทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ครั้งนี้เป็นครั้งที่สุดครั้งเดียว เรื่องนี้มีข้อที่น่าคิดอยู่ว่าจะต้องทำเช่นนี้ทุกครั้งหรือไม่ หมู่คณะทั้งหลายผู้ยังหลงใหลต่อการศึกษาอยู่ก็จะไปๆ มาๆ ออกๆ เข้าๆ เป็นธรรมดา สิ่งหนึ่งที่มีความมุ่งหมายต่อการศึกษาจากครูบาอาจารย์นั้น จะต้องมีความสงเคราะห์เพื่อความเจริญในท่านเสมอชีวิตของตนหรือยิ่งกว่านั้น ยามเมื่อตนไปถึงร้อนก็ย่อมห่วงว่าท่านจะร้อน ยามเมื่อตนไปถึงหนาวก็ย่อมห่วงว่าท่านจะหนาว ยามเมื่อตนไปถึงหิวก็ย่อมห่วงว่าท่านจะหิว ยามเมื่อตนไปถึงกระหายก็ย่อมห่วงว่าท่านจะกระหาย ยามเมื่อตนไปถึงเจ็บไข้ก็ย่อมคิดอยากจะเฝ้าพยาบาลท่านโดยมาก เป็นยามเมื่อตนได้รับความสุขสบายก็ยังคิดถึงท่านมาก แม้จะลาท่านไปก็เพื่อทำเช่นตามปฏิปทาของพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลายที่ได้ทำเช่นมาก่อนๆ แล้วเท่านั้น หาได้หลีกออกไปเพื่อเรื่องอื่นไม่ เสนาสนะที่อยู่ก็ไม่ได้ไม่มีความมุ่งหมายต่อการศึกษาในธรรมยิ่งนั้น เมื่อได้ตรวจตรารักษาดูแลครูบาอาจารย์ออกหน้าไม่ทางอื่น ย่อมเพื่อให้ได้พ้นจากอำนาจความยึดมั่นถือมั่นของท่าน เพราะมาสำคัญในตนว่า การ

อยู่ในกลุ่มสำนักของครูบาอาจารย์นั้น เป็นการหนักใจ เดี๋ยวก็ถูกท่านว่ากล่าว
ตักเตือนบ่อยๆ อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างนั้นผิดอย่างนี้ถูก จู้จี้จุกจิกรำคาญใจ
อยู่ตลอดกาล จะทำอะไรก็ไม่ได้ดังใจตัวเองสักที ทำอะไรก็มีแต่ความ
ผิดทั้งหมด ขี้เล็บก็ผิด ขี้เล็บก็ผิด เพื่อครูบาอาจารย์ว่าเป็นศัตรูกับตน
ฉะนั้น เมื่อมีโอกาสได้ออกจากครูบาอาจารย์ไปแล้ว ก็ไม่มีหวังจะกลับคืนเข้า
ใกล้อีก มีทางจะหนีไปให้ไกลเท่าที่จะไปได้ จะไปเสียในเวลาจนที่สุด เมื่อจากแผ่น
ดินไปสำเร็จแล้ว ก็มีความโล่งใจเหลือที่สุด เหมือนกับนกกระทาออกจาก
กรงได้ หรือเหมือนกับนักโทษที่ได้ออกจากเรือนจำฉะนั้น ที่ชื่อ สันตติมหา
อำมาตย์ ซึ่งเป็นศัตรูร้ายต่อตำแหน่งของพระเจ้าพิมพิสารมหาราชเจ้า ถือว่าเป็นศัตรู-
นอกครู ศัตรูนอกเรือน หรือจะเรียกว่าศัตรูกลางแจ้งก็ได้ ศัตรูประเภทนี้เมื่อ
ออกไปจากครูบาอาจารย์แล้ว จะเกรงอำนาจของครูบาอาจารย์ไปอย่างไร
ได้ยินว่าท่านเจ้าก็เป็นศัตรูของครูบาอาจารย์องค์นี้องค์นั้นองค์นี้ ยังวัตรปฏิ-
บัติและปฏิบัติทุกอย่างก็ดีกว่ามากมายท่าน ท่านเคยพาทำมาแล้วอย่าง
นี้อย่างนั้น ท่านเคยพร่ำสอนเสมอในธรรมอย่างนั้นๆ ท่านเจ้าเป็นผู้เคย
อยู่ใกล้ชิดท่านว่ากล่าวสั่งสอนมา ท่านรักท่านเจ้ามาก ท่านไปรดปรานท่านเจ้า
มาก ท่านไว้เนื้อเชื่อใจท่านเจ้ากว่าผู้อื่น ท่านยกย่องท่านเจ้าเป็นพิเศษดังนี้
นี้เป็นอย่างไร หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องเคยเข้าไปศึกษาอบรมกับท่านองค์นั้นองค์
นี้บ่อยๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อเป็นศัตรูนั่นเอง เพื่อจะได้ตามเพื่อตาม เพื่อ
เกี่ยวเอยเพื่อเสี่ยง เพื่อลวงเพื่อสักการะ มิใช่มุ่งอรรถมุ่งธรรมดังนี้

เท่าที่ท่านเจ้ากล่าวมานั้น เพื่อจะตอบท่านอาจารย์ที่ถูกเคยปรารภ
เป็นนัยครั้งว่า "เมื่อเรายังไปแล้ว พวกท่านทั้งหลายจะแย่งกันกิน
หัน — จะแย่งกินกระดูกของเรานั่นเอง" ดังนี้ เมื่อท่านเจ้าได้

ดิฉันขอความหมายเป็น ๒ นัย คือ เมื่อท่านมรณภาพล่วงไปแล้ว บรรดา
สานุศิษย์ทั้งหลายจะมีความคิดความเห็นแก่งแย่งกัน ไม่ปรองดอง
สามัคคีกัน ไม่เคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน ไม่เหมือนสมัยท่านยังมีชีวิตอยู่
เพราะต่างองค์ก็ต่างเคยได้อยู่ศึกษาอบรมจากครูบาอาจารย์มาด้วยกันทุกองค์
ครั้นเกิดคำเห็นปฏิบัติผิดพลาดขึ้นก็ตักเตือนกันไม่ได้ ซ้ำร้ายก็จะเกิด
แข่งดีแข่งเด่นอวดอิทธิพลให้เด่นแต่ตนผู้เดียว มีประการหนึ่ง และเมื่อท่าน
มรณภาพล่วงไปแล้ว บรรดาสานุศิษย์ทั้งหลายนั้นองค์ก็จะเอาปฏิปทา
รูปเหรียญของท่านไปกลั่วอวดอ้างโดยเล่ห์เหลี่ยมของตน เพื่อได้
มาซึ่งความนับถือและลาภสักการะ หรือจะอ้างอวดเกียรติยศชื่อเสียง
ของท่านไปขายกิน มีประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ท่านเคย-
ปรารภไว้นานครั้งว่า เมื่อท่านมรณภาพล่วงไปแล้วนั้น ตามนิมิตรที่ปรากฏ
แก่ท่านว่าเคยเล่าถึงเรื่องนิมิตรนั้นแล้วประมวลลงว่า บรรดาสานุศิษย์
ทั้งหลายนั้น จะมีองค์หนึ่งเท่านั้นที่มีอำนาจวาสนาเด่นกว่าหมู่คณะทั้งหลาย
สามารถดำเนินปฏิปทาตามแนวทางที่ท่านมาดำเนินมา ทั้งจะเป็นที่พึ่งของ
หมู่คณะในกาลต่อไป แต่จะเป็นเพียงอันดับรองจากท่านเท่านั้น ดังนี้ เรื่อง
นี้พวกขันธ์จารย์เคยเรียนถามท่านถึงท่านองค์นั้นคือใคร แต่ท่านบอกว่า
ไม่ทราบ นะนั่น พวกขันธ์จารย์ก็เป็นแต่ทรงจำคำปรารภของท่านไว้เท่านั้น
จะสำคัญว่าคงเป็นท่านองค์นั้นก็ยังตอบไม่ออก หรือจะสำคัญ
ว่าอาจจะตัวเราก็ได้เช่นนี้ ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้คิดเช่นนั้น เพราะ
พวกขันธ์จารย์เข้าใจศึกษาอบรมในสำนักของครูบาอาจารย์นั้น มุ่งศึกษา
อบรมธรรมอินทรีย์ เพื่อความบริสุทธิ์กิเลสอาสวะในใจเป็นสำคัญ
แต่ธรรมดาหมู่ที่ทำหน้าที่ยกย่องเกียรติ ลาภสักการะ

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ลาลาแรกได้ชมเห็นสิ่งต่างๆ ของ-
ท่านลาลาแรกได้เริ่มแสดงปฏิกิริยาต่างๆ ตามลำดับ
สิ่งที่ชอบใจหลายที่ได้รับข่าวความเป็นอยู่ของท่านและ
ใจ ท่านก็มุ่งหน้าเข้าไปหาสิ่งที่เปลี่ยนแปลงของท่าน
ได้ยินเสียงเล่าพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จ (ตรง
ท่านเป็นห่วงท่านและได้ยินว่า
ท่านทรงรับสั่งกับท่านว่า
ท่านได้ทรงรับสั่งกับท่านว่า
ท่านได้ทรงรับสั่งกับท่านว่า
ท่านได้

และสืบต่อการศึกษา ครั้นต่อมาภายหลังพระเถรพระคณ
ท่านก็ได้รับการศึกษาทางฝ่ายบริยัติและปฏิบัติเป็นเนื้อนา
กันเหมือน และได้รับการอบรมฝ่ายพระคณะฝ่ายมหานิกาย
ด้วย ถึงกับได้สืบหน้าที่เป็นเจ้าคณะมณฑลอุดรธานีและเป็นเจ้าคณะ
ภาคผู้ช่วยเป็นเวลาถึง ๓๐ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้นทรงเป็น
ปูชนียบุคคล ถึงแม้พระเถรพระคณท่านจะได้ดำรงตำแหน่งและดำรง
สมณศักดิ์ที่สูงเกินท่านพระอาจารย์ลีก็ยังนับถือตามเดิม ท่านหา
ได้ลืมบุญคุณของท่านอาจารย์ไม่ ยังคงมาเคารพนับถือกราบไหว้
ต่อมาตามเดิม เรื่องเล็กน้อยนั้นก็ยังสนใจต่อการรับใช้อุปัฏฐากอยู่เช่นเดิม ท่าน
ไม่เคยแสดงอาการทะนงตน เย่อหยิ่ง ลำพองตน ไม่เคย
ดูถูกว่าตนมีลาภมากกว่า ดีกว่า ไม่เคยลบหลู่ดูหมิ่น ข่มเหง
ต่อท่านพระอาจารย์แต่ประการใด เมื่อเข้าไปหาท่านพระอาจารย์
ก็ทำตัวให้เป็นสามเณรน้อยอยู่เสมอ ไม่แสดงท่าทีความเป็นผู้
มีหน้ามีตามีลาภเกินหน้าผู้ใหญ่ เมื่อท่านได้รับข่าวว่าท่านพระ
อาจารย์พักอยู่ในสถานที่ใด ท่านตั้งใจไปหาโดยสม่ำเสมอ
เท่าและรับใช้อุปัฏฐากอย่างใกล้ชิด ทั้งเป็นตัวแทนของหมู่คณะคอยดูแล
กิจการงานต่างๆ ให้ด้วย ที่ใดมีน้ำก็รับใช้ตักน้ำมาคอยบริการต่อท่านพระ
อาจารย์ ท่านยังได้ปฏิบัติรับใช้ท่านพระอาจารย์ในกิจการงานต่างๆ
เช่นเดียวกับสามเณรน้อยทั่วไป เมื่อท่านพระอาจารย์ต้องการจะ
ใช้อย่างไรหรือจะไปที่ใดในสถานที่ใด ท่านก็ตามไปไม่ว่ายาก
หรือง่าย ไกลหรือใกล้ เมื่อมีเหตุจำเป็นอันสำคัญเกิดขึ้นภายในจิต
ของท่าน เกรงว่าจะไม่เป็นการสะดวกต่อท่านพระอาจารย์-

แล้ว ท่านต้องติดตามไปอารักขาพระองค์ท่านเสมอ ๆ ไม่ให้ท่านพระอาจารย์
ต้องไปร่วมในงานพิธีต่าง ๆ

เมื่อถึงเวลาเช้าของวันรุ่งขึ้น ท่านอาจารย์ก็ได้ออกมาบิณฑบาตตามปกติ
ไม่ได้ขาดตกบกพร่องแต่อย่างใด ในขณะที่ท่านอาจารย์กำลังเดินบิณฑบาตอยู่นั้น
ท่านพระอาจารย์ก็ได้ตามไปอารักขาอยู่ห่าง ๆ ด้วยความเป็นห่วงเป็นใย
ห่วงใยท่านพระอาจารย์มาก ท่านเป็นห่วงว่าเมื่อท่านอาจารย์ออกบิณฑบาต
ตามลำพังแล้ว ท่านอาจารย์ก็ไม่ได้ถือย่ามติดตัวไปด้วย ท่านเป็นห่วงว่า
ท่านอาจารย์จะได้ของบิณฑบาตมาฉันหรือไม่ ท่านจึงได้ตามไปอารักขาอยู่ห่าง ๆ
ด้วยความเป็นห่วงเป็นใยอย่างยิ่ง

ปรากฏว่าในวันนั้นเป็นวันที่ท่านอาจารย์ได้ของบิณฑบาตมาฉันเป็นจำนวนมาก
ท่านพระอาจารย์ก็ดีใจที่ท่านอาจารย์ได้ของบิณฑบาตมาฉันเป็นจำนวนมาก
ท่านพระอาจารย์ก็ได้ตามท่านอาจารย์กลับมาที่วัดด้วยความปลอดภัย
ท่านพระอาจารย์ก็ได้ช่วยท่านอาจารย์ในการจัดของบิณฑบาตที่ได้มาเป็นจำนวนมาก
ออกเป็นส่วน ๆ ส่วนที่ท่านอาจารย์จะฉันในวันนั้นก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก
ส่วนที่เหลือจากที่ท่านอาจารย์ฉันแล้วก็ได้จัดแยกออกมาไว้ต่างหาก

ชีวประวัติและปฏิปทา

พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร

(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

บรรพบุรุษชั้นปู่ ย่า ตา ยาย ของพระอาจารย์วัน มีพื้นเพอยู่ที่บ้านหนองหลัก ตำบลเหล่าบก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาได้อพยพครอบครัวขึ้นไปตั้งรกรากอยู่ที่บ้านตาลโกน ตำบลตาลเนิ้ง อำเภอบ้านหัน จังหวัดสกลนคร

คำว่า "ตาลโกน" อันเป็นชื่อของหมู่บ้านนั้น มีที่มาจากต้นตาลที่เป็นโพรง ชาวบ้านถือเอาสัญญลักษณ์นี้เองมาเป็นชื่อของหมู่บ้าน ส่วนคำว่า "ตาลเนิ้ง" อันเป็นชื่อของตำบลนั้น ก็มีที่มาจากต้นตาลที่เอน ไม่ขึ้นตรงเหมือนตาลทั้งหลาย ซึ่งภาษาท้องถิ่นเรียกต้นไม้ที่เอนว่า "ต้นไม้เนิ้ง" ปัจจุบันนี้ทางราชการได้ยกฐานะหมู่บ้านตาลโกนขึ้นเป็นตำบลแล้ว ส่วนอำเภอบ้านหันปัจจุบันนี้เปลี่ยนชื่อมาเป็นอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

พระอาจารย์วัน เกิดวัน 1 ฯ 9 ปีจอ (วันอาทิตย์ แรม 6 ค่ำ เดือน 9) ตรงกับวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2465 ณ บ้านตาลโกน ตำบลตาลโกน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

บิดาชื่อ นายแหลม สีลารักษ์
มารดา นางจันทร์ (มาริชิน) สีลารักษ์

นายแหลมและนางจันทร์ มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ

1. พระอาจารย์วัน อุตฺตโม
2. นายผัน สีลารักษ์

เมื่อมารดาคลอดบุตรคนที่สองได้ไม่กี่วันก็ถึงแก่กรรม ต่อมาบิดาได้แต่งงานใหม่กับ นางพิมพ์ สารทอง มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ

1. นายบุญโฮม สีลารักษ์
2. นายนิยม สีลารักษ์
3. นายดำ สีลารักษ์

ขณะที่บิดาของพระอาจารย์วันแต่งงานกับนางจันทร์ ใหม่ ๆ บิดาของท่านได้ไปอยู่ที่บ้านของพ่อตาแม่ยาย ต่อมาเมื่อมารดาของพระอาจารย์วัน ถึงแก่กรรมแล้ว จึงกลับมาอยู่กับปู่ ย่า ตามเดิม และพระอาจารย์วัน ก็ติดตามบิดามาอยู่ด้วย ขณะนั้นพระอาจารย์วัน มีอายุเพียงย่างเข้า 3 ขวบเท่านั้น แต่ท่านพระอาจารย์วัน ก็เป็นที่รักของตระกูลทั้งสองฝ่ายคือ ทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา

ชีวิตในปฐมวัย

จากบันทึกประวัติของท่าน และจากคำบอกเล่าของญาติพี่น้องที่สูงอายุ ได้ความว่าเมื่อยังเด็กพระอาจารย์วัน เป็นเด็กที่เลี้ยงยาก ร้องไห้เก่งในเวลาค่ำคืน จึงเป็นความลำบากแก่บุคคลที่เลี้ยงดู เวลาร้องไห้จะต้องอุ้มพาเดินไปรอบบ้าน หรือเดินเล่นในสวนจึงจะหยุดร้องไห้ นิสัยใจคอเป็นเด็กที่เอาใจยาก มักจะตามใจตัวเอง อาจจะเป็นเพราะญาติพี่น้องให้ความรักความเอ็นดูจนเกินไปเพราะเห็นว่าเป็นเด็กกำพร้าก็ได้ สมัยหนึ่งที่ยังไม่รู้เดียงสานักขณะพระอาจารย์วัน กำลังวิ่งไล่จับกับน้าหญิงอย่างสนุกสนานอยู่นั้น ปรากฏว่าพระอาจารย์วัน ล้มลงและโดนหนามตำที่เข่าข้างซ้าย ต่อมาเมื่อแผลหายดีแล้ว แต่ก็กลายเป็นแผลเป็นมองเห็นได้ชัดเจนโดยเป็นเนื้อนูนขึ้นมา พวกญาติจึงเรียกว่า

เจ้าโป้ หรือท้าวโป้ แล้วเลยกลายเป็นชื่อเรียกเล่น ๆ อีกชื่อหนึ่ง

สมัยเริ่มการศึกษา

เมื่ออายุย่างเข้า 10 ขวบ บิดาได้นำไปเข้าเรียนในโรงเรียนที่ศาลาวัดโพธิชัยเจริญ เรียนต่อมาถึงประถมปีที่ 3 บิดาก็ถึงแก่กรรม จึงเป็นความวิปโยคอย่างใหญ่หลวงแก่พระอาจารย์วัน เป็นครั้งที่ 2 ถึงแม้จะได้รับความเศร้าโศกเพราะบิดาจากไป แต่การเล่าเรียนก็หาได้หยุดลงไม่ ฝ่ายญาติผู้ดูแลคงปลอบโยนให้หายเศร้าโศกและได้ศึกษาเล่าเรียนต่อมาจนจบประถมปีที่ 4 ส่วนชั้นเรียนที่สูงขึ้นไปคือ ป. 5 ป. 6 ทางการได้สั่งยุบไปเสียก่อน ๆ ที่จะได้เรียน

ในสมัยที่กำลังเล่าเรียนอยู่นั้น วิชาที่พระอาจารย์วัน ถนัดและทำคะแนนได้ดีคือวิชาเลขคณิต สำหรับวิชาอื่น ๆ ปรากฏว่าคะแนนไม่ค่อยดี

ตามความตั้งใจของบิดานั้นท่านต้องการให้พระอาจารย์วัน เรียนวิชากฎหมาย เพราะเป็นบุตรคนโต แต่ต่อมาเมื่อบิดาถึงแก่กรรมไปเสียก่อน ความหวังที่จะเรียนต่อก็พังทลายลงอย่างสิ้นเชิง เมื่อบิดาถึงแก่กรรมลงจึงเป็นภาระของพระอาจารย์วัน ที่จะต้องทำงานต่าง ๆ ที่ตนสามารถจะทำได้ อาทิเมื่อถึงฤดูทำนาจะต้องช่วยปู่ไถนาเนื่องจากอาส่วนมากเป็นผู้หญิง จากบันทึกประวัติของท่านบอกว่า รับหน้าที่ไถนาแต่คราดนาไม่ได้เพราะยกคราดไม่ไหว

นับว่าพระอาจารย์วัน ซึ่งเป็นเด็กกำพร้าแม่ตั้งแต่อายุย่างเข้า 3 ขวบ และเป็นกำพร้าพ่อเมื่ออายุได้ 13 ขวบ ได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจ ความว้าเหว่ซึ่งไม่มีใครจะบอกได้ว่าหนักเพียงไร นอกจากตัวของท่านเองซึ่งเป็นผู้ประสบส่วนการงานอย่างอื่นถึงจะหนักแต่ยังมีผู้ช่วยเหลืออยู่บ้าง ความผันผวนในชีวิตส่วนตัวดังกล่าวมานี้เองทำให้พระอาจารย์วัน กลายเป็นเด็กเจ้าความคิดมาตั้งแต่เด็ก

สมัยออกบรรพชา

เมื่อสิ้นร่มโพธิ์ร่มไทรลงแล้ว พระอาจารย์วัน ก็เริ่มมีชีวิตอยู่อย่างว้าเหว่ แม้ว่าตระกูลของปู่เป็นตระกูลที่พอมีอันจะกินตามฐานะของชาวชนบท แต่ความรู้สึกภายในที่ประสบกับความพลัดพรากจากไปของบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ผู้เอาอกเอาใจ ผู้ให้ความอบอุ่น ผู้ปกป้องรักษาในทุก ๆ ด้าน ก็คงมีสภาพไม่ผิดอะไรกับคนที่มีบ้านใหญ่โต แต่ถูกพายุหนุนหอบไปกับสายลม แม้จะมีหน่วยสงเคราะห์ให้ความเมตตาก็ไม่สามารถทดแทนความอาลัยนั้นได้ จึงทำให้เด็กชายวันคิดถึงร่มผ้ากาสาวพัสตร์ เพราะขณะที่บิดาของท่านกำลังเจ็บหนัก ได้สั่งเสียไว้ว่า *"เมื่อออกโรงเรียนแล้วขอให้ลูกบวชให้พ่อก่อนจะคิดเรื่องอื่น ๆ จะอยู่ได้ในศาสนานานเท่าไรไม่บังคับ"* คำสั่งเสียนี้แหละเป็นเครื่องกระตุ้นอันสำคัญอีกแรงหนึ่งที่ทำให้เด็กชายวันตัดสินใจออกบวช วันหนึ่งจึงเข้าไปกราบลาปู่โดยกล่าวสั้น ๆ ว่า "ขอไปบวช" ปู่ได้ยินหลานมาออกปากกราบลาอยู่ซึ่งหน้าเช่นนั้นถึงกับพูดไม่ออก เพราะความรักความอาลัยในหลานซึ่งอยู่ในวัยที่น่ารัก แต่พระอาจารย์วันก็ไม่ลดละความพยายาม ผลสุดท้ายปู่ก็จำต้องอนุญาตให้บวชด้วยความอาลัย

เมื่อตัดสินใจบวชแน่นอนแล้ว พระอาจารย์วัน ได้ถูกนำตัวไปฝากไว้กับท่านพระอาจารย์วัง จิตสาโร วัดอรัญญิกาวาส บ้านม่วงไข่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านตาลโกนไปประมาณ 10 กิโลเมตร ในการไปบวชครั้งนี้ปู่ได้ให้เงินติดตัวไปด้วย 1 บาท เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นในการใช้จ่ายมากนัก เมื่อไปอยู่วัดระยะแรก ๆ ก็ยังไม่รีบร้อนอะไร เพราะตามธรรมดาเด็กที่ไปอยู่วัดกรรมฐานจะต้องได้รับการฝึกให้รู้จักข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ให้เป็นเสียก่อน หมายความว่าเด็กจะได้รับการอบรมในข้อวัตรต่าง ๆ เช่นการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุสามเณร ต่อบุคคลโดยทั่วไป รวมทั้งกิริยามรรยาทในอิริยาบถต่าง ๆ ตลอดจนการฝึกหัดนั่งสมาธิภาวนาไปด้วยเป็นเวลาหลายเดือน บางคนเป็นปีหรือหลายปีแล้วแต่อาจารย์จะเห็นเหมาะสม เพราะถ้าหากได้รับการฝึกหัดดีแต่เบื้องต้น เมื่อบวชเข้ามาแล้วอาจารย์ก็ไม่ต้องยุ่งยากลำบากในการแนะนำสั่งสอนบ่อย ๆ สำหรับพระอาจารย์วัน

พอไปอยู่วัดไม่นานท่านพระ

อาจารย์วัง ฐิติสาโร ก็บอกให้ท่องคำขอบรรพชา ประจวบกับโอกาสอำนวย กล่าวคือขณะที่กำลังท่องคำขอบรรพชาอยู่นั้นพอดี ท่านเจ้าคุณพระราชกวี (ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระธรรมเจดีย์ จูม พนฺธุโล) กลับจากไปงานผูกพัทธสีมาที่วัดสุปัฏนาราม จังหวัดอุบลราชธานี แวะพักที่วัดศรีบุญเรือง บ้านงิ้ว ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน ท่านพระอาจารย์วัง จึงนำไปบวช ณ วัดศรีบุญเรือง เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2479 (ขณะนั้นพระอาจารย์วัน มีอายุ 15 ปี) โดยมีพระราชกวี เป็นพระอุปัชฌายะ

เมื่อได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว พระอาจารย์วัน ได้กลับไปจำพรรษาอยู่ที่วัดอรัญญิกาวาส 2 พรรษา จากนั้นท่านพระอาจารย์วังก็พาท่านออกเที่ยววิเวกตามสถานที่ต่าง ๆ เมื่อใกล้เข้าพรรษาพระอาจารย์ก็พาไปจำพรรษาที่วัดป่าบ้านสามผง ตำบลสามผง อำเภอท่าบ่อศรีสงคราม อีก 2 พรรษา รวมเป็นเวลา

พระอาจารย์วัง ฐิติสาโร

4 พรรษา ที่ได้อบรมในทางปฏิบัติอยู่กับท่านพระอาจารย์วัง พอย่างเข้าพรรษาที่ 5 จึงกราบลาอาจารย์เพื่อไปศึกษาทางฝ่ายปริยัติธรรมที่วัดสุทธาวาส อันที่จริงวัดสุทธาวาสในสมัยนั้นก็เป็นวัดป่า ฉันอาหารมื้อเดียว ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ก็เหมือนวัดป่าทุกอย่างเพียงแต่เพิ่มการศึกษาปริยัติธรรมเข้าไปเท่านั้น การศึกษาด้านปริยัติธรรมของพระอาจารย์วัน ได้เริ่มต้นเรียนนักธรรมชั้นตรีที่วัดสุทธาวาสนี้ ระหว่างสอบนักธรรม ฝรั่งได้เอาเครื่องบินมาทิ้งระเบิดเมืองสกลนคร ชาวเมืองต้องหลบภัยหนีไปอยู่นอกเมืองปล่อยให้เป็นเมืองร้างไประยะหนึ่ง แต่ญาติโยมก็ได้จัดอาหารแห้งไปมอบให้สามเณรทำอาหารถวายพระ โดยเฉพาะ คุณโยมนุ่ม ชุวานนท์ พร้อมด้วยคณะญาติ ได้มอบอาหารไว้สำหรับทำถวายพระเณรทุก ๆ เช้า

ในขณะที่บ้านเมืองกำลังประสบภัยสงครามคล้ายบ้านแตกสาแหรกขาดเพราะอำนาจลูกระเบิดฝรั่ง ดูเป็นภัยที่น่าสพึงกลัวอย่างหนึ่งในสมัยนั้น จึงมีเรื่องแปลก ๆ ขำ ๆ มาเล่าสู่กันฟังในภายหลังได้เสมอ แม้แต่เรื่องเกี่ยวกับพระอาจารย์วันก็มีเช่นกัน กล่าวคือ ภิกษุสามเณรต่างก็ขุดหลุมหลบภัยกันตามคำแนะนำของทางราชการบ้านเมือง พระอาจารย์วัน ซึ่งขณะนั้นยังเป็นสามเณรก็ขุดหลุมหลบภัยกับเขาเช่นกัน แต่แทนที่จะขุดเป็นหลุมใหญ่เช่นคนอื่น ๆ กลับขุดเป็นหลุมเล็ก ๆ ลง

พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)

ไปได้เฉพาะคนเดียว วันหนึ่งขณะที่เครื่องบินกำลังบ่ายโฉมหน้าจะมาทิ้งระเบิดเช่นเคย เสียงเตือนภัยทางอากาศก็ดังกังวานขึ้น ประชาชนพลเมืองพระเณรต่างก็วิ่งเข้าที่หลบภัยกันจ้าละหวั่นด้วยความตกใจ พระสงฆ์บางองค์วิ่งไปลงหลุมของคนอื่นเลยถือโอกาสหลบอยู่เลยก็มี หลุมหลบภัยของสามเณรวันขณะที่ต่างคนต่างเอาตัวรอดนั้นปรากฏว่ามีพระสงฆ์โจนลงไปหลบภัยอยู่ก่อนแล้วสามองค์ สามเณรวันจึงลงไปอัดอยู่เป็นองค์ที่สี่ หลุมหลบภัยที่ทำไว้เฉพาะคนเดียวเมื่ออัดเข้าไปถึงสี่ ท่านผู้อ่านก็นึกภาพเอาเอง

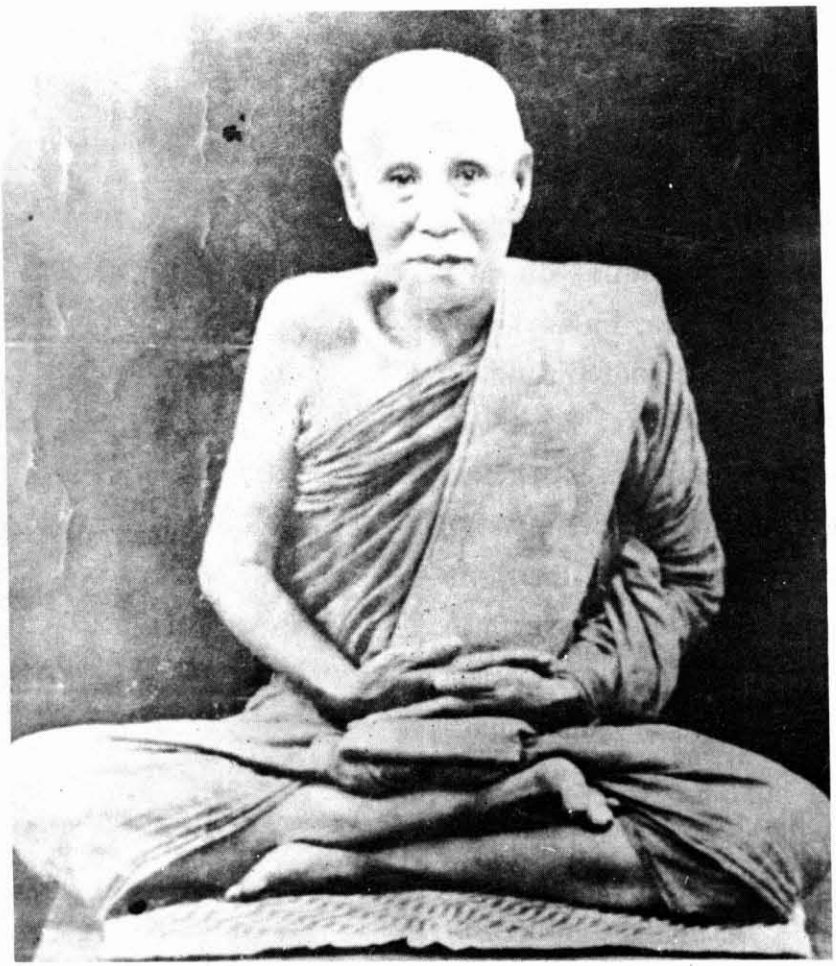

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

ก็แล้วกันว่าจะอยู่กันในสภาพเช่นไร ที่ร้ายไปกว่านั้นบางองค์วิ่งเข้าไปในกอไผ่พอเครื่องบินกลับไปแล้วออกมาไม่ได้ ต้องร้อนถึงพระสงฆ์องค์อื่นต้องใช้มีดถางให้ออกมาก็มี สัญชาตญาณการหนีภัยโดยเฉพาะมรณภัยนั้น สัตว์ทุกหมู่เหล่ากลัวกันทั่วทุกชีวิต เพราะจะกลัวอะไรก็แล้วแต่ย่อมมาสรุปรวมลงที่กลัวตายนั่นเอง

เมื่อเสร็จจากการสอบนักธรรมแล้ว พระสิงห์ ธนปาโล ที่เคยอยู่ด้วยกันกับท่านอาจารย์วังได้ไปแวะเยี่ยม และชวนพระอาจารย์วัน ไปด้วย เพื่อไปศึกษาอบรมกับท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ฝ่ายกรรมฐาน แล้วในที่สุดพระอาจารย์วัน ได้ฝากตัวเป็นศิษย์กับพระอาจารย์เสาร์ ที่วัดป่าบ้านท่าม่องเหล็ก ซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองอุบลราชธานี ขณะที่ไปอยู่กับพระอาจารย์เสาร์ นั้นยังท่องหลักสูตรนักธรรมชั้นโทไปด้วย พระอาจารย์เสาร์ ได้กำชับว่าสามเณรที่มีอายุ 19 ปี ต้องท่องปาติโมกข์ให้ได้ จึงจะให้ไปเรียนนักธรรม พระอาจารย์วัน ก็ท่องปาติโมกข์อยู่ประมาณ 20 วัน จึงขึ้นใจ ต่อจากนั้นจึงกราบลาพระอาจารย์เสาร์ ไปเข้าเรียนนักธรรมต่อที่วัดสระแก้วรังษี อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีพระครูพิบูลสมณกิจ (เก้า)เป็นเจ้าอาวาส พระอาจารย์วัน อาศัยอยู่กับท่านพระครูบุณฑริกบรรหาร (ทองดำ) เมื่อถึงเวลาสอบนักธรรมต้องเดินทางไปสอบที่ กิ่งอำเภอบุณฑริก ซึ่งปัจจุบันทางราชการได้ยกขึ้นเป็นอำเภอบุณฑริกแล้ว พอเสร็จจากการสอบนักธรรมกลับไปที่อำเภอพิบูลมังสาหารได้ไม่กี่วันก็เป็นไข้มาเลเรีย เพราะในยุคนั้นไข้มาเลเรียชุกชุมมาก ยาควินินก็หาซื้อได้ยากเพราะอยู่ในระยะสงครามโลกครั้งที่ 2

ต่อจากนั้น พระสิงห์ ธนปาโล ได้พาไปเยี่ยมญาติของท่านที่บ้านโนนยาง อำเภอโสธร ระหว่างที่พักอยู่ราวป่าใกล้บ้านนั้นเอง พระสิงห์ได้ขอร้องพระอาจารย์วัน ให้บวชเป็นพระ โดยให้ญาติผู้ใหญ่ของพระสิงห์เป็นผู้จัดบริขาร ตามความรู้สึกของพระอาจารย์วัน ต้องการที่จะอุปสมบทเมื่ออายุ 25-26 ปี คือไม่ปรารถนาจะแก่พรรษากว่าเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน จึงเรียนความขัดข้องในใจของท่านเองต่อพระสิงห์ แต่พระสิงห์ไม่เห็นด้วย พระอาจารย์วัน จึงเสนอวิธีใหม่คือขอลาสิกขาไปเที่ยวสนุกก่อนประมาณ 15 วัน จึงค่อยบวชเป็นพระ ฝ่ายพระสิงห์ท่านก็ไม่ยอมเช่นเคย ญาติพี่น้องทางบ้านก็ไม่ได้ข่าว

ผลสุดท้ายจึงต้องตัดสินใจบวชเป็นพระสนองเจตนาดีของพระสิงห์

ท่าน โดยเดินทางไปอุปสมบทที่วัดสร่างโศก(วัดศรีธรรมาราม ในปัจจุบัน) อำเภอโสธร จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2485 เวลา 16.10 น. โดยมี

พระครูจิตตวิโสธนาจารย์ เป็นพระอุปัชฌายะ

พระมหาคล้าย วิสารโท เป็นพระกรรมวาจาจารย์

บวชเสร็จแล้วกลับไปที่อยู่เดิม ต่อมาไม่นานนักก็ได้ทราบข่าวการมรณภาพของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล จึงได้พากันเดินทางไปนมัสการศพของท่านที่วัดบูรพาราม จังหวัดอุบลราชธานี

ระหว่างเดือน 4 คณะของพระอาจารย์วัน ได้เดินทางกลับจังหวัดสกลนคร ขึ้นรถยนต์บ้าง เดินเท้าบ้าง ในระหว่างเดินทางนั้นต่างก็เป็นไข้จับสั่นกันทั่วหน้า เวลาไข้จะห่มผ้าหนาเท่าไรก็ไม่อุ่น ต้องนั่งชันเข่าก้มศีรษะลงหายใจให้กระทบหน้าอก จึงจะรู้สึกค่อยยังชั่วขึ้นบ้าง

พ.ศ. 2485 พระอาจารย์วัน พักจำพรรษาอยู่ที่วัดสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในปีนั้น พระอาจารย์พรหม จิรปุญฺโญ มาพักจำพรรษาปกครองพระเณร พระอาจารย์วัน อุตฺตโม ได้พักอยู่กุฏิใกล้ท่านจึงได้มีโอกาสอุปัฏฐากและรับโอวาทจากท่าน วันหนึ่งพระอาจารย์พรหมถามท่านว่าจะเรียนไปถึงไหน พระอาจารย์วัน ก็กราบเรียนท่านว่า สำหรับฝ่ายปริยัติธรรมจะเรียนให้จบนักธรรมชั้นเอก ฝ่ายบาลีถ้าสอบได้ประโยค ป.ธ. 3 แล้วจะเรียนต่อให้ได้ถึงประโยค ป.ธ. 9 เพราะการเล่าเรียนของฝ่ายพระจัดหลักสูตรไว้ 2 แผนก นอกจากนี้เป็นการศึกษาเพิ่มเติมพิเศษ พระอาจารย์พรหม จึงถามว่า ถ้าเรียนไม่ได้ตามความตั้งใจจะทำอย่างไร พระอาจารย์วัน ก็ยังยืนยันกับท่านพระอาจารย์พรหม ว่า จะเรียนให้สอบได้ปีละชั้น เพราะยังเชื่อมั่นในมันสมองของท่านเอง พระอาจารย์พรหมถามต่อไปอีกว่า เมื่อหยุดการเรียนแล้วจะทำอะไรต่อไป พระอาจารย์วันก็กราบเรียนต่อท่านว่าจะตั้งใจปฏิบัติเหมือนอย่างท่านอาจารย์ทุกประการ พระอาจารย์พรหมก็หัวเราะ

เมื่อออกพรรษาแล้วพระอาจารย์วัน ได้เดินทางไปรับใบคัดเลือกทหารที่อำเภอสว่างแดนดิน แล้วเดินทางลงไปสอบนัก

วัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

ธรรมเอกที่กิ่งอำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี สอบเสร็จแล้วได้ออกมาพักที่วัดภูเขาแก้ว อำเภอพิบูลมังสาหาร ซึ่งที่นั่นท่านพระครูบุณฑริกได้ล้มป่วยเป็นไข้จับสั่นอย่างแรง ท่านจึงมอบภาระให้พระอาจารย์วัน ทำบัญชีนักธรรมแทนท่าน ทั้งยังให้เป็นกรรมการดำเนินการสอบนักธรรมแทนท่านด้วย เมื่อเสร็จธุระแล้วจึงเดินทางกลับสกลนคร เพื่อคัดเลือกทหารในปี พ.ศ. 2486 ครั้งนั้นการคัดเลือกทหารกระทำกัน 2 ครั้ง การคัดเลือกครั้งแรกพระอาจารย์วัน อยู่ในประเภทดีหนึ่งประเภทสอง ต่อเมื่อคัดเลือกครั้งที่ 2 จึงได้เอาใบประกาศนักธรรมชั้นโทไปขอยกเว้น

ในปีนั้นอาการป่วยเป็นไข้มาเลเรียของพระอาจารย์วัน ได้ทวีความรุนแรงขึ้น จึงจำเป็นต้องพักจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าคามวาสี บ้านตาลโกน อันเป็นมาตุภูมิ เพื่อรักษาสุขภาพ ก่อนเข้าพรรษาได้ถูกขอร้องไปเป็นครูสอนนักธรรมที่สำนักเรียนวัดสุทธาวาสและวัดชัยมงคล เพราะในสมัยนั้นหาพระที่มีภูมินักธรรมเอกได้ยากมาก แต่พระอาจารย์วัน ก็ไปไม่ได้เพราะสุขภาพไม่อำนวย อาการป่วยก็สามวันดีสี่วันร้ายถึงกับมีอาการของความจำเสื่อมเป็นบางครั้ง ขณะที่ท่านพักจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าคามวาสี 2 พรรษานี้ ตามที่ได้ยินจากพระผู้ใกล้ชิดและจากบันทึกของท่านเอง ปรากฏว่าในระหว่างนั้นท่านต้องต่อสู้กับความคิดของตนเองอย่างหนักที่สุดในชีวิตพรหมจรรย์ เพราะล่วงมาถึงขณะนี้ความรู้ก็มีพอที่จะไปเป็นตำรวจหรือเป็นอะไรได้หลายอย่างสำหรับชีวิตทางฆราวาส อีกอย่างหนึ่งในขณะนั้นอายุท่านก็ยังน้อย คือมีอายุเพียง 22 ปีเท่านั้น ความคิดจึงโลดแล่นไม่ผิดอะไรกับวิหคที่โผผินอยู่ในอากาศ หาจุดหมายปลายทางได้ยากยิ่ง จิตของท่านจึงผันแปรไปตามอารมณ์ถ้าจะเรียนบาลีต่อก็คงไปได้ไกล หรือจะตั้งโรงเรียนสอนนักธรรมก็จะเป็นกำลังของหมู่คณะได้ดีหรือจะตั้งใจออกประพฤติปฏิบัติทางกรรมฐานก็มีทางเลือกได้หลายทาง จากบันทึกของท่านเอง ท่านมีความคิดอีกประการหนึ่งว่าการที่จะเรียนบาลีต่อสุขภาพก็ไม่อำนวย และการเรียนบาลีท่านก็เคยเรียนมาแล้วแต่ครูสอนไม่จบ

แต่ทางด้านฆราวาส ท่านพิจารณาเห็นว่าเป็นบ่อแห่งการทำความชั่วนานาประการ ผู้จะตั้งตัวเป็นฆราวาสอย่างสมบูรณ์มีน้อยมาก คิดดูแล้วชีวิตนี้คงทนไปได้ไม่นานเท่าไรก็ถึงวันตาย ความดีที่จะสร้างขึ้นแก่ตนมีน้อยที่สุด ครั้นหันมาพิจารณาทางเพศนักบวช ถ้าจะครองตนอยู่อย่างงู ๆ ปลา ๆ โดยไม่ถูกกิจของสมณเพศแล้วท่านก็คิดว่าเป็นฆราวาสเสียดีกว่า แต่เมื่อคิดถึงประวัติของพระอริยเจ้าทั้งหลายในปางก่อน สมัยพุทธกาลผู้บวชเข้ามาล้วนแล้วแต่บวชเพื่อปฏิบัติตนให้พ้นไปจากวัฏทุกข์ทั้งสิ้น ในที่สุดท่านจึงตัดสินใจศึกษาหาทางปฏิบัติต่อไป

สมัยศึกษาทางปฏิบัติ

ระหว่างเดือน 3 พระอาจารย์วัน ได้ไปบ้านม่วงไข่ คือบ้านที่ไปมอบตัวเป็นนาคครั้งแรก ท่านได้ไปชวนพระที่คุ้นเคยกันคือ พระบานิต สุรปญฺโญ(ต่อมาเป็นพระครูญาณวิจิตร) เพื่อออกไปเที่ยววิเวก เจริญสมณธรรมพระบานิตก็มีความยินดีด้วยทุกประการ หลายวันต่อมาพระบานิตก็ได้มาหาพระอาจารย์วัน ที่วัดป่าคามวาสีแล้วออกเดินทางไปด้วยกันแต่เพียง 2 รูป โดยไม่ยอมให้ใครติดตามไปด้วยเพราะกลัวว่าจะทำให้เกิดความยุ่งยากในภายหลัง ดังนั้นจึงต้องเลือกผู้ที่มีอัธยาศัยเด็ดเดี่ยว อดทนต่อความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ ที่จะเกิดเฉพาะหน้าทุกสภาวะ เนื่องจากเป็นการไปโดยไม่มีกำหนดกลับ ทั้งยังไม่กำหนดสถานที่ไปอันแน่นอนด้วย

พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร

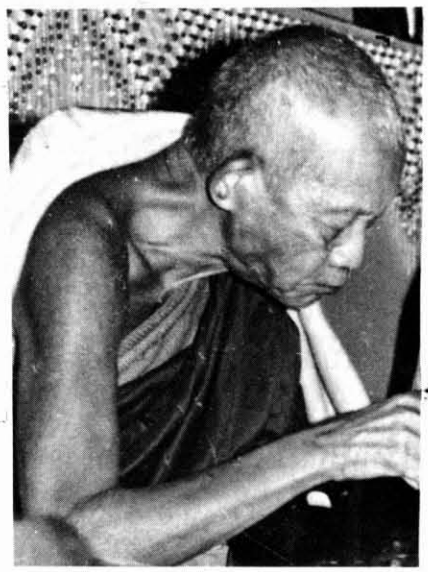

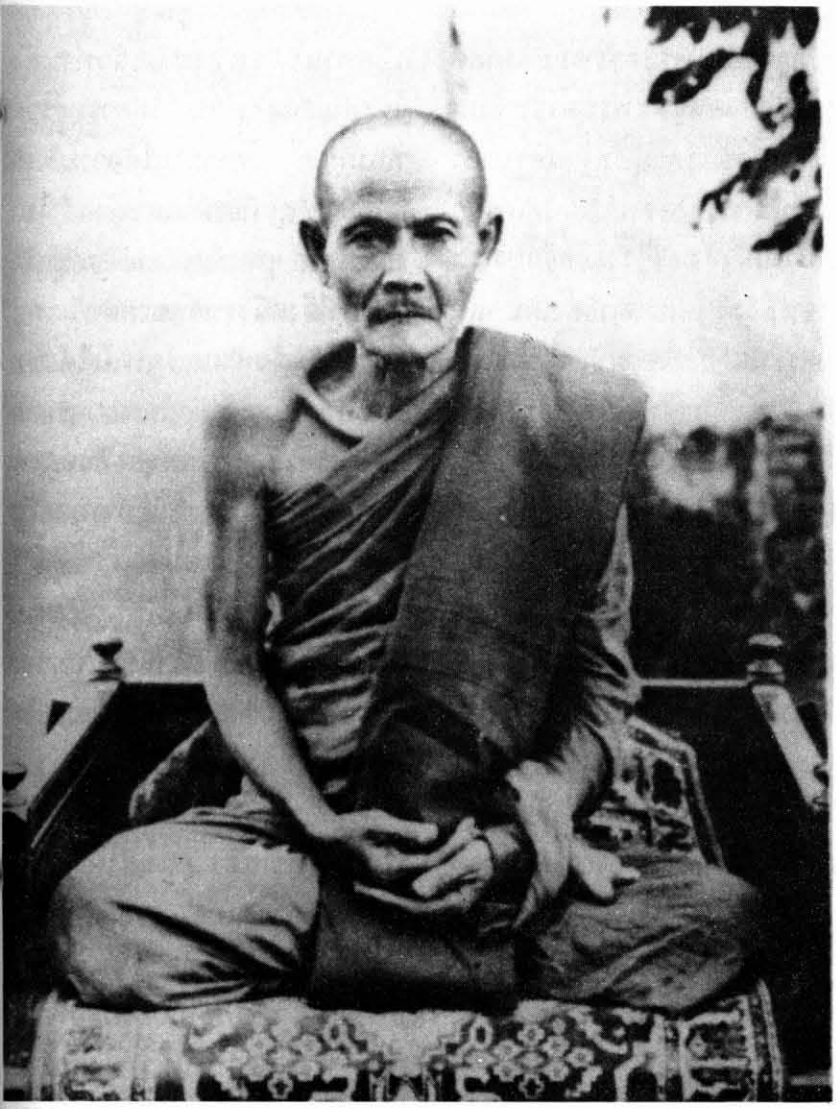

พระอาจารย์ใหญ่ มั่น ภูริทตฺโต

ครั้งแรกออกเดินทางไปพักที่วัดโชติการาม บ้านประทุมวาปี วัดนี้อยู่ไม่ไกลจากวัดถ้ำอภัยดำรงธรรมที่พระอาจารย์วัน สร้างขึ้นภายหลังมากนัก สมัยนั้นพระอาจารย์สีลา เทวมิตฺโต ซึ่งเคยอยู่ร่วมกันกับพระอาจารย์วัน มาก่อน ได้ถามถึงที่ที่จะไป แต่ท่านก็บอกไม่ได้ พักที่วัดนั้น 1 คืน รุ่นเช้าฉันเสร็จแล้วก็ออกเดินทางไปพักที่วัดธาตุฝุ่น บ้านคำเจริญ พักอยู่ที่นั้นได้ 3-4 คืนจึงปรึกษาทางที่จะไปข้างหน้ากับพระบานิตที่มาด้วยกัน แต่ระหว่างนั้นสงครามอินโดจีนตามชายแดนยังไม่สงบดี จึงตัดสินใจเดินทางกลับมาพักที่วัดโชติการามอีก 1 คืน แล้วออกเดินทางไปแวะพักที่ภูลอมข้าว บ้านนาเชือก ในวันต่อมาถึงวัดป่าบ้านหนองผือหรือปัจจุบันเรียกว่า วัดป่าภูริทัตถิราวาส ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ที่วัดนี้ท่านพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร เป็นประธาน พระแสง และสามเณรบุญจันทร์ พร้อมทั้งชาวบ้านกำลังทำสถานที่คอยรับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งชาวบ้านบางส่วนกำลังไปรับท่านอยู่และจะมาถึงในไม่กี่วันนี้จึงนับเป็นโชคลาภอันยิ่งใหญ่เพราะพระอาจารย์วัน ได้ตั้งประณิธานไว้ว่าจะพยายามถวายตัวเป็นอุปัฏฐากท่านเพื่อเป็นบุญนิธิแก่ตน ประณิธานนี้ พระอาจารย์วัน ได้เคยปรารภกับเพื่อนพระภิกษุเป็นเวลาหลายปีล่วงมาแล้ว เมื่อพักช่วยทำงานอยู่ที่นั้นเป็นเวลา 3-4 คืน พระอาจารย์หลุย ได้ปรารภกับพระอาจารย์วันว่า สำหรับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น เมื่อท่านไปพักสถานที่ใดถ้ามีพระมากท่านมักจะพักอยู่ไม่นาน ท่านพระอาจารย์หลุย จึงบอกให้พระอาจารย์วัน และพระบานิต ที่มาใหม่ออกไปพักเสียที่อื่น เรื่องนี้จึงเป็นความผิดหวังของพระอาจารย์วัน และพระบานิตเป็นอย่างมาก รุ่งเช้าฉันเสร็จพระอาจารย์วัน กับพระบานิตจึงออกเดินทางไปพักที่บ้านนาใน เมื่อฉันจังหันเสร็จแล้วก็กลับไปช่วยงานท่านพระอาจารย์หลุย ทุกๆ วัน จนถึงวันที่ท่านพระอาจารย์มั่น มาถึง ครั้นท่านมาถึงแล้วก็ได้ไปฟังคำอบรมจากท่านเสมอ

ต่อมาท่านพระอาจารย์มั่น ได้รับฟังจากคณะอุบาสกอุบาสิกาว่าทางเจ้าคณะอำเภอพรรณานิคมเคยหวงห้ามไม่ให้พระทางวัดป่าไปพักในวัดนั้น เรื่องนี้คล้ายๆ กับว่าบุญได้ช่วยพระอาจารย์วัน กับ

พระบานิต เพราะท่านพระอาจารย์มั่น ได้จัดให้ พระแสงและอุบาสกอีกคนหนึ่งชื่ออาจารย์เสนไปรับเอาพระอาจารย์วัน และพระบานิต เข้าไปอยู่ด้วย พระอาจารย์วันก็ได้ถือนิสัยอาศัยอยู่กับท่านมาเรื่อย ๆ ต่อมาพระบานิตเป็นห่วงเรื่องการสอบนักธรรมจึงได้กลับไปบ้านม่วงไข่ พระอาจารย์วัน กับพระบานิต จึงจากกันตั้งแต่วันนั้น

พ.ศ. 2488 พระอาจารย์วัน ได้อยู่จำพรรษาร่วมกับพระอาจารย์มั่น ที่วัดภูริทัตถิราวาส บ้านหนองผือ การอยู่ก็อยู่ด้วยการหวั่นวิตกในตนอยู่เสมอจนแทบหายใจไม่เต็มปอด เพราะความกลัวในท่านอาจารย์ใหญ่มีมากเหลือเกิน ไม่ทราบว่าท่านจะขับไล่ให้ออกจากสำนักของท่านในวันไหน เบื้องต้นพระอาจารย์วัน ต้องอาศัยคำแนะนำจากพระคำไพ สุสิกฺขิโต ซึ่งเป็นผู้ติดตามอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่นมาแต่บ้านห้วยแคนและพระอาจารย์มนู ในการทำข้อวัตรอุปัฏฐากครูบาอาจารย์นั้น พระอาจารย์วัน ได้เคยฝึกมาบ้างแล้วตั้งแต่ครั้งยังอยู่กับพระอาจารย์วังผู้เป็นอาจารย์ดั้งเดิม แต่ถึงกระนั้นก็ยังงงอยู่มาก เพราะการปฏิบัติพระอาจารย์ผู้ใหญ่กับการปฏิบัติพระอาจารย์ผู้น้อยย่อมต่างกัน สำหรับพระอาจารย์ผู้ใหญ่สิ่งที่จะพึงปฏิบัติต่อท่านมีมาก ต้องสังเกตไปศึกษาไป และอาศัยเพื่อนที่เคยอุปัฏฐากท่านมาก่อน ระหว่างก่อนเข้าพรรษา มีพระเณรเข้ามาหาท่านพระอาจารย์มั่นแทบทุกวัน เมื่อมารวมกันมากเข้า ท่านก็บอกให้ขยายออกไปเหตุการณ์เป็นอยู่อย่างนี้เสมอ

วันหนึ่งเหตุการณ์ที่หวั่นวิตกได้เกิดขึ้นแก่พระอาจารย์วัน และพระภิกษุสามเณรอื่น ๆ กล่าวคือ เมื่อท่านให้การอบรมแล้วท่านสั่งให้ขยายกันออกไป ไม่ควรอยู่รวมกันมาก ๆ เพราะไม่ได้ความวิเวก การบำเพ็ญเพียรก็ไม่สะดวก มาอยู่กันมาก ๆ ก็เหมือนกับหมู่แร้งหมู่กาที่อึงคนึงรุมกินซากสัตว์ พอรุ่งเช้าฉันจังหันเสร็จท่านได้ถามพระอาจารย์หลุยว่า ใครบ้างจะออกไปวันนี้พระอาจารย์หลุย ก็รายงานให้ท่านทราบว่าองค์นั้น ๆ จะออกไป โดยมีรายชื่อพระอาจารย์วัน อยู่ด้วยองค์หนึ่ง ครั้งนี้ทำให้พระอาจารย์วัน เกือบสิ้นท่าเหมือนกัน เพราะพระอาจารย์วัน ก็ยังไม่ได้ตกลงอะไรเลยกับพระอาจารย์หลุย ระหว่างนั้นพระคำไพได้ถูกออกไปแล้ว ได้พระอาจารย์เนตร กนฺตสีโล มาทำหน้าที่อุปัฏฐากแทน ขณะนั้นพระอาจารย์มั่นกำลังไปห้องน้ำอยู่ พระอาจารย์วัน จึงปรึกษากับพระอาจารย์เนตร ท่านให้ความเห็นว่า ควรกราบเรียนท่านอาจารย์ใหญ่ตามความประสงค์ของเรานั่นแหละดี เมื่อมีผู้ให้กำลังใจอย่างนี้ ถึงแม้ว่าพระอาจารย์วัน จะมีความสะทกสะท้านเกรงกลัวในท่านสักปานใดก็ต้องกล้าเพราะความจำเป็น

ดังนั้นเมื่อพระอาจารย์มั่นกลับออกมาจากห้องน้ำนั่งลงบนอาสนะเรียบร้อยแล้ว พระอาจารย์วัน จึงเข้าไปกราบเรียนให้ท่านทราบถึงความจริงใจทุกประการ ท่านพระอาจารย์มั่นนิ่งอยู่ครู่หนึ่งจึงพูดว่า "ตามใจของคุณ" เมื่อพระอาจารย์วันได้รับมธุรสอย่างนี้แล้วก็บังเกิดความปีติ

กุฏิพระอาจารย์ใหญ่ มั่น ภูริทตฺโต
บ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ยินดีเป็นล้นพ้น ท่านมีความปลื้มใจอย่างสุดซึ้ง ไม่ผิดอะไรกับได้ถอนดาบที่เสียบแทงอยู่ที่อกออกได้ฉันนั้น

วันหนึ่งเวลากลางคืน พระอาจารย์วัน กับพระอาจารย์เนตร ได้เข้านวดถวายท่านพระอาจารย์มั่น การถวายการนวดได้ล่วงเลยเวลาไปจนถึงตี 3 ท่านพระอาจารย์มั่นจึงเข้าห้อง ท่านจะทดลองน้ำใจของพระอาจารย์วันหรืออย่างไรไม่ทราบ แต่พระอาจารย์วันก็มีความยินดีต่อการอุปัฏฐาก อย่างไรก็ดีในวันต่อมาก็เป็นการนวดธรรมดา คงแปลกไปแต่ดังกล่าวเพียงวันเดียวเท่านั้น

ปีนั้นพระที่อยู่จำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือ มีพระอาจารย์หลุย พระอาจารย์มนู พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน พระอาจารย์อ่อนสา พระอาจารย์เนตร กนฺตสีโล พระอาจารย์วัน อุตฺตโม สามเณรดวง และผ้าขาวเถิง เมื่อได้อธิษฐานพรรษาแล้วพระอาจารย์วัน เกิดความอุ่นใจขึ้นมาเป็นอันมาก บรรดาพระที่จำพรรษาด้วยกันในปีนั้น พระอาจารย์วัน อุตฺตโม เป็นผู้มีอายุพรรษาน้อยกว่าเพื่อน ฉะนั้น พระอาจารย์วัน จึงต้องทำหน้าที่อย่างหนักทุกประการ คือ

1. ทำข้อวัตรอุปัฏฐากพระอาจารย์มั่น เพื่อช่วยพระอาจารย์เนตรอีกแรงหนึ่ง
2. รักษาความสะอาดและจัดแจงศาลาโรงฉัน
3. ตักน้ำ
4. ดูแลน้ำร้อน
5. ควบคุมดูแลสิ่งของที่จะจัดถวายครูบาอาจารย์
6. ต้อนรับแขกที่มาหาครูบาอาจารย์

ภาระทั้งหลายเหล่านี้ถึงแม้ไม่ใช่เป็นภาระของพระอาจารย์วัน แต่ผู้เดียว แต่พระอาจารย์วัน ก็เป็นผู้รับทำมากกว่าเพื่อน โดยเฉพาะเรื่องการอยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากพระอาจารย์มั่นนั้น พระอาจารย์วันได้อาศัยท่านพระอาจารย์มนู พระอาจารย์มหาบัว และพระอาจารย์เนตร เป็นผู้แนะนำอยู่ตลอดเวลาจึงไม่บังเกิดความผิดพลาด ซึ่งต่อมาต่างก็ได้อาศัยซึ่งกันและกันในภายหลัง

ความหวังต่อการศึกษาอบรม

พระอาจารย์วัน ได้อบรมศึกษาจากท่านอาจารย์ใหญ่ ท่านตั้งใจศึกษาทุกวิถีทาง โดยตั้งใจประกอบความเพียรไปพร้อมๆ กันด้วย เคลือบแคลงสงสัยอะไร ไม่เข้าใจอะไร ก็ไต่ถามท่านเสมอมา ทำให้เกิดความเชื่อมั่น ความเลื่อมใสเพิ่มทวียิ่งขึ้น ทั้งยังเกิดความซาบซึ้งในใจอย่างหาอัศจรรย์ เป็นอันว่าความปรารถนาของพระอาจารย์วัน ที่ต้องการอยากอยู่ร่วมสำนักกับท่านอาจารย์ใหญ่ และความหวังที่จะได้อุปัฏฐากพระอาจารย์ใหญ่ก็ได้สมความปรารถนา แต่ภายในพรรษาต้องเป็นผู้ช่วยพระอาจารย์เนตรไปก่อนเพราะเป็นผู้มาใหม่ เมื่อออกพรรษาแล้วพระอาจารย์เนตรได้ลาไปวิเวกที่อื่น

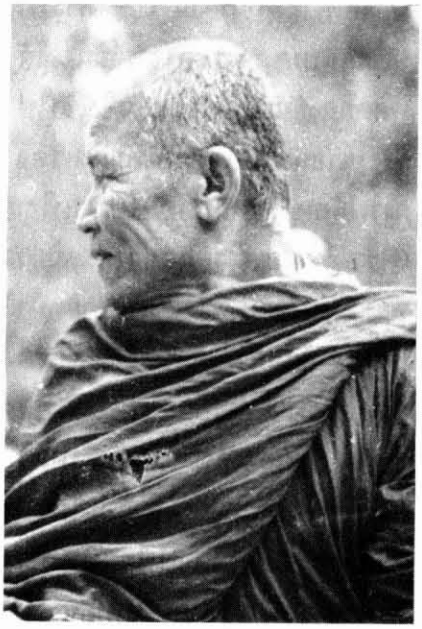

พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนฺโน

จึงได้มอบหน้าที่อุปัฏฐากให้พระอาจารย์วัน ทำแทน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า พระอาจารย์วัน จะทำรูปเดียว เพราะการปฏิบัติอุปัฏฐากพระอาจารย์ใหญ่ต้องมีผู้ช่วยกันหลายรูป ส่วนการปฏิบัติทำอะไรบ้าง ผู้ปฏิบัติอุปัฏฐากควรวางตัวอย่างไร ทั้งทางด้านจิตใจ ทางกาย ทางวาจา และมรรยาทอย่างอื่นๆ จะศึกษารายละเอียดได้จากบันทึกส่วนตัวซึ่งพระอาจารย์วัน ได้เขียนไว้อย่างละเอียดน่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

การทำหน้าที่อุปัฏฐากนั้นไม่ค่อยมีเวลาออกไปบำเพ็ญเพียรทางอื่น การหาตัวแทนก็ยากยิ่ง ฉะนั้น การผลัดเปลี่ยนหน้าที่อุปัฏฐากจึงต้องกราบเรียนให้ท่านทราบก่อน เมื่อท่านอนุญาตแล้วก็ต้องมอบหมายหน้าที่เป็นกิจลักษณะ เมื่อพระคำไพ สุสิกฺขิโต ที่เคยเป็นผู้อุปัฏฐาก

มาก่อนพระอาจารย์วัน ไปจำพรรษาที่อื่นกลับมา พระอาจารย์วัน ได้พูดตกลงกันเรียบร้อยแล้วจึงเข้าไปกราบเรียนท่านอาจารย์ใหญ่ในเรื่องการผลัดเปลี่ยนกันออกไปบำเพ็ญเพียร ท่านอาจารย์ใหญ่ก็ไม่ขัดข้อง พระอาจารย์วัน จึงมอบหมายหน้าที่ต่าง ๆ ให้แล้วจึงเข้าไปทำขมาโทษกราบลาท่าน การออกไปครั้งนี้เป็นการไปเพื่อฝึกตนให้มีความกล้าหาญด้วยการพึ่งตนเอง จึงออกไปรูปเดียวโดยไปพักที่ราวป่าใกล้บ้านบัว ระหว่างที่พักอยู่ที่นั้นวันหนึ่งตอนหัวค่ำได้เดินจงกรมพอสมควรแล้วก็ขึ้นไปพักเพื่อนั่งสมาธิต่อ ปรากฏว่าท่านได้ปวดท้องอย่างหนักถึงขนาดท้องเดินอย่างแรงและอาเจียรไปด้วยในขณะเดียวกัน ถ่ายได้เพียง 3 ครั้งเกิดหมดกำลังร่างกายมีเหงื่อออกโชกเปียกหมดทั้งตัว จึงพยายามรวบรวมสติระลึกถึงธรรม ว่าถึงคราวที่จะพึ่งตัวเองจริง ๆ เพราะเพื่อนฝูงญาติโยมในที่นั้นไม่มีเลย ท่านได้หยิบยาขี้ผึ้งตราพระมาฉันแต่ไม่ได้ผล จึงเอาเกลือที่เหลือจากฉันมะขามป้อม ที่เอามาจากท่านพระอาจารย์มหาบัว มาทดลองฉันดู ปรากฏว่าอาการถ่ายและอาเจียรได้หายไปอย่างปลิดทิ้งยังเหลืออยู่แต่ความอ่อนเพลียเท่านั้น รุ่งเช้าพอเข้าไปบิณฑบาตได้แต่ไม่บอกให้ผู้ใดรู้เลย

วันต่อมาอีกเป็นเวลากลางวัน ขณะที่พระอาจารย์วัน เข้าไปเดินจงกรมอยู่ในป่าอันรกทึบไกลจากที่พักประมาณ 3 เส้น มีหญิงสาวคนหนึ่งซึ่งเคยมาใส่บาตรทุกวันได้ร้องรำเข้าไปสู่ที่พักของพระอาจารย์วัน และไปนั่งร้องรำฮัมเพลงเบา ๆ อยู่ที่ฉันข้าวของท่าน พระอาจารย์วันได้รวบรวมสมาธิเพ่งดูทางจงกรมอยู่ที่เดียวแทบไม่หายใจ หญิงสาวคนนี้ร้องรำอยู่ ณ ที่พักของท่านเกือบชั่วโมง สังเกตถึงพฤติการณ์ของเธอแล้วย่อมเป็นไปในทางเกิดอันตรายแก่พรหมจรรย์ได้มาก แต่เพราะกำลังใจของท่านแน่วแน่กว่า ในที่สุดหญิงสาวผู้นั้นก็เดินออกไปอย่างเงียบ ๆ เหตุการณ์ครั้งนั้น พระอาจารย์วัน อดภูมิใจในตัวเองไม่ได้ เพราะสามารถรักษาพรหมจรรย์ให้ผ่านพ้นจากอันตรายไปได้ตลอดรอดฝั่ง พุทธภาษิตที่ได้เล่าเรียนมาว่า *อิตฺถี มลํ พรหฺมจรยสฺส* ซึ่งแปลว่าหญิงเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์นั้น เป็นพุทธภาษิตที่ท่านตระหนักและยึดมั่นตลอดมาตราบชั่วอายุขัย

เป็นอันว่าสมความตั้งใจในการออกไปวิเวกเพื่อฝึกความกล้าและพึ่งตนเอง หากเป็นพระที่ไม่มั่นคงคงเอาตัวไม่รอดอย่างแน่นอน เมื่อพระอาจารย์วัน พิจารณาดูแล้วเห็นว่าสถานที่นั้นเสี่ยงอันตรายมากจึงทนอยู่เพียง 9 คืน แล้วเดินทางต่อไป แต่หาที่ใดก็ไม่เหมาะจึงไปร่วมกับท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ที่ดงใกล้กับบ้านงิ้ว ต่อมาเมื่อใกล้วันวิสาขบูชา จึงได้เดินทางกลับวัดป่าบ้านหนองผือเพื่อเข้าปฏิบัติพระอาจารย์มั่นตามเดิม พระอาจารย์มั่น ได้ถามถึงการไปวิเวกของท่าน ท่านก็ได้กราบเรียนไปตามความเป็นจริง พระอาจารย์มั่น จึงให้กำลังใจ และให้โอวาทต่อไปว่าการเจริญอานาปาณสติก็เป็นทางที่ดีเหมือนกัน เพราะการเจริญกรรมฐานแต่ละอย่าง เมื่อจิตจะรวมลงเป็นสมาธินั้น ย่อมน้อมลงสู่คลองอานาปาณสติเสียก่อนจึงรวมลงเป็นสมาธิ พระอาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า **"กรรมฐาน 40 ห้องเป็นน้องของอาณาปาณะ" ดังนี้**

เรื่องการใช้กรรมฐานอะไรเป็นบริกรรม พระอาจารย์วัน ไม่ได้บอกท่าน แต่ท่านรู้เรื่องภายในจิตใจของพระอาจารย์วันตลอด ดังนั้นการที่ได้อยู่ใกล้ชิดพระอาจารย์ที่สำคัญ จึงเป็นคุณประโยชน์แก่ลูกศิษย์เหลือที่จะพรรณา

ในปีต่อมา พระอาจารย์วัน ก็ได้กราบลาพระอาจารย์มั่นออกไปบำเพ็ญอีก ออกไปคราวนี้มีสามเณรเพ็งติดตามไปด้วย ไปพักเสนาสนะป่าใกล้บ้านห้วยบุ่น ตั้งใจว่า พักผ่อนเอากำลังสุขภาพพอสมควรแล้วก็จะเร่งความเพียรอย่างใจหวัง เมื่อไม่ได้อุปัฏฐากครูบาอาจารย์ภาระทุกอย่างก็มีน้อย ครั้นออกไปพักได้เพียงคืนที่ 7 ท่านก็ฝันว่าได้เข้าปฏิบัติพระอาจารย์มั่นเช่นเคยปฏิบัติมา ในฝันปรากฏว่าท่านนอนอยู่บน

เตียงแห่งหนึ่งซึ่งมองดูแล้วท่านไม่ค่อยสบาย แต่ไม่ทราบว่าท่านอาพาธด้วยโรคอะไร เพราะตั้งแต่พระอาจารย์วัน ได้เข้าอยู่ใกล้ชิดท่านพระอาจารย์มั่น เวลานอนหลับไปทุกครั้งจะต้องฝันเกี่ยวกับท่านเสมอ ถ้าพระอาจารย์มั่นไม่สบายจะต้องฝันเกี่ยวถึงความไม่สบายของท่านทุกครั้ง ฉะนั้นคืนวันนั้น เมื่อพระอาจารย์วัน ตื่นนอนขึ้นแล้วจึงคิดวิตกอยู่ แต่ไม่พูดให้ใครฟังพอฉันจังหันจวนจะเสร็จ โยมพุทธผู้อุปัฏฐากใกล้ชิดพระอาจารย์ใหญ่ก็ไปถึงพระอาจารย์วัน ก็รีบถามด้วยความเป็นห่วงอยากจะทราบความเป็นไปของท่านอาจารย์ใหญ่ โยมพุทธก็ตอบว่า ท่านทองคำเข้ามาบิณฑบาตถึงที่บ้านแจ้งให้กระผมตามครูบากลับไป ท่านอาจารย์ป่วยเมื่อคืนนี้ไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไร หนักเบาอย่างไรก็ไม่ทราบเพราะแกรีบร้อนเดินทางมา พอฉันเสร็จพระอาจารย์วัน ก็รีบเดินทางกลับไปหาท่านอาจารย์ใหญ่ เมื่อไปถึงแล้วเห็นอาการของท่านหนัก พระอาจารย์วันจึงตัดสินใจอยู่ปฏิบัติท่านต่อไป ได้จัดให้คนไปนำเอาบริขารจากที่พักมาให้ จึงไม่มีโอกาสออกไปวิเวกอีก

พระอาจารย์วัน ได้อยู่อุปัฏฐากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จนถึงวันมรณภาพ และฌาปนกิจเสร็จ รวมเวลาที่ได้อยู่อุปัฏฐากจนถึงวันที่ท่านอาจารย์ใหญ่

มรณภาพ เป็นเวลา 5 ปี นับว่าได้อยู่อุปัฏฐากยาวนาน เพราะพระอาจารย์มั่น มักไม่ได้อยู่จำพรรษาในสถานที่ใดติดต่อกันนานนัก เพราะท่านเป็นนักปฏิบัติ จึงเปลี่ยนสถานที่บำเพ็ญไปเรื่อย ๆ

พ.ศ. 2493 หลังจากทำฌาปนกิจ พระอาจารย์ใหญ่เสร็จแล้วท่านได้กลับไปจำพรรษาที่วัดภูริทัตถิราวาส หรือวัดป่าบ้านหนองผือ อีกเพื่อสนองพระคุณของครูบาอาจารย์ และฉลองศรัทธาของญาติโยมที่ได้สูญเสียร่มโพธิ์ร่มไทรที่เขาเคารพบูชาอย่างสูงสุด เมื่อออกพรรษาแล้ว พระอาจารย์วันก็ได้แสวงหาที่วิเวกไปในที่ต่าง ๆ ตามปฏิปทาของพระธุดงค์ เพราะการเที่ยวธุดงค์หรือออกวิเวกในสมัยนั้นยังไม่ลำบากนัก เนื่องจากบ้านเมืองยังมีความสงบ จะไปวิเวกในสถานที่ใด ภูเขาลูกไหนก็ยังไปได้ พอจวนจะเข้าพรรษาจึงแสวงหาที่จำพรรษาที่เห็นว่าเหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมณธรรม สถานที่ดังกล่าวประกอบไปด้วยสัปปายะ 4 คือ

1. บุคคลเป็นที่สบาย ไม่เป็นมิจฉาทิฐิ มีศรัทธาพอที่จะอาศัยบิณฑบาตได้ ไฝ่ใจในการประพฤติปฏิบัติ

2. เสนาสนะที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย พออาศัยเป็นที่บำเพ็ญเพียรกันฝนบังแดดได้

3. อาหารที่ชาวบ้านบริโภคเองและที่เขาถวายไม่เป็นของแสลงโรค คำว่า อาหารสัปปายะมิได้หมายความว่า เป็นสถานที่มีอาหารเหลือเฟือ คือมีฉันพอเลี้ยงอัตภาพไปวัน ๆ เท่านั้น

4. อากาศเป็นที่สบาย เพราะสถานที่บางแห่งในระหว่างฤดูฝนจะทำให้เกิดไข้ซึ่งจะเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการบำเพ็ญสมณธรรม

พ.ศ. 2494 พระอาจารย์วัน จึงเปลี่ยนสถานที่ไปจำพรรษาที่วัดป่าพระสถิตย์ อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

พ.ศ. 2495 กลับมาจำพรรษาที่วัดป่าคามวาสี ซึ่งเป็นมาตุภูมิ ในระหว่างนั้นพระอาจารย์เทสก์ หรือในปัจจุบันคือ พระนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาจารย์ และหมู่คณะ

หลายรูปลงไปจำพรรษาที่ภาคใต้ พระอาจารย์วัน จึงติดตามลงไปด้วย เพราะมีความเคารพเลื่อมใสในพระอาจารย์เทสก์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว โดยได้จำพรรษาที่วัดเหล่านี้คือ

พ.ศ. 2496 จำพรรษาที่วัดราษฎร์โยธี บ้านโคกกลอย ตำบลโคกกลอย อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา

พ.ศ. 2497 จำพรรษาที่วัดเจริญสมณกิจ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

พ.ศ. 2498 จำพรรษาที่วัดเจริญสมณกิจ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

พ.ศ. 2499 จำพรรณาที่วัดเจริญสมณกิจ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

พ.ศ. 2500 จำพรรษาที่วัดเจริญสมณกิจ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

พระอาจารย์วัน คิดทบทวนถึงผลได้ผลเสีย ในระหว่างที่จำพรรษาอยู่ที่ภูเก็ต-พังงา เป็นเวลา 5 พรรษา คิดเห็นว่าพุทธบริษัทอุบาสกอุบาสิกา เป็นผู้มีศรัทธา ให้ทานการบริจาคดี อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรดี แต่มีผู้ออกบวชน้อยมาก ถึงออกบวชก็อยู่ได้ไม่นานเพราะติดข้องอยู่ในทรัพย์สมบัติ เนื่องจากสองจังหวัดดังกล่าวมีฐานะทางเศรษฐกิจดี การนิยมบวชจึงมีน้อย ขาดศาสนทายาทผู้สืบทอดโดยเฉพาะบุคคลในท้องถิ่น พูดถึงความดำรงมั่นของศาสนาก็คือผู้สืบทอดโดยเฉพาะนักบวช ถ้าขาดผู้บวชแล้วก็ทำให้ขาดบริษัทภายใน เรื่องนี้เป็นประเด็นสำคัญในการเผยแพร่พระศาสนา และอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ภูมิอากาศทางภาคใต้ฤดูกาลไม่อำนวยในการออกรุกขมูลเพราะฝนตกบ่อย ขัดข้องในการที่พระจะออกไปวิเวก ไม่เหมือนทางภาคอิสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ซึ่งฤดูกาลต่าง ๆ แน่นอน พระอาจารย์วัน ดำริถึงเหตุ 2 ประการ ดังกล่าวแล้วจึงอำลาอุบาสกอุบาสิกาชาวภูเก็ต-พังงาที่อุปถัมภ์บำรุง เดินทางกลับมาตุภูมิ

พระอาจารย์วัน เดินทางจากภาคใต้ วันพฤหัสบดีที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 ถึงวัดคามวาสี ตอนบ่าย 4 โมงเศษ ของวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 พักอยู่ไม่นานพวกญาติใกล้ชิดได้มาปรารภถึงเรื่องทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย และรื้อบ้านมาทำกุฏิถวายวัดคามวาสี เสร็จแล้วไปพักที่วัดสุวรรณาราม(วัดพุฒาราม ปัจจุบัน)

วันที่ 14 เมษายน เดินทางไปวิเวกที่ถ้ำตีนเป็ด พักอยู่ที่นั่นเป็นเวลา 23 วัน ต่อมาทางญาติโยม บ้านดำตานา ได้อาราธนานิมนต์ให้ท่านไปจำพรรษาที่วัดสุวรรณาราม หรือวัดพุฒาราม ใน พ.ศ. 2501-2503 เนื่องจากพระอาจารย์วัน อยู่วัดที่เป็นพื้นราบไม่ค่อยสบายเกี่ยวกับสุขภาพ ท่านจึงดำริหาที่อยู่บนภูเขาหรือ เชิงเขา ประจวบกับในขณะนั้นพระอาจารย์สีลา เทวมิตฺโต ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดโชติการาม บ้านหนองบัว-โพนสวาง มรณภาพลง เมื่อจัดการฌาปนกิจแล้วญาติโยมชาวบ้านหนองบัว-โพนสวาง ซึ่ง

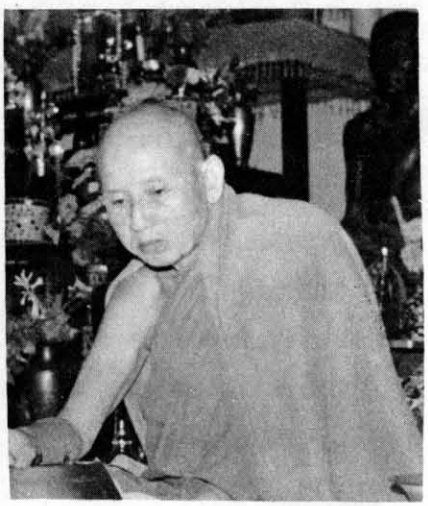

พระอาจารย์เทสก์ เทสรังสี

มีกำนันตา แสงลี เป็นประธาน จึงนิมนต์ให้พระอาจารย์วัน ขึ้นไปเลือกดูสถานที่เมื่อวันเสาร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2503 ตรงกับแรม 2 ค่ำ เดือน 12 พระอาจารย์วัน พร้อมด้วยหลวงพ่อม่าน พระอาจารย์เต็ม หลวงพ่อใคร หลวงพ่ออุสาห์ พร้อมด้วยญาติโยมบ้านประทุมวาปี-โพนสวาง อีกบางคนได้ขึ้นไป เลือกดูสถานที่ ในที่สุดก็เห็นว่า บริเวณเหล่าสร้างแก้วเหมาะสมเป็นที่บำเพ็ญสมณธรรมกว่าแห่งอื่น พระอาจารย์วัน จึงได้ถามกำนันตาและชาวบ้านถึงเรื่องที่ดิน ได้รับแจ้งว่าเป็นที่ดินสงวนไว้เป็นที่พักสงฆ์ เรียกว่าหวายสะนอย โดยที่ดินบริเวณนี้เคยมีครูบาอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานได้มาพักบำเพ็ญบ่อย ๆ เช่นพระอาจารย์ขาว อนาลโยก็เคยมาพักจำพรรษา เมื่อไม่มีความขัดข้องเรื่องที่ดิน พระอาจารย์วัน พร้อมด้วยหมู่คณะ 8 รูป จึงได้เตรียมบริขารขึ้นไปพักที่เหล่าสร้างแก้ว เมื่อวันอาทิตย์ที่ 6 พฤศจิกายน 2503 ตรงกับแรม 3 ค่ำ เดือน 12 โดยมี

กำนันและชาวบ้านติดตามไปทำที่พักชั่วคราวให้ น่าสังเกตว่าอาณาบริเวณหวายสะนอยและภูถ้ำพวงเคยเป็นสถานที่ที่พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เคยไปพักบำเพ็ญระหว่าง พ.ศ. 2465-2466 มาแล้ว ซึ่งครั้งนั้นพระคุณท่านทั้งสองได้เทศนาอบรมให้ชาวบ้านเลิกการนับถือภูตผีปีศาจมาจนกระทั่งปัจจุบัน

สำหรับถ้ำอภัยดำรงธรรม ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ถ้ำพ่อคำพานั้นเป็นถ้ำเล็กๆ เมื่อพระอาจารย์วัน ไปพบเข้าก็เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะที่จะปรับปรุงต่อไปในอนาคต ปรึกษากำนันและชาวบ้านดูแล้วต่างก็เห็นชอบด้วย ท่านจึงเปลี่ยนชื่อถ้ำพ่อคำพาไปเป็นถ้ำอภัยดำรงธรรม ด้วยมูลเหตุ 2 ประการคือ

1. พระอาจารย์วันอยู่ตามสถานที่เป็นพื้นราบมักไม่ค่อยสบายทางสุขภาพ ฉันยาก็ไม่ค่อยได้ผล ถ้าได้พักอยู่บนภูเขาที่มีอากาศปลอดโปร่งจะได้รับความผาสุกทางด้านสุขภาพยิ่งกว่า เมื่อพระอาจารย์วันดำริจะขึ้นไปอยู่บนภูเขา *ทางฝ่ายบริหารการคณะสงฆ์ก็ไม่ขัดข้องให้อภัย และทางฝ่ายบ้านเมืองก็ไม่ขัดข้องให้อภัย*

2. สถานที่ดังกล่าวมีสัตว์ป่าหลายจำพวก ซึ่งเป็นธรรมดาของพระต้องเจริญเมตตาต่อสัตว์ทุกชีวิต ไม่เลือกว่ามนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉาน *พระอาจารย์วัน จึงบอกกล่าวไม่ให้ผู้ใดมาทำร้ายสัตว์ที่อาศัยอยู่บริเวณสถานแห่งนี้เป็นการให้อภัยแก่ชีวิตสัตว์* และตั้งชื่อถ้ำเสียใหม่ว่า **"ถ้ำอภัย"** และอีกประการหนึ่งท่านดำริด้วยว่าหากอำนาจแห่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเข้าไปประดิษฐานอยู่ในจิตของสรรพสัตว์แล้ว โลกนี้ก็ย่อมจะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุขชั่วนิรันดร์ พระอาจารย์วัน จึงเพิ่มคำว่า **"ดำรงธรรม"** ต่อท้ายรวมกันเข้าเป็น **"ถ้ำอภัยดำรงธรรม"** แต่คนส่วนมากชอบเรียกตามนิยมว่า วัดดอย เพราะอยู่บนภูเขา พูดถึงความต่อเนื่องของสถานที่ ถ้ำอภัยดำรงธรรม อยู่ในเขตหวายสะนอย ๆ อยู่ในเขตถ้ำพวง ๆ อยู่ในอาณาบริเวณของภูเหล็ก และภูเหล็กรวมอยู่ในเทือกเขาแห่งภูพาน

ความมุ่งหมายในการมาอยู่ถ้ำอภัยดำรงธรรม

พระอาจารย์วันได้บันทึกไว้ในประวัติวัดถ้ำอภัยดำรงธรรมว่าการที่ท่านตัดสินใจมาอยู่ที่ถ้ำนี้มีความมุ่งหมาย 4 ประการคือ

1. เพื่อรักษาสุขภาพ เนื่องจากสุขภาพของท่านไม่ปกติดีสู้ภาระหนักไม่ไหว และสู้กับดินฟ้าอากาศในบางแห่งไม่ได้ เคยรักษาด้วยการเปลี่ยนสถานที่บ้าง ปรากฏว่าได้รับความผาสุกจากการอยู่บนภูเขา เมื่อพักอยู่บนภูเขาแต่ละครั้งนั้นยาก็เกิดมีคุณภาพและมีคุณแก่สุขภาพขึ้น อาหารก็ฉันได้ เรี่ยวแรงก็ดีขึ้นกว่าเดิม ฉะนั้นท่านจึงแสวงหาที่พักบนภูเขาเพื่อจะรักษาสุขภาพให้เป็นไปตามกรรมวิบากของตน

2. เพื่อประโยชน์ส่วนตัว เนื่องด้วยผู้เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาต้องบำเพ็ญธุระ 2 ประการคือ ต้องศึกษาเล่าเรียนท่องบ่นจดจำพระปริยัติธรรม และบอกสอนผู้อื่นเรียกว่า คันถธุระ เมื่อศึกษาพอประมาณแล้วตั้งใจบำเพ็ญสมถ

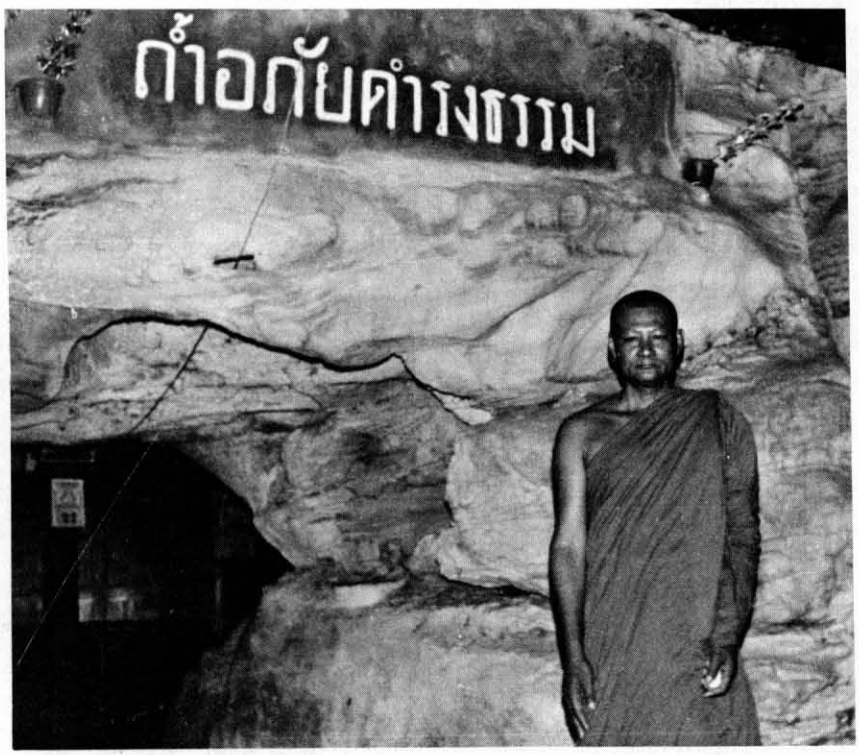

กรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เรียกว่า วิปัสสนาธุระ แต่สำหรับผู้ประสงค์จะบำเพ็ญทางด้านวิปัสนาธุระนั้น ตามแบบอย่างของพระโยคาวจรเจ้าในปางก่อน ต้องแสวงหาสถานที่อันสงัดวิเวกปราศจากความคลุกคลีด้วยหมู่คณะและฝูงชนทั้งหลาย เป็นสถานที่เปล่าเปลี่ยวไม่มีการพลุกพล่านไปมาแห่งฝูงชน ไม่อื้ออึงคะนึงเซ็งแซ่ไปด้วยเสียงมนุษย์ มีธุระการงานพอประมาณ จึงจักยังสมถวิปัสสนาให้เกิดขึ้นในจิตได้ และจักยังคุณธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งๆ ขึ้นไปไม่เสื่อมถอย ฉะนั้นพระอาจารย์วันจึงเลือกเอาสถานที่นี่เป็นสถานที่บำเพ็ญประโยชน์ส่วนตัวในด้านวิปัสสนาธุระ

3. เพื่อประโยชน์ของหมู่คณะ เมื่อท่านปฏิบัติตัวของตนไปในปฏิปทาใด ก็ได้อบรมสั่งสอนหมู่คณะให้ดำเนินรอยในปฏิปทานั้น ประโยชน์ที่จะพึงได้ย่อมอยู่ที่ตัวบุคคลแต่ละคนเท่าที่จะสามารถปฏิบัติได้ แต่สถานที่นี้แต่ก่อนเป็นสถานที่เปล่าเปลี่ยวห่างจากหมู่บ้านมากประมาณ 4 กิโลเมตร ผู้มาอาศัยอยู่จะต้องต่อสู้กับความลำบากหลายประการ ความสามารถก็ดี ความอดทนก็ดี ความเพียรก็ดี ความขยันก็ดี ย่อมเกิดมีขึ้นโดยธรรมชาติบังคับ อาศัยสิ่งแวดล้อมช่วยเหลือธรรมะปฏิบัติของแต่ละบุคคล ประโยชน์จึงเป็นของพลอยได้ไปเอง พระอาจารย์วันมีความเห็นด้วยว่าคนเราจะดีได้เพราะการสร้างความดี มิใช่จะเกิดดีด้วยการเสกสรรหรือการนึกน้อมปรารถนาเอาเอง

4. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน คนไทยถือว่าวัดเป็นจุดเด่นของบ้านเมือง ตั้งแต่สมัยโบราณมาตลอดถึงปัจจุบัน ชอบสร้างวัดขึ้นไว้เป็นคู่บ้านเมือง เช่นในกรุงเทพมหานครเป็นอาทิ ซึ่งมีวัดพระแก้วเป็นจุดเด่นสามารถอวดแขกต่างประเทศได้ และวัดยังเป็นแหล่งแห่งวัฒนธรรม ศิลปกรรม วรรณกรรม ตลอดถึงขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่ดีงามของพลเมือง ประชาชนคนไทยเคยได้รับความอุปการะจากวัดมาแล้วโดยลำดับ จึงเจริญวัฒนาก้าวหน้ามาได้ เช่นการศึกษาหนังสือไทยเป็นต้น ในเบื้องต้นได้ถือเอาวัดเป็นจุดแรกแห่งการขยายการศึกษาออกไปต่างจังหวัดจนถึงชนบท โดยมีพระเป็นผู้นำ ฝ่ายบ้านเมืองเป็นผู้รับรองและสนับสนุนให้ความอุปถัมภ์ เพราะฉะนั้นคนไทยจึงนิยมสร้างวัดไว้เป็นเกียรติของบ้านเมือง เมื่อสร้างวัดจึงนิยมสร้างให้เด่นสะดุดตาเท่าที่สามารถจะให้เด่นได้ ถึงกับสร้างวัดไว้บนภูเขาเพื่อความเด่นนั้นเอง เช่นจังหวัดเพชรบุรีเป็นต้น เท่าที่พระอาจารย์วันมาตกแต่งสถานที่นี้ขึ้นไว้ในรูปลักษณะของวัดก็เพื่อให้เป็นจุดเด่นประดับเกียรติท้องถิ่นนี้ ชาวอำเภอสว่างแดนดินก็จะได้เป็นผู้มีเกียรติเท่าเทียมกับจังหวัดอื่นที่เขามีมาก่อนแล้วจะเป็นอำเภอที่ไม่ด้อยกว่าเขาในอนาคต นอกจากนั้นท่านยังดำริจะให้สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่อบรมศีลธรรมโดยเฉพาะอีกด้วย เพื่อให้ผู้สนใจต่อการอบรมเป็นกัลยาณชนต่อไป

พ.ศ. 2504 เป็นปีแรกที่พระอาจารย์วันขึ้นมาจำพรรษาที่ถ้ำอภัยดำรงธรรม มีพระภิกษุ 7 รูป สามเณร 3 รูป เสนาสนะที่อยู่อาศัยก็ทำขึ้นไว้เพียงชั่วคราว ปรากฏว่าการอยู่จำพรรษาปีนั้นท่านถูกไข้ป่าเล่นงานอย่างหนัก เพราะในยุคนั้นไข้มาเลเรียยังมีชุกชุมมาก ต่อมาได้ทำบริเวณให้โล่งเตียนขึ้นบ้าง ไข้ป่าก็ลดน้อยลงตามลำดับ พระอาจารย์วันได้อยู่จำพรรษาที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรมติดต่อกันเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2517 ก็ได้รับความวิเวกดีในระยะต้นเพราะการไปมาไม่สะดวก ผู้ที่จะเดินทางมาหาต้องเป็นผู้ที่เคารพเลื่อมใสจริงๆ พระเณรที่จะมาอยู่ด้วยก็ต้องเป็นผู้ที่อดทนต่อสู้กับความลำบากหลายด้าน จึงเป็นสถานที่สำหรับคัดเลือกคนและคัดเลือกพระเณรที่จะเข้ามาหาโดยอัตโนมัติ นอกจากนี้ยังเป็นความลำบากแก่ตัวพระอาจารย์วันเองด้วย เพราะต้องเดินทางไกลเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร บางแห่งต้องเดินทางถึง 10 กิโลเมตร 20 กิโลเมตร เพื่อไปฉลองศรัทธาญาติโยมที่เขามานิมนต์ ระยะต่อมาทางการได้ตัดทาง ร.พ.ช.สายหนองหลวง-คำบิด ซึ่งเส้นทางสายนี้ห่างจากวัดถ้ำดำรงธรรม ประมาณ 7 กิโลเมตร ภายหลังพระอาจารย์วันจึงคิดตัดถนนจากวัดออกมาบรรจบทางของ ร.พ.ช. เพื่อสะดวกในการไปมา เมื่อทางจากวัดออกมาได้สะดวกประชาชนจึงเข้าไปรับ

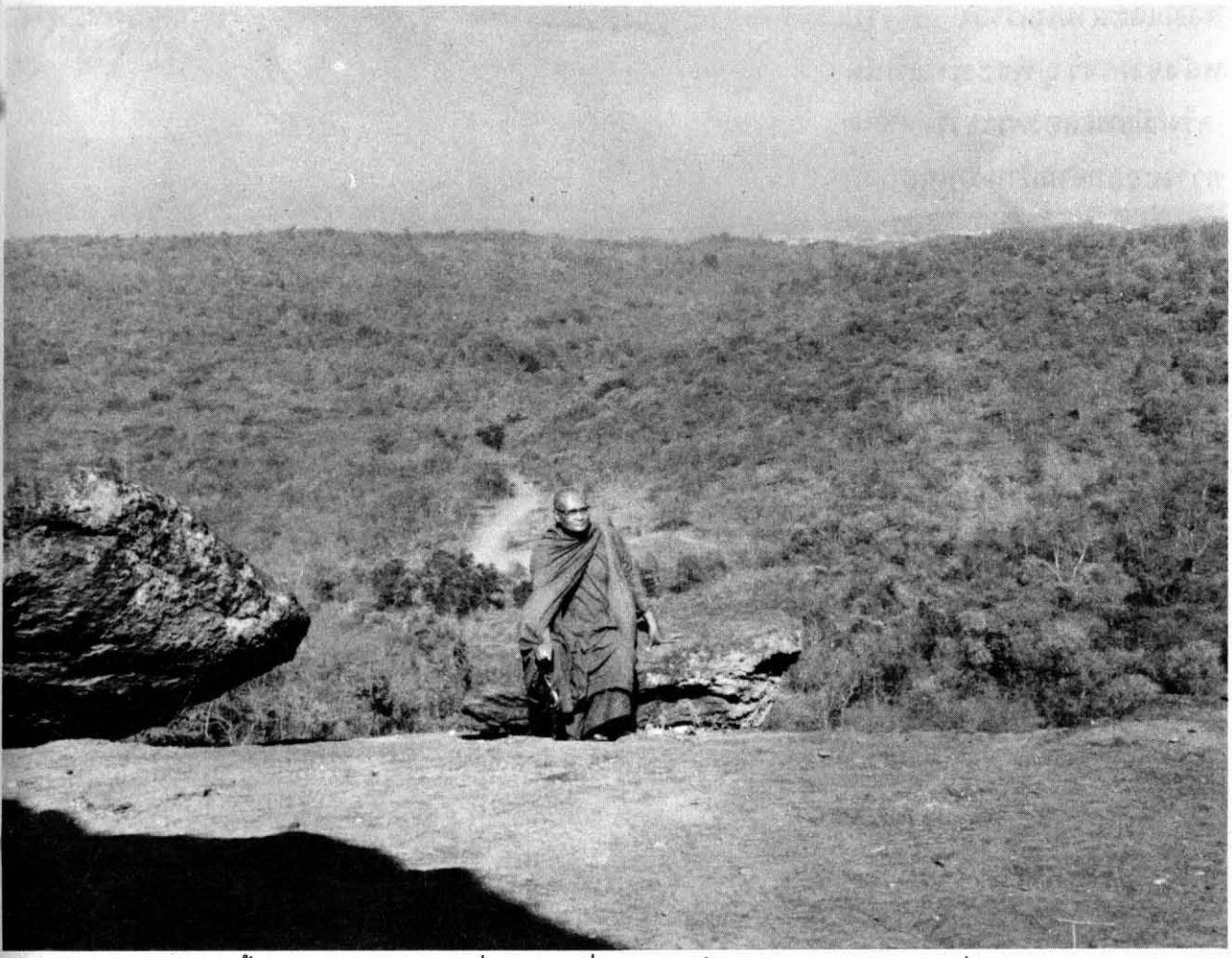

การอบรมธรรมะมากขึ้นตามลำดับ มีประชาชนจากใกล้และไกลเข้าไปนมัสการพระอาจารย์วัน จนกระทั่งเป็นที่เพ่งเล็งจากบุคคลหลายฝ่าย โดยเฉพาะเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 เป็นต้นมา เมื่อลัทธิการเมืองฝ่ายตรงข้ามเริ่มขยายตัวท่านก็ยิ่งถูกเพ่งมองจากบุคคลหลายฝ่ายมากยิ่งขึ้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลบางคนก็เพ่งมองท่านว่าเป็นแหล่งส่งกำลังบำรุงให้พวกป่า ทางพวกป่าก็จับตามองว่าท่านเป็นสายสืบให้ทางราชการโดยที่ท่านอาจารย์วันก็ปฏิบัติตนตามปกติตามพระธรรมวินัย ตามประเพณีของพระธุดงค์กรรมฐาน ไม่มีความฝักใฝ่ในทางใดทางหนึ่งเพราะไม่ใช่หน้าที่ของพระที่จะทำเช่นนั้น พระเจ้าพระสงฆ์จะทรงตัวอยู่ได้ก็ต้องอาศัยชาวบ้านเป็นผู้อุปถัมภ์ด้วยความเคารพ บูชา เพราะการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ข่าวเรื่องการเพ่งมองและการปองร้ายนี้ ทำให้พวกญาติและศานุศิษย์ทั้งฝ่ายพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาคิดจะนิมนต์ให้ท่านลงจากวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม ไปอยู่ที่บ้านคำตานาวัดพุฒาราม ซึ่งท่านเคยอยู่จำพรรษาก่อนที่จะขึ้นมาอยู่ที่ถ้ำอภัยดำรงธรรม แต่ท่านปฏิเสธ เพราะเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว และเรื่องความตายก็ไม่มีใครจะหลบหลีกได้ จะอยู่ในน้ำ บนบก บนอากาศ หรือในซอกเขาที่ไหนก็ตาม มัจจุราชย่อมตามทันเสมอ

อีกเรื่องหนึ่งที่เป็นข่าวใหญ่ก็คือ เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2513 พระอาจารย์วันได้รับนิมนต์ให้ไปเจริญพระพุทธมนต์เนื่องในงานแต่งงานที่บ้านส่องดาว ตำบลส่องดาว กิ่งอำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร ธรรมเนียมของประชาชนในถิ่นนั้นมักนิยมอาราธนานิมนต์พระไปเจริญพระพุทธมนต์ และฟังพระธรรมเทศนาในตอนเย็นด้วย

ตอนเช้าของวันใหม่ทางเจ้าภาพได้ถวายอาหารบิณฑบาตท่านพระอาจารย์วัน พร้อมด้วยพระ

สงฆ์และสามเณรรวม 7 รูป หลังจากเจริญพระพุทธมนต์เสร็จก็มีการแสดงพระธรรมเทศนา กว่าจะออกจากบ้านงานกลับวัดก็มืดค่ำ ซ้ำยังต้องเดินเท้าไปตามถนน ร.พ.ช. ซึ่งตัดผ่านทุ่งนาจากหมู่บ้านส่องดาวผ่านไปข้างวัดโนนสะอาด พอเดินมาได้ประมาณ 4-5 เส้นจากหมู่บ้านก็โดนยิงจากทหารด้วยปืนเอ็ม 16 แต่พระอาจารย์วันและหมู่คณะก็ยังคงเดินกลับมาตามปรกติ โดยไม่ได้ใส่ใจว่าเขายิงคณะของท่านหรือยิงใคร เพราะในยุคนั้นเขตกิ่งอำเภอส่องดาวอยู่ในภาวะที่ทางการห้ามประชาชนออกนอกบ้านในเวลาค่ำคืน ทางราชการได้ส่งทหารกองร้อยเคลื่อนที่ไปลาดตะเวน จึงเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว ซึ่งอันที่จริงก็ไม่ใช่ความผิดของฝ่ายทหารที่ยิง เพราะทางราชการได้ประกาศห้ามไว้แล้ว แต่ก็เป็นความจำเป็นที่พระสงฆ์จะต้องกลับวัดหลังจากเสร็จพิธี เหตุการณ์เรื่องนี้พระอาจารย์วัน ผู้เป็นหัวหน้าก็ไม่ติดใจร้องเรียนต่อทางการแต่อย่างไร และภายหลังผู้บังคับบัญชาทหารก็ได้ไปขอขมาโทษ

พ.ศ. 2518 พระอาจารย์วันได้ไปจำพรรษาที่วัดป่าบ้านใหม่ท่าขันทอง ตำบลแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และในวันที่ 13 ตุลาคม ของปีนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ได้เสด็จไปเยี่ยมพระอาจารย์วัน ที่ถ้ำพวง ภูผาเหล็ก อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร เพื่อทรงสนทนาธรรมะเป็นการส่วนพระองค์และทรงเยี่ยมประชาชนในถิ่นนั้นด้วย หลังจากออกพรรษาแล้ว พระอาจารย์วันจึงได้กลับมาอยู่ที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรมตามเดิม

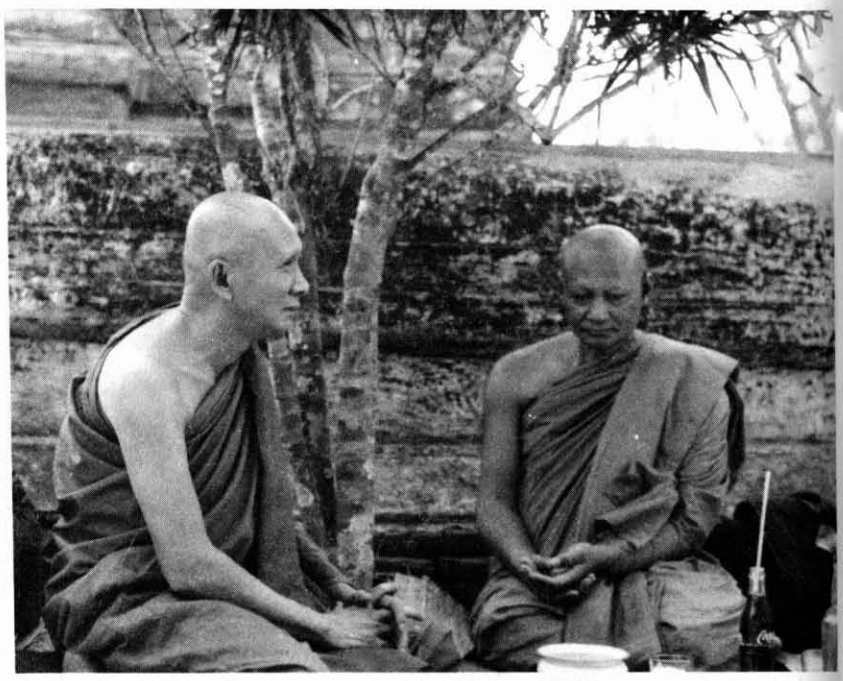

สมเด็จพระญาณสังวรสนทนาธรรมกับพระอาจารย์วันฯ ที่ถานพระธาตุจอมกิตติ เชียงแสน

พ.ศ. 2519 ได้มีลูกศิษย์ไปที่วัดของท่าน เพื่อทาบทามให้ท่านรับสมณศักดิ์ ท่านก็ได้ชี้แจงความเหมาะสม ไม่เหมาะสมให้ฟังว่าท่านเองเป็นพระป่าไม่เหมาะสมกับยศศักดิ์ที่สูงส่งเช่นนั้นท่านจึงปฏิเสธ

พ.ศ. 2520 วันที่ 5 ธันวาคม องค์พระประมุขทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งพระอาจารย์วัน อุตฺตโม *เป็นพระราชาคณะที่ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร* เป็นกรณีพิเศษ โดยที่ท่านไม่รู้ตัวมาก่อน แต่ท่านก็ต้องยอมรับเพราะพระสงฆ์ก็อยู่ภายใต้บรมโพธิสมภารของพระองค์ และพระองค์ก็ทรงเป็นศาสนูปถัมภกด้วย

พ.ศ. 2521-2522 พระอุดมสังวรวิสุทธิเถรหรือพระอาจารย์วันได้จำพรรษาอยู่ที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรมอย่างปรกติสุข

พ.ศ. 2523 เดือนเมษายน ท่านได้รับอาราธนานิมนต์ทางกรุงเทพมหานคร พร้อมด้วยพระคณาจารย์อื่น ๆ อีก 4 รูป คือ พระอาจารย์บุญมา จิตเปโม พระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ พระอาจารย์สิงห์ทอง

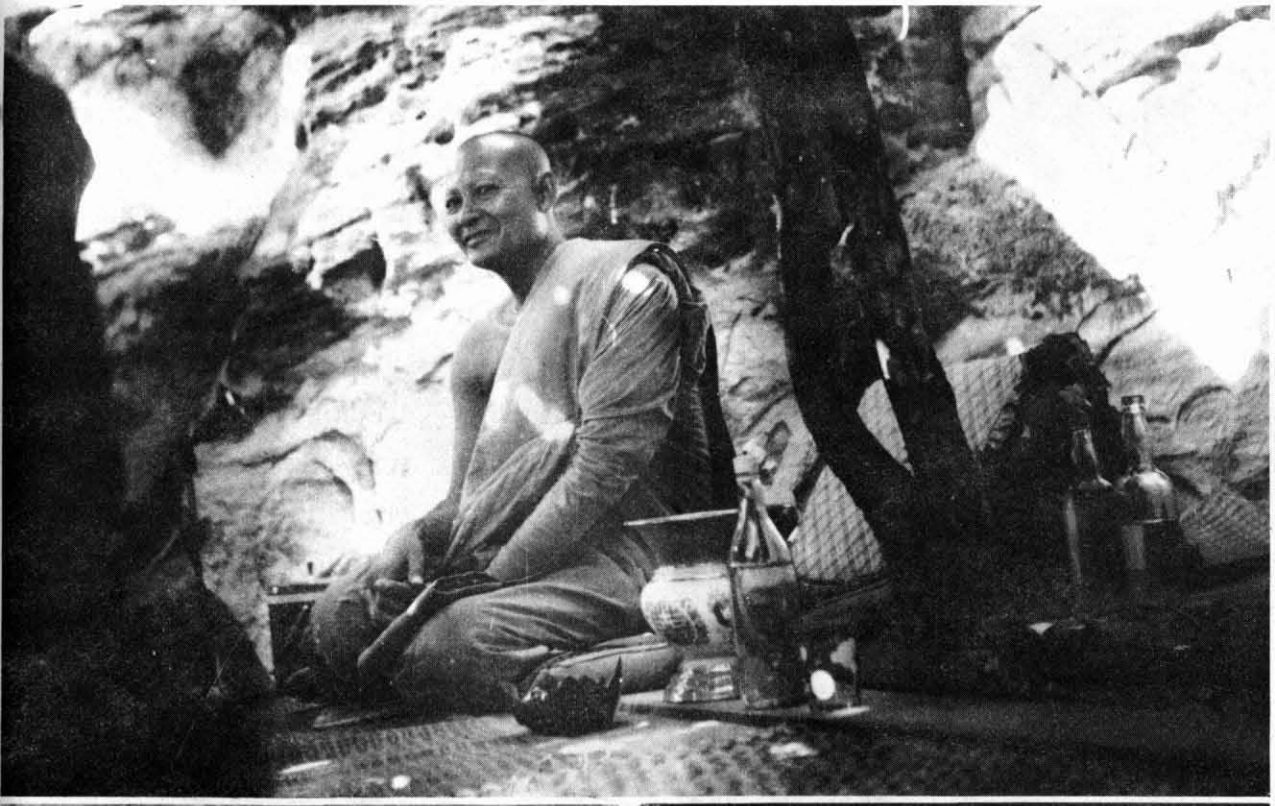

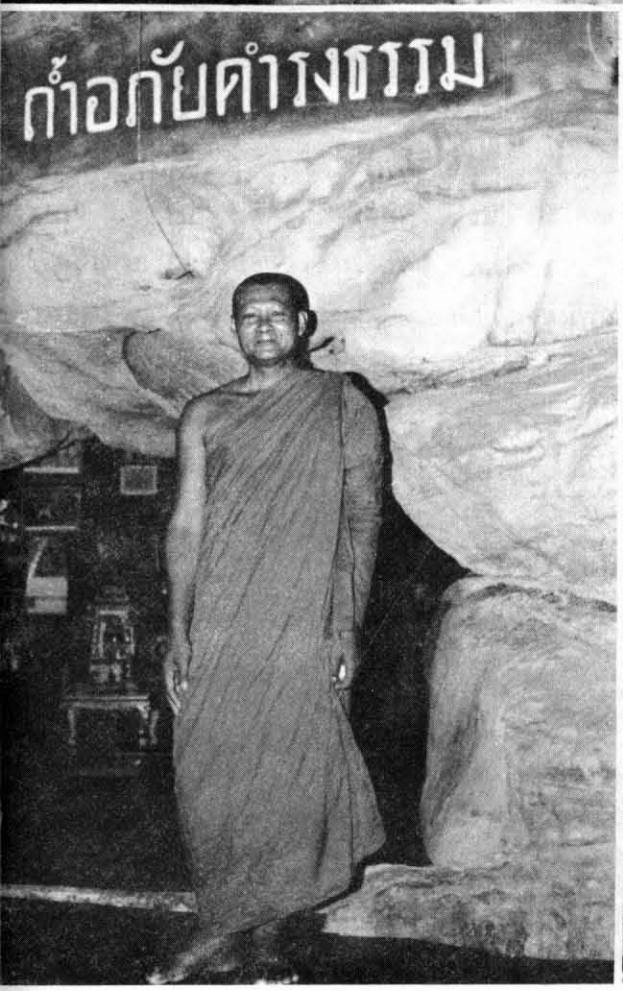
ถ้ำอภัยคำรงธรรม

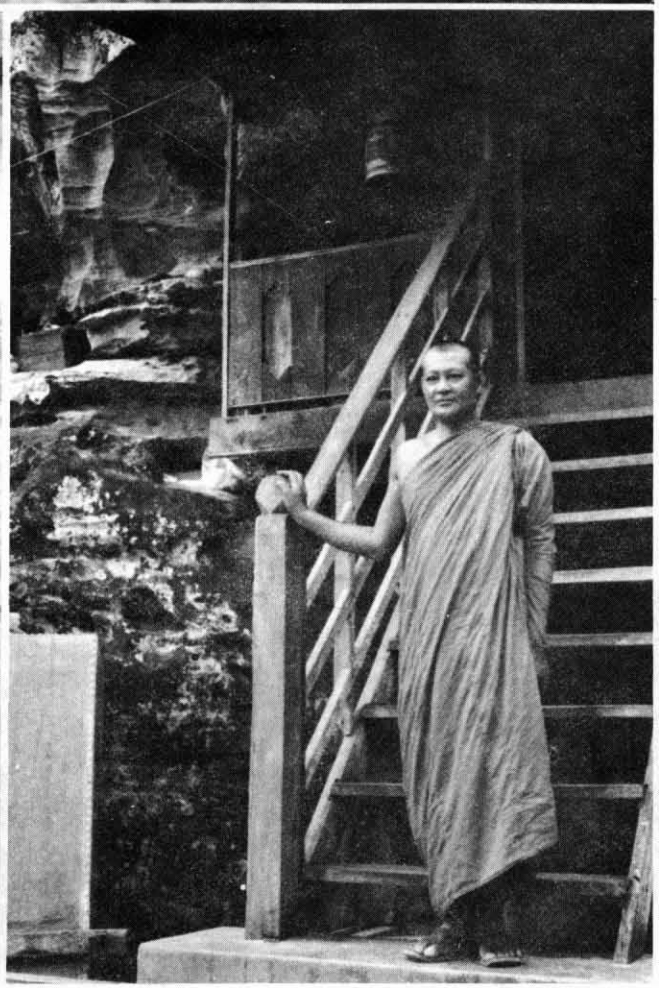

ธมฺมวโร พระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม จึงได้ไปรวมกันที่ จังหวัดอุดรธานี เพื่อขึ้นเครื่องบิน เพราะลูกศิษย์ต้องการถวายความสะดวกและรวดเร็วในการเดินทาง ได้ขึ้นเครื่องบินที่ อุดรธานี เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2523 เมื่อเครื่องบินมาถึงเขตจังหวัดปทุมธานี อำเภอคลองหลวง เหลือระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตรเศษ เครื่องบินได้ตั้งลำและลดเพดานบินเพื่อเตรียมลงสู่สนาม . แต่เนื่องจากเครื่องบินได้ประสบพายุหมุนและประกอบกับฝนตกหนัก เครื่องบินจึงเสียหลักตกลงที่ท้องนาเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พระอาจารย์วันพร้อมด้วยคณะจึงถึงแก่มรณภาพพร้อมด้วยผู้โดยสารอีกเป็นจำนวนมาก ที่รอดชีวิตเป็นผู้ที่นั่งทางส่วนหางของเครื่องบิน เพราะส่วนหางของเครื่องบินยังอยู่ในสภาพดี เมื่อพระอาจารย์วัน และคณะ ถึงแก่มรณภาพแล้วจึงนำศพไปตกแต่งบาดแผลที่โรงพยาบาลภูมิพลและนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่ วัดพระศรีมหาธาตุ โดยอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ทั้ง 7 วัน วันแรกพระราชทานหีบทองทึบ วันต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถรับสั่งให้เปลี่ยนใหม่เพราะทรงเห็นว่าไม่

(บน) พระอาจารย์บุญมา ธิตเปโม
(ล่าง) ซากเครื่องบินที่ประสบอุบัติเหตุ

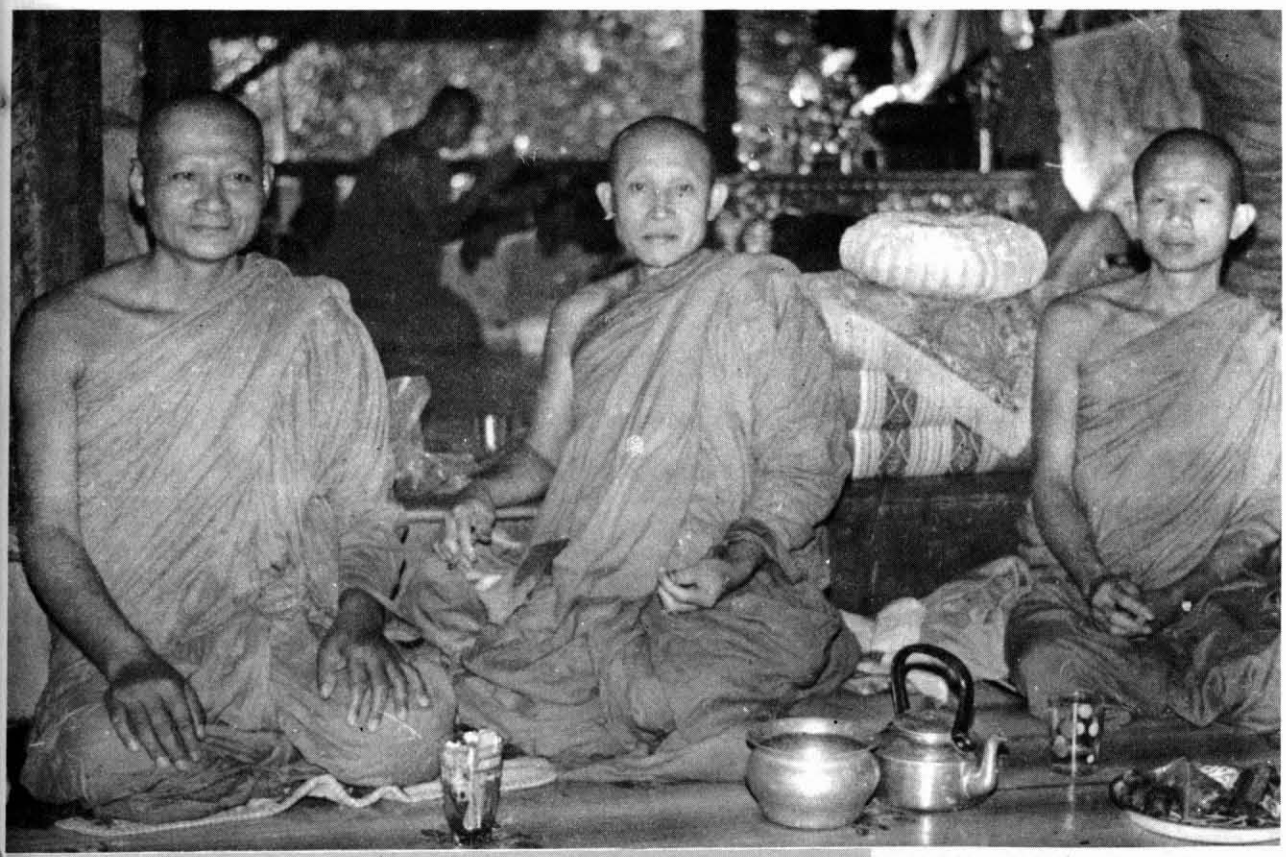

(บน) พระอาจารย์วัน อุตฺตโม พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ พระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม
(ล่าง) พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร

สวยงาม จึงได้เปลี่ยนเป็นหีบลายทอง

หลังจาก 7 วันแล้ว ในวันที่ 5 พฤษภาคม สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธ สถิตมหาสีมารามทรงเป็นเจ้าภาพ วันที่ 6 พฤษภาคม คณะรัฐบาล ซึ่งมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นประธาน พร้อมด้วยคณะศิษย์ที่อยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นเจ้าภาพ นับว่าเป็นเกียรติประวัติแก่ พระอาจารย์วัน และคณะที่จากไปอย่างยิ่งยวด ยังความปลื้มปิติยินดีแก่

ญาติ เพื่อนสหธรรมิก ลูกศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือของพระอาจารย์วันและคณะหาที่สุดมิได้ เมื่อครบกำหนดการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายที่วัดพระศรีมหาธาตุแล้ว ก็ได้อัญเชิญศพพระอาจารย์วัน และคณะกลับสู่ยังวัดเดิม โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้หัวหน้าแผนกพระราชพิธีเป็นผู้ดูแลโดยตลอด สำหรับรถยนต์ที่เชิญศพ พระคณาจารย์ต่าง ๆ คุณหมอปัญญา ส่งสัมพันธ์ แห่งโรงพยาบาล แพทย์ปัญญา เป็นผู้จัดหา และได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลต่าง ๆ เป็นอย่างดียิ่ง

วันพุธที่ 7 พฤษภาคม 2523 เวลา 04.00 น. รถเชิญศพได้เคลื่อนออกจากวัดพระศรีมหาธาตุ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร โดยมีรถตำรวจทางหลวงนำ ถัดมาเป็นรถหลวง รถพระอาจารย์สมชาย จิติวิริโย และรถเชิญศพพระอาจารย์วัน ตามลำดับ เวลา 07.00 น.เศษ ขบวนเชิญศพถึงจังหวัดนครราชสีมา มีพระภิกษุสามเณรซึ่งมีพระชินวงศาจารย์ พระครูคุณสารสัมบัน พร้อมด้วยอุบาสกอุบาสิกาได้นำข้าวห่อมาต้อนรับคณะเชิญศพ และมาเคารพศพเป็นจำนวนมาก หลังจากพระฉันอาหารและเจ้าหน้าที่

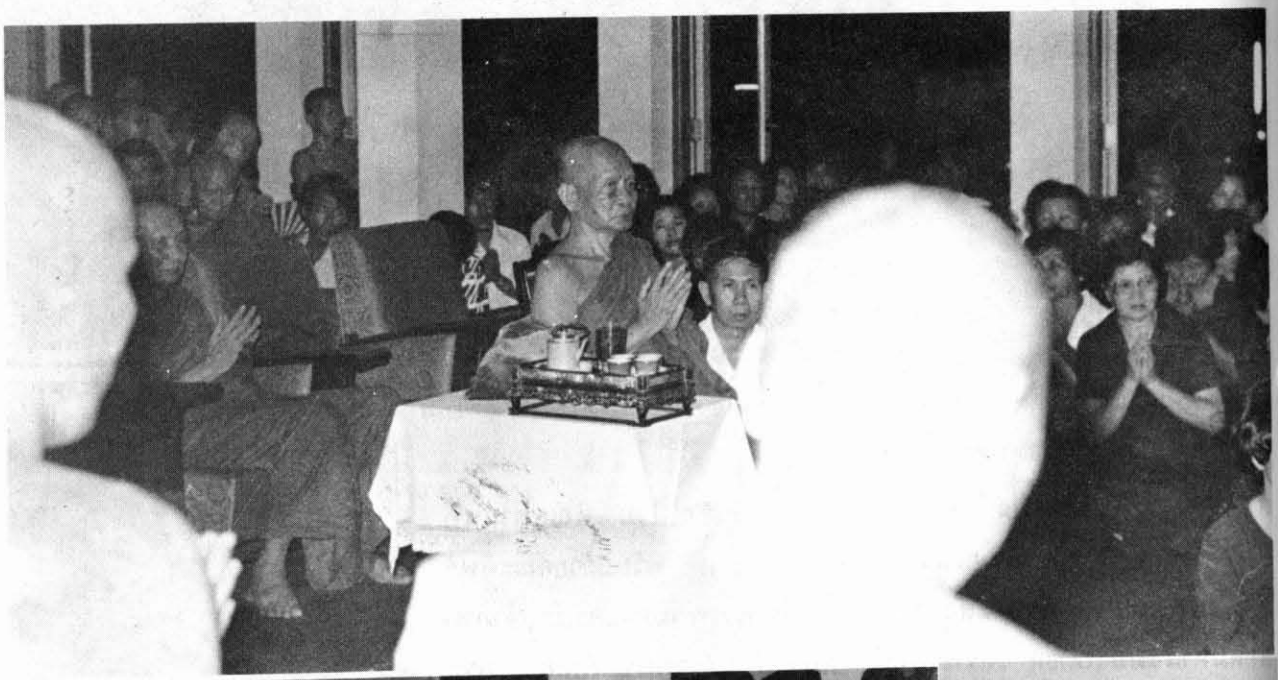

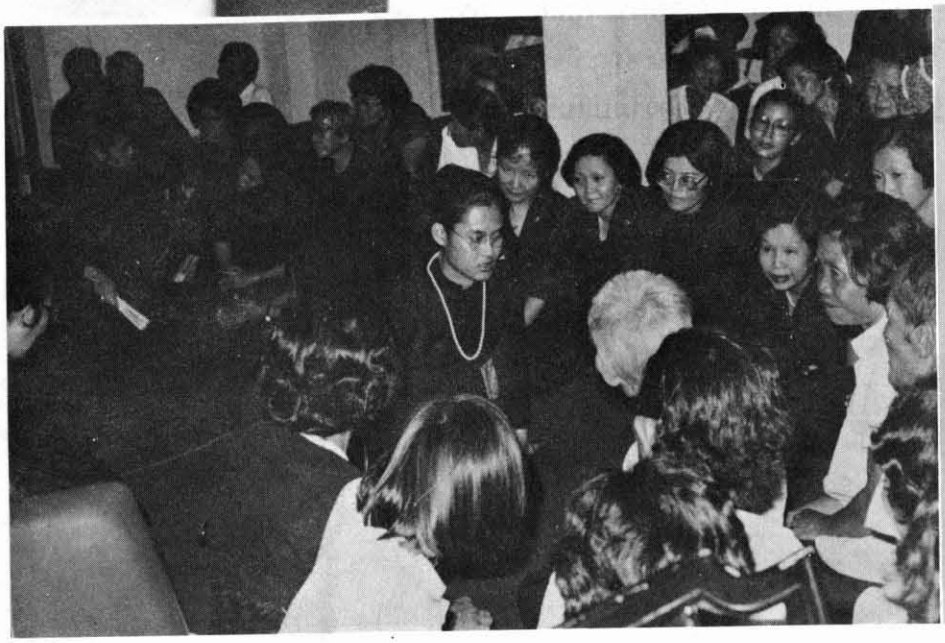

(บน) สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นเจ้าภาพในการบำเพ็ญกุศลศพพระอาจารย์วัน
(ซ้าย) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารีเสด็จไปร่วมบำเพ็ญกุศลพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ (ขวา)

ศพพระคณาจารย์ที่ตั้งบำเพ็ญกุศลที่ วัดพระศรีมหาธาตุ

รถพยาบาลหลายคันจากโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ เชิญศพพระอาจารย์วัน และพระคณาจารย์ต่าง ๆ เดินทางจากวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ไปถึงวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี บรรดาพระภิกษุสามเณรและประชาชนไปคอยเคารพศพอยู่อย่างคับคั่ง

รับประทานอาหารเสร็จแล้ว ขบวนเชิญศพได้ออกเดินทางต่อไปถึงวัดโพธิสมภรณ์ อุดรธานี เมื่อเวลา 12.30 น. ทางวัดโพธิสมภรณ์และชาวจังหวัดอุดรธานี ได้จัดต้อนรับเป็นอย่างดี ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ได้นำประชาชนหลายจังหวัดมารอและเคารพศพเสร็จแล้ว เวลาประมาณ 14.00 น.เศษ รถเชิญศพจึงได้แยกย้ายกันไปยังวัดต่าง ๆ สำหรับศพพระอาจารย์วัน ได้ไปถึงวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม เมื่อเวลา 17.00 น. นับว่าการเชิญศพถึงวัดได้รับความสะดวกสบายปลอดภัยทุกประการ

เมื่อเชิญศพไปถึงวัดแล้วได้ตั้งบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร เป็นเจ้าภาพ ต่อจากนั้นก็มีหน่วยงานต่าง ๆ รับเป็นเจ้าภาพติดต่อมาอีกหลายราย ประชาชนทั้งใกล้และไกลได้มาคารวะศพและเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมจนถึงปัญญาสมวาร (50 วัน) และสตมวาร (100 วัน) โดยอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ผู้แทนพระองค์ไปเป็นประธาน นับว่าเป็นมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ หลังจาก 100 วันแล้วก็ยังเปิดให้ประชาชนได้บำเพ็ญกุศลเรื่อยมาเพื่อสนองความต้องการของประชาชน

วันที่ 13 พฤศจิกายน 2523 เวลาประมาณ 18.00 น. สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมคารวะศพ และทรงเยี่ยมประชาชนที่มาถวายการต้อนรับ ที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว เป็นการส่วนพระองค์

วันที่ 25 พฤษภาคม 2523 เวลาประมาณ 18.00 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จเยี่ยมคารวะศพ ทรงวางพวงมาลาและทรงจัดดอกไม้ถวายเป็นการส่วนพระองค์

ผลงานโดยสรุปของ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม)

พระอาจารย์วัน อุตฺตโม เป็นนักปฏิบัติมาตั้งแต่เริ่มแรกที่เข้าสู่พระธรรมวินัย จึงมิได้มุ่งในการทำงาน แต่ก็ได้ช่วยเหลือเพื่อนสหธรรมิกเมื่อมีการงานเกิดขึ้นในวัดที่ไปอยู่ การก่อสร้างถาวรวัตถุจึงไม่ปรากฏนักในระยะต้น ๆ มามีผลงานขึ้นบ้างสมัยที่ท่านมาอยู่

ตลอดทางเข้าวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม ชาวบ้านสองข้างทางต่างก็จัดทำซุ้มสักการะเมื่อขบวนศพพระอาจารย์วัน ผ่านเข้าไป

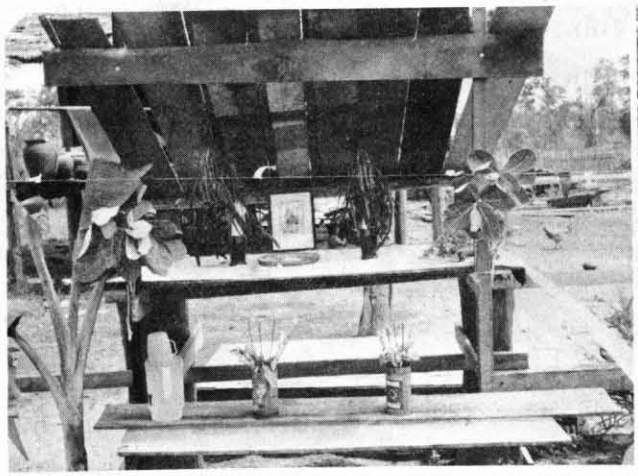

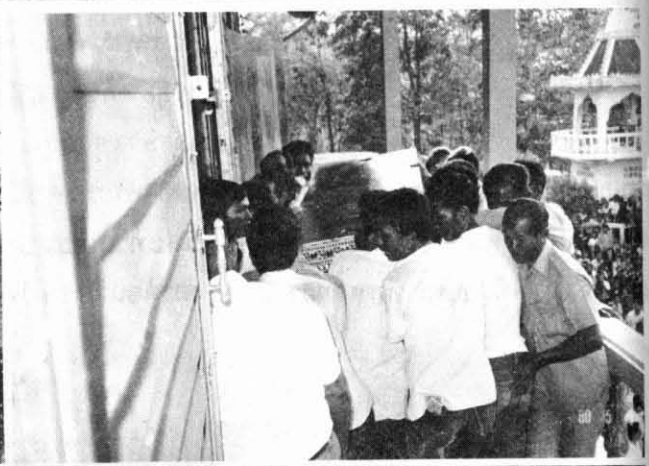

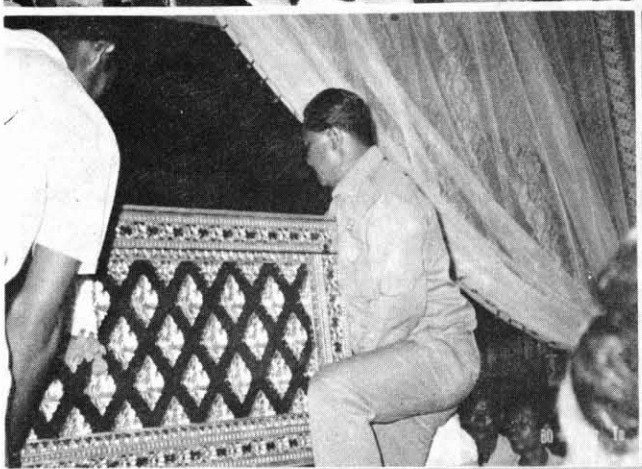

(สองภาพบน) ส่วนหนึ่งของชุมสักการะขณะขบวนศพพระอาจารย์วันผ่านเข้าไปในวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม (กลางซ้าย) รถนำศพพระอาจารย์วันเข้าไปถึงบริเวณวัด (กลางขวา) ยกศพขึ้นศาลาที่ไว้บำเพ็ญกุศล (ล่างซ้าย) ขณะยกศพขึ้นตั้ง (ล่างขวา) ขณะตั้งศพมีชาวบ้านและศิษยานุศิษย์ไปเคารพศพแน่นขนัดไปทั้งศาลา (ภาพทางหน้าขวา) ศพพระอาจารย์วันที่ตั้งบำเพ็ญกุศลอยู่บนศาลา

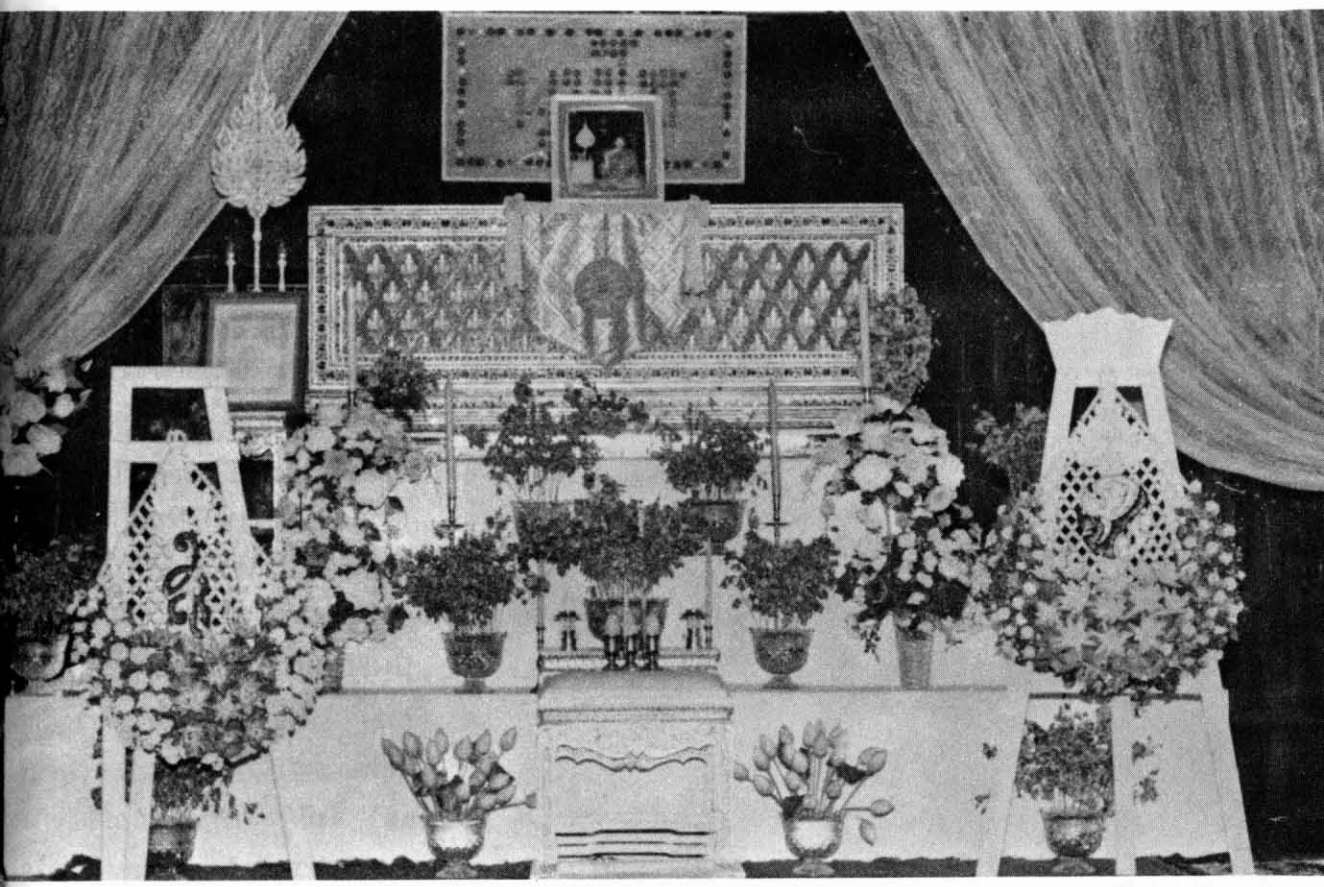

วัดถ้ำอภัยดำรงธรรมเพราะการก่อสร้างใด ๆ บนภูเขาหรือเชิงเขาทำยากกว่าที่พื้นราบเป็นอันมาก ดังนั้นวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จึงไม่มีถาววัตถุอะไรมากมายนัก มีเพียงศาลาการเปรียญหลังเดียวเท่านั้นที่ดูใหญ่โตเพราะศาลาการเปรียญเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากมีประชาชนมารับการอบรมฟังเทศน์ในวันพระเทศกาลเข้าพรรษาวันละ 300-500 คน ส่วนกุฏิที่ค่อนข้างใหญ่ก็มีเพียงหลังเดียวที่คุณธเนศ เอียสกุล สร้างถวาย นอกนั้นเป็นเพียงกุฏิไม้อยู่ได้เพียงองค์เดียว แบบกุฏิกรรมฐานทั่ว ๆ ไป ที่เห็นว่าท่านริเริ่มสร้างที่สำคัญก็คือ การสร้างทางขึ้นถ้ำพวง เพราะท่านเห็นว่าประชาชนในถิ่นนั้นไม่มีอะไรที่เป็นถาววัตถุสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน เมื่อสร้างทางขึ้นไปแล้วจึงได้ริเริ่มสร้าง พระพุทธรูปปางนาคปรกที่ถ้ำพวง โดยขนานพระนามพระพุทธรูปว่า พระมงคลมุจจลินท์ โดยถือเอานิมิต พระพุทธรูปปางที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุติสุขอยู่ที่ต้นไม้มุจจลินท์ มีพญานาคแผ่พังพานเพื่อกันฝน หลังจากสร้างพระพุทธรูปเสร็จแล้วท่านจึงจัดให้มีงานเทศกาลต้นเดือนเมษายนทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นการสร้างคนทางใจโดยอาศัยวัตถุเป็นเครื่องนำ ความดำริขั้นต่อไปที่ท่านตั้งใจไว้ คือ สร้างเจดีย์บนผาดงก่อถัดจากถ้ำพวงขึ้นไป ซึ่งเป็นหลังเขาที่สูงที่สุดในบริเวณนั้น แต่น่าเสียดายท่านมาด่วนจากไปเสียก่อน

ความดำริและการสร้างที่เป็นการอนุเคราะห์แก่ประชาชน

ท่านเจ้าคุณพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม) ท่านอยู่ที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม เป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่าสถานที่แห่งอื่น ๆ คืออยู่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึง พ.ศ. 2523 มีเพียงปี พ.ศ. 2518 เท่านั้นที่ไปจำพรรษาที่อื่น ท่านเห็นความจำเป็นและความลำบากของชาวบ้านจึงได้ริเริ่มโครงการต่าง ๆ คือ

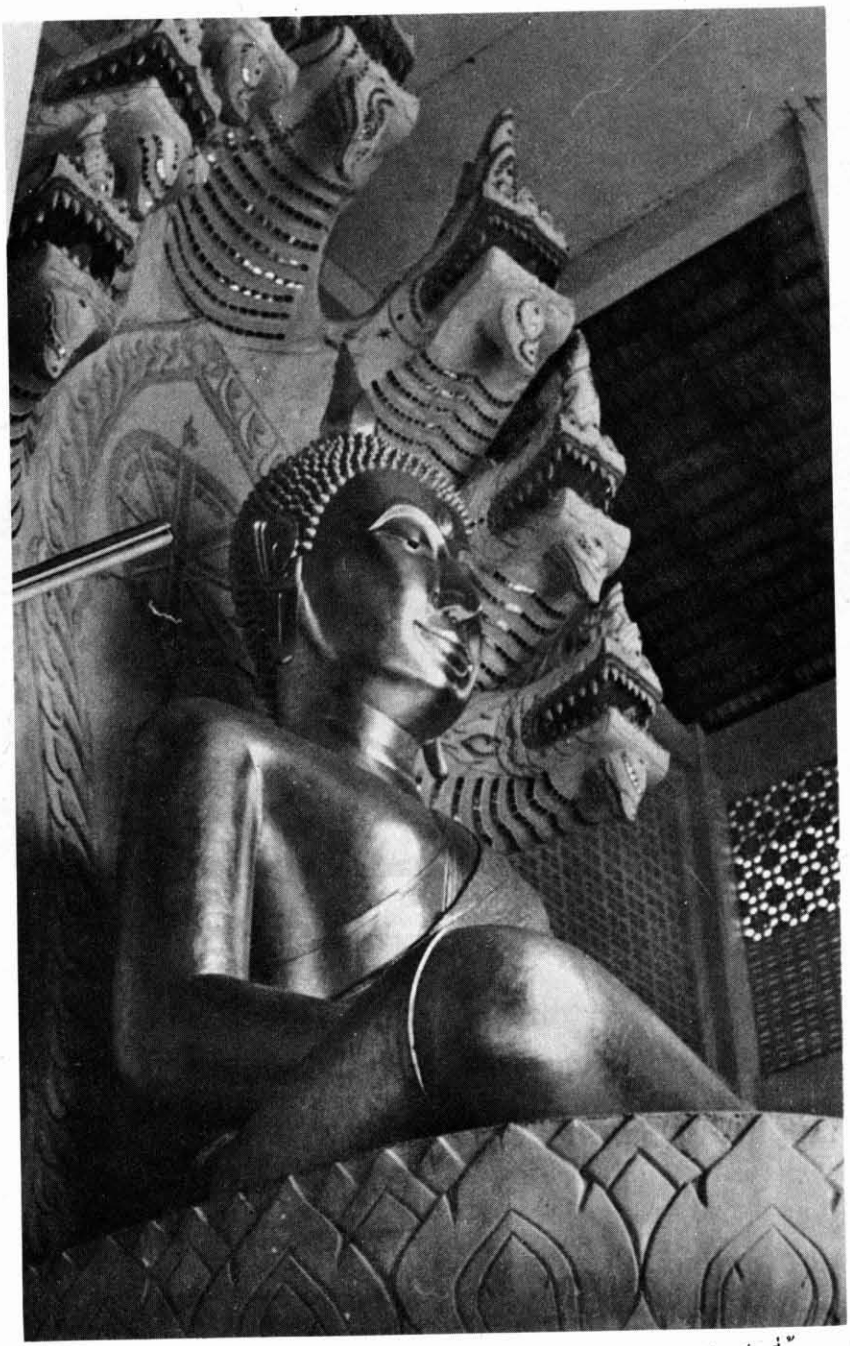

พระมงคลมุจจลินท์ ที่ถ้ำพวง

1. สร้างโรงเรียนอภัยดำรงธรรม เพื่อให้เด็กบ้านท่าวัดและบ้านถ้ำติ้วมีที่เล่าเรียน เมื่อดำเนินการสร้างไปแล้วทางราชการจึงได้ช่วยเหลือบ้างและอนุเคราะห์แจกทุนแก่เด็กนักเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ หลายโรงเรียน บางโรงเรียนก็ได้อนุเคราะห์สร้างถังเก็บน้ำฝนสำหรับบริโภค โดยให้ปัจจัยค่าอุปกรณ์ แต่ให้ทางโรงเรียนช่วยจัดทำเพื่อจะได้ช่วยกันรักษา เพราะเป็นสมบัติที่เขาช่วยกันสร้าง

2. รับเป็นผู้อุปถัมภ์ ศูนย์เลี้ยงเด็กบ้านเหล่าใหญ่เนื่องจากพัฒนากรและกรรมการหมู่บ้านเหล่าใหญ่ขอร้อง การอุปถัมภ์ศูนย์แห่งนี้ได้มีผู้ร่วมบริจาคจากบุคคลหลายฝ่าย และท่านยังได้อุปถัมภ์ศูนย์เลี้ยงเด็กอีก 2 แห่งคือ ศูนย์เลี้ยงเด็กบ้านส่องดาว และศูนย์เลี้ยงเด็กบ้านท่าศิลา

3. สร้างอ่างเก็บน้ำที่เชิงเขาและทำถังกรองไปให้ชาวบ้านใช้โดยไม่ต้องมีเครื่องสูบ เพราะเป็นการต่อน้ำจากที่สูง โครงการแรกที่ทำคือโครงการห้วยมะไฟสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ นอกจากนี้ยังมีอีก 3 โครงการคือ โครงการคำจวง โครงการห้วยหาด และโครงการคำหลวง สำหรับโครงการคำจวงได้เริ่มสร้างไปบ้างแล้วสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ส่วนโครงการห้วยหาด และคำหลวงเป็นแต่เพียงดำริไว้ เมื่อท่านมรณภาพแล้ว จึงมีผู้ที่เคารพนับถือและทางราชการช่วยกันจัดทำจนแล้วเสร็จทั้ง 3 โครงการ โดยเฉพาะโครงการคำจวง โครงการห้วยหาด สำเร็จลงได้เพราะพระบารมีปกเกล้าฯสนองความดำริของพระอาจารย์วัน โดยมีผู้มีจิตศรัทธาโดยเสด็จพระราชกุศลที่สำคัญ 2 ท่านคือ คุณเฉลียว อยู่วิทยา และคุณทวี โกวัฒนะ และยังมีคนอื่น ๆ ช่วยกันสมทบ เมื่อทั้ง 4 โครงการ สำเร็จลงแล้ว อำเภอส่องดาวจะมีน้ำประปาใช้ทุกหมู่บ้าน ทั้งยังขยายไปถึงเขตอำเภอที่ใกล้เคียงอีกหลายหมู่บ้าน เช่น เขตอำเภอวาริชภูมิ อำเภอสว่างแดนดิน กิ่งอำเภอไชยวาน นับว่าเป็นความดำริและการสร้าง ที่มีประโยชน์แก่ประชาชนเป็นอันมาก เมื่อทำสำเร็จแล้วก็มอบให้หมู่บ้านต่าง ๆ ช่วยกันดูแลรักษาซ่อมแซม

ในโอกาสต่อไป แต่การสร้างที่สำเร็จได้ดังกล่าวท่านผู้อ่านพึงทราบว่ามิใช่ว่าพระอาจารย์วัน หรือวัดถ้ำอภัยดำรงธรรมมีปัจจัยมากมายหรือร่ำรวยแต่ประการใด ทุกท่านก็คงเข้าใจแล้วว่า พระเจ้าพระสงฆ์มิใช่พ่อค้า การเลี้ยงชีพทุกอย่างต้องอาศัยชาวบ้าน แต่เหตุที่มีปัจจัยไปช่วยเหลือในกิจการนั้น ๆ ก็เนื่องจากความเคารพนับถือในพระอาจารย์วัน เมื่อมีผู้ที่เคารพนับถือมาหา

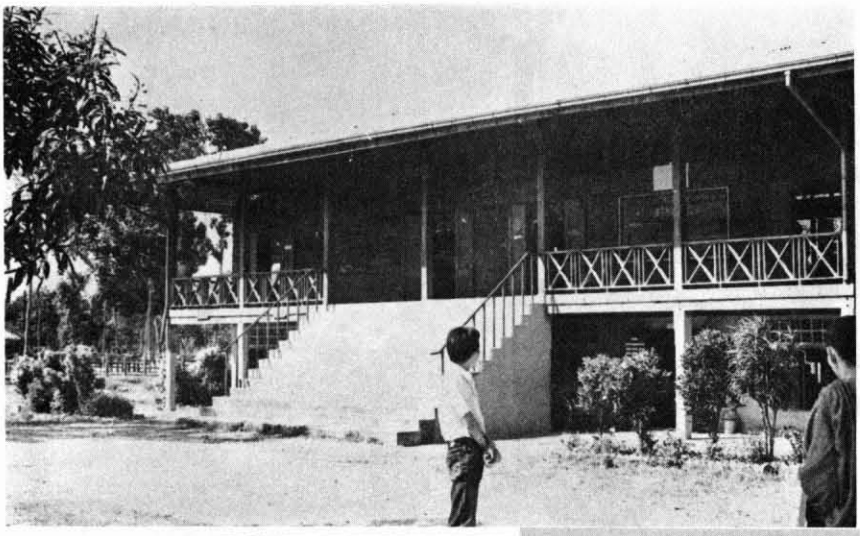

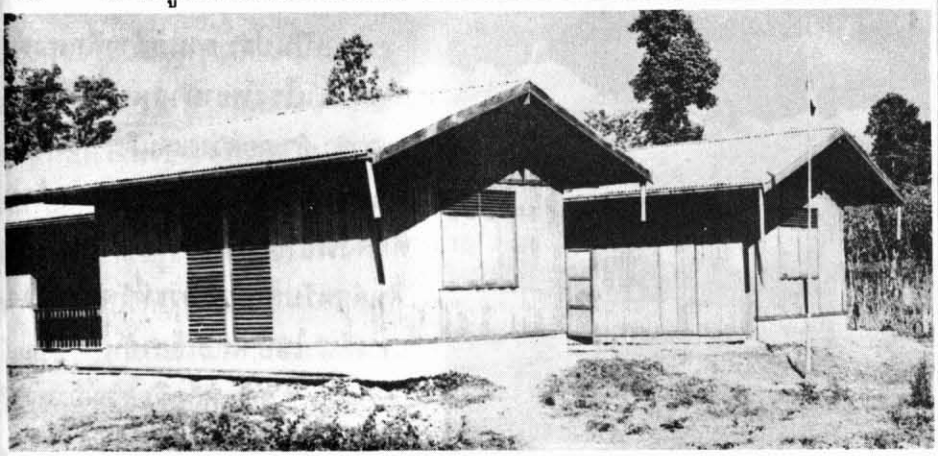

(บน) ร.ร.อภัยดำรงธรรมที่พระอาจารย์วันสร้างไว้เพื่อให้เด็ก ๆ บ้านท่าวัดและบ้านถ้ำตั้วได้เข้ารับการศึกษา

(กลาง) ศูนย์เลี้ยงเด็กบ้านเหล่าใหญ่ ซึ่งพระอาจารย์วันเป็นผู้อุปถัมภ์

(ล่าง) บรรดาครูและเด็กในศูนย์เลี้ยงเด็กบ้านเหล่าใหญ่

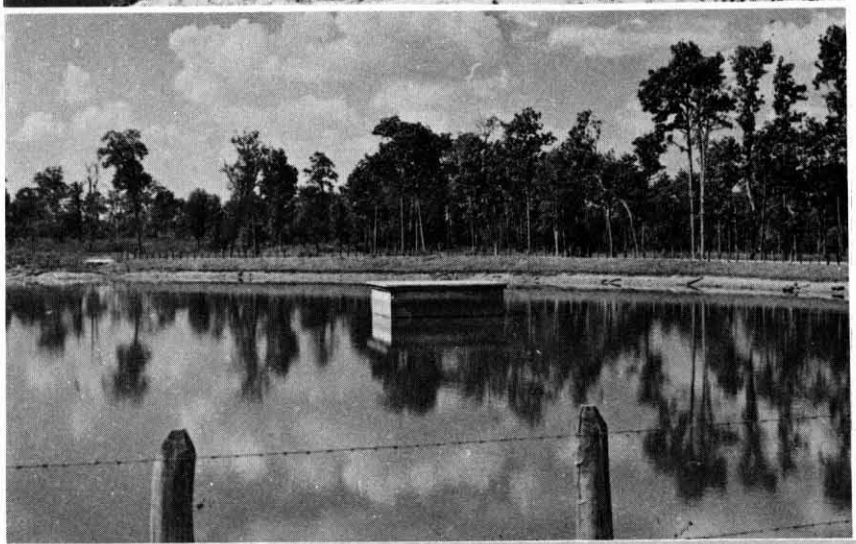

โครงการเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านเพื่อให้ได้ใช้น้ำในการบริโภคและการเกษตร ซึ่งพระอาจารย์วันเป็นผู้ริเริ่มและจัดทำขณะยังมีชีวิตอยู่ (บน) โครงการคำจวง (กลาง) โครงการคำหลวง (ล่าง) โครงการห้วยมะไฟ

ท่านก็เทศน์หรือชี้แจงโครงการต่าง ๆ ให้ฟัง ท่านไม่เคยพูดว่า ขอให้คนนั้นช่วยโครงการนั้น ๆ เป็นเพียงเทศน์ หรือแสดงโครงการต่าง ๆ ให้ฟัง ผู้มีศรัทธาก็บริจาคเพื่อโครงการนั้น ๆ โดยเฉพาะและอีกประการหนึ่งเป็นการบริจาคผ่านครูบาอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือ จึงไม่มีการรั่วไหล ผู้ที่ไม่มีปัจจัยจะบริจาคก็สละแรงงาน จึงทำให้ได้ผลงานมากกว่าการลงทุนไปหลายเท่า

4. เป็นประธานสร้างตึกสงฆ์อาพาธในโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ปัจจัยที่เหลือจากสร้างตึกสงฆ์อาพาธได้นำไปสร้างที่พักฟื้นสำหรับสงฆ์อาพาธที่วัดศรีสว่างแดนดิน ในอำเภอเดียวกัน

4.1 ช่วยเหลือตึกสงฆ์อาพาธในโรงพยาบาลอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

4.2 ช่วยเหลือโรงพยาบาลอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ผลงานที่สำคัญที่สุดของท่านพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร

คือการเผยแผ่ เพราะพระธรรมเทศนาของท่านเป็นที่สนใจของประชาชน จึงได้รับนิมนต์ไปในที่ต่าง ๆ แทบไม่มีเวลาอยู่วัด ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างเด่นชัดก็คือการทำบุญประจำปีของวัดพระกรรมฐานทั่ว ๆ ไปจะไม่มีมหรสพ แต่จะมีการนิมนต์พระอาจารย์ต่าง ๆ มาแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อเป็น

การอบรมศีลธรรม นั่งสมาธิภาวนา ผู้นิมนต์พระสงฆ์ไปแสดงธรรม มักจะจัดให้พระอาจารย์วัน ขึ้นแสดงธรรมเป็นองค์สุดท้ายเสมอ เนื่องจากพระธรรมเทศนาของท่านเป็นที่สนใจของประชาชน และสาเหตุ ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือในท่านก็เพราะได้รับการอบรมได้ฟังธรรมจากท่านเป็นประการสำคัญ ถ้ามองดูผิวเผินคล้ายกับว่าท่านเห็นแก่ลาภสักการะ แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วท่านมีความเมตตาอยากจะสงเคราะห์ แนะนำให้ประชาชนมีความเข้าใจในหลักปฏิบัติ เวลาไปเทศน์ในวัดต่าง ๆ ลาภสักการะที่ทายกทายิกาบูชาพระธรรมเทศนาท่านจะมอบให้บำรุงวัดนั้น ๆ เสมอ โดยเฉพาะวัดในชนบท จึงเป็นการไปเพื่อให้มิใช่ไปเพื่อรับ ถ้าหากท่านมุ่งลาภสักการะจริง ๆ เพียงอยู่ประจำที่วัดก็มีประชาชนไปหามาก จนแทบไม่มีเวลาพักผ่อนอยู่แล้ว ลาภสักการะก็มีมากกว่าการไปกิจนิมนต์นอกวัด สุขภาพร่างกายก็ไม่ได้รับความลำบาก

ผลงานทางการคณะ

สมัยที่มีพระธรรมทูต ท่านก็รับภาระออกแสดงธรรมทุกปีเป็นการให้ความร่วมมือด้วยดี งานสอบนักธรรมประจำปีที่วัดคามวาสี บ้านตาลโกน ท่านก็ไปช่วยเหลือและนำนักเรียนพระเณรที่วัดไปสอบทุกปี โดยมิได้ถือว่า วัดถ้ำอภัยดำรงธรรมเป็นสำนักปฏิบัติ เพราะการเรียนการสอบเป็นการเพิ่มความรู้ เมื่อรู้แล้วการแนะแนวในทางปฏิบัติก็สะดวกขึ้น ท่านจึงสนับสนุน

ปฏิปทาพระอาจารย์วัน

พระอาจารย์วัน เป็นผู้ที่โชคดีมากในการเข้ามาสู่พระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะก่อนจะออกบรรพชาเป็นสามเณรก็มียายออกบวชเป็นชีอยู่ก่อนแล้วในสำนักปฏิบัติ เมื่อท่านออกบรรพชาก็ไปอยู่ในสำนักที่ยายบวชอยู่ และได้รับการอบรมในทางปฏิบัติตั้งแต่เริ่มแรกก่อนที่จะไปรับการศึกษานักธรรมและบาลี ในขณะที่เรียนนักธรรมและบาลีก็อยู่ในสำนักปฏิบัติ แต่เพิ่มการเรียนเข้ามาเท่านั้น เพื่ออนุวัตตามทางการคณะสงฆ์ เพราะฉะนั้นท่านจึงยึดมั่นในหลักปฏิบัติมาโดยตลอด และได้เข้าศึกษาอบรมจากครูบาอาจารย์ที่สำคัญ ๆ ในสายปฏิบัติเช่น **พระอาจารย์วัง จิตฺตสาโร พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์พรหม จิรปุญฺโญ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** และอาจารย์องค์สำคัญอื่นอีกเป็นอันมาก พระ

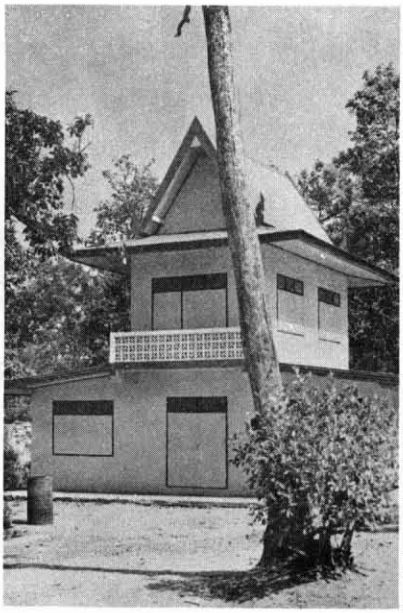

กุฏิพระราชทานที่ถ้ำพวง

อาจารย์วัน จึงได้ยึดแนวทางในการปฏิบัติมาโดยตลอดของชีวิตพรหมจรรย์ พูดถึงอุปนิสัยท่านเป็นผู้ที่พูดน้อยแต่พูดจริงทำจริง อ่อนน้อมต่อผู้ที่มีอายุพรรษามากกว่าเป็นผู้ที่หนักในคารวะ ชอบความเป็นระเบียบ ให้ความอนุเคราะห์แก่สหธรรมิกที่อ่อนกว่า การวางตัวของท่านเสมอต้นเสมอปลายจึงได้รับคำยกย่องสรรเสริญจากพระเถระผู้ใหญ่ และเป็นที่เคารพนับถือ

ศาลาไสยาสน์

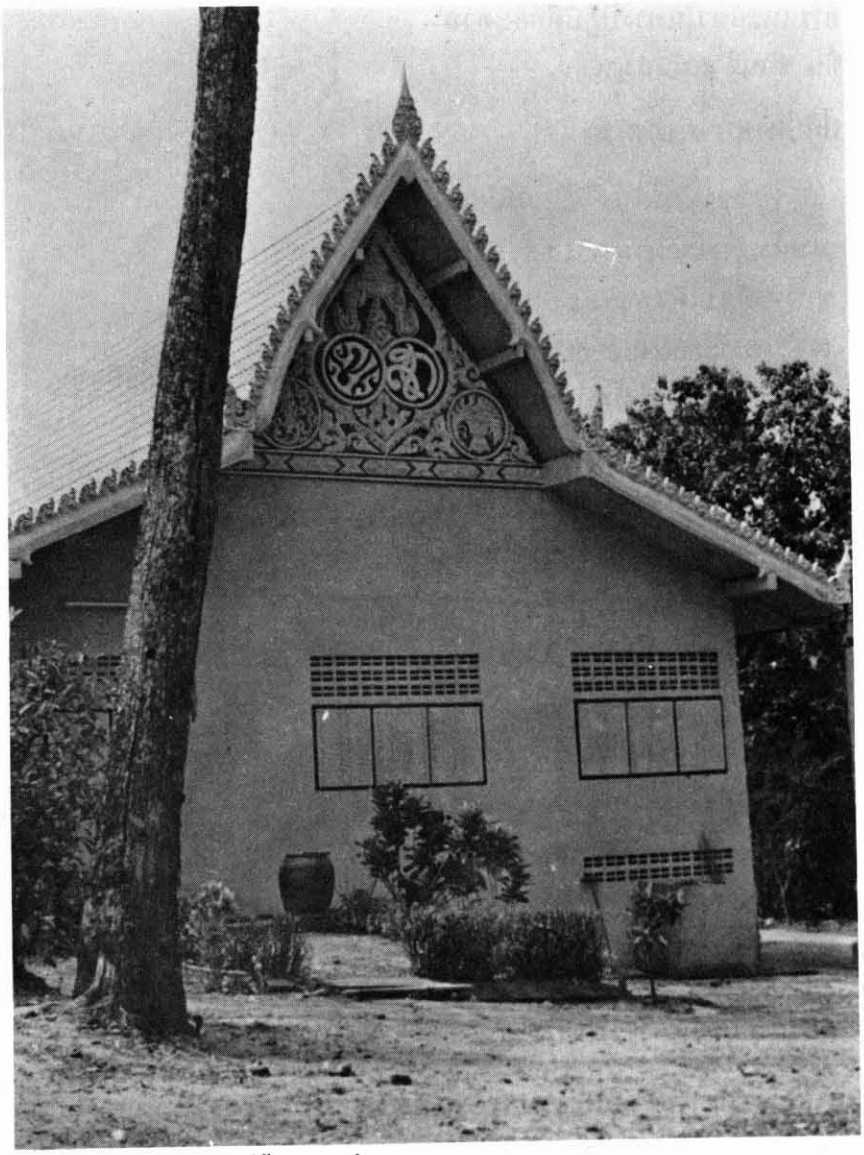

ศาลาพระราชทานที่ถ้ำพวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสร้างพระราชทาน

ของผู้น้อย ผู้ที่ได้เคยอยู่ร่วมสำนักหรือคบหาสมาคมกับท่านทุกคนคงทราบดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอาจารย์วันเป็นผู้ที่ฝึกตนได้ดี เรียบร้อยงดงามในทุกอิริยาบท ทั้งยืน เดิน นั่ง นอน มีผู้วิจารณ์ว่า ท่านพระอาจารย์วันเป็นผู้ที่พอดี ไม่ช้าไม่เร็ว พอเหมาะเสมอในทุกโอกาส

กล่าวถึงทางวาจา ไม่เคยได้ยินท่านใช้คำพูดที่เป็น ผรุสวาจา เมื่อลูกศิษย์ทำผิดหรือล่วงเกินในบางกรณีก็ไม่ใช้คำด่า แต่เป็นคำเทศน์ให้สติ และผู้ที่ถูกเทศน์ก็มีความกลัวจนบางคนถึงกับตัวสั่น ลักษณะของท่านพระอาจารย์วันลูกศิษย์ฝ่ายบรรพชิตก็ดี ญาติโยมที่อยู่ใกล้ชิดก็ดีจะมีความเคารพนับถือ เกรงกลัวท่านมากกว่าผู้ที่อยู่ห่าง มิใช่กลัวถูกด่า แต่กลัวในลักษณะที่ยำเกรง เพราะความเคารพในตัวท่าน

พระอาจารย์วันเป็นผู้ที่ทำตัวของท่านให้เป็นตัวอย่างที่ดี แก่ศิษย์ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือเป็นผู้ที่**"ทำให้ดูมากกว่าบอกให้ทำ"** จึงเป็นที่เคารพรักของศิษย์ทั่วไป

กิจวัตรส่วนตัวของท่านที่ท่านถือปฏิบัติเมื่อเวลาประจำอยู่ที่วัดคือ

1. พอสว่างเข้าสู่ทางเดินจงกรม เมื่อเวลา 6.00 น.

2. ลงไปศาลาการเปรียญทำกิจวัตรและออกบิณฑบาต เวลา 7.00 น.

3. ฉันเสร็จเรียบร้อยขึ้นกุฏิทำความเพียรจนถึง เวลา 12.00 น.

4. พักผ่อนจนถึง เวลา 14.00 น.

5. ทำความเพียรจนถึง เวลา 16.00 น.

จากเวลา 16.00 น. เป็นต้นไป เป็นเวลาที่รับแขกและทำกิจอย่างอื่น เช่น กวาดลานวัด และทำการงานด้านอื่น ๆ ภายในวัด

6. อบรมพระภิกษุสามเณร เวลา 19.00 น.

7. พักผ่อนร่างกาย เวลา 22.00 น.

8. ตื่นนอน เวลา 2.00 น. แล้วทำความเพียร

กิจวัตรส่วนตัวดังกล่าว ในสมัยที่ท่านขึ้นไปอยู่ถ้ำอภัยดำรงธรรมตอนต้น ๆ รู้สึกว่าสะดวกสบายดี เพราะประชาชนยังไปมาหาสู่ไม่มากนัก ต่อมาเมื่อมีประชาชนไปหามากจึงทำให้เปลี่ยนแปลงไปบ้างตามเหตุการณ์ แต่เรื่องการนอนท่านเคยฝึกมาแล้วสมัยที่ท่านปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่น ท่านบันทึกไว้ว่า พักผ่อนคืนหนึ่งอย่างมากที่สุดไม่เกิน 4 ชั่วโมง

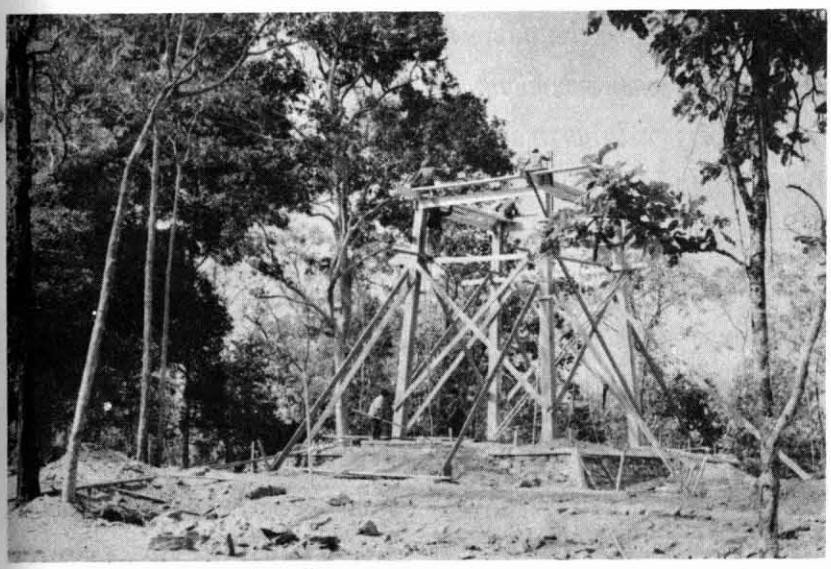

(บนและล่าง) ขณะเตรียมสร้างจิตกาธาร
สำหรับพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์วันที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม

ปฏิปทาทางมักน้อยสันโดษ

พระอาจารย์วัน เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยไม่มักใหญ่ใฝ่สูงมาตั้งแต่เป็นสามเณร ตามที่ท่านบันทึกไว้ จะเห็นได้ว่าท่านมีความตั้งใจจะอุปสมบทเป็นพระก็ต่อเมื่ออายุ 25-26 ปี คือต้องการเป็นผู้มีอายุพรรษาน้อยกว่าเพื่อนพระภิกษุที่มีอายุรุ่นเดียวกัน แต่เหตุการณ์ก็ไม่เป็นไปดังคิด การสะสมลาภสักการะก็ไม่มี มีแต่การเฉลี่ยอนุเคราะห์เพื่อนสหธรรมิก ถ้ามีผู้บริจาคเป็นการส่วนตัวก็ได้อนุเคราะห์ไปยังวัดต่าง ๆ ที่ขาดแคลน แต่ท่านอนุเคราะห์ไปมากก็มีผู้ถวายมาก เข้าในลักษณะที่ว่า มีทางไหลเข้าก็มีทางไหลออก พระอาจารย์วัน จึงไม่มีสมบัติอะไรนอกจากสมณบริขาร บางท่านอาจจะเข้าใจว่า พระอาจารย์วันเป็นพระที่ร่ำรวย จะว่ารวยก็ถูกอยู่เหมือนกัน เพียงแต่รวยในทางสงเคราะห์ จนบางทีไม่มีอะไรจะให้ เพราะฉะนั้นอะไรจะมีเหลือ เพราะไม่ได้สะสม

ปฏิปทาอีกอย่างหนึ่งก็คือความอดทน ไม่เคยได้ยินท่านบ่นว่าร้อนมาก หนาวมาก ท่านคงคิดว่าพูดออกไปแล้วก็ไม่ทำให้อุณหภูมิเปลี่ยนแปลงได้กระมังจึงเงียบเสีย และคำว่าเหนื่อยมาก หิวมาก กระหายมากก็ไม่เคยได้ยินท่านคงคิดในลักษณะที่ว่า พูดไปแล้วก็คงไม่หายเหนื่อย พูดไปแล้วคงไม่หายหิวหายกระหาย นอกจากจะพักผ่อนเพื่อบรรเทาความเหนื่อยและรับประทานเสีย หรือ ดื่มเสียเพื่อแก้หิวแก้กระหาย และเวลาพระเณรถวายการนวดหรือจับเส้นก็ไม่เคยได้ยินท่านบ่นว่า นวดหนักไปหรือเบาไป มีแต่ถึงเวลาสมควรก็บอกให้เลิก นับว่าท่านเป็นผู้ที่อดได้และทนได้จริง ๆ

สำหรับปฏิปทาที่เป็นส่วนภายในท่านก็ไม่เคยนำมาเล่านอกจากผู้เป็นศิษย์จะเรียนถามเมื่อมีความขัดข้องทางภาวนา หรือเวลาท่านแสดงธรรม ผู้เขียนไม่สามารถที่จะอาจเอื้อมนำมาเขียนว่า ท่านพระอาจารย์วัน มีคุณธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะเป็นการเหลือวิสัยของผู้เขียน จึงขอมอบให้สานุศิษย์ทั้งหลายนำไปพิจารณาไตร่ตรองเองเถิด และอีกประการหนึ่งในการเขียนประวัตินี้ท่านผู้อ่านทั้งหลายคงจะผิดหวังที่ไม่ได้เขียนเรื่องปาฏิหาริย์ ลงในหนังสือเล่มนี้ เพราะผู้เขียนได้ยินคำพูดที่ท่านพระอาจารย์วันพูดไว้ว่า การเขียนประวัติ ถ้าให้บุคคลอื่นเขียนมีทางเสียอยู่ 2 ทางคือ มากเกินไปหมายความว่ายกย่องเกินไป และน้อยเกินไปคือขาดตกบกพร่อง ผู้เขียนจึงนำมาเล่าสู่กันฟังเฉพาะในเรื่องที่มองเห็นกันง่าย ๆ เท่านั้น

คุณลักษณะอีกอย่างหนึ่งก็คือการวางตัว ท่านไม่แสดงออกให้เห็นเลยว่า โปรดคนนั้นคนนี้ในบรรดาสานุศิษย์ไม่ว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์

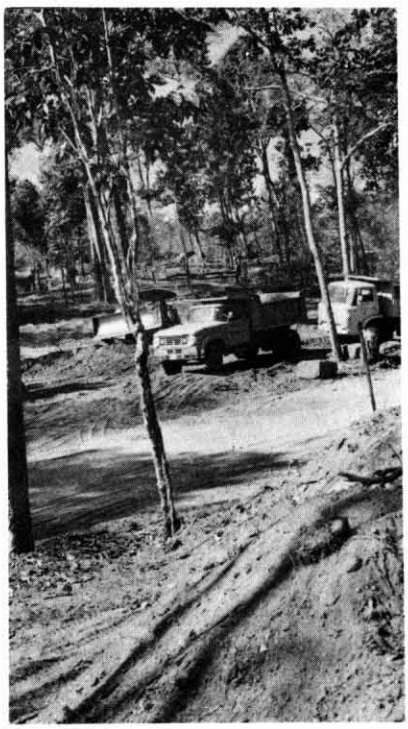

หรือแม้แต่พระเณรที่เป็นผู้อุปัฏฐาก เพื่อความเข้าใจดีของทุกฝ่ายผู้เขียน จึงขอคัดจากลายมือของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ที่ท่านเขียนไว้มาให้พิจารณาเองดังนี้

"จะเป็นด้วยกรรมอะไรของข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ เมื่อมาอยู่ในสถานที่ถ้ำอภัยดำรงธรรมแห่งนี้ ทำให้อยู่ได้นานกว่าสถานที่แห่งอื่นทั้งหมด ทั้งยังคิดวางโครงการอยากจะปรับปรุงให้มีความเจริญเกิดขึ้นในท้องถิ่นนี้ ถึงกับนำญาติโยมทำทางจากบ้านมาหาที่พัก และยังคิดสร้างพระพุทธรูปไว้ที่ถ้ำพวง เพื่อเปลี่ยนพิธีกรรมเช่นสรวงผีสางในภูเขาประจำปีของชาวบ้านให้หันมากราบไหว้บูชาพระพุทธรูปแทน ซึ่งยังจะได้มีส่วนแห่งบุญของตนเท่าที่ควร จึงได้มีการทำทางขึ้นหลังเขาสู่ถ้ำพวง และเลยลงไปถึงหมู่บ้านภูตะคาม ตามที่พวกชาวบ้านนั้นขอร้อง งานการก่อสร้างยังต้องทำต่อไปเรื่อย ๆ และจัดให้มีงานนมัสการปูชนียวัตถุองค์พระปฏิมากรพระมงคลมุจจลินท์เป็นประจำทุกปีไป แม้ว่าการเงินในการก่อสร้างจะไม่มีตัวเงินงบประมาณก็ตาม คงจัดทำการก่อสร้างไปตามได้ตามมี เท่าที่ท่านสาธุชนทั้งหลายมีศรัทธานำมาบริจาค ข้าพเจ้าคิดว่า เมื่อคนส่วนมาก ยังยินดีพอใจสนับสนุนการก่อสร้างอยู่แล้ว ต้องพยายามทำตามโครงการที่วางไว้แล้วนั้นจนเป็นผลสำเร็จ เพราะทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และทำไว้เพื่อเป็นสมบัติของบ้านเมือง ไม่ได้หวังกอบโกยเพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนจำพวกที่ไม่พอใจไม่มองเห็นผลประโยชน์ด้วยมีเพียงจำนวนน้อย ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่บางคนอาจจะเพ่งมองข้าพเจ้าในแง่ผิดบ้างก็มี เช่นหวังเพื่ออำนาจ อิทธิพล อยากดัง อยากใหญ่ อยากเด่น อยากรวย อยากปฏิวัติอะไรทำนองนี้ ท่านผู้มีปัญญามีจิตเป็นธรรมปราศจากอคติจงพิสูจน์หาความจริงได้ทุกโอกาส อย่าหลับตามองดู จงลืมตามองดูแบบคนตาดี อย่าอุดหูฟัง จงเงี่ยหูทั้งสองฟังเหมือนคนมีหูทิพย์ อย่าคิดเหมือนคนวิกลจริต จงใช้ความคิดให้ลึกซึ้งต่อเหตุผลเหมือนนักปราชญ์บัณฑิต"

เมื่อท่านผู้อ่านได้อ่านบันทึกของพระอาจารย์วัน ที่ยกมานี้ คงจะเข้าใจปฏิปทาของท่านได้เป็นอย่างดี ผู้เขียนขอสรุปลงอย่างสั้น ๆ ว่า พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร หรือพระอาจารย์วัน อุตฺตโม เป็นพระที่ประกอบด้วยองค์คุณของพระสงฆ์ คือ

สุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติดี

อุชุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง

ญายปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม

สามีจิปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติชอบ

ท่านจึงเป็นพระสงฆ์ที่น่าเคารพนับถือ บูชา กราบไหว้ได้อย่างสนิทใจรูปหนึ่งอย่างแน่นอน หากมีความบกพร่องผิดพลาดประการใดผู้เขียนขอประทานอภัย และขอรับผิดเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากมีความดีใด ๆ อันจะพึงบังเกิดมีขอน้อมบูชาพระคุณของพระอาจารย์วัน อุตฺตโม ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยคารวะ●

พระปริยัติสารสุธี

ในนามคณะศิษยานุศิษย์

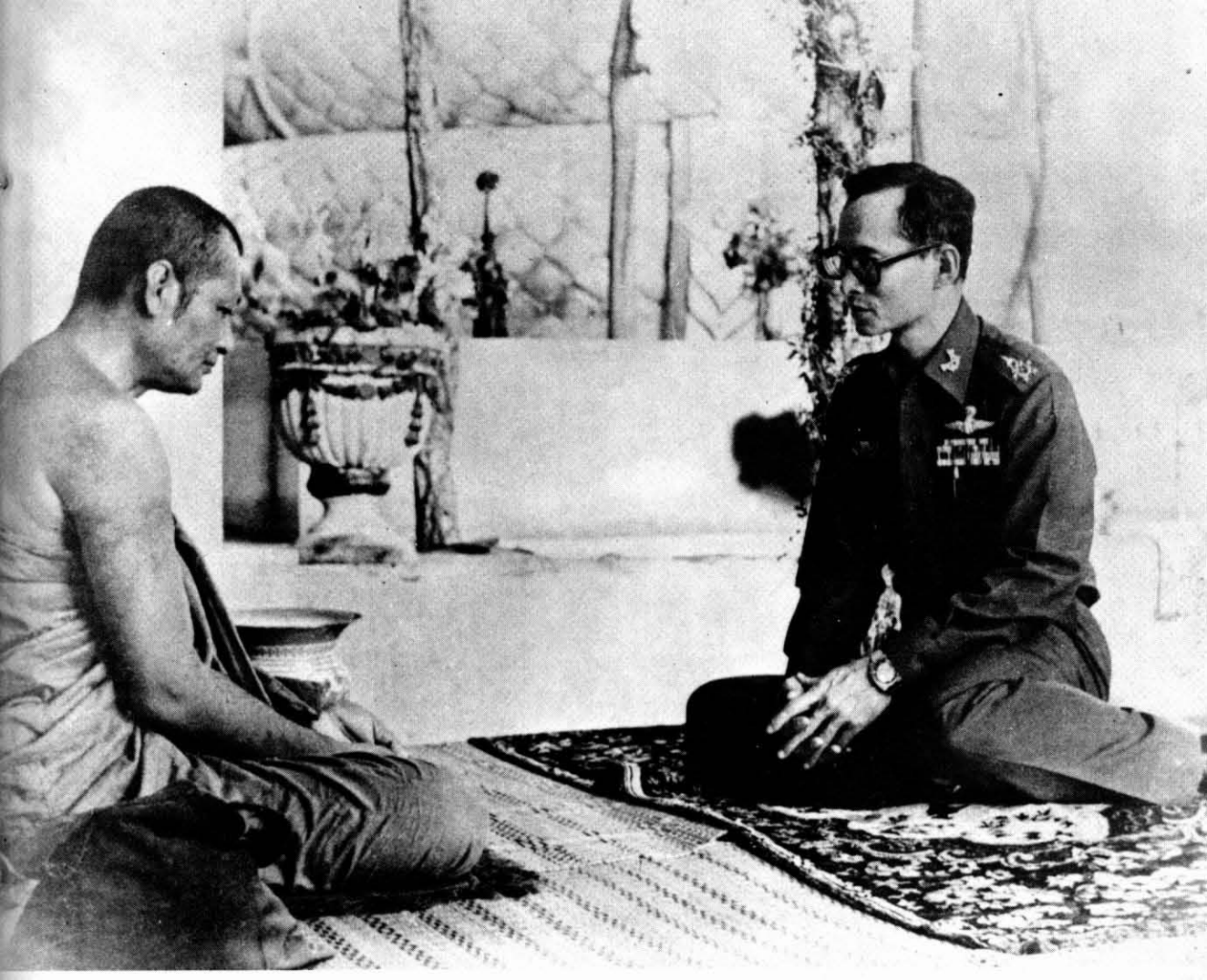

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จนมัสการพระอาจารย์วัน อุตฺตโม เป็นการส่วนพระองค์ ณ ถ้ำพวง อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร เมื่อ 13 ตุลาคม 2518

วิชชุมมาลาฉันท์ ๘
"อาลัยลา"

๑ ท่านอาจารย์วัน ดับขันธ์ลาลับ
ชาวพุทธสุดรัก ทุกข์หันห่วมใจ
ดวงแก้วส่องทาง ลอยคว้างหว่างไกล
แต่นี้มีใคร มาเปรียบเทียบทันฯ

๒ ฟ้าร่ำกำสรวล ครำครวญหวนไห้
คือน้ำตาไทย โศกสำรำพัน
ความสุขทั้งมวล แปรปรวนผ่านผัน
มีความโศกศัลย์ เป็นเพื่อนเตือนใจฯ

๓ ร่างร้างชีวิต ไร้จิตวิญญาณ
จักเป็นเก้าอ่าน ในกาลต่อไป
แต่คุณความดี มากมีเกินไข
ย่อมอยู่คู่ไทย ตราบสิ้นดินฟ้าฯ

๔ ขอผลแห่งบุญ เกื้อหนุนนำน้อม
ท่านผู้งามพร้อม กายใจวาจา
พ้นบ่วงห้วงกรรม รุกล้ำชีวา
อาสัยธรรมา ดับขันธ์นิพพานฯ

ญาดา อรุณเวช ประพันธ์

ภาพชุด
พระอาจารย์วันฯ ไปอินเดีย

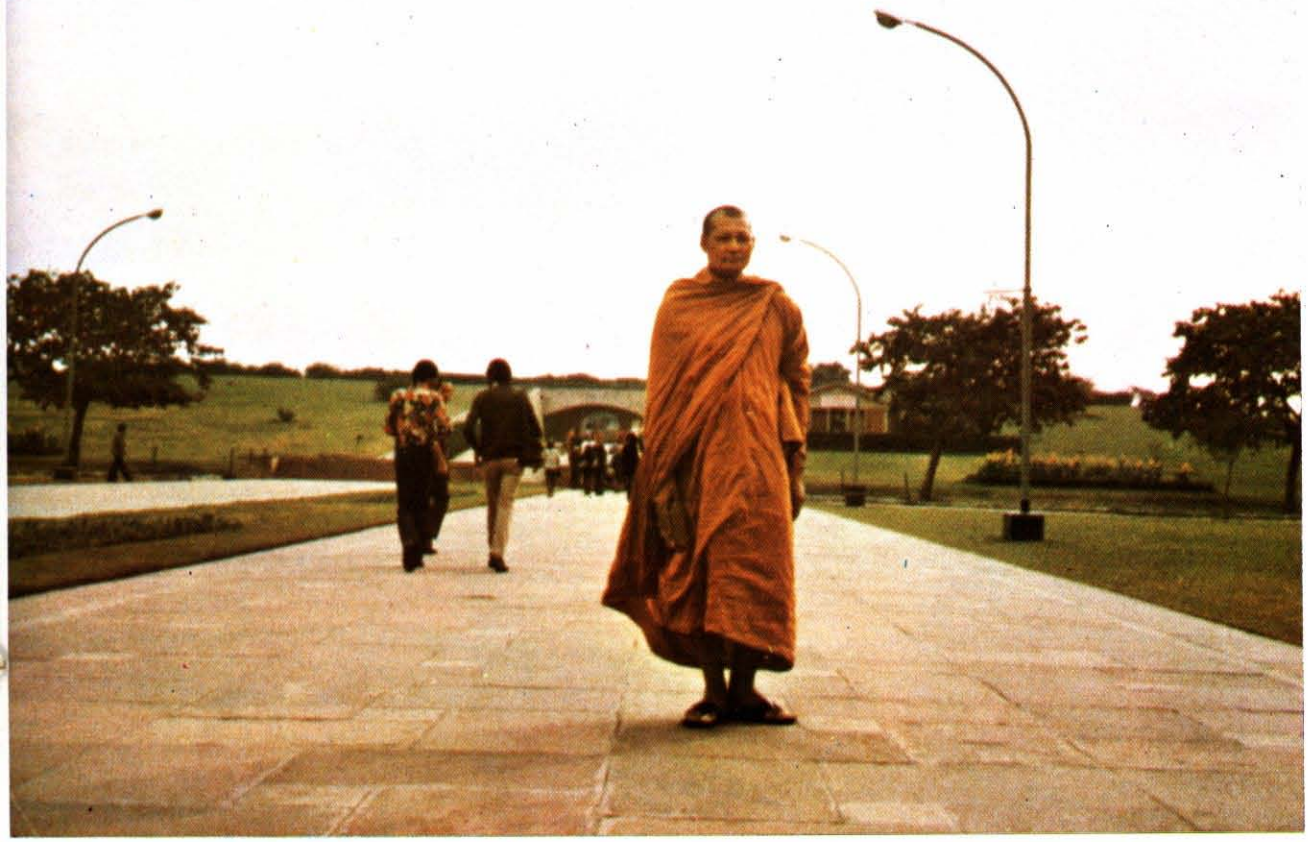

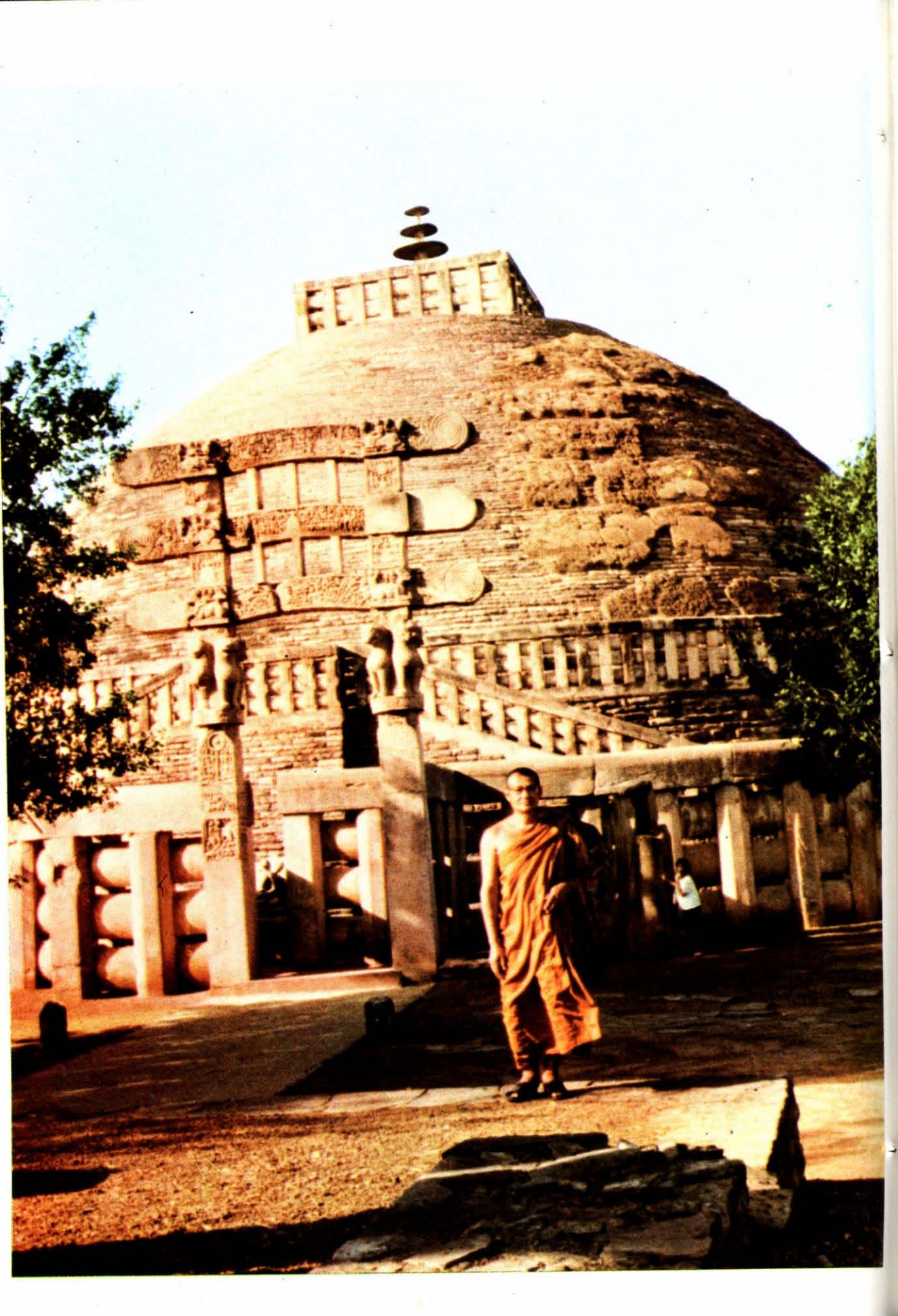

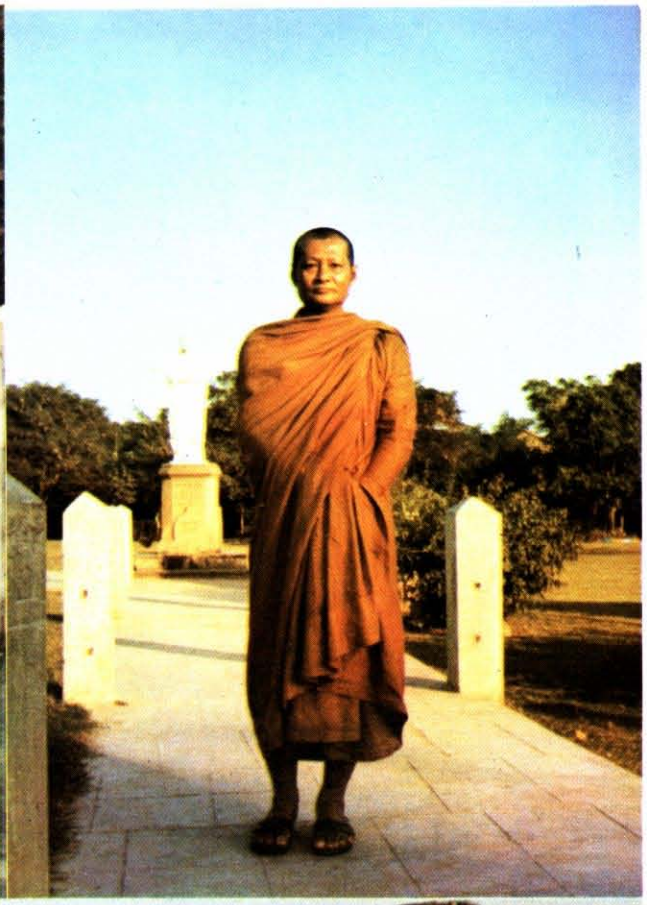

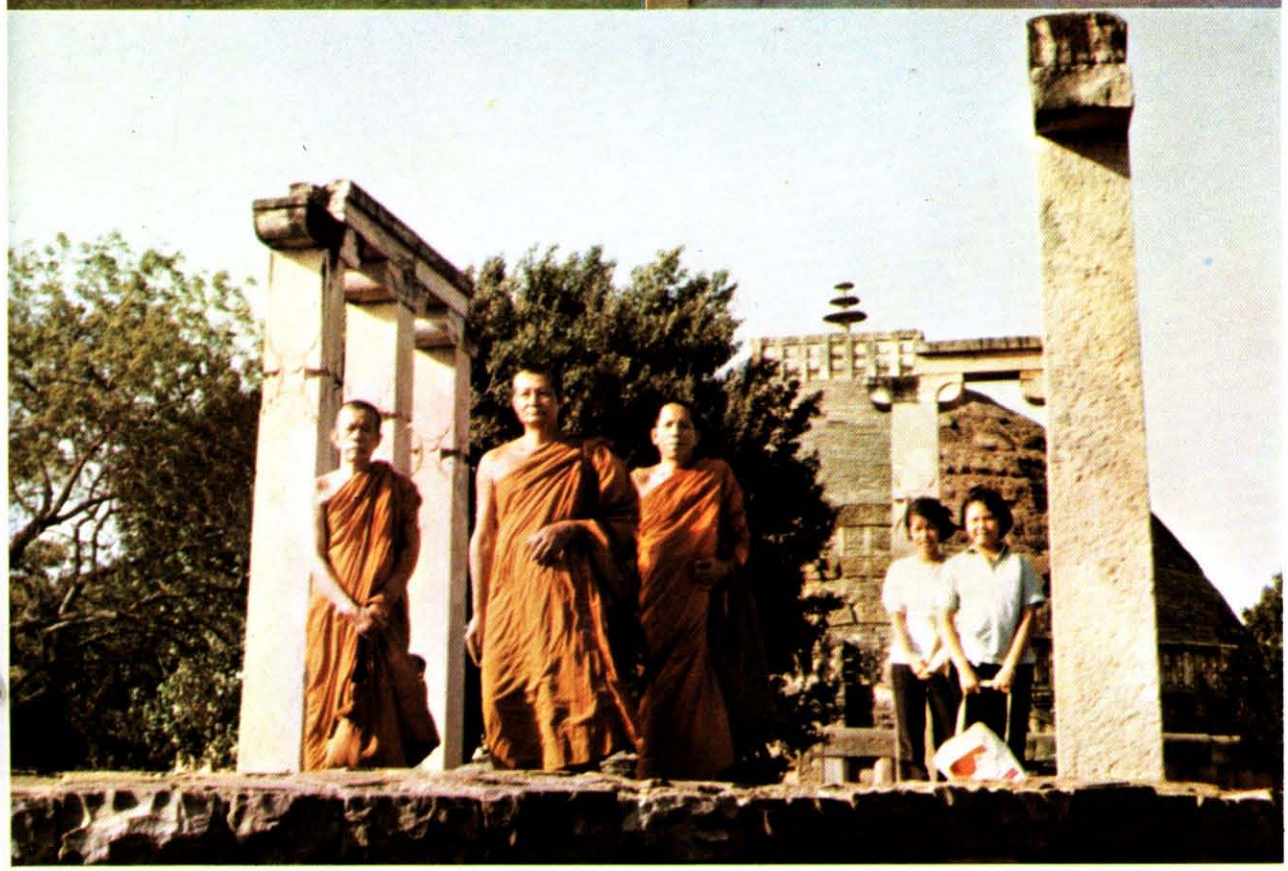

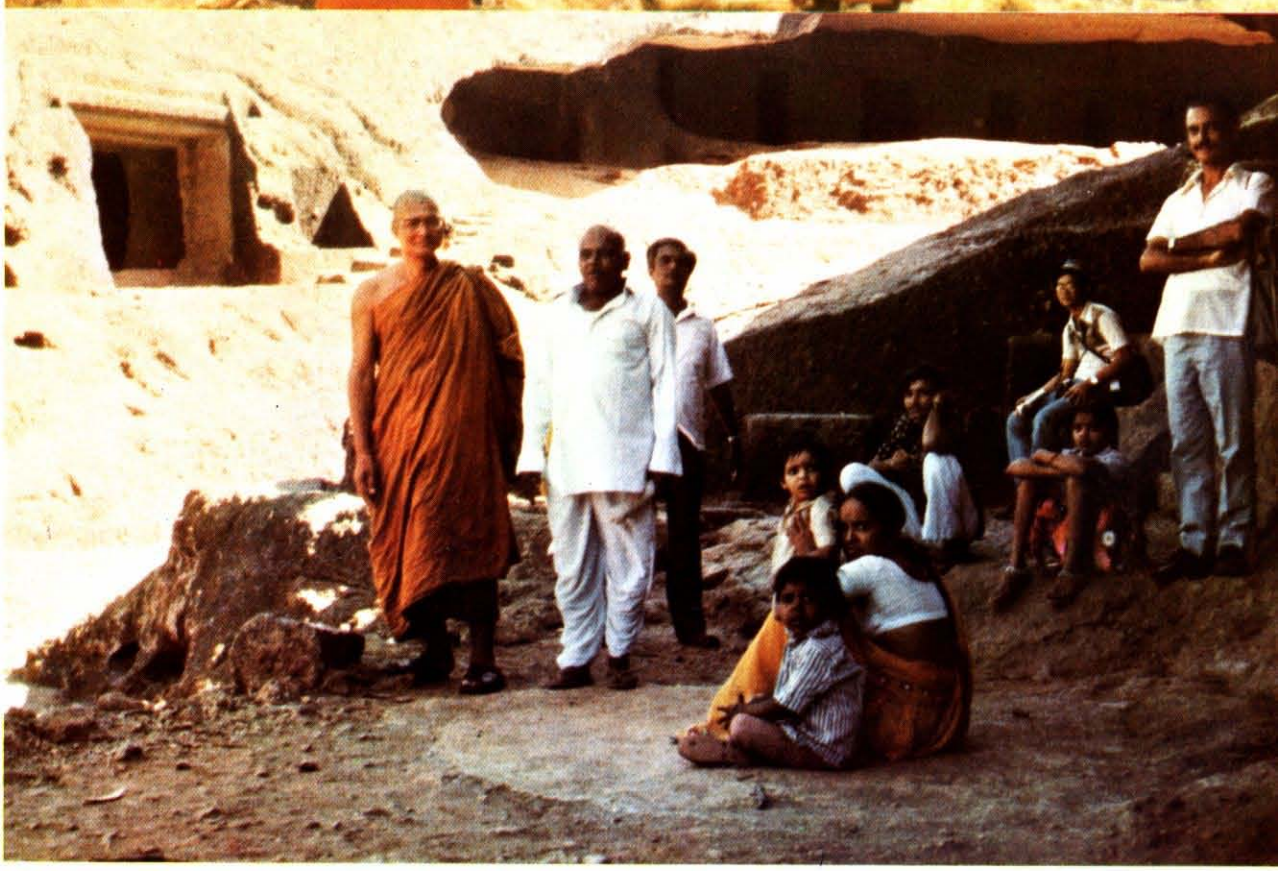

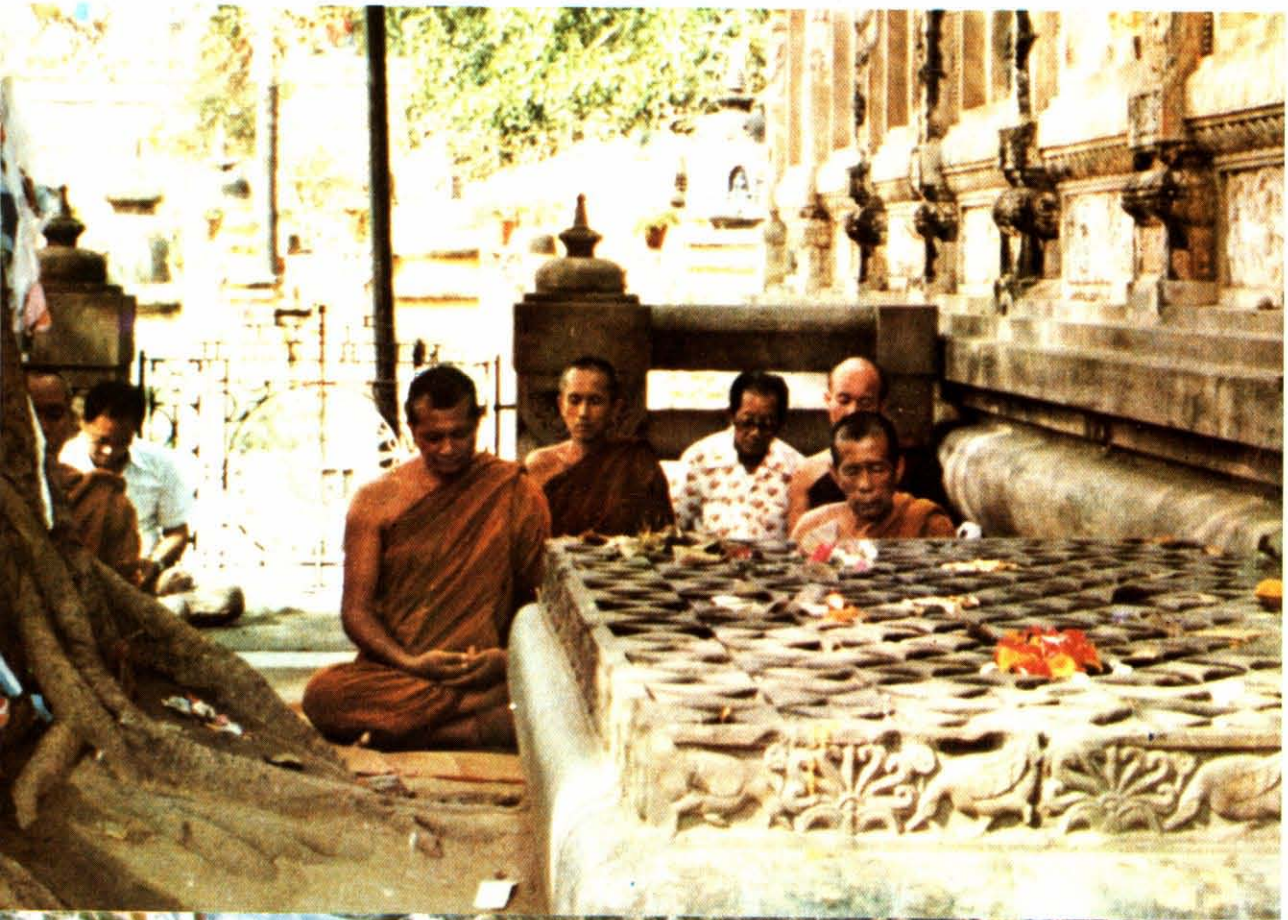

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุ สามเณร และ ญาติโยม

โดย.....พระอุดมสังฆวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เรื่องที่	1 มาตาปิตุคุณกถา.....	หน้า	46
"	2 เตรียมการภาวนา.....	"	56
"	3 การฝึกฝนจิตใจ.....	"	61
"	4 ธรรมปฏิบัติเพื่อกันหลงกันลืม.....	"	64
"	5 การอบรมกรรมฐาน.....	"	70
"	6 ศาสนาธรรมคำสั่งสอน.....	"	75
"	7 ขันธ์ห้าเป็นภาระหนัก.....	"	80
"	8 กายคตาสติภาวนา.....	"	83
"	9 เป้าหมายของชีวิตในการปฏิบัติธรรม.....	"	88
"	10 ความเพียร.....	"	92
"	11 อิทธิบาทเป็นหลักในการปฏิบัติ.....	"	96
"	12 การปฏิบัติเพื่อความดี.....	"	99
"	13 คุณของบิดามารดา.....	"	104
"	14 ตนเป็นที่พึ่งของตน.....	"	109
"	15 ธรรมรักษา.....	"	115
"	16 คารวะธรรม.....	"	121
"	17 กรรมวัฏ.....	"	125
"	18 การสร้างคุณธรรม.....	"	128
"	19 การบวช.....	"	132
"	20 ความดี.....	"	135
"	21 การภาวนากำจัดนิวรณ์.....	"	138
"	22 หลักการปฏิบัติ.....	"	144
"	23 หลักการสร้างปัญญา.....	"	149
"	24 สันตติความสืบต่อ.....	"	154
"	25 ภูมิภพและอริยสัจ.....	"	157

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เรื่อง มาตาปิตุคุณกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯลฯ
เทฺว เม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ กตเม เทฺว โย จ ปุพฺพการี โย จ
กตญฺญูกตเวที อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมินฺติ

ข้าพระพุทธบาท ขอนอบน้อมแด่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ด้วยเศียรเกล้าแห่งพระพุทธบาทนี้

บัดนี้จะได้แสดงพระธรรมคำสั่งสอนแห่งองค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นต้นเค้าแห่งพระพุทธศาสนา สืบต่อไปตามนัยแห่งพุทธภาษิตที่ได้ยกเป็นหัวข้อไว้ ณ เบื้องต้นนั้น ซึ่งแปลความว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล 2 จำพวกนี้หาได้ยากในโลก บุคคล 2 จำพวกคือเหล่าไหน คือบุคคลผู้ทำอุปการะก่อน 1 บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน 1 บุคคล 2 จำพวกเหล่านี้แลหาได้ยากในโลก

โลกนี้หาได้เป็นโลกที่เวิ้งว้างเปล่าเปลี่ยวจากสัตว์และคนก็หาไม่ ย่อมเป็นไปด้วยสัตว์และคนทุกหนทุกแห่ง สัตว์ดิรัจฉานหรือก็มีทั้งสัตว์น้ำและสัตว์ที่อยู่บนบก ในจำพวกคนเราหรือก็ไม่น้อยกว่าสัตว์ดิรัจฉานเท่าไรนัก แต่หากกระจายกันอยู่เป็นหมู่ ๆ พวก ๆ อยู่กันอย่างคนเราเป็นครอบครัว เป็นหมู่บ้าน เป็นตำบล เป็นอำเภอ เป็นจังหวัด เป็นภาคและเป็นประเทศ หลายประเทศรวมกันเป็นพลโลก คนทั้งโลกเมื่อสำรวจแล้วก็มีสถิติหลายพันล้านคน

แต่ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสเทศนาไว้ว่าบุคคล 2 จำพวก คือ 1 บุพการีบุคคล 2 กตัญญูกตเวทีบุคคล เป็นคนที่หาได้ยากในโลก จะหาได้ยากจริงอย่างพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้หรือ พวกเราก็อย่าเพิ่งเชื่อทีเดียวและอย่าด่วนปฏิเสธว่าไม่จริง ต้องศึกษาให้เข้าใจตามความเป็นจริงเสียก่อนจึงเชื่อและปฏิเสธ ฉะนั้นต่อไปนี้จะได้นำท่านทั้งหลายศึกษาตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าผู้ฉลาดรอบรู้พระองค์แสดงไว้อย่างไร ถึงจะยากอย่างไรก็ตามเราเป็นคนอยากรู้เราเป็นคนอยากดีเราต้องศึกษา เพราะคนที่ไร้การศึกษาหาความรู้และไม่ประพฤติตัวให้เป็นคนดี เป็นคนป่าเถื่อน

คนที่หนึ่ง คือ บุพการีบุคคลตามภาษาพวกเราพูดว่า บุคคลผู้ทำอุปการะไว้ก่อน หรือบางครั้งพวกเราเอาแต่คุณไปพูดทีเดียวว่า อุปการะคุณหมายถึงคุณที่ท่านผู้อื่นทำให้แก่ตนมาก่อนแล้ว แต่โดยมากพวกเราเรียกว่าคุณประโยชน์หรือบุญคุณ แต่ภาษาบาลีใช้คำว่า อุปการะ แปลว่าเข้าไปทำ หรือกระทำใกล้ชิด ถือเอาความว่า "กระทำให้" หมายความว่า ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ไม่ใช่ทำเอาหรือแลกเปลี่ยน อุปการะนี้แหละเรียกว่าคุณ

การทำอุปการะคุณที่ว่านี้ ได้แก่การเลี้ยงดู การสั่งสอน การให้ที่พัก การหาการงานให้และอื่น ๆ อีก แต่ทั้งนี้ต้องเป็นเรื่องเลยค่าจ้างหรือเกินจากค่าจ้าง เช่นคนที่เขาจ้างให้เลี้ยงเด็กถ้ามีค่าจ้างก็เลี้ยงไม่มีค่าจ้างไม่เลี้ยง ค่าจ้างน้อยก็เลี้ยงไปตามบุญตามกรรมแล้วแต่จะตายจะยัง ค่าจ้างมากก็เลี้ยงดีไปหน่อยพอ ๆ กับค่าจ้าง หรือคนที่มีอาชีพทางเป็นครูสอนหนังสือให้ศิษย์ ถ้าทำแต่เพียงพอกับค่าจ้าง จ้างให้สอนก็สอน ค่าจ้างน้อยฉันก็สอนให้อย่างเสียไม่ได้ คือไม่ให้เกินไม่ให้เลยค่าจ้าง การทำเพียงเท่านี้ยังไม่จัดว่าเป็นอุปการะคุณ การกระทำที่มีเจตนามุ่งดีหวังดีต่อผู้อื่นจริง ๆ คือ มีพรหมวิหารทั้ง 4 ประการ อันได้แก่ เมตตา ความจงรักภักดี กรุณา ความเอ็นดูสงสาร มุทิตา ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา ความวางเฉยเมื่อผู้อื่นได้ดีแล้ว การกระทำก็ดี เจตนาก็ดี ท่วมล้นเงินค่าจ้าง นั่นจึงจัดเป็นอุปการะคุณ เป็นคุณที่เกินค่า ค่าและน้ำหนักของคุณวัดกันด้วยความรู้สึกทางจิตใจเท่านั้น ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่คนทั้งหลายรู้ยาก

อุปการะคุณ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างคนสองฝ่าย คือ ฝ่ายผู้ทำให้ กับฝ่ายผู้รับ ฝ่ายผู้ทำให้เรียกว่าผู้มีอุปการะคุณหรือผู้มีบุญคุณ ถ้าทำให้เรามากมายไม่รู้จักสร่างซาเราจึงเรียกท่านว่าเจ้าบุญนายคุณ ถ้าจะว่ากันถึงหน้าที่ ฝ่ายผู้ทำอุปการะคุณเมื่อทำให้แล้วก็เป็นอันหมดหน้าที่เพียงเท่านั้น ทางที่จะทำความดีในเรื่องนี้สุดเพียงแค่นั้นคือสุดแค่ทำให้ ทำให้เป็นแล้วกันไม่ต้องทำอะไรอีก บางคนไม่เข้าใจถึงหน้าที่ของตนคิดว่าที่ทำให้เขานั้นยังไม่เสร็จสิ้นเลยไปทำต่อเข้าอีกอย่าง คือทวงบุญทวงคุณเขาไม่ตอบแทนบุญคุณก็ทวงเอา อย่างนี้เสียจะทำให้ฝ่ายผู้ได้รับนั้นรู้สึกคลายความเคารพนับถือลงทันที เพราะทำให้ผู้ได้รับนั้นรู้สึกว่าอุปการะคุณที่ได้รับมานั้นเดิมคิดว่าเป็นอุปการะคุณเท่านั้น แต่ความจริงไม่ใช่เพราะผู้ทำให้เกิดตั้งคาราไว้ แล้วมาทวงคืนถูกทวงเข้ามาก ๆ เลยพาลจะโมโห ปฏิเสธบุญคุณไปเลย เพราะฉะนั้น ฝ่ายผู้ทำอุปการะคุณต้องรู้ว่า หน้าที่ของตนสิ้นสุดลงแค่ทำเท่านั้น

สำหรับเจ้าบุญนายคุณ มารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะคุณแก่บุตรธิดามาก เพราะท่านเป็นผู้ให้กำเนิดเกิดเกล้าแก่บุตรธิดาและเลี้ยงอนุเคราะห์สงเคราะห์มาแต่แรกเกิด มารดาเป็นผู้อุ้มท้องในเวลาบุตรธิดาเกิดนั้น ก็แสนที่จะลำบากยากเหนื่อยไม่มีประมาณ ทั้งเสี่ยงได้เสี่ยงเสียแห่งชีวิตของตน ทนทุกข์ทรมานด้วยการมีท้องนานาประการ เรียกว่า โชคดีแต่เคราะห์ร้าย ความดีใจว่าตนจะได้บุตรก็แสนจะดีใจ ความเสี่ยงภัยต่อชีวิตของตนก็ทำให้ขวัญหนีดีหาย ไม่ทราบว่าอันตรายแห่งชีวิตจะเกิดขึ้นแก่ตนเวลาใด ย่อมเร่าร้อนภายในใจอยู่ตลอดเวลา สมัยเมื่อบุตรยังอยู่ในครรภ์นั้นมารดายังได้รับความทุกข์ทรมานจากการตั้งครรภ์ของตนหลายอย่างหลายประการ เช่นการวิงเวียนเป็นลมบ้าง อาเจียนบ้าง ปวดเหนื่อยเมื่อยล้าบ้างการหอบหิ้วหนักหน่วงบ้าง จะอยู่กินไปมาก็ไม่สะดวกทั้งสิ้น ต้องพยุงรักษาตัวยิ่งกว่าปกติหลายเท่า ถ้าความระมัดระวังรักษาตัวไม่เพียงพอพลาดลงเวลาใดก็ต้องปางตายวิ่งเข้ามาหาตัวเวลานั้น ต้องรักษาตัวเหมือนกับเป็นคนป่วยอยู่ตลอดชั่วเวลาเป็นหลายเดือน อาหารการกินก็ต้องได้เลือกของแสลงอีก เพื่อรักษาบุตรที่อยู่ในครรภ์และเพื่อรักษาตนให้ปราศจากอันตราย เมื่อถึงกาลจะคลอดบุตรก็ยิ่งจะแสนลำบาก ต้องทนทุกข์ทรมานขั้นปางตายจนกว่าบุตรจะตกฟากได้ บางกรณียังต้องถูกทรมานอยู่ตั้งหลายวันจึงจะคลอด ถึงจะเป็นเรื่องธรรมดาก็จริงแต่เป็นเรื่องที่บุตรธิดาจะต้องสำนึกไว้ในใจของตนเสมอจากการคลอดไปแล้วอีกหลายเดือนมารดายังต้องผอมโซเป็นคนไม่แข็งแรงกระออดกระแอดต่อไปอีก เมื่อคลอดแล้วระยะแรกต้องอยู่ไฟ ที่เราเรียกว่า "อยู่กรรม" กรรมร้อนก็ต้องนั่งนอนอยู่ใกล้กองไฟ กรรมเย็นก็ต้องกินยาแทนการอยู่ไฟ ระยะพักฟื้นในการคลอดบุตรนี้จะลำบากมากเท่าไรนั้น พวกเราทั้งหลายก็ย่อมรู้กันอยู่แล้วทุกคน จนกว่าจะเข้าขั้นพ้นอันตรายแล้วเมื่อใด มารดาจึงจะมีจิตใจหน้าตาเบิกบานกับเพื่อนฝูงญาติมิตรไปได้

ฝ่ายบิดานั้น ถึงแม้ตนจะไม่ได้มีครรภ์ก็จริงแต่ต้องเป็นผู้หนักอกป่วยใจ เพราะจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในครอบครัวของตน และยังต้องรับภาระในการมีครรภ์ของภรรยาหลายอย่างด้วยกัน ช่วยขวนขวายป้องกันดูแลรักษาภรรยาที่มีครรภ์ด้วยความเอาใจใส่มีความห่วงกังวลกลัวว่าบุตรที่อยู่ในครรภ์จะไม่ปลอดภัย ทั้งห่วงกังวลภรรยาของตนอีก ต้องเป็นผู้เตรียมพร้อมเพื่อจักเผชิญต่ออุปสรรคอันตรายที่จะบังเกิดขึ้น เช่นเดียวกันกับพวกทหารที่เข้าอยู่ในแนวรบต้องเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา

ถ้าเป็นผู้มีฐานะหน่อยก็ถึงกับว่าจ้างหมอมาไว้ประจำเสียเลย เพื่อจะได้ทันต่อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ผู้ไม่มีฐานะถึงขั้นนี้ก็ต้องวิ่งเต้นขวนขวายไม่ได้นิ่งนอนใจ ทั้งจะต้องยกเว้นภาระการงานที่เป็นงานหนักอันจะทำให้กระทบกระเทือนชอกช้ำต่อการมีครรภ์ของภรรยา ต้องทำตนให้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและเป็นมิ่งขวัญแก่บุตรและภรรยาของตน ซึ่งสมัยเมื่อต่างก็ยังเป็นหนุ่มเป็นสาวได้ผูกรักแล้วเรียกกันว่า "ขวัญใจ" ฝ่ายภรรยาเมื่อถึงคราวมีครรภ์เข้าแล้ว ขวัญใจไม่เอื้อเฟื้ออาลัยหรือทอดทิ้งไปเสีย จะต้องได้รับทุกข์เพิ่มทวีขึ้นเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งความปวดร้าวเจ็บแสบในทรวงอกของตนเท่ากับเอามีดที่คมมาผ่าลงที่หน้าอกของตน

แต่ละครอบครัวถ้าขาดแม่เรือนก็ไม่ดีขาดพ่อเรือนก็ไม่ดี บุตรธิดาที่เกิดมาเมื่อไม่เห็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ย่อมถามหา คุณแม่จ๋า คุณพ่อหนูไปไหน ฝ่ายผู้เป็นมารดาในขณะที่ถูกบุตรธิดาของตนถามเช่นนั้น จะสำนึกในใจอย่างไร ท่านทั้งหลายคงทราบดีอยู่แล้ว บางรายผู้เป็นมารดาก็ถึงกับน้ำตาตกพูดไม่ออก ถ้าถูกทางฝ่ายบิดาเช่นนั้นก็เป็นเช่นเดียวกันนั่นเอง แต่ความสำนึกและปวดร้าวภายในใจนั้นย่อมเป็นไปต่าง ๆ กัน แล้วแต่ประสบการณ์ที่เป็นเหตุการณ์ ถ้าตายจากกันไปก็ทำให้มีความสำนึกไปอย่างหนึ่ง หย่าร้างกันก็สำนึกไปอย่างหนึ่ง และถ้ามารดามีครรภ์เกิดนอกสมรสก็จะสำนึกไปอย่างหนึ่ง เมื่อมีแม่เรือนพ่อเรือนยังอยู่พร้อมหน้ากันจึงเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ ถ้าเผอิญขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลงไปแล้ว ก็ทำให้สิ่งอื่น ๆ ขาดไปตาม ๆ กัน เช่นรายได้ก็ขาด ญาติมิตรบางรายก็ขาดการติดต่อสังคมบางรายก็ขาด ความร่าเริงบันเทิงของใจก็ขาด การเลี้ยงดูอนุเคราะห์บุตรธิดาก็ขาด ความนับถือหน้าถือตาความเคารพนับถือก็ขาด และยังขาดอะไรอื่น ๆ อีก ที่ว่าขาดนั้นก็คือความไม่สมบูรณ์นั่นเอง มีอยู่บ้างแต่ไม่สมบูรณ์ ถ้าจะอุปมาก็เหมือนกับไม้ค้ำไม้เมื่อเอาข้างหนึ่งออกอีกข้างหนึ่งก็ทรงตัวไว้ไม่ได้ต้องล้ม แต่ละครอบครัวก็เหมือนกัน ถ้าขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องล้มตั้งตัวไม่ติด บางรายก็ถึงกับคิดฆ่าตัวตาย เมื่อเหตุการณ์อย่างนั้นเกิดขึ้นแล้ว เรือนที่สร้างดี ๆ ถาวรโอ่โถงสวยงาม มันก็ให้เกิดเป็นเรือนร้างไปเสียหมด เสียงขับเสียงร้องที่เคยสนุกกับรายการมันก็เกิดเป็นเสียงเสนียดมาเสียดแทงหัวใจของตนนี้ทั้งหมด เพราะความคับแค้นแน่นเต็มอยู่ในทรวงอกอย่างเต็มทน มีแต่น้ำตาคลอไหลหลั่งอาบหน้าอยู่ตลอดเวลา คิดถึงเรื่องความพลัดพรากจากกันเวลาใด ก็จะเกิดความแน่นความวาบหวิวใจขึ้นมาเวลานั้น แม้จะมองหน้าบุตรของตนก็ไม่ได้เต็มตา กินน้ำตาต่างข้าวเศร้าสลดเหี่ยวแห้งอยู่ในใจ ข้าวน้ำไม่ได้รับประทานก็อิ่มเอง การอาชีพในครอบครัวก็จะเสื่อมทรุดลงไปโดยลำดับ เลยเกิดเป็นครอบครัวที่ง่อนแง่นคลอนแคลนไม่สมบูรณ์พูนสุข กว่าจะสร่างจากความเศร้าโศกกลับจิตกลับใจได้ก็เป็นเวลาหลายปี

เพราะฉะนั้น มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดเกิดเกล้าแก่บุตรธิดาทั้งหลาย จึงจัดได้ว่าท่านเป็นบุพการี ผู้ได้ทำอุปการะคุณแก่บุตรธิดาในขั้นต้น อันดับต่อไปเมื่อบุตรธิดาได้คลอดพ้นออกมาแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของมารดาบิดาทั้งสองคนจะต้องช่วยกันเลี้ยงดูให้เจริญวัยใหญ่กล้าหน้าบานต่อไปอีก การเลี้ยงดูลูกเล็กเด็กอ่อนนี้เป็นงานชิ้นใหญ่และขนาดหนักอีกด้วย การงานในครอบครัวก็ไม่ได้ทำเต็มเม็ดเต็มหน่วย เดี๋ยวบุตรร้องไห้เดี๋ยวบุตรไม่สบาย เป็นอะไรขัดข้องอะไรก็พูดไม่เป็น ช่วยตัวเองก็ไม่ได้ ได้แต่ร้องไห้เท่านั้น มารดาบิดาต้องช่วยกันสังเกตเอาเองทั้งนั้น การนอนก็ไม่ได้นอนเต็มตา เวลารับประทานอาหารหรือถ้าลูกร้องไห้ก็ต้องหยุดไปดูแล ทุ่มเทเงินทองเพื่อใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรธิดาของตนโดยมิได้คิดว่าจะหมดเปลือง ไม่มีก็ต้องกู้ยืมเป็นหนี้เป็นสินกับผู้อื่นไว้ เพราะมารดาบิดาถือว่าการเลี้ยงบุตรธิดาเป็นเรื่องจำเป็นในครอบครัว ฝากชีวิตจิตใจไว้กับบุตรธิดาของตน ยามเมื่อบุตรธิดาร้องไห้ผู้เป็นมารดาบิดาก็เร่าร้อน ถ้าบุตรธิดาเจ็บป่วยไม่สบายมารดาบิดาก็ยิ่งเดือดร้อนใหญ่ ถึงกินไม่ได้นอนไม่หลับ ถ้าบุตรธิดาสบายมีความร่าเริงบันบาน มารดาบิดาก็พลอยเบิกบานไปด้วย

สำหรับการช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ของเด็กอ่อนนั้น ในที่สุดแม้แต่การถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ปวดขึ้นมาแล้วต้องถ่ายทีเดียว ไม่ละอายใครไม่กลัวว่าตนเองจะสกปรกและไม่กลัวใคร ๆ จะรังเกียจทั้งสิ้น เป็นภาระ

ของมารดาบิดาจะต้องจัดการทำความสะอาดให้ ที่พวกเราพูดกันอยู่ว่า **"ซักผ้าขี้ดีผ้าเยี่ยว"** ครั้นโตขึ้นมาหน่อยขนาดพอล้มลุกคลุกคลานก็อีกแหละ หมดยากอันหนึ่งแต่เพิ่มยากอันหนึ่งเข้ามาอีก เด็กขนาดที่ว่านี้คือกำลังเป็นหมูเป็นหมา เพราะ **"เดินสี่ขาอย่างสัตว์"** กำลังอยู่ในขั้นซุกซนไม่รู้ตายไม่รู้เป็น คิดอยากจะไปทางไหนก็คลานไปไม่มีการสำนึกว่าจะพลัดตกหกล้มอะไร มารดาบิดาต้องคอยดูแลรักษาอยู่ตลอดเวลาปล่อยทิ้งไม่ได้ ถึงจะผูกไว้ก็ได้แต่เพราะความรักความเอ็นดูของมารดาบิดาต่อบุตรของตนจึงไม่ทำเช่นนั้น ทนต่อการลำบากเอาการทุกข์ยากลำบากในการเลี้ยงดูนั้นมารดาบิดารับเป็นภาระเอาหมดทุกอย่าง ครั้นพอโตขึ้นไปอีกเดินได้วิ่งได้ก็ยิ่งซุกซน มารดาบิดายังได้คอยติดตามดูแลรักษาอยู่เช่นเคย ไม่ได้ปล่อยวางแต่ประการใด ถ้าการรักษาบุตรธิดาไม่ดีพลาดท่าถึงเจ็บถึงตาย มารดาบิดาเป็นผู้รับผิดชอบทั้งสิ้น ถ้ากฎหมายเอาโทษมารดาบิดาก็เป็นผู้รับผิดทางกฎหมายแทนบุตรของตน

ครั้นพอบุตรของตนโตขึ้นมาพอรู้เดียงสาได้บ้างมารดาบิดาก็เริ่มสอนให้รู้อะไรต่ออะไรไปโดยลำดับ สอนให้รู้จักนั่ง สอนให้คลาน ให้ยืน ให้เดิน ให้วิ่ง ให้นอน สอนให้รู้จักการกินการดื่ม การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การอาบน้ำ การรักษาความสะอาดต่าง ๆ และสอนให้พูดจาปราศรัยตามภาษาของมนุษย์ การนุ่งห่ม ตลอดถึงสอนให้รู้จักทำการทำงานและยังสอนอื่น ๆ อีก ฉะนั้นมารดาบิดาท่านจึงจัดให้เป็นบุพพาจารย์ คือเป็นอาจารย์ผู้ฝึกสอนให้ความรู้ความดีแก่บุตรธิดาก่อนอาจารย์ทั้งหลาย มารดาบิดาท่านทำอุปการะคุณแก่บุตรธิดามากก่อนคนทั้งหลายในโลกนี้ ร่างกายของบุตรธิดาทุกส่วนก็มารดาบิดาแบ่งให้ ชีวิตก็มารดาบิดารักษาให้ สิ่งที่มารดาบิดาให้แก่บุตรธิดานั้นมีมากต่อมากทีเดียว

เมื่อบุตรธิดาโตขึ้นตามวัยแห่งชีวิตพอจะทำอะไรให้แก่บุตรธิดา มารดาบิดาก็รีบทำสิ่งนั้น ๆ ให้เป็นลำดับไป อายุพอเข้าโรงเรียนก็ส่งเข้าโรงเรียนให้เรียนวิชาความรู้เพื่อจะได้เป็นผู้ฉลาดกับโลกเขา ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้แสดงถึงอุปการะคุณที่มารดาบิดาได้ทำแก่บุตรธิดาในขั้นต่อไปดังนี้คือ

1. ห้ามไม่ให้บุตรธิดาทำความชั่ว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
4. หาภรรยาหรือสามีที่สมควรให้
5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในสมัย

ข้อที่ 1 กับข้อที่ 2 นี้ หมายความว่า มารดาบิดาต้องคอยดูแลบุตรธิดาของตนไม่ให้ประพฤติในทางที่ไม่ดีไม่งามและให้ประพฤติตัวแต่ในทางที่ชอบ จึงเป็นหน้าที่ของมารดาบิดาจะต้องบอกสอนแนะนำบุตรธิดาของตนเสมอว่าสิ่งนี้ไม่ควรทำเป็นบาป เป็นโทษ เป็นเวร เป็นภัย เป็นอันตราย เป็นความเสื่อม เป็นความเสียหาย และเป็นสิ่งที่ไร้สาระประโยชน์เป็นต้น สอนไม่ให้ทำให้เว้นให้หลีกให้ละให้ระวังตลอดถึงไม่ให้คบเพื่อนที่ไม่ดีอันจะชักนำตนไปเป็นคนพาล แล้วมารดาบิดาก็บอกสอนแนะนำให้บุตรธิดาของตนให้รู้จักตั้งตนอยู่ในความดี คือสอนให้รู้จักสิ่งที่ดีเสียก่อนว่า สิ่งนี้ดีเป็นบุญเป็นคุณ เป็นความสามัคคีกัน เป็นที่รักของคนทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ปราศจากภัยเวร เป็นความก้าวล่วงจากอันตรายทั้งหลาย เป็นความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น มารดาบิดาย่อมมีหน้าที่เป็นครูอาจารย์สอนบุตรธิดาทั้งหลายตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุพพาจารย์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น และยังทำหน้าที่ปกครองบุตรธิดาอีกด้วย คือเป็นนักปกครองขั้นต้น โดยมีอำนาจหน้าที่ปกครองบุตรธิดาของตนโดยเฉพาะ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบจากความประพฤติชั่วดีของบุตรธิดา ถ้าลูกเป็นคนชั่วเกเรพ่อแม่ก็พลอยเสียไปด้วย ลูกไม่ดีเขาก็ติเตียนพ่อแม่ มารดาบิดาไม่ดีไม่สั่งสอนบุตร บุตรธิดาของตนจึงชั่วเกเรอย่างนั้น ถ้าบุตรธิดาเป็นคนดีมีความประพฤติสุภาพเรียบร้อย ก็เป็นที่เบาใจของมารดาบิดา การปกครองบุตรธิดาจึงเป็นหน้าที่ของมารดาบิดาโดยตรง หน้าที่นี้ไม่มีใครแต่งตั้งหากเป็นขึ้นจากตนของตน ไม่มีค่าจ้างไม่มีเงินเดือนแต่ต้องทำตามหน้าที่ของตน ไม่มีการตกจากหน้าที่ไม่มีการเกษียณอายุหรือพักหน้าที่เป็นอาจารย์ของบุตรธิดาด้วย มีหน้าที่เป็นผู้นำของบุตรธิดาด้วย และมีหน้าที่ปกครองบุตรธิดาด้วยจะปล่อยวางหรือเว้นเสียไม่ทำไม่ได้ ผิดจากหน้าที่ของตน

ข้อที่ 3 มารดาบิดามีหน้าที่จะต้องขวนขวายให้บุตร

ธิดาของตนได้รับการศึกษาหาความรู้ใส่ตนและให้เป็นการเป็นงานด้วยซึ่งเรียกรวมกันว่าให้ศึกษาศิลปวิทยา ศิลปะ คือ ทำการงานเป็นถ้าเป็นชายก็ให้เป็นในการงานของผู้ชายเป็นผู้หญิงก็ให้เป็นในการงานของผู้หญิง วิทยา คือความรู้ความฉลาด เป็นคนที่มีการทรงจำได้มาก รู้ดีรู้ชั่วรู้จักความเสื่อมความเจริญรู้จักในการประกอบอาชีพการงานต่าง ๆ และรู้ในเรื่องอื่น ๆ อีก ฉะนั้น บุตรธิดาจะได้รับการศึกษาศิลปวิทยา จึงเป็นหน้าที่ของมารดาบิดาเป็นผู้อนุเคราะห์ หาสถานที่ศึกษาให้โดยมิได้นิ่งนอนใจ ศิลปวิทยาของมารดาบิดามีเท่าไรก็ทุ่มเทให้บุตรธิดาจนหมดสิ้น ซ้ำยังต้องให้รับการศึกษาจากที่อื่นอีก เช่นตามโรงเรียนต่าง ๆ มีโรงเรียนชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยและโรงเรียนวิชาชีพอย่างอื่น ๆ อีก ให้ศึกษาทางโลกแล้วมารดาบิดาบางรายก็ยังส่งให้ไปศึกษาทางศาสนาอีก ถึงกับเป็นสามเณรเป็นพระก็มี ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้บุตรธิดาของตนได้รับการศึกษาซึ่งศิลปวิทยาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง ถ้าพวกเด็ก ๆ ไม่ได้รับการศึกษาเสียเลยเมื่อโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่แล้วย่อมเป็นคนโง่เขลาหาความฉลาดมิได้ จะเป็นผู้ทุกข์จนไปในเบื้องหน้าคุ้มครองตนไปไม่รอด ในที่สุดก็จะกลับเป็นคนอนาถาไร้ที่พึ่งหรืออาจจะกลายเป็นอันธพาลไปได้

คนโบราณจึงให้คติเตือนใจไว้ว่า "เลี้ยงลูกปลูกโพธิ์" หน้าที่ของมารดาผู้เลี้ยงบุตรธิดาจะต้องพยายามหาทางให้บุตรธิดาของตนได้รับการศึกษาศิลปวิทยาหลาย ๆ แขนงไว้ เมื่อบุตรธิดาโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่แล้วจะได้มีหน้าที่การงานทำ อันเป็นหลักอาชีพของตน เมื่อบุตรธิดามีอาชีพเป็นหลักฐานแล้วก็จะได้เป็นที่พึ่งแก่มารดาบิดาในยามเมื่อชราภาพ ในสมัยเมื่อมารดาบิดาแก่ชราภาพแล้วได้รับความสะดวกผาสุกจากบุตรธิดาให้ความดูแลไม่ทอดทิ้ง จึงเท่ากับว่าปลูกต้นโพธิ์ไว้อาศัยร่ม ถ้ามารดาบิดาไม่ทำตามหน้าที่ของตนหรือไม่รู้จักหน้าที่ของตน ก็จะทำให้บุตรธิดาของตนไม่มีที่พึ่งและตนเองก็จะหมดที่พึ่งในยามเมื่อแก่ตัว ฉะนั้นผู้เป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาทั้งหลาย จึงต้องทำตามหน้าที่ของตนข้อที่ 3 นี้ ตลอดจนช่วยเหลือในการหาการงานให้ ถึงกับมีหน้าที่เป็นฝั่งเป็นฝาต่อไป ยังมีบุคคลอีกจำนวนหนึ่งที่เข้าใจผิดต่อหน้าที่ในข้อนี้ คือบุคคลที่รักลูกไม่เป็น ชอบตามใจลูกของตน ถ้าลูกประพฤติไปในทางผิดก็ไม่ห้ามปรามแล้วไม่บอกสอน เพราะกลัวลูกจะขัดใจ เลยตามเลยในที่สุดลูกก็เป็นคนเกเร ถ้าจะฝึกให้ทำการงานหรือก็กลัวลูกจะลำบาก ถ้าจะส่งไปเรียนไกลหน่อยก็คิดถึง ถ้าจะให้ผู้อื่นฝึกหัดอบรมให้ก็กลัวว่าเขาจะบังคับลูกของตน นี่คือคนที่รักลูกไม่เป็น รักลูกผิด ที่ผิดก็คือผิดต่อหน้าที่ของตนในธรรมะข้อที่ 3 นี่เอง

ข้อที่ 4 หาภรรยาที่สมควรให้ พระคุณที่เป็นหน้าที่ของมารดาบิดาข้อนี้ชักจะทำให้เป็นที่หนักใจของหนุ่มสาวในสมัยจรวดมาก เพราะถ้ามารดาบิดากับบุตรธิดาถือคติไม่ตรงกัน ฝ่ายมารดาบิดาถือคติโบราณที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ ฝ่ายบุตรธิดาถือคติโลกสมัยใหม่ทั้งเป็นโลกสมัยจรวดอีกด้วย โดยแสวงหาคู่ตามความสมัครใจของตนเองและลงได้รักกันแล้วไม่ยอมให้ฝ่ายผู้ปกครองมีความเห็นชอบด้วย ถือเอาความเห็นชอบจากคู่รักทั้งสองฝ่ายเท่านั้นก็พอแล้ว เรียกว่าตกลงกันเอาเองไม่ต้องให้ใครเข้ามายุ่งด้วย เพราะกลัวจะพลาดรัก

แต่ว่าเรื่องของกิเลสตัวราคะนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นไฟ (ราคคฺคิ) แต่เป็นไฟภายในที่มีความร้อนยิ่งกว่าไฟภายนอก เมื่อได้ลงรักแล้วมันก็แสดงฤทธิ์ทำให้จิตของผู้รักนั้นเร่าร้อนทุรนทุรายหนักเข้าก็ทนไม่ไหวต้องล้มไปตามกัน เหมือนไม้ที่ถูกไฟเผา ๆ หนักเข้าต้นไม้ก็ขาด ๆ แล้วก็ต้องล้ม คนเราก็เหมือนกัน ไฟคือราคะ ความกำหนัดยินดีเมื่อเกิดขึ้นกับใจของบุคคลแล้วย่อมเผารนจิตของผู้นั้นให้เร่าร้อนและหมดสมรรถภาพในตน คนที่ไม่มีสมรรถภาพในตนก็คือ คนล้มละลายนั่นเอง ว่ากันง่าย ๆ ก็คือ คนเสียคน ลงได้เสียคนแล้วมันตามเสียไปทุก ๆ อย่าง ศักดิ์ศรีก็เสีย เกียรติยศชื่อเสียงก็เสีย สมบัติผู้ดีก็เสีย และเสียอื่น ๆ อีก ในที่สุดความรักที่เคยรักกันมากับคู่รักก็ถูกเสียไปอีก แสนอัปรีย์จัญไรอนาคตหาที่พึ่งมิได้ก็วิ่งเข้ามาหาตัวเสียแล้ว ความสิ้นเนื้อประดาตัวความสิ้นญาติขาดมิตรใคร ๆ ก็ไม่ปรารถนามิใช่หรือ ฉะนั้น หน้าที่ของมารดาบิดาข้อที่ 4 นี้ ผู้เป็นมารดาบิดาทั้งหลายจึงสมควรทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เมื่อบุตรธิดาของตนต้องการจะมีคู่ครองแล้ว มารดาบิดา

ต้องเลือกหาคู่ครองที่สมควรให้ ที่ว่าสมควรนั้นคือ ต้องดูที่ชาติ ตระกูล ฐานะ อาชีพการงาน ความประพฤติของแต่ละฝ่ายให้พอสมควรแก่กันและกัน ข้อสำคัญก็คือต้องให้เป็นคนดีเป็นชายดีเป็นหญิงดี เมื่อแต่งงานแล้วก็ให้เป็นสามีดีเป็นภรรยาดีและเป็นครอบครัวที่ดีต่อไป มารดาบิดาเป็นผู้ได้ผ่านต่อเหตุการณ์ที่ผิดและถูกมาก่อนแล้ว ย่อมรู้จักทางเสื่อมทางเจริญได้ดี เมื่อจะตั้งครอบครัวให้แก่บุตรธิดาของตนให้เป็นไปโดยความเจริญรุ่งเรืองวัฒนาแล้ว จึงต้องเลือกคู่สามีภรรยาให้แก่บุตรธิดาของตนตามสมควรแก่หน้าที่ของตน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มุ่งดีหวังดีแก่บุตรธิดาของตน ถ้าเลือกคู่ครองผิดแล้วการมีครอบครัวก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญไม่ได้ บางรายก็เป็นคู่กรรมคู่เวรกันก็มี ผิดเถียงด่าว่าทะเลาะเบาะแว้งกันทุกวัน บางรายก็ประพฤติตัวไปทางอบายมุขก็มี เป็นนักเลงสุรายาเมาบ้าง เป็นนักเลงการพนันบ้าง นักเลงเจ้าชู้บ้าง คนที่มีความประพฤติเสียแล้ว ก็ต้องมีความเสียไปร้อยอย่างพันประการ ผู้ใดเมื่อเผอิญไปได้คู่ครองเป็นคนที่เสียแล้ว ก็จะมีแต่ความทุกข์ระทมใจจนตลอดชีวิต เพราะคู่สามีภรรยาเป็นคู่สุขคู่ทุกข์คู่เป็นคู่ตายกัน และก็มิใช่ว่าจะอยู่ด้วยกันเพียงวันสองวันเท่านั้น เรื่องการมีคู่ครองต้องหมายถึงตายจากกัน การมีคู่ครองจึงเป็นเรื่องที่สำคัญในชีวิตของผู้ครองเรือน ถ้าหย่าร้างกันก็หมายถึงว่าเรือนแตก ถ้าตายพลัดพรากจากกันก็หมายถึงว่าเรือนหักพัง เมื่อระหว่างกำลังก่อร่างสร้างตัวกันขึ้น การตั้งครอบครัวก็ถูกสลายตัวลงไป ต่างฝ่ายก็ตั้งตัวไม่ติด ฉะนั้น หน้าที่ของมารดาบิดาข้อนี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งจะเว้นเสียมิได้

ข้อที่ 5 มอบทรัพย์ให้ในสมัย ความหมายแห่งข้อนี้ท่านทั้งหลายคงทราบอยู่แล้วว่า มนุษย์ทั้งหลายที่มาเกิดนั้นไม่เห็นผู้ใดถือเอาทรัพย์สมบัติอะไรติดตัวมาด้วยแม้แต่ชิ้นเดียว รูปร่างกายที่เป็นคนกับเพื่อน ๆ เดี๋ยวนี้ก็เอามาจากเลือดเนื้อของบิดามารดา ชีวิตความเป็นอยู่ก็อาศัยพึ่งมารดาบิดามาแต่แรกเกิดจึงได้เป็นคนอยู่ถึงปัจจุบันนี้ สิ่งที่มารดาบิดาจะมอบให้อีกประการสุดท้ายก็คือ ทรัพย์มรดก แต่ความหมายตามข้อนี้นั้น ท่านจำกัดให้มอบทรัพย์ให้ในสมัย คือ ในสมัยที่บุตรธิดาศึกษาศิลปวิทยามารดาบิดาต้องมอบทรัพย์ให้เพื่อเป็นทุนในการศึกษาจนเป็นที่สำเร็จ และสมัยเมื่อบุตรธิดาเป็นผู้ใหญ่แล้วถึงคราวที่จะแยกกันประกอบการอาชีพเป็นคนละครอบครัว มารดาบิดาย่อมมอบทรัพย์ให้เพื่อเป็นทุนในการประกอบการอาชีพให้มั่งมีต่อไป ซึ่งพวกเราเรียกกันว่า แบ่งมรดก เป็นสมัยที่มารดาขวนขวายหามาไว้จึงเรียกว่ามรดกหรือทรัพย์ บางทีก็เรียกว่า ทรัพย์สินหรือทรัพย์สมบัติ แต่ทรัพย์นั้นเมื่อรวมแล้วท่านแยกไว้มี 2 ประเภท คือ สังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ประการหนึ่ง เช่น สัตว์พาหนะ มีช้าง ม้า วัว ควาย ปศุสัตว์ มีหมู เป็ดไก่เป็นต้น และสิ่งอื่น ๆ อีกที่ยกย้ายไปมาได้ อสังหาริมทรัพย์ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไปไม่ได้ประการหนึ่ง เช่น ที่ดิน มีเรือกสวน ไร่ นา เป็นต้น บรรดาทรัพย์ทั้งหลายเหล่านี้แหละแล้วแต่มารดาบิดาจะเห็นสมควรว่าสิ่งใดควรจะมอบให้แก่บุตรธิดาคนใด แล้วก็จัดการแบ่งมอบให้แก่บุตรธิดาของตนคนละสิ่งคนละอันตามได้ตามมีของตน ฝ่ายบุตรธิดาเมื่อได้รับมอบมรดกจากมารดาบิดาดังนั้นแล้ว จะต้องตั้งหน้าบากบั่นประกอบการงานให้เจริญก้าวหน้าต่อไป การมอบทรัพย์ให้แก่บุตรธิดาท่านจึงจัดให้เป็นหน้าที่ของมารดาบิดาประการหนึ่ง ดังนี้

เมื่อสรุป อุปการะคุณของมารดาบิดาผู้เป็นบุพการีของบุตรธิดาทั้งหลายแล้ว มารดาบิดา เป็นผู้ให้กำเนิดเกิดเกล้าแก่บุตรธิดาทั้งหลาย มารดาบิดาเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรธิดามาแต่แรกเกิด จึงเรียกว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร มารดาบิดาเป็นผู้แนะนำพร่ำสอนบุตรธิดาก่อนอาจารย์ทั้งหลาย จึงเรียกว่า มารดาบิดาเป็นบุพพาจารย์ของบุตร มารดาบิดาเป็นผู้ตั้งหลักฐานให้แก่บุตรธิดาโดยมิได้คิดดอกเบี้ยกำไรแต่ประการใด จึงเรียกว่า เป็นนายทุนของบุตร นี่คือ บุพการีบุคคล เป็นบุคคลที่ทำอุปการะคุณแก่บุตรธิดาทั้งหลายในโลกนี้มาก่อนแล้ว พระคุณทั้งหลายเหล่านี้เกินกว่าค่าจ้างรางวัลธรรมดา เป็นคุณค่าที่ไม่สร่างซาตลอดกัปตลอดกัลป์

กตัญญูกตเวที เมื่อท่านทั้งหลายได้ทราบแล้ว อุปการะคุณ เป็นสิ่งหาค่ามิได้ คือไม่มีการตีราคา เพราะฉะนั้น การรู้คุณและการตอบแทนคุณ ซึ่งเป็นหน้าที่ของฝ่ายรับ จึงหาที่สุดมิได้ต้องทำต่อไป และทำต่อไป

จนกระทั่งหมดโอกาสที่จะทำ ตกลงว่าฝ่ายทำกับฝ่ายรับมีทางเสียด้วยกัน คือการทำคุณนั้นสุดแค่ทำให้ไม่ต้องทวง ของมันสุดแล้วไปคิดว่ามันไม่สุด ก็เสียได้ ส่วนฝ่ายรับคุณ หน้าที่ในการตอบแทนคุณไม่มีที่สุด ของมันไม่สุดไปคิดว่ามันสุด รับคุณเขาแล้วเฉยเสีย ก็เสียคน

กตัญญู แปลว่า รู้คุณ คือรู้คุณที่ท่านทำให้แก่ตน กตเวที แปลว่า ตอบแทนคุณ คือตอบแทนคุณที่ท่านทำให้แก่ตน มีคนอีกประเภทหนึ่ง คือคนอกตัญญู เป็นคนไม่รู้จักคุณของใคร และเรายังเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คนเนรคุณ คนประเภทนี้ทางศาสนาเรียกว่า มักขะ แปลว่าลบหลู่บุญคุณ คนประเภทนี้ทำให้โลกยุ่ง มีอยู่ในบ้านก็ทำให้บ้านยุ่ง มีอยู่ในวัดก็ทำให้วัดยุ่ง มีในที่ใดทำให้ยุ่งในที่นั้น ท่านทั้งหลายคงจะเคยได้ยินเรื่องชาวนากับงูเห่ามาแล้ว ชาวนาทำคุณกลับได้โทษก็เพราะงูเห่าไม่รู้คุณชาวนานั้นเอง พวกเรามักพูดกันเสมอว่า ทำคุณได้โทษ ทั้งนี้ก็เนื่องจากตัวปีศาจร้าย คือ มักขะ มันเข้าไปสิงหัวใจคนเรานั้นเอง เข้าไปสิงอยู่ในหัวใจผู้ใด ผู้นั้นต้องเป็นคนเสีย คนอื่นทำบุญคุณให้แก่ตนแท้ ๆ ถึงตัวเรา ถูกตัวเรา แล้วเราเองก็ได้รับของที่ใกล้ตัวถึง ตัวอย่างนี้ ใครยังไม่เห็นไม่รู้ ก็แสดงว่าเกิดมีบางสิ่งบางอย่างในตัวเขาพิการไป ถ้าเป็นสิ่งของภายนอกมีคนยื่นมาถึงตัวแล้วยังไม่เห็น คนนั้นก็ตาบอด แต่นี่เป็นเรื่องบุญคุณ ที่มีคนทำคุณให้ตัวแล้วยังไม่รู้ ก็คงจะบอดเหมือนกัน แต่ไม่ใช่ตาบอด เป็นใจบอด คือแสงสว่างในใจดับเสียแล้ว คนตาบอดกับคนใจบอดชะตาก็คล้าย ๆ กัน คนตาบอดไม่มองเห็นสิ่งที่ควรเห็น คนใจบอดก็ไม่รู้สิ่งที่ควรรู้ คนที่มีกิเลสตัวมักขะอยู่ในใจจึงเป็นคนใจบอด ไม่สามารถมองเห็นบุญคุณของท่านผู้ใดที่ทำให้แก่ตน สำคัญว่าตนไม่ได้เกิดมากับใคร โตขึ้นมาเองไม่ได้มีใครเลี้ยง วิชาความรู้ก็รู้เองไม่มีใครบอกสอน อาชีพการงานก็หาทำเองไม่มีใครให้ความอุปการะช่วยเหลือ ได้เป็นใหญ่เป็นโตก็ได้ด้วยวาสนาของตนเอง หามีผู้ใดช่วยเหลือไม่ คนประเภทนี้เป็นคนชั้นชั่วช้าสาระเลวที่สุด คนประเภทนี้หาง่ายและมากอีกด้วย มีดาษดื่นทั่วไป

ฉะนั้น คนกตัญญูกตเวที จึงเป็นบุคคลที่หาได้ยากและมีน้อย ก่อนที่เราจะเป็นคนกตัญญูกตเวที เราจะต้องขับไล่กิเลสตัวมักขะให้ออกหนีจากใจของเราเสียก่อน คือจะต้องคิดถึงอุปการะคุณที่ท่านได้ทำให้แก่ตนอย่างไรบ้าง ด้วยการสร้างปัญญาขึ้นในตน ให้รับรู้สิ่งที่ท่านทำให้เราและให้รู้สิ่งที่เราได้รับก็จะรู้บุญคุณของผู้มีคุณได้ ว่าถึงบุญคุณของมารดาบิดาที่มีแก่บุตรธิดานั้น เมื่อท่านทั้งหลายกำจัดกิเลสตัวมักขะออกได้แล้ว ท่านทั้งหลายก็จะรู้ได้ตามนัยที่ได้แสดงมาแล้วในเบื้องต้นนั้น ทุกประการ

เมื่อเรารู้อุปการะคุณของมารดาบิดาได้แล้ว ต่อไปก็เป็นหน้าที่ของเราจะต้องตอบแทนอุปการะคุณของท่านจนเต็มความสามารถของตน ตามหลักธรรม ท่านแสดงไว้ว่าเมื่อบุตรธิดาได้รับอุปการะคุณที่มารดาบิดาได้ทำให้แก่ตนแล้ว พึงตอบแทนคุณของท่านด้วยสถาน 5 คือ

1. ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
2. ทำกิจของท่าน
3. ดำรงวงศ์สกุล
4. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ข้อที่ 1 พระพุทธเจ้า ทรงสอนให้บุตรธิดาเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ไม่ให้ทอดทิ้งพ่อแม่ของตน เอาใจใส่ต่อการเลี้ยงดูท่านทุกประการ อย่าให้ท่านได้รับความลำบากด้วยการเป็นอยู่ของท่าน เราต้องเป็นผู้ขวนขวายหามาให้ท่านได้อาศัย ด้วยความสะดวกสบาย อาหารการบริโภคก็หามาให้ท่านได้บริโภคอย่าให้อดอยาก และจะต้องแต่งให้ถูกกับธาตุขันธ์ของท่านด้วย คนแก่ควรจะบำรุงด้วยอาหารประเภทใด ก็ให้หามาบำรุงท่านด้วยอาหารประเภทนั้น ผ้าสำหรับนุ่งห่มก็ต้องแสวงหามาให้ท่านได้นุ่งห่มอย่าให้ขาดตกบกพร่อง ทั้งจะต้องรู้จักการเก็บรักษาให้ท่านตลอดถึงการซักฟอกให้ท่าน อย่าให้เข้าทำนองที่ว่า ลูกนุ่งผ้าใหม่ พ่อแม่นุ่งผ้าเก่า ลูกนุ่งผืนดีพ่อแม่นุ่งผืนขาด เมื่อท่านอาพาธเจ็บไข้ได้ป่วยก็รีบหาหมอหรือหยูกยามารักษาท่าน และเอาใจใส่ต่อการพยาบาลรักษาให้เป็นที่พอใจของท่าน ไม่เห็นแก่ความลำบากยากเหนื่อย ไม่รังเกียจต่อของโสโครกสกปรกในการอุปัฏฐากรักษาท่าน ท่านได้เลี้ยงเรามาด้วยความลำบาก บุตรธิดาก็ควรเลี้ยงมารดาบิดาให้ได้รับความ

สะดวกผาสุกทุกประการ

ข้อที่ 2 ทำกิจของท่าน ข้อนี้ความก็ปรากฏชัดอยู่แล้ว คือให้บุตรธิดาเป็นผู้รับทำภาระธุระการงานของมารดาบิดา เพราะท่านได้ทำการงานเลี้ยงบุตรธิดามากว่าจะโตได้ก็แสนจะลำบาก เมื่อบุตรธิดาโตขึ้นแล้วก็สมควรจะรับทำธุระการงานนั้น ๆ แทนท่าน อย่าให้ท่านได้ลำบากเหมือนแต่ก่อน บุตรธิดาที่รู้จักช่วยทำการงานของมารดาบิดาจึงเป็นบุตรที่ดี งานไม่ทำมีแต่เอาเงินไปใช้ เรียกว่าคนผลาญทรัพย์ของพ่อแม่ ผลาญจนพ่อแม่ทุกข์จน มีเท่าไรเอาไปผลาญจนเกลี้ยงจะไม่จนอย่างไร การหาไม่มี การงานไม่ทำมีแต่ใช้แต่เที่ยวเกเร บางรายยังไปเที่ยวหาก่อเรื่องให้เสียทรัพย์เข้าอีก จัดว่าเป็นบุตรที่ไม่ดี ครอบครัวแต่ละครอบครัวจะเจริญสมบูรณ์พูนสุขได้ก็เพราะคนในครอบครัวรู้จักช่วยหารายได้ให้พอกพูนขึ้น มารดาบิดาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะได้รับความผาสุกสบายก็เพราะบุตรธิดารู้จักช่วยการงานของมารดาบิดา การรู้จักช่วยการงานมารดาบิดาเป็นจัดว่าเป็นบุตรที่ไม่ละเลยต่อหน้าที่ของตน

ข้อที่ 3 บุตรธิดามีหน้าที่ดำรงวงศ์สกุล สมัยครั้งพุทธกาลตามประวัติทางฝ่ายพุทธศาสนา ปรากฏว่าบุตรที่เป็นชายเป็นผู้สืบตระกูล นี่โดยส่วนมากและนิยมกันในสมัยโน้น เมื่อบุตรชายไม่มีก็เป็นหน้าที่ของลูกหญิง ถ้าไม่มีบุตรเสียเลยถือกันว่าขาดวงศ์ตระกูล ถ้าเป็นผู้มั่งคั่งหน่อย เมื่อตายลงไปไม่มีผู้สืบตระกูล ต้องถูกริบทรัพย์เข้าเป็นของหลวง นั่นเป็นความนิยมกันแต่ละสมัยเท่านั้น จุดสำคัญที่บุตรธิดาจะต้องศึกษาให้รู้จักทำหน้าที่ของตน คือให้รู้จักเสียว่าเราผู้เป็นบุตรธิดาทุกคน มีหน้าที่ดำรงวงศ์สกุลเหมือนกันทุกคน เพราะตระกูลที่เราเกิดมานั้นเป็นตระกูลเดียวกัน เราทุกคนก็เป็นคนในตระกูลนั้นจนถึงวันตาย ลูกของเราก็จะสืบตระกูลเราต่อไปอีก ผู้ดำรงวงศ์สกุลก็คือ เป็นคนที่รู้จักรักษาศักดิ์ศรีของตระกูลไว้ หรือประพฤติตัวดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่เป็นคนเนรคุณดังที่ได้แสดงมาแล้วและไม่เป็นคนเกเรอันธพาล ไม่เป็นคนผลาญทรัพย์ที่ตนได้ดำรงรักษาไว้แล้วให้ฉิบหายเสื่อมสิ้นไป มรดกที่ตกทอดมาถึงตนน้อยมากเท่าไรนั้นเราจะต้องทำให้เป็นต้นทุนแล้วขยายกิจการจากต้นทุนนั้นให้พอกพูนก้าวหน้าต่อไป และรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามของมารดาบิดา อย่าให้เสื่อมเสียไป นี่คือหน้าที่ดำรงวงศ์สกุล

ข้อที่ 4 บุตรธิดามีหน้าที่ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก ความหมายของข้อนี้ก็เกี่ยวเนื่องกันกับข้อที่ 3 นั้นเอง แต่ความหมายของข้อนี้นั้น หมายถึงความประพฤติตนก่อนแต่จะได้รับทรัพย์มรดก ข้อที่ 3 นั้น หมายความว่า เป็นผู้มีหน้าที่ในเวลารับทรัพย์มรดกแล้วไป ฉะนั้นในการจะแบ่งมรดกของมารดาบิดาให้แก่บุตรธิดานั้น มารดาบิดาที่มีหน้าที่ในการแจกแบ่งมรดกให้แก่บุตรธิดาของตน จะต้องดูความประพฤติของบุตรธิดาเสียก่อน สมควรจะแบ่งให้แก่ใครมากน้อยประการใดต้องขึ้นอยู่กับความประพฤติของแต่ละคน ถ้าถูกลูกคนที่ไม่ดีเข้าได้รับมรดกที่มีราคามาก มันก็ทำให้หวานใจแก่ผู้รับ เมื่อได้รับทรัพย์มรดกอย่างนั้นแล้วแทนที่จะมั่งคั่งสมบูรณ์ต่อไป กลับทุกข์จนอยู่อย่างเดิมหรือทวีความจนเข้ามาอีก เท่ากับให้แมวรักษาปลาย่างนั้นเอง อย่าหวังเลยว่าปลาย่างจะยังเหลือ คนเราก็เหมือนกัน คนที่ประพฤติตนในทางที่ไม่ดีนั้น จึงไม่เป็นคนที่สมควรจะรับทรัพย์มรดกได้

ผู้ที่จะสมควรรับทรัพย์มรดกได้นั้น ต้องเป็นคนมีความประพฤติดี คือต้องเว้นเสียจากอบายมุขต่าง ๆ อันเป็นทางฉิบหายทรัพย์ เว้นจากความเป็นพาลเกเร ต้องเป็นคนมีศีลธรรมประจำตน มีความประพฤติสุภาพเรียบร้อยดี จิตใจมีคุณธรรมรู้จักโอบอ้อมอารีเป็น ใจคอกว้างขวาง ตั้งอยู่ในประโยชน์ปัจจุบันทั้ง 4 ประการ บำเพ็ญประโยชน์ที่จะไปเกิดในชาติหน้า เป็นคนฉลาดมีปัญญาในการหาทรัพย์และในการรักษาตน คนที่มีความประพฤติตนดังกล่าวนี้ จึงจัดได้ชื่อว่าเป็นคนควรจะรับทรัพย์มรดกได้ เมื่อตนประพฤติในทางไม่ดีแล้วก็ไม่ควรจะรับทรัพย์มรดกเสียเลย เพราะทรัพย์มรดกที่ได้มาจากมารดาบิดานั้น ย่อมเป็นมิ่งขวัญแก่บุตรธิดาทั้งหลาย เมื่อเราผู้เป็นบุตรของท่านเป็นคนไม่ดี จึงไม่สมควรแก่สิ่งที่เป็นมิ่งขวัญนั้น เมื่อต้องการจะรับสิ่งที่เป็นมิ่งขวัญแล้วจงประพฤติตนให้เป็นคนดี จึงจะสมควรแก่การต้อนรับสิ่งที่เป็นมิ่งขวัญได้โดยถูกต้องทุกประการ ธรรมดาคนที่ไม่ดีนั้นเป็นคนไม่รู้จักใคร ๆ ทั้งนั้น มารดาบิดาของตนแท้ ๆ ก็ไม่รู้จัก ญาติพี่น้องก็ไม่รู้จัก ไม่รู้จนกระทั่งตนของตน ไม่ทราบว่าเราเป็นอะไรกับท่านผู้อื่น มีแต่คอยผลาญพงศ์เผ่าเหล่ากอของตนเท่านั้น สุนทรภู่กวีไทย

จึงกล่าวไว้ว่า "แม้ลูกชั่วหัวดื้อทำสือรู้ จนพี่ป้าย่าปู่ไม่รู้จัก ผลาญพงศ์เผ่าเหล่ากอทรลักษณ์ ชื่อว่าอกตัญญูชาติงูพิษ" คนผู้ดีมีกตัญญูจึงเป็นผู้รู้จักหน้าที่ของตนในข้อนี้ ดังนี้

ข้อที่ 5 บุตรธิดาทั้งหลายผู้มีกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดานั้น ย่อมเป็นผู้ไม่นิ่งนอนใจพยายามหาทางตอบแทนบุญคุณของท่านทุกวิถีทางเท่าที่สามารถจะทำได้ เว้นไว้แต่จะเหลือบ่ากว่าแรงจนหมดความสามารถจึงจะหยุดกัน วิถีทางที่จะตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดานั้นก็ได้แสดงมาแล้ว 4 ประการ ยังอีก 1 ข้อ เป็นประการสุดท้าย คือพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว (ตายแล้ว) บุตรธิดาทั้งหลายพึงทำบุญอุทิศไปให้ท่าน ความหมายในประเด็นนี้ไม่ใช่เป็นคำสั่งของมารดาบิดาแต่ประการใด แต่หากเป็นคำสั่งของท่านผู้รู้ คือพระพุทธเจ้า พระสาวกและพระภิกษุสงฆ์ก็ไม่ได้สั่ง แต่นำมาสอนเท่านั้น หน้าที่ของเราผู้ได้รับคำสั่งและคำสอน ก็คือต้องเป็นผู้ปฏิบัติตาม แต่ยังเป็นปัญหาของโลกอยู่อย่างหนึ่ง คือเรื่องเกิดกับเรื่องตาย เป็นปัญหาใหญ่อีกด้วย มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังแก้กันไม่ตก เป็นโรคเรื้อรังรักษายาก รักษาไม่หายหมด พระพุทธเจ้าผู้เป็นแพทย์ใหญ่ก็รักษาให้หายได้เพียงแต่บางบุคคลเท่านั้นไม่หายได้หมด เพราะฉะนั้น โรคประเภทนี้ จึงยังเป็นเชื้อติดต่อมาโดยลำดับ โรคประเภทนี้คือ ยังมีบุคคลจำพวกหนึ่งสำคัญว่าตายแล้วสูญ คือตายแล้วดวงวิญญาณก็ดับ ไม่มีการเกิดอีก โลกหน้าไม่มี ตายแล้วก็แล้วกัน บาปไม่มีบุญไม่มี นรกสวรรค์ไม่มีทั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนสัตว์ในเรื่องบาปบุญก็เพื่อจะให้คนกลัวบาปประพฤติตัวให้ดีในโลกนี้เท่านั้น และเพื่อหวังลาภสักการะและเรียกเอาความนิยมจากประชาชนเท่านั้น

เรื่องนี้ให้ท่านทั้งหลายค้นคว้าวิจารณ์ตามคำสอนในพระพุทธศาสนาก็จะรู้ได้ ถ้าจะนำมากล่าวในที่นี้ก็จะยืดยาว และเสียรสในการอธิบายธรรมะในเรื่องกตัญญูกตเวทีนี้ จะได้กล่าวเพียงเล็กน้อยดังนี้ คือ จิตได้แก่ผู้รู้คนและสัตว์มีผู้รู้ด้วยกันทุกตัวตน ต่างกันก็แต่ความสะสมของจิตเท่านั้น จิตมีสภาพรู้เป็นปกติ แต่มันรู้ไม่พอตัวของมันจึงมีการสะสมกิเลสขึ้น กิเลสทำให้จิตเศร้าหมอง เมื่อจิตเศร้าหมองแล้วจิตก็มีการรับรู้ไม่ตรงต่อความเป็นจริง คือรู้ผิด เมื่อจิตรู้ผิด จิตก็บงการให้พูดให้ทำกรรมชั่วบ้างกรรมดีบ้าง คือคราวมืดคราวสว่าง คราวมืดก็ทำกรรมชั่ว คราวสว่างก็ทำกรรมดี สลับซับซ้อนกันอยู่อย่างนี้ตลอดกาล จิตจึงเป็นสภาพที่ตายไม่เป็น ฆาตกรรมของจิตไม่มี ใครจะฆ่าจิตเป็นฆ่าไม่ได้ ฆ่าได้แต่ร่างกายเท่านั้น ถ้าอยากจะพิสูจน์ว่าจิตนี้ตายได้จริงหรือตายไม่เป็นแล้ว เอาอย่างนี้ก็รู้ได้ง่ายที่สุดและตัวท่านก็ไม่ต้องเสียเวลาไปถามใคร ให้ทดลองไม่หายใจราว 1 ชั่วโมง เท่านั้น ก็จะรู้ได้อย่างแจ่มแจ้งไม่ต้องไปถามใครให้ยุ่งสมอง

จิตเป็นธรรมชาติรู้และเป็นธรรมชาติที่ตายไม่เป็น แต่เมื่อจิตยังไม่บริสุทธิ์อยู่ตราบใด ย่อมมีการเวียนว่ายตายเกิดในภพต่าง ๆ กรรมมีหน้าที่จำแนกให้จิตไปก่อภพก่อชาติตามอำนาจของกรรมที่ดีและชั่ว กรรมดีก็จำแนกให้ไปเกิดทางสุคติ มีสวรรค์เป็นต้น กรรมชั่วก็จำแนกให้ไปเกิดในทุคติ มีนรกเป็นต้น คนเราโดยส่วนมากไม่สามารถจะรับรองตน ว่าจะทำกรรมได้แต่กรรมดีอย่างเดียว หรือจะทำแต่กรรมชั่วอย่างเดียว มีการทำกรรมดีบ้างชั่วบ้าง ต่างแต่หนักและเบากว่ากันเท่านั้น เมื่อถึงกาลตายเข้ามาถึงแล้วญาติผู้ยังอยู่ข้างหลัง ที่มีความอาลัยในกันและกันอยู่ ย่อมหวั่นวิตกในท่านผู้ล่วงลับไปและไม่ทราบว่าจะไปเกิดในทุคติหรือในสุคติคิดจะติดตามไปดูก็ไปไม่ได้ หรือจะหาหนทางช่วยเหลือโดยวิธีอื่น ๆ ก็ไม่ได้ มีทางเดียวแต่การทำบุญอุทิศส่งไปให้เท่านั้น พิธีอุทิศส่วนบุญผู้ตายนั้นมีมาก่อนครั้งพุทธกาล พวกพราหมณ์ได้เคยทำมาก่อนแล้ว เขาเรียกว่างานศราท แต่พิธีในพระพุทธศาสนานี้พระพุทธเจ้าได้ทรงแก้ไขให้เป็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง จึงมีพิธีอันแตกต่างจากศาสนาพราหมณ์โดยพิธีกรรมแต่จุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย ซึ่งเป็นการช่วยผู้ตายหรือเพื่อตอบแทนบุญคุณในท่านผู้ตายไปแล้ว พิธีส่วนนี้ยังถูกจัดเข้ามาให้เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาโดยเฉพาะอีก จึงจัดว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญเฉพาะบุตรธิดาโดยแท้ เพราะเป็นการที่บุตรธิดาหมดโอกาส

จะตอบแทนคุณมารดาบิดาโดยวิธีอื่น ๆ แล้ว ยังอีกวิธีเดียวเท่านั้นที่จะต้องตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาที่ล่วงลับไปแล้ว คือการทำบุญกุศลอุทิศส่วนบุญไปหาท่าน

เมื่อมารดาบิดาได้ล่วงลับจากไปแล้ว บุตรธิดาจึงไม่ควรจะนิ่งนอนใจเมินเฉยเสียเลย เพราะหน้าที่ตอบแทนบุญคุณมารดาบิดายังทำไม่หมดทุกหน้าที่ การทำบุญอุทิศนี้เป็นหน้าที่ข้อสุดท้ายสำหรับบุตรธิดาผู้จะต้องทำ เมื่อเรามีโอกาสเหมาะสมเวลาใดก็ควรจะทำไปเรื่อย ๆ จนสิ้นชีวิตของตน เพราะการตอบแทนคุณของท่านผู้มีคุณแก่ตนนั้นไม่มีที่สุด ตายแล้วก็แล้วไป การทำบุญอุทิศนั้นพวกเราทั้งหลายก็เข้าใจกันดีอยู่แล้ว จึงจะไม่นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพียงแต่จะได้แนะแนวทางไว้บ้างเล็กน้อยเท่านั้น คือบางคนอาจจะเข้าใจว่า การทำบุญอุทิศไปหามารดาบิดาผู้มีพระคุณยิ่งที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ต้องจัดรูปงานให้ใหญ่โตครึกครื้นอย่างสมเกียรติ ทำอย่างนั้นก็ถูก แต่ก็คงทำได้ไม่กี่ครั้ง ถ้าจะให้ถูกทั้งหมดต้องเพิ่มการกระทำของเราเข้าไปอีกที่จึงจะสมบูรณ์ คือแต่ละครั้งที่เราได้ประกอบคุณงามความดีของเรา เช่น การให้ทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา เป็นต้น พึงตั้งใจแผ่อุทิศส่วนบุญกุศลเหล่านั้นไปหาท่านผู้มีพระคุณทั้งหลายทุกครั้งทุกคราวที่ตนได้กระทำลงไปแล้วนั้นเอง จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ลืมบุญคุณของท่านผู้มีคุณแก่ตน นี่คือหน้าที่ของบุตรธิดาประการสุดท้าย

เท่าที่ได้แสดงมาแล้วนั้นเป็นการแสดงถึงเรื่องหน้าที่ทั้งสอง คือหน้าที่ของมารดาบิดากับหน้าที่ของบุตรธิดา ซึ่งต่างก็จะทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องและครบถ้วน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี คนเราที่เกิดมาแล้วไม่รู้จักหน้าที่ของตนและไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนที่มีอยู่แล้ว นักปราชญ์ท่านเรียกคนนั้นว่าเป็นคนชั่ว เป็นมารดาบิดาก็เป็นมารดาบิดาที่ชั่ว เป็นบุตรธิดาก็เป็นบุตรธิดาที่ชั่ว ระยะกาลที่จะเริ่มทำหน้าที่ของทั้งสองฝ่ายนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดังนี้ คือ ฝ่ายมารดาบิดาจะต้องเริ่มทำหน้าที่ของตนตั้งแต่แรกเกิดมา ดังที่แสดงมาแล้วในเบื้องต้น แต่ตอนมารดาบิดาทำให้บุตรเกิดนั้น ไม่ปรากฏว่าได้ถูกจัดให้เป็นหน้าที่แต่ประการใด เพียงแต่เป็นประเพณีของโลกเท่านั้น ประเพณีของโลกก็ไม่มีกฎข้อบังคับให้คนแต่งงานกัน แล้วแต่ความสมัครใจของใครของมันเท่านั้น หนีออกไปบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ได้โลกทั้งหลายยิ่งนิยมนับถือ ผู้ที่หนีโลกไปไม่ได้ เมื่อสมัครใจจะสร้างโลก ๆ จึงแต่งตั้งธรรมเนียมประเพณีไว้เพื่อความดีงามของพวกมนุษย์ต่อไป ตั้งแต่แต่งงานกันแล้วไปทางศาสนาจึงได้วางระเบียบหน้าที่ให้ต่อไป หน้าที่สามีจะปฏิบัติต่อภรรยาและหน้าที่ภรรยาจะปฏิบัติต่อสามี หน้าที่มารดาบิดาจะปฏิบัติต่อบุตรธิดา หน้าที่บุตรธิดาจะปฏิบัติต่อมารดาบิดา และยังมีหน้าที่อื่น ๆ อีก

ฉะนั้น ผู้เป็นมารดาบิดาพึงทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ถึงจะลำบากยากเหนื่อยประการใด ก็ต้องอุตส่าห์ทำตามหน้าที่ของตน เพราะเราหากสมัครใจเข้ารับหน้าที่เองโดยไม่มีข้อกฎบังคับแต่ประการใด ถ้าไม่ทำตามหน้าที่ของตนก็เกิดความเสียหายแก่ตนและคนอื่นด้วย จะทำให้โลกนี้ย่อยยับพินาศไป เสียหายอย่างไรเท่าไรนั้นท่านทั้งหลายคงทราบดีกันอยู่แล้วจึงจะไม่นำมาแสดงในที่นี้ ฝ่ายบุตรธิดา เมื่อตนได้เกิดมาจากมารดาบิดาและท่านได้อนุเคราะห์สงเคราะห์เรามาแล้ว ก็พึงทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องอย่างสมบูรณ์อย่าเห็นแก่ความลำบากยากเหนื่อยแต่ประการใด หน้าที่นี้ไม่ได้มีใครยื่นใบสมัครแต่หากถูกเกิดมีขึ้นมาเองตามธรรมชาติ คนใดเกิดขึ้นมาต้องเอาหน้าที่นี้มาด้วยทุกคน และจะยกหน้าที่ดังกล่าวนี้ไปให้คนอื่นทำเสียหรือเปลี่ยนหน้าที่กันกับคนอื่นก็เป็นไปไม่ได้ เป็นหน้าที่ที่ยกออกจากตนไปทางอื่นไม่ได้ ไม่เหมือนหน้าที่บางหน้าที่ เพราะฉะนั้น บุตรธิดาพึงพยายามทำหน้าที่ของตนอย่าได้ประมาท เมื่อเราไม่ประมาทต่อหน้าที่ของตนก็จะเป็นผู้เจริญภิญโญยิ่งไปทั้งในโลกนี้และทั้งในโลกหน้า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญเกียรติคุณความดีของเราอยู่ตลอดกัลปาวสานต์ ดังได้แสดงมาในมาตาปิตุคุณกถา ขอยุติลงเพียงเท่านี้ฯ

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เรื่อง เตรียมการภาวนา

ในเบื้องต้นนี้จะขอแนะนำการภาวนา คือว่า การภาวนานั้นเราจะนั่งในลักษณะไหนก็ยังได้ แต่ว่าเมื่อเราจะนั่งตามระเบียบ ก็คือ นั่งขัดบัลลังก์ ขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวให้ตรง หลับตา *ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่นับถือ* แล้วเราก็แผ่เมตตา คือกำหนดในจิตของเรา เมตตาตนก่อน โดยที่ระลึกว่า ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุขปราศจากความทุกข์ อย่าให้มีเวร อย่าให้มีผู้เบียดเบียน พยาบาท อาฆาตมาดร้าย ขอให้มีความสุขกาย สุขใจ ขอจงรักษาตนให้เป็นสุข

อันดับต่อไปก็แผ่เมตตาสัตว์ว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง หมายความว่าสัตว์ทุกตนทุกตัว จะเป็นมนุษย์ก็ดี สัตว์ดิรัจฉานก็ดี สัตว์นรกเปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน เทวบุตร เทวดา อินทร์ พรหม ทั้งหลายล้วนแต่เป็นสัตว์ หมายเอาสัตว์ทุกหมู่ทุกเหล่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น ขอให้สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น จงปราศจากความทุกข์ ถึงซึ่งความสุข อย่าได้มีเวรแก่กันและกัน อย่าได้เบียดเบียนกัน อย่าได้พยาบาทอาฆาตมาดร้ายกัน อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจ ขอให้มีความสุข รักษาตนเถิด อันนี้เป็นการแผ่เมตตา คือความปรารถนาสุขให้แก่ผู้อื่น สัตว์อื่น

เมื่อเราแผ่เมตตาแล้วก็ให้บริกรรม ระลึกพุทโธ ธัมโม สังโฆ กลับไปกลับมาจะสามครั้ง หรือมากกว่านั้นก็ได้ แล้วก็มาบริกรรม พุทโธ พุทโธ ไว้ในจิตของเรา ระลึก พุทโธอยู่ตลอดไป หรือจะกำหนดลมหายใจเข้าออก จะกำหนดลมหายใจอย่างเดียวก็ได้ หรือจะกำหนดพุทโธพร้อมกับลมหายใจเข้าออก หายใจออกก็พุท หายใจเข้าก็ โธ อย่างนี้ก็ได้ หรือเราจะกำหนดลมหายใจอย่างเดียวก็ได้ ถ้าเรากำหนดลมหายใจเราก็หมายเอาที่ลมหายใจกระทบ เวลาหายใจออกมันกระทบรู้สึกที่ไหน เวลาหายใจเข้าลมกระทบที่ไหน เราก็ดูลมที่มีเข้ามีออก ค่อยหรือแรง หยาบหรือละเอียด สั้นหรือยาวก็ให้รู้ในการกำหนดของเรา หรือเราจะเอาแต่พุทโธ พุทโธ เท่านั้นก็ได้ คือเอาความชำนิชำนาญ ความคล่องในเวลาที่เราระลึก เรียกว่าบริกรรม ที่ท่านให้มีบริกรรมนี้ ก็เพื่อจะให้จิตของเรามันจดจ่ออยู่ ไม่ให้เกิดแส่ส่ายไปมาทางอื่น ธรรมดาจิตมันเป็นผู้ที่ติดยุ่งอยู่กับอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งกลางวันกลางคืนไม่หยุดนิ่ง แส่ส่ายไปมาอยู่ตลอดกาล

เรื่องที่จิตของเราไม่หยุดนิ่ง ทำให้จิตของเรานี้ไม่มีความแน่วแน่เหมือนกันกับน้ำที่มันไหลบ่าไปทุกแห่งทุกหน น้ำนั้นจะไม่มีกำลัง จะเซาะดินก็ไม่ได้ จะพัดเอาสิ่งต่าง ๆ ไปก็ไม่ได้ ต่างจากน้ำที่มันไหลรวมกันไป ถ้าน้ำที่มันไหลรวมกันไป สามารถที่จะเซาะดินให้เป็นห้วย เป็นคลองลงไปได้ คือมันไหลในห้วยในคลองก็สามารถพัดเอาขอนเอาไม้ ตลอดถึงหินหนัก ๆ มันก็ยังพัดเอาไปได้ เพราะมันมีกำลัง ฉันใดจิตของเราก็

ฉันนั้น เมื่อจิตของเรามันแตกซ่านไปตามอารมณ์ จิตนี้ก็จะไม่มีกำลัง ถ้าจิตของเรามันรวมแน่วแน่ จดจ่อในสิ่งเดียว จิตก็จะมีกำลังขึ้น

เมื่อจิตของเรามีกำลัง จิตนี้ก็จะต่อต้านกับกิเลส ที่มันเกิดขึ้นกับจิตใจของเรา หรือเวลาเรากระทบอารมณ์ จิตของเราก็จะต่อต้านกับความกระทบในอารมณ์นั้น ๆ ไม่ให้เกิดความชอบใจ ความเสียใจ

ตามปกติของจิตนี้ มันจะมีความรัก ความชังเป็นประจำ คือความดีใจ ความเสียใจ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ที่มันจะต้องเกิดขึ้นเป็นประจำ ท่านว่าโลกธรรมครอบงำจิตใจ จิตใจนี้เป็นไปเพื่อ อิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ อิฏฐารมณ์ คืออารมณ์เป็นที่ชอบใจ อนิฏฐารมณ์ คืออารมณ์ที่ไม่ชอบใจ จิตของเราจะต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่อย่างนั้น คือจิตจะไม่เป็นกลาง เมื่อจิตเป็นอย่างนี้ เรียกว่าโลกธรรม เมื่อเราได้ลาภเราก็ดีใจ ได้ยศก็ดีใจ เสื่อมยศก็เสียใจ ได้ความยกย่องสรรเสริญเราก็ดีใจ ได้รับความติฉินนินทาเราก็เสียใจ ได้รับความสุขเราก็ดีใจ ได้รับความทุกข์เราก็เสียใจ จิตของเรามันจะต้องเป็นอยู่อย่างนี้ ถ้าเราดีใจใน ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ความทะเยอทะยานอยากก็ย่อมมี เกิดกามตัณหาขึ้นมา ถ้าเราเสียใจเพราะเสื่อมลาภเสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เราก็เสียใจก็เกิดวิภวตัณหาขึ้นมา ล้วนแต่จะทำให้จิตใจของเรานั้นประกอบไปด้วยตัณหา คือความทะเยอทะยานอยาก เมื่อเรามีความอยากขึ้นมาเราก็ดิ้นรน เราก็เดือดร้อน การแสวงหาของเราก็เป็นไปในทางทุจริต ประกอบไปด้วยบาป ประกอบไปด้วยความชั่วต่าง ๆ คือเป็นคนที่ไม่เลือกว่าผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว จิตนี้จะต้องมุ่งไปเพื่อประโยชน์ตนของตนเท่านั้น เลยเป็นคนที่เห็นแก่ตัว เป็นคนที่เห็นแก่ได้ มุ่งแต่การเอา ถ้าในทางที่ไม่ชอบเราก็จะเอาแต่ทางชนะ หากชนะได้เป็นการดี นี้ก็เลยเป็นไปในทางที่ชั่ว ในทางที่ผิด เนื่องจากเราไม่ได้อบรมจิตของเรา จิตอ่อนกำลังกิเลสก็แทรกขึ้นมา เกิดขึ้นในจิตของเราได้ จิตนี้ก็จะมืดจะมองไม่เห็นในสัจธรรม แม้ว่าสัจธรรมนี้จะเป็นของปรากฏอยู่ แต่เราก็มองไม่เห็น

สัจธรรมที่ปรากฏอยู่ คืออย่างไร ทุกขสัจจะ ความจริงคือทุกข์ เป็นสิ่งที่มีอยู่ปรากฏอยู่ ทุกข์คืออะไรบ้าง ชาติทุกข์ ความเกิดเป็นทุกข์ ชราทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ พยาธิทุกข์ ความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นทุกข์ มรณะทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ นี้ก็ปรากฏให้รู้ให้เห็นอยู่ แต่เราไม่ได้รู้ไม่ได้เห็น เมื่อเราพลัดพรากจากสิ่งที่รักสิ่งที่ชอบใจ เราก็เกิดทุกข์ขึ้นมา ความพิไรรำพันเป็นความทุกข์ แต่เราไม่ได้กำหนดรู้ ปรารถนาสิ่งใดสิ่งนั้นไม่ได้สมหวัง เราก็เป็นทุกข์ ความโศกเศร้าเสียใจ ความคับแค้นแน่นใจเหล่านี้เป็นความทุกข์ ซึ่งไม่ได้ปิดบัง แต่เพราะเราไม่สามารถรู้ได้ ไม่สามารถจะมองเห็นด้วยดวงจิตของเรา เมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นมาเราก็เสวยในลักษณะความเป็นทุกขเวทนา พิจารณาในทุกข์ เรียกว่า ญาตปริญญา กำหนดให้รู้ในทุกข์ คือกำหนดรู้ในความรู้ของเรา ที่เรารู้สึกว่ามันเป็นความทุกข์อย่างนี้ ๆ แล้วเราก็กำหนดพิจารณาจนเกิดความรู้ขึ้นมาอีก ความรู้ที่เกิดขึ้นมานั้นเรียกว่า ความรู้ซ้อนความรู้ขึ้นมาอีก นั้นจึงจะเรียกว่ารู้ทุกข์ คือเรารู้ในรู้ของเรา จึงจะเป็นความรู้ที่แจ้งชัด คือความรู้ที่มันเกิดรู้ขึ้นมาอย่างนี้

ความสว่างเป็นความรู้แจ้งเห็นจริงภายในจิตของเรา จึงจะเรียกว่าเรารู้ในทุกข์ ทุกข์อันนี้เป็นของจริงไม่มีคนใดคนหนึ่งที่จะมาเสกสรรให้เป็นขึ้น มันเป็นเองกฎของธรรมดาเป็นอยู่อย่างนี้ ทุกคนที่เกิดขึ้นมาแล้วจึงอยู่ในกองทุกข์ แต่เราไม่ได้กำหนดเราจึงไม่รู้ เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นมาก็เดือดร้อนวุ่นวาย แต่เราก็หาทางที่จะปกปิดความทุกข์ของเราไว้ ถึงเราจะปิดเท่าไรความทุกข์มันก็ย่อมปรากฏขึ้นมาให้เราได้เสวย คือเราได้รับความทุกข์นั้น ๆ อย่างที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ ความแก่เราไม่ได้ปรารถนา แต่เราก็จะต้องแก่ ความเจ็บป่วยเราไม่ปรารถนาแต่เราก็เจ็บป่วย ความตายเราไม่ปรารถนาแต่เราก็ต้องตาย ความพลัดพรากจากสิ่งที่เรารักเราชอบเราไม่ปรารถนาแต่เราก็ได้รับ ความปรารถนาที่ไม่สมหวังเราก็อยากได้ความสมหวัง แต่มันก็ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของเรา ความที่เศร้าโศกเสียใจเราไม่ปรารถนาแต่เราก็ต้องเป็น ฉะนั้นเราจึงมีการร้องไห้ มีการพิไรรำพัน โอดครวญต่าง ๆ ก็เพราะสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นไม่เป็นไปตามความต้องการของเรา เราจึงควรที่จะ

กำหนดรู้ให้รู้ไว้ เพื่อเราจะไม่เดือดร้อน ทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าเรารู้แล้วมันก็เป็นของง่าย คือมันชินต่อการกำหนดรู้ของเราอยู่ เมื่อมันเป็นไปเราก็ไม่เดือดร้อน เราก็ไม่ได้วุ่นวายในความทุกข์ทั้งหลายเหล่านี้ เพียงแต่เรากำหนดให้รู้

เมื่อเราไม่อยากมีทุกข์ เราก็ต้องแก้ต้นเหตุของความทุกข์ ที่ท่านว่า สมุทัยสัจจะ เหตุให้เกิดทุกข์มีจริงเป็นของจริง สมุทัย ก็คือ กามตัณหา ความทะเยอทะยานอยาก ภวตัณหา ความทะเยอทะยานอยาก อยากได้ อยากมี อยากเป็น วิภวตัณหา ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็นนี้เรียกว่าตัณหาสาม เมื่อจิตของเรามีตัณหานี้แล้ว โปโนพฺภวิกา ยังภพยังชาติให้เกิดขึ้น คือเราจะต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารนี้ เกิดแล้วเกิดอีก ไม่มีทางสิ้นสุดเนื่องจากตัณหาเป็นเจ้าเรือน เมื่อตัณหาเป็นเจ้าเรือนแล้ว จำเป็นเราจะต้องก่อภพก่อชาติ ถ้าตัณหามันให้โอกาส เราก็ได้สร้างบุญสร้างกุศลแล้วก็ได้ไปเกิดในสุคติ เกิดไปแล้วเมื่อมีความสุขก็มัวเมาลุ่มหลง สร้างบาปสร้างกรรมต่อไปอีก ก็ไปเสวยทุกข์ในทุคติวินิบาตอีก สำนึกตัวได้ก็สร้างความดีอีก ไปสุคติมีความสุขแล้วก็มัวเมาประมาทอีก ก็ไปสร้างความชั่วอีก กลับไปทนทุกข์ทรมานในทุคติวินิบาตอีก วนไปเวียนมาอยู่อย่างนี้ เพราะอำนาจแห่งตัณหา ตัณหานี้เป็นตัวที่จะควบคุมทรมานตัวของเรา ไม่ใช่เป็นของดี แต่เราก็ยังหลง หลงตามอำนาจของตัณหานี้ ตัณหาตัวนี้เป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือจิตของเรา จิตของเราต้องอยู่ใต้อำนาจของตัณหา เรียกว่า ตณฺหาทาโส คือเป็นทาสของตัณหา เมื่อจิตเรามีตัณหาแล้ว จิตนี้จะเป็นจิตที่มีความหิวกระหายอยู่ไม่มีเวลาอิ่ม ไม่มีเวลาเต็ม จะหาเท่าใดความอิ่มความพอในจิตไม่มี อย่างเราหาทรัพย์สมบัติหาได้เท่าใด ความอิ่มความพอในการได้การมีของเราไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีจุดจบ คือพอไม่เป็น เรื่องตัณหามันจะต้องเป็นอย่างนี้ ถ้าเราทำตามอำนาจของตัณหานี้ไม่มีทางสิ้นสุด ความต้องการของมันต้องการอย่างล้นเหลือ แต่แล้วเพราะอำนาจแห่งตัณหานี้ เราจึงได้สร้างกรรมทำความชั่วก่อทุกข์ ก่อลำบาก ก่อความยาก ความยุ่ง ให้แก่ตัวของเรา

เพราะฉะนั้นตัณหานี้เราจะต้องเพียรพยายามละ คือตั้งความเพียรของเราไว้ "ปหานปธาน" เพียรละความชั่วของเรา สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ภาวนาปธาน เพียรให้ความดีเกิดขึ้น อนุรักขนาปธาน เพียรรักษาความดีของเราไว้ นี้เรียกว่าหลักของความเพียรจะต้องเพียรพยายาม ที่เราจะละความชั่วของเราได้ การบำเพ็ญ ปหานปธาน นี้เราต้องทบทวนเข้ามา คือทบทวนเข้ามาภายใน มาดูที่จิตใจของเรา ดูที่กายของเรา ดูที่วาจาของเรา ต้องให้รู้กิริยามารยาทของเราที่แสดงออกที่เราประพฤติอย่างหนึ่งนั้นดีหรือชั่ว เราต้องมาตรวจค้นดู ทบทวนดู หรือส่องดูเงาของเจ้าของ การภาวนานี้แหละเท่ากับว่าเป็นการส่องดู เป็นแว่นธรรม เป็นกระจกสำหรับที่จะส่องดูตัวของเรา ให้รู้ให้เห็นว่าเป็นอย่างไร ดีหรือชั่ว สะอาดหรือเศร้าหมอง เราจะได้รู้ได้เห็นด้วยอาศัยการภาวนานี้แหละ

การภาวนาเป็นการทบทวนเข้ามาให้รู้กาย รู้วาจา รู้จิต รู้ความนึกความคิดของเรา เป็นการทบทวนเข้ามาหาตัวเอง คนเราจะต้องมีการทบทวนอยู่เสมอ ต้องตรวจ ต้องค้น วันนี้ตั้งแต่ตื่นนอนมา ตอนเช้าเราได้ทำอะไร ได้พูดอะไร คิดอะไร เป็นเรื่องดีเรื่องชั่วมากน้อยแค่ไหนเราต้องทบทวนตรวจค้น เราจึงจะรู้ว่า เราได้ทำดี เราได้ทำชั่ว พูดดี พูดชั่ว คิดดี คิดชั่ว นี้เราต้องมีการตรวจสอบวัดผลในตัวของเราแต่ละวัน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ลืมตน มีความสำนึกตนของตนอยู่เสมอ ทั้งนี้ต้องอาศัยการฝึกในการภาวนาของเรา ให้มีสติ ให้มีสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะอยู่ด้วยกัน สติ ความระลึกได้ ไม่เผลอ ไม่ลืม สัมปชัญญะ ก็คือความรู้สึกนั่นแหละ มันมีความรู้ในความสำนึกของเรา พูดกันง่าย ๆ ก็คือ รู้สึกสำนึก ให้จิตของเรามันมีความรู้สึกสำนึกอยู่ จึงเป็นคนที่ไม่ลืมตัว ไม่มองข้ามตัวของเรา อย่างโรงเรียนประถมสมัยก่อน เราก็ได้เรียนนิทานอิสปเรื่องแม่ปูกับลูกปู แม่พยายามสอนลูกของตนให้เดินสงบเสงี่ยมเรียบร้อย รู้จักสอนลูกเป็น ไปมองเห็นแต่ลูกเดินไม่เรียบร้อย ตัวแม่ก็เหมือนกันกับลูก แต่แม่ก็พยายามสอนลูกคิดว่าเจ้าของดี ฉันใดก็ดี ตัวของเราก็ฉันนั้น หากว่าเราไม่ทบทวนเข้ามาดูตัวของเราแล้ว เรา

ก็จะมองข้ามตัวของเราไป สิ่งที่ไม่ดีเลยมองไม่เห็น เมื่อเรามองไม่เห็นเราก็ปรับปรุงตัวของเราให้ดีไม่ได้ แก้ความผิดไม่ได้ ละความชั่วของเราไม่ได้ ปหานปธานที่เราเรียนรู้มาก็เลยไม่เกิดเป็นประโยชน์ เพราะเราไม่รู้ที่จะละความชั่ว อะไรเป็นความชั่ว ลักษณะความชั่วเป็นอย่างไร มีอยู่ที่ตัวของเรามากน้อยแค่ไหน เราก็ทราบไม่ได้ เพราะเราไม่ได้ตรวจค้นดู เมื่อเราไม่ได้ตรวจค้น เราก็มองไม่เห็น เมื่อเรามองไม่เห็นเราก็ละไม่ได้ จุดที่จะละของเราไม่มี เมื่อเราตรวจค้นตัวของเรารู้แล้วว่า เป็นความชั่วเราก็ละได้ เมื่อเรารู้ลักษณะของความชั่วได้แล้ว สังวรปธาน การระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นเป็นการง่าย เพราะเรารู้แล้วว่ามันเป็นความชั่วเราก็ไม่ให้มันเกิดขึ้นในตัวของเรา

เมื่อเราละความชั่วได้แล้ว ระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น หน้าที่ต่อไปคือ เราต้องประกอบตัวของเราให้เป็นคนดี สร้างแต่ความดี อะไรที่ดีเราก็ต้องตรวจค้น ศึกษาเรื่องความดี ดีกาย ดีวาจา ดีใจ โดยเฉพาะก็คือ ดีทางจิตทางใจ ถ้าดีทางจิตทางใจแล้วมันจะออกไปเป็นความดีทางกาย ทางวาจาได้ ถ้าจิตของเราไม่ดี กายวาจาก็เป็นไปตามอำนาจของจิต จิตดีเป็นอย่างไร จิตดี จิตต้องอยู่ในความเที่ยงธรรม คือไม่ตกไปในอิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ ไม่มีความรักไม่มีความชัง จิตจะต้องอยู่ในระหว่างไม่รักไม่ชังนี้ เรียกว่าจิตเป็นกลาง จิตเป็นยุติธรรม ไม่เอนเอียงไปทางที่เสีย

เมื่อจิตของเราตั้งอยู่ในยุติธรรมอย่างนี้ จิตนี้จะประกอบส่วนแห่งความดีทั้งหลายให้เกิดขึ้น จะมีคุณธรรม คือเมตตากรุณา ความไม่ยินดียินร้าย ความรู้สึกสำนึกดีชั่ว มีหิริ ความละอายต่อบาป มีโอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป สร้างตนของตนให้เป็นคนที่อยู่เหนือความชั่วทั้งหลาย ไม่ยอมปฏิบัติตามกิเลส เรียกว่าจิตใจสูง มนุสฺส มนุสฺโส คือเป็นผู้ที่มีจิตใจสูง มนุสฺสภูโต เป็นจิตที่มีความหนักแน่นมั่นคง มนุสฺสเทโว มีจิตใจเบิกบานยิ้มแย้ม จิตใจแช่มชื่นเบิกบานอยู่ ไม่ได้หุบเหี่ยว ไม่ได้ได้อดร้อนวุ่นวาย มีความละอายเกรงกลัวต่อบาป จิตนี้ก็จะเกิดมีคุณธรรมขึ้น เรียกว่า สุกฺกธรรม คือธรรมอันขาว ธรรมอันสะอาด จิตก็จะละกณฺหธรรม คือธรรมฝ่ายดำ ฝ่ายชั่ว เจริญสุกฺกธรรมให้เกิดขึ้นในจิต มองเห็นความชั่วทั้งหลาย นั่นเป็นของที่น่าเกลียด เป็นของน่าอับอายขายหน้า เราก็จะเกิดความละอายขึ้นมาในจิตไม่กล้ากระทำความชั่ว มีความเกรงกลัวต่อผลของบาป ว่าจะได้รับความทุกข์ร้อนอย่างนั้นอย่างนี้ ที่เรามองเห็นในความรู้ของจิตนี้ แล้วเราก็จะเกรงกลัวต่อการทำบาป เหมือนกันกับเรากลัวเสือ ก็เพราะเรารู้ว่าเสือมันเป็นสัตว์ร้าย สามารถสังหารชีวิตกินเลือดเนื้อของเราได้ กำลังของมันก็เหนือเรา ความรวดเร็วของมันก็เก่งกว่าเรา เราก็จึงเกิดความกลัวเสือขึ้นมา

เพราะเรารู้ว่าเสือมันเป็นสัตว์ร้าย หรืออสรพิษทั้งหลายเราย่อมกลัว เรากลัวบาปเราก็มองเห็นในจิตของเราอย่างนั้น ทำอันนี้ลงไปผลของมันจะต้องเป็นอย่างนั้น ทั้งนี้อาศัยการภาวนาของเราให้รู้ให้เห็น จึงจะเป็นภาวนาปธาน เพียรพยายามทำความดีความชอบให้เกิด ให้มีขึ้น ทีนี้เราก็มองเห็นว่า ความดีแต่ละชิ้นแต่ละอย่างนั้นยากที่เราจะทำได้ เมื่อเราได้แล้วเราก็ควรที่จะรักษาไว้ ไม่ให้เสื่อมไม่ให้เสียไป เหมือนกันกับทรัพย์สมบัติที่เราหามาได้มา เราก็รักษาไม่ให้สูญหายไปหรือไม่จับจ่ายในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะเราคิดเห็นว่าเมื่อเรามีทรัพย์แล้ว เราจะได้รับความสะดวกสบายและกว่าที่เราจะหามาได้บาทหนึ่ง สตางค์หนึ่งก็ดีเป็นการที่หามาได้โดยยาก

เมื่อเรามองเห็นผลได้ผลเสียอย่างนี้ เราก็ต้องพยายามรักษาทรัพย์ของเราด้วยดี ฉันใดความดีของเราก็ฉันนั้น เมื่อเราได้เรามีแล้ว เราก็ควรที่จะรักษาไว้ เพราะความดีนี้ใคร ๆ ก็ปรารถนาต้องการ

เราสามารถที่จะขับขานจิตเราได้ ตั้งเป็นปัญหาขึ้นมา ซักถามจิตของเราดูว่าความดีนี้เราชอบไหม เราก็จะตอบว่าเราชอบ เราได้คนใช้มาอยู่ด้วย เราก็ต้องการคนใช้ที่ดี แม้เราเลี้ยงสุนัขเราก็ต้องการสุนัขที่ดี เราเลี้ยงไก่เราก็อยากได้ไก่ตัวมันดี ดีนี้เราหมายถึงว่า มันไม่ซุกซน ดื้อด้าน มันไม่ล่วงเกิน มันไม่ทำร้ายตัวของเราหรือทำลายสิ่งของต่าง ๆ เราก็ต้องการมันดีอย่างนั้น ให้คิดเสียว่าแม้แต่สัตว์เราก็ยังอยากได้สัตว์ที่ดี ทุกสิ่งทุกอย่างเราต้องการดีทั้งนั้น แล้วทำไมเราจึงจะไม่อยากดี เราก็อยากให้คนอื่นนั้นนับถือเรา อยากให้คนอื่นจงรัก

ภักดีต่อเรา คนอื่นที่เขาจะรักเรานับถือเรา ก็เพราะเราเป็นคนดี ถ้าเราไม่ดีแล้วใครจะเป็นบ้ามารักมานับถือเรา มาเชื่อฟังเรา เราก็ต้องคิดถามจิตใจเราอย่างนี้ ทีนี้เมื่อเราชักช้อมจิตใจของเราได้ เราก็จะรักษาความดีของเราที่มีแล้วให้เป็นต้นทุน แล้วเราก็จะได้สร้างความดีเพิ่มเติมต่อไปอีก คือดีมีแล้ว ดีมากที่เราจะทำต่อไป ดียิ่งดีเลิศ ดีประเสริฐ ที่เราจะลำดับความดีของเราต่อ ๆ ขึ้นไปอีก ไม่เพียงแต่ว่าดีแล้วเท่านี้ก็พอ ความดียังมีดีเด่นขึ้นไปโดยลำดับ ในทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้พวกเราเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี เราทำความดี ความเป็นปุถุชน มาเป็นกัลยาณชน แล้วก็เป็นอริยชน ถึงกับเป็นอัจฉริยมนุษย์ ผู้ที่ดีเลิศ ดีประเสริฐ แต่อัจฉริยมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ตีความหมายต่างไปจากทางโลก

ทางโลกตามประวัติศาสตร์แล้วจะต้องถือเอาคนที่ฆ่าคนเก่ง ใช้อำนาจ ใช้อิทธิพล ขู่เข็ญ บังคับ สังหารล้างผลาญ คนอื่นให้อยู่ใต้อำนาจของตน เด่นได้อย่างนั้นเขาถือว่าอัจฉริยบุคคล แต่ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้หมายเอาบุคคลอย่างนั้น หมายเอาผู้ที่ชนะกิเลส สังหารกิเลสได้ ชนะต่อกิเลสได้ มีจิตใจเหนืออำนาจของกิเลส อย่างพระพุทธเจ้าเป็นต้น จึงเรียกว่าอัจฉริยบุคคล คือเป็นบุคคลที่เหนือกิเลสนั้นเอง ดีกว่าคนที่ยังมีกิเลสอยู่ เหนือกว่าคนที่ยังมีกิเลสอยู่ นี้คือข้อปฏิบัติที่เราลำดับความดีความชอบของเราให้ยิ่ง ๆ ขึ้น เราจึงควรที่จะพยายามทบทวนเข้ามาหาตัวของเรา คอยเป็นผู้ที่รับฟังคำติชมของคนอื่น มาพิจารณาตรวจค้นแล้วเราจึงจะรู้สึกสำนึกตัวของเราได้ คือต้องอาศัยการสำรวจทบทวนในตัวของเราอยู่เสมอ

การภาวนาก็คือการทบทวนความดีความชอบของเรานี่เอง ทำให้จิตของเราอยู่จิตของเรานิ่ง ถ้าอยู่ได้นาน ๆ จิตนี่ก็จะลงไปหาความสงบ หาความเย็นเย็น เมื่อจิตของเรามีสติสัมปชัญญะ ควบคุมอยู่กับบริกรรมอยู่ไปได้นานแล้ว จิตนี่ก็จะเกิดความเบาขึ้นมาเป็น จิตตลหุตา เบาจิต กายลหุตา กายก็เบาขึ้นมา นั่งก็ได้นาน จิตตมุทุตา จิตนี่ก็จะอ่อน ไม่แข็งกระด้าง กายมุทุตา กายนี้ก็จะอ่อนไม่แข็งกระด้าง ต่อไปก็จะเกิดเป็น จิตตปสฺสทฺธิ คือสงบระงับ ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ ไม่มีกังวล ไม่มีสิ่งขัดข้องในจิต กายปสฺสทฺธิ กายเราก็จะสงบระงับ ไม่มีทุกขเวทนา ไม่มีความหนักหน่วง ไม่มีความเมื่อยล้า เบาเนื้อเบาตัว เบาจิต เบาใจ

อันดับต่อไปเมื่อเราเพียรพยายามสมาธิก็จะเกิดขึ้น เป็นความแน่วแน่ของจิตที่ดิ่งลงไป มีอารมณ์อันหนึ่งเรียกว่า เอกคฺคตารมณ์ หรือ เอกคฺคตาจิต เป็นจิตเดียวไม่มีสอง เรียกว่าจิตหนึ่ง มันก็อยู่ในหนึ่งนั้น ไม่ได้คิดแส่ส่ายไปมา ความสว่างไสวแจ่มจ้าก็จะเกิดขึ้น ในขณะนั้น ความรู้ก็จะสมบูรณ์ตัวขึ้นมา มีความรู้โดยเฉพาะ ถ้าสมาธิที่ถูกต้องก็ย่อมมีความรู้ รู้สุขที่ปรากฏขึ้นมา รู้ความสว่างที่ปรากฏอยู่ รู้เห็นในความรู้ของเราอยู่ นี้เรียกว่า เอกคฺคตาจิต ถ้าจิตลงไปเงียบไม่มีความรู้อะไร คือหมดความรู้ อย่างนั้นเรียกว่า "มิจฺฉาสมาธิ" คือมีโมหะครอบงำ เมื่อจิตลงสู่สมาธิ โมหะเข้ามาครอบงำให้ไม่รู้ ไม่มีความรู้เสียเลย เมื่อจิตถอนขึ้นมาก็ไม่มีความซึ้ง จึงเป็นสมาธิที่ผิดใช้การไม่ได้ ต้องฝึกให้เป็นสัมมาสมาธิ คือสมาธิที่ชอบ มีความรู้เป็นเอกัคคตารมณ์ เป็นอารมณ์อันหนึ่งอยู่ในจิต เราก็จะได้พบความสุขซึ่งเราไม่เคยพบ ไม่เคยได้ ไม่เคยมี ต่างจากความสุขที่เราสำนึกกันอยู่ ที่เป็นสุขเวทนา สุขที่เราคิดกันว่าเป็นสุขนั้น คือ อามิสสุข เป็นสุขที่เจือปนด้วยอามิส คือเจือปนด้วยความทุกข์ ไม่ใช่สุขจริง สุขที่มีพิษมีภัยอันตราย สุขที่เราได้จากสมาธิของเรานั้นมันเป็นสุขที่ดีลึก สุขุมกว่าความสุขที่เราได้เคยพบเคยรู้เคยเห็น มันต่างกัน

หากว่าเราได้ดื่มรสของความสุขในสมาธิแล้ว เราก็จะติดอกติดใจ มีความทราบซึ้งในข้อปฏิบัติของเรา กำลังแห่งความเพียรก็จะมีความแกล้วกล้า สามารถอาจหาญขึ้นโดยลำดับ กิเลสทั้งหลายก็จะพ่ายแพ้หนีไป ถอยออกไปจากจิตของเรา หรือมิฉะนั้น มันก็ยอมหมอบราบอยู่นั้น ก็ยังดี ดีกว่าที่จะให้มันลุกขึ้นมาปฏิบัติงานตามหน้าที่ของมัน

ถ้ามันลุกขึ้นมาแล้วมันจะบังคับจิตใจของเราให้รู้สึกสำนึก ให้คิดให้เห็น ให้รู้ ให้เข้าใจ ไปตามอำนาจของกิเลสทั้งหมด เราก็จะไม่เป็นตัวของเรา เสียอิสรภาพ เสียอธิปไตย เพราะเราอยู่ใต้อำนาจความบังคับบัญชาของกิเลส มีแต่มันจะบังคับให้เราทำความชั่วอย่างเดียว ฉะนั้นต่อไปนี้ก็จงตั้งใจ กำหนดภาวนา ต่อ ๆ ไปอีกสักช่วงเวลาหนึ่ง จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ ฯ

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 10 เดือนกันยายน พ.ศ. 2522
เรื่อง การฝึกฝนจิตใจ

คนเราที่จะดีจะชั่วก็เนื่องไปจากจิตใจ ความชั่วดีทั้งหลายมันเกิดมาจากใจ จึงว่าใจเป็นหัวหน้าใจเป็นประธาน สำเร็จด้วยใจ จะประเสริฐก็ด้วยใจ คนที่จะชั่วก็คือว่าชั่วไปจากจิตใจ ถ้าจิตชั่วแล้วความชั่วนั้นจะออกมาเป็นรูปร่างหน้าตาของมัน ทางวาจาและทางกาย กายก็จะทำชั่ววาจาก็จะพูดชั่ว เพราะจิตใจมันชั่วแล้ว พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ชำระจิต ให้จิตผ่องใสสะอาด จึงว่าสจิตฺตปริโยทปานำ ทำจิตของตนให้ผ่องใส ให้มันสะอาดเสียก่อน คือใจใสเหมือนกันกับน้ำต้องให้เป็นน้ำที่ใส จึงสมควรแก่การบริโภคใช้สอย ถ้าน้ำขุ่นบริโภคก็ไม่ดี ใช้สอยก็ไม่ดี หรือน้ำที่เจือปนอย่างอื่นไป ถึงจะเป็นน้ำแต่มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์ในการดื่มการใช้ อย่างบางแห่งน้ำมีแต่มันใช้ไม่ได้ ถึงจะมีก็ใช้ไม่ได้อย่างน้ำทะเล เอามาอาบก็ไม่สำเร็จประโยชน์ จะเอามาดื่มก็ไม่ได้ นอกจากว่าจะเอาไปทำเกลือหรือเป็นที่เลี้ยงปลาทะเลเท่านั้น แต่มันใช้ประโยชน์ไม่ได้ เพราะมันเจือปน

จิตของเราที่ไม่สะอาดไม่ผ่องใส ก็คือมีกิเลสเป็นเครื่องเจือปนทำให้น้ำจิตน้ำใจของเราเป็นไปตามอำนาจของกิเลส เราจึงหาทางชำระจิตให้ผ่องใสขึ้นมา จึงมีการให้ทานรักษาศีล ภาวนา ทานเป็นการชำระจิตออกจากความเศร้าหมองเพราะความโลภ ตัณหาที่มันเกิดขึ้น หรือความตระหนี่เหนียวแน่นที่มันอยู่ในจิต ก็คือ ลักษณะของความโลภนั่นเอง ที่มันให้ปรารถนาอยากได้สิ่งนั้นสิ่งนี้ในทางที่ผิด คนที่ทำได้มากโดยการทำนั้นเป็นไปในทางสุจริตไม่ถือว่าเป็นความโลภ แต่ถ้าได้มามีความตระหนี่เหนียวแน่น ถึงจะได้มาในทางที่ชอบก็จริงอยู่ แต่มาเกิดความตระหนี่ขึ้นมาภายหลัง ไม่อยากจับจ่ายใช้สอยไม่อยากสงเคราะห์เกื้อกูลคนอื่นไม่มีการแบ่งปัน ถ้าอย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นความโลภ เพราะมันออกมาในแง่ของมัจฉริยะความตระหนี่ ถ้าคนที่ไม่โลภก็แสวงหาในทางซื่อสัตย์สุจริตได้มาในทางที่ชอบไม่ได้ฉ้อโกงไม่ได้ลักขโมยไม่ได้กดขี่ข่มเหงขูดรีดจากคนอื่นแต่ประการใด เมื่อได้มาแล้วก็คิดเห็นว่าชีวิตของเราก็ต้องอาศัยการเลี้ยงดูบำรุงรักษา รู้จักการจับจ่ายใช้สอยบำรุงความสะดวกสบายแก่ตน และรู้จักเกื้อกูลช่วยเหลือคนอื่นตามสมควรที่จะเป็นไปได้ เมื่อมีอย่างนี้ก็ไม่เรียกว่าคนโลภ เราจะไปถือว่าเขามีมากเขาโลภก็ไม่ถูกเสมอไป เพราะเขามีมากเขาก็ขยันหา เขาได้มาในทางสุจริตแล้วเขาก็ไม่ได้เก็บไว้เฉย ๆ เขาก็ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์จะเป็นสาธารณประโยชน์ หรือบำรุงรักษาพระพุทธศาสนา ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นในเวลาที่เขาประสบภัย เกิดภัยอันตรายขึ้นมา น้ำท่วม ลมพัดเสียหาย ไฟไหม้หรือในคราวที่แห้งแล้งเกิดความอดอยากขึ้นมา ก็เผื่อแผ่เจือจุนคนอื่นไปตามสมควรที่จะเป็นไปได้แล้วผู้เป็นอย่างนี้จะไปจัดว่าเป็นคนโลภก็ไม่ถูก เพราะเป็นสงฺราศีเป็นเครื่องบำรุงรักษาประเทศชาติบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองมีเกียรติมีศักดิ์ศรีขึ้นมา ก็เนื่องจากคนมั่งมี

อย่างสมัยก่อนเมืองสาวัตถีมีแต่เศรษฐีเล็ก ๆ น้อย ๆ พระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็ถึงกับต้องไปขอเศรษฐีจากเมืองราชคฤห์มาพระเจ้าพิมพิสารก็เลยอนุญาตให้ธนญชัยเศรษฐีมาตามความต้องการของพระราชาเมืองสาวัตถี ธนญชัยจึงได้มาสร้างเมืองขึ้น เรียกว่าเมืองสาเกตุ ธนญชัยนี้เป็นบิดาของนางวิสาขาอุบาสิกา คือตระกูลนี้เป็นมหาเศรษฐี ตั้งแต่เมณฑกเศรษฐีเป็นคนร่ำรวย เป็นคนมีบุญ มีรูปสัตว์ 3 อย่าง คือ ช้าง ม้า แพะ เมื่อต้องการทรัพย์สมบัติจะต้องไปเปิดปากของรูปสัตว์นี้แล้ว ก็เอาภาชนะไปรับเอา แล้วรัตนะทั้งหลายนั้นจะไหลออกมา เศรษฐีคนนี้ไม่ต้องทำมาค้าขายเท่าใดนัก เขาก็มีทุนเพราะเกิดมาจากบุญ ฉะนั้นเมื่อเวลาที่แต่งงานนางวิสาขา เศรษฐีผู้เป็นปู่คือเมณฑกะก็ได้ไปสั่งให้ช่างเขาทำเครื่องประดับให้หลานสาวให้นางวิสาขานั้น เขาทำไม่เสร็จการแต่งงานก็ต้องรอเครื่องประดับ ทำพิธีแต่งงานอยู่จนถึง 3 เดือน เพราะเครื่องประดับไม่เสร็จ เมื่อเสร็จเรียบร้อยช่างเขาก็ตีราคาเครื่องประดับนั้น 9 โกฏิ เครื่องประดับนี้หนักจะใส่ได้ก็แต่คนที่มีบุญมีกำลัง สมัยพุทธกาลมีผู้หญิง 5 คนเท่านั้นที่ใส่เครื่องประดับนี้ได้ นางวิสาขาจึงเป็นคนที่มีกำลังมาก เมื่อแต่งงานแล้วก็ไปสู่ตระกูลผัว ได้สำเร็จเป็นพระโสดาตั้งแต่อายุได้ 7 ขวบแล้ว ตระกูลของสามีเป็นมิจฉาทิฏฐิ นับถือพวกเดียรถีย์นิครนถ์ที่ไม่นุ่งผ้า เลยเกิดการขัดแข้งกันกับพ่อผัวอยู่เสมอ

ในเรื่องการนับถือศาสนาคนละอย่าง แต่ก็ด้วยความพยายามของนางวิสาขา วาระสุดท้ายก็เลยมาแข่งกัน ใครก็ว่าอาจารย์ของตนมีฤทธิ์มีญาณเครื่องหยั่งรู้ แล้วก็เลยมาแข่งกันว่า ในวันพรุ่งนี้ให้นิมนต์อาจารย์ของใครของมัน แต่งขันนิมนต์ขึ้นอยู่ที่บ้านไม่ต้องไปนิมนต์ด้วยตนเอง ถ้าอาจารย์ฝ่ายไหนมาก็ชื่อว่ารู้ มีญาณเครื่องรู้ เมื่อรุ่งเช้ามาพระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์ก็เสด็จไปรับฉันจังหันที่บ้านของนางวิสาขา ส่วนพวกพ่อผัวผู้นับถือพวกเดียรถีย์ไม่มีใครมาสักคน แต่ที่นี้พวกเดียรถีย์เขารู้เข้า เขาก็มาควบคุมพ่อผัวของนางวิสาขานั่นอีก เวลาฉันจังหันแล้วท่านอนุโมทนาคือ แสดงธรรมพวกเดียร์ถีย์เขาก็ไปกั้นม่านไว้ นางวิสาขาให้คนไปเชิญพ่อผัวมาไหว้พระพุทธเจ้า เดียร์ถีย์เขาไม่ให้มา มาฟังอนุโมทนากถาเขาก็ไม่ให้มา แต่ว่าทนไม่ได้เขาก็ให้มาอยู่นอกม่าน ไม่ให้ได้พบหน้าพระพุทธเจ้า ก็ด้วยธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าถึงจะไปอยู่ในที่กำบังสักเท่าใด ก็พระองค์สามารถให้เสียงของพระองค์ลอดเข้าไปให้ผู้ฟังนั้นได้ยินชัด

ในที่สุดเศรษฐีผู้เป็นพ่อผัวของนางวิสาขานั้นก็เลยได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน แล้วก็ลอดม่านมาหานางวิสาขา เข้าไปกราบพระพุทธเจ้าเสร็จแล้วก็มาหานางวิสาขา มาดูดนมของนางวิสาขาอีก ถ้าคนไม่รู้เรื่องก็จะเอะอะกันใหญ่ แต่นางวิสาขารู้อยู่เพราะนางเป็นผู้ที่มีปัญญา การดูดนมนั้นหมายถึงว่า ที่จะได้เป็นถึงพระอริยเจ้าเป็นพระโสดาบันก็เนื่องจากลูกสะใภ้ เศรษฐีนี้จึงถือลูกสะใภ้เป็นแม่ ที่ดูดนมก็แสดงว่าขอเป็นลูก ยอมตนเป็นลูก ทีนี้พ่อผัวยอมตนเป็นลูกลงไป เพราะฉะนั้นนางวิสาขาจึงมีชื่อต่อเติมต่อภายหลังว่า วิสาขามิคารมารดา เป็นมารดาของมิคารเศรษฐีผู้เป็นพ่อผัวโดยถือคุณธรรม เป็นแม่โดยคุณธรรม นี่แหละจึงว่าบ้านเมืองก็ต้องอาศัยคนมีสำหรับเป็นสิริ เรียกว่าเป็นเกียรติของบ้านของเมือง

ฉะนั้นในสิ่งที่หามาได้ในทางที่ชอบจึงไม่จัดว่าเป็นความโลภ คนได้มาแล้วมีความตระหนี่ก็จัดเป็นความโลภขึ้นมาอีก การให้ทานจึงเป็นการชำระความโลภให้จิตใจผ่องใส การรักษาศีลก็เป็นการป้องกันมิให้ความโกรธทะลุออกไป คนเรารักษาศีลไม่ดี ความโกรธมันอาจจะเลยเขตเลยรั้วเลยกำแพงออกไป ไปโกรธคนอื่น ไปด่าคนอื่น ไปว่าให้คนอื่นเสีย ๆ หาย ๆ นี่เรียกว่ามันเลยเขตเลยศีลออกไป แต่ศีลโดยเฉพาะแล้ว ถ้าเรารักษาให้ดีก็จะเป็นการป้องกันความโกรธไว้ เหมือนกันกับกรงที่เราขังเสือไว้ ไม่ให้เสือมันออกไปทำอันตรายแก่คน ศีลก็เป็นเครื่องกั้น ท่านจึงว่า สีลปการ ศีลเป็นกำแพงเป็นรั้วสำหรับกั้นความโกรธไว้ แต่ความโกรธมันก็ยังอยู่ต้องอาศัยการภาวนา เจริญเมตตากรุณาชำระมันจึงจะอ่อนกำลังลงไป ถ้าเราไม่เจริญเมตตาอยู่เนืองนิตย์ ไม่มีนิสัยของจิต เพียงแต่การรักษาศีลก็เท่ากับขังเสือไว้ อันเสือขังไว้นานเท่าใดมันก็เป็นเสืออยู่อย่างนั้น มันไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นสัตว์อื่นคงเป็นเสืออยู่

เมื่อเราต้องการอยากจะให้จิตของเราบริสุทธิ์จากความโกรธก็ต้องเจริญเมตตากรุณา เมตตาคือความปรารถนาความดีความสุขให้แก่คนอื่น กรุณาคือความสงสารเอ็นดูช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่น นี้จึงจะเป็นการชำระความโกรธที่มีอยู่ในจิตได้

ทีนี้เราก็ภาวนา ภาวนาเราต้องใช้ปัญญาควบคุมจิตใจของเราให้มีจิตได้ทบทวนตรวจค้นความรู้สึกสำนึกในจิตของเราอยู่เสมอ ไม่ให้มันล่วงเลยไปตามอารมณ์ คือไม่ตามใจ โดยมากคนเราไม่มีภาวนาก็คือตามอารมณ์ คิดตามอารมณ์ พูดตามอารมณ์ ทำตามอารมณ์ แล้วแต่อารมณ์เป็น การภาวนาจึงเป็นการควบคุม ไม่ให้จิตของเราตามอารมณ์ เหมือนกันกับสำลีหรือนุ่นที่มัน

เป็นของเบา ก็ต้องมีอะไรครอบไว้รักษาไว้ ลมพัดมามันจึงจะไม่ไปตามลม จิตของเราก็เหมือนกันเราก็ต้องควบคุมด้วยการภาวนา ตรวจค้นจิตของเราจึงเรียกว่าโอปนยิโก น้อมเข้ามาในตน ทบทวนเข้ามาหาจิตของเราความรู้สึกสำนึกตรวจค้นอยู่เสมอ ทบทวนจิตของเราให้รู้ผิดรู้ถูก รู้ดีรู้ชั่วของจิต ต้องค้นต้องคิดในสิ่งที่มันติดในสิ่งที่มันหลง ในสิ่งที่มันเมา ต้องค้นมัน เมาในรูปร่างกายของเรา ก็มาพิจารณาในรูปร่างกายให้รู้ให้เห็นว่ารูปร่างกายมีสภาพอย่างนี้ ๆ แต่ละชิ้นแต่ละอย่างมันเป็นอย่างนี้ ๆ ตรวจค้นไปให้รู้หมดทุกชิ้นทุกอย่างในอาการ 32 ตรวจดูค้นดู ตั้งแต่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ไปโดยลำดับจนถึงอวัยวะภายใน คือจะแยกส่วนออกไปเป็นเส้นเป็นเอ็น เป็นเลือดเป็นเนื้อ เป็นกระดูก เป็นน้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำหนอง อะไรทุกสิ่งทุกอย่าง เราต้องตรวจค้นไป สภาพทั้งหลายนี้ มันเป็นสิ่งที่น่ามัวเมาน่าลุ่มหลงอย่างที่เราคิดไหม

ตามสมมตินิยมของโลกเขาว่าคนสวยสดงดงาม อันนี้ก็อยู่ที่รูปพรรณสันฐานสีสันวรรณะเท่านั้น ไอ้ทรวดทรงมันก็เป็นเรื่องของทรวดทรง สีสันวรรณะมันก็เป็นเรื่องของสีสันวรรณะเท่านั้น มันไม่ได้บอกตัวของมันว่ามันสวยมันงามแต่ประการใด แต่เราก็ไปหลงตามเรื่องของเราเท่านั้น มันเป็นสภาพของรูปร่างกายสภาพหนึ่ง แต่เราไปเมาเราไปหลง ก็เนื่องจากเราไม่รู้ไม่เห็นจริงในสิ่งเหล่านี้ ถ้าจะอุปมาแล้วก็เหมือนเราเอาผ้าที่มีลวดลายที่สวยสดงดงามไปห่อศพนั่นเอง ห่อเข้าแล้วดูข้างนอกมันก็สวยก็งาม แต่ว่าข้างในมันเป็นศพ เป็นของโสโครกสกปรกเท่านั้น ไอ้ตัวของเราก็มีหนังหุ้มห่อเท่านั้น หนังนี้มันก็มีสีสันวรรณะ เราก็ว่าสวยว่างาม ถ้าเราเอาหนังออกมันจะเป็นอย่างไร ก็ต้องรู้เข้าไปในหนังมีอะไร สีมันจะเป็นอย่างไร จากหนังมันก็มีผังผืดจากผังผืดเข้าไปมันจะเป็นเนื้อ เนื้อนี้จะอุปมาแล้วก็เหมือนเราฉาบปูนลงไป กระดูกก็เท่ากับโครงเหล็กเอ็นก็เท่ากับว่าลวดสำหรับผูกมัดรัดตรึงเหล็กไว้ แล้วก็ยึดส่วนที่เราฉาบเข้าไปเท่านั้น ข้างนอกก็เท่ากับว่าผิวปูน หรือเท่ากับสีที่เราทาลงไป มันก็อยู่แค่นั้น นี่เราพิจารณาตรวจค้นลงไป เราก็จะรู้สภาพของรูปร่างกายอันนี้ แล้วเราก็จะไม่ได้หลงได้เมา ความหลงของเราก็จะบรรเทาลงไป จิตของเราก็จะผ่องใสขึ้นมา

เมื่อจิตผ่องใสแล้วเราก็พอมองเห็นดีชั่วบาปบุญคุณโทษประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ได้ เพราะเรามองเห็น คนไม่มองเห็นก็เรียกว่าดำมืด งมอยู่ในที่มืดก็ไม่ทราบอะไรเป็นอะไร บอกก็บอกในที่มืด มันก็ไม่ตรงความเป็นจริง ความมืดของจิตที่มันมีกิเลสหุ้มห่อมันก็เช่นเดียวกัน ถ้ากิเลสของเราไม่เบาบางลงไปจิตใจเราไม่ผ่องใส ก็เท่ากับว่าจิตของเรามันมืด ท่านจึงว่าจิตมืดจิตบอดไม่สามารถจะมองรู้มองเห็น มีหูก็เท่ากับหูหนวก มีตาก็เท่ากับตาบอด เพราะเราไม่รู้จริงไม่เห็นจริง ของจริงมีอยู่แต่เราไม่เห็น จึงสมควรที่เราจะชำระจิตของเราให้สะอาดให้ผ่องใสขึ้นมา เราจึงจะรับเอาธรรมะของพระพุทธเจ้านี้ไปปฏิบัติได้ ฟังก็รู้เรื่อง หยั่งรู้ได้ เข้าใจได้ ถ้าจิตมันยังมืด ยังมัวอยู่ยังเศร้าหมองอยู่เราก็ไม่เข้าใจ ฟังก็ไม่เข้าใจ เห็นก็ไม่เข้าใจไปตามเรื่องของเรา ไอ้ทิฐิมานะอันนี้มันจะไม่ลดละ มันยังเห็นอยู่ตามเดิม เห็นลงไปอย่างนั้น มันก็ต้องเห็นอยู่อย่างนั้น ดื้อรั้นในทิฐิความเห็นของตนอยู่ตลอดเวลา ไม่ยอมละความผิดความชั่วที่มีอยู่ในตัวลงไปได้ นิสัยที่ไม่ดีก็เป็นอยู่อย่างนั้น เพราะไม่รู้ในธรรมะของพระพุทธเจ้า นี่แหละเราจะต้องชำระจิตของเราให้บริสุทธิ์ให้สะอาดผ่องใสขึ้นมา เรียกว่าเราได้ลืมตาเห็นโลก มองโลกให้รู้ให้เห็นพระพุทธเจ้าผู้รู้จึงเรียกว่า "โลกวิทู" รู้แจ้งโลก ก็รู้อย่างนี้แหละ เห็นของจริงในโลก ไอ้เราไม่รู้โลกและหลงโลก เพราะจิตของเรายังไม่ได้หยั่งรู้ยังไม่ได้ลืมตายังหลับอยู่ในกิเลสอยู่

การปฏิบัติธรรมะจึงเป็นการที่ทำให้จิตของเราตื่นจากหลับ จึงว่า "พุทโธ" ผู้ตื่น ไม่หลับ คือรู้อยู่ รู้สึกอยู่เสมอ คนเราต้องรู้สึกตัว เมื่อไม่รู้สึกตัวก็เป็นคนที่ลืมตัว ทุกสิ่งทุกอย่างเราก็ลืมเจ้าของ เพราะฉะนั้นความพินาศฉิบหายต่าง ๆ จึงได้เกิดขึ้นแก่ตัวของเรา ก็เราไม่มีความคิดเฉลียวอะไรทุกสิ่งทุกอย่าง คือไม่มีความระแวง ไม่มีความระวัง ความระแวงไม่เกิดความระวังก็ไม่มี ความระวังไม่มีก็ความเผลอตัวมันก็เกิดขึ้น ความลืมตัวมันก็เกิดขึ้น ก็เลยเป็นคนที่เกิดความเสียหายได้

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนให้เราอยู่ในความไม่ประมาท เป็นผู้ตื่นตัวรู้สึกตัวอยู่เสมอ มีความคิดระแวงระวังตัวของเราอยู่ทุกวิถีทาง แล้วเราก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญได้ นี่แหละการอธิบายธรรมะในวันนี้ จึงขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ฯ

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 23 เดือนกันยายน พ.ศ. 2522

เรื่อง ธรรมปฏิบัติเพื่อกันหลงกันลืม

ธรรมะซึ่งแปลว่าสภาพที่ทรงไว้ ซึ่งผู้ปฏิบัติ คือ ผู้มีธรรมะจะไม่ตกไปในฝ่ายความชั่วซึ่งเป็นกิเลส เพราะกิเลสนั้นเป็นตัวร้ายที่ทำลายจิตใจของคน คนที่มีกิเลสจึงเป็นคนที่ทำความชั่ว เพราะอำนาจกิเลสแต่ละอย่าง กิเลสนั้นมันเกิดมาจากความยินดี เรียกว่า รติ

เมื่อมีความยินดีแล้วก็มีความพอใจ เมื่อมีความพอใจแล้วก็มีความต้องการ เมื่อมีความต้องการปรารถนาขึ้นมา ความอยากได้อยากแสวงหา การกระทำจึงเป็นไปเพื่อความอยากได้ต้องการของตน เรียกว่าเพื่อบูชากับความโลภที่มีอยู่ในจิต ทีนี้ถ้ามันไม่ได้ตามความต้องการก็ต้องมีความเสียใจ คือเกิดความไม่ยินดี เกิดความไม่พอใจ แล้วก็เกิดความหงุดหงิด เกิดความเดือดดาล และก็เกิดความร้ายขึ้นในจิต จึงว่าความโกรธ มันก็มาจากความรักความชอบ เพราะไม่ได้ตามรักตามชอบของตน มันจึงเกิดความไม่ชอบขึ้นมา แต่ลักษณะทั้งสองนี้เกิดมาจากโมหะ คือความเห็นผิด โมหะตัวนี้เกิดมาจากอวิชชา คือความไม่รู้จริง ไม่เห็นจริง ไม่มองเห็นความจริงในสภาพนั้น ๆ เมื่อไม่รู้จริงก็จึงได้เกิดความเห็นผิดไป สำคัญผิด คิดผิด นึกคิดผิดนั้นเองมันจึงเกิดเป็นกิเลสส่วนอื่นขึ้นไป กิเลสรวมแล้วก็เป็นตระกูลเดียว แต่มันมาแยกกันออกขยายตัวออกเป็นหลายเรื่องเป็นหลายอย่าง ทีนี้เมื่อมันแยกกันออกแล้วก็นับไม่ถ้วนมันมาก เพราะแต่ละอย่างนั้นมันจะมีลักษณะที่แยกกันออกเป็นหลายเรื่องหลายอย่าง

เหมือนคนเราที่เกิดมา ก็เนื่องจากมีจิตวิญญาณ จิตของสัตว์นี้แหละไปก่อไปเกิดในภพในชาติ ทีนี้เมื่อมันก่อเกิดมาแล้วมีรูปร่างกาย เรียกว่าชาติ รูปร่างกายของเรามันก็มาแยกกันออกหลายอย่าง เรียกว่าอาการ 32 นี้เฉพาะที่มันเป็นรูปเป็นร่างที่มันแยกออก

เมื่อเราแยกกันพูดออกตามชื่อของอวัยวะของร่างกายแล้ว มันก็ไม่เป็นคน มันเป็นคนละชิ้นคนละอย่างไป เหมือนกันกับเครื่องจักรเครื่องยนต์ ถ้าแยกออกเป็นชิ้น ๆ แล้ว มันก็ไม่เป็นเครื่องยนต์ ต้องประกอบกันเข้า จึงจะเป็นเครื่องยนต์ขึ้นมา ร่างกายของเราก็ประกอบส่วนหลายอย่าง ถ้าแยกกันแล้วก็เป็นชิ้นเป็นอย่างไป ไม่เรียกว่าสัตว์ ไม่เรียกว่าคน ผู้ที่ปฏิบัติพิจารณาท่านจึงให้แยกรูปร่างกายของเรานี้ออกเป็นส่วน ๆ ถ้าพิจารณาโดยความเป็นธาตุ ก็แยกออกเป็นดิน ปฐวีธาตุ แยกออกเป็นน้ำ อาโปธาตุ แยกออกเป็นไฟ เตโชธาตุ แยกออกเป็นลม วาโยธาตุ นี้ถ้าพิจารณาโดยธาตุก็แยกออก ในร่างกายของเราก็มีธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่แยกออก ทีนี้ถ้าเราแยกเป็นอย่างอื่นอีกแยกเป็นธาตุ 18 ก็เป็นไปอีก แยกเป็นอินทรีย์แยกเป็น อายตนะ เราแยกออกไปได้ในการพิจารณา เมื่อจะกระจายออกไม่ให้รวมกัน เพราะเมื่อมันรวมกันแล้ว เราสำคัญว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล มายึดมาถือว่าเป็นของเรา เป็นของของเรา ถ้าแยกออกไปแล้วมันเป็นของปลีกมันไม่ได้เป็นของเรา แยกออกเป็นปฐวีธาตุ ร่างกาย

ของเรามันก็เป็นดิน เมื่อมันเป็นดินแล้วมันไม่เป็นของเรา แยกออกเป็นอาโปธาตุก็เป็นน้ำไป แยกออกเป็นเตโชธาตุ มันก็เป็นไฟ แยกออกเป็นวาโยธาตุ ก็เป็นลม เพราะดินน้ำลมไฟมันมีอยู่ในโลกอันนี้แล้ว ร่างกายของคนเรามันก็ไปเก็บเอาจากธาตุภายนอกอันนี้แหละมาประสมประสานกันเข้ามาปรุงแต่งกันเข้าเหมือนกับเราปรุงอาหาร อย่างเราทำแกงเราก็มีเครื่องปรุง

ความจริงแล้วเครื่องปรุงนั้นมันคนละอย่าง น้ำก็เป็นอย่างหนึ่ง เกลือก็เป็นอย่างหนึ่ง ผักก็เป็นอย่างหนึ่ง แตงก็เป็นอย่างหนึ่ง พริกก็เป็นอย่างหนึ่ง เมื่อเราแยกออกไปมันก็คนละอย่าง แต่เพราะเราเอาวัตถุทั้งหลายเหล่านี้มาบวกกันเข้า รวมกันเข้าในหม้อแล้วก็ปรุงเป็นแกง มีรสชาติเป็นแกงที่เราปรุงตามประเภท เพราะการปรุงอาหารนี้เราปรุงเอา แล้วการเกิดของเราก็เช่นเดียวกัน อาศัยความปรุงแต่ง คือเอาธาตุทั้ง 4 นี้มาปรุงแต่งเข้ามา ก็สำเร็จออกมาเป็นร่างกายมาเป็นหญิงเป็นชาย ทีนี้เราปรุงแต่งแล้วเราก็หลง คือเรามันหลงอยู่อย่างนี้ หลงกับรูปร่างกาย เราจึงมาพิจารณาแยกออกให้มันเป็นส่วน ๆ เพื่อจะลบล้างความหลงที่มีอยู่ในจิตของเราไม่ให้มันมาหลง หรือเราภาวนาไปจิตสงบแล้วเกิดนิมิตขึ้นมา ผู้ที่ไปถือเอานิมิตนั้น ก็เป็นการช้าในการที่จะเจริญก้าวหน้าไป เพราะเราไปหลงอยู่ ก็สังขารตัวนี้แหละมันปรุงแต่งขึ้นมา เรียกว่าเราหลงสังขาร เมื่อมันปรุงแต่งขึ้นมาเป็นรูปเป็นร่างแล้ว เราก็เลยไปหลง เรียกว่านิมิตหลงนิมิต คือมันมาปรุงแต่งให้เป็นความสุข สุขในฌานในสมาธิ ก็ไปหลงอีก ท่านว่าหลงภพ เมื่อเราไปหลงอยู่อย่างนี้ก็ไปติดอยู่แค่นั้นไม่ก้าวต่อไปอีก ในชั้นละเอียดต่อไปก็ต้องแยกไปอีก ให้รู้จักสัดส่วนที่เราจะต้องแยกออก เพื่อไม่ให้มันหลง

เพราะมันมีความหลงไปเป็นขั้นทุกระยะที่เราบำเพ็ญจะต้องมีหลง พระพุทธเจ้าจึงสอนธรรมนี้สอนขึ้นไปตามลำดับจากต่ำไปหาสูง จากหยาบไปหาละเอียด ทีนี้เราจะมาหลงอยู่ในขั้นส่วนหยาบ มันก็จะได้เพียงแค่นั้น แล้วมันไม่ก้าวไป คือยังไม่ถึงที่สุด จะต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ อย่างพระองค์สอนให้ทานรักษาศีล แล้วก็แสดงถึงอานิสงส์ว่าจะต้องไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า คือความสุขถึงอย่างนั้นอย่างนี้ ทีนี้เราก็ไปหลงอยู่แค่นี้อีก แล้วพระพุทธเจ้าก็สอนไปอีกให้เห็นโทษของกาม อันนี้มันเป็นกาม ก็ชี้โทษของกามให้กลัวโทษ จิตจึงจะก้าวไป ไปหาฌานสมาธิสมาบัติ ครั้นไปได้ขั้นนั้นแล้วก็ไปหลงอีก เรียกว่าติดภพ **ท่านจึงว่า จตุโวการ จตุโวการภพ คือไปหลงอยู่ในปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน หรือบางทีได้อรูปฌานก็หลงอีก**

อย่างอุทกดาบส หรืออาราฬดาบท ก็ไปหลงอยู่ในอรูปฌานถือว่าเป็นที่สิ้นสุด แต่มันยังไม่ถึงที่สิ้นสุด เพียงแต่จะได้เสวยความสุขอยู่นานหลายกัปป์หลายกัลป์เท่านั้น มีการสิ้นอายุก็มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก การเวียนว่ายตายเกิดอีกก็เรียกว่าหมดอานิสงส์ของฌานแล้ว ทีนี้ก็เป็นไปตามกรรม ถ้ามีกรรมชั่ว พ้นจากภพอันนี้แล้วสามารถจะไปลงนรกก็ได้ เพราะกรรมชั่วมันคอยรองรับเราอยู่ มันยังไม่ให้อภัยคือยังไม่หมด ยังไม่หมดโทษ ยังไม่สิ้นอายุของมัน เพราะกรรมที่สัตว์ทั้งหลายทำนั้น มันยากที่มันจะสิ้นไป แม้แต่พระพุทธเจ้าพระองค์ก็ยังไม่หมด แต่เพราะพระองค์หลุดพ้นไปแล้วก็เลยขาด หรืออย่างพระองคุลิมาล ถ้าหากไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ถ้ายังเวียนว่ายตายเกิด กรรมส่วนนี้ก็ต้องเสวยอีก แต่เพราะท่านหลุดพ้นจากกิเลสไปแล้วก็เลยขาด ไม่ต้องไปเสวยผลกรรมอันนั้นเท่านั้น ไม่มีใครจะใช้กรรมใช้เวรให้หมดได้ พระพุทธเจ้าก็เวียนว่ายตั้งแต่ได้พุทธพยากรณ์มา ก็นานแสนนานก็ยังไม่หมดยังมีอยู่ แม้ในเวลาที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ยังได้เสวยผลของกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ จนวาระสุดท้ายที่จะไปปรินิพพาน ในระหว่างที่พระองค์เสด็จไปให้พระอานนท์ไปตักน้ำในแม่น้ำกกุธานที น้ำที่ใส ๆ ก็เกิดเป็นน้ำขุ่น พระอานนท์ก็มากราบทูลว่าน้ำฉันไม่ได้ พระองค์ตรัสสั่งไปว่าให้ตักมาเลย เมื่อตักมาแล้วพระองค์ก็รับไป น้ำจึงเกิดใสขึ้นมา อันนี้ก็คือเป็นกรรมเก่าของพระองค์ที่เคยทำมาจึงเป็นผลของกรรมอันนั้นเป็นที่ดลบันดาลอยู่ นี้เป็นวาระสุดท้ายพระองค์ก็จำเป็นต้องเสวยไป หรืออย่างพระโมคคัลลาน์ ก็ต้องเสวยถึงจะเป็นวาระสุดท้ายก็ต้องเสวยไป ให้มันสิ้นเรื่องกันไป นี้แสดงถึงว่า แม้พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านก็ยังไม่หมด

ผลกรรมนั้นมันยังมีอยู่ แต่ว่าความหลุดพ้นของท่านมีท่านก็เลยผ่านไปได้ จะเสวยได้ก็ในเวลามีชีวิตอยู่ ถ้าถึงขันธ์อันนี้แตกดับไปแล้วก็ต้องไม่ไปเสวยผลของกรรมอีก พระอรหันต์ทั้งหลายจึงเรียกว่า ผู้หมดเวรหมดกรรม หมดบาปหมดบุญไปแล้ว ผลของบุญก็ไม่ต้องไปเสวย ผลของบาปก็ไม่ต้องไปเสวย มีแต่ไปพระนิพพานเท่านั้น

พระนิพพานนี้เป็นผลของการชำระจิตใจให้สะอาดให้บริสุทธิ์ แต่ก็อาศัยความดีที่ได้สร้างมาบำเพ็ญมาช่วยเป็นอุปการธรรม ที่ให้ความช่วยเหลือ ค้ำจุนส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติให้ได้ถึงมรรคถึงผล เพราะฉะนั้นเราจึงได้บำเพ็ญความดีสำหรับประกอบ เพื่อเราจะได้ชำระจิตของเรา โดยมีอุปการธรรมที่สนับสนุนให้ความอุปการะช่วยเหลือ ท่านเรียกว่า กุศลวาสนา

กุศลวาสนานี้จะตักเตือนจะช่วยเหลือให้เรานั้นคิดถูก ได้กลับจิตกลับใจไปเป็นคนรู้ถูกเห็นถูก ได้ปฏิบัติดี ก็เนื่องจากกุศลวาสนานี้ เราจึงได้สร้างความดีไว้ ได้ปฏิบัติไว้ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจึงให้มีภาวนาประกอบ เราจะไปเอาแต่เพียงอานิสงส์ของทานของศีลก็ยังไม่พอ ต้องมีภาวนาจึงจะประกอบในทางมรรคทางผลขึ้นมาได้ เพราะอานิสงส์ของศีล ทานเพียงแต่ให้ความสะดวกให้ความสุขเล็ก ๆ น้อย ๆ ในภพในชาติที่เกิด อย่างเราเกิดมาเป็นมนุษย์ ด้วยอานิสงส์ของทานของศีล ของความดีความชอบ เราก็ได้มีมนุษย์สมบัติ คือไม่เดือดร้อนมีอยู่มีกิน ทำมาหาเลี้ยงชีพก็เป็นไปในทางที่สะดวก เป็นผู้ที่มีรายได้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าไม่มีภาวนา ไม่เคยบำเพ็ญทางภาวนา เมื่อเราได้มนุษย์สมบัติเราก็เป็นคนหลงในสมบัติ มัวเมาในสมบัติ ทีนี้เราที่หลงในสมบัตินั้น เราจะทำกรรมชั่วได้หลายอย่าง

อย่างผู้ที่ได้ตำแหน่งหน้าที่สูงศักดิ์ขึ้นไป เราก็จะใช้อำนาจของเราไปในทางที่ผิด ทำความชั่วเพราะอำนาจของเราก็มีได้ ถ้าเรามีเงินมีทองมาก เราก็อาศัยอำนาจของเงินทำความชั่วไปได้อีก จึงเป็นโอกาสที่จะทำความชั่วได้ดี คือมีสิ่งประกอบ อย่างคนมีเงินโกรธให้ใครเขาจะจ้างคนอื่นไปฆ่าก็ได้ เพราะอาศัยอำนาจเงิน นี่เพราะเราหลงไหลในสมบัติ สมบัติที่เราได้ก็เนื่องจากไม่มีภาวนา ถ้าคนที่เจริญภาวนาแล้ว จะมีกุศลวาสนาอันนี้คอยตักเตือน ไม่ให้หลง ไม่ให้มัวเมาในทรัพย์สมบัตินั้น แล้วเราก็จะได้เอาทรัพย์สมบัติที่มีนั้นทำให้เป็นประโยชน์หรือสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้น ถึงจะเป็นสาธารณประโยชน์ หรือประโยชน์แก่คนอื่นโดยเฉพาะก็ตาม ก็คือประโยชน์ของตนนั่นเอง มันรวมมาแล้วมาเป็นของเรา เรียกว่าสร้างประโยชน์ให้แก่ตัวเจ้าของเอง เราก็ได้ประโยชน์ หรือถ้าเรามีหน้าที่ตำแหน่ง เราก็จะได้ใช้หน้าที่ตำแหน่งนั้นให้เป็นประโยชน์ เพื่อกุศลเจตนาก็ได้ประโยชน์อีก คือคนที่มีหน้าที่ตำแหน่งก็เอาหน้าที่ตำแหน่งทำบุญทำกุศลได้ เพราะเอาหน้าที่ตำแหน่งทำความชั่วได้ ก็เอาหน้าที่ตำแหน่งทำบุญได้ ฉะนี้คนมีเงินก็เอาเงินทำความชั่วได้ เอาเงินทำความดีได้ ถ้าหลงก็ทำความชั่ว ถ้าไม่หลงก็ทำความดีเลยเป็นประโยชน์ หรือเรามีกำลังเรี่ยวแรง เราเอากำลังเรี่ยวแรงของเรานี้ทำความชั่วได้ เอากำลังเรี่ยวแรงของเราทำความดีได้ ก็อยู่ที่เราเป็นคนมีปัญญาก็เอาปัญญาทำความดีของเราได้ แต่จะเอาปัญหาของเราไปทำความชั่วก็ได้ เรามีมือมีเท้า เราเอามือเอาเท้าของเราทำความชั่วก็ได้ เอาทำความดีก็ได้ แล้วแต่เราจะน้อมไปในทางไหน คือร่างกายของเรานี้มันเป็นของกลาง ท่านแยกออกว่าเป็นอายตนะ คือบอกบ่อเกิด

ร่างกายของเรานี้แหละเป็นบ่อบาปบ่อบุญ ทีนี้เราจะให้มันเป็นบาปหรือจะให้มันเป็นบุญ เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องคิด จะต้องน้อมไปเพราะมันเป็นของกลาง น้อมไปทางไหนเป็นได้ทั้งนั้น เอาร่างกายของเราไปลักไปขโมยเราก็เป็นโจรไป เอาร่างกายของเรามาบวชเราก็เป็นพระเป็นเณรไป แล้วแต่เราจะน้อมไปทางไหนไปได้ เอาไปร้องรำทำเพลงเขาก็ว่าเป็นนักร้อง เป็นนักตีนักต่อยเขาก็ว่าเป็นนักมวย ก็แล้วแต่จะน้อมไป อันเดียวนี้เราจึงเรียกว่าอายตนะเป็นบ่อ ถ้าทางที่ถูกแล้วเราก็เอามาเป็นความดี เราเดินจงกรมเราก็เดินได้ เรานั่งสมาธิก็นั่งได้ เราไหว้พระสวดมนต์ก็ทำได้ โอกาสที่เรามีชีวิตอยู่นี้ เราก็รีบมาพิจารณา ให้มันเป็นสาระประโยชน์แก่ตนเอง เราต้องคิดถึงตน เพราะเรานี้เอง เมื่อทำลงไปแล้วทุกสิ่งทุกอย่างมันรวมมาเป็นของเรา มาเป็นบุญ

เป็นกรรม คือมันเป็นผลสำเร็จออกมาเป็นความสุขความทุกข์แก่ตัวเอง จึงให้ภาวนาตรวจค้นไป ไม่ให้มันหลง ไม่ให้มันเมาอยู่กับรูปร่างกายอันนี้ **"เมากายเราก็ลืมแก่"** ทั้งที่มีความแก่เราก็ไม่เห็นว่าเรามีความแก่อย่างไร ลักษณะของความแก่เราก็ไม่รู้ เพราะเราไม่ได้ภาวนา ไม่ได้ตรวจค้น ไม่ได้ตรวจดู นี้เราก็ลืมแก่ เมื่อเราลืมแก่ มันจะแก่เราก็ไม่ยอม ถ้าคนอื่นทักท้วงว่าเราแก่เราก็ไม่พอใจ หรือบางทีเราก็โกรธเลย เราจะไม่ยอม นี้เรียกว่าเราหลง ทีนี้เรามาตรวจมาค้นให้มันเห็นหมด ที่พระพุทธเจ้าแสดงว่า ร่างของเรานี้มันมี แก่ มีเจ็บ มีตาย มีอยู่ที่ร่างกายของเรานี้ ไม่ได้อยู่ที่อื่น มันอยู่ที่ตัวของเราแล้วเราก็มาค้นคิด ให้มันเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ร่างกายของเรานี้

เราก็มาพิจารณาให้เห็น เพราะว่ามันอยู่ที่นี้ มรรคผล นิพพาน ก็อยู่ที่นี้ แต่เราค้นยังไม่พบ คือมันเป็นของที่ลี้ลับอยู่ พวกกิเลสทั้งหลายนั้นมันปกปิดไว้ ทีนี้เรามาค้นนี้ก็เพื่อจะให้พบนั้นแหละ ให้พบของดีที่มีอยู่ในตัวของเรา เพราะกิเลสมันปกปิดหุ้มห่อไว้หมดมันไม่ให้เห็น ทีนี้เราจะต้องมาขอกค้นจนให้เห็น คือมันอยู่เลย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไป เมื่อเราเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้ว เราจึงจะมองเห็นของดีวิเศษในตัวเรา ต้องเลิกถอนความยึดความถือ ความหลง ความเมาของเรานี้ออกหมด พิจารณาล่วงเข้าไป แล้วเราจะเกิดความรู้

ในความรู้ของเราที่พิจารณานี้เรียกว่าจะได้รู้ถึงฐานของความรู้ ถ้ารู้ถึงโน้นแล้วจึงจะหมดเรื่อง สิ่งที่ปกปิดหุ้มห่อก็หายไปยังเหลือแต่ธาตุรู้ ที่มันรู้โดยเฉพาะ ในคุณของพระพุทธเจ้าจึงว่า โลกวิทู รู้แจ้งโลก ก็คือรู้ถึงตัวผู้รู้นั้นเอง เต โลเก ปรินิพพุตา ดับโลกทั้งสาม คือรู้แจ้งแล้วโลกทั้งสามก็ไม่มี โลกทั้งสามคืออะไร กามโลก รูปโลก อรูปโลก เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ความที่จะไปเกิดในโลกทั้งสามไม่มี โลกทั้งสามก็มีแต่เป็นโทษ ประกอบด้วยโทษทั้งนั้น คือความเวียนว่ายตายเกิดอยู่ วนไปเวียนมา จึงเรียกว่า วัฏฏะ ถ้าจะมาตามรู้ความเวียนว่ายตายเกิดในอดีต ไม่มีที่สิ้นสุด เราไม่สามารถจะรู้ได้ตลอด มีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้น บรรดาพระสาวกบางองค์ก็รู้ได้นิด ๆ หน่อย ๆ สองชาติ สามชาติ สิบชาติ ยี่สิบชาติ ร้อยชาติ สองร้อยชาติ หรือพันชาติ แสนชาติก็รู้ไป องค์ที่จะรู้ถึงแสนชาติก็มีน้อยองค์ แต่พระพุทธเจ้ารู้หมด เรียกว่ารู้หมดแต่พระองค์ก็ไม่ได้นำมากล่าว จะนำมาก็ตั้งแต่ว่าที่เป็นประโยชน์เพื่อประกอบกับการแสดงธรรมของพระองค์เท่านั้น คือแล้วแต่จังหวะที่พระองค์จะแสดงธรรม ตามอุปนิสัยของผู้ฟัง แล้วก็ยกเอาอดีตของพระองค์มาประกอบเป็นบางเรื่องเท่านั้น มิใช่พระองค์จะนำมาเล่าทั้งหมด นำมาเล่าทั้งหมดก็ไม่หมด เพราะมันมาก จะเล่าอยู่เป็นร้อยปีก็ยังไม่หมดไม่ต้องพักผ่อนไม่ต้องนอน ไม่ต้องฉันอาหารละ เล่าตั้งแต่อดีตเป็นร้อยปี ก็ยังไม่หมด พระองค์จึงแสดงว่า ภพชาติ การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์แต่ละคนนั้น ถ้าจะเอามากระจายออกในพื้นแผ่นปฐพีนี้จะไม่มีช่องว่าง แม้แต่จะเอาเข็มแยงลงไปก็ไม่ได้เต็มไปหมด แล้วมันจะมากเท่าใดการเวียนว่ายตายเกิดเมื่อเรามาคิดถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงในลักษณะนี้ เราก็ไม่น่าจะสงสัยในการเวียนว่ายตายเกิดที่เราเกิดมาแล้วนี้ก็ไม่น่าจะหลง เพราะเกิดแบบนี้เราก็คงเกิดมาแล้ว เป็นอย่างนี้เราก็เคยเป็นมาแล้ว เป็นคนใบ้บ้าเสียจริตเราก็เป็นมาแล้ว เป็นคนพิกลพิการต่าง ๆ เราก็เป็นมาแล้ว เป็นคนจนคนมีก็เคยเป็นมาแล้ว เป็นเศรษฐี เป็นจักรพรรดิ์เราก็เป็นมาแล้ว คือเป็นทุกอย่าง สัตว์ทุกประเภทเราก็เป็นมาแล้วทุกอย่าง แต่ละคนเป็นหญิงเป็นชายก็เป็นมาแล้ว ชายเป็นหญิงหญิงเป็นชายวนเวียนกลับไปกลับมา เราไม่รู้เฉย ๆ ผู้หญิงจะว่าเราไม่เป็นผู้ชายก็ไม่ถูก ผู้ชายจะว่าเราไม่เคยเป็นผู้หญิงก็ไม่ถูก

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ให้ดูถูกดูหมิ่นกัน ก็คือดูถูกดูหมิ่นภพชาติของเจ้าของนั้นแหละ ผู้ชายไปดูถูกผู้หญิงก็คือดูถูกเจ้าของ เราเคยเกิดเป็นผู้หญิงมาแล้วกี่ภพกี่ชาติเราไม่รู้ ผู้หญิงไปดูถูกผู้ชายก็คือดูถูกตัวเอง เราเป็นผู้ชายมาแล้วกี่ภพกี่ชาติเราไม่รู้ทั้งนั้น ถ้าไปดูถูกสัตว์ เราก็เป็นสัตว์มาแล้วกี่ภพกี่ชาติเราไม่รู้ นี้เรียกว่าเราหลง ความหลงอันนี้ทำให้ดูถูกดูหมิ่นคนอื่น สัตว์อื่นไปได้ ทีนี้พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นผู้ที่รู้ รู้ทั้งหมด พระองค์จึงสอนไว้ แนะนำไว้ ให้เรามาตรวจตัวเอง จะโทษก็โทษตัวเอง จะด่าก็ด่าตัวเอง จะติก็ติตัวเอง ติให้

มันดี ด่าให้มันดี ข่มขู่ให้มันดี ข่มเหงให้มันดี นี้เราต้องมาบังคับเจ้าของ เราบังคับตัวของเรานี้แหละ มันขี้เกียจก็บังคับให้มันขยัน มันไม่มีศรัทธาก็บังคับให้มันมีศรัทธา นี้เราต้องเอาชนะมันอย่างนี้จึงจะได้

ถ้าเรานั้นไปรักตัวจนเกินไป หลงอยู่กับตัวจนเกินไปนั้นแหละความชั่ว มันเกิดขึ้น ดูแต่นางอุปาลี เป็นคนสวยงาม ได้เป็นพระมเหสีของพระราชามีแต่แต่งเนื้อประเทืองกาย ยิ้มย่องผ่องใสอยู่อย่างนั้น ไม่ได้คิดถึงความเกิดแก่เจ็บตาย ไม่ได้บำเพ็ญศีล ทาน ภาวนา หลงอยู่เมาอยู่กับรูปร่างกายของเจ้าของ ว่าเจ้าของเป็นคนสวย หลงสวยของเจ้าของ ตายแล้วไปเกิดเป็นหนอนอยู่ในกองมูลสัตว์ต่าง ๆ เพราะความหลงอันนี้ พระราชาคิดถึงจนไม่เป็นอันกินอันนอน ไม่ได้ทำราชการบ้านเมือง ที่ใส่ศพมเหสีทำเป็นรางทองคำเอาน้ำมันใส่แล้วไว้ใต้เตียงนอนเจ้าของ มีความรักความคิดถึงมาก แต่ก็ยังดีที่พระฤษีท่านช่วย เมื่อเสด็จออกไปหาพระฤษี ท่านก็ถามถึงความสุขความทุกข์ ก็ได้บ่นว่ามีความทุกข์ใจมาก พระมเหสีได้สวรรคตไป ไม่น่าที่จะด่วนสวรรคตไปอย่างนี้ ก็เพ้อไปต่าง ๆ ตามคนคิดถึงกัน แล้วก็ตรัสถามพระฤษีว่า พระนางอุปาลีนั้น ได้ไปเกิดที่ไหนท่านรู้ไหม ท่านก็บอกว่ารู้อยู่ แล้วไปเกิดที่ไหน ไปสวรรค์ชั้นฟ้าชั้นไหน พระฤษีท่านก็ว่า ไปเกิดเป็นหนอนอยู่ในกองขี้วัวขี้ควาย พระราชาไม่เชื่อ เพราะฐานะไม่น่าจะเกิดอย่างนั้น เป็นถึงอัครมเหสี พระฤษีท่านว่า นางหลงกับรูปร่างกายของตัวเองเกินไป พระราชาก็ยังไม่เชื่อ ถ้าอย่างนั้นอาตมาก็จะอธิษฐานให้กองขี้วัวขี้ควายกับหนอนตัวนี้มาอยู่ตรงนี้แล้ว จะถามให้ฟัง ท่านก็เลยดลบันดาลให้ได้อย่างนั้น แล้วมันก็เป็นหนอนเห็น ๆ กันอยู่นั้นแหละ พระฤษีท่านก็เลยถามนางหนอนว่า"แต่ก่อนที่จะมาเป็นหนอนชาติก่อนเป็นอะไร" มันก็บอกว่าเป็นมนุษย์ แล้วเป็นมนุษย์ชื่ออย่างไร มันก็บอกว่าอย่างนั้นอย่างนั้น ถามไปมันก็บอกว่าเป็นอัครมเหสีของพระราชาชื่ออย่างนั้น ถามมันมันบอกได้หมด แล้วท่านสวรรคตไปแล้วมาเกิดอย่างนี้ ท่านคิดถึงพระราชาผู้เป็นพระสวามีของนางบ้างไหม มันก็บอกว่าตั้งแต่ก่อนมันก็มีความรักความคิดถึงแต่เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้ามีสามีใหม่แล้ว ข้าพเจ้าไม่ได้คิดถึง หากว่าข้าพเจ้ามีศัสตราอาวุธ ข้าพเจ้าจะฆ่าสามีเดิมของข้าพเจ้าก็ได้ ข้าพเจ้าก็รักสามีใหม่ของข้าพเจ้า มันก็ว่าอย่างนั้น พระราชาก็เลยหมดอาลัย หมดความโศกเศร้าเสียใจเสียแรงที่อุตส่าห์พยายามคิดถึงอาลัยถึง ข้าวก็กินไม่ได้นอนก็นอนไม่ได้ ราชการบ้านเมืองก็ปล่อยทิ้งไปหมด คิดโศกเศร้าถึงพระมเหสี ทีนี้ก็หายไปหมด เพราะมันพูดว่า ถ้าสามารถมันก็จะฆ่าสามีเดิมได้ มันไม่ได้ห่วงไม่ได้อาลัยแล้ว ไปเกิดในภพหนอนก็ยินดีในความเป็นหนอนของมันอีกเหมือนกัน นี้มันได้หลงมันก็ต้องหลงไปอย่างนั้น เป็นมนุษย์ก็หลงว่าเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ก็หลงความเป็นสัตว์ หลงภพหลงชาติมันต้องเป็น แล้วเมื่อใดมันจะเบื่อหน่าย ถ้าไปเกิดเป็นสัตว์แล้วก็ยินดีในภพในชาติของตน ความที่จะพ้นไปจากความเป็นสัตว์ของเจ้าของมันก็ยังไปไม่ได้ เรียกว่าติดภพ บางทีก็เกิดเป็นหมา เป็นแสนชาติก็เกิดอยู่อย่างนั้นแหละ เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดมันไม่เบื่อหน่าย มันก็หนีไม่ได้

ทีนี้เราเป็นมนุษย์เราไม่เบื่อหน่ายในมนุษย์ เราก็ทำให้เวียนว่ายตายเกิด ต้องพิจารณาให้มันเบื่อหน่าย ให้มันเห็น เห็นโทษ เห็นทุกข์ เห็นภัย เห็นหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ก็ร่างกายของเราที่เราว่าสวยว่างามที่เราหลงนี้แหละ ก็คือความหลงกองทุกข์ เราหลงของโสโครกสกปรก เพราะร่างกายของเรานี้มีความเน่าความเหม็นเต็มอยู่ทั้งหมดสกปรกโสโครกอยู่ สมมติว่าเราจะเอาหนังออก แล้วเราจะว่าสวยว่างามไหม เถือเอาเนื้อของเราออกมากองไว้ เราจะว่าสวยไหม เก็บเอากระดูกทุกท่อนมากองไว้มันจะสวยไหม หรือถอนเอาฟันของเราออกมากองไว้มันจะสวยไหมฟัน ตาก็ควักออกมากองไว้มันจะสวยไหมตา ผมก็ถอนออกมากองไว้มันจะสวยไหมผม นี้มันแยกออกไปแล้วอย่างนี้ เจ้าของก็เกลียดดูแต่ถ้วยอาหารของเรา ขนหลุดใส่ลงไป ผมหล่นลงใส่แหมก็เอาไปเททิ้งไม่อยากจะรับประทานต่อแล้ว ก็ผมของเราแท้ ๆ ก็ขนของเราแท้ ๆ เราก็ยังเกลียด หรือเมื่อเวลาที่เราแยกออกไปแล้วมันต้องเป็นอย่างนั้น หรืออย่างสมมติว่าเกิดเป็นบาดเป็นแผลเลือดมันพุ่งออกไปใส่อาหาร แล้วเราจะรับประทานต่อไหม ไม่มีต้องเอาไปเททิ้ง ก็เลือดของเรา แต่เวลาที่มันอยู่ในกายทำไมเราไปหลง

ก็เราหลง เราหลงไปอย่างนี้ ที่ว่าเราไม่รู้ เราไม่เห็น ต้องพิจารณาให้มันรู้มันเห็นแล้วมันจะหมดความหลง ความเมาอันนี้ เราไปไหน เราก็เฝ้าของโสโครกสกปรก เฝ้าเน่าเฝ้าเหม็นตัวของเราอยู่อย่างนี้แหละ แล้วเราก็ยังไม่รู้สึกตัว อย่างนั้นจะว่าเราดีอยู่หรือ นี้การภาวนามันต้องคิดไปอย่างนี้ ไม่ใช่เราใส่โทษมันมันเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ใส่โทษ ชี้ของจริงบอกของจริง แต่ก็มีคนที่หลงนั้นไม่ชอบ

อย่างนางเขมา มเหสีของพระเจ้าพิมพิสารก็เกลียดว่าพระสมณโคดมนี้พูดคำติเตียนร่างกายอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่อยากไปหา จนพระเจ้าพิมพิสารวางแผน จึงค่อยได้ไปตามแผน คือพระเจ้าพิมพิสารวางแผนให้นักประพันธ์แต่งเพลงขับกล่อมให้พวกที่ร้องเพลงขับกล่อมร้องสรรเสริญวัดเวฬุวันสวยงามน่าดูน่าชมอย่างนั้นอย่างนี้ เขาแต่งเอาจนพระนางเขมาเคลิบเคลิ้มหลงใหลไปจนได้อยู่กับคนพูด ที่จริงก็เป็นวัดป่าสวนไม้ไผ่ธรรมดานี้แหละ พูดให้มันน่าดูน่าชมมันก็เลยน่าดูน่าชมขึ้น จนถึงพระนางสนใจอยากจะเสด็จไปประพาส ได้ทูลลาพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารก็อนุญาตให้ได้ แต่ก็สั่งว่า ถ้าไปแล้วขึ้นไปเฝ้าพระพุทธเจ้าบ้างนะ ก็รับอยู่ แต่คิดว่าจะมาโกหกเอา เพราะเกลียด ได้ยินว่าพระพุทธเจ้าตำหนิติเตียนร่างกายนี้แหละ แต่เมื่อเวลาไปแล้วเดินไปเดินมา ผ่านพระคันธกุฏีไป พระพุทธเจ้าก็เสด็จออกมายืนมอง นางมองเห็นพระพุทธเจ้า เอ๊ะถ้าไม่ไปก็จะโกหกไม่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าก็มองเห็นแล้ว เราก็มองเห็นพระพุทธเจ้า ถ้าเราไปโกหกพระราชา เมื่อพระราชาเสด็จมาพบพระพุทธเจ้าก็อาจจะปรารภเรื่องนี้ขึ้น แล้วเราจะไปโกหกว่า ขณะที่ไปพระพุทธเจ้าก็อยู่ในพระคันธกุฏีก็เห็นท่านพักผ่อน ก็เลยไม่ได้ไปรบกวนท่าน ที่จะโกหกไปในลักษณะนี้ก็ไม่ถูกอีก จำเป็นก็เลยได้ขึ้นไปหาพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็เตรียมการพร้อมแล้วที่จะรับนางเข้าสู่ทางธรรม จึงได้บันดาลเนรมิต มีหญิงคนหนึ่งนั่งอยู่ข้างถวายงานพัด สวยงามที่สุด ก็รูปที่เนรมิตเอาก็ต้องงาม งามไม่มีใครจะเปรียบได้ เมื่อพระนางขึ้นไป กราบแล้วตาก็จ้องมอง ความงามของหญิงคนนั้นมันงามจนมองดูไม่เบื่อ จะไม่ดูมันก็อยากจะดู แล้วพระพุทธเจ้าก็เริ่มเทศนาไป เรียกว่าดึงจิตใจไปโดยลำดับ ให้ผู้ฟังนี้คิดตาม ลีลาการแสดงของพระพุทธเจ้า เรียกว่าธรรมเทศนาปฏิหาริย์ก็แสดงไป แสดงไป จนถึงเรื่องความแก่ ผู้หญิงคนนั้นมันก็แก่ แสดงเรื่องความเจ็บป่วยผู้หญิงคนนั้นก็มีโรคภัยไข้เจ็บขึ้นมา แสดงไปถึงตายหญิงคนนั้นก็ตาย เรื่องจิตของนางก็ติดตามธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าไปเรื่อย ๆ ในที่สุดก็ได้สำเร็จ ได้สำเร็จมรรคสำเร็จผล ทีนี้ก็กลับไปทูลลาออกบวชเท่านั้น

นี้แหละคนเราเกิดมา ถ้าคนสวยก็มาหลงสวย คนงามก็หลงงาม คนมีอะไรก็หลงอันนั้น เป็นความหลงที่ว่าเคยฝึกเคยอบรมเคยปฏิบัติตามหลายภพหลายชาติมันก็ยังหลงกิเลสอยู่ แต่ว่ากุศลวาสนานี้ตั้งเผอิญให้เป็นผู้ที่คิดถูกเห็นถูกได้ มีช่องทางที่จะเป็นไปเพื่อมรรคผลได้ ฉะนั้นการภาวนาจึงเป็นการที่ฝึกอบรมตัวของเราให้หันทางเข้าหาความเป็นพระอริยะเจ้าได้ เรียกว่าทางเดินอริยปฏิปทา ทางของพระอริยะเจ้าทั้งหลายก็เดินไปอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าเป็นของเหลือวิสัย คือเป็นทางที่ควรทำ ควรบำเพ็ญไว้ เราจะยินดีอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิดอย่างนี้หรือ ก็ความทุกข์แสนทุกข์แสนลำบากอยู่แล้ว เราก็บำเพ็ญทางนี้ให้มันหลุดให้มันพ้น ถึงยังไม่ถึงที่หลุดพ้น เราก็ได้เดินทางให้มันถูกไว้ ค่อยก้าวไปค่อยดำเนินไป วันหนึ่งข้างหน้าเราก็จะถึง จึงไม่ควรประมาท ควรบำเพ็ญการภาวนาของเราไว้ ฉะนั้นการอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุตมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 4 เดือนกันยายน พ.ศ. 2521

เรื่อง การอบรมกรรมฐาน

ในการปฏิบัติเพื่อเป็นการชำระจิต เราจะต้องอบรมจิตของเรา เบื้องต้นเรียกว่าสมถกรรมฐาน คือกรรมฐานที่เป็นไปเพื่อความสงบ วิปัสสนากรรมฐาน กรรมฐานที่เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง

สมถกรรมฐานนั้นว่าถึงอารมณ์ มีหลายอย่างตามหัวข้อหรืออารมณ์ของสมถะมีถึง 40 ประการ แต่ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้เลือก ให้ถูกกับจริตนิสัยของคนแต่ละคน คือคนเรามีจริต คือความเป็นไปอาจจะไม่เหมือนกัน คนหนึ่งมีจริตชอบรักสงบรักงาม คนนี้จะเป็นเจ้าระเบียบ มีจิตใจแส่ส่ายไปในทางความรักความชอบ เรียกว่าจริตรุนแรงในความรัก คือรักสวยรักงาม เรียกว่า**"ราคจริต"** บางคนก็มีความฉุนเฉียวโกรธง่าย จิตใจมีความกริ้วโกรธ มีความหงุดหงิดง่าย มีความผลุนผลันเกิดขึ้น มีความเดือดดาล คือเป็นไปในลักษณะที่ว่า เกิดความขัดใจอยู่เสมอ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นอยากจะให้ถูกใจเจ้าของ เมื่อไม่ถูกใจก็เกิดความโกรธขึ้น อย่างนี้เรียกว่า**"โทสจริต"** บางคนก็มีนิสัยเป็นคนที่เฉื่อยชางุ่มง่าม เป็นคนคิดไม่มีเหตุไม่มีผลพลอยตามคนอื่น หลงตามคนอื่น มีคนไหนมาชักนำก็งมงายไปตามเขา โดยที่ไม่ได้คิดถึงเหตุถึงผล นั้นเรียกว่า**"โมหจริต"** บางคนก็เป็นคนที่เชื่อง่าย ใครพูดก็เชื่อ เป็นคนที่หลงใหลไปตามคนอื่น ไม่ได้มีเหตุมีผล ไม่ได้ยับยั้งชั่งใจ จิตใจมักจะเห่อเหิมตามคนอื่น เขาตื่นอะไรก็ตื่นตามเขา ว่าอะไรก็ว่าตามเขา คนอย่างนี้เรียกว่า**"สัทธาจริต"** บางคนก็มีความคิดฟุ้งซ่าน จิตใจไม่อยู่กับตัวเอง เป็นคนวาดภาพวางแผน ที่เรียกว่าสร้างวิมานในอากาศ เป็นคนที่มีจิตใจเลื่อนลอย และก็เป็นคนที่ชอบพลุกพล่าน หากว่าไม่มีคนพูดคนคุยก็ไปหาพูดหาคุยเขา หรือมิฉะนั้นก็ไปเดินหาดูนั้นดูนี้ไป เพราะจิตใจนั้นมันฟุ้งซ่าน มันก็คิดโน่นคิดนี่ คือไม่ได้คิดมีความสงบ เรียกว่าเป็นคนโลเล เป็นคนพลุกพล่าน อย่างนี้เรียกว่า**"วิตกจริต"** บางคนมีสติปัญญาดี มีความคิดลึกซึ้ง เป็นคนใช้ความใคร่ครวญพิจารณา มีใจหนักแน่น มีใจประกอบไปด้วยเหตุผล มีความลึกซึ้ง นั้นเรียกว่า**"พุทธิจริต"**

ทีนี้ก่อนที่เราจะเจริญกรรมฐาน เราจะต้องมาพิจารณาถึงตัวของเรา ว่าเป็นผู้ที่มีนิสัยใจคอเป็นอย่างไร ต้องมาดูตัวของเราเสียก่อน ว่าใจของเราจะตกอยู่ในจริตไหน แต่โดยส่วนมากก็คือว่าจริตนี้มันจะปนกัน เมื่อมันปนกันเราไม่สามารถจะแยกได้ หากว่าเราไม่ใคร่ครวญพิจารณาให้ถี่ถ้วน เราจะแยกจริตของเจ้าของไม่ถูก จะต้องใช้ความใคร่ครวญพิจารณาให้ดี คือคิดถึงปกติของจิตอันนี้มันมีความลำนึกหรือมีความจดจ่ออยู่ในเรื่องใด ทีนี้เรื่องนั้นมันเป็นไปในจริตไหน นี่เราจะต้องคิดสำรวมจิตใจ

เมื่อรู้จักจริตของตัวเองแล้ว การปฏิบัติเป็นการง่าย ที่มันยากก็คือเราไม่รู้จักจริตของเรา เมื่อเรารู้จักจริตของเรามันก็ง่าย เราไม่รู้จักจริตของเรามันก็ยาก คือโดยมากสัญชาติญาณของกิเลสที่มีอยู่ในจิตนั้นมันจะปิดบังไว้

จะมองเห็นความนึกความคิดของเราเป็นของดีอยู่เรื่อยไป โดยไม่ได้พิจารณาว่าเรานั้นมีจริตหนักแน่นไปในทางไหน เหมือนกับเราไม่รู้จักโรค เวลาเจ็บป่วยขึ้นมาก็ฉันยาไป ก็ไม่ทราบว่าอาการของเจ้าของนั้นเป็นอย่างไร ทั้งที่เจ้าของป่วยเป็นโรค แต่ก็ไม่รู้อาการของเจ้าของเป็น ทีนี้เมื่อเราไม่รู้อาการของเรา เราก็จะหาวิธีแก้อย่างไรได้ เพราะหมอเขาจะต้องพิสูจน์จากเราคนป่วยเป็นผู้บอกว่าอาการที่ป่วยเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น เขาจึงจะไปพิสูจน์ เขาจึงจะรู้ว่าโรคนั้น ต้องยาประเภทนั้นมันจึงจะแก้ได้ ฉันใดก็ดีจิตของเราที่จะแก้ให้มันดี เราก็ต้องรู้จักว่าจิตของเรานั้นมันเป็นโรคอะไร คือโรคจิต ทีนี้เรารู้จักโรคของจิตแล้ว เราก็จะประกอบยา คือธรรมะ ให้ถูกต้องได้

ผู้ที่มีราคจริตก็จะต้องเป็นผู้ที่เจริญ อสุภกรรมฐาน คือพิจารณาในเรื่องไม่สวยไม่งาม เจริญให้เห็นความสกปรกโสโครก ความเปื่อยเน่าของร่างกาย อันนี้เพื่อแก้ราคจริต ผู้ที่มีโทสจริตก็ต้องเจริญเมตตา ใช้ความเมตตากรุณาให้มากมันจึงจะแก้ได้ ผู้เป็นโมหจริต นี้จะต้องเป็นผู้ที่ใคร่ครวญในเหตุในผลจึงจะแก้ได้ ศรัทธาจริตก็เหมือนกันก็อาศัยความเป็นผู้ที่ยั้งคิด เห็นแล้วได้ยินแล้ว ก็ไม่ด่วนเชื่อ ก็ต้องเป็นคนคิดหน้าคิดหลังศึกษาเสียก่อน ผู้ที่เป็นวิตกจริต ก็ต้องพยายามระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และระลึกซึ่งสิ่งที่เป็นคุณ เพื่อให้จิตใจมันน้อมต่อธรรมะไว้ ส่วนพุทธิจริตเป็นของง่าย เพราะว่าเป็นผู้มีปัญญาอยู่แล้ว นอกจากจะไม่ละทิฐิมานะเท่านั้น ฉะนั้นพระกรรมฐานทั้ง 40 ประการนั้น เพื่อจะมาแก้จริต หรือเป็นที่สะดวกสบายแก่ผู้มีจริตนั้น ๆ แต่พระกรรมฐานทั้ง 5 คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง จะเรียกว่า ตจปัญจกกรรมฐาน หรือมูลกรรมฐาน อันนี้เป็นสาธารณจริต ใครจะเป็นจริตไหนก็เจริญได้ ไม่ได้ขัดข้อง ส่วนอานาปาณสติ คือกำหนดลมหายใจ อันนี้จะเป็นที่สบายแก่ผู้ที่เป็นพุทธิจริต ก็อย่างพระพุทธเจ้า คือคนที่มีความคิดลึกซึ้งอยู่แล้ว คนมีเหตุ มีผล มีความฉลาด หากจำพวกโมหจริต สัทธาจริต วิตกจริต เหล่านี้จะไปเจริญอานาปาณสตินั้นไม่ได้ เพราะพระกรรมฐานข้อนี้เป็นของละเอียด เราต้องการส่วนหยาบ คือจิตหยาบก็ต้องเอากรรมฐานหยาบ ตามลำดับขั้นภูมิของจริต

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเราเจริญพระกรรมฐานนี้ ต้องยึดหลักคือกายของเรา ที่เรียกว่ารูป มากำหนดจดจ่อใคร่ครวญพิจารณา ในกายของเรานี้ประกอบขึ้นมาด้วย ธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม 4 อย่างนี้เรียกว่า มหาภูตรูป ที่เป็นรูปใหญ่ มีรูปอันอื่นอีก จะเรียกว่ารูปอาศัย อันนั้นเป็นส่วนที่ละเอียดเข้าไป ฉะนั้นเราพิจารณาในร่างกายเราจะแยกออกว่าส่วนนี้เป็นดิน ส่วนนี้เป็นน้ำ ส่วนนี้เป็นไฟ ส่วนนี้เป็นลม

ส่วนที่เป็นดิน คือสภาพที่มีความแข้นแข็ง เช่นผม ขน เล็บ ฟัน หนัง กระดูก เหล่านี้เป็นต้น นี่เรียกว่าปฐวีธาตุ คือธาตุดิน สิ่งที่มีความซึมซาบเอิบอาบอยู่ในร่างกายของเรา เรียกว่าธาตุน้ำ มันเป็นอาโปธาตุ สิ่งที่มีความอบอุ่นความเร่าร้อนอยู่ในร่างกายของเรานั้น เรียกว่า ธาตุไฟ ความพัดไปพัดมาในร่างกายของเราจะเป็นลมหายใจก็ดี หรือลมในท้องในไส้ ลมที่พัดไปตามตัว นั้นเรียกว่า ธาตุลม เป็นวาโยธาตุ นี้เราจะกำหนดเป็นธาตุก็ได้ หรือเราจะกำหนดเป็นอาการ เช่นผมก็อาการหนึ่ง ขนก็อาการหนึ่ง เล็บก็อาการหนึ่ง ฟันก็อาการหนึ่ง หนังก็อาการหนึ่ง นี่เป็นอาการของร่างกาย คือส่วนของร่างกาย เป็นชิ้นส่วนของเรากำหนดนั้น ก็คือเอาจิตของเราไปเพ่งอยู่ เรียกว่าการกำหนด คือจิตไปจดจ่ออยู่ที่นั้น

ความจดจ่อในเบื้องต้นนั้น ก็คืออนุมาน เรียกว่าอนุมานทิฐิ โดยที่เราคิดคาดคะเนเดาเอาว่า มันจะเป็นอย่างนั้น ๆ รูปพรรณสัณฐานอย่างนั้น สีอย่างนั้น โดยที่เราคาดคะเน เราก็กำหนดเอาตามที่เราคาดคะเนเห็นในจิตนั้นแหละ เป็นที่จดจ่ออยู่ของจิตไม่ให้เคลื่อนคลาดไปทางไหน ไม่ให้หลงไม่ให้ลืม นี้เรียกว่าเป็นบริกรรมจิตจดจ่ออยู่ ทีนี้ถ้าจิตของเราสงบลง ภาพที่เราคาดคะเนก็จะค่อยเด่นชัดขึ้นมาโดยลำดับ จิตสงบลงไปละเอียดลงไปแล้ว ภาพนั้นก็ชัดแจ้งขึ้นมา เหมือนกับเราลืมตาดูนั้นเรียกว่าปัจจัตตทิฐิ เราเห็นแจ้งเห็นจริง ภาพอันนี้เรียกว่าอุคหนิมิต คือเป็นนิมิตที่ให้จิตของเรานี้หยั่งรู้หยั่งเห็น มองเห็นเหมือนกับเราลืมตา เป็นลักษณะ

คนละอย่าง ไม่ใช่เหมือนลืมตาจริง ๆ แต่เป็นลักษณะคล้ายเราลืมตา เมื่อเราเห็นด้วยเจ้าของเองเราก็รู้เอง เหมือนกับลืมตา หรือไม่เหมือน มีลักษณะต่างกันอย่างไร นี้เรียกว่าคันกาย ถ้าเราเห็นอย่างหนึ่งแล้ว จงพยายามทำให้ชำนิชำนาญ นึกถึงเวลาใดได้เวลานั้น อยากเห็นเวลาไหนเราก็เห็นได้ จะยืน เดิน นั่ง นอน อยู่ก็ตามเราจะเห็นครั้นแล้วเมื่อมีความชำนิชำนาญจะไม่ลบเลือน เราจะขยายส่วนเรียกว่าปฏิภาคนิมิต คือพิจารณาให้มันสลายตัวของมันไป มันก็จะเป็นไปได้ ทีนี้เราจะค้นต่อไปให้ดูที่แห่งอื่นอีกก็ย่อมรู้ไปได้ เห็นอันนี้แล้วอวัยวะต่อไปเป็นอย่างไร ทีนี้ความรู้ของเราจะรู้ไปเห็นไปแจ้งชัดเหมือนตัวเดิมนั้น ทีนี้เมื่อเราพิจารณาให้เปื่อยเน่าพองขึ้นมา แล้วก็หนังแตกน้ำเลือดน้ำหนองไหลเยิ้มออกไป หรือจะให้หมู่หนอนบ่อนไชกิน ให้หมู่แร้งกามาจิกกิน หมู่สุนัขมายื้อแย่งกันกิน เราพิจารณาไปได้ มันก็จะปรากฏเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ให้เห็นจริง ๆ ถ้าเราเห็นไปอย่างนี้แล้วจิตนี้มันจะเกิดความรักความชอบอย่างไรได้ เพราะมันเห็นในจิต นี้คือส่วน ปฏิภาคนิมิต ที่เราจะพิจารณาไปแล้วก็ทำปฏิภาคนิมิต ให้ชำนิชำนาญ ขนาดที่เราลืมตาก็ยังเห็นอย่างที่เราหลับตาพิจารณา

อย่างพระเถระในสมัยก่อน ท่านเจริญอัฐิกรรมฐาน คือเจริญกระดูก มองเห็นร่างกายนี้เป็นร่างกระดูกอยู่ เนื้อหนังไม่เกี่ยว กำหนดให้มันเป็นร่างกระดูกเท่านั้น ท่านทำอุคหนิมิต อันนี้จนติดตาชำนิชำนาญ แม้ลืมตาเมื่อจิตกำหนดอยู่ก็เห็น เห็นคนอื่นเป็นร่างกระดูก สัตว์ก็เป็นร่างกระดูกสัตว์ คนก็เป็นร่างกระดูกคน เผอิญวันหนึ่งสามีภรรยาทะเลาะกัน แล้วภรรยาก็เดินหนีไปสวนทางกันกับพระเถระองค์นั้น หญิงคนนั้นเห็นพระเถระมองดูแล้วก็ยิ้ม ทีนี้อัฐิกรรมฐานของท่านที่ท่านเจริญอยู่ ท่านมองดูหญิงคนนั้นก็เห็นเป็นร่างกระดูก ไม่ทราบว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย แล้วก็ผ่านกันไป ทีนี้สามีก็ออกติดตามจึงได้มาพบพระเถระองค์นั้น แล้วก็ถามท่านว่า ท่านเดินทางมาท่านได้สวนทางกับผู้หญิงที่เดินไปทางนี้หรือไม่ ท่านก็ตอบว่าอาตมาเห็นอยู่ เห็นแต่ร่างกระดูกไม่ทราบว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย แล้วเขาก็เดินต่อไป นี้หมายถึงว่าท่านลืมตาดูคน ก็เห็นเป็นร่างกระดูก เลยไม่ทราบว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย นี้เรียกว่า เป็นผู้เจริญกรรมฐาน

ถ้าเราพิจารณาอสุภกรรมฐาน เพ่งอยู่ที่ความเปื่อยเน่าของร่างกาย ทีนี้เมื่อเราลืมตามันก็ออกมาติดตา เห็นรูปร่างกายของคนอื่น สัตว์อื่นก็เป็นของเปื่อยเน่า น้ำเลือดน้ำหนองไหลเยิ้มอยู่อย่างนั้นก็จะเป็นอย่างนั้นในจิต จิตที่มันรู้ออกไปถึงตา ตามองเห็นก็เป็นอยู่อย่างนั้น เมื่อเราพิจารณาอยู่อย่างนี้จึงจะแก้ราคจริต ความจริงแล้วจิตอื่นมันก็ออกไปจากราคจริตนี้เอง คนที่มีความรักความชอบ ก็ย่อมมีความโกรธ เพราะสิ่งที่ไม่เป็นไปตามปรารถนาของเรา เราต้องการอยากให้คนอื่นนั้นทำให้ถูกกับความต้องการของเรา เมื่อมันไม่ได้ตามความต้องการของเราก็ต้องโกรธ ก็เกิดจากความรักนี่เองความชอบนี่เอง เรียกว่า ฉันทะ ท่านจึงว่า กามฉันทะ คือความพอใจในกาม ได้แก่ความรักความใคร่ ความพอใจ ความยินดี คือมันดองจิตใจอยู่อย่างนั้น ความโกรธ ความหลง ความโลภ มันก็เกิดจากอันนี้ กิเลสไม่ได้มีมาก ถ้าหากค้นเข้าไปถึงต้นตอแล้ว เกิดมาจากราคะ ราคะก็ต่อมาจากฉันทะ ฉันทะก็ต่อมาจาก รติ ความยินดี มันออกมาจากต้นอันเดียวนี้เอง นอกนั้นเรียกว่ามันแตกกิ่งก้านสาขา แตกหน่อออกไป

ก็เหมือนกันกับเราปลูกมัน ที่เราไปปลูกมันก็หัวเดียวนั้นเอง แต่เมื่อมันเจริญงอกงามขึ้นไปแล้ว เวลาถึงฤดูกาลเราก็เก็บ เราก็ได้หลายหัว ไม่ใช่หัวเดียว มันออกจากฤดูของมันก็เป็นหลายหัว อย่างกระเทียมเราเอาไปปลูก เราก็เอากลีบเดียวเท่านั้น แต่เวลามันเกิดเป็นหัวมามันก็หลายกลีบ กิเลสนี้ก็เหมือนกัน มันออกจากอันเดียวนี้เอง แล้วก็อยู่ที่จิตอันเดียวไม่ได้อยู่ที่อื่น เพราะฉะนั้นต้นเค้าที่เราพิจารณาโดยส่วนมาก ก็พิจารณาอสุภกรรมฐาน นี้แหละ พิจารณาค้นอยู่ในร่างกายของเราที่เราค้นว่ามันจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อันนี้เป็นดิน อันนี้เป็นน้ำ อันนี้เป็นไฟ อันนี้เป็นลม ก็เพื่อจะทำให้จิตของเรานี้มีความสงบ แล้วจิตมีสมาธิเกิดขึ้น เรียกว่าเป็นอุบายปัญญา ที่จะอบรมจิตของเราตั้งอยู่ในความสงบเป็นอุบายปัญญา ในเบื้องต้นก็ใช้พิจารณาค้นคิดไป ครั้นจิตของเราสงบมีความละเอียดลงไป แล้วมันจะปรากฏแจ้งชัดเห็นจริงขึ้นมา เรียกว่ารู้แจ้งเห็นจริง เมื่อเรารู้แจ้ง

เห็นจริงเราเจริญวิปัสสนาครอบครองไป อันความรู้แจ้งเห็นจริงนั้นมันเป็นกายลักษณะ จิตนี้จึงหลุดพ้นไปได้ เราเบื่อหน่ายสลดสังเวชได้ เราก็จงพยายามหาอุบายปัญญาอย่างนั้น มาค้นมาคิดพิจารณา เพราะฉะนั้นผู้พิจารณาจึงให้ละนิวรณ์ จึงเรียกว่า นิวรณธรรม คือธรรมสำหรับกั้นกางไม่ให้จิตสงบได้

ฉันทะ ความพอใจความรักใคร่ คือกามฉันทะ พยาบาท คือความคิดรังเกียจเหยียดหยามคนอื่น คิดไม่ชอบใจในคนอื่น คิดขัดอกขัดใจ เพ่งโทษคนนั้น เพ่งโทษคนนี้ ยกโทษเขาอยู่อย่างนั้น ติฉินนินทาคนนั้นคนนี้อยู่อย่างนั้น อันนี้เรียกว่า พยาบาท กันไม่ให้จิตของเราเป็นสมาธิได้

ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน ความขึมเขื่อ ความที่จิตใจหดหู่ไม่เบิกบาน ก็เต็มไปด้วยความง่วงความเหงา ความขึม จิตใจมันเหงาง่วง ง่วงอันหนึ่ง เหงาอันหนึ่ง ง่วงหมายถึงว่าจิตใจอันนี้มันอยากจะเผลอตัว อยากจะหลับ อยากจะนอน หน่วงเหนี่ยวในร่างกายของเรา เหงาคือจิตใจไม่ชื่นบาน ไม่เบิกบาน จึงว่าง่วงเหงาหาวนอน แล้วก็เกิดหาวขึ้น เพราะลักษณะของคนง่วงนอนมันต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าเรานั่งเดี๋ยวก็หาวเดี๋ยวก็หาว นั้นก็แสดงว่า ถีนมิทธะ เข้ามาครอบงำจิตใจแล้ว จิตก็ไม่เป็นสมาธิได้

อุทธัจจะ กุกกุจจะ ความฟุ้งซ่าน รำคาญในจิตในใจ เมื่อจิตของเราฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ ก็เกิดความรำคาญขึ้นมา นั่งสมาธิก็รำคาญ แม้แต่จะไหว้พระสวดมนต์ก็รำคาญ เดินจงกรมก็รำคาญ เกิดความหงุดหงิดไปแล้ว เกิดความเจ็บปวดมึนชาขึ้นมา เกิดความเหน็ดเหนื่อยขึ้นมา นี้เกิดจากจิตฟุ้งซ่าน จิตรำคาญ ก็เป็นเครื่องกางกั้นไม่ให้จิตเป็นสมาธิได้

วิจิกิจฉา ความไม่แน่ใจ คือจิตใจจะสงสัยอันนั้นอยู่อันนี้อยู่ ใจไม่แน่นอน ความเป็นผู้ไม่แน่ใจ คือจิตใจจะสงสัยอันนั้นอยู่อันนี้อยู่ ความเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่แน่นอนนี้แหละ เรียกว่า วิจิกิจฉา ความลังเลของจิตใจ เป็นคนที่ไม่เอาจริง เหมือนอยากจะทำแต่เหมือนไม่อยากจะทำอยู่อย่างนั้น ความลังเลก็เหมือนเราลังเล ในการจับสิ่งวางของเดี๋ยวก็วางที่นี่ เดี๋ยวก็สงสัย เดี๋ยวก็ไปวางที่นั้น เลยไม่ทราบจะวางที่ไหน ความลังเล หรือบางทีเราเดิน ว่าจะเดินตรงนี้ มันลังเล แล้วก็เดินไปทางนั้น เดี๋ยวก็กลับมาที่นี้ อันนี้เรียกว่า ความลังเล จิตไม่แน่นอน ความลังเลสงสัยอันนี้จึงเป็นเครื่องกางกั้นไม่ให้จิตเป็นสมาธิได้ ท่านว่า นิวรณธรรม เรียกว่า นิวรณ์ 5 สำหรับกั้นกางจิตใจของผู้ปฏิบัติทั้งหลาย

ผู้ดำเนินข้อปฏิบัติทั้งหลาย พึงเป็นผู้ที่ละนิวรณ์ทั้ง 5 นี้ไม่ให้มี เพราะแต่ละอย่างก็จะกางกั้นไม่ให้จิตของเรานี้สงบลงได้ รวมลงได้

เราต้องพิจารณาจิตของเราว่า เรามีนิวรณ์ข้อไหนอย่างไหน ที่มันเกิดขึ้นอยู่ในจิตของเรา เราต้องแก้ เพราะการปฏิบัติต้องน้อมเข้ามาโดยใจของเรา เป็นโอปนยิโก น้อมจิตเข้ามาในนี้ พิจารณาอยู่ที่นี้ ไม่ได้หนีไปจากที่ไหน จะเจริญกรรมฐานข้ออื่นก็เหมือนกัน มันก็ไม่หนีจากร่างกายของเรา เราจะกำหนดลมหายใจ ก็คือร่างกายนั้นเอง ทำไมจึงว่าร่างกาย ก็อานาปา ลมหายใจ ลมหายใจมันก็เป็นวาโยธาตุ ก็เป็นร่างกายนั้นอีก เป็นธาตุอันหนึ่งของร่างกาย จึงให้มาค้นมาคิดอยู่ที่กาย ความหลงของเราก็หลงไปจากร่างกายนี้ หลงสวยหลงงาม เราก็หลง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ก็หลงกัน ที่นี่แหละ ตับ ไต ไส้ พุง ใครจะไปหลงกัน ใครจะไปชอบกัน เพราะเราไม่ได้เปิดสำรวจดู มันอยู่ข้างในเข้าไปแล้ว ไม่มีใครชอบกัน ที่มาหลงรักหลงชอบ หลงยินดี หลงพอใจ ก็มาหลงในอาการทั้ง 5 ซึ่งปรากฏให้เห็นในสายตาของเรานี้เท่านั้น เพราะฉะนั้นเราจะต้องพิจารณา กำหนดให้เป็นอสุภกรรมฐาน ตรวจค้นอยู่ เมื่อเราเห็นว่าเป็นของไม่ดีไม่งาม เป็นของโสโครกสกปรกแล้ว เรายินดีปรารถนาไปเพื่ออะไร ก็ร่างกายเต็มไปด้วยของโสโครกสกปรกอยู่แล้ว มันก็ไม่มีความสวยความงาม ก็เท่ากับของที่มันเน่า การตกแต่งอวัยวะร่างกายของคน ก็เท่ากับเขาตกแต่งโลงผีนั่นเอง

สมัยนี้เขามีการทำโลงผีขาย อย่างหีบลายทอง เขาจะต้องมีลวดมีลายติดทองคำให้ดี แต่ใครเล่าจะไปซื้อมานอน ไม่มีใครปรารถนานอกจากเอาไปใส่คนที่ตายแล้วเท่านั้น ฉันใดก็ดีร่างกายของเราก็เท่ากับโลงผี จะประดับประดาตกแต่งให้สวยให้งาม ก็เหมือนกับแต่งโลงผีนั่นเอง ก็คนนี่แหละเป็นผี ไม่ใช่ผีมาแต่ไหน ก็ดูแต่ว่าคนที่ตาย เราก็กลัวผี ก็คนที่มีชีวิตอยู่นี้แหละเขาตายไม่ใช่คนอื่น ไม่ใช่คนตายแล้วมาตาย คนที่มีชีวิตอยู่นี้แหละตายลงไป มันจึงไปเป็นผีได้ ฉะนั้นภายนอกของร่างกายที่เราตกแต่งก็เท่ากับแต่งโลงผีนั่นเอง ผู้ที่

เห็นแจ้งชัดในจิตในใจแล้ว รู้แล้วใครจะปรารถนา ก็เหมือนกันกับหีบศพที่เขาบรรจุศพแล้ว ยกให้เราเราจะเอาไหม ไม่มีใครเอาก็มันสวยมันงาม แต่ทำไมไม่เอา เพราะรู้ภายในแล้ว มันเป็นของไม่น่าปรารถนา เปิดออกเมื่อใดเราก็ได้อุดจมูกของเราแล้ว ก็ในร่างกายของเราก็เหมือนกันนั่นเอง ของเน่าของเหม็นก็เต็มอยู่นี้ทั้งหมด ถ้าปล่อยลมออกมาดู ก็ได้อุดจมูกกันเหมือนกัน มันเหม็นมาจากไหน ถ้าไม่เหม็นมาจากภายใน มันก็เหม็นมาตั้งแต่ภายในทั้งนั้นแหละ ภายในท้องของเรานี้ก็เต็มอยู่ด้วยของเหม็น เราถ่ายออกแต่ละทีเราก็เหม็นเกลียดของตัวเอง น้ำลายบ้วนออกจากปากก็เกลียด น้ำมูกออกจากจมูกของเราก็เกลียด น้ำตาขี้ตาก็เกลียด น้ำหูขี้หูของเราเราก็เกลียด แล้วที่ไหนหละมันดี ถ้าว่า ผมน่ารักน่าใคร่ พอหลุดหล่นตกใส่ภาชนะอาหาร เกลียดกันแล้วนำไปเททิ้ง ใครชอบ เพราะของดีของน่ารักน่าชอบจริง ๆ แล้ว ก็ทำไมเราจึงจะไปเกลียดเวลามันถูกอาหาร ยิ่งถ้าเป็นก้อนเนื้อตกลงไปในถ้วยอาหารนั้น เราจะกินต่อไปไหม ไม่มีใครกิน แม้แต่ฟันหลุดลงไปเราก็เททิ้งแล้ว เราเกลียด เราต้องคิดรายละเอียดตามความเป็นจริง

แม้แต่มือของเรา เราทำอาหารเราก็ยังได้ล้างทำความสะอาด ให้ดีให้เรียบร้อย ทำแล้วอาหารนั้นเราก็ยังล้างอีก จะว่ามือดีที่ไหน เพราะฉะนั้นภาชนะสำหรับใส่อาหาร เขาจึงไม่นิยมเอามือลูบ อย่างช้อนก็ดี ทัพพีก็ดีเวลาเอามาเขาก็ห้ามไม่ให้ลูบ ไม่ให้เอามือลูบ เพราะอะไร เขาถือว่าเป็นของน่าเกลียด ถ้าว่าถึงอนามัยเขาก็ว่าอาจจะนำเชื้อโรค ที่มันติดอยู่ที่มือนั้นเข้าไปสู่ภาชนะได้

หลักของพระพุทธเจ้าถือว่าวัฒนธรรม ความดีความชอบเป็นธรรมเนียมที่ดีของผู้ดีทั้งหลาย แล้วมือของเราก็ไม่ใช่ว่ามันจะเป็นของดีก็เป็นของน่าเกลียดอยู่ดี ๆ ถ้าจิตของเราสกปรกมันจึงจะชอบ ถ้าจิตของเราสะอาดจิตนี้จะไม่ชอบ ก็เหมือนกันนั่นแหละกับคนที่จิตใจสกปรก

ผ้าไม่ซักก็ใช้ได้ อยู่ได้ เหม็นเท่าใดก็อยู่ได้ สกปรกรุงรังเท่าใดก็อยู่ได้ ก็เพราะจิตมันสกปรก ถ้าจิตสะอาดแล้วจะไม่ทำอย่างนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างก็สะอาดตาม ถ้าจิตสกปรกอะไรก็สกปรกตาม ก็ชอบสกปรกนั่นเอง เพราะจิตสกปรก เหมือนจิตที่ขี้เกียจ จิตมันก็ต้องมักง่าย คนขี้เกียจไม่ชอบคิดจะปรับปรุงตกแต่ง หรือจะประดิษฐ์สิ่งใด นั้นก็คือคนขี้เกียจ จิตใจเมินเฉยเป็นคนที่เห็นแก่ตัว นั้นคือจิตมันสกปรกนั่นเอง ที่เราพิจารณากรรมฐาน เพื่อจะให้จิตของเราสะอาด ไม่ให้สกปรก จิตจึงจะไม่ได้ชอบของสกปรก จะชอบดี นี่แหละการปฏิบัติดำเนินกรรมฐาน ก็มีแนวทางที่เราจะปฏิบัติดังกล่าวแล้ว

ฉะนั้น วันนี้จึงขอยุติการแสดงธรรมะ ไว้เพียงเท่านี้ฯ

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 5 เดือนกันยายน พ.ศ. 2522
เรื่อง ศาสนธรรมคำสั่งสอน

ศาสนธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คำสั่งสอนอันนี้ ไม่ได้เกิดมาจากตำรับตำรา คือเป็นคำสั่งสอนที่ออกมาจากความรู้จริงเห็นจริงของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ดำเนินข้อปฏิบัติบำเพ็ญทุกรกิริยา อยู่ถึง 6 พรรษา แล้วจึงได้มารู้แจ้งเห็นจริงในธรรมะที่เรียกว่าตรัสรู้ ที่พระองค์ได้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสด้วยปัญญา ที่พระองค์ได้อบรมมาตั้งแต่หลายภพ หลายชาติ หลายกัป หลายกัลป์ ได้มีปัญญาหยั่งรู้ลงไปถึงตัวผู้รู้ ที่เป็นธาตุรู้ล้วน ๆ อวิชชาที่มีอยู่ในจิตก็หมดหายไป เหลือแต่ความรู้อย่างเดียว ความรู้อันนี้เป็นความรู้อันบริสุทธิ์ ไม่มีอาสวะกิเลส เมื่อพระองค์ได้ของจริงแล้ว หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสแล้ว จึงได้มาพิจารณาออกเป็นคำสอนด้วยความฉลาดของพระองค์อีก คือฉลาดในการสอนคนอื่น เพราะการสอนคนอื่นนั้นจะต้องมีความฉลาดในการสอนคนอื่นจึงจะสามารถรู้ได้

ธรรมะเป็นธรรมที่ละเอียดสุขุม ยากที่คนธรรมดาจะเข้าใจรู้ได้ เป็นสิ่งที่รู้ได้ยาก เพราะฉะนั้นพระองค์จึงได้มาพิจารณาหาคำพูดที่พอผู้ฟังจะรู้ได้ คำพูดที่บัญญัติออกมาจึงเป็นการที่บัญญัติยาก เพราะทั้งที่รู้อยู่แต่บางทีก็พูดไม่ถูก หากว่าไม่อาศัยความฉลาดแล้ว จะหยิบยกสิ่งที่รู้นั้นมาบอกคนอื่นเป็นการยาก ทั้งที่ฉลาดแต่จะเอาออกมาใช้เป็นคำพูดให้คนอื่นรู้ก็ยังเป็นการยาก แต่พอรู้ได้ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นคำสั่งสอนที่ออกมาจากความรู้ ไม่ได้ออกมาจากตำรับตำรา แต่แล้วธรรมะทั้งหลายนั้น เป็นของที่มีอยู่ปรากฏอยู่ ซึ่งคนทั้งหลายไม่ได้รู้ ไม่ได้เห็น จนกว่าพระพุทธเจ้าจะมาฟื้นฟูขึ้นมา เพราะฉะนั้นคำสอนที่พระองค์สั่งสอนคนอื่นให้รู้ให้เข้าใจแล้ว ผู้ที่ฟังเข้าใจทั้งหลายจึงเกิดความรู้ขึ้นมาอุปมาเหมือนกับว่า เปิดของที่ปิดอยู่ให้เห็น หงายของที่คว่ำอยู่ให้รู้ให้เห็นได้ หรือเหมือนกับว่าตามไฟไว้ในที่มืดให้เกิดความสว่างขึ้นมา ผู้รู้รู้ตามพระพุทธเจ้าจะต้องรู้ในลักษณะนั้น จึงเรียกว่าสาวก ผู้รู้ตาม เมื่อพระองค์แสดงแล้ว เกิดความรู้ตามขึ้นมาเหมือนบอกของที่คนอื่นลืมแล้วก็ระลึกได้ขึ้นมา

คำสั่งสอนนี้เมื่อเกิดขึ้นมาอย่างนั้น ต่อมาภายหลังจึงได้มีตำรับตำราเกิดขึ้น คือตำราจะต้องเกิดขึ้นทีหลัง แม้เป็นวิชาของโลกก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีคนรู้เสียก่อนในหลักความรู้อันนั้น แล้วจึงได้มาแต่งตำราขึ้นทีหลังอีก มิใช่ว่าตำรามาก่อน ตำรานี้ต้องเกิดทีหลัง แต่พวกที่เกิดมาพบตำราคิดว่าตำรานี้มาก่อน จริงอยู่มันก่อนคนที่เกิดทีหลัง แต่ว่าตำรานั้น มาทีหลังคนตั้งแต่ก่อน เมื่อ

มามีตำราแล้วก็มามีความคิดความเห็นแยกออก ตำรา อาจจะแต่งขึ้นมาจากผู้รู้จริงก็มี แต่แล้วผู้ที่มาวินิจฉัยกันที่ไม่รู้จริงก็มาแต่งตำรานี้ผิดพลาดไปก็มี เพราะเหตุนั้นธรรมะของพระพุทธเจ้าจึงมีว่าธรรมที่แท้จริงกับมีธรรมเทียมปะปนกันมา เพราะล่วงเลยมาถึงสองพันกว่าปีแล้ว สำหรับผู้ที่ศึกษาจะต้องใคร่ครวญพิจารณาอีก คือว่าทบทวนเหตุผล ให้มีเหตุมีผลเพียงพอแล้วจึงเชื่อจึงปฏิบัติตาม มิใช่ว่ามีในตำราแล้วจะเชื่อถือได้ เพราะตำราในทางพุทธศาสนาล่วงเลยมาเกิดมานาน ผู้ที่คิดผู้ที่แต่งยังไม่ได้ตรัสรู้ แต่มีความคิดความวินิจฉัยแต่งได้ก็แต่งกันมา สืบต่อกันมาในลักษณะนี้ แล้วจึงมีปะปนของแท้ของเทียมอยู่ในตำราทางพุทธศาสนา เพราะพระธรรมของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อไปอยู่ในคนที่บริสุทธิ์ ธรรมะก็เป็นธรรมะของแท้ของจริง หากว่ามาอยู่ในคนที่มีกิเลสหนาปัญญาหยาบ จะเป็นของปลอมขึ้นมา

ดูแต่ของที่เป็นวัตถุ ถ้าทองคำอยู่กับคนที่ดี ทองคำนั้นก็เป็นของมีค่า แต่ถ้าทองคำนั้นไปอยู่กับโจรผู้ร้ายคนชั่วช้าลามก ก็เป็นของที่ลดราคาลงไป ทั้งที่ทองคำแท้มันมี แต่คนที่คิดไม่ซื่อสัตย์เขาจะทำเป็นของปลอมขึ้นมา ผู้ซื้อทองจึงจำเป็นต้องเลือกต้องรู้จัก ถ้าคนไม่รู้จักก็ไปถูกของปลอม เพราะมันเหมือนกัน ของแท้กับของปลอม ธรรมะก็เหมือนกัน ผู้ปฏิบัติทั้งหลายหรือผู้ศึกษาทั้งหลายจะต้องรู้การเลือก อาจจะไปถูกธรรมะปลอมก็ได้ ไม่แน่นอน ฉะนั้นเราต้องปฏิบัติจิตใจของเรานี้ให้มันบริสุทธิ์ เพราะธรรมะที่เราได้ศึกษาได้ปฏิบัติมา ถ้าจิตของเราเศร้าหมองมืดมัวไปด้วยกิเลส ธรรมะที่มีอยู่ในตัวของเรานี้จะเป็นของปลอมขึ้น คือใช้ประโยชน์ไม่ได้เท่าที่ควร

ฉะนั้นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจึงเกิดมีการทำชั่วกันอยู่ ทั้งที่นับถือ ทั้งที่ศึกษา ทั้งที่ได้ปฏิบัติ แต่ก็ยังไปทำความชั่วได้ ก็เพราะพระธรรมอันนั้น มันยังไม่เกิดเป็นของแท้ของจริงเกิดขึ้นในจิตใจ จิตยังไม่แท้ ยังไม่จริง มิใช่ว่าได้ศึกษาธรรมะแล้วจะเป็นผู้ดีตลอดไป เป็นไปไม่ได้ทุกคน

ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจึงแตกต่างกันไป เกิดมีหลายอาจารย์ขึ้นมา สอนกันไปคนละอย่าง ปฏิบัติกันไปคนละอย่างเพราะอะไร ก็เพราะจิตใจอันนี้ มันยังไม่รู้แจ้งเห็นจริง ความรู้ยังไม่รู้ในสัจธรรม ถ้ารู้ในสัจธรรมก็ลงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าความรู้ยังไม่เป็นสัจธรรม มันจะเขวไปจากความจริง เราจะดูได้จากผู้ปฏิบัติทั้งหลาย หรือผู้บวชทั้งหลาย จะมีความคิดความเห็นไปคนละอย่าง แม้แต่จะฟังจากพระพุทธเจ้าเหมือนกันก็ตาม เสร็จแล้วก็มีความเห็นไปคนละอย่าง ทั้งที่ฟังออกมาจากผู้เดียว แต่ผู้ฟังนั้นจะรู้ไปคนละอย่าง รู้ผิดก็มี รู้ถูกก็มี ฉะนั้นเราจะพยายามใช้ความฉลาดมีปัญญาตริตรองในเหตุในผลให้ดี เราจึงจะได้ข้อปฏิบัติที่ดี

การฟังท่านจึงว่า**"สุสฺสูสํ ลภเต ปญฺญ"** ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา ทีนี้การฟังด้วยดี จิตของผู้ฟังขณะนั้นจะตั้งอยู่ในความสงบ ละวางอารมณ์ ความฟุ้งซ่าน ให้จิตอยู่ในความสงบนิ่งแน่นิ่ง คอยสดับกระแสของธรรมะนั้นผ่านเข้าไป คล้าย ๆ กับว่ามันกรองแล้ว เราเอาส่วนที่กรองแล้วไปสู้กับจิตของเรา คือเราตั้งฐานรู้ไว้แล้วก็ผ่านกรองเข้าไปเสียก่อน แล้วจึงรู้ในลักษณะอย่างนี้เรียกว่าฟังด้วยดี ถ้าหากว่าธรรมะนี้ เราฟังตามธรรมดาไม่ได้มีเครื่องกรอง ไม่ได้ผ่านเครื่องกรองเข้าไปเสียก่อน แล้วเราจะไม่ได้เนื้อหาของธรรมะโดยแท้ ก็เหมือนกับน้ำ ถ้าไม่มีเครื่องกรอง อาจจะมีฝุ่นละอองธุลีขยะมูลฝอยต่าง ๆ พัดเข้าไป ก็เป็นน้ำที่ไม่บริสุทธิ์ น้ำที่บริสุทธิ์แท้เขาจึงกรองด้วยดี กลั่นเข้าไปอีก กรองแล้วยังกลั่นอีก จึงจะเป็นน้ำบริสุทธิ์ เราฟังก็เหมือนกัน เราต้องกรองแล้วไปกลั่นอีกทีหนึ่ง ฉะนั้นในการฟังจึงมีการตริตรอง จะต้องผ่านการตริตรองนี้เข้าไป แล้วจิตนี้จึงรับเอา เอาส่วนที่กรองแล้ว กรองเข้าไปแล้วจึงจะไปกลั่นอีกทีหนึ่ง อันนี้จึงจะได้ชื่อว่าเรารู้ เราเข้าใจ เรียกว่าได้ปัญญา เป็นการฟังด้วยดี

การฟังนี้จึงมีลักษณะต่างกัน เมื่อฟังแล้วผลที่จะได้จากการฟัง ได้ไปคนละอย่าง คือมันไม่เข้าใจ ก็เนื่องจากเราตั้งจิตใจของเราไว้ในเวลาที่ฟัง ตั้งไปคนละอย่าง ถ้าตั้งถูกอย่างเดียวกัน มันก็ได้เป็นอย่างเดียวกัน ท่านจึงว่าตั้งใจเราจะตั้งไว้ในระดับใด อันนี้ต้องรู้ตัวของเราต้องการตั้งจิตใจของเรา ไม่เหมือนเราศึกษาภาคปริยัตินั้นอีกอย่างหนึ่ง ภาคปฏิบัติต้องอีกอย่างหนึ่ง มีลักษณะ

ที่ต่างกันอยู่ คือเราฟังการปฏิบัติ ต้องตั้งจิตของเราอย่างหนึ่ง ฟังเพื่อจดจำเอาเป็นปริยัติก็ต้องตั้งใจอีกอย่างหนึ่ง นั่นคนละอย่าง ที่ฟังได้สำเร็จมรรคสำเร็จผลก็คือฟังตั้งจิตตั้งใจในภาคปฏิบัติ ให้อยู่ในความสงบแน่วแน่ เสียงที่เราฟังธรรมะที่เราฟัง จึงอาศัยกรองเข้าไปจึงเป็นของบริสุทธิ์ เอาแต่ส่วนที่บริสุทธิ์ ส่วนที่ไม่บริสุทธิ์ก็ไม่ได้เข้าไป ก็มีความตรองอยู่ในจิตใจ เราเรียกว่าตรองนั่นเอง

ถ้าผู้ใดไม่เคยก็ไม่ทราบในลักษณะนี้ เราต้องฝึกฝึกจิต ฝึกใจของเราเสียก่อน อันนี้จึงจะสำเร็จเป็นประโยชน์ขึ้นมาได้จากการฟัง โดยมากเราก็ไม่สันทัดในเรื่องการฟัง เมื่อเราไม่ฉลาดในการฟัง ส่วนคุณค่าเนื่องด้วยการฟังธรรมะที่เราจะได้น้อยที่สุด เพราะธรรมะจะเข้าไปตั้งอยู่ในจิตของเรา ว่าอยู่ที่จิตนั้นสมควรแก่ธรรมะชั้นใด ธรรมะนั้นจึงจะเข้าไปถึงได้ ดูแต่คนที่เมาสุรา ถ้าคนที่ไม่เมาไปพูดคนที่เมานั้นก็ไม่รู้เรื่อง ถ้าคนที่เมาด้วยกันพูด เมาต่อเมาพูดกันรู้เรื่อง เพราะมันเรื่องจิตมีความต่างกันอย่างนี้ ท่านจึงว่า "นานาจิตฺต" จิตที่มันเป็นไปต่าง ๆ

ผู้ที่เข้าวัดเข้าวา ผู้ที่ศึกษาหรือผู้ที่บวชเข้ามาก็เหมือนกัน ที่จะยึดเอาหลักธรรมะ ปฏิบัติเพื่อความดีความชอบแก่ตนของตนเองนั้นเอง ถ้าไม่ตั้งใจจริงลงไปจะไม่ได้ดี ศรัทธาก็มี แต่ไป ๆ แล้วไม่มีอะไร ศรัทธาจะไม่มีความหนักแน่น ไม่เป็นหลักฐานแก่ตัวเอง ความรู้ความฉลาดก็จะไม่เกิดขึ้น ความรู้ในธรรมะก็จะไม่มี เพราะว่ากิเลสทั้งหลายนั้นมันมีกำลังมาคอยสะกัดกั้น ความรู้สึกสำนึกของเราอยู่เสมอ กิเลสเป็นข้าศึกของจิตใจ เราไม่รู้ว่ากิเลสเป็นข้าศึก เราก็เลี้ยงข้าศึกของเราไว้ สำหรับจะทำร้ายจิตใจของเรา เราก็ยังรักษาข้าศึกไว้อยู่อย่างนั้น คือกิเลสทุกอย่างเป็นข้าศึกของจิต ถ้าเรายังหึงหวงกิเลสหรือไปตระหนี่กิเลส ไม่ยอมสละทิ้ง ชื่อว่าเป็นคนที่รักษากิเลสไว้ เลี้ยงกิเลสของเราไว้ ก็จะหาตั้งแต่สิ่งที่บำรุงกิเลส สร้างเสริมกิเลสให้กิเลสมีกำลังขึ้นโดยลำดับแล้ว เราก็เป็นคนเดือดร้อน เพราะกิเลสมันจะต้องเล่นงานเราอยู่ให้เป็นคนที่ร้อน

กิเลสมันมีหลายอย่าง ก็คือเป็นเรื่องของความชั่วอย่างผู้ที่เกียจคร้านที่มันมีอยู่ในจิต ทีนี้เราก็ไปเลี้ยงไว้ เราก็หวงแหนเอาไว้ ใครไปต้องติไม่ได้ ที่ว่าเราขี้เกียจเราก็โกรธ เราไม่ชอบใจก็เพราะเราตระหนี่กิเลสของเรา ความขยันของเราก็เลยมีไม่ได้ เพราะเราไปตระหนี่หวงแหนความเกียจคร้านของเราไว้ ความโง่เง่าของเรา เราก็ยังไปหวงแหนมันไว้ นี้แหละผู้ปฏิบัติ เราต้องพยายามสละ เราอย่าไปรักไปหวงความชั่วไว้ในตัวของเรา ถ้าเรายังไปรักไปหวงความชั่วอยู่อย่างนี้แล้ว เราก็ดีขึ้นไม่ได้ เพราะกิเลสส่วนนี้เราไม่กำจัด มันก็ยังอยู่เท่าเดิม เหมือนกันกับลูกของเราเป็นคนดื้อด้าน เราก็มีแต่รักหวงแหนมันเท่านั้น คนอื่นจะมาติว่าลูกของเราเป็นคนดื้อด้าน เราก็โกรธ เราไม่ได้พิจารณาว่าลูกของเรามันดื้อจริง มันดื้อด้านจริง ๆ เราก็ควรจะอบรมสั่งสอนมัน ถ้าหวงมันไว้แล้วในที่สุดจะเป็นอย่างไร ก็ลูกคนนั้นมันจะทำร้ายเรา เราเลี้ยงกิเลสของไม่ดีไว้ในตัวของเราแล้ว แทนที่ว่าเราจะได้พึ่งตัวของเรา ก็พึ่งตัวของเราไม่ได้ เพราะไม่มีคุณธรรม คุณธรรมความดีความชอบของเราไม่มี ถ้าเราแก่ตัวไปแล้วก็ไม่มีใครจะเหลียวแล คนที่จะรักเราก็ไม่มี คนที่จะปรารถนาดีต่อเราก็ไม่มี ก็เลยเป็นคนที่สิ้นญาติขาดมิตร หาผู้สนิทชิดชอบที่จะให้ความอุปการะแก่ตัวของเราไม่มี ขั้นสุดท้ายก็เสียใจ เรียกว่าคนไม่มีมิตรขาดมิตรไปแล้ว ก็ต้องเป็นคนที่อยู่โดดเดี่ยว อาศัยใครไม่ได้ ไม่มีใครที่ช่วยเหลือเหลียวแล เพราะเราไปหวงแหนรักษาความไม่ดีของเรานั้นเอง ใคร ๆ เขาก็กลัว กลัวความไม่ดีของเรา มีคนที่อยากจะรับเราเป็นมิตรอยู่แต่เราก็ไปเป็นศัตรูกับคนอื่น เพราะเราไปรักกิเลสของเราไว้ เมื่อเราหมดกำลังเรี่ยวแรงแก่ตัวไปก็ไม่ได้รับความอุปการะ ไม่มีใครที่จะช่วยเหลือ ไม่มีใครที่จะเหลียวแล ตกลงเราก็เป็นคนที่คนอื่นเขาทอดทิ้งเมินเฉย คุณธรรมในตัวของเราไม่มี ไม่เหมือนมะพร้าว มะพร้าวนั้นยิ่งแก่ก็ยิ่งมัน ราคามันก็ยิ่งแพง ขายก็ราคาดีกว่ามะพร้าวอ่อน พวกแม่ครัวทั้งหลายก็ย่อมปรารถนาเอามะพร้าวแก่ เพราะมันมัน เมื่อมันยิ่งแก่ก็ยิ่งมัน ยิ่งมีคุณค่าขึ้นมา ทีนี้คนของเราจะเอาอย่างไหน ถ้าเราไม่มีคุณธรรมในตัวของเรา มันก็ไม่มีสิ่งใดที่จะน่านับถือ

ในฐานะว่า "วัยวุฒิ" ผู้เจริญด้วยวัย สักแต่ว่าเจริญ

ด้วยวัย "คุณวุฒิ"ไม่เจริญด้วยคุณ คุณความดีในตัวของเราไม่มี แม้แต่วัยวุฒิอย่างเดียว อายุมากเพื่อทรมานตัวเอง เราก็ได้ทนทุกข์ทรมานตัวของเรา เพราะอายุของเรามาก ผู้ที่จะช่วยเหลือแก่ตัวของเราก็เลยไม่มี แม้มีลูกมีหลานเขาก็ทอดทิ้ง เพราะอะไร คุณธรรมในตัวของเราไม่มี เหมือนกันกับไม้ ต้นไม้ถ้าไม่มีกิ่งไม่มีใบ มันก็ไม่มีร่มเงาความเย็น จะใหญ่โตถึงขนาดไหนก็ตาม หาความร่มเย็นไม่ได้ ใคร ๆ มองดูแล้วว่ามันจะเป็นอันตราย ฟ้าก็จะผ่าลง เพราะมันเป็นไม้ที่เดี่ยวเป็นยอดสูงชี้ฟ้าขึ้นไปเท่าใดฟ้าก็ยิ่งลง เพราะฉะนั้นเขาสร้างอาคารบ้านช่อง ถ้าสร้างสูง ๆ หรือสิ่งที่มียอดจึงมีสายล่อฟ้า หรือมีสิ่งที่กันฟ้าไว้ มันจึงจะไม่เป็นอันตราย คนเราก็เหมือนกัน จะเจริญวัยใหญ่โตขนาดไหนก็ตาม หากว่าไม่มีคุณธรรมแล้ว ร่มเงาของคนนั้นก็จะไม่มี แล้วผู้ที่จะไปอาศัยก็ไม่ได้ เพราะกลัวอันตราย เพราะฉะนั้นเราจึงต้องสร้างคุณธรรมขึ้นในตัวของเรา รีบสร้างคุณธรรมให้มีในตัว ที่มีคุณธรรมนั้นก็ไม่เพียงอย่างเดียว ก็ต้องหลายอย่างประกอบส่วนกัน เมตตากรุณาก็มี ความเยือกเย็นของจิตใจก็มี ความอดกลั้นทนทานก็มี ความดีความชอบทุกสิ่งทุกอย่าง จะต้องมีการนำคนอื่นในทางดีก็มี คำแนะนำสั่งสอนคนอื่นในทางดีทางชอบก็มี ต้องสร้างคุณธรรมหลายอย่างหลายประการ ตลอดถึงการเผื่อแผ่เจือจาน ความกว้างขวางมันก็ต้องมี การแบ่งปันก็ต้องมี ปิยะวาจา วาจาที่น่ารักก็มี สมานัตตตา ความวางตัวให้เหมาะสมแก่ฐานะของตนมันก็ต้องมี จะว่าถึงคุณธรรมมันก็หลายอย่าง หลายประการ อันนี้เราต้องปรับปรุงตัวของเราเอง ต้องสร้างคุณความดีไว้

สรุปแล้วก็คือ มีศีลมีธรรมในตัวของเรานี้แหละประพฤติตัวของเราให้เป็นคนที่ดี ทั้งความซื่อสัตย์สุจริต ความบริสุทธิ์ในจิตใจของเราก็ต้องมี ในเวลาคนอื่นผิดพลาดเราก็ให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่ใช่เราจะทำตามอารมณ์ คนที่ทำตามอารมณ์นี้แหละเรียกว่าเป็นคนตามกิเลส เพราะมันเกิดจากอารมณ์ชั่วขณะ ทำก็ทำตามอารมณ์ พูดก็พูดตามอารมณ์ ขาดความพิจารณา เพราะฉะนั้นคนที่มีอำนาจในที่สุดก็ล้มละลายไป ก็เนื่องจากคุณธรรมไม่มี ถ้ายิ่งสูง หากว่าไม่มีคุณธรรมรักษาตัวแล้ว มันก็เป็นอันตราย ไม่เหมือนมะพร้าว มะพร้าวมันมีเยื่อหุ้มกะลาของมันไว้ เมื่อเวลาที่มันแก่แล้ว ตกลงมาจากต้นสูง ๆ มันก็ไม่แตก เพราะอะไรเพราะมันมีเกราะรักษาตัวของมัน คนเราถ้ามีคุณธรรม แม้จะเป็นใหญ่เป็นโต อย่างเป็นนายกรัฐมนตรี พ้นจากตำแหน่งลงมาแล้ว ถ้ายังมีคุณความดีอยู่ ไม่ขาดความนับถือ ถ้าคนที่ไม่มีคุณธรรม เมื่อตกก็ต้องแตก มันโตได้โตแบบลูกโป่ง ประเดี๋ยวมันก็แตก จะขึ้นสูงได้เท่าใดก็ตาม นั้นเรียกว่าโตลูกโป่ง ไม่ใช่โตมะพร้าว สำหรับคนเราแต่ละคนมันก็โตขึ้นไปทุกวัน ๆ ทั้งหน้าที่ตำแหน่งก็ต้องโตขึ้นไป อายุของเราก็มากขึ้น ๆ ธรรมดาก็เรียกว่าเป็นผู้มีอายุมากขึ้นโดยลำดับ

ถ้าเราไม่มีคุณธรรมประดับของเราแล้ว เราจะเดือดร้อนในภายหลัง เพราะไม่มีธรรมคุ้มครองตัวเอง ฉะนั้นท่านจึงว่า ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมะทรงไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในทางชั่ว ธรรมะนี้จะทรงไว้ซึ่งตัวของเรา ยิ่งแก่ก็ยิ่งมีคนเคารพนับถือ ยิ่งมีผู้นับหน้าถือตา ยิ่งมีผู้อยากคบค้าสมาคม ยิ่งมีผู้อยากให้ความอุปการะช่วยเหลือ ก็เนื่องจากคุณธรรมนั้นเอง ดูแต่คนแก่อยู่ตามบ้าน บางคนมีลูกมีหลานห้อมล้อม บางคนมีมากต่อมากแต่ก็เท่ากับไม่มี ไปหาคนไหนเขาก็เมินหน้าหนี ในที่สุด ก็มานั่งเสียอกเสียใจอยู่ ก็เราไม่ได้สำนึกในการที่สร้างคุณธรรมขึ้นในตัวของเรานั้นเอง มันจึงมีความเสียไปเช่นนั้น จึงเป็นบุคคลที่คนทั้งหลายเขาทุเรศ พูดง่าย ๆ ก็คือคนเอาแต่ความคิดเห็นของเจ้าของ ไม่ยอมลดละทิฐิมานะอันนี้ ดื้อรั้นอยู่อย่างนั้นหยิ่งในตัวเราอยู่เสมอ ความหยิ่งนี้ก็เป็นการลืมตัว

เหมือนกันกับหมาจิ้งจอก หมาจิ้งจอกตัวหนึ่ง มันว่าเป็นนายราชสีห์ก็ยอม ทีนี้มันก็คิดใหญ่ จะเอาช้างเอาราชสีห์นี้ไปยึดเมือง คิดว่ามนุษย์นี้ต้องกลัวราชสีห์ เข้าไปในเมืองแล้วเขาจะต้องต่อสู้ หมาจิ้งจอกคิดว่าจะเอาให้มันตายในพริบตาเดียว โดยให้สัญญาแก่ราชสีห์ ให้ราชสีห์แผดเสียงร้องขึ้น ไม่ว่าแต่มนุษย์สัตว์ทั้งหลายก็ตายหมด เพราะเมื่อราชสีห์แผดเสียงร้องขึ้นมนุษย์เขาฉลาดเขาก็หาผ้าหรือสำลีอุดหูเขาไว้ เขาก็จะไม่ตาย สัตว์ทั้งหลายนั้นเขาไม่รู้ แม้แต่หมาจิ้งจอกอยู่บนหลังราชสีห์

ก็ต้องตาย ว่าจะไปยึดเอาบ้านเอาเมืองเขา มันไม่ตายแต่ราชสีห์ หมาจิ้งจอกที่เป็นนายราชสีห์ก็ตาย เพราะมีแต่มุ่งทำร้ายเขาอย่างเดียว ลืมตัว ลืมว่าเมื่อราชสีห์ร้อง มนุษย์หูแตกตาย แต่ตัวเองนั้นจะไม่หูแตกตายด้วย ลืมไม่ได้คิด นี้เรียกว่าสัตว์ลืมตาย ว่าแต่ตัวเป็นคนยิ่งใหญ่ จะปราบคนอื่นให้อยู่ในอำนาจเท่านั้น แล้วก็ลืมเจ้าของไป มันก็เป็นลักษณะนี้ นี้ท่านยกมาเป็นตัวอย่างเท่านั้น

คนเราก็เหมือนกัน อยากจะให้คนอื่นเชื่อฟังเรา อยากจะให้เรามีอำนาจเหนือคนอื่นอย่างเดียว แต่แล้วมันมักจะลืมตัว พอขู่ก็ขู่ไป แต่แล้วเรื่องการอยากมีอำนาจนั้นแหละมันก็เลยทำร้ายเจ้าของเอง คนเราถ้าไม่ลดละทิฐิมานะที่มีอยู่ในจิตของเรา มันจะดีไปยาก บางทีเราก็อาศัยอำนาจจากผู้มีอำนาจ อย่างคุณหญิงคุณนายบางคน ก็อาศัยอำนาจวาสนาของสามี มาข่มคนอื่น ในที่สุดเขาก็เกลียด ไปไหนเขาก็เกลียดหมด เราเรียกว่าลืมตัว ก็เหมือนหมาจิ้งจอกตัวนั้น ผิดแต่ว่าเราเป็นภรรยานายก ภรรยารัฐมนตรี แหมเราก็เป็นใหญ่เหมือนกัน ใหญ่กว่านายก ใหญ่กว่ารัฐมนตรี ก็ข่มคนอื่นได้ เขาเรียกว่าคนลืมตัวทำลายตัวของตัวเอง เพราะฉะนั้น เราจะต้องมาปรับปรุงคุณธรรมขึ้นในตัวของเรา ธรรมะเป็นที่พึ่งแก่ตัวของเรา เราได้ธรรมะเป็นที่พึ่งแล้ว เราก็มีความเยือกเย็น จิตใจของเราไม่มีความเดือดร้อน มีแต่ความสบายใจ คนเราต่างคนก็ต่างจะเป็นคนใหญ่ อายุก็มากไปตามลำดับ เรียกว่าเราต้องเป็นผู้ใหญ่ไปข้างหน้า เพราะฉะนั้นเราจึงจะต้องสร้างตัวให้มีร่มมีเงา ให้มีความร่มเย็นเป็นสุขมากขึ้นโดยลำดับ อันนี้จึงจะเป็นทางที่ถูกต้อง เพราะคนจะเป็นใหญ่ก็ต้องอาศัยคนอื่นยกยอ เหมือนกันกับทางโลกที่ยกยอการเรียน เรียนแล้วก็ให้ชั้นให้ภูมิกันขึ้นไป เรียกว่ามีวุฒิโดยลำดับ มันเป็นการเสกสรรกันให้เกียรติกันไป แต่แล้วก็ลืม ลืมเจ้าของ เมื่อเราลืมเจ้าของนี้แหละ บางทีมันก็คิดทำร้ายผู้ที่ให้เกียรติ

อย่างหนูที่กาคาบมา ตกจากปากของกาลงไปในอาศรมของฤษี พระฤษีก็เอาไปเลี้ยงไว้ แล้วก็เติบโตขึ้นมา แต่ว่าหนูมันกลัวแมว ฤษีก็เห็นว่ามันเป็นทุกข์ พอเห็นแมวก็ต้องวิ่งหลบตัวไป พระฤษีท่านก็เสกให้หนูตัวนั้นกลายเป็นแมว มันจะไม่ได้กลัวแมว มันก็กลัวหมาอีก พระฤษีก็เสกให้มันเป็นหมา แต่ที่นี้หมามันก็กลัวเสือ พระฤษีก็เลยเสกให้มันเป็นเสือ พอเป็นเสือแล้วก็มีอำนาจ คนก็กลัวสัตว์ก็กลัว แต่ว่าคนที่เขามีบ้านอยู่ใกล้พระฤษี เขาก็ว่า พระฤษีเสกให้มันเป็นเสือ พระฤษีนี้ท่านเก่งท่านให้มันเป็นเสือขึ้นมามันเป็นเสือปลอม พอกล่าวคำว่าปลอมให้มันได้ยินก็คิดว่า แหมมนุษย์นี้กล่าวคำอัปยศแก่เรา ที่เขาพูดอย่างนี้เพราะพระฤษีนี้เอง ถ้าเราไม่ฆ่าพระฤษีนี้เขาก็จะพูดในลักษณะนี้ อย่าเลยเราจะฆ่าพระฤษีทิ้งเสียจะดีกว่า คนจะไม่ได้มากล่าวต่อไป ก็เรามันเป็นเสือแล้วนี้ เสือก็ต้องเป็นเสืออย่ามาดูถูกกัน พอพระฤษีเดินไป ไอ้เสือมันก็จะหักคอพระฤษีนี้ให้ได้ มันก็แสดงกิริยาของมันที่จะหักคอพระฤษี พระฤษีท่านก็รู้ ก็ท่านเป็นคนเสกคนทำไม่ใช่ท่านจะไม่รู้ ว่าเสือมันเป็นแล้วมันจะต้องเป็นอย่างนั้น เสือก่อนที่มันจะกัดคนหรือกัดสัตว์มันแสดงกิริยานั้น ๆ ท่านก็รู้ พอเสือทำท่าจะโดดตะครุบพระฤษี พระฤษีท่านก็ว่า มึงต้องกลับเป็นหนูเสียเดี๋ยวนี้ มันก็เลยเป็นหนูขึ้นมา ยังไม่ได้กระโดดซ้ำ ความเป็นเสือของมันก็เลยหมดไป

นี้แหละคนเราที่เป็นใหญ่เป็นโตมีผู้ใหญ่เสกสรรให้ อย่างนักเรียนที่จะเรียนสำเร็จในชั้นนั้นชั้นนี้ ก็เพราะครูบาอาจารย์เป็นผู้ให้การศึกษามา ที่จะได้เรียนก็เพราะพ่อแม่ ส่งเสียการศึกษาเล่าเรียน แต่ว่าเมื่อเรียนได้ไป ๆ มันก็มีหน้าที่ตำแหน่ง มันก็ใหญ่กว่าพ่อแม่ไปอีก ก็มามองว่าพ่อแม่ไม่มีบุญมีคุณ มองเห็นว่าครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ผู้เป็นใหญ่เป็นโตไม่ยุติธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ เล่นงานกันไป ก็ทำนองเดียวกันนี้แหละกับหนูที่มันไปเป็นเสือ ก็เพราะเขาเสกให้เป็น เราไม่รู้ว่าเราเป็นเพราะเขาเสก ก็เลยลืมตัว นี้ละความพินาศก็เกิดแก่ตัวของตัวเอง เพราะเรามีทิฐิมานะตามขึ้นไป สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมันก็เป็นเชื้อเพลิงของกิเลส เราไม่รู้ว่าอะไรเป็นเชื้อเพลิงของกิเลสก็หามาเพิ่มให้มัน มันก็เจริญเติบโตขึ้น แล้วมันก็มาเล่นงานเรา

ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจึงตรวจค้นหาทางที่จะลดละกำลังของกิเลสทั้งหลายให้มันลดน้อยถอยลงไป จึงจะเป็นการถูกต้อง คุณธรรมจึงจะเกิดขึ้นในตัวของเรา แล้วเราจึงได้พึ่งธรรมะที่เราได้ปฏิบัติมาสมกับว่าเราเป็นผู้ปฏิบัติ ต้องให้มีธรรมะปรากฏในตัวของเรา ฉะนั้นการอธิบายธรรมะวันนี้จึงขอยุติไว้เพียงแค่นี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2521

เรื่อง ขันธ์ห้าเป็นภาระหนัก

พวกเราทั้งหลายไม่ต้องการความทุกข์ อยากได้ความสุข แต่ก็เนื่องจากภพชาติที่เราเกิดขึ้นมา จิตที่ก่อเกิดมีกิเลสอาสวะ เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วจึงได้มาหลงในภพในชาติของตน หลงยึดหลงถือในเบญจขันธ์ทั้ง 5 ว่าเป็นตนตัวของเรา ว่าเป็นของของเรา สำคัญว่าเราเป็นเบญจขันธ์ เบญจขันธ์เป็นเรา เพราะฉะนั้นเราจึงเป็นผู้มีความทุกข์ เนื่องจากเรายึดถือในเบญจขันธ์นี้ เพราะเบญจขันธ์เป็นก้อนของความทุกข์

พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงไว้ว่า รูปขันธ์เป็นทุกข์ เวทนาขันธ์เป็นทุกข์ สัญญาขันธ์เป็นทุกข์ สังขารขันธ์เป็นทุกข์ วิญญาณขันธ์เป็นทุกข์ คือมีทุกข์อยู่ 5 กอง

กองของรูป ล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งหมดจะเป็นรูปหยาบรูปละเอียดก็ตาม รูปนี้ประกอบไปด้วยความทุกข์ รูปในอดีตที่ล่วงมาแล้วก็ล้วนเป็นรูปที่ประกอบไปด้วยความทุกข์ รูปในอนาคตที่เป็นไปข้างหน้า เป็นรูปที่ประกอบไปด้วยความทุกข์ รูปในปัจจุบันที่เรามีอยู่ รูปนี้ก็ประกอบไปด้วยความทุกข์ ไม่ทุกข์แต่รูปของเรา รูปของคนอื่นก็เป็นทุกข์เช่นเดียวกัน คือต่างคนต่างมี ต่างคนต่างได้มา ต่างคนต่างหลง หลงยึดหลงถือในรูป เมื่อเราหลงยึดหลงยึดถือในรูป รูปนี้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เราเป็นผู้มีความเดือดร้อน

เวทนา คือความเสวย คือความรู้สึกในการสัมผัสถูกต้อง กายนี้รูปนี้มีความสัมผัส เย็นร้อน อ่อนแข็ง ก็จะเกิดทุกขเวทนาขึ้นมาคือปรากฏเป็นสิ่งที่จิตใจนี้จะต้องรับ คือรับรู้

สัญญา ความจำ เราก็ไปจำในความทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น คือเราไม่ลืมความจำของเรา เราหมายรู้อยู่ว่ามันเป็นอย่างนี้ คือความเป็นทุกข์ เราก็ยังจำได้

สังขาร ความคิดที่มีอยู่ในจิตใจของเรา เราปรุงเราแต่งก็ล้วนแต่เกิดความทุกข์ คนคิดปรุงแต่งมาก ๆ ก็คือคนฟุ้งซ่าน จิตนี้จะต้องเป็นทุกข์ มีความเศร้าโศกเสียใจ

วิญญาณ ความรู้แจ้งหรือความรู้จัก ก็จึงเป็นทุกข์

สรุปแล้วในเบญจขันธ์ก็คือ มีส่วนรูปและส่วนนาม สิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นเรื่องอาการของจิต ที่จิตมีความรับรู้ ที่จิตรู้สึกสำนึก เมื่อเราหลงในรูป เวทนา สัญญา สังขาร ถือว่าเป็นของเรา เราจึงเป็นผู้ที่มีความทุกข์ เบญจขันธ์ท่านว่าเป็นภาระอันหนัก เมื่อเราเป็นผู้ยึดผู้ถือของที่เป็นภาระอันหนักนี้ เราก็จะต้องมีความทุกข์ กายนี้เป็นของหนักก็มีน้ำหนักอยู่แล้ว ทีนี้จิตเป็นผู้แบกเอาภาระอันนี้ เมื่อจิตเป็นผู้ถือเอาเป็นภาระจิตก็ต้องเป็นทุกข์

ฉะนั้นท่านจึงให้วางภาระ คือความยึดถือนี้เสีย โดยมาพิจารณาค้นจากความทุกข์นี้ไปหาเหตุแห่งความทุกข์ เพราะเบญจขันธ์จะเกิดขึ้นมาแต่ละภพแต่ละชาตินั้น ก็เนื่องจากมีต้นเหตุ คือมีตัวเหตุที่ให้ก่อให้เกิดขึ้นมา ก่อเหตุขึ้นมาให้เกิดเป็นรูป

เป็นนาม ตัวเหตุนั้นก็คือ ตัวตัณหา กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ที่เกิดขึ้นในจิต

กามตัณหาความทะเยอทะยานอยาก เพราะความรักความใคร่ ความยินดี ความพอใจ คือเกิดมาจากความยินดี ความพอใจความดีใจ จิตของเราจึงมีความดีใจกับสิ่งที่เราชอบใจ สิ่งใดที่ชอบใจของเรา สิ่งนั้นเราก็ดีใจ ความพอใจความดีใจในรูปเสียง กลิ่น รส ความสัมผัสถูกต้อง จึงเรียกว่าเป็นกามตัณหา เมื่อเราชอบใจแล้วเราก็ทะเยอทะยานอยาก อยากได้สิ่งนั้น อันนี้เป็นประเภทของกามตัณหา คือความเพลิดเพลินความยินดี จิตที่เป็นไปในกามตัณหาก็คือความเพลิดเพลิน ความยินดีชอบสนุกสนานร่าเริงบันเทิง หรือชอบสบาย เรียกว่าผู้ที่มักง่าย หาแต่ความสบาย จึงเป็นประเภทของกามตัณหา จึงเกิดความโลภความอยากได้ ในสิ่งที่เราชอบใจพอใจนั้น ภวตัณหา คือความอยากมีอยากเป็น อยากมีอันนั้น อยากเป็นอันนี้ สิ่งที่เราต้องการอยากมีอยากเป็น ก็ต่อเนื่องมาจากกามตัณหานั้นเอง คือว่ามีอยู่เราก็อยากอยู่อย่างนั้น อยากเป็นอันนั้น เป็นความทะเยอทะยานอยากอันหนึ่งเรียกว่าเป็นตัณหาได้ วิภวตัณหา ความอยากไม่มีไม่เป็น คือความอยากไม่เป็นนั่นเอง สิ่งใดที่เราไม่ชอบใจ สิ่งนั้นเราก็ไม่ต้องการ ไม่อยากได้ไม่อยากมี ไม่อยากพบไม่อยากเห็น ไม่อยากได้ยินได้ฟัง ไม่อยากรู้ เป็นประเภทของวิภวตัณหา ทีนี้เราจะต้องค้นลงไปให้รู้ตัวของตัณหานี้ ที่มันปรากฏอยู่ในจิต ตั้งอยู่ที่ใด มีลักษณะอย่างใด เราต้องค้นเข้าไปหาจิต เมื่อเราค้นเข้าไปหาจิต จิตนี้ก็จะเกิดความรู้ขึ้น มองเห็นลักษณะของตัณหาที่มีอยู่ในจิตว่ามันเป็นลักษณะอย่างนั้น ๆ ปรากฏชัดด้วยญาณเครื่องหยั่งรู้แล้วจึงจะเกิดญาณทัศนะขึ้น คือ ความรู้เห็น จิตนี้ก็จะเกิดความสว่างผ่องใสขึ้น รู้เห็นอย่างแจ้มแจ้งชัดเจน ไม่มีความมัวหมอง หมดความสงสัย

เมื่อความรู้แจ้งเกิดขึ้น รู้เห็นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน อวิชชาก็หมดไปหรือว่าดับไป เหมือนกับเราจุดไฟขึ้นในเวลามืด ความมืดก็หายไปยังเหลือแต่ความสว่าง

เมื่อจิตนี้สว่างย่อมมองเห็น อย่างพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า อาโลโก อุทปาทิ ความสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา นับตั้งแต่จักขุ อุทปาทิ ดวงตาได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ญาณ อุทปาทิ ความรู้ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ปัญญา อุทปาทิ ความฉลาดรอบรู้ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา วิชชา อุทปาทิ ความรู้แจ้งเห็นจริงได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา อาโลโก อุทปาทิ ความสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ สิ่งที่เราไม่เคยรู้เคยเห็นมาในกาลก่อน เราก็ได้รู้ได้เห็นแล้ว เพราะพระองค์รู้เห็นสิ่งที่พระองค์ไม่เคยรู้ สิ่งที่พระองค์ไม่เคยเห็น รู้เรื่องของกิเลส รู้ตัณหา รู้แจ้งอวิชชา พระองค์ไม่เคยรู้ ในกาลก่อนพระองค์ก็ปฏิบัติมาพระองค์ก็ไม่เคยรู้ แต่บัดนี้พระองค์รู้แล้วว่ากิเลสตัณหาเป็นอย่างนี้ ๆ รู้ตัวมันเท่านั้นมันก็หายไป จึงเรียกว่า นิโรธ คือความดับสนิท นิพพานคือความรู้แจ้งเห็นจริง พระองค์ได้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงแจ้งขึ้นในจิตของพระองค์อย่างนั้น จิตของพระองค์จึงหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย ไม่มีเยื่อใยที่จะสงสัยเคลือบแคลง คือหมดความสงสัย ไม่มีความสงสัยอีกต่อไปแล้ว

เมื่อเราตามกำหนดหาต้นเหตุแห่งความทุกข์นี้ หยั่งกำหนดรู้ลงไปในจิตของเรา เราก็จึงจะรู้ นั่นแหละท่านจึงว่า สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุฬฺหา รู้ถอนตัณหาทั้งมูลราก ก็รู้รากของตัณหาหยั่งลงไปถึงอวิชชา เพราะอวิชชาเป็นมูลรากของตัญหา จะสมมุติว่ารื้อถอนก็ได้ เพราะเมื่อรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ความเกิดอีกไม่มี ท่านอุปมาเหมือนกันกับต้นไม้ ที่ถอนโคนถอนรากของมันขึ้นหมดแล้ว มันไม่เกิดอีก ถ้าหากเป็นแต่เพียงตัดต้นของมัน มันยังมีโอกาสที่จะงอกขึ้นมาอีกได้ เพราะมูลรากของมันยังมีอยู่ ฉะนั้นผู้ที่บำเพ็ญฌานสมาธิ สมาบัติ เมื่อจิตยังไม่หลุดยังไม่พ้นก็เท่ากับว่า ตัดต้นของกิเลส แต่มูลรากของมันยังมีอยู่ เมื่อหมดอำนาจฌานหรือฌานเสื่อม กิเลสก็เกิดขึ้น เพราะกิเลสยังมีอยู่ ฌานจึงอุปมาเหมือนกันกับก้อนหินที่ทับหญ้า ขณะที่ก้อนหินอยู่หญ้าก็เกิดไม่ได้ แต่เอาก้อนหินออกเมื่อใดหญ้าก็เกิดขึ้นมา ฌาณสมาธิ สมาบัติ ก็เช่นเดียวกัน กำลังฌานยังมีอยู่ กิเลสทั้งหลายก็ยังไม่กำเริบขึ้นมา ต่อเมื่อเสื่อมฌานหรือหมดอำนาจของฌาณเมื่อใด กิเลสก็เกิดขึ้นมาตามเดิมมีอยู่เท่าเดิม คือไม่หมด เป็นแต่เพียงตัดต้นเท่านั้น

ฉะนั้นเราปฏิบัติในเบื้องต้นที่เรียกกว่าเราตัดเราถางกันไป เมื่อเราตัดเราถางไปแล้ว เราจึงจะพยายามขุดโคนเอารากเง่าของมันขึ้นมา นี่แหละการปฏิบัติในทางจิตจึงเป็นการขุดโค่นเอารากเง่าของกิเลสทั้งหลายด้วยปัญญาวิปัสสนาค้นคิดติดตามลงไป เพราะเราทุกข์มาแล้วกี่ภพกี่ชาติเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนี้ เกิดแล้วเกิดอีกแล้วก็หลงเพลิดเพลินอีก ก่อกรรมทำเวรแก่ตัวของเราอยู่อย่างนั้น ไม่มีทางสิ้นสุด เกิดมาแล้วก็ยังสงสัยในภพในชาติ ก็อย่างโลกเขายังสงสัยกันอยู่ คันอย่างนั้นคันอย่างนี้ ตลอดคันไปถึงดวงดาวอยู่บนท้องฟ้า ก็เพราะสงสัยอยู่นั่นเอง ทั้งที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายรู้มาก่อนหมดแล้ว แต่พวกเกิดมาก็ยังมีกิเลสอยู่ก็มาสงสัยอีกตายแล้วเกิดตายแล้วสูญ ก็มาคิดสงสัยกันอยู่อย่างนี้แหละ เลยไม่มีทางสิ้นสุด เมื่อจิตนี้ยังมีกิเลสอยู่ ทำให้มีความเวียนว่ายตายเกิด เกิดแล้วก็มีความสงสัย สงสัยในภพในชาติของตน

ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนว่า ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้อันวิจิตรตระการตา ซึ่งพวกคนเขลาหมกอยู่ แต่ท่านผู้รู้หาข้องไม่ ที่เราติดข้องอยู่ก็คือเป็นคนเขลาเป็นคนที่ไม่มีปัญญาเฉลียวฉลาดนั่นเอง ไปหลงใหลสิ่งที่ไม่ควรหลง หาสุขแต่ก็ไปยึดเอาความทุกข์ อยากได้สุขแต่ไปสร้างกรรมที่ให้เกิดความทุกข์แก่ตัวของเราเอง เราแสวงหาแต่สิ่งที่เป็นทุกข์แก่ตัวของเรา หาแต่สิ่งที่เป็นกังวลแก่จิตใจของเรา หาแต่สิ่งที่เดือดร้อนจิตใจของเรา เราจึงเป็นผู้ที่เดือดร้อน เดี๋ยวก็เดือดร้อนอย่างนั้นเดี๋ยวเดือดร้อนอย่างนี้ ร้อยแปดพันอย่างที่เราจะต้องเดือดร้อน เดือดร้อนเพราะอำนาจของกิเลสแผดเผาจิตใจของเรา เดือดร้อนเพราะกองทุกข์ที่มีอยู่ในรูปกายของเรานี้แผดเผา เราก็เลยมีความทุกข์ความร้อนอยู่อย่างนั้น แต่ละวันแต่ละคืนเราก็ทุกข์ เย็นมาเราก็ทุกข์ ร้อนมาเราก็ทุกข์ มีความทุกข์เป็นประจำอยู่ ทั้งที่เรามีความทุกข์ เราก็ยังหลงอยู่ในความทุกข์ สำคัญทุกข์ว่าเป็นสุข สำคัญชั่วว่าเป็นดี ก็เนื่องจากเราเป็นผู้ที่หลง

ฉะนั้นให้เรามาพิจารณาใคร่ครวญโดยปัญญาที่รอบคอบหาเหตุผล ค้นคิดติดตาม เพื่อจะได้แก้ความหลงความเมาในภพในชาติของเรานี้ เพราะเราเมามาแล้วไม่ทราบว่ากี่ภพกี่ชาติ หลงมาแล้วเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนั้น ตัณหาจึงได้ชื่อว่าเป็นต้นเหตุที่ให้ก่อภาพก่อชาติ ท่านจึงว่า ยายं ตณฺหา โปโนพฺภวิกา จิตใดที่ยังมีตัณหาอยู่จะต้องให้เกิดในภพในชาติต่อ ๆ ไป เพราะอำนาจของตัณหานี้เอง เป็นผู้ที่สร้างภพสร้างชาติให้แก่เรา จึงว่าเป็นตัวการที่สำคัญ เราจะต้องกำจัดตัญหานี้ เพราะตัณหาเป็นตัวร้าย ที่ทำลายความสุขของสัตว์ทั้งหลายอยู่ เราอย่าไปถือว่ามันดีเกิดรักเกิดชอบมัน แล้วก็อย่าถือว่ามันดี มันคือตัวร้าย เกิดอยากได้อยากมีอยากเป็น หรือเกิดเกลียดชัง ไม่อยากได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ล้วนแต่เป็นตัวร้ายที่มาทำลายจิตใจของเรา ทำให้จิตใจของเราหมดกำลังหมดความสามารถ คนเราถ้าหากว่าเป็นผู้ที่หนาแน่นด้วยตัณหาแล้ว ก็จะเป็นผู้ที่หมกมุ่นอยู่ในความชั่ว พยุงตัวของเราให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้ยาก ถึงทำดีทำชอบไป อำนาจของตัณหาแรงกล้าก็สามารถทำลายความดีความชอบของเราได้

นี่แหละจึงเป็นกหน้าที่ของเราที่จะต้องคำหราบตัณหาตัวนี้ ต้องปราบในจิตในใจของเรา ปราบด้วยข้อปฏิบัติของเรา อย่างครูบาอาจารย์ท่านปฏิบัติมาสมัยก่อน ท่านต้องพยายามปราบ ถ้ามันอยากฉันจังหันมากให้มันฉันฉันแล้วไปเดินจงกรมให้มันมาก นั่งสมาธิให้มันมาก ท่านถือว่าเมื่อมันกินมากก็ต้องทำงานมาก ก็ต้องปราบกันลงอย่างนั้น มันจึงจะอยู่ในเงื้อมมือเรา

ท่านไม่ได้ปล่อยเวลาที่ปราบเราก็ต้องปราบตัวของเราไม่ใช่คนอื่นปราบ ตัวของเราเป็นคนปราบตัวของเราเอง นั่นเรียกว่า ตามมัน ตามมันแล้วก็กำหราบมัน ดูเล่ห์เหลี่ยมของมัน เราก็ต้องปราบมันได้ อันนี้เราไม่ได้คิด ไม่ได้ค้น ไม่ได้ติดตามเรื่องของตัณหา เราจึงไม่รู้เรื่องของตัณหา และเราไม่ได้คิดจะปราบปรามมันเสียเลย มันก็ยิ่งกำเริบใหญ่ในที่สุด ตณฺหา ทาโส เราจึงเป็นทาสของตัณหา เป็นคนรับใช้มันแล้วแต่มันจะมาบังคับบัญชา ตัณหาจึงเป็นนายของจิต เมื่อตัณหาเป็นนายของจิตเราก็ต้องเป็นขี้ข้าของมันตลอดไป นี่แหละเราจึงพยายามหาทางปราบ หาทางแก้หาทางลดละ คือว่าลดอำนาจของตัณหานั้นลง ด้วยวิธีนี้เราประกอบ ความพากเพียร ด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ท้อถอย เราจึงจะได้ช่องได้ทาง ในการปฏิบัติ เราต้องเป็นผู้ที่มีใจเข้มแข็ง มีความแกล้วกล้าสามารถองอาจในการปฏิบัติ แล้วเราจะเป็นคนที่มีความสง่าในการปฏิบัติได้

ถ้าเราเป็นผู้ที่ย่อหย่อน ความท้อแท้ภายในจิตใจก็ย่อมเกิดขึ้น ในที่สุดเราก็หมดความสามารถ ไม่สามารถที่จะเอาชนะต่อความชั่วของจิตของเราได้เพราะเราเป็นคนที่อ่อนแอ กิเลสตัณหาทั้งหลายมันก็ต้องทับถมจิตใจของเรา เหยียบจิตใจของเราเรื่อย ๆ เลยเป็นคนหมดความสามารถ ความดีของเราที่มีอยู่ก็ตกต่ำไป ถูกย่ำยีทำลายไป ฉะนั้นในวันนี้ได้อธิบายเรื่อง เบญจขันธ์ มา ก็ขอให้นำไปคิดค้น พิจารณา จึงขอยุติการอธิบายไว้เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังฆรัตนวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 11 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2521

เรื่อง กายคตาสติภาวนา

การภาวนาคือการทำให้จิตมีความเจริญขึ้น เพราะจิตเป็นส่วนที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ คนที่เป็นมนุษย์ที่จะเป็นคนดี รักษาความเป็นมนุษย์ได้ จิตจะต้องมีมนุษยธรรม มีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ที่จะดียิ่งขึ้นไปกว่านั้น จะเป็นเทวดา เทพเจ้า เป็นอินทร์ เป็นพรหม ก็อยู่ที่การอบรมจิตให้มีคุณธรรมที่ดียิ่งขึ้นไปโดยลำดับ จึงจะเป็นได้

ผู้ที่จะเป็นเทวดาก็ต้องมีเทวธรรม คือมีหิริ ความละอายต่อบาป มีโอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป จะเป็นพระอินทร์ก็ต้องมี วัตรบท คือคุณธรรมความดีความชอบหลายอย่าง นับตั้งแต่ความเคารพต่อบิดามารดา มีความเคารพต่อครูต่ออาจารย์ มีการบริจาคให้ทานการช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่น มีความสัตย์ความจริง มีเมตตาประจำจิต บำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและแก่คนอื่น จึงจะเป็นพระอินทร์ได้ ผู้ที่จะเป็นพรหมต้องเจริญฌานสำเร็จฌานสมาธิสมาบัติได้ จึงจะเป็นพรหมได้

ฉะนั้น เมื่อเราเป็นมนุษย์เราก็ต้องคิดถึงมนุษยธรรม คือธรรมสำหรับรักษาไว้ซึ่งความเป็นมนุษย์ มีจิตใจตั้งอยู่ในภูมิคุณธรรมของมนุษย์ จึงจะเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หากว่าจิตนี้มีความคิดต่ำตามอำนาจของกิเลส จะเป็น ราคะ โทสะ โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วทำตามอำนาจของกิเลสนั้น ๆ จิตนี้ก็จะต้องเสื่อมจากคุณธรรมความเป็นมนุษย์ถึงต่ำลงไปเป็นสัตว์ แล้วแต่จะเป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือเป็นนรกหรือเป็นเปรตเป็นอสุรกาย ก็อยู่ที่จิตต่ำลงไป จิตนี้มืดด้วยอวิชชาไม่มองเห็นสิ่งที่เป็นบาปเป็นความชั่วเป็นอกุศลกรรม จึงสามารถทำความชั่วต่าง ๆ ด้วยกายด้วยวาจาและด้วยจิตได้ ฉะนั้น การภาวนาคือการที่จะเอาชนะต่อกิเลส

เบื้องต้นของการภาวนา ต้องระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมเจ้า คุณพระสงฆเจ้า น้อมนึกระลึกเป็นสรณะที่พึ่งที่นับถือ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ทรงคุณมีความบริสุทธิ์ในจิตสันดานของพระองค์ไม่มีกิเลส ไม่มีอาสวะ จิตของพระองค์มีความสว่างไสว มีความรู้แจ้งเห็นจริงในหลักของสัจธรรม พระพุทธเจ้ามีพระปัญญาที่ยอดยิ่งฉลาดสามารถมองรู้เห็นในส่วนหยาบส่วนละเอียดได้ตลอด และเป็นผู้ที่ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณมีความเมตตาสงสารช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นด้วยการแนะนำพร่ำสอนไม่เลือกหน้า อยากจะให้สัตว์ทั้งหลายนั้นได้ละความชั่วประพฤติความดี โดยที่พระองค์ได้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ เราระลึกถึงพระคุณของพระองค์

พระธรรมคือเป็นของสัตย์ของจริงที่พระพุทธเจ้าทรงตรัส ทรงแสดงไว้ดี ผู้ที่ประพฤติธรรม ธรรมย่อมรักษาผู้ที่เข้าถึงพระธรรมย่อมรู้ในธรรม ธรรมสามารถที่จะช่วยผู้ที่ปฏิบัติให้เป็นผู้ที่ดีขึ้นโดยลำดับ พระธรรมจึงไม่ได้เลือกว่าคนนั้นคนนี้ ให้ผลได้ด้วยการปฏิบัติของ

ผู้ที่ปฏิบัติทั้งหลาย พระธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีคุณ อำนวยความสุขให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรม

พระสงฆ์เป็นศาสนทายาทที่สืบต่อพระธรรมคำสั่งสอน ตลอดถึงการดำเนินข้อปฏิบัติ ให้เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความปฏิบัติที่ดีที่ชอบ ประกอบแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและแก่คนอื่น ถ่ายทอดข้อปฏิบัติธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แก่คนอื่น ตลอดถึงการสงเคราะห์ด้วยการให้ได้เป็นเนื้อนาบุญของผู้ที่ต้องการบุญทั้งหลายด้วยการต้อนรับด้วยการปฏิสันถาร ด้วยการกราบไหว้ด้วยการทำอัญชลีกรรม ตลอดถึงการทำบุญทำทาน พระสงฆ์จึงเป็นเนื้อนาบุญ พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่มีคุณ ฉะนั้นเราระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว จากนั้นก็คิดเมตตาแผ่เมตตา

เมตตาในเบื้องต้นคือเมตตาตน ระลึกว่า ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข ปราศจากความทุกข์ ปราศจากเวร ปราศจากความเบียดเบียน ความพยาบาทอาฆาต อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจ อย่างนี้เรียกว่าเมตตาตน คือปรารถนาความสุขเพื่อตนของตน จากนั้นเราก็กำหนดจิตแผ่เมตตาให้แก่บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายทุกหมู่เหล่าทุกตัวตนว่า สัตว์ทั้งหลายจงปราศจากความทุกข์ อย่าได้มีเวรแก่กันและกัน อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน อย่าได้พยาบาทอาฆาตมาดร้ายในกันและกัน อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจ ขอให้มีความสุขรักษาตนของตน นี้เรียกว่าเมตตา กรุณาคือ ปรารถนาที่จะให้สัตว์ทั้งหลายนั้นพ้นจากความทุกข์ สัตว์ที่มีความทุกข์อย่างใดก็ขอให้พ้นจากความทุกข์ อุเบกขาคล้าย ๆ ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน กมฺมสฺสกา ก็คือสัตว์มีกรรมเป็นของของตน กมฺมทายาทา สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ที่ได้รับผลของกรรม กมฺมโยนี มีกรรมเป็นแดนเกิด กมฺมพนฺธู มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กมฺมปฏิสรณา มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอะไรไว้เราจะได้รับผลของกรรมนั้น ฉะนั้นเมื่อเราแผ่เมตตาอย่างนี้แล้ว เราก็กำหนดจิตระลึกในจิตว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆ สักสองสามครั้ง แล้วเราก็ระลึก พุทโธ ๆ ไว้ในจิต เอาไว้ภายในร่างกายของเราให้จิตอยู่กับพุทโธ ไม่วอกแวก ไม่แส่ส่ายไปมา ให้จิตอยู่สบายกับอารมณ์ที่เป็นพุทโธนั้น

หากว่าจิตยังไม่อยู่เราก็พิจารณาในรูปร่างกายของเราซึ่งเกิดมาจากผลของกรรม เป็นรูป เป็นกาย รูปกายอันนี้มีสภาพที่เกิดมาจากดินจากน้ำจากไฟจากลม เรียกว่าธาตุทั้งสี่ สัมภวะธาตุรวมกันเป็นก้อนของรูป ในร่างกายของเราจึงมีส่วนต่าง ๆ เรียกว่าอาการของกาย นับแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เอ็น กระดูก เข้าไป สภาพทั้งหลายที่เป็นรูปร่างกายอันนี้ ก็เกิดจากส่วนผสมของธาตุทั้งสี่ จึงชุ่มชื่นไปด้วยน้ำเลือดน้ำหนอง น้ำดี น้ำเสลดต่าง ๆ เป็นสิ่งที่โสโครกสกปรก เป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย เป็นปฏิกูลเป็นของที่น่าเกลียด ประกอบด้วยความไม่สะอาด มีกลิ่นอันไม่หอมหวล

ร่างกายเป็นของสกปรกโสโครก เต็มไปด้วยของโสโครกทั้งภายนอกทั้งภายใน ของโสโครกรั่วไหลออกมาตามช่องทวารต่าง ๆ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน แม้แต่ขุมขนขุมผม สิ่งที่โสโครกสกปรกก็ต้องถ่ายทอดออกมา คนเราจึงได้อาบน้ำชำระกาย เพราะของโสโครกรั่วไหลออกมาเปรอะเปื้อนอยู่ภายนอก กองใหญ่ของสิ่งที่ปฏิกูลโสโครกก็เต็มอยู่ภายใน อาหารใหม่อาหารเก่าเต็มอยู่ในท้องของเรา ในกระเพาะของเรา ในลำไส้ของเรา ร่างกายจึงเป็นของโสโครกสกปรกอย่างนี้

หากว่าจิตวิญญาณไม่มี ร่างกายอันนี้ก็จะต้องเน่าเปื่อย ต้องสลายตัวไปตามสภาพ ไม่มีสิ่งใดที่จะมั่นคงถาวร มีแต่จะสลายตัวไปทุกวันทุกคืน แม้จิตวิญญาณอยู่ ร่างกายอันนี้ก็ยังสลายตัวไป จึงมีอาหารการบริโภค ตลอดถึงน้ำบริโภคดื่มเข้าไปเพื่อเป็นการทดแทนหล่อเลี้ยงธาตุภายในนี้ไว้ หากว่าไม่มีการส่งเข้าไปหล่อเลี้ยงเมื่อใด ธาตุภายในก็จะย่อยยับลงไป เพราะไฟธาตุก็ต้องเผาอยู่ทั้งกลางวันกลางคืนไม่มีเวลาหยุด มันเผาไปก็เหี้ยมเกรียมไป ก็สึกหรอไปโดยลำดับ จึงอาศัยธาตุภายนอกส่งเข้าไปหล่อเลี้ยงเป็นการสืบต่ออวัยวะร่างกายของเราไปทุกวัน ๆ ท่านเรียกสันตติ คือการสืบต่อไว้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็เป็นไปไม่ได้ ชีวิตนี้จะต้องแตกดับ ครั้นแตกดับแล้วจะส่งเข้าไปหล่อเลี้ยงอีก ร่างกายก็ไม่มีการทำงานส่งเข้าไปหล่อเลี้ยงอีกไม่ได้เสียแล้ว จิตวิญญาณออกจากร่างกาย ก็หมดการทำงานหยุดทำงานเพียงแค่นั้น อาศัยจิตวิญญาณอยู่ในร่างกายก็จึงได้ทำงาน ธาตุทั้งสี่

ก็ทำงานตามหน้าที่ จิตวิญญาณไม่มีธาตุทั้งสี่ก็หยุดทำงาน หยุดประสานงานกันแล้ว ธาตุทั้งสี่ก็จะแยกกันไปตามสภาวะของธาตุ ดินก็จะไปเป็นดิน น้ำก็จะไปเป็นน้ำ ไฟก็จะไปเป็นไฟ ลมก็จะไปเป็นลม แยกออกเป็นธาตุภายนอกไปตามสภาพ นี้รูปร่างก็จะต้องเป็นอย่างนั้น

ส่วนจิตวิญญาณนี้ก็อาศัยการฝึกฝนอบรมให้จิตเราสงบ แน่วแน่ลงไปในฌานสมาธิ อยู่ที่เอกัคตารมณ์ คืออารมณ์อันหนึ่งมีความรู้อยู่โดยเฉพาะ ไม่วอกแวกแส่ส่ายไปทางไหน จิตที่อยู่ในเอกัคตารมณ์ คือจิตที่นิ่งที่สงบมีความหนักแน่น แม้เสียงภายนอกก็ไม่ได้ยิน รูปร่างกายก็ไม่ยึดไม่ถือมีหรือไม่มี ไม่ได้กำหนดมานั้น เป็นดวงจิตที่อยู่ในเอกัคตารมณ์ คือความรู้อยู่โดยเฉพาะพร้อมด้วยความสว่างไสว แต่ไม่ได้คิดไปทางอื่น ไม่ได้ส่งออกรับรู้ตามประสาทของร่างกาย หูก็จึงไม่ได้ยิน ตาก็จึงไม่ได้มองเห็น ความกระทบสัมผัสทางร่างกายก็ไม่มี เย็นร้อนอ่อนแข็งก็ไม่ได้รู้ จะหนาวจะร้อนไม่รู้สึก จิตนี้จะต้องรู้อยู่เฉพาะในอารมณ์อันหนึ่งนั้นเรียกว่าจิตลงสู่สมาธิหรือฌาน ถ้าผู้ที่ตายในขณะที่จิตอยู่อย่างนั้น จึงได้ไปเกิดในพรหมโลก เพราะจิตเข้าสู่ฌานแล้ว จะเป็นปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน หรือจตุตถฌานก็ตาม ก็มีสิทธิที่จะไปเกิดบนพรหมโลก เกิดเป็นพรหม มีอายุที่ยืนนานเป็นกัปเป็นกัลป์

ฉะนั้น ท่านจึงให้ฝึกจิตฝึกใจ เพราะจิตนี้เกรอะกรังเศร้าหมองไปด้วยกิเลส มีความโลภ ความโกรธ ความหลงแล้วก็เป็นเหตุให้คิดทำกรรมทำชั่วต่าง ๆ นานา ทำความชั่วด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยจิตใจ ตายแล้วก็ต้องไปสู่อบายภูมิ คือภูมิที่ไม่สบาย อยู่ในสถานที่อย่างนั้นแล้วไม่มีความสบาย ยิ่งถ้าไปตกนรกก็ยิ่งมีความทุกข์หนักตามผลของกรรม ถ้าเป็นดิรัจฉานก็มีความทุกข์ไม่มีสมบัติส่วนตัว มีความหิวอยู่ตลอดกาล ทั้งที่กินอยู่มันก็หิวอยู่ ฉะนั้นสัตว์มันจึงกินอยู่ตลอดทั้งวันตลอดทั้งคืนอย่างวัว ควาย กินแล้วก็ดูไม่อิ่ม อิ่มก็ประเดี๋ยวเดียวก็อยาก มีความหิวอยู่อย่างนั้น สัตว์ดิรัจฉานจึงมีความหิวอยู่เป็นประจำอิ่มไม่เป็น

ไม่เหมือนมนุษย์ มนุษย์นี้อิ่มแล้วก็อิ่มไปนานเป็นชั่วโมงสองชั่วโมง หรือตลอดคืนก็ยังได้ แต่สัตว์ไม่ได้ มันมีความหิวอยู่อย่างนั้น กินจุกินเรื่อย กินจุกกินจิกอยู่อย่างนั้นไม่มีเวลาหยุด ยิ่งถ้าเป็นเปรตก็มีความหิวอยู่อย่างนั้นไม่มีเวลาหยุดหย่อน สิ่งที่จะได้กินก็ตามผลของกรรม บางทีที่เป็นเวมาณิกเปรต บางเวลาก็เป็นเทวดา บางเวลาก็ไปเสวยความทุกข์ บางครั้งก็ฉีกกินลูกเจ้าของคลอดลูกออกมาก็ฉีกกิน บางทีก็ฉีกกินเนื้อกินหนังเจ้าของ กินน้ำเลือดน้ำหนองต่าง ๆ หลายจำพวกที่เสวยผลกรรม หาดูดกินเลือดกินเนื้อซากศพอยู่ก็มี หากินเสลดน้ำลายของคนที่บ้วนทิ้งถ่มทิ้งก็มี หากินอุจจาระเขาที่ถ่ายออกไปแล้วก็มี แล้วแต่ผลของกรรม นั้นจำพวกเปรตบางทีก็ไม่ได้กิน หาอะไรกินก็ไม่ได้ บางทีก็อยู่ในที่คุมขังอยู่ในเขตกักกันแล้วแต่ บางทีร่างกายก็ไม่สมประกอบ บางทีก็มีแต่กระดูกกับหนังเท่านั้น มันมีหลายอย่างเรียกว่ากรรม

ยิ่งสัตว์นรกก็ยิ่งเสวยกรรมใหญ่ อย่างพระเทวทัตทำอนันตริยกรรมก็ต้องไปตกอเวจี เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส ไฟเผาอยู่แดงโชนตลอดเวลาตลอดกาล มีหลาวเหล็กเสียบแทงจากศีรษะทะลุทวารหนัก เสียบจากข้างหน้าทะลุข้างหลัง เสียบข้างซ้ายทะลุข้างขวา มือแขนก็กางออกข้อมือก็อยู่ในแผ่นเหล็กแดง ข้อเท้าก็อยู่ในแผ่นเหล็กแดง ศีรษะก็อยู่ในแผ่นเหล็กแดงถึงใบหู ตรึงไว้อยู่อย่างนั้นแดงโชนอยู่ทั้งตัว นี้เรียกว่าอนันตริยกรรม กรรมหนักที่แนะนำให้พระเจ้าอชาตศัตรูฆ่าพระราชบิดา ทำลายสงฆ์ ทำลายพระพุทธเจ้าถึงห้อพระโลหิต นี้เรียกว่าอนันตริยกรรม กรรมหลายอย่างที่พระเทวทัตทำ

ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรู ฆ่าพระราชบิดาก็เป็นอนันตริยกรรม แต่กลับจิตกลับใจไปขอโทษพระพุทธเจ้า ตั้งใจปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แต่ก็ไม่พ้น ลดลงนิดหน่อย มาตกบริวารของอเวจีคือ โลหะกุมภี คือหม้อนรกเป็นทองแดงในโลหะกุมภีนี้ตามธรรมดาแล้ว สัตว์ที่ไปตกในนั้นจมลงไปกว่าจะถึงก้นนรก ก็เป็นหมื่น ๆ ปี หรือหลายหมื่นปี แล้วจึงลอยตัวขึ้นมาอีกก็หลายหมื่นปีจึงจะถึงปาก แม้จะพูดก็ได้เพียงคำเดียวแล้วก็จมลงอีก จมลงฟูขึ้นอยู่อย่างนั้นตลอดถึงพุทธันดรหนึ่ง คือพระพุทธเจ้าองค์นี้ตรัสรู้จนถึงพระพุทธเจ้าองค์ใหม่มาตรัสรู้ เรียกว่าพุทธันดรหนึ่ง กี่ปีนับไม่ได้เป็นเวลายาวนาน นี้โทษของการทำความชั่วอย่างหนัก

ฉะนั้น เมื่อเราเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ก็ควรที่จะ

อบรมจิตใจของเรา ให้ผ่องใสสะอาดได้มองเห็นว่า สิ่งนี้เป็นบาปสิ่งนี้เป็นบุญ สิ่งนี้เป็นคุณสิ่งนี้เป็นโทษ สิ่งนี้เป็นประโยชน์สิ่งนี้ไม่เป็นประโยชน์ แล้วเราจะได้ประกอบคุณงามความดีเพราะจิตใจของเรามองเห็น ถ้าจิตไม่มองเห็นแล้ว ใคร ๆ จะแนะนำก็ไม่เชื่อ ทั้งที่เห็นอยู่ก็ไม่เชื่อ เนื่องจากจิตไม่มองเห็นสิ่งที่เป็นความชั่วว่าเป็นความชั่ว สิ่งที่เป็นบาปว่าเป็นบาป จึงละความชั่วไม่ได้

การภาวนาเป็นการทำให้จิตมีความสะอาดมีความผ่องใส จึงให้จิตมีความสงบ ตั้งอยู่ในความสงบก่อนไม่คิดไปหน้ามาหลัง ถ้าจิตสงบแล้วจิตนี้ก็จะค่อยสงบ ๆ ลง มีคติที่ดีเข้าไปในจิตนี้ก็ลงสู่ภวังค์คือภพของจิต เมื่อลงสู่ภวังค์ผ่านภวังค์กระแสภวังค์หายไปแล้วก็จะมีเอกัคตารมณ์ปรากฏขึ้นให้รู้อยู่เฉพาะ หากว่าจิตนี้ถอนขึ้นมาเป็นปกติ จิตก็ได้รับความสะอาดความผ่องใส ก็มองเห็นดี มองเห็นชั่ว เมื่อมองเห็นดีเห็นชั่วแล้ว เราก็ได้ให้ทานได้รักษาศีล ให้ทานด้วยความบริสุทธิ์ใจ รักษาศีลด้วยความบริสุทธิ์ใจ ประกอบกุศลกรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจ จะบำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่นก็ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจแล้วสิ่งนั้นก็จะสำเร็จ เป็นบุญเต็มเม็ดเต็มหน่วย คือว่าได้บุญเต็มสัดเต็มส่วน เหมือนกันกับข้าวกล้าในนา หากว่าไม่มีศัตรูพืชแล้ว ฟ้าฝนก็อุดมสมบูรณ์ถูกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็ได้รับผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ฉันใดก็ดีจิตของเรา ที่มีความสะอาดมีความบริสุทธิ์ เมื่อเราทำบุญทำกุศลสิ่งใด ก็สำเร็จเป็นบุญเป็นกุศลเต็มเม็ดเต็มหน่วย แล้วเราก็ปิดประตูอบายภูมิได้ ไม่ต้องไปเกิดในแดนของความทุกข์ ประตูสวรรค์ก็เปิดออก เราก็ไปได้สบาย สามารถเลือกได้

อย่างพระเจ้าวัฏฏคามินีอภัย พระเจ้าแผ่นดินเมืองลังกา ท่านเป็นผู้บำเพ็ญกุศล เมื่อจวนจะตายเทพเจ้าก็เอาเทวรถลงมารับทั้งหกชั้น แล้วก็เชื้อเชิญให้ไปให้เลือก เขาบอกแล้วว่านี้เป็นเทวรถของสวรรค์ชั้นนั้น ๆ พระองค์ต้องการไปเกิดชั้นไหนก็เลือกได้ ท่านก็เลือกเอาตามความต้องการ เพราะท่านเป็นผู้ที่มีบุญ ทำด้วยจิตที่จดจ่อไม่ได้มุ่งหวังอย่างอื่น มุ่งหวังให้เป็นบุญ ถ้าจิตมีความสะอาดผ่องใสแล้ว ความตั้งใจ ความมุ่งหวังในการบำเพ็ญความดีก็ย่อมสำเร็จเกิดขึ้นได้ตามความตั้งใจของตน นี่แหละการชำระจิตชำระใจให้จิตใจสะอาดจิตใจผ่องใส แล้วจิตก็เป็นจิตที่ดี เป็นจิตของพวกเทพเจ้าแล้วเพราะจิตสะอาดผ่องใส มีความละอายต่อบาป มีความเกรงกลัวต่อบาป รู้จักตนของตน รู้จักคนอื่น คนที่มีจิตสะอาดก็เป็นจิตที่มีคุณธรรม จิตที่มีคุณธรรมก็ย่อมมองเห็นตนเอง มองเห็นคนอื่น

ขึ้นชื่อว่าสิ่งใดที่ทำลายเบียดเบียนคนอื่นแล้ว คนนั้นจะไม่ทำ เกี่ยวกับคนอื่นมีแต่จะส่งเสริมให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์ มีความสุขแล้วก็สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป นี้เรียกว่าจิตของผู้ที่มีคุณธรรม จิตของผู้ที่มีคุณธรรมจึงไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่ทำให้คนอื่นได้รับความทุกข์ได้รับความลำบากเพราะตนของตน ถ้าจะทำสิ่งใดท่านก็ต้องคิดถึงว่าอันนี้เป็นประโยชน์ของตน แต่ไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่ทำลายคนอื่น ผู้มีคุณธรรมจึงจะทำสิ่งนั้น ถ้าหากทำลงไป แม้จะได้ประโยชน์ตน แต่ประโยชน์คนอื่นก็เสีย เป็นการเบียดเบียนคนอื่นทำลายคนอื่นท่านก็จะไม่ทำ เพราะคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจต้องเป็นอย่างนั้น สิ่งใดที่ดีท่านก็ทำสิ่งนั้น เรียกว่าทำแต่สิ่งที่จะสำเร็จเป็นประโยชน์เอาประโยชน์เป็นใหญ่ เอาความสุขเป็นใหญ่ เอาความบริสุทธิ์เป็นยอดของความตั้งใจ

การภาวนาจึงเป็นการที่ทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง เราจะได้พ้นจากความชั่วพ้นจากความทุกข์ เพราะจิตใจสะอาดผ่องใสแล้ว ท่านจึงว่า *จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา* **เมื่อจิตสะอาดผ่องใสแล้วสุคติเป็นหวังได้ ถ้าจิตไม่สะอาดไม่ผ่องใส มีทุคติเป็นหวังได้ แต่ทุคติเราไม่ปรารถนาไม่ต้องการ เราจึงชำระจิตใจให้สะอาด ให้บริสุทธิ์ผ่องใส การชำระจิตเป็นหน้าที่ของเรา ท่านจึงว่า** *สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย* **ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์อยู่ที่ตัวของเรา คนอื่นไม่ทำให้จิตของเราบริสุทธิ์ได้ หน้าที่ของเรา เราเป็นคนที่ชำระ การภาวนาจึงเป็นการให้มองเห็นจิตให้ดูดวงจิต**

จิตที่ยังไม่มีความบริสุทธิ์เต็มที่เรียกว่าเป็นดวงจิต ออกจากจิตนี้ก็เป็นดวงวิญญาณ มันเป็นดวงอันหนึ่งอยู่ วิญญาณความรู้อันนี้เป็นมายาหลอกลวงตัวเอง ทำให้เราหลง ถ้าความรู้ไม่เป็นดวงวิญญาณ ดวงวิญญาณนี้แหละจะหลอกเราลวงเรา จึงว่าเจ้ามายา ทำให้เราหลง

ความหลงมีร้อยแปดพันอย่าง ท่านจึงเรียกว่า มายูปมวิญญาณ วิญญาณเป็นเจ้ามายา ก็ดวงวิญญาณที่มันหลอกเรารู้เราเห็น รูปก็คิดว่ารูปนี้สวยงาม น่ารัก น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าอยากได้ นี้คือดวงวิญญาณ มันออกรู้ เราจึงหลงในรูปร่างกายอันนี้ ปรารถนาในรูปร่างกาย หลงรักหลงใคร่ในรูปร่างกาย ทั้งที่รูปร่างกายของเราเป็นของโสโครกสกปรกเปื่อยเน่า แต่เราก็ไปชอบไปหลงสำคัญว่ามันดี ก็คือวิญญาณนี้มันลวง ลวงความรู้สึกสำนึก ไม่เป็นไปตามความเป็นจริง แต่แล้วเราก็ได้รับแต่ความทุกข์ความโศกความเสียใจ ไม่มีใครที่จะได้รับความเบิกบานความแช่มชื่นแม้จะเกิดก็ชั่วขณะ ความแช่มชื่นความเบิกบานแล้วก็หายไป ความทุกข์ระทมจิตโศกเศร้าเสียใจพิไรรำพันเข้ามาทับจิตทับใจอยู่ตลอดกาล จิตนี้จึงเต็มไปด้วยความคับแค้นแน่นใจ ยิ่งคิดก็ยิ่งคับจิตคับใจเข้าไปโดยลำดับ เหมือนกันกับเราเดินทางทางแคบเข้า ๆ โดยลำดับ ยิ่งไปเท่าไรก็ยิ่งรัดตัวของเราเข้าไปเรื่อย ๆ

ฉะนั้น ท่านจึงว่ากรรมทั้งหลายเป็นของทุกข์เป็นพิษเป็นภัย ได้รับแต่ความเศร้าโศกเสียใจ ความคับแค้นแน่นใจ ไม่ได้กว้างขวางเบิกบานไป นี้ที่เรารักเราชอบก็เนื่องวิญญาณมาลวง คนทำความชั่วอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกันถูกวิญญาณอันนี้แหละลวง วิญญาณนี้จึงเป็นตัวหลอกตัวลวง ไม่ได้มีความสัจจริง ความรู้ของเราหลอกเราเองลวงเราเอง เราจึงหลง จิตจึงตกอยู่ในความหลอกลวง เพราะวิญญาณนี้แหละ การภาวนา จิตที่มันจะเลยดวงวิญญาณเข้าไป แล้วจึงจะรู้แจ้งเห็นจริง นี้เรียกว่าภาวนา ฉะนั้นให้ยึดหลักของการภาวนาไว้แล้วเราจะได้ทำสืบต่อไปทุกวัน ๆ เป็นการอบรมจิตอบรมใจของเราให้สะอาดผ่องใส แล้วกุศลธรรมทั้งหลายก็จะได้เกิดขึ้นในจิต เราก็จะได้บำเพ็ญกุศลกรรม ทำแต่สิ่งที่เป็นความดีความชอบ ในที่สุดนี้ก็ขอให้ตั้งอกตั้งใจ แผ่การกุศลคุณงามความดีของเราให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้รับความสุขความเจริญด้วยกุศลกรรมที่เราได้บำเพ็ญคุณธรรมมานี้ จะได้ช่วยเหลือคนอื่นสัตว์อื่นให้มีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นโดยลำดับ ฉะนั้นวันนี้จึงขอยุติการแสดงธรรมะไว้เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 31 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2521
เรื่อง เป้าหมายของชีวิตในการปฏิบัติธรรม

ชีวิตสำหรับการปฏิบัติ คือเราสร้างเป้าหมายของชีวิต เพราะชีวิตนี้ หากว่าเราไม่คิด เราก็ไม่รู้ว่าชีวิตของเรามีเป้าหมายเป็นไปอย่างไร

พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พวกเราทั้งหลาย พิจารณาถึงชีวิต แต่ว่าเมื่อเกิดมาแล้ว ชีวิตนี้จะต้องมีความแก่ มีความเจ็บป่วย และมีความตายในที่สุด

อันนี้เป็นเป้าหมายของชีวิตแต่ละคน หากว่าเราไม่ได้พิจารณา เราก็ไม่ได้คิดถึงว่าชีวิตของเรานั้นจะเป็นอย่างไร เราก็จะมัวเมาอยู่ เพลิดเพลินอยู่กับความหลงกับความประมาท ไม่ได้คิดเอาดีในชีวิต คิดแต่กระเสือกกระสนตามความต้องการของจิต เพราะจิตนี้มันไม่ได้มองเห็นสภาพของความเป็นจริง เพราะถูกอาสวะกิเลสทำให้จิตใจของเรานั้นมัวหมอง ทำให้เกิดความมืด ความไม่สว่าง จึงไม่ได้มองเห็นสภาพตามความเป็นจริงที่เรียกว่าสภาวะธรรม คือธรรมที่มีสภาพที่จะต้องเป็นไปตามสภาวะธรรม คือ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ที่เป็นในลักษณะความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่เราก็ไม่ได้มองเห็น มองเห็นตั้งแต่ว่าความไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ถึงจะรู้เห็นเป็นหลักฐานพยานอยู่ เราก็ไม่ได้นำมาคิด ไม่ได้มาพิจารณาถึงตัวเอง ทีนี้เมื่อเรื่องความแก่ ความเจ็บ ความตาย เกิดขึ้นในตัวของเรา เราก็ดิ้นรน เดือดร้อน เป็นทุกข์ แล้วก็หาวิธีที่จะแก้ที่จะปลดเปลื้องไม่ได้ เพราะธรรมชาติความแก่ความเจ็บ ความตายนั้น มีอำนาจเหนือความต้องการของเรา เราจะบังคับบัญชาไม่ได้ เราจะอ้อนวอนขอร้องก็ไม่ได้ ความแก่ไม่ได้เชื่อฟัง และก็ไม่ได้เกรงกลัวอำนาจของผู้ใด ใครมีอำนาจเท่าไรก็ตาม ความแก่ไม่ได้ยกเว้น เพราะไม่มีผู้ใดที่จะมีอำนาจทำลายความแก่ ความเจ็บ ความตายได้ อำนาจในโลกนี้ไม่มี

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้แสวงหาทางหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส เพราะเมื่อมีความแก่ความเจ็บ ความตายแล้ว ความไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ก็ต้องมี เหมือนกันกับมีมืดก็ต้องมีสว่าง มีเย็นก็ต้องมีร้อน เป็นของคู่กัน

ฉะนั้นโลกอันนี้จึงเป็นของมีคู่กันอยู่ แต่ว่าเมื่อมันมีอย่างนั้น ทางที่เราจะแก้กันก็มีอยู่ คือจะต้องดำเนินทางปฏิบัติอาศัยตัวปัญญาค้นคิดสอดส่องให้รู้ให้เห็น ให้มองเห็นในสภาวะธรรมนั้นตามความเป็นจริง ที่เรียกว่าสัจธรรม ทีนี้ความแก่เราจะมองเห็นในลักษณะของความแก่ว่าเป็นลักษณะอย่างไร ที่เราจะเห็นได้ก็อาศัยปัญญา ความค้นคิด ทำจิตของเราให้ละเอียด ทำจิตของเราให้นิ่งให้ตั้งอยู่ในความสงบ ฝึกความสงบของจิตให้เกิดขึ้น เมื่อจิตสงบแล้วก็เหมือนกันกับน้ำที่มันนิ่ง ฝุ่นตะกอนทั้งหลายก็ต้องลงไปนอนอยู่ข้างล่าง น้ำข้างบนก็จะเกิดใสขึ้น เมื่อน้ำที่ใสก็สามารถมองเห็นเงาส่องได้ จิตใจของเราก็ฉันนั้น เมื่อจิตมีความสงบอารมณ์ทั้งหลายที่มันฟุ้งซ่านที่ทำให้กิเลสทั้งหลายฟุ้งขจรขึ้นก็จะสงบลงไป คือลงไปนิ่งตัวของมันอยู่ เมื่อกิเลสรวมตัวของมันลงไปนิ่งอยู่ที่ของมัน ใจของเราก็เกิดความผ่องใสขึ้นมา เรียกว่าน้ำใจ เมื่อน้ำใจของเรามีความผ่องใส เราจะมองดูความแก่ ความเจ็บ ความตายก็จะสามารถเห็นได้ คือรู้เห็นตามความเป็นจริง

ทีนี้เมื่อเรารู้เห็นตามความเป็นจริงได้แล้ว จิตนี้ก็

จะเกิดความสังเวช เกิดความเบื่อหน่าย เห็นโทษเห็นภัยของสังขารร่างกายอันนี้ เมื่อจิตสลดสังเวชเกิดความเบื่อหน่ายขึ้นมา ความยึดความถือว่าตนตัว ความหลงความเมาทั้งหลายก็จะหายออกไป เรียกว่าสร่างจากความเมา ไม่เมาเหมือนแต่ก่อน แต่ก่อนเราเมา เราเมาเราก็สำคัญว่า รูปร่างกายนี้เป็นตนตัวของเรา เป็นของเรา เป็นของของเรา เราก็เข้ายึดเข้าถือ เมื่อเราเข้ายึดเข้าถือก็ต้องหลงไปตามความยึดถือ คือหลงตามความสมมติตามความนิยมของโลก ซึ่งโลกทั้งหลาย มีความสมมติมีความนิยม เพราะโลกนี้สมมตินิยมว่า เป็นของน่ารักน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าอยากได้น่าต้องการ นั่นคือความสมมตินิยมของโลก แต่เมื่อเราทำตามความสมมตินิยมของโลกสิ่งที่เราจะได้คืออะไร ก็คือ ความทุกข์ ความโศกเศร้าเสียใจ ความพิไรรำพัน สิ่งที่เราจะต้องได้แน่นอน เพราะเมื่อรูปร่างกายอันนี้ไม่เป็นไปตามปรารถนาของเราแล้ว เราก็ต้องเป็นทุกข์ เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นแก่รูปร่างกายของเรา เราก็มีแต่เสวยความทุกข์เท่านั้น จึงว่าความหลงยึดหลงถือ เราก็ได้แต่ความทุกข์ ความเศร้าโศก ความเสียใจ สิ่งที่จะได้ดีกว่านั้นไม่มี

ก็รูปร่างกายอันนี้ ถ้าจะอุปมาแล้วก็เหมือนกันกับฟองน้ำ ซึ่งไม่มีสาระแก่นสารประการใด น้ำที่มันเกิดฟองขึ้น มันก็จับตัวกัน แต่แล้วในไม่นานมันก็ยุบยอบลงไป ร่างกายของเราก็เช่นนี้ เมื่อมันจับตัวพองตัวขึ้นมาก็ดูว่ามันจะไม่มีการยุบสลาย แต่แล้วร่างกายของเราก็ค่อยยุบตัวไป ๆ แต่เราเรียกกันว่าชรา ความแก่ เรียกว่าแก่ลง อะไรทุกอย่างมันก็ต้องยุบยอบลงไป เนื้อหนังของเราที่เคยเต่งตึงมันก็ค่อยยุบยอบลงไปทีละนิดทีละหน่อย ซึ่งเราก็ต้องใจหาย เพราะมันหายไป สิ่งที่เคยมีมันก็ชำรุดทรุดโทรมไปโดยลำดับ ไม่มีสิ่งใดที่จะยังเหลือคงที่อยู่ มันจะต้องสลายตัวของมัน ทีนี้สิ่งที่เข้ามาบีบบังคับบีบคั้นร่างกายของเราก็มีอีก เรียกว่า พยาธิ ความเจ็บไข้ได้ป่วย อันนี้มันเกิดมาบีบคั้นเสียบแทงในร่างกายของเราขึ้น ร่างกายอันนี้ จะต้องเป็นไปในลักษณะเดียวกัน ในที่สุดร่างกายของเราก็ถึงการแตกสลาย เรียกว่าชีวิตินทรีย์ดับลง ก็ไม่มีสืบต่อ มีแต่จิตวิญญาณที่จะต้องไปตามยถากรรม ที่จะต้องไปก่อเกิดในภพในชาติอีก จะเกิดในภพในชาติใดก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของกรรม คือสิ่งที่ตนของตนได้ทำไว้ หากว่าทำดี เราก็ได้ไปก่อเกิดในชาติดีหน่อย ถ้าเราทำไม่ดี เราก็ต้องไปฝ่ายทุกข์ เพราะโลกหน้าที่คอยรองรับผู้ที่ทำกรรมมีทุกอย่าง แต่เราจะเลือกไปไม่ได้ เนื่องจากการกระทำกรรมของเรา ซึ่งไม่ตรงต่อความต้องการปรารถนาซึ่งทุกคนก็ปรารถนาความสุข ปรารถนาดีทั้งนั้น แต่การกระทำจะไม่ตรงตามความต้องการของตน อยากดีอยากมีความสุข แต่ทีนี้เราก็ไปทำที่เป็นความชั่ว เป็นความไม่ดี แล้วเราก็จะไปเกิดตามอำนาจของกรรมไม่ได้ไปตามอำนาจความต้องการของเรา

ฉะนั้น เมื่อเราต้องการความสุข เราก็ต้องเลือกการกระทำ ที่เรียกว่าเลือกกรรม เราจะเอากรรมประเภทไหน ถ้าเราต้องการความสุข ต้องทำกรรมที่เป็นเหตุแห่งความสุข เราจะไปทำกรรมที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ ก็จะไม่เป็นไปตามความต้องการของเรา เหตุแห่งความทุกข์นั้น เราจะต้องเว้นที่มีแล้วก็ต้องละ เราต้องพยายามละถอนออก สิ่งใดที่เราเคยไม่ดีอยู่ เราอย่าไปเชื่อความหลงในจิตของเราที่มันจะต้องเสนอให้เราทำอยู่เรื่อยไป เราจะต้องศึกษาหาข้อปฏิบัติ หากว่าเราฝึกจิตฝึกใจของเราให้มีความสว่าง มีความผ่องใสขึ้นมา เราก็พอจะมองเห็นด้วยตัวของเราเอง ศึกษาในตัวของเราได้ แต่ถ้าจิตของเรายังมืด เราก็จะไปศึกษากับตัวของเราเองไม่ได้ ฉะนั้น เราจึงอาศัยคนอื่นแนะนำบอกสอน ก็เราไม่สามารถจะรู้ได้เหมือนคนตาบอดก็ต้องอาศัยคนอื่นเป็นคนที่นำทาง ต้องเชื่อคนที่นำทางเราจึงจะไปถูกทาง ถ้าเราไปเชื่อความมืดของเรา เราอาจจะถึงอันตรายเกิดความพินาศได้ ก็เรามองไม่เห็นว่าที่เราจะไปนั้นเป็นอย่างใด แม้แต่อาหารเขาเอายาพิษมาให้กิน เขาก็บอกว่าอาหาร ก็เราไม่เห็นเราก็ถือเชื่อว่าเป็นอาหาร เราก็รับประทานเข้าไป และนี้มันก็เกิดอันตรายได้ เพราะความมืดมองไม่เห็น จิตที่มองไม่เห็นนี้ก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน เราก็ไปเชื่อทัศนคติซึ่งจิตของเรายังมืด เมื่อจิตของเรายังมืดมันก็ต้องไปทางผิดมากกว่า เหตุนั้นต้องอาศัยผู้อื่นนำ คือผู้ที่ตาดี แล้วเราตามผู้ที่ตาดีไป มันก็จะไปถูกทางได้ จิตของเราเมื่ออยู่ในความมืด เรายังไม่ได้รับความสว่าง อันนี้

เราต้องถามคนอื่น

ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่แล้ว ฉะนั้นเราต้องศึกษาธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พอที่เราจะดำเนินข้อปฏิบัติไปตามกำลังความสามารถ ซึ่งเราก็มีความต้องการ ปรารถนาความสุข ปรารถนาความดี ความเจริญแก่ตัวของตนอยู่ เราก็จึงเลือกหาการกระทำที่เรียกว่ากุศลธรรม ให้ได้ทำในทางที่ถูกที่ต้อง แล้วเราจึงจะได้สมกับความปรารถนาได้ อันนี้ต้องอาศัยการได้เห็น การได้ยินได้ฟัง แล้วก็ใช้เหตุผลในความพิจารณา พยายามฝึกจิตของเราให้มีความสงบ ถ้าจิตของเราตั้งอยู่ในความสงบได้ มีความสงบเป็นที่ตั้งอยู่ของจิต จิตนี้จึงค่อยมีความผ่องใสขึ้นมา ถ้าจิตของเราไม่อยู่นิ่งคิดโน้นคิดนี้แส่ส่ายไปมาตามอารมณ์ จิตก็จะมัวหมองไปโดยลำดับ ถ้าจิตของเรามีความสงบ กิเลสทั้งหลายซึ่งมีอยู่แต่มันก็นอนตัวของมันลงไป ก็ทำให้ความรู้สึกนึกคิดของเรานี้ได้มองเห็นทางที่ถูก ทางที่ผิด คือมันมีความสว่างขึ้น ก็เหมือนกันกับกลางคืนซึ่งเป็นเวลามืดเรามีไฟส่องแสงสว่างเราก็รู้ว่าเป็นทางที่ควรไปที่ไหนเป็นอะไรเราก็รู้ เราก็เห็น ก็เนื่องจากมันมีความสว่าง ฉะนั้นการฝึกจิตให้มีความสงบจึงเป็นประโยชน์แก่จิตใจของเรา ต้องพยายามให้จิตใจของเรานี้มีความสงบ

ฝึกภาวนาของเราจะว่าภาวนาเป็นของไม่สำคัญไม่ได้ ภาวนาเป็นของที่อบรมจิต จิตเป็นของที่สำคัญในตัวของคนก็มีสำคัญอยู่ที่จิต ถ้าจิตนี้เสียก็เป็นคนเสีย จิตชั่วก็เป็นคนชั่ว จิตเลวก็เป็นคนเลว มันอยู่ที่จิต จิตพาให้คนเป็นคนดีคนชั่ว ไม่ได้อยู่ที่อื่น ความดีความชั่วอยู่ที่จิตของเราเท่านั้น เราจะต้องฝึกจิต เพราะจิตเป็นของสำคัญ ต้องหมายอยู่ที่จิต ความโง่อยู่ที่จิต ความฉลาดก็อยู่ที่จิต เราจะทำอะไรก็อยู่ที่จิต เราต้องมาฝึกจิตของเรา ฝึกให้จิตนี้มีสติ มีปัญญา เมื่อจิตมีสติปัญญาจิตนี้ก็จะเป็นจิตดีขึ้นมา สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดีเราก็จะมองเห็น รู้ในเจ้าของ เห็นโทษในเจ้าของ เมื่อใดที่เรามองไม่เห็นเจ้าของ เราก็ยังละความชั่วไม่ได้ ถ้าเราเห็นในเจ้าของแล้วเราก็จะละได้ คือเราต้องรู้ตัวของเรา ว่าเราทำอย่างนี้ดี ทำอย่างนั้นไม่ดี พูดอย่างนั้นไม่ดี พูดอย่างนี้ดี เราต้องรู้ในเจ้าของ เราโง่เราต้องรู้ในเจ้าของเอง ถ้าเรารู้จักว่าเราเป็นคนโง่ เราจึงจะเป็นคนฉลาดได้ เรารู้ว่าเราเป็นคนผิด เราจึงจะละความผิดได้ เรารู้ว่าเรามีความชั่วเราจึงจะละความชั่วได้ อันนี้เรียกว่าเห็นในเจ้าของแล้ว เราก็จะถืออย่างนั้น ถึงจะถูกคนอื่นตักเตือนทักท้วงบอกเล่าก็ตาม เราก็จะไม่ยอมอยู่นั้นเอง เพราะเราไม่เห็นในเจ้าของ ถ้าเราเห็นในเจ้าของแล้วเราจะละได้หรือระวังในตัวของเราได้ ฉะนั้นอันนี้ต้องเห็นในเจ้าของ แล้วจะให้คนอื่นป้อนให้มันก็ได้แค่นั้น ไปๆ แล้วก็ทิ้งไป เหมือนเขาป้อนอาหารเราป้อนเข้าปากแล้วเราเคี้ยวแล้วเราก็คายออก "เราไม่กลืนลงไปมันก็จะเป็นประโยชน์อะไร ป้อนอยู่ทั้งวันท้องมันก็ไม่อิ่ม" เพราะเราไม่กลืนลงไป ฉะนั้นคนอื่นบอกคนอื่นตักเตือน คนอื่นสั่งสอน ก็ต้องว่าป้อน แต่แล้วเมื่อเข้าหูของเรา เข้าหูข้างหนึ่งออกข้างนั้นไป จิตไม่ได้จดจำเอา ไม่ได้รับเอาไม่ได้เอาไปฝังไว้ในจิตในใจ ถึงจะฟังอยู่ตลอดก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง

เพราะฉะนั้นเมื่อเราเห็นก็ดี เราฟังก็ดี เราต้องเอาไปค้นไปคิดไปพิจารณา จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ที่ฟังดีฟังแล้วได้ความคิดได้ปัญญาได้ความฉลาด ถ้าเราไม่น้อมนำไปค้นไปคิดแล้ว มันก็ไม่เป็นประโยชน์ เท่ากับไม่ได้ยิน ได้ยินก็เท่ากับไม่ได้ยิน รู้ก็เท่ากับไม่รู้ เพราะไม่เป็นประโยชน์ ฉะนั้นจิตนี้ ถ้าหากว่าจิตเป็นธรรมะเราก็จะเอาธรรมะได้ คือว่าเมื่อจิตเป็นธรรมะ ธรรมะอื่นที่มีมามันก็เข้ากันได้ ถ้าจิตนี้เป็นมิจฉาทิฐิอยู่ ธรรมะทั้งหลายก็จะตั้งอยู่ที่จิตไม่ได้ จิตนี้ยังหลงอยู่ ก็ชื่อว่าจิตของเรายังเป็นมิจฉาทิฐิ คือยังเห็นผิดอยู่ ยังไม่ได้เห็นถูก เมื่อเราเห็นไม่ถูก ธรรมะทั้งหลายก็จะตั้งอยู่ในจิตของเราไม่ได้ จึงว่าฟังแล้วก็เท่ากับไม่ได้ฟัง ได้ยินแล้วก็เท่ากับไม่ได้ยิน ได้เรียนรู้แล้วก็เท่ากับไม่ได้รู้ ก็เลยไม่เป็นประโยชน์ เพราะจิตอันนี้ไม่เป็นธรรมะ ฉะนั้นจิตนี้จึงทำให้เป็นบ่อเรียกว่า "มนายตนะ" เป็นบ่อของจิต เรารับรองเอาสิ่งที่ดีเข้าไปไว้ในจิตของเรา แล้วเราจะได้ค้นได้คิดได้พิจารณา ให้เป็นธรรมะ จึงให้หัดจิตของเรานี้เป็นธรรมะ ค้นในสิ่งที่เป็นธรรมะ ทีนี้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในจิต ไม่มีสิ่งที่เราจะได้รับ เราก็จะได้รับแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อนซึ่งจะเผาผลาญจิตของเรา

ไม่เพียงแต่เท่านั้นจิตนี้ยังจะต้องเป็นผู้ที่ไปรับความทุกข์ทรมานอีกไม่ทราบกี่ภพกี่ชาติ ฉะนั้นที่เราฝึกจิตของเราเป็นคนดี เพื่อเราจะได้ประกอบกรรมดี ทำแต่สิ่งที่ดีไว้เป็นผลประโยชน์แก่ตนของตน ฉะนั้นเราทำสิ่งใด ถ้าหากจิตของเราเป็นกุศลแล้ว เราก็จะได้ทำดี ไม่สักแต่ว่าทำ ถ้าจิตของเราไม่ดี ทำอะไรก็สักแต่ว่าทำ ไม่ได้มุ่งให้เป็นความดี คือทำแล้วก็ไม่ดี เพราะจิตนี้ไม่ได้มุ่งดี ไม่ได้หวังดี ถ้าจิตของเราดีแล้วการกระทำก็ดี คำพูดก็ดี ทุกสิ่งทุกอย่างออกมาจากความกลั่นกรอง จิตนี้กลั่นกรองแล้วจึงทำจึงพูด ก็เรียกว่ามันออกมาเป็นของดี วจีกรรมก็เป็นของดี กายกรรมก็เป็นของดี มโนกรรมก็เป็นของดี นี้สำเร็จเป็นความดีขึ้น

ฉะนั้นหลักที่เราจะต้องค้นคิด เราก็มาพิจารณาถึงชีวิต เรียกว่าเป้าหมายของชีวิตที่จะต้องเป็นไป คือจะต้องประกอบไปด้วย ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อันนี้เป็นเครื่องหมายของชีวิตที่มันจะต้องเป็นไปอย่างนั้น เมื่อมันเป็นอย่างนั้นก็ล้วนแต่เป็นความทุกข์ ทีนี้เมื่อทุกข์แล้ว เราจะเอาจิตของเราไปไว้ที่ไหน จิตของเราก็จะไม่มีที่อยู่ ก็จะไปอยู่กับทุกข์เท่านั้น หากว่าจิตไม่ได้ฝึก ไม่ได้อบรม ไม่ได้ธรรมะ จิตนี้ก็จะไปยึดอยู่กับทุกข์ ไปเสวยอยู่แต่ความทุกข์อย่างนั้น ไม่ได้หาความสงบของจิต จิตไม่มีที่อยู่ ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย เวลาความแก่ ความเจ็บ ความตายเข้ามา จิตนี้ก็จะไปเอาแต่ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เวลาป่วยก็ไปยึดอยู่กับความเจ็บป่วยนั้น ก็ดิ้นรนอยู่ เพราะไม่ต้องการไม่ปรารถนา ไม่ได้หาความสงบของจิต จิตจะให้ตั้งอยู่ที่ไหนไม่มี ฉะนั้นเราต้องฝึกจิตฝึกใจของเราไว้ให้มีความระลึกในความดี เคยภาวนาจิตนี้มันก็จะระลึกถึงภาวนา เคยกำหนดพิจารณาธรรมะอะไร มันก็จะได้ค้นธรรมะอันนั้น ไม่ได้ไปยึดไปครองอยู่กับความทุกข์ทั้งหลาย อันนี้จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติ มิใช่ว่าจวนจะตายแล้วให้ผู้อื่นมาบอก พุทโธ ธัมโม สังโฆ มันจะระลึกได้อะไร ก็เราไม่เคยได้บริกรรมกระทำมา ไม่ได้ใฝ่ใจ ทำอยู่บ้างก็ทำไปอย่างนั้น ทำเล่นๆ ไป ไม่ได้เอาจริงเอาจัง แล้วมันก็ต้องลืมหมด

ก็อย่างเขาเล่า ยายคนหนึ่งเป็นคนตระหนี่ ตามปกติของแกก็ไปหาหอยมาขายตลอดชีวิต ทำบุญทำทานแกก็ไม่ทำ ทีนี้เมื่อป่วยมา พวกลูกหลานก็พยายามกระซิบที่หูว่า ให้ระลึกถึงพระอรหันต์ ให้ว่าอรหันต์ ๆ แกก็ว่าได้ แต่แกว่าอรหอย ๆ เพราะกรรมของแกที่เอาหอยมากินมาขาย ว่าอรหันต์แกก็ว่าไม่ถูก แกก็ต้องว่าอรหอยอย่างนี้แหละมันอรหันต์ไม่ถูก เพราะไม่เคยว่า ในที่สุดแกก็ตาย เมื่อแกตายไปแล้ว ต่อมาก็มีหอยตัวหนึ่งเป็นหอยที่ใหญ่ผิดปกติก็ไต่ไปไต่มาอยู่บริเวณนั้นใกล้บ้านของแก พวกลูกหลานเขาก็สงสัย เอ๊ะจะเป็นยายกระมัง เขาก็เลยจับไปขังไว้ รุ่งเช้ามาก็ไม่พบหนีออกไปจากที่ขัง ในที่สุดเขาก็จะพากันตามหาหอยที่มันหนีไป ตามไป ๆ ก็เห็นมันไต่ขึ้นเสาไปจนถึงปลายเสา แล้วก็หาไม่พบ เขาสงสัยก็เลยพากันเจาะเสานั้นดู พบว่าเสานั้นเป็นโพรง มีของที่มีค่าอยู่ในโพรงนั้น เช่นพวกสายสร้อยและอะไรต่ออะไรหลายอย่างที่ยายแกเอาไปซ่อนไว้ เขาก็เลยเอาออกมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ไม่ทราบว่าจะได้หรือไม่ได้ แกเอาของไปซ่อนไว้แล้วก็จะบอกลูกบอกหลานนั้นแหละ นี้แหละตระหนี่จนตาย ตายแล้วก็ไม่ได้อะไร ก็ได้แต่อรหอยนั้นแหละ เพราะมันใฝ่ฝันอยู่ตั้งแต่อันนั้น ความดีไม่ได้ใฝ่ฝัน พุทโธ ธัมโม สังโฆ ก็ไม่เคยได้ระลึก จิตที่มันไม่เคยได้ระลึกแล้ว จะมาระลึกในขณะอย่างนั้น มันก็เป็นไปได้ยาก เรียกว่ามันไม่เคยไม่ชินที่เราภาวนาไว้ก็ให้มันชิน ให้มันเป็นปกติ ความระลึกของจิตเอาจนมันชินมันชำนาญ เป็นไม่เป็นก็ต้องภาวนาไป เพื่อให้จิตของเรามันชิน มันน้อมไปในทางนี้ เราก็ต้องน้อมจิตน้อมใจของเรา ดีกว่าเราจะไปคิดโน้นคิดนี้ เวลาคิดก็ต้องคิด เวลาหยุดก็ต้องหยุด เราไม่ได้ถือว่าเป็นสาระที่สำคัญ ที่เป็นส่วนสำคัญก็คือการอบรมจิตใจของเรา มาพิจารณาธรรมะ มาคิดอยู่ในธรรมะ ระลึกอยู่ในธรรมะ เรียกว่าธรรมานุสติ อันนี้จึงจะเป็นประโยชน์แก่จิตใจของเรา จิตนี้จึงจะเป็นจิตมีพลังเกิดขึ้น เป็นจิตที่ดีต่อ ๆ ไป ที่เราระลึกนั้นมันก็ความดีก็ค่อย ๆ เชื่อมเข้ามาทีละนิดทีละหน่อยโดยที่เราไม่รู้สึกตัว ถ้าเราระลึกบ่อย ๆ มันก็ย่อมดี ฉะนั้นโอกาสเวลาที่ชีวิตของเราอำนวยให้อยู่แล้วเราก็จงพยายามภาวนา หัดค้นหัดคิด ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย พิจารณาร่างกายของเราอยู่สม่ำเสมอก็จะเป็นประโยชน์ของจิตนี้เอง

ฉะนั้นการอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติเพียงแค่นี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2520
เรื่อง ความเพียร

สำหรับผู้ที่จะสร้างความดีจะต้องอาศัยความเพียร ผู้ที่จะพ้นทุกข์ก็ต้องอาศัยความเพียร คือทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าการดำเนินข้อปฏิบัติหรือประกอบการงานทั้งนี้ จะต้องมีความเพียร หากว่าขาดความเพียรแล้ว แม้งานก็ไม่สำเร็จ การปฏิบัติก็ไม่สำเร็จเป็นผลขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงแสดงไว้ว่า วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ ผู้ล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร ความทุกข์ก็มีอยู่หลายอย่าง ผู้ที่ประกอบการอาชีพ หากว่าเป็นผู้ที่ย่อหย่อนผลการทำงานทุกอย่าง อาชีพไม่เป็นผลสำเร็จขึ้นมา แม้จะทำแต่ทำไม่ถึงขั้นสำเร็จ งานที่ทำไม่สำเร็จ งานนั้นก็ไม่มีผล ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนหากว่าไม่มีความเพียร การเรียนก็ไม่สำเร็จ

ผู้ที่จะปฏิบัติเอาความดีความชอบก็จะต้องอาศัยความเพียร ความเพียรจึงเป็นธรรมะที่ใช้ประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการประโยชน์ จะเป็นประโยชน์ปัจจุบันหรือสัมปรายิกประโยชน์ และปรมัตถประโยชน์ จะต้องเป็นผู้ที่มีความเพียร คือความไม่ท้อถอย ความพยายาม จึงจะสำเร็จเป็นผลขึ้นมาได้ หากว่าขาดความเพียรแล้วผู้ที่ศึกษาเล่าเรียน การศึกษาก็ไม่สำเร็จเป็นผลขึ้นมาแทนที่จะได้วิชาความรู้ก็ไม่ได้ ผู้ที่ประกอบอาชีพ การอาชีพก็ไม่เป็นผลสำเร็จขึ้นมา ก็ต้องเป็นคนที่ลำบาก เพราะความเพียรไม่มี

ความเพียรทางประโยชน์ปัจจุบันว่า อุฏฐาน คือ เป็นผู้ที่ลุกขึ้นทำงาน ไม่เป็นคนอืดอาด ไม่เป็นคนที่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ไม่เห็นแก่เย็น ไม่เห็นแก่ร้อน ไม่อ้างกาล ไม่อ้างเวลาเช้าสายบ่ายค่ำ จึงจะเป็นอุฏฐานได้ แล้วงานทั้งหลายจึงจะเป็นผลเกิดขึ้น บางทีเราทำอยู่แต่ไม่ทำให้งานนั้นสำเร็จ คือไม่เสร็จสิ้นแล้วก็ไปทำอย่างอื่น งานมากแต่หากว่าไม่มีผล คือทำไม่สำเร็จ เป็นคนจับจด ทำนี้แล้วก็ไปทำนั้น ในมงคลจึงว่า งานที่ อากูล คืองานที่ค้าง จึงเป็นอัปมงคล ไม่เป็นไปเพื่อความเจริญ

ผู้ที่จะปฏิบัติธรรมะ ก็จะต้องเป็นผู้ที่เริ่มด้วยความเพียร เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าสร้างพระบารมีมา จึงเรียกว่าวิริยะบารมี พระองค์เป็นผู้ที่มีความเพียร ความพยายาม แม้จะลำบากพระองค์ก็ต้องสร้างความดีมาอย่างนั้น อย่างสมัยเป็นมหาชนก ได้ไปค้าสำเภา เมื่อสำเภาแตกแล้วก็ต้องว่ายน้ำในมหาสมุทร ทั้งที่ว่ายน้ำอยู่ตั้งเจ็ดวันก็เผอิญถึงวันอุโบสถ ท่านก็ระลึกว่าวันนี้เป็นวันอุโบสถ แล้วก็อมน้ำขึ้นมาบ้วนปาก ตั้งใจสมาทานอุโบสถศีล ทั้งที่อยู่ในแดนอันตราย เสี่ยงต่อชีวิต ไม่ทราบว่าชีวิตจะรอดไปได้หรือไม่ได้ แต่เพราะความเพียรที่พระองค์มี แม้จะมีความลำบากพระองค์ก็ต้องสมาทานศีลที่เคยได้ปฏิบัติรักษามาไม่ทิ้ง ถึงวันกำหนดก็จะต้องรักษา จะลำบากขนาดไหนถึงจะเอาชีวิตไม่รอดพระองค์ก็ยังทำ อันนี้เป็นตัวอย่างที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมา

เมื่อปัจฉิมชาติที่พระองค์จะได้ตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ก็ต้องอาศัยความเพียร ละราชสมบัติ คือความสุขทางกามตามวิสัยของโลก ออกสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ไปอยู่ตามป่าตามเขา ไม่มีผู้ติดตามดูแลรักษา และก็ไม่มีคนใดที่เอื้อเฟื้อ พระองค์อาศัยหลักของความเพียรนี้ เพียรบำเพ็ญเบื้องต้นยังไม่เข้าใจก็ต้องใช้วิธีการบำเพ็ญความเพียรเหมือนกับพวกที่บำเพ็ญความเพียรทั้งหลายในสมัยนั้น จึงเรียกว่าบำเพ็ญทุกรกิริยา คือจะต้องทนต่อความทุกข์ความลำบากอย่างพวกนักพรตทั้งหลาย แต่การบำเพ็ญอย่างนั้นพระองค์ก็ให้ยิ่งกว่านักพรตทั้งหลายที่มีอยู่ในสมัยนั้นอีก

เมื่อภายหลังพระองค์มาพิจารณาหาทางที่ถูกต้องแล้วก็ได้มากำหนดลมหายใจ จึงเรียกว่า อานาปานสสติ ก่อนที่จะเจริญอานาปานสสตินั้น เมื่อพระองค์เข้านั่งขัดบัลลังก์สมาธิแล้วได้ตั้งสัตยาธิษฐาน คือเอาสัจจะเข้าไปประกอบอีก ว่าเมื่อหากว่าข้าพเจ้ายังไม่ได้ตรัสรู้เมื่อใด จิตนี้ไม่หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสเมื่อใด จะไม่คลายความเพียร จะไม่กระดิกพลิกแพลงลุกหนีจากที่นั่งนี้ แม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปก็ตาม ยังแต่หนังหุ้มกระดูกก็จะนั่งทำความเพียรอยู่อย่างนี้

เมื่อพระองค์ได้ตั้งสัจจะลงไปอย่างนั้น จึงได้ดำเนินการพิจารณากำหนดลมหายใจเข้าออก ขณะที่กำลังนั่งภาวนากำหนดลมหายใจอยู่นั้น เวลานานไปทุกขเวทนาทั้งหลายก็ย่อมเกิดขึ้น มีความเจ็บปวดเสียดแทงขึ้นในร่างกายนี้ เหมือนกันกับว่าเอาไฟเผา มีความเร่าร้อนไปทั้งตัว อันนี้เรียกกว่า ขันธมาร คือสิ่งที่จะมาตัดรอนรังแกไม่ให้ความเพียรนั้นดำเนินต่อไป แต่พระองค์ก็อาศัยสัจจะที่ตั้งไว้ และขันติความอดทน และอาศัยความกล้าความสามารถในจิตใจ มีความเพียรพยายามกำหนดพิจารณากรรมฐานนั้นจนลุล่วงพ้นผ่านไปจากทุกขเวทนาได้ เพราะจิตนี้มีความสงบ ทุกขเวทนาทั้งหลายก็ต้องหายไป ขณะที่ทุกขเวทนาเกิดขึ้นก็คือจิตยังฟุ้งซ่าน พระองค์ระงับความฟุ้งซ่านในจิตลงได้ ความสงบเกิดขึ้นมาแทนที่ แล้วจิตก็หยั่งลงสู่ฌานสมาธิ เมื่อจิตกำหนดเข้าสู่ฌานสมาธิได้แล้ว จึงได้เกิดความรู้สึกระลึกชาติหนหลังได้ เรียกกว่า บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ครั้นพระองค์กำหนดต่อไปอีก ในมัชฌิมยามก็ได้มีความรู้พิเศษเกิดขึ้นอีก เรียกว่า จุตูปปาตญาณ คือการกำหนดรู้จักจุติและการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อพระองค์รู้ว่าภพชาตินี้มีความเวียนว่ายตายเกิดจริง เพราะชาติหนหลังของพระองค์ก็ระลึกได้ และความเกิดความตายของสัตว์ทั้งหลายพระองค์ก็พิจารณาได้ว่าสัตว์แต่ละตัวมนุษย์แต่ละคน เทวดาแต่ละองค์ ก็ย่อมมีการเวียนว่ายตายเกิด เกิดในภพในชาติแล้วก็มีการกำหนดอายุของแต่ละภพ แต่ละชาตินั้น

เมื่อพระองค์รู้แจ้งแล้วว่าสัตว์ทั้งหลายนี้มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนั้น มูลเหตุที่จะให้เกิดความเวียนว่ายตายเกิดต้องมี แล้วพระองค์ก็จึงได้พิจารณา ว่า ความเกิดมาจากเหตุอะไร แล้วก็ค้นที่จิตของพระองค์ เมื่อพิจารณาดูที่จิตว่า กิเลสทั้งหลายนั้นต้องอยู่ที่จิต จึงได้มาค้นคว้ากำหนด จนถึงธาตุรู้ คือตัวจริงของจิต เมื่อจิตอันนี้ดับลงไปถึงธาตุรู้ เรียกว่าเป็นการชำระอาสวะกิเลส เมื่อจิตมันถึงธาตุรู้มีความรู้อยู่โดยเฉพาะแล้วความแจ่มแจ้งสว่างไสวก็เกิดขึ้น อวิชชาซึ่งเป็นต้นเหตุของกิเลสทั้งหลาย ที่ไม่รู้ตามความเป็นจริง พระองค์ก็กำจัดออกให้หายไป คือเมื่อเกิดความรู้ขึ้นมา ความมืดที่ไม่รู้ตามความเป็นจริงก็ต้องหายไป อาสวะทั้งหลายที่มีอยู่ก็หมดไปสิ้นไป ญาณเครื่องหยั่งรู้ในความสิ้นไปของอาสวะก็เกิดขึ้น จึงเรียกกว่า อาสวักขยญาณ รู้จักความสิ้นไปของอาสวะแล้วว่าไม่มีอยู่ในจิตสันดานของพระองค์ เป็นจิตล้วน ๆ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ พระองค์จึงได้ถึงซึ่งวิสุทธิคุณ เรียกว่าตรัสรู้

ที่พระองค์ได้ตรัสรู้อย่างนี้ก็เพราะความเพียรที่พระองค์ได้อบรมมาโดยลำดับ จนเกิดเป็นกำลังแก่กล้าขึ้น เป็นวิริยพลังหรือวิริยินทรีย์ เป็นใหญ่ในความพากเพียรไม่มีความท้อถอย คือวิริยินทรีย์ที่เป็นใหญ่ขึ้นมาแล้วก็ไม่ต้องบังคับ จะต้องทำไปเองไม่มีการลดละความเพียร ความเพียรนี้เป็นไปในตัวเรียกกว่าความเป็นความเพียร เมื่อมีความเป็นความเพียรแล้ว อยู่ที่ไหนก็ต้องเพียรอยู่ที่นั้น เป็นความเพียรที่ติดตัวของเราไป

ก็คือจิตกำหนดพิจารณาในสังขารธรรมอยู่สม่ำเสมอ ทั้งกลางวันและกลางคืนไม่มีการลดละ แม้จะประกอบกิจการงานก็มีการกำหนด มีการพิจารณาอยู่อย่างนั้น ไม่ได้ละการกำหนดการพิจารณา

ความเพียรภายนอกก็คือการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การสำรวมอินทรีย์ แต่ความเพียรภายใน ก็คือการกำหนดการพิจารณาเป็นไปอยู่อย่างนั้นทุกขณะทุกเวลา ท่านจึงสามารถดำเนินข้อปฏิบัตินี้ให้ถึงซึ่งวิสุทธิคุณได้ แม้บรรดาพระสาวกทั้งหลายและพระโยคาวจรเจ้าทุกท่านทุกองค์ก็ต้องมีความเพียรเช่นเดียวกัน หากว่าผู้ใดที่ปฏิบัติยาก ท่านก็ไม่ท้อถอย คือทุกขาปฏิปทา ทนุทาภิญญา ปฏิบัติทุกข์ยากลำบากนานได้ตัรัสรู้ ท่านก็ไม่ท้อไม่ถอยจะยากจะลำบากก็ตาม อย่างพระจิตตะคุตท่านบำเพ็ญอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่งจนถึงห้าสิบกว่าปี พยายามทำความเพียรสำรวมอินทรีย์ของท่าน จะดูก็ดูแต่เฉพาะไม่ได้ดูโดยทั่วไป แม้แต่เพดานถ้ำที่ท่านอยู่ก็ไม่ได้สำรวจดู มีต้นบุนนาคที่อยู่หน้าถ้ำ ท่านก็ไม่ได้แหงนดู ต้นบุนนาค หากเวลามันออกดอกหล่นลงมา ท่านก็จะรู้ว่าต้นบุนนาคนี้ออกดอกแล้ว เวลามันเป็นผลผลของมันก็หล่นลงมา ท่านก็จะรู้ว่าต้นบุนนาคนี้มีผลแล้ว แม่การไปบิณฑบาตท่านก็สำรวมอินทรีย์ของท่าน คือกำหนดจิตนี้ให้รู้จักแต่ว่าคน ไม่ให้รู้ว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย ท่านจะกำหนดให้ความรู้สึกนี้เพียงว่าเป็นคนเท่านั้น ถึงขนาดนั้นก็ยังนานกว่าจะได้ตัรัสรู้ เพราะรู้ยาก ในเวลาที่ทำความเพียรก็เรียกกว่า อบรมบ่มนิสัยบารมี ให้บุญบารมีนั้นมีกำลังแก่กล้าขึ้น

นี้ว่าถึงการสำรวมอินทรีย์ก็เป็นความเพียรอย่างหนึ่ง ที่พยายามรักษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ไปเกิดความยินดียินร้ายในอารมณ์ที่เป็นรูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ หรือธัมมารมณ์ ไม่ให้ไปยินดียินร้าย ส่วนที่เป็นอิฏฐารมณ์อนิฏฐารมณ์ เมื่อตาเห็นรูปก็สักแต่ว่าเป็นรูป หูได้ยินเสียงก็สักแต่ว่าเสียง จมูกถูกกลิ่นก็สักแต่ว่ากลิ่น ลิ้นรู้รสก็สักแต่ว่ารู้ กายสัมผัสถูกต้องก็สักแต่ว่าสัมผัสถูกต้องเท่านั้น ใจที่มีความคิดก็ให้คิดอยู่เฉย ๆ ไม่ให้ไปตามอารมณ์ต่าง ๆ นั้น เรียกว่าการสำรวมอินทรีย์ก็เป็นความเพียร

อาศัยความเพียรนี้แหละเป็นหลักจึงจะสำรวมอินทรีย์ได้ไม่เป็นผู้ที่ปล่อยใจให้โลเลไปตามอารมณ์ ต้องกำหนดรู้ทันกับอารมณ์ต่าง ๆ นั้น ไม่ให้ไปเกิดเป็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ที่นี้ความเพียรที่แก่กล้าที่ปฏิบัติยากบางท่านบางองค์ก็อาศัยความแก่กล้าสามารถก็มี เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงแสวงหาวิเวก ที่สงบสงัดที่เปลี่ยว เพราะจะได้ฝึกความเพียรให้มีกำลังกล้าขึ้น เรียกว่าความสามารถในตัว ที่นี้เราประกอบความเพียรเราก็จะต้องต่อสู้กับความยากลำบาก ทำให้กล้ามีความสามารถในตัว ไม่เป็นคนท้อแท้อ่อนแอ ไม่เป็นผู้ที่จับจด เดี๋ยวก็ว่าอย่างนั้นดี เดี๋ยวก็ว่าอย่างนี้ดี เลยไม่เอาจริงในข้อปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป พระกรรมฐานที่เป็นสมถกรรมฐานทั้งหมดนั้น ขอแต่ว่าเอาอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหลักก็สามารถได้สมาธิสมาบัติขึ้น ที่นี้การเจริญวิปัสสนาเราจะพิจารณาอย่างใดก็ต้องพิจารณาอย่างนั้น จนให้เกิดความรู้ความสามารถขึ้นมา คือว่าค้นให้ถึง ค้นให้เกิดความรู้ขึ้น เราไม่ต้องไปสงสัย

เมื่อเรารู้อย่างหนึ่งเท่านั้น เราก็จะรู้ไปหมด จุดที่ความรู้ก็ต้องรู้ขึ้นที่ธรรมะอันหนึ่งนั้นเอง จึงว่า เอกายโน อยำ มคฺโค ธรรมะอันเอกก็คือธรรมะอันหนึ่งที่เรากำหนด ถ้าเราไปพิจารณา 2-3 อัน มันก็หลายอย่างเลยไม่ได้รับความรู้แจ่มแจ้ง เพราะไปพะวักพะวนอยู่หลายอย่าง เราจะต้องเอาอย่างเดียวจนให้เกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งก่อน เรื่องอื่นอีกต่อไปก็ไม่ลำบาก คือได้จุดความรู้อันเดียวนั้นก็จะรู้ต่อไป เพราะกิเลสทั้งหลาย ถ้าจะบรรยายออกไปนั้นมีมากแต่ความจริงแล้วกิเลสมันก็มีจุดเดียวเท่านั้นไม่ได้มีหลายจุด แก้ที่จุดเดียวเท่านั้นก็เป็นอันแก้ได้ตาม ๆ กัน เพราะฉะนั้นในปฏิจจสมุปบาทจึงว่า เมื่ออวิชชาดับแล้ว สังขารก็ดับ อันอื่น ๆ ก็ดับตาม ๆ กันไปหมด ตลอดถึง ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมะนัส อุปายาท ก็ดับตาม ๆ กัน ดับอันเดียวเท่านั้นเป็นอันดับหมด เหมือนกันกับไฟฟ้า ถ้าเขาดับที่ต้นตอของไฟฟ้าแล้ว ไฟฟ้าทั้งหมดที่ต่อเนื่องไปจากที่นั้นก็ดับหมด

เพราะฉะนั้นกิเลสมันก็มีจุดอันเดียว คืออวิชชาความไม่รู้ตามความเป็นจริง เมื่อเกิดรู้ตามความเป็นจริงขึ้นมาแล้ว กิเลสทั้งหลายอย่างอื่นที่ต่อเนื่องเกี่ยวเนื่อง

กันเหมือนลูกโซ่นั้นก็ดับไปหมด ไม่ใช่ว่าเราจะไปหาดับกิเลสตัวนี้ดับกิเลสตัวนั้น แยกออกไปมันก็หลายอย่าง เหมือนกับต้นไม้เราโค่นเอารากของมันขึ้นเท่านั้น มันก็ตายไปหมดทั้งต้น กิ่งก้านสาขาของมันก็ตายไปตามกัน อันกิเลสนี้ก็เช่นเดียวกัน มันมีต้นของกิเลส เมื่อมันมีต้นแล้วมันก็แยกเป็นสาขาออกไป สาขาใหญ่แล้วก็แยกเป็นสาขาเล็กต่อไปอีก เพราะฉะนั้นโลภะก็แยกออกไป จนนับไม่ถ้วน โทสะก็แยกออกไป โมหะก็แยกออกไปอีก แตกกิ่งออกไปเป็นมากต่อมาก แล้วเรามาดับต้น คืออวิชชา นั้นเรียกว่าเป็นมูลฐานของกิเลส แล้วก็ดับไปหมด เป็นของง่ายสำหรับท่านปฏิบัติถึงรู้ถึง แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยความเพียรความพยายาม เพราะเรายังไม่รู้เราจึงต้องเพียรพยายาม

เราอย่าไปคิดว่าเพียรพยายามแล้วจะให้มันรู้ขึ้นมาง่าย ๆ เมื่อใดที่เรายังไม่รู้ตามความเป็นจริงแล้ว เราก็ไม่ต้องท้อถอย ถ้าเราไปท้อถอยก่อน ก็ชื่อว่าเราปฏิบัติไม่ถึงที่นั้นเอง จะยังไม่รู้ ยังไม่เห็นยังไม่เข้าใจก็ตามก็ต้องเพียรพยายาม วันหนึ่งเราก็จะได้รับความรู้ความเข้าใจหรือไม่ถึงที่สุดเราก็ได้อุบายปัญญาสำหรับจะให้กำลังความเพียรของเรา มีกำลังรักษาตัวของความเพียรไปได้ แล้วเราก็จะไม่ได้ท้อถอยในข้อปฏิบัติ อันนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติ คือเอาจริงเอาจังไม่ละทิ้ง ไม่เป็นคนปล้นปลอกหลอกหลอนตัวเอง ไม่ลวงตัวเอง จึงจะเป็นคนจริง มีสัจจะคือความจริงในตัวของตน แล้วเราก็สร้างความจริงใส่เจ้าของ อันใดจริงเราก็สร้างจริงอันนั้น อันใดที่จริงเราก็ต้องรับเอาอันนั้น จึงว่าธรรมะในพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติไป ก็คือจะลงสู่หลักของสัจจะ คือความจริง เมื่อมีหลักของความจริงแล้ว การดำเนินข้อปฏิบัติของเราก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติจริง ดีก็ดีจริง ก้าวหน้าก็ก้าวหน้าไปจริง

เพราะฉะนั้นสัจจะก็เป็นสิ่งที่ประกอบกัน ต้องมีความจริงในตัวของเรา เพราะความจริงอันนี้มันใช่ได้ไปตั้งแต่ส่วนหยาบไปจนถึงส่วนที่ละเอียด จึงเป็นธรรมะที่ปฏิบัติได้ทุกขั้นทุกภูมิจะอยู่ในระดับไหนขั้นไหน เราก็ปฏิบัติได้ ที่นี้กายของเราก็ทำจริง วาจาของเราก็พูดจริง ใจของเราก็คิดจริง แล้วจึงจะถึงความรู้จริงเห็นจริง เห็นจริงรู้จริงในสิ่งที่เป็นของจริง จึงมีหลักของความจริงเป็นหลักประกัน ในพระพุทธศาสนาจึงแสดงซึ่งสัจจะกล่าวแต่เรื่องของสัจจะนี้ ผู้ปฏิบัติก็ต้องมีสัจจะ มีความจริงในเจ้าของ เพราะฉะนั้นเราก็ต้องทำให้เราเป็นคนจริง สติก็ให้เป็นสติจริง ปัญญาก็ให้เป็นปัญญาจริงขึ้นมา เพียรพยายามให้ตัวของเราเป็นคนจริง จึงจะได้รู้ของจริงและเห็นของจริง ได้ชื่อสัจธรรมนั้นมาเป็นศิริสมบัติแก่ตัวเอง แล้วเราก็จะไม่เป็นคนที่หลงงมงาย แล้วก็จะไม่เป็นผู้ที่ตื่นข่าว เพราะมีหลักความจริงในสภาพความรู้ของเราอยู่แล้ว

นี้แหละการดำเนินข้อปฏิบัติจึงอาศัยหลักของความเพียรและสิ่งอื่นประกอบกัน เราจะว่าอย่างเดียวก็ไม่ถูก ก็คือส่วนประกอบของธรรมะต้องมี เหมือนกับอวัยวะร่างกายของเรา เราจะเอาไปทำงานมันต้องพร้อมกัน จะเอามือจับโน่นจับนี่มันก็ต้องพร้อมกันกำลังมันก็พร้อม เส้นเอ็นมันก็พร้อม เลือดลมอะไรก็ต้องพร้อม ต้องพร้อมกันไป มันจึงจะสำเร็จขึ้นมาได้ เอาแต่มืออย่างเดียวกำลังไม่พร้อม มันก็จับไม่ได้ หยิบไม่ได้ ยกไม่ได้ เลือดลมไม่พร้อมมันก็ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นในส่วนของร่างกาย มันก็ต้องพร้อมกัน ธรรมะที่เราปฏิบัติจึงเรียกว่าธรรมะสามัคคี ก็ต้องรวมกำลังกันเข้ามาเป็นพลังอันหนึ่งขึ้นมา แล้วข้อปฏิบัตินั้นจึงจะรู้ยิ่งเห็นจริง จึงจะเกิดความรู้ขึ้นมาได้นี้เป็นวิธีหรืออุบายของการปฏิบัติที่พวกเราทั้งหลายจะดำเนินข้อปฏิบัติต่อไป เพราะฉะนั้นก็ขอยุติการแสดงธรรมะไว้เพียงแค่นี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังฆวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๑

เรื่อง อิทธิบาทเป็นหลักในการปฏิบัติ

เนื่องด้วยผู้ปฏิบัติ ในการปฏิบัติ เราจะต้องยึดหลักของการปฏิบัติไว้ให้มั่นคง เพราะการปฏิบัติที่ไม่มั่นคงก็เป็นความลังเลสงสัย แล้วก็เกิดความโลเลไม่แน่นอนในการปฏิบัติ จึงทำให้การปฏิบัตินั้นไม่ได้รับผลเท่าที่ควร คือเราปฏิบัติไปตามยถากรรม แล้วแต่มันจะเป็นไป ทุกสิ่งทุกอย่างถ้าหากเราทำไปตามยถากรรม เราไม่ได้เอาใจใส่อย่างแท้จริง คือหลักที่จะให้สำเร็จเป็นผลเกิดขึ้นไม่มี เพราะฉะนั้นผู้จะปฏิบัติ จึงต้องมีอิทธิบาทสำหรับเป็นธรรมะที่ควบคุมการปฏิบัติ

อิทธิบาทนั้นคือ ฉันทะ ความพอใจ เมื่อเราต้องพอใจในสิ่งที่เราทำ ถ้าหากเราไม่เกิดความพอใจขึ้นมาแล้วก็เรียกว่าเราไม่เอาใจใส่ เกิดความเกียจคร้านขึ้นมา จิตใจก็โลเล แต่ปรารถนาผลหวังผลที่จะพึงได้ การปฏิบัติก็ไม่ได้รับผลจึงต้องมีฉันทะความพอใจ เราต้องพอใจในการปฏิบัติของเรา นี้เป็นหลักอันหนึ่ง

วิริยะ มีความเพียรไม่ท้อถอยไม่ถือว่าเป็นการลำบากยากเลย หน้าที่เราปฏิบัติ เราก็ต้องปฏิบัติไป จะได้รับผลหรือไม่ได้รับผลขึ้นอยู่ที่ความเพียรของเรา เราต้องยึดหลักความเพียรไว้ ต้องเพียรพยายามปฏิบัติไปเลย

ประการที่สาม จิตตะ รู้จักเอาใจใส่จดจ่อฝักใฝ่ในข้อปฏิบัติของเรา คือต้องเอาจิตเอาใจของเรานี้คิดอยู่ จดจ่ออยู่ กำหนดอยู่ในธรรมะที่เราปฏิบัตินั้น นี้เราจะทำสิ่งใดๆ เราก็ต้องมีใจจดจ่อ ถ้าใจของเราไม่จดจ่อแล้วเรื่องการทำก็สักแต่ว่าทำ จะไม่รู้ว่าข้อปฏิบัติของเรานั้นดีหรือชั่วเพราะขาดเอาใจใส่

ฉะนั้นท่านจึงมีวิมังสา คือความใคร่ครวญพิจารณาในสิ่งนั้น เมื่อเราทำสิ่งใดเราก็ต้องมีเหตุผล มีความใคร่ครวญมีพิจารณา วิมังสาก็คือการใคร่ครวญพิจารณา ต้องใช้ปัญญาค้นคิดว่าการกระทำของเรานั้นดีไปหรือเลวลง ดีขึ้นหรือเสมอกันหรือว่าเสื่อมลงเราก็ต้องรู้ด้วยการพิจารณา อันนี้เป็นหลักประกอบในการปฏิบัติ ท่านจึงเรียกว่าอิทธิบาท ธรรมเครื่องให้สำเร็จความปรารถนาได้

การปฏิบัติเราจะคิดเอาง่ายๆ แล้วไม่อยากอุตส่าห์พยายาม แต่เราต้องการได้ มันเป็นลักษณะของคนเกียจคร้าน คนเกียจคร้าน แต่ว่าอยากได้ อยากได้ดี เราก็ต้องมีความเพียรปฏิบัติให้ดี อยากดียิ่งขึ้นไปต้องมีความเพียร เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติทั้งหลายจึงต้องมีหลักธรรมะประกอบกันหลายอย่าง ข้อปฏิบัติของเราจึงจะดำเนินไปด้วยดี เรียกว่าปฏิบัติดี เป็นสุปฏิปันโน เพราะการปฏิบัติของเราสม่ำเสมอไม่ขาด ไม่เป็นวรรคเป็นตอน ผู้ปฏิบัติในการภาวนาจึงให้มีสติ มีสัมปชัญญะควบคุมจิตใจของเรา ให้มีความระลึกอยู่ในพระกรรมฐาน

ถ้าเราไม่มีสติสัมปชัญญะแล้ว จิตใจนี้ก็จะเป็นจิตใจที่โลเล คิดโน้นคิดนี่สายแส่ไปมาไม่มีทางที่สิ้นสุด เป็นคนเหม่อเมินไปต่างๆ แล้วก็มีการเฉย ที่เรียกว่าเฉยเมย ไม่ค่อยคันไม่ค่อยคิด สิ่งใดก็เฉื่อยชาไป การปฏิบัติ เลยไม่เป็นไปในทางที่ดีที่ชอบ การปฏิบัติเราจะต้องรีบเร่ง ต้องขยันหมั่นเพียรมีความกล้าหาญ มีความอาจหาญในจิตในใจของเรา จิตใจของเราจะต้องรีบเร่งคิดว่ากาลเวลาล่วงไปๆ เมื่อล่วงไปแล้วก็เป็นเวลาที่ต้องเสียไปจะเอา

กลับคืนมาไม่ได้ เราอย่าไปปล่อยให้กาลเวลานั้นล่วงเลยไปเสียเปล่า ต้องให้ความดีความชอบของเราเกิดขึ้นทุกขณะทุกเวลา

เพราะความดีที่เราจะต้องปฏิบัติเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ที่จิตของเรา ถ้าจิตของเรามีความมั่นคงอยู่แล้ว สติของเราก็จะไม่พลั้งเผลอลืมหลง ความรู้สึกตัวของเราก็จะรู้สึก หากว่าจิตใจเฉื่อยชาเรียกว่าไม่ได้เอาใจใส่ ความรู้สึกตัวไม่มี สติสัมปชัญญะความรู้ตัวก็ขาดไป เลยเป็นคนที่ปฏิบัติลืมตัว ไม่มองเห็นตัวเอง จึงสักแต่ว่าทำในสิ่งนั้น ความรู้ตัวไม่มี ฉะนั้นสัมปชัญญะจึงบ่งบอกถึงความดีความชอบ ถ้าเราทำสิ่งใดเรารู้สึกตัวของเราอยู่เสมอ การดำเนินข้อปฏิบัติของเราจะไปได้ด้วยดี ความไม่รู้ตัวอันนี้ก็คือการขาดสติมาแล้ว เมื่อขาดสติความรู้ตัวก็ไม่มี ทำสิ่งใดก็เฉื่อยชาเฉยเมยไป ไม่ได้มีความจดจ่ออยู่ในสิ่งนั้น ปล่อยให้กาลเวลาล่วงเลยไป ๆ กาลเวลาก็เลยฆ่าความดีของเรา ทำให้ความดีของเราพินาศฉิบหายไปตามกาลเวลา

เพราะฉะนั้นเราจะต้องตั้งสติสัมปชัญญะไว้ในจิตใจของเรา คันเข้าไปตั้งแต่รูปร่างกายให้เห็นตามสภาพความเป็นจริงที่รูปร่างกายของเรามีสภาพความเป็นจริงอย่างไร ปรากฏการณ์ให้รู้ให้เห็นอยู่ตลอดแต่เราไม่คันไม่คิด ไม่กำหนด ไม่พิจารณา ความแก่ของร่างกายของเราก็ไม่เห็น ความเจ็บป่วยร่างกายของเราก็ไม่เห็น ความตายของร่างกายของเราก็ไม่เห็น ทั้งที่มีอยู่ ปรากฏอยู่ไม่ได้ปกปิด เป็นสิ่งที่เปิดเผยให้รู้ให้เห็นอยู่ แต่เราไม่กำหนดเราไม่พิจารณา เราคิดแต่เรื่องมัวเมา เรื่องลุ่มหลง แต่ในที่สุดเราก็จะได้แต่ความเศร้าโศกเสียใจ เพราะเรามาหลงอยู่ในรูปในกายของเรา

ฉะนั้นผู้พิจารณาจึงมาค้นคว้ามาพิจารณาในรูปในกายของเรานี้ให้เห็น ให้รู้ ให้เข้าใจตามสภาพของความเป็นจริง ที่ท่านเรียกว่ารูป คือสภาพใดที่เป็นไปเพื่อความฉิบหายเรียกว่ารูป คือมันฉิบหายไปทุกวันทุกคืน สิ่งใดที่มีการสลายตัวไม่ได้มั่นคงถาวร แต่ท่านเรียกว่าอนิจจัง เป็นลักษณะที่รูปของเราฉิบหายไป เคลื่อนไป หมดไป ท่านจึงเรียกว่ารูป คำว่ากายก็ได้แก่สภาพความเปื่อยเน่า ร่างกายของเราเปื่อยเน่าทุกวันทุกคืน เรายังไม่รู้ไม่เห็น เพราะขาดการกำหนด ขาดการพิจารณา หนังของเราก็เปื่อยเน่าออกทุกวัน ๆ อยู่ เราก็ไม่รู้ ฉะนั้นลักษณะของความเปื่อยเน่าแห่งร่างกายนั้นเอง ท่านจึงเรียกว่ากาย เราก็ไม่ได้ทำความค้นคิด คิดว่าคำว่ากายก็หมายเอารูปร่างกายของเรา แต่ท่านบอกถึงความเป็นจริง เพราะความเป็นจริงร่างกายอันนี้มีความเปื่อยเน่าอยู่ ท่านจึงเรียกว่ากาย หรือที่เรียกว่า บุคคล ก็ได้แก่ผู้ที่กลืนกินของเน่า เรียกว่าบุคคล เราได้ยินคำนี้ก็ถือว่าเป็นของน่าฟัง

แต่ความจริงแล้วท่านบัญญัติชื่อว่าบุคคล ก็บัญญัติตามเรื่องที่มันเป็นจริง เพราะร่างกายของเรานี้มันกลืนกินของเน่า อย่างอาหารก็เป็นประโยชน์สุดท้ายของมันที่จะต้องเน่า อะไรทุกอย่างที่บริโภคเข้าไปแล้วก็ต้องเกิดเป็นของเน่าขึ้นมาในตัวของมัน ฉะนั้นอาหารท่านจึงเรียกว่าของเน่า คือของที่มันจะเน่าอยู่แล้วแม้เราปล่อยไว้มันก็จะเกิดการเน่าของมันอยู่แล้ว เราบริโภคเข้าไปในท้องมันก็เข้าไปเน่าอยู่ในท้องของเรา นี้ท่านจึงเรียกว่าบุคคล คือผู้ที่กลืนกินของเน่า นี้เราจะต้องกำหนดเราจะต้องพิจารณาให้เห็นในจิตให้รู้ในจิต แล้วเราจึงจะไม่ยินดี ไม่รักใคร่ปรารถนาในรูปอันนี้ เพราะรูปอันนี้เต็มไปด้วยของโสโครกสกปรก ของเปื่อยของเน่า ของที่มันสลายตัวไปทุกวันทุกคืน ประกอบไปด้วยความทุกข์ เราทนอยู่ได้ยาก แต่ละวันแต่ละคืนเราอยู่ได้ก็อยู่ด้วยความทน ก็ต้องทนต่อความทุกข์ ไม่ทุกข์หนึ่งมันก็ทุกข์อีกอย่างหนึ่ง ร้อยแปดพันอย่างที่เป็นความทุกข์ปรากฏในร่างกายของเรา เราจึงควรกำหนด ควรพิจารณาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นจริงแจ้งชัดขึ้นในจิตของเราตามสภาพของความเป็นจริงอันนี้ เพราะความเป็นจริงอันนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้เสกสรรให้เป็น แต่มันเป็นไปเอง เป็นไปตามสภาพ ควรหรือที่เราจะมายึดมาถือว่าเป็นของเรา เป็นของของเรา

สภาพของรูปร่างกายเป็นไปตามกฎธรรมดาของโลกที่มีอยู่ แล้วเราก็ยังไปหลงยึดหลงถือ หลงยินดี หลงพอใจ หลงอยากได้ หลงปรารถนา สิ่งที่เราต้องการปรารถนา หรือโลกทั้งหลายต้องการปรารถนาในรูปอันนี้ ไม่ได้เป็นไปตามความต้องการปรารถนาเลย ที่คิดจะได้ความสุขกลับได้รับความทุกข์ กลับได้รับความ

เศร้าโศกเสียใจ ได้รับแต่ความพิไรรำพัน คับแค้นแน่นใจ ไม่ได้เหมือนเราคิด ไม่ได้เหมือนเราฝัน เราก็ฝันเอาว่ามันจะมีความสุขอย่างนั้นอย่างนี้ แต่แล้วก็เต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งเป็นสิ่งที่จิตใจของเราได้รับความทรมาน

จากสภาพความยึดความถือของจิตใจที่มีความหลงที่มีความเมา เราต้องค้นให้มากพิจารณาให้มากเพื่อเป็นการสั่งสอนจิต เมื่อจิตได้รับการสั่งสอนบ่อย ๆ จิตนี้ก็จะต้องเกิดความรู้ความเข้าใจว่าจิตของเราหยาบ เราก็ต้องค้นให้มากพิจารณาให้มาก ท่านจึงว่า ภาวิโต พหุลีกโต ภาวิโต คือเจริญให้มาก พหุลีกโต กระทำให้มาก ก็ได้แก่การกำหนดพิจารณาค้นคว้าอยู่สม่ำเสมอทุกเวลาทุกขณะ เราเอาจิตของเราจดจ่อค้นคว้าอยู่อย่างนั้น การกำหนดการค้นคว้ามันเป็นลักษณะว่า เป็นการสั่งสอนของเราสอนจิตสอนใจของเรานั้นเอง แล้วจิตใจนี้ก็ค่อย ๆ เกิดความรู้ความเข้าใจขึ้น ทีละนิดทีละหน่อยแล้วก็เชื่อตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ มันเป็นจริงตามที่พระองค์สอน เพราะพระพุทธเจ้าท่านสอนด้วยความจริง เอาของจริงมาเทศนาสั่งสอน ทีนี้เราก็รับเอาธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นเองมาสั่งสอนจิตใจของเราอีกทีหนึ่ง

ตัวของเราเป็นคนสอนตัวของเรา ตัวของเราเป็นคนฝึกตัวของเรา ตัวของเรารักษาคุ้มครองตัวของเราเอง แล้วเราจึงจะเป็นผู้ดีขึ้น เราอย่าไปคิดว่าคนอื่นจะมาคุ้มครอง คนอื่นก็สักแต่ว่าแนะนำสั่งสอนบอกกล่าว เราจะดีขึ้นไปได้ต้องเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำจะต้องพิจารณา เราต้องค้นต้องคิด ต้องปฏิบัติมิใช่ว่าเราฟังแล้วเราจะดี ฟังแล้วถ้าเราไม่ปฏิบัติให้ดี เราก็ดีขึ้นไม่ได้ จะฟังจนตลอดชีวิตก็ไม่ได้ผล เพราะเราไม่ได้ดำเนินปฏิบัติ เราไม่ค้นไม่คิดเราก็ไม่รู้ เราก็ไม่เข้าใจ เป็นคนที่เข้าใจยาก เพราะคนที่ไม่ค้นไม่คิด ถ้าคนที่เคยค้นเคยคิดเรียกว่า เป็นนักค้นนักคิดก็ย่อมเข้าใจได้ง่าย ฉะนั้นเราต้องพยายามค้นคิดพิจารณาในรูปร่างกายนี้เป็นสำคัญ เพราะเราหลงก็หลงไปจากร่างกายนี้ เราทำดีทำชั่วก็ไปจากรูปร่างกายของเรา

ฉะนั้นเราต้องมาค้นมาพิจารณาตรวจอยู่ ค้นอยู่แต่ละวันแต่ละคืน อย่าเอาความฟุ้งซ่านเข้ามาเป็นอารมณ์ของจิต ต้องเอาธรรมะปฏิบัติ มาเป็นอารมณ์ของจิต แล้วเราก็ได้ค้นได้คิดว่าขณะนี้เราทำอะไรอยู่ เวลานี้เราทำอะไรอยู่ เราได้ปฏิบัติธรรมะหรือไม่ เราได้เจริญพระกรรมฐานหรือไม่ นี้เราต้องค้นต้องคิด ต้องเป็นคนที่ขยัน ขยันค้นขยันคิดขยันปฏิบัติ เราต้องกำจัดความเกียจคร้านที่มีอยู่ในจิตของเราให้ออกไป เพราะความเกียจคร้านนี้มันจะอ้างกาลอ้างเวลา เดี๋ยวก็ว่าเช้านัก สายนัก บ่ายนักหรือว่าเย็นแล้วค่ำแล้ว ดึกแล้ว สว่างแล้ว ก็เลยไม่มีเวลาประกอบความพากความเพียรอ้างกาลอ้างเวลาอยู่อย่างนั้น แก้ตัวไปอยู่เสมอ นิสัยของผู้มีความเกียจคร้านต้องมีความแก้ตัว มีเรื่องที่จะต้องแก้ตัวอยู่เสมอ จึงได้อ้างกาลอ้างเวลา

แม้บุคคลที่ทำการทำงานก็เหมือนกันมักจะอ้างโน่นอ้างนี่ผัดเพี้ยนอยู่เสมอ การงานก็เลยไม่ได้ทำ นี่เป็นลักษณะของความเกียจคร้าน ไม่ว่าการงานภายนอก ไม่ว่าการงานภายใน ถ้าหากมีความเกียจคร้านแล้วมันจะต้องแก้ตัวของมันเรื่อยไป เลยไม่จบสักที มีการแก้ตัวไปเรื่อย ๆ นี่ก็คือลักษณะของการเกียจคร้าน เราต้องรู้เรื่องของมันเพราะความเกียจคร้านมันเป็นของไม่ดี เมื่อเป็นของไม่ดี เราต้องรู้ต้องเข้าใจเรื่องของมันเพื่อจะได้กำจัดให้มันออกไป ให้ยังเหลืออยู่แต่ความหมั่นความขยัน ถ้าเราไปทำตามความเกียจคร้าน ก็อ้างกาลเวลาอยู่อย่างนั้น ไม่มีเวลาจะเดินจงกรม ไม่มีเวลานั่งสมาธิ ไม่มีเวลาจะพิจารณาพระกรรมฐาน ไม่มีเวลาเจริญพระกรรมฐานก็ไม่มีเวลา เลยเป็นคนไม่มีเวลาอยู่ทั้งทำให้เราปล่อยเวลาทิ้งไปทำให้ล่วงเลยไปเสียเปล่า แต่เราไม่ได้คิดไม่ได้พิจารณา นี่แหละจึงว่าการทำความดีเราต้องเป็นผู้ไม่อ้างกาลเวลา ไม่เอาความเกียจคร้านมาเป็นนายเหนือเราอย่าให้มันเป็นนายอยู่เหนือจิตของเรา แม้การงานภายนอกก็เหมือนกันเราก็อย่าให้มันเป็นนายเรา เราต้องเอาความหมั่นความขยันเพื่อจิตของเราจะได้ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติ

ฉะนั้นเมื่อเรามีความขยันหมั่นเพียรในข้อปฏิบัติแล้วเราก็จะได้ดื่มรสของพระธรรม ธรรมะก็จะได้ซาบซึ้งในจิตในใจของเรา เราก็จะได้ไม่เบื่อข้อปฏิบัติ ไม่เบื่อธรรมะ ไม่เบื่อดี ถ้าเป็นคนเกียจคร้านแล้วก็เป็นคนเบื่อดี การทำความดีจึงเกิดเบื่อหน่าย ไม่อยากดี ไม่อยากทำ เพราะฉะนั้นจะอยู่ในโลกนี้ก็เป็นผู้ที่ไม่เจริญ จะอยู่ในธรรมะก็ไม่เจริญในธรรมะ เพราะความเกียจคร้าน จึงต้องเป็นคนหมั่นขยัน เมื่อหมั่นขยันแล้วจะประกอบการอาชีพก็ย่อมเจริญ จะทำการทำงานใดก็เจริญในงานนั้น จะปฏิบัติก็เจริญในข้อปฏิบัติได้ บวชก็เจริญในการบวช เป็นฆราวาสก็เจริญในฆราวาส เพราะอาศัยความหมั่นความขยันนี้ นี่แหละเป็นข้อปฏิบัติที่เราต้องยึดต้องถือ เพราะฉะนั้นในการอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระกาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 14 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2522

เรื่อง การปฏิบัติเพื่อความดี

ที่เราปฏิบัติตามธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เพื่อความดีความชอบอันจะเกิดขึ้นแก่ตนของตน เนื่องจากจิตใจของเราได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร มีตัณหาเป็นแดนเกิด เมื่อจิตนี้ยังมีตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ภพชาติที่จะต้องเกิดนั้นต้องมี ที่เราต้องเวียนว่ายตาย เกิด ก็เนื่องจากกิเลสยังฝังอยู่ในจิตใจ จิตใจของเรายังไม่เป็นเนื้อเป็นตัวของตัวเอง คือยังระคนอยู่ด้วยกิเลส จึงว่าจิตเศร้าหมอง คือจิตไม่สะอาดไม่ผ่องใส ไม่บริสุทธิ์ ไม่เป็นเนื้อเป็นตัวของจิตโดยแท้ จิตนี้จึงอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ทั้งที่เราถูกกิเลสบังคับจิตใจ จิตนี้จะคอยรับใช้ต่อกิเลสทุกวิถีทาง เราก็ไม่ถือว่าเราเป็นทาส เป็นข้ารับใช้ของกิเลส เพราะความหลงความไม่รู้สึกตัว ยังสำคัญว่าเป็นของตัวอยู่ ความคิดความเห็นทุกอย่างยังถือว่าเป็นของตัว เป็นความคิดของเราที่กลั่นกรองออกมา แท้ที่จริงแล้วก็คือถูกกิเลสมันควบคุมอยู่ จะสำเร็จออกมาเป็นความคิดความเห็น กิเลสนี้มันจะต้องแปรสภาพของความคิดความเห็นนั้นแล้วจึงได้ออกมาเป็นความคิดความเห็นในรูปของกิเลส

ทุกอย่างเมื่อเราเป็นเช่นนี้ เราจะต้องใช้ปัญญาทบทวนตรวจค้นจิตใจของเราให้เกิดความรู้สึกสำนึกขึ้นมา เพื่อจะได้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือไม่เผลอตัว ไม่ลืมตัว ไม่สะสมความชั่วเพื่อตัวของตนไว้ จะได้หาทางกำจัดหาทางชำระกิเลสนี้ออกจากจิตของเรา คือเราต้องรู้ก่อน รู้สึกตัวของเราก่อนแล้วเราจึงจะได้พยายาม เราจะต้องมีปัญญามองเห็นว่ากิเลสนี้เป็นข้าศึก เป็นศัตรูเป็นภัย ที่จะทำลายจิตใจของเรา คือทำลายความสุขของเราไม่ให้เราได้รับความสุข จิตนี้ถูกกิเลสข่มไว้อยู่เสมอ ไม่ให้การกระทำความดีของเราเป็นไปด้วยความสะดวก จึงมีการขัดข้องต่างๆ นานา ที่มันจะต้องหาอุปสรรคสิ่งที่ขัดข้องมาขวางไว้ทุกกรณี แม้เราจะบำเพ็ญความดีในฐานะใดๆ ก็ตาม กิเลสนี้มันจะต้องเข้าขัดขวาง คือเป็นบ่อนทำลายอยู่ทุกอย่างทุกประการ

อย่างเราบวชเข้ามา กิเลสมันก็จะต้องคอยหาช่องหาโอกาสที่จะบ่อนทำลายความดีความชอบของเราที่มีอยู่ คือเมื่อเราบวชมา เราก็มีสรณะ นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต้องปฏิบัติตนของตนนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึงจะสำเร็จในการบรรพชาอุปสมบท นี้ก็เป็นเป้าหมายของกิเลสที่มันจะต้องพยายามทำลายความนับถือ ความเลื่อมใส ความเชื่อที่มีอยู่ในจิตของเราให้อ่อนกำลังหรือให้หมดไป ให้ศรัทธาประสาทะของเรานี้เสื่อมลง ฉะนั้นเมื่อเราบวชมาแล้ว เราจะต้องคิดถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรมเจ้า คุณของพระสงฆเจ้าไว้ ต้องระลึกอยู่เสมอ มีความคารวะอยู่ในจิตใจของเรา อย่าปล่อยช่องโหว่ไว้ให้กิเลสเข้ามาทำลาย ถ้าเราไม่ปฏิบัติรักษาให้ดีแล้ว กิเลสนี้มันจะต้องเข้ามายุแหย่หรือเข้ามาทำลายศรัทธาประสาทะของเรา แล้วแต่โอกาสที่มันจะทำได้ มันจะต้องพยายาม อาจที่มันจะใช้ความคิดความเห็นนี้

แทรกซึมเข้ามาทีละนิดทีละหน่อย ทำให้เรานี้เมินเฉยต่อการระลึกต่อความคารวะ เรียกว่ามันค่อยแทรกซึมเข้ามาทีละนิดทีละหน่อย มันมิใช่จะจู่โจมเข้ามา นั้นจะเป็นบางครั้ง เราจึงพยายามระลึกอยู่ในจิตใจของเรา

ฉะนั้นในสมัยทุกวันนี้ การถึงไตรสรณคมณ์แล้ว ถ้าเป็นฆราวาสก็ต้องอาศัยวัด อาศัยพระสำหรับเป็นสื่อนำจิตใจให้ได้มีความเชื่อความเลื่อมใส มั่นคงหนักแน่น ถ้าเป็นผู้ที่บวชแล้ว เราก็มีข้อวัตรปฏิบัติ ที่จะต้องยึดหลักสำหรับปฏิบัติไว้ แต่ละวันก็มีการไหว้พระสวดมนต์ เจริญเมตตาภาวนาของเราเป็นประจำ ถ้ามีพระพุทธรูปเราก็ถือว่าเป็นสื่อสำหรับนำความเลื่อมใสของเราให้มีความมั่นคงไว้ จึงได้มีวัตรปฏิบัติที่จะต้องเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปก็จะต้องปฏิบัติรักษา ทำความสะอาด ทำความเรียบร้อย ดูความเหมาะสมทุกสิ่งทุกอย่างที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปนั้น มีการสักการะบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน ขยันหมั่นเพียรรักษา ปฏิบัติเพื่อเป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า เราก็จะต้องได้ตั้งใจเอาใจใส่เป็นกรณีพิเศษ

เพราะว่าอาศัยพระพุทธรูปเป็นสื่อนำจิตใจของเราให้ระลึก ได้พบบ่อย ๆ เราก็จะได้ระลึกบ่อย ๆ เรามีวัตรปฏิบัติ จิตใจของเราก็มีความระลึก มีความเอาใจใส่ อันนี้เป็นสื่อสำหรับนำจิตนำใจ เมื่อมีพระพุทธรูปเราไม่เอาใจใส่สักแต่ว่ามี คิดอยากกราบก็กราบ คิดอยากไหว้ก็ไหว้ คิดจะทำการสักการะบูชาก็ทำ แล้วแต่เวลาขยันหรือเวลาขี้เกียจ ก็ขาดความเอาใจใส่ ทั้งนี้เนื่องจากความเมินเฉยในจิตใจนั้นมันมีแล้ว ไม่ได้คิดว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่เราจะต้องปฏิบัติ คือมันขาดความเลื่อมใส ความยินดี ความพอใจ เมื่อขาดอันนี้แล้วภายนอกก็ขาดตาม จึงไม่ได้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ ที่บรรพบุรุษท่านได้สร้างพระเจดีย์ พระพุทธรูปไว้ ก็เพื่อให้ผู้ถึงสรณะทั้งหลายนั้นได้มีวัตรปฏิบัติเพื่อเป็นการรักษาพระไตรสรณคมณ์ของตนให้มั่นคง ไม่ให้เสื่อม ไม่ให้อ่อนกำลังลงไป

อันนี้เป็นหลักอันหนึ่ง หากว่าเราขยันหมั่นเพียรในการทำอย่างนี้ ความระลึกของเราก็จะมีสม่ำเสมอ ช่องโอกาสที่กิเลสมันจะแทรกซึมเข้ามาทำลายก็ยาก เพราะได้รักษาเข้มงวดกวดขันไม่ให้มีช่องทาง หากว่าเราเป็นคนเมินเฉยถือว่าไม่ใช่ธุระของเรา อันนี้เป็นช่องโหว่ที่จะให้กิเลสแทรกซึมเข้ามา มาตั้งฐานตั้งหลักสำหรับเป็นบ่อนทำลายจิตใจ ในที่สุดจิตอันนี้ก็เมินเฉย จิตนี้ก็เกิดความประมาท ก็เป็นทางที่เสื่อมเสียพระไตรสรณคมณ์ที่เรานับถืออยู่

ประการที่สอง เมื่อเราบวชมาแล้ว มีศีลสำหรับเป็นเครื่องรักษาป้องกันความชั่วซึ่งเป็นวิถีกกมโทษ โทษอันนี้สามารถที่จะไปสู่อบายภูมิได้ คือเป็นโทษส่วนหยาบ คือการล่วงเกิน การทำให้ศีลของเราขาด ให้ศีลของเราทะลุ ให้ศีลของเราเศร้าหมอง ให้ศีลของเราด่างพร้อย นี้คือว่าทางที่จะให้เกิดโทษ เป็นโทษที่สามารถจะนำไปสู่อบายภูมิ เราต้องศึกษาเรื่องศีล ถ้าศีลไม่ดีเราก็เกิดความเดือดร้อน ศีลจึงเป็นเครื่องป้องกัน วิปฏิสาร คือความเดือดร้อนไม่ให้เกิดขึ้น เราต้องศึกษาแล้วตั้งใจปฏิบัติให้ถูกต้อง คือ ศีลแต่ละข้อ พระวินัยแต่ละสิกขาบท เราต้องทำความเข้าใจ ในการปฏิบัติของเราจึงจะถูกต้อง คือบางอย่างเป็นอาบัติเพราะโดยเจตนา บางอย่างโดยที่ไม่เจตนา ที่ท่านว่า สจิตตกะ อจิตตกะ สจิตตกะ มีเจตนา อจิตตกะ ไม่มีเจตนา และบางข้อบางสิกขาบท ทำเองก็ต้อง ใช้ให้คนอื่นทำก็ต้อง บางสิกขาบท ทำเองจึงต้อง ใช้ให้คนอื่นทำไม่ต้อง จึงเรียกกันว่า สาณัตติกะ อนาณัตติกะ

นี้เราต้องทำความเข้าใจในเรื่องอย่างนี้อีก คือท่านก็แสดงไว้โดยความวินิจฉัย ศีลแต่ละข้อ แต่ละสิกขาบท อย่างข้อปาณา คือการฆ่าสัตว์นี้จะต้องพร้อมด้วยองค์ คือพร้อมด้วยลักษณะ โดยที่ว่ามีเจตนา มีความเจาะจงแล้วก็พยายามสัตว์ตายด้วยความพยายามของเรานั้น นี้เป็นอันว่าศีลขาด หรือต้องอาบัติ ศีลข้อนี้เกิดมาจากความจงใจ ความมีเจตนา ถ้าพลั้งเผลอโดยไม่เจตนา ท่านก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ อย่างเราเดินไปไปเหยียบโดยบังเอิญ เราไม่รู้ เราไม่เห็น อันนี้ท่านก็ไม่ได้ปรับอาบัติ คือไม่ได้เป็นโทษ แต่ว่าที่เราทำเองก็ผิด ใช้ให้คนอื่นทำก็ผิด อย่างสมมติว่า เราไม่ได้ไปฆ่า แต่ใช้ให้คนอื่นไปฆ่า หรือเขียนหนังสือบอกสั่งการอย่างใดอย่างหนึ่ง คนอื่นไปทำสำเร็จ ศีลของเรา

ก็ต้องขาด และเกี่ยวด้วยสถานที่ เกี่ยวด้วยวัตถุ คือสัตว์ที่เราบ่งบอก ถ้าเราบอกให้ไปฆ่าสัตว์ตัวนั้นแต่เขาไปฆ่าตัวอื่น เราก็ไม่ผิด แต่ถ้าเราไม่จำกัด อันนี้เมื่อเขาไปทำเราก็ต้องมีความผิด ถ้าเกี่ยวด้วยสถานที่บอกว่าให้ไปฆ่าในสถานที่นั้น ถ้าเขาไปฆ่าในสถานที่อื่น เราก็ไม่ผิด ถ้ากำหนดเวลา แต่เขาไม่ฆ่าเวลานั้น แต่เขาไปฆ่าก่อนหรือล่วงเวลาที่กำหนดแล้ว อันนี้เราก็ไม่ผิดอีก แล้วแต่การสั่ง นี้เรียกว่าสั่งให้คนอื่นทำ

เพราะฉะนั้นเราก็ต้องให้เข้าใจ บางคนอาจจะว่าเราไม่ได้ทำ แต่บอกให้คนอื่นทำเราไม่มีความผิด ก็ใช้ไม่ได้ หรือเราจะใช้เล่ห์เหลี่ยม เรียกว่าวางนโยบายให้คนอื่นฆ่าสำเร็จ ด้วยนโยบายของเราก็ตาม ก็ยังไม่พ้นโทษหรือจะฆ่าด้วยฤทธิ์ก็ไม่พ้นโทษนี้อีก คือบางคนมีฤทธิ์ อาจจะใช้ฤทธิ์ทำลายชีวิตของคนของสัตว์อื่นได้ นี้เราก็ต้องเข้าใจ อย่างอทินนาทาน ลักของเขา อันนี้ก็เหมือนกัน แต่ท่านอธิบายกว้างขวางมาก พระวินัยทุกข้อก็จะมาเอาหลักวินิจฉัยจากอทินนาทานนี้ เพราะท่านอธิบายกว้าง วิธีการลัก วิธีทำการโจรกรรม แยกเป็นประเภทหลายอย่าง ในพระวินัยเรียกว่า อวหาร บางแห่งก็แสดงมี 12 เรื่อง บางแห่งก็มี 9 เรื่อง ว่าถึงเรื่องลักขโมย สรุปแล้วก็คือ ของนั้นเป็นสิ่งที่คนอื่นถือกรรมสิทธิ์ เรียกว่าเป็นของคนอื่น ทีนี้ทรัพย์ยังแบ่งออกเป็น สังหาริมทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ สังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ อสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ อสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ อย่างที่ดินเคลื่อนที่ไม่ได้ ต้นไม้ที่ปลูกแล้วก็เคลื่อนที่ไม่ได้ การลักจึงมีลักษณะแยกเป็นหลายอย่าง อย่างลักวัวลักควายเขาก็ว่าลักต้อน คือมันจะต้องไล่ไปต้อนไป บางอย่างก็ใช้แบก บางอย่างก็ใช้หูน บางอย่างก็ใช้หิ้วใช้หามหลายอย่าง หรือเห็นของเขาแล้วเรากดลงไปในทรายหรือในตมไว้ เพื่อว่าให้เขามาหาไม่พบภายหลังเราจึงมาเอา อย่างนี้ก็อยู่ในลักษณะลักเหมือนกัน มิใช่เราจะไปถือว่า หยิบฉวยย่องเบาแย่งชิงเท่านั้น ก็อยู่ในลักษณะการลักทรัพย์เหมือนกัน สรุปแล้วก็คือทำเอง เป็นการล่วงศีลโดยเจตนา เว้นไว้แต่เราถือว่าของนั้นเขาสละสิทธิ์แล้ว ไม่มีใครหวงแหน เราก็เอาโดยบังสุกุลสัญญาคิดว่าของเขาทอดทิ้ง เขาไม่มีอาลัยอย่างนั้นไม่มีความผิด เรารู้อยู่แล้วว่าเป็นของเขา เขามีกรรมสิทธิ์อยู่ แล้วเราเอานี้เรียกว่าลักโดยตรง ทีนี้เราไม่ลักเอง สั่งให้คนอื่นไปลักแทน ก็เป็นความผิดอย่างเดียวกัน เมื่อเขาทำสำเร็จแล้วก็เป็นความผิด แล้วก็แยกออกเป็นสิ่งของที่บอกให้ลัก เราบอกให้ลักอย่างหนึ่ง มันไปลักอีกอย่างหนึ่งเราก็ไม่ผิด บอกให้ลักของคนหนึ่ง มันไปลักของอีกคนหนึ่งหรือบอกให้ไปเอาอยู่ในสถานที่นั้น มันไปเอาอยู่สถานที่อื่น บอกให้ไปเอาเวลานั้น มันไปเอาเวลาอื่นอย่างนี้เรียกว่าผิดสั่ง ผู้สั่งไม่มีความผิด จะมีความผิดแต่ผู้รับสั่ง เพราะผู้นั้นไปทำ แต่ว่ามันทำไม่ถูกต้องตามสั่ง อย่างนี้เราต้องศึกษาให้เข้าใจ

ฉะนั้นเราต้องรู้จักอาบัติ ว่าอันนี้เป็นอาบัติหนัก อันนี้เป็นอาบัติเบา รู้จักว่าสิ่งนี้เป็น ครุกาบัติ คืออาบัติหนัก ครุกาบัติจึงแยกออกเป็น 2 อย่าง ครุกาบัติที่แก้ไขไม่ได้ก็มี ที่แก้ไขได้ก็มี ถ้าเป็นปราชิกสี่ก็แก้ไขไม่ได้ เรียกว่า อเตกิจฉา แก้ไขไม่ได้ ส่วนสังฆาทิเสส เป็นครุกาบัติ แต่ว่าแก้ไขได้ เรียกว่า สเตกิจฉา แต่รวมเรียกว่า ครุกาบัติ ลหุกาบัติเป็นถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ทุกกฏ ทุพภาษิต นี้จะพ้นได้ด้วยเทศนา คือการแสดงอาบัติ เรียกว่าเทศนาบัติ คือต้องแจ้งต้องบอกรับผิดที่เราได้ทำไปแล้ว แจ้งบอกเปิดเผยออกให้คนอื่นได้รู้ว่าเราผิด ถ้าเราไปปกปิดไว้ก็ยิ่งเสียหาย อย่างที่เรียกว่า "ยิ่งเปิดก็ยิ่งปิด ยิ่งมิด ยิ่งปิดก็ยิ่งรั่ว" คือถ้าเปิดมันก็มิดชิด ถ้าปิดแล้วมันก็รั่ว เพราะการทำความชั่วนั้นเราจะถือว่าไม่มีใครรู้ไม่ได้ ก็ตัวของเราก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ทำไมจะไม่มีคนรู้ ก็เราเป็นคนทำ เราก็เป็นคน คือเรานี้ต้องรู้ นี้รู้แล้วคนหนึ่ง คนที่สองผีสางเทวบุตรเทวดาเขาก็รู้ นี้เรียกว่าคนที่สองรู้เข้าแล้ว แล้วเราจะปิดได้อย่างไร คนด้วยกันคนอื่นยังไม่รู้ก็จริง แต่ว่านานๆ ไปก็ความร้อนของเรามันมีอยู่ เราก็ต้องทุรนทุรายอยู่ดี เพราะเราทำผิดทำชั่วแล้ว เราก็ต้องร้อน ต้องเดือดร้อนอยู่ในจิตในใจของเราอยู่ตลอดกาล ความร้อนนี้มันจะต้องทุรนทุรายมันก็ต้องมีการเปิดช่องอยู่ดี

คนที่รักษาศีลไม่รักษาให้ปกติเรียบร้อย เรียกว่า

คนเน่าใน เสียข้างใน ดีนอกเสียใน เหมือนกับลูกมะเดื่อ ข้างในมีแต่แมลงหวี่เต็มไปหมด แต่ข้างนอกดูมันสดใส ท่านจึงว่า ข้างนอกสดใสข้างในเป็นโพรง คนเรามันก็เสียอย่างนี้ ถึงจะสวยสดงดงาม หากว่าศีลเราไม่มี ศีลของเราไม่ดี ก็หมดความสวยงามเท่านั้น แล้วก็ขาดความเชื่อถือของคนอื่น เขาจะนับถือเราเท่าไร ถ้าเกิดความไม่ซื่อสัตย์ เสียศีล ของเราอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ใครเขาก็ไม่ให้อภัย ใครรู้ก็เรียกว่าเบื่อ ก็เลยเป็นคนเหม็น จึงว่าเน่าใน มันก็เกิดความเหม็นขึ้นในตัวเอง เพราะความชั่วมีอยู่ในจิต

ก็อย่างพระฤษีในสมัยครั้งก่อน ตระกูลเขาก็นับถือ เขาไว้เนื้อเชื่อใจ ในคราวที่บ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายมาก เขาก็เลยนำทรัพย์ไปฝากไว้กับท่าน เอาไปฝังไว้ในบริเวณที่ท่านอยู่ ฤษีนี้ก็คิดไม่ซื่อสัตย์ขึ้นมา ก็เลยย้ายที่ฝังทรัพย์ของเขานั้นเคลื่อนไปไว้ที่อื่น แล้วก็กลบไว้ให้ดีตามเดิม เพราะเขาไว้ใจเขาก็ไม่ได้เอาใจใส่ไปดูแลบ่อย ๆ ทีนี้เมื่อออกพรรษาแล้วก็จะไป ก็เข้าไปลาเขาด้วยดี เขาก็ได้รับทราบ เมื่อขากลับออกมา เดินไปได้ไม่ไกลเท่าใดพอประมาณแล้วก็กลับมา เอาหญ้าคาที่ติดชฎาเข้าไปด้วย เขาก็เลยถามว่า ท่านลืมอะไร ท่านก็บอกว่าอาตมาก่มลอดขายคาออกไป เมื่อเดินไปจุบตูชฎามีหญ้าคาติดอยู่ที่ชฎา ก็เลยเอากลับคืนมาให้ นี่เป็นการแสดงว่ามีความซื่อสัตย์ ขณะนั้นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นเพื่อนกันกับเจ้าของบ้านก็ได้นั่งอยู่ที่นั้นด้วย พอพระฤษีกลับออกไปแล้ว พระโพธิสัตว์จึงว่าท่านมีอะไรไปฝากพระฤษีไว้หรือไม่ เพื่อนไว้ใจกันก็เลยบอกว่ามี ถามว่าอะไร คนนั้นก็เล่าเรื่องให้ฟัง แล้วพระโพธิสัตว์ก็ว่าพระฤษีนั้นได้ย้ายที่ฝังทรัพย์ของท่านไปไว้ที่อื่นเสียแล้ว ท่านคิดโกงแล้ว เจ้าของบ้านก็ไม่เชื่อ เพราะท่านเป็นผู้มีศีลธรรม พระโพธิสัตว์รับรองว่าเป็นความจริง ถึงจะมีศีลธรรมก็เป็นคนยังไม่หมดกิเลส ท่านอย่าไปไว้ใจ ถ้าไม่เชื่อก็ไปขุดดูที่ฝังไว้ ก็ยังเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง จึงออกไปขุดดูที่ฝังไว้ ก็ไม่มีจริง ๆ ทาก เงียบเลยดินเอาไปกินเรียบ ทีนี้พระฤษีที่เขาเคยนับถือกราบไหว้เขาก็ไม่กราบไหว้อีก เข้าไปหาพระฤษีในเล้นงานด้วยความโกรธ มีการข้อมพระฤษีอย่างแรง ในที่สุดพระฤษีก็ยอมบอก เข้าไม่บอกเขาจะต้องเอาตายแน่ เพราะทรัพย์ที่ฝังไว้แล้วมันจะหนีไปไหนอย่างไร มันไม่มีแข้งมีขาเดินไป

นี้แหละเรียกว่า ยิ่งปิดยิ่งรั่ว . มันรั่วออกอย่างนั้น เพราะความร้อน ร้อนแล้วจะทำให้เขาไว้เนื้อเชื่อใจตายใจว่าท่านซื่อสัตย์เท่าไร แม้แต่หญ้าคาที่ท่านลอดชายคาไป มันติดไปท่านก็ยังเอากลับคืนมาให้ นี้เป็นการแสดงความซื่อสัตย์อันมีพิรุธ เพราะหญ้าคาที่ว่ามันขาดติดชฎาไปนั้น มันไม่เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องเอากลับมา เรียกว่าซื่อสัตย์จนเกินไปนี้แหละมันก็เลยรั่ว เพราะสิ่งใดที่มันเกินความพอดีไปแล้วมันก็ใช้ไม่ได้ เพราะความร้อนที่มีอยู่ในจิตนั้นเองเผาอยู่เสมอ ทำแบบไหนเขาจึงจะไม่รู้เรา มันก็ต้องคิดอยู่ คิดแล้วคิดอีก กลัวเขาจะรู้ต้องแสดงความซื่อสัตย์ออกมา เรื่องที่มันดีเกินไปก็เรียกว่าเป็นข้อพิรุธ เมินเฉยเกินไปก็เป็นความพิรุธของคนนั้น เพราะคนที่เคยดีต่อกันแล้วถ้าหากว่าแสดงความเมินเฉยก็เรียกว่ามันมีอะไรแล้ว มีเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่ในจิตของคนนั้นแล้ว หรือว่าถ้าดีเกินไปซึ่งปกติไม่เคยดีอย่างนั้นก็เรียกว่าเป็นข้อพิรุธ อย่างภรรยาไปมีชู้มันจะต้องดีกับสามีกว่าปกติ นี้ก็เรียกว่ามันมีพิรุธต้องมีเรื่อง ถ้าดีปกตินั้น มันก็เรียกว่ายังปกติอยู่ คนเสียปกติมันก็ต้องขาดหรือเกิน เพราะที่มันไม่ปกติก็คือความชั่วมันเกิดขึ้นแล้ว จะในจิตใจก็ดี ในวาจาก็ดี หรือในกายกัดี ที่มันล่วงไปแล้ว มันจะต้องแสดงออกด้วยมายาสาไถยอย่างใดอย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้นคนเราจึงดำเนินข้อปฏิบัติเรียกว่าคงเส้นคงวา ถ้าจะดีก็ให้ก้าวดีขึ้นไป ไม่ใช่ดีพรวดพราด แต่ว่าถ้ามันมีพิรุธมีความไม่ดีในเจ้าของแล้ว มันจะต้องออกในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง บางคนเคยไปมาหาสู่กัน ก็กลับเมินเฉยไป อย่างคนที่ยืมเงินยืมทองเขา กลัวเขาจะทวงเงิน อย่างนี้ก็จะเอาตัวออกห่างแล้ว เพราะความไม่ซื่อสัตย์มีอยู่ในจิต กลัวเขาจะทวง ก็ไม่ค่อยเข้าหาสมาคม ถ้าพบก็พบในระหว่างทางหรือในสังคมในสมาคมอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงแค่นั้น แต่ธรรมดาก็เคยไปมาหาสู่กันเดี๋ยวนี้ก็ห่างเหินไป นี้แสดงถึงว่าคนที่กู้ยืมเงินเขานั้นจะต้องมีใจคดโกงไปแล้ว หรือมิฉะนั้นก็มาหาบ่อย ๆ กว่าปกติ เพื่อประจบประแจงล่อลวงอย่างนั้นอย่างนี้ไว้ เพื่อจะไม่ให้เขาทวง นี้เป็นสองลักษณะอย่างนี้ จึงว่าถ้ามันมีความชั่วในตัวของเราแล้ว มันจะต้องมีความร้อน

ศีลนี้ยิ่งเป็นไปใหญ่ ถ้าเรารักษาดีก็เป็นเครื่องเยือกเย็น ถ้าเรารักษาไม่ดีก็เผาผลาญ เป็นได้ทั้งน้ำ เป็นได้ทั้งไฟ เพราะฉะนั้นเราจึงควรที่จะศึกษา รักษาให้ดีพร้อมด้วยวัตรปฏิบัติ และเจริญสมณธรรม ให้สมบูรณ์บริบูรณ์ขึ้นให้ดีขึ้นอย่าเป็นคนเน่าใน ให้ดีทั้งข้างนอกข้างใน กายดี วาจาดี จิตใจดี สร้างความดีอันนี้ขึ้นเท่าที่เราจะปรับตัวของเราให้ดี อยู่ที่ความพยายาม ความขยัน เมื่อดีแล้วก็เป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีแก่เราเอง เพราะเราทำเพื่อเรา แล้วคนอื่นก็ยังพลอยได้รับผลประโยชน์ด้วย ก็เพราะความดีของเรานี้แผ่กระจายออกไป เหมือนกับต้นไม้ที่มันมีร่ม ก็ทำให้ภายในร่มของมันมีความเย็น ทำให้ดินไม่แห้งผากมีความชุ่มชื่น มีความเยือกเย็นก็เพราะอาศัยร่มของต้นไม้ฉันใดผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็เช่นนั้น ก็ย่อมเป็นร่มเป็นเงาทำให้มีความชุ่มชื่นเบิกบาน เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า พระอริยะเจ้าอยู่ในสถานที่ใดสถานที่นั้นจะได้ชื่อว่าเป็นรมณียสถาน คือเป็นสถานที่รื่นรมย์ เป็นสถานที่เบิกบาน เป็นสถานที่เยือกเย็น เป็นสถานที่ร่มรื่น เป็นสถานที่เหมาะสม หากว่าคนพาลอยู่ในสถานที่ใด สถานที่นั้นจะเป็นสถานที่น่ากลัว ประกอบไปด้วยภัย มีแต่ความเดือดร้อน มีแต่ความแห้งผาก มีแต่ความเศร้าหมอง มีแต่ความเน่าเหม็น เพราะนิสัยของคนพาล

ทีนี้ถ้าเราบวช เราก็จะดูได้ว่าข้อวัตรปฏิบัติของนักบวชอยู่ในสำนักนั้น วัดนั้นดีหรือไม่ดี เราจะต้องเลยไปดูที่ห้องน้ำห้องส้วม ตามพระวินัยเรียกว่าถาน ถ้าผู้บวชไม่มีข้อวัตรปฏิบัติที่ดีที่ชอบแล้ว ก็จะต้องทอดทิ้งสถานที่ถ่ายเทของโสโครกสกปรก นี้เป็นจุดสำคัญบ่งบอก เพราะฉะนั้นในพระวินัยจึงบัญญัติข้อวัตรไว้เรียกว่า เวจกุฏีวัตร ถ้าทำไม่ดีไม่ชอบ ท่านก็ปรับอาบัติ ถึงเป็นอาบัติเล็กน้อยก็จริง แต่มันบ่งบอกเข้ามาหาตัวผู้อาศัย ใครเป็นคนอาศัยในถานในห้องน้ำนั้น ก็คือบอกมาถึงตัวเรานั้นแหละ ไม่เอาใจใส่ ไม่ดูแล เมินเฉย ก็เรียกว่าจิตนี้มันชั่วแล้ว มันสกปรกไปแต่จิต มันเศร้าหมองไปแต่จิต มันเหม็นออกไปแต่จิต มันเน่าในต้องบ่งบอกอย่างนี้ เราไม่ต้องมีญาณเครื่องหยั่งรู้ ดูอย่างนี้ก็ออก นี้เรียกว่าดูผู้อยู่ จะเป็นฆราวาสก็เหมือนกัน ในครอบครัวนั้นจะมีจริยาวัตร มีวัฒนธรรม มีจารีตประเพณีที่ดีหรือไม่ เราก็ไปดูนี้ออกอ่านออก คือว่าห้องน้ำที่ถ่ายมันเป็นจุดรวมบอกทั้งครอบครัว ผู้ที่อาศัยหมดทุกคนที่จะต้องอาศัยแหล่งนี้เป็นที่ถ่ายทุกข์ ก็คนที่อาศัยทั้งหมดนั้นแหละ จะเป็นคนหนึ่งคนเดียวไม่ได้ จะไปทิ้งโยนความผิดให้คนนั้นคนนี้ไม่ถูกทั้งนั้น ก็อาศัยร่วมกัน คือแก้ไม่หลุด ถ้ามีคนหนึ่งดีเท่านั้นที่ห้องนั้นก็จะเกิดดีขึ้น คนอื่นไม่ทำ ก็เรามีส่วนอาศัยอยู่แล้วเราต้องทำ ไม่ได้เกี่ยงงอนไปหาคนอื่น ไม่ได้โยนความผิดไปให้คนอื่น ก็เรารับผิดชอบด้วยกัน คนอื่นไม่รับผิดชอบเราก็ต้องรับผิดชอบอยู่ดี ๆ ถ้าอย่างนั้นก็เรียกว่า เขาเป็นคนอย่างไรก็ตามเขาไป

เป็นคนจะต้องศึกษาเอาความดีไปเรื่อย ๆ เพราะความดีเพียงพอไม่เป็น ดีเพียงใช้ได้ก็มี เพียงดีก็มี ดีน้อยก็มี ดีมากก็มี ดียิ่งก็มี ดีวิเศษก็มี ที่นี้ความดีที่เราจะทำมันก็หลายระดับ ถ้าเราทำพอใช้ได้ก็เอาใช้ได้อยู่นั้นแหละ บางทีก็ใช้ได้บ้างใช้ไม่ได้บ้าง ก็คิดว่าพอแล้วอันนี้ก็ยังไม่ถูก มันใช้ได้แต่ก็ให้มันดีได้ ต้องให้มันเลยใช้ได้ไปเป็นดี ดีแล้วให้มันดีเลยขึ้นไปอีก แล้วก็ให้มันดีมาก แล้วก็ให้มันดียิ่ง แล้วทีนี้ก็ให้ดีเลิศ ดีประเสริฐ เรายังจะสร้างต่อ ๆ ไป จึงไม่ว่าเพียงแต่เท่านี้ ถ้าเราพอก่อนแล้ว มันก็ไม่ได้อีกต่อไป

เพราะฉะนั้นเราจะต้องอบรมความดีของเราไว้ พยายามบำเพ็ญต่อ ๆ ไป มีความตั้งใจมีความพยายามอุตสาหะ ความดีทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นตามความตั้งใจของเราทุกประการ ฉะนั้นในการอธิบายธรรมะจึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 13 เดือนกันยายน พ.ศ. 2522
เรื่อง คุณของบิดามารดา

วันนี้พวกท่านทั้งหลายมาเพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศล หาบุรพชน คือผู้ที่เป็นญาติ ผู้ใหญ่ของพวกท่านทั้งหลาย ได้แก่ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับดับจิตไปแล้ว เราจะไม่มีโอกาสได้พบได้เห็นกันในชีวิตนี้ เรียกว่าจากกันไปโดยไม่กลับ ถึงจะกลับมาเกิดเราก็ไม่รู้ ก็จะเปลี่ยนรูปร่างเป็นคนใหม่แล้ว เราไม่สามารถพบกันได้ นอกจากว่าผู้นั้นจะจำชาติของตนได้ เพราะฉะนั้นเมื่อเรามีความคิดถึงผู้ที่ล่วงลับดับจิตไป โดยถือว่าท่านเป็นผู้ที่มีคุณ ท่านได้เลี้ยงได้ดู ได้ก่อรกรากเป็นเหล่าเป็นกอให้แก่พวกเราที่เป็นลูกเป็นหลาน ก็นับว่าพวกเรานี้เป็นนี้บุญหนี้คุณในท่านผู้ที่มีคุณ

บุคคลผู้ใดระลึกถึงคุณในท่านผู้มีบุญ ตอบแทนคุณของท่านที่มีคุณท่านถือว่าเป็นบุคคลดี การกระทำในการตอบแทนคุณ เช่นแสดงความเคารพนับถือถึงคำสอนของท่านที่เคยบอกเคยสอน เคยแนะนำเคยอบรมเรา เรายังมีความระลึกถึงในคำสอนทั้งหลายเหล่านั้น ก็เรียกว่าเราเป็นคนดีอย่างหนึ่ง และเราจะหาทางตอบสนองบุญคุณของท่านด้วยความเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติตัวเป็นคนชั่ว ไม่ทำตัวของเราให้เป็นคนมีบาป พยายามทำความดี ให้เกิดขึ้นในตัวของเรา และเราบำเพ็ญบุญกุศลเสร็จแล้วเราอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นส่งไปเพื่อให้ท่านได้รับ การกระทำทั้งหลายเหล่านี้เรียกว่าตอบแทนคุณ เพราะเราเป็นลูกหนี้ของท่าน ให้มาคิดเสียว่ารูปร่างกายของเราได้มาจากบิดามารดา เราจึงมีรูปร่างกายอันนี้ ถึงเราจะเป็นหลานก็สืบต่อมาจากท่าน

เรามีรูปร่างกายอันนี้ เราไปแบ่งเอารูปกายท่านมาเป็นของเรา อันนี้ก็เรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งที่เราได้จากบิดามารดา ถ้าหากเราจะคิดอย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็คิดว่าเราอยู่ในท้องของมารดานั้นเป็นเวลา 9-10 เดือน เราจึงได้คลอดออกมา ถ้าเรามาคิดถึงการเช่าจะเป็นราคาเท่าใด เรียกว่าเช่าเกิด โรงแรมเขาไม่มีโรงแรมเช่าเกิด แต่นี้เราอาศัยท้องมารดาเป็นที่เกิด ถ้าจะมาคิดราคาในการเช่าก็จะยังประมาณราคามิได้ เพราะเวลาที่บุตรเกิดขึ้นมาในท้อง มารดานั้นจะต้องเสี่ยงกับชีวิตของตน ถ้าแบบที่ว่าเขามาเช่าบ้านของเราในฐานะว่าเราเป็นคนเลี้ยงชีวิตของคนที่มาเช่านั้น แล้วเราจะยินยอมให้เช่าไหม คงไม่มีใครจะยินดียอมให้เช่า ถ้าในลักษณะนั้น แต่เรามาเกิดในท้องของมารดา มารดาจะต้องเสี่ยงชีวิตของตน คือว่าจะต้องวิตกกังวลว่าตัวเองจะตายหรือจะยัง เป็นปัญหาที่เกิดความหนักอกหนักใจแก่ผู้ที่เป็นมารดา ที่มีท้องตั้งครรภ์ขึ้นมาแล้วต้องวิตกกังวลทั้งกลัวลูกในท้องจะต้องตายอีก ทั้งกลัวตัวเองจะต้องพลาดท่าตายอีก เพราะผู้ที่ตายให้เห็นเป็นหลักฐานพยานก็มีอยู่ดาษดื่น ซึ่งรู้กันเห็นกัน ตายในเวลาที่มีครรภ์ก็มีเป็นจำนวนมาก ใครที่มีท้องก็ต้องหวั่นวิตกภัยของชีวิต แต่ก็ด้วยความจงรักภักดีในบุตรที่มาเกิดกับตนก็มีความดีอกดีใจอีก ยังปรารถนาให้บุตรของตนนั้นมีความเจริญก้าวหน้า ถึงจะมีความทุกข์ความลำบากก็สู้ทนกันไป เพราะด้วยความจงรักภักดี ความปรารถนาดี เมื่อบุตรเกิดขึ้นมา

ทุกคนก็ต้องมีความรัก แม้แต่สัตว์ก็มีความรักเช่นเดียวกัน

การรักบุตรนี้ก็เท่ากับชีวิตของตนเองหรืออาจจะยิ่งกว่าชีวิตตนเองก็ได้ นี้เป็นความรักของมารดาบิดา แม้บิดาไม่ได้เป็นคนที่มีท้องก็จริงอยู่ แต่ก็มีความรักในบุตรของตนตั้งแต่แรกเกิดมาร่วมกันรักทั้งสองคน ทั้งสามีและภรรยา ก็ด้วยความรักของท่านนั้นเองจึงได้มีการบริหารครรภ์ของตนให้เป็นไปในทางที่ดีที่ชอบ ไม่ให้กระทบกระเทือน แม้แต่อาหารที่บริโภคมารดาก็ต้องเลือก แม้อาหารที่ชอบบางอย่างก็ต้องเว้น กลัวบุตรที่อยู่ในท้องของตนจะเป็นอันตราย ระมัดระวังรักษา หรือบางครั้งมารดาเกิดเจ็บป่วยขึ้นมา ในการที่จะรักษาอาการป่วยของตนเอง ยาบางอย่างที่จะต้องแก้โรคนั้นโดยเฉพาะมีอยู่ แต่ว่าจะไปทำลายครรภ์ ทำลายบุตรที่อยู่ในท้องของตนก็ต้องงด เพราะกลัวบุตรจะเกิดอันตรายนั้นเอง ก็ต้องยอมทนทุกข์ทรมานไป จะรับประทานยาก็หาแต่ยาที่ไม่เป็นอันตรายแก่บุตรของตนที่อยู่ในท้อง นี่ก็ด้วยความจงรักภักดี แล้วก็อุ้มท้องของตัวเองไปมาเป็นการที่ลำบาก ถ้าจะมาคิดเป็นค่าเช่าแล้วก็จะเป็นราคาแพงเดือนละเท่าใด เรามาคิดเหล่านี้เราจะรู้สึกว่าบิดามารดาของเราเป็นผู้ที่มีคุณแก่ตัวของเรามาก เวลาคลอดออกมาแล้วก็ยังอาศัยการเลี้ยงดูด้วยความทะนุถนอมทุกวิถีทางที่จะให้ลูกของตนมีความเจริญก้าวหน้า และยังมีชีวิตอยู่ อยากจะให้เจริญเติบโต จะเสียเงินเสียทองกับการที่เลี้ยงลูกของตนเท่าใดก็จำเป็นต้องเสียสละโดยไม่ได้คิดบัญชี ไม่มีใครลงบัญชีไว้ว่าลูกคนนี้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนกระทั่งคลอดออกมาจนเติบโต ไม่มีใครทำบัญชีไว้ หากว่าเราจะมาคิดประมาณแล้วก็ตกไปคนละหลายแสน กว่าที่บุตรจะเจริญเติบโตรู้บรรลุนิติภาวะไปได้

เราจะไปคิดว่ามันเป็นธรรมดา แต่ว่ามันประกอบไปด้วยคุณที่เราจะต้องคิด ให้มีความสำนึกขึ้นในจิตของเรา เราจึงจะได้ไม่เมินเฉย เมื่อเวลาเราเติบโตขึ้นมาแล้วเรารู้จักคุณระลึกถึงคุณของบิดามารดา เราจะได้ประพฤติตนให้เป็นคนดี ระหว่างอยู่ในวัยการศึกษาเราก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จลุล่วงไป เวลาที่เราเจริญเติบโตขึ้นไปแล้ว เราก็จะได้ช่วยเปลื้องภาระของบิดามารดา ช่วยงานของท่านให้ได้เบามือลงไป จะต้องตั้งใจช่วยการช่วยงาน เห็นว่าเราทำการงานก็ได้แล้ว รู้วิธีที่ประกอบการงานได้เรียบร้อยแล้ว เราก็พยายามที่จะปลดเปลื้องภาระของบิดามารดา เรียกว่าเกษียณงานให้แก่ท่าน ให้ท่านได้อยู่ดีสบายเข้าวัดเข้าวาจำศีลภาวนาไป หรือเมื่อเวลาท่านเจ็บป่วยเราก็ต้องเอาใจใส่รักษา ท่านเลี้ยงเรามาอย่างไรเราก็คิดเลี้ยงท่านอย่างนั้นจึงจะเป็นการเหมาะสม เวลาท่านแก่ไปแล้ว เราก็มีการอุปัฏฐากรักษาให้ความสะดวกแก่ท่านในเวลาที่แก่ ถึงแม้ท่านจะด่า จะว่าจะบ่นก็ด้วยเจตนามุ่งดีต่อเรานั้นเอง เราจะไปถือโกรธถือเกลียดขึ้นมาก็ไม่ถูกต้อง เพราะท่านปรารถนาดี เจตนาของท่านก็ดูแต่เวลาเราเป็นเด็ก ๆ เวลาเราดื้อด้านมาท่านก็ตี บางทีก็หนักมือไปหน่อยถึงกับเลือดตกยางออก บิดามารดาก็เกิดความเสียใจถึงกับร้องไห้ก็มี เพราะความเอ็นดูสงสาร ทำก็ทำด้วยเจตนาที่ดีนั่นเอง แต่บางครั้งคนเราก็มีกิเลส ขณะนั้นมีกิเลสเข้ามาแทรกมันก็เลยหนักมือไปบ้าง ถ้าอย่างนี้ เราผู้เป็นลูกก็อย่าไปถือเสีย หรือเวลาท่านบ่นท่านว่า บางครั้งก็ว่าหนักไป อันนี้ก็เรียกว่าเป็นธรรมดา บิดามารดาของเราก็ยังมีกิเลสอยู่ แต่ว่าถึงจะอย่างไรก็ดีท่านก็ยังไม่ตัดรักในตัวของเรา แม้ว่าลูกจะชั่วช้าลามกประการใดก็ตาม บิดามารดานี้ยังมีความปรารถนาดีอยู่ ตัดทิ้งลูกของตนไม่ได้

ดูแต่ท่านองคุลิมาลที่เป็นมหาโจร มารดาก็รู้อยู่แล้วว่าเป็นมหาโจร แต่มารดาก็ยังมีความรักในบุตร คิดว่าจะไปนำเอาบุตรมาไว้ให้ละเสียจากความเป็นมหาโจรนั้น ใคร ๆ จะห้ามก็ไม่ฟัง รุ่งขึ้นจะเดินไปหาบุตรให้ได้ แต่ในขณะนั้นองคุลิมาลยังมีใจเหี้ยมโหดอยู่ ยังปรารถนาจะฆ่าคนให้ครบพัน ยังเหลืออีกคนเดียวเท่านั้นจึงจะครบพัน หากว่ามารดาไปหาเสียในขณะนั้นก็คงจะต้องถูกทำลายชีวิต เพราะองคุลิมาลจะไม่เว้นเสียแล้ว จะเอาให้ครบพันตามที่อาจารย์บอก จึงเผอิญพระพุทธเจ้าไปทรมานเสียก่อน พระองค์ล่วงหน้าไปก่อนยังไม่ให้มารดาไป เรียกว่าไปช่วยรับความตายนี้ให้มารดาขององคุลิมาล จึงได้เสด็จไปทรมานเอานำมา

บวช ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ไปช่วยเสียก่อน มารดานี้ก็จะถูกลูกฆ่าตายแน่นอน รู้อยู่แล้วว่ามันจะฆ่าก็ให้ฆ่า มารดาจะไปให้ถึงบุตรจนได้ ทั้งนี้ก็ด้วยความรักของมารดานั่นเอง จึงตัดไม่ขาด ความรักมันมีอยู่ พวกเราก็ให้คิดประกอบเหตุผล นี่หากว่าเรามีลูกเกิดขึ้นมาเราจะรู้ว่าเรารักลูกของเราเท่าใด มารดาบิดาก็รักเช่นเดียวกับเรานั่นเอง

อย่างพระเจ้าอชาตศัตรูในเวลาที่หลงเชื่อพระเทวทัต ได้เอาพระราชบิดาไปขังทรมานไว้แล้วก็ให้ทรมานไปเรื่อย ๆ เมื่อก่อนพระราชมารดาเข้าไปหาได้เอาข่าว อาหารข่อนไป พระเจ้าอชาตศัตรูรู้ต่องให่เจ่าหน้าที่ตรวจ ก็เลยเอาข่อนเข่าไปไม่ได่ ด่วยความจงรักภักดีของมเหสีก็เลยเอาข้าวมาขยำใส่น้ำแล้วก็ทาตัวเข่าไป ให่พระราชาเอามีได่ลิ่มเลียกินเป็นอาหาร ลูกชายรู่เข่าห่ามมารดาไม่ให่เข่าไปหา แล่วพระเจ่าพิมพิสารก็ไม่มีอาหารจะแลวย ก็เดินจงกรมอยู่ไปก็ไม่ตาย ด่วยอำนาจปีติที่เกิดจากการภาวนา พระเจ่าอชาตศัตรูผู่เป็นลูกรู่ว่ามีชีวิตอยู่ด่วยการเดินจงกรม ให่คนไปผ่าฟื้นเท่าแล่วเอาเกลือใส่ทำให่เดินไม่ได้ ในที่สุดพระเจ้าพิมพิสารก็สวรรคตตายในคืนนั้น และเผอิญลูกของพระเจ้าอชาตศัตรูภรรยาก็คลอดในคืนวันนั้นด่วย รุ่งเช่าพวกอำมาตย์จะเข่าไปทูลพระราชาของตน ก็ปรึกษากันว่าจะทูลเรื่องอะไรก่อน ก็ลงความเห็นกันว่า เรื่องตายเป็นอัปมงคล เรื่องเกิดเป็นมงคล ควรที่จะทูลเรื่องเกิดก่อน จึงจะทูลเรื่องตายต่อทีหลัง อำมาตย์ก็เข่าไปเฝ้าแล่วก็กราบทูลต่อพระเจ้าอชาตศัตรูว่า เมื่อคืนนี้พระมเหสีของพระองค์ได้ประสูติบุตรแล่ว พระเจ่าอชาตศัตรูก็ตรัสถามว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย อำมาตย์ก็ทูลว่าเป็นชาย พอรู่ว่าลูกของตนเกิดเท่านั้นยังไม่ได่พบหน่าความรักในโลกอันนี้ก็เข่ามาหุ่มห่อจิตใจเสียแล่ว ก็คิดถึงพระราชบิดาก็เลยถามว่าพระราชบิดาของเราผาสุกดีอยู่หรือ อำมาตย์ก็ทูลว่าสวรรคตแล่วเมื่อคืนนี้ เท่านั้นความเสียใจกลับพุ่งขึ้นมาเหมือน ๆ กับว่าดวงใจนี้จะต่องแตกต่องทำลายไม่มีที่จะอยู่จะกิน เสียใจต่อไป ภายหลังหมอโกมารภัจจึงแนะนำให่ไปหาพระพุทธเจ้า เพื่อบรรเทาความทุกข์ความเดือดร่อน พระเจ่าอชาตศัตรูจึงได่เสด็จไปหาพระพุทธเจ่าที่วัดเชตวัน ซึ่งเป็นสวนมะม่วงที่หมอโกมารภัจถวายให่เป็นวัด ไปหาพระพุทธเจ่า ณ ที่นั่น พระองค์ได่ฟังเทศนาจึงค่อยระงับความเดือนร่อนอันนี้ แต่จะทาอย่างไรได่ เรียกว่าสายเกินไปปรับตัวไม่ได่เสียแล่ว เพราะเชื่อพระเทวทัตไปยุยง ทำลายชีวิตพระราชบิดาให่เสียชีวิตไป

นี่แหละคนเรา เราก็ควรคิดถึงตัวอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้ คนที่เนรคุณไม่รู้จักบุญคุณของพ่อแม่ ต่อภายหลังแล้วจะเป็นอย่างไร มีความเสียอกเสียใจเดือดร้อน แม้แต่พระเจ้าอชาตศัตรูจะได้ปฏิญาณตนถึงพระไตรสรณคมณ์ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตั้งแต่นั้นต่อมาจนถึงตาย กรรมส่วนนี้เป็นอนันตริยกรรม คือเป็นกรรมฝ่ายหนักที่จะต้องหลีกไปไม่พ้น แต่ก็เบาไปนิดหน่อย ครั้นเมื่อตายแล้วก็ไปตกนรกที่เป็นบริวารของอเวจีที่เรียกว่า โลหะกุมภีนรก โลหะกุมภีนรกนี้ก็มีอายุยืนเท่ากับอเวจี แต่ว่าความร้อนความทุกข์ลดลงนิดหน่อยอย่างเวลาตกกว่าจะจมถึงพื้นหม้อนรกนั้นใช้เวลาหมื่นปี แล้วก็ฟูขึ้นมาอีกหมื่นปีจึงจะถึงปากผิวน้ำของหม้อนรก จะพูดก็ไม่ถึงสองคำ จะพูดได้คำเดียวเท่านั้น ได้อักขระตัวเดียวแล้วก็จมลงไปอีก ลอยขึ้นจมลงอยู่อย่างนั้น นี่เป็นลักษณะของโลหะกุมภีนรก ผู้ที่ตกต้องเป็นอย่างนั้น ขณะที่จมนั้นจะเรียกว่าสลบตายไม่รู้สึกความร้อนเพราะมันสลบแต่ว่าไม่ตาย จะรู้สำนึกเพียงครู่เดียวแล้วก็สลบไป เป็นอยู่อย่างนั้นจนกว่าจะพ้นไปจากกรรมส่วนนี้

อายุท่านนับปีไม่ได้ คือไม่มีคำนับ มันมาก เพียงกำหนดชั่วระยะกาลหนึ่งเรียกว่า ชั่วพุทธันดรหนึ่ง พุทธันดรหนึ่งหมายถึงว่า จากพระพุทธเจ้าองค์นี้ไปถึงพระพุทธเจ้าองค์โน้น คือจากพระพุทธเจ้าสมณโคดมของพวกเรานี้จนถึงพระศรีอาริยะเมตไตรยลงมาตรัสรู้เรียกว่าชั่วพุทธันดรหนึ่ง อันนี้นับปีไม่ได้เพราะหมดที่จะนับ นับถึงอสงไขย ร้อยอสงไขย พันอสงไขย จนถึงอสงไขยอสงไขยแล้วก็ไม่มีอะไรจะนับอีก มันหมดเท่านั้น การนับปีมันยืดยาวก็เลยนับไม่ได้ เพียงแต่บอกชั่วระยะจากนี้ถึงโน้นเท่านั้น นี่มันนานแสนนาน ถ้าเราเวียนว่ายตายเกิดในมนุษย์ก็ไม่ทราบว่ากี่ภพกี่ชาติแล้ว เพราะมันนานต่อนาน ถ้าจะมาคิดถึงพุทธันดรในภัทรกัปนี้ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้ต่อเนื่องกัน จากพระพุทธเจ้าของพวกเราแล้วก็ต่อไปถึงพระศรีอาริยะเมตไตรย มีอยู่ในภัทรกัปเดียวคือจากพระพุทธเจ้าองค์นี้อายุสัตว์จะต้องถอยไปถึง 10 ปีเป็นอายุขัย เป็นธรรมดานี่ว่า 100 ปี ลดอายุขัยลงหนึ่งปีลงไปโดยลำดับ ในระหว่างทุกวันนี้

อายุขัยของมนุษย์ 75 ปี แล้วอีก 100 ปีจะลดลงเป็น 74 ปี ร้อยปีก็จะลดลงไปอีก 73 ปี โดยลำดับเหล่านี้ จนถึงอายุขัยสิบปี ในช่วงนี้จะเกิดโลกประลัยกัลป์ กัปปันตะระกัป คือเป็นกัปที่ประกอบไปด้วยศัตราอาวุธ คนอยู่ด้วยกันไม่ได้ ถ้ามีทั้งสองคนไม่ได้ต้องฆ่ากันกิน คนไหนชนะคนนั้นได้กินฉีกกินเนื้อกันเหมือนยักษ์ ล่วงเลยกัปนี้ไปมนุษย์ที่หลบหลีกไปหลบตัวซ่อนตัวอยู่ตามป่าตามเขาตามรูต่าง ๆ จึงจะได้ออกมา มีความจงรักภักดีต่อกัน จับแขนกันคร่ำครวญร้องไห้ต่อกัน แล้วก็ตั้งใจรักษาศีลรักษาธรรม มีศีล 5 กรรมบท 10 อายุก็จะเจริญขึ้น 100 ปี เพิ่มอายุขัยปีหนึ่งโดยลำดับ จนถึงอายุขัยสองไขยปี มนุษย์ทั้งหลายก็เกิดความประมาทว่านานตาย เมื่อมนุษย์ทั้งหลายประมาทอายุ อายุก็จะลดลง 100 ปี ลดหนึ่งลงมาอีก จนมาถึงแปดหมื่นปีเป็นอายุขัย สมัยนั้นพระศรีอาริยะเมตไตรยจึงจะอุบัติบังเกิดขึ้นมาในโลกมนุษย์นี้ อยู่ในฆราวาสสองหมื่นปี อายุสองหมื่นปีกำลังเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้วก็แต่งงาน ครองสมบัติไปอีกสองหมื่นปี รวมอยู่ในฆราวาสวิสัยสี่หมื่นปี แล้วสละราชสมบัติออกทรงผนวช บำเพ็ญความพากเพียรตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประกาศพระศาสนาไปอีกสี่หมื่นปี ก็เสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระปรินิพพาน นี่แหละอายุของสัตว์ผู้ทำอนันตริยกรรม ฆ่าพ่อ ฆ่าแม่ ฆ่าพระอรหันต์ ทำโลหิตุปบาทเหล่านี้จะต้องไปตกนรกอเวจี ถ้ารู้สึกสำนึกตัว ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ลดโทษลงมาตกในบริวารของอเวจี แต่ก็อายุชั่วพุทธันดรเท่ากัน เพราะบิดามารดาเป็นผู้มีคุณมาก โทษจึงมาก คนใดมีคุณมาก คนนั้นต้องมีโทษมาก ใครไปประทุษร้ายคนนั้นจะต้องมีกรรมหนัก อย่างพระอรหันต์ ท่านทรงคุณวิเศษไว้แล้ว เป็นอริยะบุคคลใครไปทำลายชีวิตพระอรหันต์คนนั้นก็ต้องเป็นอนันตริยกรรม ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าเพียงทำโลหิตุปบาท คือทำให้พระพุทธเจ้าห้อเลือดขึ้นเท่านั้นก็จะเป็นอนันตริยกรรม โทษหนักจัดเป็นครุกรรม กรรมหนัก กรรมฝ่ายชั่วหนักนี่จะต้องไปเสวยผลอย่างแน่นอน หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตายแล้วจะต้องไปแน่ ไม่มีไปทางอื่น อันนี้เป็นนิยตกรรม เป็นกรรมที่เที่ยง เป็นกรรมที่แน่นอน ไม่ต้องสงสัย

เพราะฉะนั้นให้เรามาคิดถึงบุญถึงคุณของผู้ที่มีคุณไว้ หรือผู้ที่ทรงคุณความดี แม้ท่านจะไม่ได้ให้ความอุปการะเราแต่ประการใดก็ตาม แต่คุณความดีมีอยู่ในตัวของท่าน เราก็ให้รู้คุณ เพื่อเราจะได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบให้ถูกต้อง ในผู้ที่มีคุณทั้งหลาย อย่างพวกท่านทั้งหลายที่ได้มาในวันนี้ ก็มาระลึกถึงบุญคุณ สนองบุญคุณของบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับดับจิตไปแล้ว ก็ขอให้ท่านทำความดี อันนี้เพื่อจะเป็นการตอบสนองบุญคุณนั้น ผู้ที่มาจำศีลภาวนา มาทำความสงบจิตใจ มาฟังธรรมะ มาบริจาคให้ทาน ล้วนแต่เป็นความดีที่เราจะบำเพ็ญเพื่อเป็นการตอบสนองตอบในบุญคุณของบรรพบุรุษของเราไว้ จึงได้ตั้งอกตั้งใจด้วย เมื่อเรามาพักที่วัดก็ขอให้ภาวนาไปด้วย เรียกว่าเข้ามาภาวนาเป็นพิเศษ ทำจิตทำใจของเราให้สงบจะบริกรรม พุทโธ พุทโธ เป็นประจำจิตใจของเราก็ได้ หรือจะพิจารณาความเกิดแก่เจ็บตาย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็แล้วแต่เราจะพิจารณาเห็นโทษ เห็นภัย เห็นวัฏสงสารของภพของชาติที่เราก่อเราเกิดมานี้ มันเป็นโทษมันเป็นภัย ร่างกายของเราเป็นภาระที่จะต้องหอบหิ้วไปอย่างหนัก ที่เราแบกภาระไม่มีเวลาว่างเว้น หนักอยู่ตลอดกาล ให้พิจารณาถึงว่า รูปร่างกายของเรานี้เป็นภาระ เรายังวางไม่ได้ อุปาทานความยึดถือของกิเลสมันยังมีอยู่ เราจึงได้ยึดภาระหนักนี้จะต้องเป็นทุกข์ เป็นทุกข์อยู่ในโลกนี้ มีความทุกข์อยู่ตลอดกาล ต่างคนต่างก็บ่นทุกข์ บางครั้งก็ถึงกับหน้านิ่วคิ้วขมวด เพราะความทุกข์บีบบังคับ

ในรูปร่างกายของพวกเรามันมีอยู่อย่างนี้ นี่เราเรียกว่าเป็นภูต ร่างกายของเราท่านว่าเป็นมหาภูตรูป ว่ากันง่าย ๆ ก็คือมหาภูต ภูตก็คือผี ร่างกายของเรานี้แหละมันเป็นผีอยู่ มันจะต้องรบเร้า ทำความเดือดร้อนให้แก่ตัวเราอยู่ตลอดกาล ต้องได้เลี้ยงได้เซ่นได้สรวงมันอยู่ ตลอดกาลเวลา เราเซ่นสรวงผีอันนี้ เราก็ว่าบริโภคอาหาร อาบน้ำนุ่งผ้า ประดับประดาตกแต่งร่างกายเราก็ว่าไปอย่างนั้น ความจริงการเซ่นสรวงผีอันนี้ เราหาของมาเซ่นมัน มาบวงสรวงบูชามัน แต่ขนาดมันก็ไม่กรุณาเราเลย มันมีแต่จะทำให้เราเป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา การที่เราหาของดี ๆ มาเซ่นมาสรวงนั้น อาหารก็พยายามตกแต่งตี ๆ มาทะนุถนอมประจบประแจงมัน แต่แล้ว

มันก็ไม่ได้เหลียวแลเรา มีแต่จะให้ทุกข์แก่ตัวของเราอยู่ตลอดเวลา ผ้าดี ๆ ก็หามาให้นุ่ง เครื่องประดับประดาก็เอามาผูกมาแขวนให้ เครื่องลูบไล้ต่าง ๆ เครื่องหอมต่าง ๆ ก็เอามาชะโลมใส่ร่างกายของเราอยู่ เซ่นสรวงมันไว้เท่าใดยังก่อทุกข์ให้แก่ตัวเราอยู่ แต่ถ้าเราไม่เซ่นไม่สรวงมันก็ไม่ได้ มันจะเล่นงานเราใหญ่ เราก็ต้องเซ่นสรวงมันพอทุเลาไป ร่างกายนี้จึงเท่ากับว่าเป็นอสรพิษ มันไม่รู้คุณเราเลย ที่เราทะนุถนอมเลี้ยงดูมัน แต่มันก็ไม่รู้คุณ ร่างกายของเราเป็นสัตว์ที่ไม่รู้คุณใคร จะทำคุณให้เท่าใดมันก็ไม่ได้เอื้อเฟื้อ ไม่ได้มีความเอ็นดูสงสาร ไม่ได้กรุณาเราเลย มีแต่จะบีบบังคับ ก่อความทุกข์ความร้อนให้แก่จิตใจของเราอยู่ตลอดเวลา

นี่คือการพิจารณาให้เห็นโทษของร่างกายมันเป็นโทษอยู่อย่างนี้ หรือเหมือนกับว่าหัวสิงห์ มันมีแต่จะปวดร้าวอยู่ตลอดกาล ร่างกายของเรามันจึงเป็นโทษเป็นภัย เป็นอันตราย เป็นพิษเป็นโศก ให้เราได้รับความทุกข์ความร้อนจึงให้นำมาพิจารณา เราพิจารณาไปในลักษณะนี้เรียกว่าเราภาวนา ก็จะเป็นประโยชน์เป็นกุศล ยิ่งถ้าเราพิจารณาแล้วได้เกิดความสลดสังเวชขึ้นมา เราก็จะได้บุญอันยิ่งใหญ่ หรือบุญจากการภาวนา ลักษณะการพิจารณาต้องพิจารณาร่างกายของเราให้เห็นโทษ ให้เห็นภัยเห็นทุกข์ เพราะภัยในร่างกายของเรามีอยู่ ภัยจากความแก่ ภัยเกิดจากการเจ็บป่วย ภัยเกิดจากความตาย นี่เป็นมหาภัยที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ป้องกันไม่อยู่ ช่วยเหลือไม่ไหว มันจะต้องเป็นไปตามสภาพของมัน ร่างกายของเราจึงมีภัยรอบตัว คือจะมีความทุกข์อยู่รอบตัวเราทั้งหมด ทั้งภายนอกทั้งภายใน ให้เรากำหนดพิจารณาอย่างนี้จิตของเรามันจึงจะสงบ จึงจะเกิดความสลดสังเวช จะได้เกิดความเบื่อหน่าย จิตของเราจึงจะละวางอุปาทานความยึดความถือในร่างกายนี้ โดยที่เราถือว่าของ ๆ เรา ๆ ๆ เป็นของส่วนตัวของเรา เราก็จะได้ละได้วาง จิตของเราจะตั้งอยู่ในความสงบได้ ปัญญาก็จะเกิดขึ้น พิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายก็จะเห็นเป็นความจริงขึ้นมา สัจธรรมจึงจะเกิดขึ้นในใจของเรา เพราะการค้นการกำหนดพิจารณาจะล่วงรู้เข้าไป จิตใจก็จะสว่างผ่องใสขึ้น จะได้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ อันเกิดจากความผ่องใสของจิตใจ ถ้าเราไม่ภาวนาชำระจิตใจของเราจิตนี้มันจะไม่ผ่องใส เหมือนกันกับผ้าที่มันสกปรกแล้ว เราไม่ซักมันไม่มีทางจะสะอาดได้ เราต้องซักมันจึงจะสะอาด

ฉันใดจิตใจของเราต้องอาศัยการภาวนาและการบำเพ็ญความดีความชอบ บุญกุศลทั้งหลายประกอบกันจิตนี้จึงจะมีความสะอาด มีความผ่องใสไปได้ คือการภาวนาเป็นหลักของการชำระจิตใจ อันการบริจาคให้ทาน การรักษาศีลเป็นส่วนประกอบ เพราะถ้าเรามีแต่ให้ทาน รักษาศีลภาวนาไม่มี หลักที่จะอบรมจิตใจไม่มี จิตนี้ก็จะยังไม่สะอาดไม่ผ่องใส จึงให้ตั้งหลักจากการพิจารณาเอาการพิจารณาไว้เป็นหลักเป็นพื้นของการชำระจิตใจ แล้วเราบริจาค เราก็จะได้มีจาคะเจตนา สละความตระหนี่เหนียวแน่นของจิตออก ความโลภคือการเห็นแก่ได้ในทางที่ผิด จิตจึงจะผ่องใส การรักษาศีลก็อาศัยการภาวนา ศีลจึงจะไปชำระจิตใจของเราอีกซึ่งเป็นส่วนประกอบ แล้วจิตของเราก็จะเกิดความผ่องใสขึ้นมา แล้วจิตของเราจะได้ละความชั่ว ประกอบกุศลกรรมขึ้นมาในตัวของเรา นี้คือเป็นวิธีการที่จะต้องดำเนินข้อปฏิบัติของเราให้เป็นไปในทางที่ชอบ

ดังนั้นพวกเราที่ได้มาพร้อมหน้าพร้อมตากัน คณะญาติมิตรที่ได้มาร่วมกุศลกรรมครั้งนี้ก็ขอให้ตั้งจิตเป็นกุศล ตั้งใจในบุญในกุศล คิดแต่ในคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คุณศีลธรรม คุณเมตตาภาวนา คุณบิดามารดา คุณของผู้ที่มีบุญทั้งหลาย เมื่อมีมาระลึกน้อมมาพิจารณาในวันนี้แล้ว ก็จะเกิดเป็นผลดีแก่ตัวของพวกเราท่านทั้งหลาย และก็จะได้อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลทั้งหลายเหล่านี้ไปหาเปรตญาติ ที่ล่วงลับดับจิตไปแล้ว ก็จะสำเร็จเป็นประโยชน์ขึ้นแก่เปรตญาติของเราทั้งญาติในชาตินี้และญาติในชาติก่อน ๆ นั้นก็ดี ตลอดถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายถ้วนหน้า ก็จะรับเอาส่วนบุญส่วนกุศลที่พวกท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญมาแล้วอุทิศไปจะได้เกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่

ฉะนั้นในท้ายที่สุดนี้ด้วยอำนาจคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และด้วยคุณงามความดีที่ท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญมาด้วยกาย วาจา ใจ ขอจงมีพลานุภาพคุ้มครองปกปักรักษาให้พวกท่านทั้งหลายนั้นมีแต่ความสุข ความเจริญ ปรารถนาสิ่งใดที่เป็นมงคล ที่เป็นความดีความชอบแล้ว ขอความปรารถนานั้น ๆ จงสำเร็จเกิดขึ้นตามความปรารถนาทุกอย่างทุกประการ ดังได้รับประทานแสดงมาด้วยประการฉะนี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

ในวันเข้าพรรษา ปี พ.ศ. 2521

เรื่อง ตนเป็นที่พึ่งของตน

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทธสฺส (3 จบ)
อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา
อตฺตา หิ สุทนฺเตน นาถํ ลภติ ทุลฺลภนฺติ

ณ โอกาสต่อไปนี้ จะได้นำโอวาท ธรรมะคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาชี้แจงสู่พวกท่านทั้งหลายฟัง เนื่องจากวันนี้เป็นวันเทศกาลเข้าพรรษา หรือวันอาสาฬหะมาส คำว่าอาสาฬหะนั้นเป็นชื่อของดาวฤกษ์ที่อยู่บนท้องฟ้า แต่เราก็เอามาเป็นชื่อของเดือน อาสาฬหะ นี้เรียกกันว่า เดือน 8 มีดาวฤกษ์ชนิดหนึ่งเรียกว่าดาวสิบสองดวง เราก็เลยนับตามดาวอันนั้น แต่ละเดือน ๆ ไปจึงมีสิบสองเดือน ทีนี้เดือนอาสาฬหะนี้ เราตั้งชื่อตามความหมายที่ปรากฏในรูปร่างเรียกว่า "กรกฎา" อันนี้เป็นตัวก้ามปู ที่มันปรากฏอยู่ในดาวอาสาฬหะนี้ ฉะนั้นเมื่อเรานับกันก็นับว่า เดือนหนึ่ง เดือนสอง เดือนสาม จนมาถึงเดือน 8 นี่แหละก็เรียกกันว่า เดือน 8 ในฤดูเดือน 8 นี้ตามธรรมดาก็นับเอาวันที่พระจันทร์เต็มดวง พระจันทร์เต็มดวงนั้นเรียกว่า วันเพ็ญ วันเพ็ญนี้เรียกว่าเป็นวันที่มีฤกษ์อันสมบูรณ์ คือพระจันทร์เต็มดวง มีการส่องแสงสว่างเต็มที่ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุทั้งหลายนั้น ได้รวมกันจำพรรษา แต่การจำพรรษานั้นจะต้องมีการอธิษฐาน ในวันพรุ่งนี้คือเดือน 8 แรมค่ำ 1 นับแต่คืนวันค่ำ 1 ต่อไปครบไตรมาส คือสามเดือน

แต่ทีนี้วันอาสาฬหะนี้ในเบื้องต้นก็ยังไม่ได้จัดเป็นพิธีขึ้น เป็นแต่เพียงวันที่ทายกทายิกาทั้งหลายทำบุญทำกุศล ได้นิมนต์พระเจ้าพระสงฆ์มาอยู่ในวัด หรือสถานที่ใกล้บ้านของตน โดยมีความประสงค์ที่จะรักษาศีล บริจาคให้ทาน เจริญเมตตาภาวนา เพราะฉะนั้นเมื่อเราถือว่าวันนี้ เป็นวันที่เราจะต้องถือเป็นความสลักสำคัญประการหนึ่ง จึงมีการถวายสิ่งของตามกำลังความสามารถที่จะหามาได้ หากว่าผู้ใดมีความตั้งใจอยู่แล้วว่าในฤดูกาลจำพรรษาของพระเราจะต้องแสวงหาสิ่งใดไว้ เพื่อจะได้ทำบุญทำทานอย่างนี้ เมื่อเราตั้งใจแล้วเราก็ประกอบกิจการงานทั้งหลายเพื่อเป็นการอาชีพของตนนั่นแหละ แต่ก็ได้แยกไว้ส่วนหนึ่งเพื่อจะได้ทำบุญทำกุศลในวันนั้น ๆ หากว่าเรามีความตั้งใจเช่นนี้ก็ไม่เหลือวิสัย เพราะคนเราจะมาคิดเอาแต่ขณะนั้น เวลานั้นว่าเราไม่มี ถึงเวลาแล้วจึงค่อยมาคิดหาเอา ความมีมันก็ไม่มี เพราะมันไปใช้จ่ายหมดแล้ว ถ้าเราไม่คิดเตรียมการไว้ก่อนมันก็จะไม่มีในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นคนเราที่จะทำสิ่งใด ๆ ทั้งหมด เราต้องมีการเตรียมพร้อมเตรียมการโดยลำดับ คือมีเป้าหมาย มีความตั้งใจ หากว่าเรามีความตั้งใจ เราก็จะได้ทำความตั้งใจของเราก็อย่างทายกทายิกาทั้งหลายนั่นเอง ได้ประกอบการอาชีพมาตั้งแต่รู้เดียงสาภาวะมาโดยลำดับ บางท่าน

บางคนอาจจะไม่เคยตั้งเป้าหมายในชีวิตของตนไว้ก็ได้ คือเห็นเขาทำก็ทำไป แต่ไม่ได้คิดอนาคตของชีวิต คนที่ไม่คิดอนาคตของชีวิตนี้เอง เมื่อเวลาเกิดความจำเป็นขึ้น ก็เป็นคนที่ไม่มีอะไร หมดเนื้อหมดตัวแล้ว เพราะบางคนนั้นแม้จะหาเงินหาทอง ก็หาเพื่อจ่าย หาเพื่อกิน ถ้าเรามีเป้าหมายหาเพื่อจ่าย เมื่อได้มาแล้วก็ต้องจ่ายหมดไป หามาเพื่อกิน หาได้มาแล้วก็กินจนหมดแล้วก็ไม่มีเหลือ อย่างภาษาภาคเหนือนั่นแหละ ทางเชียงราย มีอะไรเขาก็ขายไป ถามว่าขายไปทำไม เขาบอกว่าขายไปหยอก ว่าชั้นไปหยอกไส้หยอกพุงของเจ้าของ คือขายไปกินนั่นแหละ นี่ก็ถูกของเขาเหมือนกัน เขาคิดเท่านั้น คิดแต่จะกินใส่ปาก ใส่ท้อง อย่างเดียว มีสิ่ง มีของ มีไร่ มีนา มีที่ดินขาย ขายไปหยอก ขายไปกินเสียจนหมดแล้วตัวเองก็ยังเหลือแต่ตัวเปล่า นี่คือคนไม่คิดในอนาคตของชีวิต

บางคนก็หาเพื่อความสนุกสนาน ได้มาก็ไปบำเรอความสนุกสนานเสียไปหมด เมื่อเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมาก็ไม่มีอะไรอย่างนี้แหละ เราไม่ได้คิดคาดการณ์ในชีวิตของเราไว้ เมื่อเราไม่คิดคาดการณ์ในชีวิตไว้แล้ว อนาคตของเราจะเป็นอย่างไร แก่ชราขึ้นมา ค้าขายไม่ได้ ทำการงานไม่ได้ ต้องพึ่งลูกพึ่งหลาน ที่นี่ลูกหลานก็อนาคตเช่นเดียวกับเรา ทีนี่เขาก็ต้องปล่อยให้คนแก่นั้นเสวยกรรม ตามประสาของคนแก่ เจ็บป่วยมาเงินจะซื้อยาก็ไม่มี จะไปไหนเงินค่ารถก็ไม่มี ก็ตัวเองไม่ได้คิดอนาคตของเจ้าของไว้เสียเลย จะเก็บเล็กผสมน้อยมาตั้งแต่รู้เดียงสา วันละบาท สองบาทมามันก็พอได้อยู่ แต่นี่เรามีเท่าไรเราก็ใช้มันจนหมด ไม่ได้คิดถึงอนาคต ไม่ได้คิดถึงชีวิตของเรา เรานั้นจะมีชีวิตเป็นอย่างไรบ้าง

ชีวิตอันนี้จะต้องประกอบไปด้วยความทุกข์ ชราความแก่ก็เป็นทุกข์ พยาธิ ความเจ็บป่วยก็เป็นทุกข์ มรณะ ความตายก็เป็นทุกข์ ทีนี้ความทุกข์อันนี้มันจะต้องมีประจำในสังขารร่างกายของเราอยู่ ทีนี้เมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นมาเราจะเอาสิ่งใดบำบัดความทุกข์ ธรรมดามนุษย์บำบัดความทุกข์ ก็ต้องจับจ่ายใช้สอย มนุษย์เราก็มีหมู่มีพวก มีญาติมีพี่น้อง มีผู้ที่เคารพนับถือ มีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ครั้นเมื่อเป็นอย่างนี้ก็ย่อมมีการจับจ่ายใช้สอย เราจะมีแต่ตัวเปล่าไม่ได้ เราก็ต้องมีอันนั้นบ้าง อันนี้บ้าง เมื่อญาติพี่น้องมาหาก็ต้องได้ต้อนรับ หรือเราไปเยี่ยมปู่ ย่า ตา ยาย ก็ต้องมีสิ่งของติดมือไปฝากไปต้อน อันนี้มันเป็นธรรมดาอยู่แล้ว เราอย่าไปคิดสั้น ๆ เราต้องคิดอนาคตของเราไว้ จึงเรียกว่ามนุษย์ คือเป็นผู้ที่มีจิตใจสูง หากว่าเราไม่คิดอนาคตของชีวิตแล้ว การสะสมเก็บเล็กผสมน้อยเราก็ไม่มี เมื่อเราไม่มีการเก็บเล็กผสมน้อย ชีวิตอันนี้ก็จะแร้นแค้นไปในที่สุด บางทีลูกเต้าของเราไม่เหลียวแล เราจะว่าอย่างไร แบ่งอะไรให้เขาเขาก็ขายหมดเกลี้ยง พ่อแม่หาไว้เท่าใดก็หมด แล้วทีนี้เราจะพึ่งใคร ถ้าเราไม่พึ่งตัวของตนเอง

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนว่า **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** ตนแลเป็นที่พึ่งของตน **โก หิ นาโถ ปโร สิยา** คนอื่นหาได้เป็นที่พึ่งไม่ **อตฺตา หิ สุทนฺเตน** เราต้องฝึกตนของตนด้วยดี **นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ** เราจึงจะได้ที่พึ่งแก่ตนที่ได้ด้วยยาก ฉะนั้นเราทุกคน เราอยากจะพึ่งตนของตนแล้ว ก็ต้องฝึก ต้องอบรมตัวของเรา เด็ก ๆ ก็ต้องขยันหมั่นเพียรต่อการศึกษาเล่าเรียน อย่าเป็นคนเกียจคร้าน เข้าโรงเรียนก็ต้องตั้งใจเรียน ให้มันอ่านออกเขียนได้ ให้มันมีวิชาความรู้ จึงจะเป็นประโยชน์แก่ตนของตน เราไปพบเขาเขียนหนังสือที่ไหนเราก็อ่านได้ เราไม่ต้องไปวานให้คนอื่นอ่าน อันนี้เรียกว่าเราพึ่งตนได้แล้ว เพราะเราอ่านได้ ทีนี้เราอยากจะเขียนให้คนอื่นอ่าน เราก็เขียนได้ อย่างนี้เรียกว่าเราไม่ต้องวานคนอื่น เราพึ่งตัวของเราได้ อ่านก็ได้ เขียนก็ได้ นี้ก็เป็นที่พึ่งของเราอีกอย่างหนึ่ง

ไม่เพียงแต่เท่านั้นวิชาความรู้มีแล้วเราก็ต้องหัดสิ่งที่เราจะต้องทำต้องฝึก เรียกว่า ศิลปะ หรือว่า ศิลป์ ศิลปะก็คือการกระทำให้มันเป็น เราต้องหัดทำสิ่งนั้นให้เป็น หัดทำสิ่งนี้ให้มันเป็น เป็นแล้วก็ให้มันดี ให้มันเด่น ให้มันยอดยิ่งขึ้นไป เผื่อว่าเราจะเรียกความนิยมให้เกิดเป็นเงินเป็นทองขึ้นมาได้ ไม่ใช่เป็นแบบเปะปะเหมือนกับวิชาเป็ด มันก็ใช้ไม่ได้ วิชาเป็ดเป็นอย่างไร วิ่งมันก็เป็นแต่ว่ามันไม่ทันเขา บินมันก็เป็นแต่ว่ามันไม่เก่งเท่าเขา ร้องมันก็เป็นแต่ว่าร้องแข่งเขาไม่ได้ ว่ายน้ำก็ได้ แต่ว่ามันไม่เก่งเหมือนเขา มันได้ทุกอย่างแต่ว่ามัน

ไม่เก่ง ก็เลยเอาเป็นตัวแข่งไม่ได้ เอาเป็นตัวชนะไม่ได้ ตกลงว่าเป็นอะไรก็ต้องยอมแพ้เขา คนเราก็เหมือนกัน ถ้าเรามีวิชาศิลปะ หากว่าเราทำไม่ดีแล้ว ก็เท่ากันกับวิชาเป็ดนั่นเอง จะต้องเป็นคนที่ตามหลังคนอื่น เป็นเบี้ยล่างของคนอื่นอยู่ตลอดไป เพราะเราไม่ดีไม่เด่น

ถ้าว่าถึงการจักสานหรือก็อย่างว่านั่นแหละ อย่างลูกเขยใหม่ที่เขาว่ากันนั้น "พ่อเฒ่าให้สานตะกร้า ตัดไม้มาจัก จักไปท่อได มันกะเสี่ยวหมดว่าซั่น โอ้ย ไม้มันบ่อเหนียว บ่อคือไม้บ้านอีพ่อกู เพิ่นผันยังว่า เจ้าของบ่อเป็นบ่อได้ว่า นี่หละกะเจ้าของบ่อได้ฝึกบ่อได้หัด" ทีนี้เมื่อคราวจำเป็นเราจึงจะต้องจำใจทำ นี้แหละเป็นของที่ยาก เหตุนั้นเราจึงฝึกไว้ เราต้องถือเสียว่าวิชาในโลกนี้ มนุษย์เขาเรียนได้เราก็ต้องเรียนได้ ศิลป์ที่เขาทำได้เราก็ต้องทำได้ เราก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ทีนี้เราต้องมีแก่ใจของเราอย่างนี้ เราจึงจะดีเด่น เราก็เรียกเงินเรียกทอง เรียกสมบัติพัสถานขึ้นมา อำนวยความสุขให้แก่ตนของตนได้ เพราะเราเป็นคนจริงเป็นคนแท้ เพราะฉะนั้นคนก็จึงให้เป็นคนจริง ๆ พวกเราทั้งหลายนั้นจะต้องสร้างความดีให้เกิดขึ้นในตัวของเราอย่างนี้ อันนี้ว่าถึงด้านของโลก

ทีนี้ว่าถึงด้านของธรรม เราจะสร้างตัวของเราให้มีศีลธรรมนั้นเราจะทำอย่างไร ศีลธรรมเป็นที่พึ่งแก่ตัวของตน ทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า ทีนี้เราก็ต้องสร้างขึ้น คิดเสียว่าคนอื่นเขายังรักษาศีลได้ เขายังฟังเทศน์ฟังธรรมได้ เขายังเจริญเมตตาภาวนาได้ เราก็คนคนหนึ่งเหมือนกัน มีอวัยวะ 32 เหมือนกัน มีแข้งขาเหมือนกัน มีหูมีตาเหมือนกัน เราก็คนหนึ่งที่เราจะต้องทำได้ เราต้องคิดขึ้นมาอย่างนี้ก่อน ทีนี้เมื่อเราคิดขึ้นมาอย่างนี้แล้ว เราก็ต้องพยายาม ท่านผู้ดีท่านรักษาศีลแบบไหน ท่านให้ทานแบบไหน ท่านเจริญเมตตาภาวนาแบบไหน ท่านเข้าวัดแบบไหน เป็นอุบาสกแบบไหน เป็นอุบาสิกาแบบไหน นี้เราต้องศึกษาเอาจากผู้ดี คือเลือกเอาผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นครูเป็นอาจารย์ ไม่ใช่ว่าเราจะเอามติของเราเป็นอาจารย์ เอามติของเรานี้ มันอาจจะถูก หรืออาจจะผิดมันไม่แน่ เพราะคนเรามักจะลืมตัว ไม่ได้สำรวจตัว ไม่ได้มองตัวเอง ทั้งที่ทำไปก็ว่าดีเรื่อยไป ไม่มีใครจะไม่ว่าตัวของตัวดี แม้แต่คนที่เป็นบ้า เขาก็ยังว่าเขาเป็นคนดี

สมมุติว่ามีบ้าสองคนมาอยู่ใกล้ ๆ กัน แล้วเอาออกไปห่าง ๆ กันหน่อย ถามว่ารู้จักบ้าไหม ถามคนนั้นมันบอกว่ารู้จัก ใคร มันก็บอกคนนั้นแหละเป็นคนบ้า ทีนี้มาถามคนนี้ มันก็พูดเหมือนกัน มันก็ว่าคนนั้นเป็นบ้า มันไม่ได้ว่าตัวของมันเป็นบ้า มันก็ว่าตัวของมันเป็นคนดี นี้แหละคนเรา ทีนี้สัทธิอันนี้มันจะอยู่ในจิตในใจของคนเราทุก ๆ คน ไม่ว่าใคร คือมันจะต้องถือว่าเจ้าของดีอยู่ร่ำไป เพราะขาดการสำรวจ ขาดการตรวจค้น เรียกว่าไม่มีแว่นธรรม เราไม่มีแว่นธรรมก็เลยมองไม่เห็นตัวของเรา มักจะเรียกว่าตัวดีเสมอ ใครจะว่าดีไม่ดีไม่ทราบเลย แต่ว่าข้าพเจ้าต้องว่าข้าพเจ้าเป็นคนดีอยู่อย่างนั้น นี้เป็นสัญชาติญาณอันหนึ่ง เป็นเรื่องของกิเลสที่มันมีอยู่ นี่แหละเรียกว่า ความปกปิด โมหะครอบงำจิตใจของเราอยู่

เพราะฉะนั้นเมื่อเราต้องการปฏิบัติศีลธรรม เราต้องพยายามกำจัดตัวนี้ออก คือว่าต้องดูตัวของเรา สำรวจตัวของเรา แล้วทีนี้เราจะได้ศึกษาความดีความชอบ เราจะรู้จักว่าท่านผู้ใดเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี ท่านผู้ใดปฏิบัติชั่ว เราก็พอจะรู้ได้ ทีนี้เราจึงจะหันหน้าของเรานี้ ไปหาศึกษากับท่านผู้ดีทั้งหลาย เพราะคนเราในโลกนี้จะว่าไม่มีคนดีก็ไม่ได้ ก็ต้องมีสืบโลกอยู่ตลอดกาล ต้องมีคนใดคนหนึ่ง แต่ต่างที่ว่าจะมีมากหรือมีน้อยเท่านั้น เราพอจะหาศึกษาได้ ทีนี้เมื่อเราศึกษาแล้ว เรารักษาศีลเราก็จะได้รักษาถูกต้อง ให้ทานเราก็จะได้ให้ทานได้ถูกต้อง ภาวนาก็จะได้ภาวนาให้ถูกต้อง เป็นคนเข้าหาศีลหาธรรมถูก คือเข้าไม่ผิด เข้าวัดถูก เข้าศาสนาถูก หากว่าเราศึกษาไม่ถูกต้องเราก็เข้าผิดอยู่เรื่อยไป ให้ทานก็ให้ทานผิด รักษาศีลก็รักษาศีลผิด ภาวนาก็ภาวนาผิด มันมีทั้งผิดทั้งถูก มรรคจึงมีสอง แยกกันเป็น สัมมามรรค เป็นมิจฉามรรค มันมีอยู่สองอย่างเหมือนกัน ทีนี้เราจะเลือกเดินทางไหน เลือกเดินทางถูก หรือเลือกเดินทางผิด เท่านั้น เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องตัดสินใจ

ในการปฏิบัติธรรมะที่จะศึกษาเอาความดีความชอบเพื่อตนของตน เพราะชีวิตพวกเราที่ได้อัตภาพเกิดขึ้นมาเป็นมนุษย์นี้ ไม่มีความเที่ยงแท้ไม่แน่นอน แล้วแต่

จะแปรปรวนไปตามสภาพ ร่างกายอันนี้ก็นับวันที่จะต้องแก่ไปโดยลำดับ คร่ำคร่าไปข้างหน้า ทรุดโทรมไปข้างหน้า ในที่สุดของชีวิตก็คือการแตกดับ คือการตายนั่นเอง ในโลกนี้จึงไม่มีบุคคลที่จะไม่แก่เป็นตัวอย่าง ไม่มีบุคคลที่จะไม่เจ็บป่วยเป็นตัวอย่าง ไม่มีบุคคลที่ไม่ตายเป็นตัวอย่าง ตัวอย่างนี้ไม่มี มีแต่ตัวอย่างแก่ ตัวอย่างเจ็บป่วย ตัวอย่างตาย เท่านั้น แต่ขณะเวลาที่เรายังมีกำลังเรี่ยวแรง เวลากำลังห้าวหาญกันอยู่นี้ ก็สนุกเพลิดเพลินลุ่มหลงไม่ได้คิดหาที่พึ่งแก่ตนของตนเสียเลย สมมุติว่าถ้าตายไป เราจะเอาอะไรเป็นที่พึ่ง บางคนอาจจะสำคัญว่าตายแล้วก็หมดเรื่องไป เพราะมันสูญเสียไป จะสูญหรือไม่สูญแต่ทางพระพุทธศาสนารับรองว่าตายแล้วไม่สูญ จิตวิญญาณอันนี้ยังจะก่อภพก่อชาติ เกิดแล้วเกิดอีก เรียกว่า สงสารวัฏ

แต่นอกจากพระพุทธศาสนาแล้ว อย่างลัทธิ หรือศาสนา โลกายตะ เขาก็ถือว่าตายแล้วสูญ เขาจึงถือว่าการทำดีทำชั่วไม่เป็นดีเป็นชั่ว ไม่เป็นบาปเป็นบุญ การทำลายชีวิตของคนหรือสัตว์ก็ดี สักแต่ว่าศัสตราอาวุธนั้นเข้าไปในช่องหนึ่งของอวัยวะร่างกายเท่านั้น ไม่ได้เป็นบาป เขาจะต้องถือไปอย่างนี้ นี่เรียกว่า ลัทธิโลกายตะ มีคนเชื่อถือจำนวนน้อยไม่มากเท่าใดนัก เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติบังเกิดมาแล้ว พระองค์ได้ตรัสรู้ความจริง พระองค์จึงรับรอง จิตวิญญาณอันนี้ ไม่ได้แตกไม่ได้ดับ หากว่ายังมีกิเลสอยู่ ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิด เมื่อสิ้นจากกิเลสแล้ว ความเกิดจึงไม่มี มีแต่ว่าเพียงดับกิเลส จิตตัวนี้ไม่ได้ดับเป็นจิตล้วน ๆ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ นี้เป็นทางที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติ เพื่อชำระให้จิตบริสุทธิ์ไม่ให้มีอาสวะกิเลส แต่ธรรมดาเราเมื่อยังมีกิเลสอยู่นั้นก็เท่ากับว่าทองคำที่มันยังเป็นแร่อยู่ ถึงว่าเรารู้ทองคำบริสุทธิ์เป็นอย่างนั้น ๆ แต่แล้วมันยังอยู่ในแร่ ความดีเด่นของมันก็ยังไม่ปรากฏ เมื่อช่างเขาเองไปถลุงออกมาเป็นเนื้อทองคำล้วน ๆ อันนี้จึงจะเป็นเนื้อทองแท้ แล้วก็แปรรูปไปใช้ประโยชน์ได้ จิตของเราก็เหมือนกัน เมื่อยังมีกิเลสอยู่ก็เรียกว่าจิตเป็นแร่ยังอยู่ในแร่ ฉะนั้นเราต้องทำความเพียรชำระจิตของเราให้บริสุทธิ์ ความเพียรเท่ากับไฟเผา เท่ากับเป็นการถลุงนั่นเอง ทีนี้ความเพียรของเรา เราทำอะไรบ้าง การให้ทานก็ต้องให้ความเพียร เพื่อชำระจิตนั่นเอง รักษาศีลก็เพื่อชำระจิต ภาวนาก็เพื่อชำระจิต ฟังเทศน์ฟังธรรมก็เพื่อชำระจิต ไหว้พระสวดมนต์ก็เพื่อชำระจิต มุ่งเข้าไปเพื่อชำระอย่างนี้ อันนี้เรียกว่าความเพียร เมื่อเราเพียรพยายามไป ความสะอาดบริสุทธิ์ก็จักเกิดขึ้นไปทีละนิดทีละหน่อย เรียกว่าค่อยถาก ค่อยตัด ค่อยเกลากันไป แล้วทีนี้มันก็ค่อยหมดไป ๆ จึงจะเข้าถึงเนื้อแท้ คือตัวจิตอยู่ภายใน

เพราะฉะนั้นในเทศกาลเข้าพรรษานี้ ขอให้พวกท่านทั้งหลายนั้นได้ตั้งอกตั้งใจ ถือเป็นกิจลักษณะของชีวิต บูชาชีวิตของเราไปบ้าง ดีกว่าเราจะปล่อยไปตามธรรมดา ชีวิตของเราเลยไม่มีการแบ่ง ไม่มีเวลาเลย เป็นของสำคัญ คือเป็นที่ซาบซึ้งในจิตของเรา ทีนี้จะเอาเวลาไหน กาลไหน เป็นที่ซาบซึ้งของจิตใจ เราจะต้องสร้างความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์เครื่องระลึกไว้ หากว่าเราทำได้ในเทศกาลพรรษานี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อไปเราอาจทำได้หลายอย่าง เอาอย่างที่เราพอจะทำได้นั่นแหละ เป็นการประดับชีวิตของเราไว้ ทีนี้เรามาคิดทบทวนดูว่า เอาตั้งแต่เราเกิดมาผ่าน ๆ มา โดยลำดับจนถึงอายุปัจจุบันของเรานี้ เรามีความดีความชอบที่ดีเด่น อันซาบซึ้งในจิตในใจของเราบ้างไหม ให้เรามาคิดอย่างนี้ ถ้ายังไม่มีเราก็ต้องสร้างอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นที่ประทับกับจิตใจของเราไว้ อันนี้จะเป็นการดี

อย่างพระเจ้าวัฏฏคามินีอภัย ในครั้งที่แพ้สงครามหลบเข้าไปอยู่ในป่า เกิดหิวข้าวขึ้นมาตรัสถามอำมาตย์ อำมาตย์ก็บอกว่ามีอยู่ แล้วก็เลยเอาข้าวที่ห่อติดมานั้นออกมา **พระราชาก็เลยบอกว่าให้แบ่งเป็นสี่ส่วน คือส่วนหนึ่งเป็นของพระราชา ส่วนหนึ่งเป็นของอำมาตย์ อีก** ส่วนหนึ่งเป็นของม้า ทีนี้อำมาตย์สงสัยอีกส่วนหนึ่งจะเอาไปไหนกัน พระราชาว่า ธรรมดาเราอยู่ในพระราชวังตื่นเช้ามาเราต้องใส่บาตร เพราะฉะนั้น ส่วนที่สี่นี้เราจะใส่บาตร ทีนี้อำมาตย์ก็เลยสงสัย ก็เราอยู่กลางป่าเราจะได้พระที่ไหนมารับ พระราชาก็เลยว่าอันเรื่องพระเป็นเรื่องของเรา ขอแต่ท่านอำมาตย์นั้นได้ร้องตะโกน

นิมนต์พระให้ก็พอ พระจะมีไม่มีเป็นเรื่องของเรา ทีนี้เมื่อแบ่งเสร็จอำมาตย์ก็ร้องตะโกนขึ้นอย่างแรง นิมนต์พระมารับบิณฑบาต

ในขณะนั้นพระมหินเถระ กับ พระติสสเถระ ท่านกำลังภาวนาของท่านอยู่ ท่านก็ได้ยินเสียงแล้วท่านก็ได้พิจารณาว่า ใครนิมนต์เราไปบิณฑบาต ท่านรู้ได้ แล้วท่านก็ออกจากสมาธิมาครองผ้าเสร็จเรียบร้อย อุ้มเอาบาตรแล้วท่านก็เหาะไป พอไปลงที่นั้นพระราชาก็เลยได้น้อมเอาส่วนนั้นไปใส่บาตร แต่มันอัศจรรย์จิตใจมากอยู่กลางป่าร้องนิมนต์แบบบ้า ๆ บอ ๆ ก็ยังมีพระไปรับก็เลยดีอกดีใจ เลยเอาส่วนของเจ้าของไปใส่อีกซ้ำ คิดว่าจะกินก็ไม่ได้กิน ทีนี้อำมาตย์เห็นพระราชาใส่หมดอำมาตย์ก็เอาอย่างบ้าง เอาของเจ้าของไปใส่เหมือนกัน พระราชาสังเกตม้า ม้ามันก็ประสงค์อยากจะใส่บาตรก็เลยเอาไปใส่เป็นอันว่าหมด ไม่มีข้าวจะกินแล้วหมดแค่นั้น คิดว่าสละชีวิตให้ทาน เพราะท้องกำลังหิวมาก แต่ก็เอาออกให้ทานจนหมด ครั้นให้ทานแล้วท่านก็เหาะกลับไป ก็เลยดีอกดีใจดีไปดีมาท้องมันก็หิวขึ้นอีก ทีนี้เมื่อท้องหิวขึ้นมาอีกก็ประนมมือขึ้นระลึกอธิษฐานจิตใจขอข้าวเศษบาตรจากพระมหาเถระ ท่านก็รู้เมื่อท่านฉันอิ่มแล้ว ท่านเลยอธิษฐานบาตรของท่าน ที่ข้าวมันยังเหลืออยู่นิด ๆ หน่อย ๆ นั่นแหละ ให้บาตรท่านเหาะมาหาพระราชา พระราชาเห็นบาตรก็เลยรับเอา เอาผ้าไปรับเอา ทีนี้เมื่อเปิดฝาบาตรออกมาข้าวก็เต็มบาตรพร้อมข้าวพร้อมอาหาร ก็มาแบ่งกันกินอิ่มหนำสำราญแล้วออกล้างบาตร เช็ดบาตรของท่านด้วยดี เอาผ้าที่มีราคาของเจ้าของนั้น แล้วก็อธิษฐาน แล้วก็โยนบาตรไป บาตรก็เลื่อนลอยไป

นี่แหละพระเจ้าวัฏฏคามินีอภัย เมื่อจวนจะตายให้เจ้าหน้าที่มาอ่านรายงานการบำเพ็ญกุศลให้ฟัง อ่านที่ไหนก็ไม่เป็นที่ประทับใจ เมื่อมาถึงการให้ทานครั้งนั้นจึงเป็นที่สลดจิตใจซาบซึ้งในจิตในใจก็เลยบอกให้อำมาตย์หยุดอ่านได้ นี่แหละมันเป็นที่ซึ้งจิตซึ้งใจ เรียกว่าซาบซึ้งในจิตใจได้ เพราะเป็นอนุสรณ์ของชีวิตที่เราทำกุศลที่ยิ่งใหญ่อย่างใดอย่างหนึ่งมันระลึกได้ ส่วนกุศลนอกนั้นมันก็น้อมมาเอง รวมเข้ามาเอง เพราะฉะนั้นพระเจ้าวัฏฏคามินีอภัย จึงเป็นผู้ที่มีบุญอันยิ่งใหญ่ ก่อนจะตายก็ปรากฏเห็นพวกเทวรถลงมาคอยรับหกคัน คือมาจากสวรรค์หกชั้น ชั้นละคัน พวกเทพเจ้าทั้งหลายก็เชื้อเชิญให้ไป ไม่ทราบว่าจะไปชั้นไหนดี จึงได้ปรึกษาพระมหาเถระ พระมหาเถระท่านก็ไม่บอก เป็นแต่เพียงให้นัยเท่านั้น คือท่านให้นัยว่า ธรรมดาพระโพธิสัตว์ก็จะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเท่านั้น พระเจ้าวัฏฏคามินีอภัยก็เลยสมัครไปชั้นนั้น ก็เพราะสวรรค์เขามารับทั้งหกชั้นแล้ว เขาเชิญไปชั้นไหนก็ได้ มีสิทธิ์จะไปได้ทุกชั้น แล้วแต่จะเลือกไป นี้เรียกว่าคนมีบุญ คนมีบุญนั้นพวกเทพเจ้ามารับเอาเลย ไม่ต้องได้ลำบาก ไม่ต้องได้ไปยุ่งกับยมพบาล เขาว่าเมื่อตายไปแล้วจะต้องไปให้ยมพบาลสอบสวนบัญชี แหมทีนี้ให้ยุ่งยากลำบาก คนนั้นทำอันนั้นคนนี้ทำอันนี้ มันก็แย่ผู้ที่จะวินิจฉัยก็ดี เพราะฉะนั้นเราอย่าให้มีดีกว่า ไม่ต้องไปยุ่งยากลำบากกับยมพบาล เรามีบุญมีกุศล เราไปทีเดียวไม่ต้องไปลำบากอย่างนั้น นี่แหละในชีวิตของพวกเราก็ควรจะให้มีกุศลส่วนยิ่ง ประทับไว้ในจิตในใจของเราอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการดี เพราะฉะนั้นหากว่าใครมีความสามารถ ในเทศกาลเข้าพรรษาจงประกอบคุณงามความดีชิ้นใดชิ้นหนึ่ง ให้เป็นอนุสรณ์ในชีวิตของตนไว้ ก็จะเป็นการดีจะไม่เสียประโยชน์ แห่งชีวิตที่ล่วงเลยไปตามกาลเวลา

เพราะฉะนั้นวันนี้พวกท่านทั้งหลาย ก็ได้มาบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศล ถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายอะไรต่ออิอะไรหลายอย่างหลายสิ่ง อันส่วนนี้เป็นบุญเป็นกุศลของเราทั้งหลาย ทำเป็นประเพณีสืบมา และก็เป็นการบำรุงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ก็เป็นบุญเป็นกุศลอยู่ แต่ว่าถ้าเราประกอบอันใดให้ยิ่งขึ้นนั้นก็ยิ่งจะเป็นการดีมาก เพราะฉะนั้นเท่าที่ได้ทำไปแล้วนี้ ก็ขอจงแสดงความปีติยินดี ด้วยบุญด้วยกุศลส่วนนี้ ให้ประทับไว้ในจิตใจของตน ประกอบด้วยความเลื่อมใส ความผ่องใส ความอิ่มเอิบ อันนี้จึงจะเป็นบุญเป็นกุศล มิใช่ว่าทำบุญทำกุศลเพื่อกิจการค้า เราทำเพื่อบุญจริง ๆ ทำบุญเพื่อบุญ ทำดีเพื่อดี ทำกุศลเพื่อกุศล เมื่อเราทำอย่างนี้เรียกว่า

ทำถูกต้อง ถ้าเราทำบุญเพื่ออย่างหนึ่ง ทำบุญเพื่อเอาหน้าเอาตา เอาเกียรติ เอายศ เอาชื่อเอาเสียง เอาความร่ำเอาความรวย อันนั้นเรียกว่าทำเพื่ออันนั้น ไม่ได้ทำบุญเพื่อบุญ ไม่ได้ทำการกุศลเพื่อกุศล ไม่ได้ทำความดีเพื่อความดี ถ้าเราทำถูกต้องเราจึงได้ผลานิสงส์มาก เพราะฉะนั้นขอให้พวกท่านทั้งหลายทำในทางที่ถูกที่ต้อง นี่จึงจะเป็นคุณค่า สาระประโยชน์ที่เกิดจากการทำบุญทำกุศลแต่ละครั้ง แต่ละที จึงจะเป็นประโยชน์แก่ตนของตน

ฉะนั้นเมื่อพวกท่านทั้งหลายได้สดับธรรมิกถา ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ พึงใคร่ครวญพิจารณาโดยอุบายปัญญาของตนแล้วกุศลกรรมนั้นให้เป็นไปด้วยความไม่ประมาท ก็จะเป็นผู้ประสพแต่ความสุข ความเจริญ ในที่สุดนี้ด้วยอำนาจบุญกุศล และคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงมีอานุภาพคุ้มครองป้องกันให้พวกท่านทั้งหลายปราศจาก ทุกข์ โศก โรค ภัย อุปสรรค อันตรายทั้งหลายทั้งปวง จงได้แต่ความสุขความเจริญ ประกอบด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ตลอดกาลนาน ดังได้รับประทานแสดงมา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2521

เรื่อง ธรรมรักษา

คำว่าพระธรรม เป็นสภาพที่ทรงไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกลงไปในทางที่ชั่ว คือผู้ที่มีธรรมะธรรมะย่อมรักษา ถ้าเราไม่ยึดธรรมะธรรมะก็ไม่รักษา คล้ายกับว่าเรารับประทานอาหาร หรือบริโภคอาหาร อาหารก็ย่อมหล่อเลี้ยงร่างกายรักษาร่างกายของเราได้ ฉันใดก็ดี พระธรรมที่เราประพฤติปฏิบัติย่อมรักษาตัวของเราให้เป็นคนดี เพราะคนเราที่จะดีได้จากประพฤติธรรมะ มีธรรมะสำหรับประพฤติปฏิบัติ เมื่อเราปฏิบัติธรรมะ ๆ นั้นก็เป็นของเราดำรงรักษาตัวของเราให้เป็นผู้ที่เจริญ แม้พระธรรมจะมีอยู่แต่เราไม่ประพฤติปฏิบัติ ไม่น้อมเอาพระธรรมนั้นมาปฏิบัติ ก็ไม่เกิดเป็นประโยชน์แก่ตนของตนเหมือนกันกับอาหารเมื่อเราไม่รับประทานมันก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายของเรา น้ำมีอยู่ถ้าเราไม่ดื่ม ก็ไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย หรือเราไม่อาบเราก็ไม่เย็น ถึงน้ำนั้นจะเย็นก็ตาม ถ้าเราไม่อาบเราก็ไม่เย็น สิ่งไหนที่มีสัมผัสกับตัวของเราเข้าไป สิ่งนั้นจึงจะปรากฏในตัวของเราได้

พระธรรมก็เหมือนกัน หากเราไม่ประพฤติปฏิบัติธรรมะนั้นถึงแม้จะเป็นของวิเศษอยู่ก็จริง ก็จะไม่เกิดประโยชน์แก่ตัวของเรา เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานอยู่ในบ้านเมืองของเรา เราก็ถือว่าดี แต่หากไม่ประพฤติปฏิบัติ เมื่อเราไม่ประพฤติปฏิบัติเราจะอ้อนวอนให้อำนาจของพระธรรมนั้นช่วยตัวของเราก็ย้อมไม่ได้ เหมือนกันกับอาหารที่เราไม่บริโภค เราจะอ้อนวอนให้อิ่มหนำสำราญ ให้มีกำลังเรี่ยวแรง อ้อนวอนแล้วก็อ้อนวอนอีกอยู่ ก็ไม่มีประโยชน์ การปฏิบัติธรรมะเราไม่เพียงแต่อ้อนวอนอย่างเดียว อันนั้นเป็นการระลึก เราสวด สวากขาโต สุปฏิปันโน อันนั้นเป็นคำที่ระลึก ถ้าใจเราไม่ระลึก ไม่น้อมต่อก็จะไม่เกิดประโยชน์ได้ เพราะใจเท่านั้นที่จะยึดหลักของพระธรรม ธรรมะย่อมอยู่ที่ใจ ใจเราเป็นที่โน้มนำเอาพระธรรม ความดี ความชอบจึงเกิดขึ้นอยู่ที่ตัวของเราเท่านั้น เราจะดีก็อยู่ที่ตัวของเรา เราจะชั่วก็อยู่ที่ตัวของเรา ไม่ได้อยู่ที่ชาติที่ตระกูล ที่ฐานะ อยู่ที่การกระทำ เราจึงควรที่จะน้อมนำเอาธรรมะมาปฏิบัติตามชั้นตามภูมิของเรา

ธรรมะที่เราจะปฏิบัติมีพร้อมที่จะให้เลือกปฏิบัติได้เท่าที่เรามีความสามารถ คือพระธรรมที่เหมาะสมกับเพศภูมิของเรา เราอยู่ในเพศไหนภูมิไหน เราก็จะต้องเอาธรรมะนั้นมาปฏิบัติตามเพศตามภูมิให้สมกับเพศภูมิของตน เพราะธรรมะมีไว้ทุกระดับ ตั้งแต่ชั้นหยาบจนถึงชั้นละเอียด ที่นี้ผู้ปฏิบัติชั้นละเอียด ส่วนหยาบอันนี้ก็ต้องล่วงเลยไป เรียกว่าเลยขั้นของผู้ที่ปฏิบัติขั้นละเอียดแล้ว ในภูมิของฆราวาสก็ปฏิบัติได้ ในภูมิของบรรพชิตนักบวชก็ย่อมปฏิบัติได้ แต่สรุปแล้วก็คือการปฏิบัติธรรมะนั้นจะต้องมีจุดประสงค์เพื่อความดีความชอบ เพื่อบรรเทา เพื่อเอาชนะต่อกิเลสที่มีอยู่ เรียกว่า

การล้างความชั่วที่มีอยู่ในตัวของเรา

ที่นี้เราต้องมาสำรวจตัวของเราอีกว่า สิ่งใดที่ดีและไม่ดีที่มีอยู่ในตัวของเราอย่างไรบ้าง เราต้องมาค้นมาคิด มาพิจารณา เราต้องหมั่นตรวจค้นกาย วาจา ใจของเรานี้อยู่สม่ำเสมอ ถ้าเราไม่ตรวจไม่ค้นเราจะไม่พบและจะไม่สะอาด เหมือนกันกับอาคารที่อยู่ที่อาศัยของเรา เราก็ต้องกวาดต้องทำความสะอาด ต้องดูแลอยู่เสมอ ถ้าหากเราไม่ดูแล ไม่กวาดไม่ชำระมันก็สกปรกขึ้นมามันก็รกขึ้นมา ที่ไหนสกปรกเราก็จะเห็น ที่ไหนชำรุดทรุดโทรมเราก็จะเห็น ที่ไหนจะเกิดความเสียหายแตกร้าวเราก็เห็นเพราะเราดู ของภายนอกก็เหมือนกันกับของภายใน อยู่ในลักษณะเดียวกัน แม้แต่ของปลูกของฝังต่าง ๆ ถ้าเราไม่ดูแลเราก็ไม่ทราบว่าเสียหาย หรือมันงอกงาม มันออกดอกออกผลประการใดเราก็ไม่รู้ เพราะเราไม่ดูแล การดูแลนั้นต้องเอาใจใส่ แม้ของปลูกฝังทั้งหลายจึงจะได้รับผล มันไม่ดีเราก็แก้ไขปรับปรุง

ฉันใดก็ดี กายวาจาใจของเรานี้เป็นหน้าที่ของเราที่ต้องดูอยู่ทุกขณะ ทุกเวลา ถ้าเราไม่ดู เราจะไม่สามารถจะมองเห็นว่าตัวของเรานี้มีความเสียหายตรงไหน มีความไม่ดีตรงไหน มีความดีแล้วอย่างไรเราก็จะรู้ได้ แล้วเราก็จะรู้ความขาดตกบกพร่อง ความไม่สมบูรณ์ ความไม่เพียงพอในการปฏิบัติดี เราจะรู้ได้ ถ้าเป็นความนิ่งนอนใจเป็นลักษณะของความประมาท ผู้ปฏิบัติธรรมะจึงได้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ต้องเป็นผู้ที่ถี่ถ้วน เป็นผู้ที่รอบคอบ ตรวจค้นอยู่ตลอดกาล ถึงจิตใจของเรา เราก็ดูแลรักษา รักษาในความคิด ในความเห็น จิตของเราคิดอย่างไร เห็นอย่างไร นี้เราจะต้องติดตามด้วยปัญญาของเรา รู้ตามไปเสมอ มันจะไปทางเสียหายเราก็รู้ ไปทางดีเราก็รู้ เพราะเราติดตามความรู้ความเห็นของเราอยู่หากว่าเราติดตามความคิดของเราที่มันออกไป ที่มันเห็นออกไปแล้ว เราจะได้สะกัดกั้นความรู้ความเห็นที่ไม่ดีจะได้ส่งเสริมความคิดความเห็นที่ดีนั้นให้มีกำลังขึ้น

พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงว่า **เย จิตฺตํ สญฺเมสฺสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพนฺ ธนา** ผู้ใดตามรักษาจิตผู้นั้นจะพ้นจากบ่วงแห่งมาร บ่วงของมารก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นี้เรียกว่าบ่วง คือมันเป็นที่ดักของจิต จิตไปติดบ่วงก็คือจิตไปยินดียินร้ายในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หากจิตไปยินดียินร้ายเกิดขึ้น เรียกว่าติดบ่วง คือบ่วงของมารนั้นคือกิเลสมารที่มีอยู่ในจิตของเรา มันได้ดักบ่วงไว้เมื่อจิตนี้ออกไปทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มันจะไปเข้าบ่วง ถ้าเราไม่ตามไปรักษาจิตนี้ก็ไปติดบ่วง เรียกว่าบ่วงของมาร ถ้าเราตามรักษาอยู่แล้ว เราก็จะต้อนจิตต้อนใจของเราไม่ให้มันถูกบ่วง เมื่อมันไม่ถูกบ่วงมันก็คิดไปได้ แต่มันไม่ถูกไม่เข้าบ่วงของมารถึงจะดักไว้ก็ตาม เพราะเราเห็นว่ารูปคือสักแต่ว่ารูป เสียงสักแต่ว่าเสียง กลิ่นก็สักแต่ว่ากลิ่น รสก็สักแต่ว่ารส ความสัมผัสถูกต้องก็สักแต่ว่าความสัมผัสถูกต้อง ไม่ใช่สัตว์บุคคลตนตัวเราเขา สักแต่ว่าเป็นสภาพอันหนึ่ง รูปก็เป็นไปตามสภาพของรูปซึ่งมีสภาวะธรรมะที่ต้องไปอยู่แล้ว เสียงมันก็ปรากฏขึ้นแล้วมันก็ดับไป กลิ่นมันก็มีการแตกสลายไป รสก็เหมือนกัน ผ่านลิ้นของเราแล้วก็หมดเรื่อง ความสัมผัสถูกต้องเมื่อยังต้องสัมผัสอยู่เท่านั้น เราไม่ไปยึดไปถือ ไปหลงตามอารมณ์ทั้งหลายเหล่านี้ เรียกว่าการรักษาจิต

ที่นี้เมื่อจิตของเราไม่เข้าบ่วงแล้วก็เรียกว่าการหลุดพ้น คิดได้ว่าไม่เข้าบ่วงของมาร พระอริยะเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นก็มีความคิดเหมือนกัน แต่ว่าท่านไม่คิดไปเข้าบ่วงของมาร เมื่อไปเข้าบ่วงของมารเข้าเรียกว่าเราถูกกิเลสมารนั้นจับตัวของเราได้ เมื่อมันจับตัวของเราได้ก็ยากที่จะหลีกพ้น เมื่อเราหลุดพ้นไปไม่ได้เราก็ต้องอยู่ในอำนาจของกิเลส เมื่ออยู่ในอำนาจของกิเลส กิเลสก็จะต้องบังคับความคิด บังคับความเห็น บังคับความรู้ความฉลาดของเราทุกอย่าง จิตนี้ไม่เป็นอิสระแก่ตัวเอง มีอยู่ก็ไม่เป็นของตัวเอง มันเป็นของกิเลสไปหมด เราทำอะไรก็เพื่อบูชากิเลสทั้งนั้น ทำให้เป็นรายได้ของกิเลส ไปพอกพูนกิเลส กิเลสก็เป็นคนมั่งมีขึ้นมา นี้เรียกว่าเราหาให้กิเลส เพราะฉะนั้น ความโลภความโกรธความหลงที่มันมีอยู่ในจิต ถ้าเราตามความโลภก็เรียกว่าเราหารายได้ให้กิเลส เราตามความโกรธเราก็หารายได้ให้กิเลส เราทำตามความหลงก็หารายได้ให้กิเลส

กิเลสเลยเป็นคนรวยแต่เราเป็นทาส มันจะเหยียบย่ำทำลายประการใดก็ตาม เพราะตกอยู่ในอำนาจของมันแล้ว

ทั้งที่เราตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเราก็ไม่มีการดิ้นรนที่จะให้หลุดพ้น มีแต่จะพอกพูนให้มีกำลัง ให้มันมีอำนาจที่จะต้องบีบบังคับจิตของเราอยู่อย่างนั้น ในที่สุดเราก็ได้รับแต่ความทุกข์ความโศกความเสียใจ ความพิไรรำพัน ความคับแค้นแน่นใจก็ได้แต่อย่างนั้น ไม่ได้รับความปลอดโปร่งโล่งใจ มันไม่ได้ความสบายใจ ไม่ได้รับความเยือกเย็นในใจ จิตนี้จะต้องเดือดร้อนอยู่ทั้งกลางวันกลางคืนไปเท่าไรก็ยิ่งมัดไปเรื่อยผูกไปเรื่อย เราก็เลยอยู่ในพันธนาการ กิเลสผูกมัดรัดรึงให้ติดในอันนั้น ให้ติดในอันนี้ เลยเป็นคนติดคนข้องจึงเรียกว่าสัตว์ คือผู้ที่ข้องอยู่ไปไหนไม่ได้แม้มีกำลังก็ไปไม่ได้ มีกำลังก็เท่ากับคนอ่อนแอมีปัญญาก็เท่ากับคนโง่ มีอำนาจก็เท่ากับหมดอำนาจแล้วเพราะเราเป็นคนที่ถูกกิเลสรัดมัดรึง เมื่อมันมัดมันผูกแล้วเราจะแก้ไปปลดเปลื้องวิธีไหน ก็อย่างเราถูกมัดแขนมัดขาก็มัดแล้ว ตัวตนก็มัดเข้าไปแล้ว ถึงกำลังเรามีอยู่ก็ดิ้นไปไม่ได้ หัวคิดปัญญามีอยู่ก็ไม่สามารถแก้ได้

เพราะฉะนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงติดอยู่ข้องอยู่ ติดที่ไหน ติดในภพในชาติของตน ติดอยู่ในรูปร่างกายของเรา ติดอยู่ในความคิดความเห็นของเรา ติดอยู่กับปากกับท้องของเรา ติดอยู่ในรูปร่างกายของเราทุกอย่าง เรียกว่าเราติดอยู่ข้องอยู่ ภายในร่างกายของเราก็ติดเราก็ต้องมีความห่วงมีความอาลัยอยู่อย่างนั้น แล้วเราก็ไม่เพียงแต่เท่านั้น เรายังไปติดไปข้องอย่างอื่นอีกมากต่อมาก คิดไปแล้วมีแต่ทางที่เราจะสละละวางไม่ได้ทั้งนั้น เพราะมีแต่ความติดความข้องทั้งนั้น แม้แต่ความคิดความเห็นของเราที่มันเห็นผิดไปอยู่นั้น ก็ยังแก้มันไม่ได้ นี้เรียกกว่าเรายังติดข้องอยู่ จิตนี้เกิดความติดความเห็นที่ผิดเกิดติดมานะขึ้นมา เราก็ยังแก้ไม่ได้ เพราะเหตุใดก็เพราะเราถือว่ามันดีอยู่ เราไปถือเอาแต่ส่วนดีนิดหน่อย ส่วนดีนิดหน่อยนี้เราเรียกว่ากามคุณ คือเราไปติดเอาแต่ส่วนคุณโทษเราไม่ได้คิด เราไม่มองเห็น ทีนี้เราไม่ได้วัดดูว่าโทษกับคุณนั้นมีน้อยมากต่างกันอย่างไร มีหนักมีเบากว่ากันอย่างไรเราไม่ได้คิด เพราะฉะนั้นโลกนี้มีความสุขท่านก็ว่าอามิสสุข คือสุขที่เจือด้วยอามิส ว่ากันธรรมดาก็ว่าสุขที่เจือด้วยทุกข์ สุขนั้นมันมีพิษอยู่ มีสุขนิดเดียว แต่ความทุกข์มันมาก ทั้งสุขทั้งภัยทั้งอันตรายมากต่อมากเราไม่ได้คิด เพราะคิดดูแล้วว่าในโลกนี้มันมีทั้งคุณทั้งโทษ มีทั้งสุขมีทั้งทุกข์ แต่ทีนี้ เราจะต้องพิจารณาได้คิดได้เห็นทั้งสองอย่าง จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ที่มีเหตุผล ต้องให้รู้ที่ดีและที่ไม่ดี อย่างอาหารการบริโภคมีคุณอยู่ แต่ก็มีพิษอยู่ ไม่ใช่มันมีคุณอย่างเดียว ไฟที่เราอาศัย ไฟนี้ก็มีคุณแต่มันก็มีโทษ ที่เราอาศัยเราอาศัยแต่เพียงคุณ แต่เราก็รู้โทษของมัน ไม่ใช่เราจะไปรู้จักคุณอย่างเดียวโทษมันก็มี แต่นี้โทษคุณก็พอจะรักษาได้ เหมือนเป็นส่วนที่ไม่สำคัญอะไรนัก

ในเรื่องของกามคุณทั้งหลายนี้ ถ้าหากเราไปหลงเราไปมัวไปเมาแล้ว หรือไปทำตามเรื่องของมันแล้วเราจะเป็นคนทนทุกข์ทรมาน เมื่อเราทนทุกข์ทรมานแล้วสติของเราก็ไม่ดี เป็นคนที่สติไม่สมบูรณ์ ปัญญาของเราก็จะไม่ดี ไม่มีความรอบรู้ ความคิดของเราก็ไม่ทราบซึ้ง เป็นความคิดที่หยาบเป็นความคิดที่ไม่เห็นส่วนลึกเข้าไป จะเห็นได้แต่ส่วนหยาบ ๆ เพราะฉะนั้นเรานับถือพระพุทธศาสนาเราจะต้องศึกษาธรรมะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นที่เข้าใจ เราจึงจะได้นำเอาความดีความชอบนั้นมาประพฤติปฏิบัติ ทีนี้พระก็รู้เรื่องของพระ ฆราวาสก็รู้เรื่องของฆราวาส ผู้เป็นอุบาสกอุบาสิกาก็รู้ในหน้าที่ของตนที่จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ที่บวชมาเป็นพระเป็นเณรก็จะรู้ในข้อปฏิบัติของตนระหว่างความสัมพันธ์กัน นักบวชกับฝ่ายฆราวาสนี้ เราจะปฏิบัติได้ถูกต้องไม่เป็นการก้าวก่าย ไม่เป็นการลบหลู่ ไม่เป็นการทำลาย ถ้าไม่เข้าใจกันก็จะเป็นการทำลาย เพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า พุทธบริษัทเท่านั้นที่จะทำให้ศาสนาเจริญ พุทธบริษัทเท่านั้นที่จะทำลายศาสนา ก็คือผู้ที่นับถือศาสนานี้เองเป็นผู้ที่เชิดชู จรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนานี้เป็นผู้ที่ทำลายทำให้ศาสนาเสื่อมสูญลงไปได้

ผู้ที่ทำให้ศาสนาเสื่อมก็คือไม่เข้าใจในข้อปฏิบัติ คือเอาตามมติความคิดความเห็นของตน ที่มีความคิดความเห็นมาใคร่ครวญพิจารณา เป็นผู้ที่อ่อนในเหตุในผล บางทีก็ตื่นเต้นตามความเล่าลือของคนอื่นโดยไม่ได้คิด ไม่ได้พิจารณา เรียกว่าไม่มีเหตุไม่มีผล เป็นการตื่นข่าว นี่แหละศรัทธา ความเชื่อเพราะการตื่นข่าวผิดจึงมิได้เป็นสมบัติ เป็นวิบัติศรัทธาความเชื่อที่ไม่ถูก ศรัทธาความเชื่อที่มีเหตุมีผล อันนั้นจึงจะเป็นสมบัติของจิตใจ ไม่ใช่เราจะตื่นข่าวคนอื่นเขาว่าก็ว่าตามเขา เขาเห่อก็เห่อตามเขา เขาตื่นเต้นก็ตื่นเต้นตามเขา นั่นเรียกว่าเป็นข่าวลอย เขาว่าอะไรก็ว่าตามเขา ไม่เป็นตัวของตัวเองคือไม่มีปัญญา ไม่รอบรู้ในเหตุในผลเพราะขาดการศึกษา เราไม่ศึกษาด้วยเหตุ คือไม่มีจักษุพิเศษ ผู้ศึกษาด้วยดีจึงต้องพิจารณาให้ดี ให้เท่าทันด้วยเหตุด้วยผล

อย่างกรณีความรัก เมื่อไม่มีความรักแล้วความโศกก็ไม่มี ภัยก็ไม่มี ท่านจึงว่า ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ หลุดพ้นจากความรักไปแล้วโศกไม่มี ภัยไม่มี นี้เป็นธรรมโอสถ ที่เราจะต้องนำมาพิจารณาแก้โรคของจิต คือโรคราคะ โทสะ โมหะ ถ้าเราไม่ค้นอย่างจริงจังไปแล้วเราไม่สามารถจะแก้โรคของจิตได้ เราต้องพิจารณาจริงจังลงไป โรคคือความโกรธ โทสะก็เป็นโรคอันหนึ่ง ธรรมะที่จะนำมาแก้คือความเมตตา ความกรุณา ต้องเจริญด้วยพรหมวิหารสี่ คือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เรานำเอาธรรมะอันนี้มาพิจารณาจึงจะแก้ได้ เพราะคนเราที่เกิดความโกรธ คือความไม่ชอบใจ เกิดความชังขึ้นมานั้นเอง ถ้าเราไปคิดในแง่ร้ายก็จะต้องไปโกรธคนอื่น เขาจะทำดี พูดดี เราก็ต้องโกรธ จึงควรเจริญพรหมวิหารให้มาก จึงเจริญความเมตตา ความจงรักภักดี กรุณาความคิดสงสารจะช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตาความพลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี อุเบกขาทำจิตใจของเราให้เฉย เป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปในทางอคติ หากเราจะเรียนจริงจังลงไปแล้วเราก็แก้ได้ เพราะบุคคลที่ทำไม่ดีก็เป็นบุคคลที่น่าสงสาร คือเป็นบุคคลที่มืดมนอนธการขึ้นมา ใจมืดใจหลงแล้วจึงเป็นบุคคลที่น่าสงสารคนหนึ่ง เมื่อเราช่วยเขาไม่ได้เราก็ทำจิตของเราให้เป็นกลาง คือปล่อยวางไปตามยถากรรมของเขานี้จึงจะแก้ได้ โมหะ ความหลงเป็นโรคอันหนึ่งของจิต คือเป็นบุคคลที่ไม่คิดหน้าคิดหลัง

ฉะนั้นเราจึงจะเจริญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ พิจารณาถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรมเจ้า คุณของพระสงฆ์เจ้า ให้จิตใจของเราให้ค้นให้คิด เราต้องคิดหาสิ่งที่เป็นบุญเป็นคุณขึ้นมาใช้พิจารณาให้มาก หากว่าเราเคยค้นเคยคิดให้ความดีความชอบของพระพุทธเจ้า ของพระธรรม ของพระสงฆ์ แล้วเราก็จะได้มีเหตุผลในตัวของเราขึ้นมา เราจะเป็นผู้ที่ไม่งมงาย ความเป็นผู้ที่ไม่คิด ไม่พิจารณาจิตใจนี้จะต้องเมินเฉย การได้เห็นก็ไม่ได้เข้าใจ การได้ยินก็ไม่ได้เอาใจใส่ ไม่มีการจดจำ ไม่มีการค้นการคิด ความคิดในเหตุในผลของเราก็ไม่เพียงพอ แม้เราจะเป็นผู้มาสู่พระพุทธศาสนานี้ก็จริง แต่เราขาดความพิจารณา เราก็จะต้องเป็นคนงมงายอยู่อย่างเดิม คนงมงายคือคนที่เคยอย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น จะดีจะชั่วก็ไม่ได้พิจารณาในเหตุในผลเรียกกว่าทำตามเคย ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ไม่ยอมปรับปรุงจะให้ดีเหมือนกันกับคน ๆ หนึ่งไปกับหมู่เพื่อนแล้วก็ไปซื้อเอาป่านมา ทีนี้พอพบเชือกที่เขาทำมาจากป่านมาทำเป็นเชือกแล้ว หมู่เพื่อนทั้งหลายก็ว่าถ้าเราเอาไปก็ทำเป็นเชือกอีก เรามาเปลี่ยนเอาเชือกเลยก็จะดี เขาก็เปลี่ยนเอา แต่คน ๆ นั้นไม่ยอมเปลี่ยนเพราะได้เอามาแล้วก็หอบป่านนั้นไปเรื่อย ครั้นเดินทางไปอีก เขาก็ได้พบพวกทองพวกเงิน เขาก็เอาเชือกไปแลกเอาเขาก็ได้เงินได้ทอง คนนี้ไม่ยอมถือว่าเราได้เอามาแล้วเราก็จะเอาไป เมื่อกลับถึงบ้านพวกนั้นเขาก็ได้เงินได้ทอง คนนี้ก็ได้ป่าน นี่แหละเรียกว่าพอที่จะปรับปรุงให้ดีก็ไม่เอา เดิมหมายความว่าที่มันดีกว่านั้นมันมีอยู่ แต่เราไม่เอาเคยอย่างไรก็เอาแต่อย่างนั้น โดยไม่ได้คิดถึงเหตุถึงผล ถือเสียว่าเคยอยู่อย่างนี้ก็จะอยู่อย่างนี้

แต่แล้วโลกนี้มันไปเป็นอย่างนั้น เพราะโลกที่ดีกว่ามีอยู่ เราจะมุ่งไปหาความดี สิ่งใดที่มันดีกว่า เราก็ต้องปรับปรุงให้มันดีขึ้น แก้เจ้าของให้มันดีขึ้น มิใช่ว่าเราเอาตามเกิด ตามความคิดความเห็นอยู่อย่างนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้เมื่อเวลาที่เกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้น ก็ต้องเป็นคนที่ไม่ทันต่อเหตุการณ์ ทุกวันนี้เรียกว่าไม่ทันสมัย เหมือนกับยายคนหนึ่งเดินทางจะไปสวน ทีนี้พวกหลานเขามีรถยนต์ เขาวิ่งรถผ่านมาเขาก็เชิญขึ้นรถแกก็ไม่ยอมขึ้น บอกว่ายายด่วนจะเดินไปทางสวนขึ้นก็ไม่ขึ้น แกว่าแกด่วน รถเขาก็ผ่านไป คันหลังมาอีกเขาเชิญให้ขึ้นแกก็ไม่ขึ้น แกว่าแกด่วน ทีนี้รถจะต้องผ่านไปที่สวนของแกนั่นแหละแกก็ว่าแกด่วนแกจะต้องเดินไป ขึ้นรถมันไม่ทันใจ ไม่เหมือนเดิน เดินมันทันใจ ถึงรถมันจะเร็วก็ตาม แกถือว่าการเดินของแกมันรวดเร็วทันใจ แต่เวลาไปรถผ่านสวนของแกตั้งนานแกก็ยังเดินไปไม่ถึง นี่แหละเรียกว่าไม่ยอมเปลี่ยน ถือย่างไรก็ถืออยู่อย่างนั้น ที่มันดีกว่าก็ไม่ยอมเปลี่ยน คนเราผู้ที่มีโมหะอยู่ในจิตมันก็เป็นอยู่ในลักษณะนั้น ฉะนั้นเราต้องให้การพิจารณาให้มาก ใคร่ครวญในเหตุในผล ปัญญาของเราก็จะเกิดขึ้น

ปัญญาก็อาศัยการฝึกฝนเหมือนกันกับมีด มีดก็ต้องอาศัยการลับมันจึงจะคมขึ้นมา จึงจะสะอาดขึ้น ถ้าเราไม่ลับเวลาไปใช้คมมันก็ต้องหนาขึ้นเรื่อย ภาษาชาวบ้านเขาว่า คมทื่อ คมมันหนาขึ้นมามันไม่เป็นคมเสียแล้ว มันจะเป็นสันไปอีก เลยเป็นมีดสองสันเพราะไม่มีการลับ หากคมมันไม่มีเมื่อเราใช้เราก็ต้องใช้กำลังแรงขึ้นเป็นอันดับ จึงจะจับซอยอะไรได้ ในที่สุดมีดก็ต้องหักเพราะไม่มีการลับ คมมันไม่มีและความสะอาดมันก็ไม่มี นับวันก็มีแต่ดำเข้าไป มีดดำ ๆ ก็ซอยอาหารกินอย่างนั้น ไม่ได้คิดว่ามันจะติดเชื้อโรค เป็นโรคภัยไข้เจ็บ เป็นเชื้อจากมีดเราก็ไม่ได้คิด ไม่ได้ทำให้สะอาดฉันใดก็ดี จิตของเราถ้าไม่ค้นไม่คิดมันก็เหมือนกัน ความสกปรกมันก็เกิดขึ้น ความที่จะหยั่งรู้ในเหตุในผลมันก็ไม่มี ได้แต่ความเคย ก็เลยเป็นคนที่ไปไหนมาไหนก็ยาก เข้าสังคมก็ลำบาก เกิดมีการสังคมขึ้นก็เกิดการเก้อเขิน เพราะเราไม่มีความคิด ถ้าเราใช้ความคิดของเราอยู่เราก็จะได้ความคิดออก คิดรู้ ล่วงรู้ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เราต้องใช้ความใคร่ครวญพิจารณาจึงจะแก้โมหะ ความหลง ความงุ่มง่าม ความที่อในจิตของเราจิตนี้ก็จะรู้ได้เร็ว สอดส่องได้เร็ว

การปฏิบัติธรรมะเป็นการฝึกฝนตัวของเราไปหาความฉลาดรอบรู้ คือให้เป็นคนที่มีปัญญา อย่างในสมัยก่อน นักศึกษาที่ไปศึกษากับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ครั้นศึกษาไปพอมีความรู้ความฉลาดขึ้น อาจารย์ทิศาปาโมกข์นั้นมักจะทำเป็นการสาธิต คือนำพวกลูกศิษย์ออกเดินทางไป จะเตรียมก็แต่เครื่องนุ่งห่มของตนของใช้สอยบ้างนิด ๆ หน่อย ๆ ข้าวปลาอาหารเงินทองไม่ต้องเตรียม คือไปพักสถานที่ใดให้มีปัญญาแสวงหาอาหารมาบริโภคได้ โดยไม่ต้องใช้เงินโดยไม่ต้องเตรียมไป นี้เรียกว่าไปแบบสาธิต ผู้ที่ไปเรียนมาผู้นั้นจะได้รับความรู้ความฉลาดจริงไหม ไปไหนถ้าหากเป็นคนฉลาดแล้วจะไม่ตาย ไม่ต้องลัก ไม่ต้องปล้น ไม่ต้องแย่งชิงเอาของเขามากิน หากินในทางที่ชอบ โดยที่ไปมือเปล่า ไปพักในสถานที่ใด มักพักในป่า ไม่ได้พักในบ้าน น้ำอาบน้ำกินต้องรู้เอง นี้เรียกว่าปัญญาความฉลาดสมกับที่ได้เรียนรู้มา เพราะปัญญานี้ไม่ต้องเตรียม เตรียมแต่ความฉลาดเท่านั้น ปัญญานั้นมันเป็นทรัพย์อยู่แล้ว ท่านว่า ปญฺญาธนํ ทรัพย์คือปัญญา ก็นั่นแหละเป็นเงินเป็นทองมันอยู่ที่ปัญญา ปัญญาจึงดีกว่าทรัพย์ ขึ้นอยู่ที่ปัญญา คนที่ไปตัวเปล่าแต่หาที่พักได้ หาอาหารการกินบริโภคได้ หาน้ำดื่มน้ำอาบได้ หาด้วยปัญญา คนมีปัญญาย่อมหาได้ นี่ท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์จึงฝึกลูกศิษย์อย่างนั้น

สมมุติว่าพวกยุพราชที่ไปเรียน พวกนี้ต่อไปเขาก็จะได้เป็นพระราชาปกครองประเทศ หากว่าเกิดปัจจุบันทันด่วนที่จะต้องไปปราบปรามหรือต่อสู้ข้าศึกสงคราม จะไปหาความสะดวกที่ไหนต้องขึ้นอยู่กับปัญญา ถ้าเกิดการพ่ายแพ้หลบเข้าไปอยู่ในป่าในดง ก็จะกินอะไร ถ้าไม่มีปัญญา เพราะเราไม่ได้หาบไม่ได้หาม ไม่ได้บรรทุกอาหารไปด้วย ต้องอยู่ที่ปัญญา อย่างพวกนักล่าเนื้อเขาเตรียมข้าวไป แต่ว่าหม้อก็ไม่มี เวลาไปอยู่ป่าหุงข้าวก็เอาดินหุง ก่อไฟขึ้นแล้วก็หุงด้วยปัญญาของเขา เขาก็หุงข้าวสำเร็จมาบริโภคได้ ก็อยู่ที่ปัญญาว่าทำวิธีไหนข้าวมันจึงจะสุกได้ อาหารการกินไม่มีหม้อเขาจะทำวิธีไหนเขาก็ต้องคิด เป็นเราถ้าไม่มีอย่างนั้นก็หมด

หนทาง ก็อยู่ในป่า ต้นไม้มีใบไม้ เครือเขาเถาวัลย์มีไม้แห้งมีไม้สดมี เขาจะปรุงแต่งอาหารเขาทำได้เพราะขึ้นอยู่กับปัญญาของเขา ๆ จะต้องคิด ภาชนะใส่อาหารก็ใบไม้นั่นแหละที่เขาจะต้องจัดหาเอาเอง แต่เรามันงไม่ได้ใช้ความคิด เมื่อไม่มีก็หมดปัญญา ไม่มีอะไรจะใส่อาหาร ถ้วยก็ไม่มี ชามก็ไม่มี ถาดก็ไม่มี หมดแล้ว ปัญญาคิดหาของใส่ไม่เป็น ก็เพราะเราไม่ใช้ปัญญาของเรา ไม่มีอย่างหนึ่งเราก็ต้องเอาอย่างหนึ่งให้มันสำเร็จเป็นประโยชน์ขึ้นมา สิ่งที่ใส่น้ำมันก็หาได้กระบอกไม้ไผ่มันก็มี ใบไม้ก็ได้ก็ไปตักน้ำใส่มา ของอยู่ตามป่ามันจะต้องคิดให้มันเป็นประโยชน์ขึ้นมาได้ เราจะไปคิดอยู่แต่ว่าเคยมีอยู่อย่างนั้น เคยใช้อย่างนั้นอย่างเดียว เวลามันไม่มีเราจะทำแบบไหนเราก็ต้องคิด นี่แหละจึงเป็นสิ่งที่รักษาตัวเองเพื่อตัวเอง

"นิปโก"ผู้มีปัญญารักษาตัว การรักษาตัวของเราก็อยู่ที่ปัญญา ถ้าเราไม่มีปัญญารักษาตัวเอง ก็รักษาตนของตนไม่เป็น ความดีของเราที่มีอยู่ก็รักษาไว้ไม่ได้ เพราะเราไม่มีปัญญารักษา คนที่ตกเป็นคนชั่วไปบางครั้งก็เพราะไม่มีปัญญานั่นเอง อย่างผู้หญิงที่จะเสียเนื้อเสียตัวก็เพราะไม่มีปัญญา เห็นเขาชวนก็ไป ไม่ได้คิดว่ามันจะเข้าที่คับขันแล้วจึงจะมาโอดครวญทีหลัง เสียใจทีหลัง ก็เพราะตัวเองเป็นคนโง่เอง คิดการณ์ข้างหน้าไม่ได้ มองข้างหน้าไม่เป็น เพราะเราไม่มีปัญญา อย่างเราที่ถูกเขาต้มเขาตุ๋นก็เหมือนกันนั่นแหละ ถ้าเราไม่มีปัญญาเราก็ถูกเขาต้มได้ เพราะลักษณะคนที่มาต้มมันก็ต้องมาตีสนิทสนมอย่างนั้นอย่างนี้ จนเราไว้เนื้อเชื่อใจมันจึงจะเข้าถึงขั้นที่ต้ม มันต้องดีคนที่ไม่เคยดี มันจะมาดีขึ้นมันก็ต้องผิดปกติแล้วเราก็ต้องควรที่จะระวังมันมาเสกดีเอาชั่วขณะ มันเป็นคนที่ผิดปรกติแล้ว มันไม่ใช่ความดีจริงเป็นความดีที่มันมาปรุงมาแต่งเอาเท่านั้น โดยที่ว่ามันมีแผนอยู่แล้ว ถ้าเวลามันได้ตามความต้องการของมันแล้วก็เงียบ ไม่ได้เห็นหน้าอีกเลยหรือจะเห็นก็ห่างที่สุด นั่นแสดงว่ามันบ่งบอกอยู่แล้วว่าลักษณะอย่างนั้นเราจะรู้ก็เพราะเรามีปัญญา แต่ถ้าเราไม่มีปัญญาแล้วเราก็ต้องเป็นเบี้ยล่างของเขาอยู่ตลอดไป

เมื่อเรามีโมหะอย่างนี้เราต้องรีบแก้ไข มันเป็นความเสียหายอยู่แก่ตัวเรานั่นเอง ราคะ โทสะ โมหะ มันเป็นสิ่งที่ทำลายจิตใจของคนเรา มันเป็นศัตรูของจิตใจ เป็นข้าศึกของจิตใจ เป็นภัยร้ายของจิตใจ ซึ่งนำความทุกข์ความพินาศฉิบหายมาให้แก่จิตใจของเรา เราไม่ควรที่จะทะนุถนอมรักษาไว้ จะต้องหาทางกำจัดออกจากจิตจากใจของเรา อาศัยธรรมโอสถคือธรรมะที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้านำไปปฏิบัติ มันจึงจะไปแก้กิเลสทั้งหลายที่มีอยู่ในจิตใจของเราได้ ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็ดีขึ้นไม่ได้มีแต่ดีลง ความดีก็ลดลง ๆ นี่เรียกว่าดีลง ไม่ใช่ดีขึ้น นี่แหละเราเป็นผู้ปฏิบัติเราเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงควรที่จะสนใจในหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาทบทวนดูคิดดูใจของเรา อะไรที่ยังขาดตกบกพร่องเราก็ต้องรีบ ที่ควรเสริมก็เสริมให้มันดีขึ้น ควรแต่งก็แต่งให้มันดีขึ้น ควรแก้ก็แก้ ควรปรับปรุงเราก็ปรับปรุง เราจะต้องพิจารณาตัวของเราอยู่เสมอ

โดยมากเราคิดแต่ว่าตัวของเราดีอยู่แล้วก็เลยพลอยมีความดีเท่านั้น ความรู้ความฉลาดก็พอแล้ว เมื่อมันพออย่างนี้ก็ไม่แสวงหาเพิ่มเติม ไม่ปรับปรุงขึ้นอีก เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมันจะต้องปรับปรุงแก้ไขอยู่ตลอดกาล บ้านที่เราอยู่ก็ต้องปรับปรุงแก้ไขอยู่อย่างนั้น รักษาสภาพที่ดีไว้ ตกแต่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น ถ้าเรามีปัญญาเราก็มองเห็นว่าอันนี้ยังไม่ดี อันนั้นยังไม่ดี เราก็พอจะสังเกตในตัวของเราได้ ถ้าเราไม่ปรับปรุงจิตใจของเรา จิตนี้มันจะเป็นจิตที่เลื่อนลอยอยู่เสมอ เป็นคนอารมณ์ลอยลอยไปตามอารมณ์ จิตไม่หนักแน่น จิตไม่แน่วแน่ เรียกว่าเป็นคนลอยก็เหมือนกันกับเรือที่ไม่มีพาย มันก็เคว้งไปตามกระแสน้ำ คลื่นของน้ำซัดไปทางไหนก็ไปตาม น้ำไหลไปทางไหนก็ไปตาม นี่เรียกว่าเรือไม่มีหลัก จิตของเราก็อยู่ในกลางก็เท่ากับเรานั่งอยู่ในเรือ ถ้าเราไม่ปรับปรุงชำระตัวของเราก็เท่ากับว่าเรือไม่มีพาย มันก็จะไหลไปตามกระแสน้ำไม่มีจุดที่แน่นอน ก็เป็นผู้มีคติคือทางไปที่ไม่แน่นอน ไม่สมกับที่เราได้มาพบคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ชี้ทางดีทางชั่วให้ดำเนิน ถ้าเราตั้งอยู่ในความไม่ประมาท รีบเร่งดำเนินตามที่ดี ก็จะประสบสิ่งที่พึงปรารถนา ดังได้แสดงมาก็ เอวฺ ด้วยประการฉะนี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 22 เดือนกันยายน พ.ศ. 2521

เรื่อง คารวะธรรม

คารวะธรรมมี 6 ประการคือ ความเคารพในพระพุทธเจ้า เคารพในพระธรรม เคารพในพระสงฆ์ เคารพในการศึกษา เคารพในการปฏิสันถาร เคารพในความไม่ประมาท

ความเคารพเป็นสิ่งที่ทำให้จิตมีความอ่อนน้อม ไม่แข็งกระด้าง ความที่จิตมีความอ่อนน้อมเป็นจิตที่ยังความเจริญให้เกิดขึ้น เหมือนกันกับต้นไม้ที่มีรากอ่อน มีเปลือกอ่อน มีกระพี้อ่อน มียอดอ่อน เรียกว่าส่วนของต้นไม้ เป็นการรับความเจริญ ทำให้ต้นไม้มีความเจริญ มีความสดชื่น มีความเขียวชะอุ่ม ลำต้นก็ย่อมมีความเจริญเติบโต มีความเจริญขึ้นโดยลำดับ หากว่าขาดความอ่อน ต้นไม้หมดความเจริญ จะต้องอยู่ตัว และจะถึงความอับเฉาลงไปโดยลำดับ คือหมดความเจริญ เมื่อหมดความเจริญแล้วไม่เพียงแต่เท่านั้น มันจะต้องทุพพลภาพลงไปตามลำดับ ถึงกับต้องตายต้องโค่น ต้องล้มลงไป ฉันใดก็ดีคนเราที่มีจิตแข็งกระด้างเป็นคนที่หมดความเจริญ มีแต่ความเสื่อม มีแต่ความเสีย เกิดแต่ความผิด คิดแต่ความชั่ว เป็นคนที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมอย่างเดียว ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนให้เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความเคารพ

สตฺถุคุรุ เคารพในพระพุทธเจ้า ธมฺมคุรุ เคารพในพระธรรม สงฺฆคุรุ เคารพในพระสงฆ์ หรือเป็นความเคารพในพระไตรสรณาคมณ์ของเรา คือเราถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ แล้วเราก็น้อมระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อยู่เสมอ แสดงความเคารพอ่อนน้อม จึงได้มีการกราบ การไหว้ การสักการะบูชา เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้ว เรามาระลึกถึงพระคุณของพระองค์ โดยความที่เป็นอดีตารมณ์ คือระลึกถึงคุณเมื่อสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ตลอดถึงพระองค์ได้ทรงประกาศพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนสืบมาจนถึงพวกเรา ที่เราได้รู้จักบาปบุญคุณโทษหรือจะดีชั่วได้จากการได้ศึกษา ได้ยิน ได้ฟัง ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง และผู้ที่ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่าผู้มีศีลธรรม

เมื่อบุคคลมีศีลธรรมแล้วย่อมยังความร่มเย็นเป็นสุขให้เกิดขึ้น จะได้บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สมบูรณ์บริบูรณ์ขึ้น จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตของผู้มีศีลธรรมนั้น เป็นชีวิตที่เป็นไปด้วยสาระประโยชน์ ไม่ได้ประกอบกรรมทำความชั่วเป็นคนที่ไม่มัวหมอง เป็นคนที่มีแต่คุณความดี ประโยชน์ในปัจจุบันก็จะเกิดขึ้น ประโยชน์ในชาติหน้าก็จะเกิดขึ้น เพราะเรารับเอาธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านำไปประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้นเราจึงได้เคารพในพระพุทธเจ้า จึงได้เกิดการสร้างพระปฏิมากรขึ้นเป็นอุทเทสิกเจดีย์เพื่ออุทิศต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วเราได้กราบไหว้สักการะบูชา

ระลึกต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้

ฉะนั้นในพระพุทธรูปที่เป็นอุทเทสิกเจดีย์ เราจึงได้มีความเคารพนับถือแสดงความคารวะ เคารพต่อองค์ปฏิมากร หรือพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันเป็นพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า เราก็ได้กราบไหว้สักการะบูชา แสดงความเคารพในสถานที่ ในวัตถุสิ่งนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นความประมาท เป็นความไม่เคารพทั้งทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี ทางใจก็ดี เมื่อเวลาเราเข้าหาพระพุทธรูปเราก็แสดงความเคารพ อย่างเราเข้าใกล้สิ่งใดที่ไม่เคารพเราก็ไม่ทำในสิ่งนั้น แสดงกิริยามารยาทอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างเราเหยียดเท้าเข้าไปหาพระพุทธรูป อันนี้เรียกว่าเราไม่เคารพ หรือเรานอนเอาเท้าของเราไปทางพระพุทธรูปก็เป็นการไม่เคารพ หรือเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในบริเวณใกล้เคียง เรียกว่าเขตพุทธาวาสนั้น เราไม่เคารพก็เป็นการไม่เคารพในพระพุทธเจ้า เราพูดคำที่ไม่ควรพูดในสถานที่นั้นก็เป็นการไม่เคารพ หรือทางจิตทางใจเราคิดชั่วขึ้นมา ก็เรียกว่าเราไม่เคารพทางใจ ฉะนั้นเราจะต้องเคารพเรียกว่าเคารพในพระพุทธเจ้า

เคารพในพระธรรม พระธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่จารึกไว้เป็นตำรับตำราจะเป็นใบลานหรือกระดาษก็ดี เราก็แสดงความเคารพ เก็บไว้ในที่อันเหมาะสม คือที่สูง ไม่ทิ้งเกะกะเพราะเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แม้เราถือไปก็ต้องระวังถือไปด้วยความเคารพ นี้ก็เรียกว่าเราเคารพในพระธรรม นี้เราจะกล่าวถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราก็กล่าวด้วยความเคารพ จะกล่าวแนะนำสั่งสอนคนอื่นก็ดี หรือจะสาธยายการไหว้พระสวดมนต์เราก็ต้องว่าด้วยความเคารพ มีความอ่อนน้อมไปด้วยและไม่นำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปกล่าวเป็นคำล้อเลียน อย่างใดอย่างหนึ่ง การกล่าวล้อเลียนเรียกว่าไม่เป็นการแสดงความเคารพในพระธรรม รู้จักเคารพในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างนั้นเรียกว่าเคารพในพระธรรม

เคารพในพระสงฆ์ คือพระสงฆ์ที่ล้วนแล้วแต่เป็นอริยสงฆ์ที่ท่านดับขันธ์ไปสู่ปรินิพพานแล้วก็ตาม หรือพระสงฆ์ที่อยู่ในปัจจุบันนี้ก็ดี เราก็แสดงความเคารพตามสมควร ฉะนั้นผู้ที่บวชมาจึงเคารพในพรรษาที่บวช ผู้ที่เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ก็แสดงความเคารพตามฐานะนั้น ๆ อันนี้เป็นการแสดงความเคารพในพระสงฆ์ คือพระสงฆ์นั้นยังอยู่ก็มี ที่มรณภาพตายไปแล้วก็มี ทั้งที่ล่วงลับไปแล้วและทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่เราก็แสดงความเคารพ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานเขาเห็นผ้ากาสาวพัตรอันนี้ ตัวที่รู้สึกสำนึกก็ยังแสดงความเคารพขึ้นมา เราเป็นมนุษย์เราก็ควรจะเคารพ รู้จักเคารพในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็มีความเจริญ เคารพในการศึกษา คือเราจะศึกษาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือเราตั้งใจศึกษาด้วยดี มีความตั้งอกตั้งใจ เราหมั่นท่องบ่นจดจำ เราก็ท่องบ่นจดจำให้ดี เราจะสาธยาย เราก็ตั้งใจสาธยาย เราจะทำความเข้าอกเข้าใจ เราก็ต้องมีความเคารพเหมือนกัน เรียกว่าคิดให้เป็นไม่คิดประมาท

ในการศึกษาของเรารู้คุณค่าของพระธรรม เราจะศึกษาศีล เราก็ศึกษาด้วยความเคารพ คือมีความนับถืออยู่เสมอ ศึกษาเรื่องจิตเรื่องปัญญาเราก็ต้องแสดงความเคารพ ผู้ที่เคารพในการศึกษา ถือว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่หาประมาณมิได้ ฉะนั้นเราจึงต้องแสดงความเคารพในการศึกษา ทีนี้เราจะประกอบการพากเพียร ทำจิตทำใจของเรา เราก็ต้องมีความเคารพ ฉะนั้นเวลาที่เราจะนั่งสมาธิก็ดี เราก็นึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือเวลาที่เราจะเดินจงกรม เราก็ระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างเราไม่ได้กราบไหว้ เราก็ยกมือประนมระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้วเราจึงนั่งสมาธิ หรือเดินจงกรม ประกอบความพากความเพียรด้วยความตั้งใจ ไม่ได้เป็นการทำเล่น ไม่ได้เป็นการทำอวด ไม่ได้เป็นการทำหลอกลวงผู้อื่น ความเป็นผู้ที่ทำจริง หวังความดีความชอบในการประกอบความพากความเพียร จะเพียรละความชั่วก็ดี จะเพียรทำความดีก็ดี จะเพียรรักษาความดีที่มีอยู่แล้วก็ดี เราก็ต้องมีความเคารพในความเพียรทั้งหลายเหล่านั้น นี้เรียกว่าเคารพในความเพียรในการบำเพ็ญความดีความชอบของเรา

เคารพในการปฏิสันถาร คือการต้อนรับ เราก็ต้องทำด้วยความเคารพ คือทำด้วยดีนั่นเอง อย่างพระเจ้าพระสงฆ์ก็เรียกว่า อาคันตุกวัตร วัตรที่เราต้องต้อนรับขับสู้แก่พระผู้ที่มาถึงเราเรียกว่ามาใหม่ เราก็รู้จักการต้อนรับ ทำอะไรบ้างคือให้ความสะดวก เป็นการบริการในเวลาที่อาคันตุกะมาถึง การปฏิสันถารตลอดไป แม้

ญาติโยมก็มีการปฏิสันถาร รู้จักการต้อนรับขับสู้ การต้อนรับทำอะไรบ้าง ธรรมดาก็ต้องมีการไหว้กัน มีการเชื้อเชิญกัน มีการให้ที่นั่ง มีการให้น้ำให้อะไรเหล่านี้ เรียกว่าเป็นการปฏิสันถาร

ฉะนั้นในการปฏิสันถารนี้เราจะต้องรู้จัก สถานที่ เราใช้เก้าอี้ ต้อนรับในทางเก้าอี้ก็มี ต้อนรับในการปูลาดปูเสื่อก็มีแล้วแต่สถานที่ แล้วแต่ความเหมาะสม ตามแต่กาละเทศะ เราจะต้องรู้จักการปูเสื่อ เราก็รู้จักวิธีปูเอาข้างไหนขึ้นเอาข้างไหนลง การให้น้ำ การต้อนรับน้ำจะต้องทำอย่างไร อันนี้เราต้องฝึกต้องรู้จักไว้ ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็จะเก้อเขิน เป็นแต่เพียงเมินดูอยู่เฉย ๆ ไม่รู้จักสิ่งที่จะทำ คือไม่รู้จักการปฏิสันถารนั่นเอง การทำด้วยความละมุนละไมนั้น เรียกว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพ เคารพในการปฏิสันถาร ปฏิสันถารด้วยการถามข่าวคราวต่าง ๆ หรือการชี้แจงบอกโน้นบอกนี้ หรือปฏิสันถารด้วยธรรม อามิสปฏิสันถาร ธรรมะปฏิสันถาร

การปฏิสันถารมี 2 อย่าง อามิสปฏิสันถาร คือการต้อนรับด้วยอามิส คือที่นั่ง ที่พัก ที่ไป ที่มา น้ำ เหล่านี้เรียกว่าอามิสปฏิสันถาร ธรรมะปฏิสันถาร คือปฏิสันถารด้วยความละมุนละไมแสดงความเอื้อเฟื้อ หรือแนะนำในทางที่เป็นประโยชน์ เอาธรรมะออกใช้กับคนที่มาต้องการศึกษา เราก็ให้การศึกษาได้ คนที่มีปัญหาที่จะต้องถามเราก็แก้ปัญหาข้อคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ นี้เรียกว่าธรรมะปฏิสันถาร คือให้กันด้วยดี มีความมุ่งหวังดีโดยความที่มุ่งดีหวังดีมีความละมุนละไม มีการให้ความสะดวกหรือให้ความเป็นไปนั้น เรียกว่าเคารพในการปฏิสันถาร ในคารวะทั้ง 6 ประการนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า อภพฺโพ ปริหานาย เป็นผู้ที่ไม่เสื่อม จะเป็นไปเพื่อความเจริญนั้นเอง นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติใกล้พระนิพพาน เป็นข้อปฏิบัติที่ใกล้พระนิพพาน เมื่อเรามีธรรมะคือมีธรรมะปฏิสันถารนี้ เรียกว่าเป็นผู้ใกล้หลุดพ้นไปได้ จึงเป็นธรรมะที่เราจะต้องนำมาปฏิบัติเหมือนกัน

ฉะนั้นสิ่งใดที่เรายังไม่เข้าใจเราก็ต้องศึกษา สิ่งใดที่ยังไม่เป็น เราก็ต้องฝึก ต้องอบรมให้เป็น กราบไม่เป็นเราก็ต้องฝึก ไหว้ไม่เป็นเราก็ต้องฝึก กราบคือการใช้วิธีที่เรากราบนี้เอง คือนั่งกระย่งเท้าขึ้นแล้วก็พนมมือยกขึ้นในระหว่างคิ้ว แล้วก็เอามือลงไปโน้มศรีษะลงไประหว่างมือที่ราบพื้นนั้นเรียกว่าการกราบเบญจางคประดิษฐ์คือมีเข่าสอง มือสอง ศีรษะหนึ่ง โดยที่เข่านี้จะต้องห่างออกจากกันนิดหน่อยหว่างคืบ เวลากราบลงไปเอาศอกจดเข่ามือราบกับพื้น หัวแม่มือห่างกันนิดหน่อยแล้วก็เอาศีรษะลงไป ช่องจมูกลงช่องกลางนั้นนี้เรียกว่าเบญจางคประดิษฐ์ เรียกว่าการกราบ

การไหว้เป็นแต่เพียงพนมมือขึ้นในระหว่างคิ้ว น้อมศีรษะลงไปพอสมควร นี้เรียกว่าการไหว้ ถ้าหากเรายกมือสูงกว่านั้นก็เรียกว่าไหว้เกิน ถ้ายกไม่สูงกว่านั้นเรียกว่าขาด บางคนที่ไหว้ยกมือสูง ๆ นั้นเรียกว่าทำเกินแล้ว ทำเกินไหว้ ก็แสดงถึงว่าไม่ถูกลักษณะการไหว้ และอีกอย่างหนึ่งไม่แสดงการไว้ใจ เพราะมันเรื่องไม่พอดีแล้วอาจจะมีเล่ห์เหลี่ยมมายาสาไถยอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ เป็นคนที่ไม่น่าไว้ใจ เพราะทำไม่พอดี ไม่ขาดก็เกิน ไม่เกินก็ขาด เรียกว่าคนไม่เหมาะสมแล้ว อันนี้เป็นกิริยาที่ส่อพิรุธในทางที่เสียหาย ถ้าหากเราไม่เจตนาก็จริงอยู่ แต่เขาก็มองดูว่า ถ้าไม่มีเจตนาในทางอื่นก็ทำด้วยความโง่ แสดงความโง่ของเราประจานให้คนอื่นรู้

ฉะนั้นเราก็ต้องรู้จักกิริยาไหว้ นั่งไหว้ก็มี นอนไหว้ก็มี คือเวลาที่เจ็บไข้ได้ป่วยจำเป็นลุกไม่ได้ ก็จำเป็นต้องนอนไหว้ บางทีเรานั่งอยู่ เราก็นั่งไหว้ ยืนก็ยืนไหว้ เดินไหว้ก็มี การไหว้มีได้หลายอย่าง ฉะนั้นเราก็ต้องรู้จักการกราบไหว้ คนละอย่าง ไหว้เรียกว่าอัญชลี อัญชลีก็คือการไหว้ อภิวาทก็คือการกราบ เราก็ทำให้ถูกต้อง แต่นี่สมัยใหม่ผู้หญิงนั่งราบกราบ อันนี้มันพูดตามสมัยนิยมต่าง ๆ แต่หลักเดิมก็เหมือนกันนั่นแหละเหมือนผู้ชาย เหตุที่เปลี่ยนแปลงตามกาลสมัยก็เนื่องจากสมัยนี้ผู้หญิงนุ่งผ้าสั้นเกินไป ถ้าไม่นั่งเผยอกราบแล้วมันก็ไม่เหมาะสม เพราะผ้าข้างหลังมันจะเขินขึ้น เป็นอย่างนั้นจึงว่ากันไปใหม่เท่านั้น เรื่องเป็นอย่างนี้จึงเปลี่ยนกันเป็นลักษณะผู้หญิง ลักษณะผู้ชาย ความจริงแล้วเดิมมีอย่างเดียว ไม่ได้บอกว่าผู้หญิงต้องการกราบอย่างนั้น ผู้ชายต้องการกราบอย่างนี้ไม่มี ความเดิมมีอยู่อย่างนี้ ฉะนั้นการกราบไหว้เป็นลักษณะที่แสดงออกถึงความเคารพ เมื่อพวกเราทั้งหลายสร้างความเคารพในตัวของเราเองเพื่อสร้างความเจริญ จะไม่

เป็นไปเพื่อความเสื่อม เพราะการแสดงความเคารพพร้อมด้วยไตรทวาร คือกายมีความเคารพ วาจาเคารพ จิตเคารพ ฉะนั้นเราต้องศึกษา กายเคารพมีลักษณะอย่างไร วจีเคารพมีลักษณะอย่างไร จิตใจเคารพมีลักษณะอย่างไร อันนี้จะต้องสำเหนียกศึกษาในตัวของเราให้เข้าใจ

กายนี้อาจจะมียืน มีเดิน มีนั่ง มีนอน ในอริยาบถทั้ง 4 และกิริยาอื่น ๆ อีกที่ส่อแสดงออกทางกาย ลักษณะไหนเป็นลักษณะที่เคารพ ถ้าจิตของเรามีความเคารพเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว เราก็จะรู้จักในตัวของเรา ที่เราใช้คำพูดเราก็ต้องศึกษาเรื่องไวพจน์หรือไวยากรณ์ของภาษาอีก เพื่อให้รู้จักคำที่ควรใช้อย่างไร คือผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อยใช้อย่างหนึ่ง คำแทนตัวหรือคำแทนตัวของผู้พูด คำแทนตัวของผู้ฟัง นี่เราก็ต้องรู้จัก ผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่อย่างนี้ มันก็อยู่ที่เราจะต้องใช้ เพราะฉะนั้นคำพูดที่แทนตัวเรียกว่าท่าน คือเขา มัน หรือเอ็ง มึงอย่างนี้เป็นแทนตัวของคนอื่น คำแทนตัวของเรามันก็มีอีกอย่างหนึ่ง เช่นเราจะพูดว่าผม คำว่าผมควรพูดกับคนฐานะเช่นไร กระผมควรพูดกับคนฐานะเช่นใด เกล้ากระผมควรพูดกับบุคคลฐานะเช่นใด อย่างนี้เราก็ต้องศึกษาเพื่อเราจะใช้คำพูดให้ถูกตามหลักของไวยากรณ์ คำบางอย่างที่เราพูดกับผู้ใหญ่ ท่านห้ามคำที่เป็นเชิงบังคับ เช่น จงไป จงอยู่ จงทำ จงกิน จงดื่ม ถ้าใช้คำจงเข้าไปเรียกว่าเป็นคำบังคับ ทั้งนี้คำบังคับด้วยบอกกล่าวมีคำเชื้อเชิญมี คำอ้อนวอนมี คำร้องเรียนมี คำขอร้องมี นี้เราจะต้องมาแต่งการพูดการจาของเราให้เหมาะสมตามฐานะ ตามชั้น ตามภูมิ อันนี้มีคำที่เราจะต้องใช้ มิใช่ว่าจะเป็นคำเสมอไปหมด ถ้าอย่างนั้นก็จะเสียความเคารพในคำพูด

เสียงพูดก็เหมือนกันเราก็ต้องใช้เสียงพูดที่อ่อนโยนนิ่มนวล บางคนว่าเสียงอ่อนโยนคือเสียงกระซิบ อันนั้นเสียงกระซิบนั้นอย่างหนึ่ง เสียงกระซิบกระซาบ แต่เสียงอ่อนโยนคือเสียงที่เหมาะสมแล้วแต่ว่าผู้ฟัง ถ้าหากผู้ฟังหูตึงเราก็ต้องใช้เสียงดังขึ้นหน่อย หรือว่าเราอยู่ไกลก็ใช้เสียงดังพอที่จะได้ยิน หรือเวลาที่มีเสียงอื่นรบกวนเราจะต้องใช้เสียงขนาดไหนผู้ฟังจึงจะได้ยิน อันนี้เราจะต้องรู้จักการใช้เสียง คือใช้คำพูดอย่างหนึ่งใช้เสียงอย่างหนึ่ง เสียงกระโชกโฮกฮากอันนั้นเป็นเสียงที่ไม่เคารพ เสียงกล้าเสียงสูง เสียงสูงคือการขึ้นเสียงเป็นลักษณะที่ว่าไม่เคารพ เสียงกระโชกโฮกฮาก เสียงกระโชกกระชาก เสียงกล้าเป็นเสียงกล้าแข็ง เสียงกล้าแข็งเป็นเสียงประชดประชัน ถ้าอย่างนั้น ถ้าพูดกับบุคคลที่ควรเคารพก็เรียกว่าไม่มีความเคารพ อันนี้เราก็ต้องรู้จัก ฉะนั้นเราก็ต้องศึกษา

ที่นี้จิตของเรา เราคิดลบหลู่บุญคุณ คิดโกรธ คิดเกลียด คิดชัง คิดอิจฉาพยาบาท คิดดูหมิ่นดูแคลนเหล่านี้เรียกว่าเป็นความคิดที่ไม่เคารพขึ้นมา เราก็จะต้องแต่งความคิดที่ดีกว่านั้นจึงจะเรียกว่าเคารพ ฉะนั้นหลักของการเคารพก็คือเคารพทางกาย เคารพทางวาจา เคารพทางจิตใจ หากว่าเรามีคุณธรรมอันนี้ไว้ที่ตัวของเราแล้ว ความประพฤติปฏิบัติของเราก็มีความเจริญก้าวหน้า ได้รับความเมตตาอารีจากผู้อื่น ได้รับความเอื้อเฟื้อได้รับความอนุเคราะห์ สงเคราะห์ในทางประพฤติปฏิบัติของเรา เราก็จะเป็นที่เย็นอกเย็นใจ ยังข้อปฏิบัติของเราให้ดำเนินไปด้วยความสะดวกสบาย ฉะนั้นหลักของความเคารพจึงเป็นคุณธรรมที่พวกเราทั้งหลาย จะต้องนำมาประพฤติปฏิบัติ

ฉะนั้นในการแสดงธรรมะ จึงขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 30 เดือนกันยายน พ.ศ. 2521

เรื่อง กรรมวัฏ

ในโลกจะเป็นโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ พรหมโลก ก็ดีสัตว์ทั้งหลายมีการเวียนว่ายตายเกิด คือเกิดแต่ละภพแต่ละชาติ ก็มีอายุจำกัดถึงจะอยู่ได้นานแต่ก็มีความตายเป็นที่สุด ถึงจะมีความสุข ความสุขนั้นก็ไม่ยั่งยืน เมื่อเคลื่อนจากภพชาติแล้วก็ไม่ได้เสวยความสุขส่วนนั้น จะต้องเวียนว่ายไปตามยถากรรม คือสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกนี้ถือว่าอยู่ด้วยกรรม ไปด้วยกรรม เกิดแล้วก็เสวยผลของกรรม ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์หรือเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เกิดแล้วก็ต้องหลงต้องลืม ลืมสิ่งที่ตนของตนจัดสร้างไว้เป็นประโยชน์แก่ตัวของตน จึงเป็นผู้ที่ทำกรรม แต่การกระทำกรรมนั้นก็เกิดจากกิเลส พระพุทธเจ้าจึงแสดงวัฏฏะ คือเครื่องวน สภาพที่วนเวียน กิเลสวัฏ คือกิเลสที่หมุนเวียนไปให้ทำกรรมจึงเรียกว่ากรรมวัฏ ในขณะที่เสวยผลของกรรมเรียกว่า วิปากวัฏ สัตว์ทั้งหลายซึ่งมีกิเลสอยู่ จึงเป็นผู้มีจิตใจที่มืด ก็ไม่รู้ว่าความชั่วนั้นเป็นสิ่งที่ร้าย ไม่ได้เห็นผลของกรรมจึงเป็นผู้ที่ทำกรรมได้ ไม่รู้ในเรื่องของกรรมจึงเป็นผู้ที่มีความสามารถอาจหาญในการทำความชั่ว ที่เรียกว่าของควรกลัวกลับกล้า ไปกล้าทำในสิ่งที่น่ากลัว อุปมาเหมือนกันกับเด็กที่ไม่รู้จักไฟ ถึงจะรู้ว่าไฟอยู่ แต่ไม่รู้ว่ามันร้อน เด็กจึงได้ถูกไฟไหม้เพราะความคะนองไปเล่นไฟ

ฉันใดก็ดี บุคคลที่มีกิเลสอยู่ถึงจะรู้ว่าเป็นกรรมชั่ว เป็นกรรมที่ไม่ดีก็ตาม แต่ไม่รู้ว่ามันจะเป็นความชั่วที่ร้าย กาจจึงเกิดความคะนองขึ้นแล้วก็ไปทำความชั่วได้ ในที่สุดก็ถูกผลกรรมเผาผลาญทำให้เร่าร้อน ท่านจึงว่า ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกฏ์ ความชั่วย่อมแผดเผาในภายหลัง เราไม่รู้ว่าเมื่อทำลงไปความชั่วนั้นจะมีผลเผ็ดร้อนประการใด จึงได้เกิดความคะนองขึ้นไป จึงได้ทำกรรมอันนั้น เพราะภาษาอย่างหนึ่งท่านเรียกว่าความคะนองเป็นเรื่องของกิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วก็ได้รับผลของกรรม ขณะที่รับผลของกรรมก็เกิดการกระทำขึ้นมาอีก จึงหมุนไปเวียนมาอยู่อย่างนั้น ท่านจึงเรียกว่า วัฏฏะ ความหมุนเวียน เป็นสงสารวัฏหมุนไปเวียนมาอยู่อย่างนั้น ทั้งที่เกิดแล้วเกิดอีก แต่เราก็ไม่สามารถมองเห็นการเวียนว่ายตายเกิดของเรา สำนึกไม่ได้ ระลึกไม่ได้ถึงการเวียนว่ายตายเกิด

ความเวียนว่ายตายเกิดของเราสำนึกไม่ได้ ระลึกไม่ได้ถึงการเวียนว่ายตายเกิด ความเวียนว่ายตายเกิดของแต่ละคน เกิดไปได้หลายอย่างหลายประการ เราอย่าไปคิดว่าเราไม่เคยเกิดเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ สัตว์สาวาสิ่งเราก็เกิดมาแล้ว มนุษย์ชั้นใดเราก็เกิดมาแล้ว มนุษย์ที่ตาบอด หูหนวก พิกลพิการต่าง ๆ ล้วนแต่เราเกิดมาเสวยภพชาติไปแล้ว มนุษย์ที่ทุกข์เราก็เป็นมาแล้ว มนุษย์ที่มั่งมีศรีสุขเราก็เป็นมาแล้ว แต่เราจำไม่ได้ เกือบว่าเราจะเป็นทุกอย่าง พระพุทธเจ้าท่านก็กล่าวไว้ว่าตั้งแต่เราตถาคตเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารนี้ พื้นแผ่นดินนี้หาที่จะเป็นช่องว่างไม่ได้ สถานที่ใดก็เป็นสถานที่เราเกิด เป็นที่เราตาย แม้แต่จะเอาเข็มแทงลงไป ก็ไม่มี

ช่องในพื้นแผ่นดินนี้ ได้เกิดได้ตายไปทั่วทุกแห่ง ถ้ามาคิดอย่างนี้แล้วเราจะมาคิดถึงกี่ภพกี่ชาติไม่ได้

คนเราแต่ละคนนี้เกิดแล้วเกิดอีกไม่รู้กี่ภพกี่ชาติ เป็นหญิงเราก็เคยเป็น เป็นชายเราก็เคยเป็น หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างนั้น ท่านผู้รู้ทั้งหลายท่านรู้ในการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว ท่านจึงสอนไม่ให้ดูถูก ดูหมิ่นเหยียดหยามซึ่งกันและกัน เพราะตัวของเรานี้ก็เคยเกิดมาแล้ว เป็นขี้โหดสามานย์เราก็เคยเป็น เป็นคนใจบุญสุนทานเราก็เคยเป็น คนเราซึ่งได้เกิดไปทุกอย่าง นี้เรียกว่าวัฏฏะความหมุนเวียน ต้นเหตุก็คือกิเลส เมื่อมีกิเลสแล้วทำให้หมุนเวียนอยู่ในโลกอันนี้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พวกเราทั้งหลายชำระจิตชำระใจ นับตั้งแต่เราบำเพ็ญคุณความดี ประพฤติตนให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อย มีกิริยามารยาทที่ดีงาม ต้องมาตกแต่งตัวของเราอย่างที่มีคติสอนอยู่แล้วว่า ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง เราจะเป็นคนดีคนงามได้ก็เพราะเราเป็นคนที่ต้องแต่ง แต่โดยมากมักจะไปดีความหมายตั้งแต่แต่งเนื้อแต่งกาย อันนั้นมันเป็นเรื่องส่วนของร่างกายที่เราจะตกแต่งด้วยอาภรณ์เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับประดาก็เป็นเรื่องสักแต่ว่าแต่งร่างกาย ถ้าแต่งจะให้เป็นประโยชน์จริง ๆ แล้วก็คือแต่งกิริยามารยาท ต้องมาปรับปรุงแต่งกิริยามารยาทของเรา

ความเคลื่อนไหวของร่างกาย การกระทำของร่างกายที่เรียกว่ากายกรรม แต่งกายกรรมให้กายนี้ทำแต่ความดี แต่งกิริยาของกายให้มีกิริยาที่นิ่มนวล อ่อนโยน เป็นกิริยาที่สุภาพเราก็ต้องแต่ง อันนี้เป็นความงาม คือไม่ได้เป็นความเสียในเรื่องกิริยามารยาท กิริยาคือสิ่งที่แสดงออก ได้แก่ความเคลื่อนไหวของร่างกาย มารยาทคือความประพฤติ ได้แก่การกระทำ ทีนี้เราก็ต้องมาแต่งกายของเราในด้านกายกรรม ทำสิ่งที่ไม่เป็นบาป ไม่เป็นความชั่ว รู้รักษาการกระทำของเราให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง คือทำแต่ความดีทำแต่ในสิ่งที่ดี ที่จะให้เกิดเป็นประโยชน์ ไม่เบียดเบียนทำลายคนอื่น และไม่ทำลายความดีความชอบของเรา ต้องแต่งกายของเราให้เป็นกายที่ดี

มารยาททางวาจาได้แก่การพูด การพูดเราต้องแยกออกเป็น 2 คือคำพูด เสียงพูด คำพูดคือถ้อยคำที่เราใช้ เสียงพูดคือเสียงที่เปล่งออก ทีนี้เราก็มาแต่งในกิริยามารยาทของวาจาอันนี้ ให้พูดแต่วาจาที่เป็นคำจริง เป็นคำสัตย์ คำจริง คำที่เป็นสารประโยชน์ คำที่สมัครสมานสามัคคีกัน ไม่ยุยงส่งเสริมให้คนอื่นทะเลาะกัน แตกร้าวสามัคคีกัน คำที่สมัครสมานสามัคคีเราก็พูด ทำอย่างนั้น ไม่หาเรื่องนินทาว่าร้ายคนอื่น ไม่ปรักปรำคนอื่น ไม่ป้ายสีคนอื่น ไม่กล่าวคำหยาบเสียดแทงเขา กระทบกระทั่งแดกดัน นั้นเป็นวาจาส่วนหยาบเราก็ต้องเว้น คำว่าหยาบคือไม่น่าฟัง ไม่เป็นที่ชื่นใจของผู้ที่ฟังนั่นเอง จึงเรียกว่าคำหยาบ อาจจะเป็นคำหยาบหรือเสียงหยาบ เสียงหยาบเป็นเสียงที่แข็ง เสียงห้วนนี้เราต้องใช้คำที่ดี คำที่อ่อนหวาน คำที่นิ่มนวล คำที่รู้จักฐานะ รู้จักคำต่ำคำสูงเราต้องใช้ เพราะการพูดกับคนซึ่งมีหลายฐานะ หลายเพศหลายวัย หลายหน้าที่หลายตำแหน่ง เราต้องรู้จักคำพูด เสียงพูด

คำพูดดีแต่ถ้าเสียงพูดไม่ดี ก็อยู่ในลักษณะหยาบ คำพูดหยาบก็ยังใช้ไม่ได้ เราต้องเว้น เราต้องฝึกและพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่พูดสิ่งที่ไร้ประโยชน์ คำตลกเฮฮาไปเฉย ๆ คำที่พูดไปตามอารมณ์โดยไม่ได้ประโยชน์อะไรจากการพูด พูดทั้งวันก็ไม่มีสิ่งที่จะให้เกิดประโยชน์อะไร เป็นน้ำท่วมทุ่ง ลักษณะอย่างนั้นเราก็ต้องฝึก พยายามใช้คำพูดที่จะให้เกิดเป็นผลเป็นประโยชน์ มีจุดหมายปลายทางที่จะต้องใช้คำพูด ทั้งนี้เราก็ต้องฝึกวาจาของเราให้เป็นกิริยามารยาทที่ดีงาม เรียกรวมว่าเป็นคนปากงาม โดยมากการแต่งภายนอกเราก็มักนิยมแต่งกัน เรียกว่าแต่งปาก แต่แล้วเมื่อคำพูดไม่ประกอบผลการแต่งก็ไม่เกิดอะไรที่จะเป็นประโยชน์ ก็เพราะเราแต่งคำพูด เสียงพูดให้พอเหมาะพอดี

ทีนี้เราใช้คำที่ดี แต่เราก็ต้องรู้จักลีลาของเสียงอีก ต้องใช้เสียงที่อ่อนโยน ไม่ใช้เสียงที่แข็งกระด้าง เสียงห้วน เสียงไม่เหมาะสม ค่อยเกินไป แรงเกินไป แรงเขาเรียกว่าขึ้นเสียง บางทีการใช้เสียงที่ขึ้นเสียงก็เป็นเสียงที่ประชด เสียงที่แดกดัน เสียงที่กระแทก เพราะฉะนั้นเรารู้จักความเหมาะสมในการใช้ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ที่มีวาจางาม วาจานี้เป็นสิ่งที่ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ตัวของเราและแก่คนอื่นได้ เพราะฉะนั้นท่านจึงมีคติภาษิตไว้ว่า "อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก หวานลมปากหวานหูไม่รู้หาย" คือหวานอะไรก็ไม่เท่าวาจาหวาน

วาจาดีจึงให้เกิดเป็นประโยชน์ แม้จะเป็นคนค้าขายก็ต้องใช้วาจาที่ดีเป็นเสน่ห์ในตัว มีคนนิยมเพราะการใช้คำพูด เราใช้ไม่เป็น เขาก็เกลียดในเสียงพูดในคำพูดของเรา ก็เลยไม่มีใครจะสนใจ ไม่เป็นที่นิยม นี้เป็นมารยาทของวาจา

ทางด้านจิตใจเราก็เป็นผู้ที่แต่ง แต่งจิต แต่งใจให้จิตใจเรามีความมั่นคง มีความแน่วแน่ไม่โลเล มีคุณธรรม คือจิตใจที่อ่อนโยน มีความคารวะ จิตใจมีน้ำใจ น้ำใจก็คือคุณธรรม ตั้งอยู่ในคุณธรรม ตั้งแต่มีเมตตา มีความจงรักภักดีในคนอื่น มีความคิดเอ็นดูสงสารคนอื่น รู้จักการปลงสลดสังเวช รู้จักการให้อภัย หรือเวลาที่คนอื่นพลั้งพลาด แล้วจิตใจก็ไม่เก็บสิ่งที่เดือดร้อนเข้ามาไม่ก่อความขุ่นเคืองขึ้นมาในจิตใจ จิตใจจึงสงบสบาย จิตใจสบายเป็นจิตใจที่เยือกเย็น มีความเจริญ น้ำจิตน้ำใจนี้ก็มีกำลัง มีความสามารถอาจหาญ ถ้าจิตใจเรามีกำลังขึ้นแล้ว เราก็สามารถที่จะสร้างความดีได้ เราจะทำทานก็ทำได้ จะรักษาศีลก็รักษาได้ จะเจริญเมตตาภาวนาก็ทำได้ คือจิตมีความสามารถอย่างเดียว จิตมีกำลังอย่างเดียวแล้วเราสามารถจะปฏิบัติดีได้

คนที่ไม่ฝึกจิต จิตอ่อนแอท่านจึงเรียกว่าคนพาล คนพาลก็คือคนที่จิตอ่อน จิตขาดสติ ขาดปัญญา ท่านเรียกว่าจิตอ่อน เหมือนกันกับเด็กแม้จะมีอวัยวะร่างกายครบ แต่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ ขามีอยู่ เท้ามีอยู่ มือมีอยู่ แต่หยิบยกอะไรไม่ได้ นี้เรียกว่าเด็กอ่อน คนที่เป็นคนพาลก็อ่อนเช่นเดียวกัน ท่านจึงว่าสักแต่ว่ามีลมหายใจเข้าออกเท่านั้น ไม่มีความสามารถที่จะสร้างความดีจะบริจาคให้ทานก็ไม่สามารถทำได้ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ไม่มี มีอยู่ก็ไม่สามารถที่จะหามา เป็นคนหมดความสามารถ ศีลก็ไม่สามารถที่จะรักษาได้ แม้แต่การฟังเทศน์ฟังธรรมะก็ไม่สามารถจะฟังได้ จะศึกษาอบรมความดีก็ไม่มีความสามารถ แต่ว่าเขาจะมีความสามารถในการไปทำความชั่ว ไปคอยหาลักคอยขโมย นั่งหลบตัวอยู่ตลอดคืน ริ้นยุงมากินเท่าไรเขาก็อดทนได้ ทำความชั่วเท่าไรก็ทำได้ ไม่หลับไม่นอนก็ได้ สิ่งที่ไร้สาระเป็นประโยชน์ของความชั่วนั้นเขามีความสามารถ ไปดูหนังตลอดคืนก็ได้ ฟังหมอลำหมู่ตลอดคืนก็ได้ แต่จะมาจำศีล ภาวนาตลอดคืนไม่ได้ หรือพวกหนุ่มพวกสาวไปพร่ำพรอดกันตลอดคืนตลอดวันก็ได้ แต่จะมาเดินจงกรม นั่งภาวนาชั่วโมงเดียวไม่ได้ นี้แสดงถึงว่าความอ่อน ไม่สามารถสร้างความดี สร้างได้แต่ความชั่วเท่านั้น มีความสามารถในลักษณะนี้ ท่านเรียกว่าคนพาล

พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พวกเราอบรมจิตของเราให้ดี อบรมกิริยามารยาทของจิต ต้องฝึกจิตให้มีคุณธรรม คุณธรรมที่เราต้องการจะฝึกนั้นมันก็มีหลายอย่าง ความอดทนก็ต้องมี การข่มจิตข่มใจก็ต้องมี ความระมัดระวังรักษาจิตใจของเราก็ต้องมี ความมั่นคงของจิตใจก็ต้องมี ความสัตย์ความจริงใจก็ต้องมี ความเมตตาอารีก็ต้องมี ความคิดที่จะบำเพ็ญความดีความชอบ ให้มีความสามารถอาจหาญในจิตเหล่านี้ก็ต้องมี นี่เราจะต้องอบรมจิตของเราให้มีความสามารถ การอธิบายธรรมะในวันนี้ขอยุติไว้เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 27 เดือนกันยายน พ.ศ. 2521

เรื่อง การสร้างคุณธรรม

การปฏิบัติเราจะต้องสร้างคุณธรรม 5 อย่าง คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เราทำให้เป็นใหญ่ คือ มีสิทธิ์มีหน้าที่ในความเป็นใหญ่ ที่เรียกว่า สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ เรียกว่าความเป็นใหญ่ในคุณธรรม เพียงแต่ความเป็นใหญ่เท่านั้นยังไม่พอ ท่านจึงแยกลักษณะออกไป ให้บำเพ็ญคุณธรรมเหล่านี้ให้เกิดมีกำลังขึ้น ที่เรียกว่า สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ คือให้สร้างให้มีกำลังเข้มแข็งขึ้น เหมือนกันกับความเป็นใหญ่ บุคคลที่เป็นคนใหญ่ จะใหญ่ในหน้าที่การงานก็ดี หรือจะใหญ่ในรูปร่างกายก็ดี สักแต่ว่าความเป็นใหญ่แต่ไม่มีกำลัง ก็ไม่สามารถที่จะครองตัวไปได้ ครองหน้าที่ตำแหน่งไปได้ ต้องอาศัยเป็นผู้ที่มีกำลังด้วย เพราะกำลังนี้จะสามารถทำให้หน้าที่การงานสำเร็จลุล่วงไปได้ ยิ่งถ้าเป็นงานบริหารย่อมเป็นผู้ที่มีกำลังพร้อมทุกอย่าง เมื่อมีกำลังแล้วก็สามารถที่จะบริหารงานนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ จะเป็นงานประเภทใดก็ตามต้องอาศัยกำลัง คือมีกำลังความคิด มีกำลังความฉลาด มีกำลังใจ จึงจะมีความสามารถปฏิบัติหน้าที่ไปได้ และก็ยังมีกำลังอื่นอีกเป็นเครื่องช่วยกัน

ฉันใดก็ดี ความเป็นผู้ปฏิบัติธรรม เราก็ย่อมสร้างกำลังขึ้น คือกำลังทั้ง 5 อย่างนี้จะต้องอาศัยซึ่งกันและกันแยกจากกันไม่ได้ ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจึงอาศัยกำลังศรัทธา คือมีความเชื่อที่มีกำลังที่เข้มแข็ง เมื่อความเชื่อที่มีกำลังเข้มแข็งแล้ว จะไม่มีอะไรมาลบล้างความเชื่อได้ เพราะความเชื่อมีเหตุมีผล เป็นความเชื่อที่หนักแน่นเป็นความเชื่อที่มีกำลัง สิ่งอื่นไม่สามารถที่จะมาทำลายได้ กิเลสทั้งหลายก็จะมาทำลายศรัทธาความเชื่อนี้ไม่ได้ จะเป็นมารก็มาทำลายไม่ได้ ขันธมารทำลายกำลังศรัทธาไม่ได้ กิเลสมารทำลายกำลังศรัทธาไม่ได้ คือมีกำลังเหนือกว่าอุปสรรค เหนือกว่าสิ่งที่มาขัดขวางแล้ว ความเชื่อจะเป็นเนื้อเป็นตัวของตัวเอง ศรัทธาเป็นศรัทธาไม่ได้เป็นศรัทธาที่กลับกลอกหลอกหลอน เป็นศรัทธาที่มีความมั่นคงเป็นศรัทธาที่รักษาตัวได้ คือเป็นศรัทธาที่พอตัว พอแก่การถึงมรรคถึงผล จึงถึงมรรคถึงผลได้

วิริยพละเราก็สร้างกำลังของความเพียรขึ้น คือความเพียรเป็นความเพียรที่มีกำลัง ถ้าไม่มีกำลังความเพียรก็ต้องอ่อนลงได้ ทำบ้างไม่ทำบ้างเดี๋ยวก็มีเหตุนั้นขัดข้องมีเหตุนี้ขัดข้อง มีอุปสรรคร้อยอย่างพันประการ แต่ถ้าความเพียรที่มีกำลังแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่จะมาขัดขวาง ไม่มีสิ่งใดจะมารังควาญ สามารถปฏิบัติได้ มีความเข้มแข็งในการปฏิบัติ ไม่ท้อถอย จึงสามารถทำความเพียรไปได้ตลอด ความเพียร ความพยายามเมื่อมีกำลังขึ้นก็เป็นเนื้อเป็นตัวของความเพียร คือเป็นความเพียรแท้ เป็นความเพียรที่ดี จึงมีความเพียรไม่ท้อไม่ถอย ถ้าคนไม่มีกำลังในความเพียรแล้ว ก็จะเอาตั้งแต่โอกาสที่อำนวย

หรือจะเอาตั้งแต่จะคิดขยันขึ้นมา เป็นความเพียรที่กลับกลอกหลอกหลอนได้ ไม่ใช่เป็นความเพียรจริง คือทำอะไรไม่ทำจริงนั้นเอง บางทีก็ทำเพื่อเอาหน้าเอาตา ทำเพื่อเป็นการประจบประแจง ทำเพื่อให้คนอื่นงงงวยในการทำของเรา ก็เลยเกิดมีแต่เล่ห์มีแต่เหลี่ยม เกิดมีมารยาสาไถยในการประกอบความพากความเพียรได้ ไม่เป็นความเพียรที่มีสัตย์มีจริง ไม่ได้ปฏิบัติเพื่อความดี ความชอบ ไม่ได้ทำเพื่อความบริสุทธิ์ผุดผ่องแก่ตัวเอง

หากเกิดเป็นความเพียรขึ้นแล้ว ความเอาใจใส่ความฝักใฝ่ในหน้าที่ของเราจะต้องทำนั้นจะต้องมี เป็นโอกาสเป็นเวลาที่ทำได้เสมอไม่มีการขัดข้อง แล้วก็ทำไปสม่ำเสมอ จึงจะเรียกว่าความเพียรเป็นความเพียร ความเพียรที่มีกำลังไม่มีอะไรมาลบล้างความเพียรพยายามได้ ต้องมีความกล้าหาญ ความอาจหาญ แม้จะเกิดความทุกข์ยากลำบากประการใด ก็ย่อมเพียรพยายามอยู่อย่างนั้น คือไม่ละทิ้งในข้อปฏิบัติของตน ต้องทำอยู่ตลอดกาล จึงจะเรียกว่าความเพียรมีกำลัง

สติพลัง สติความระลึกได้ก็มีกำลัง ไม่พลั้ง ไม่เผลอ ไม่หลง ไม่ลืม ควรที่จะหลงลืม ก็ไม่ลืมระลึกได้อยู่เสมอ ความสามารถในการระลึกไม่ท้อไม่ถอย ไม่มีสิ่งใดจะมาลบล้างสตินี้ได้ สติเป็นสติของตัวเอง โดยไม่ได้บังคับบัญชา ไม่ได้มีใครตักเตือน จะต้องตักเตือนตัวเอง ว่ากล่าวตัวเองรู้ในตัวเอง มองเห็นในตัวเอง ว่าเราเป็นผู้ที่มีสติดีเท่าใด หรือขาดสติมากน้อยเท่าไร เราก็รู้ในเรา สติจึงเป็นสติไม่ได้มีการควบคุม ไม่ได้ล่อลวงให้มีสติอย่างนั้นอย่างนี้ มันเป็นสติเอง ควบคุมตัวเอง จึงเรียกว่าสติพลัง กำลังของสติ

สมาธิพลัง ความเหนียวแน่นของจิต จิตนี้จะต้องชำนิชำนาญ แล้วก็มีกำลังไม่มีสิ่งใดที่จะมาลบล้าง ไม่มีสิ่งใดที่จะมาทำให้เสื่อม ให้อ่อนลงไป เป็นสติที่ยั้งตัวของตัวไว้ได้ ต้องการจะให้จิตนี้มีสมาธิเมื่อใดก็มีได้ สามารถรวดเร็วคล่องแคล่วชำนิชำนาญในการเข้าจิตสู่สมาธิ ความแน่วแน่ของจิตมีอยู่อย่างนั้น คือแน่วแน่ต่ออารมณ์อันหนึ่ง แม้จะมีธุระที่เราจะต้องคิดเรื่องนั้นเรื่องนี้ เราก็คิดเฉพาะเรื่องแล้วก็วกเข้ามา อยู่ที่ความสงบความแน่วแน่ ไม่ได้พลั้งเผลอหลงลืม ไม่ได้เสื่อมเสียสมาธิจึงเป็นสมาธิที่มีกำลัง สามารถคุ้มครองรักษาภูมิของตัวเองไว้ได้ จึงเรียกว่าสมาธิพลัง

ปัญญาพลัง ปัญญามีความเฉลียวฉลาดแกล้วกล้าสามารถอาจหาญ ไม่เป็นความคิดที่โลเล ไม่เป็นความคิดที่ไร้เหตุไร้ผล มีความฉลาดรอบรู้อยู่เสมอ ขณะจิตคิดขึ้นมาก็ต้องพร้อมด้วยปัญญา ตัวปัญญานี้คอยกำกับอยู่กับความคิดความเห็นทุกอย่าง ไม่ปล่อยปละละเลย ให้อารมณ์ต่าง ๆ แทรกเข้ามาได้ รู้เท่าในอารมณ์ทั้งหลายได้เสมอ ปัญญาจึงเป็นปัญญาที่มีกำลัง สามารถพิจารณาค้นคิดในเหตุในผลได้ตลอดกาล จึงจะจัดได้ชื่อว่าเป็นปัญญาพลัง

เมื่อกำลังทั้งห้านี้เกิดพร้อมกัน ต่างก็เป็นกำลังซึ่งกันและกันแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อมรรคเพื่อผล สมควรแก่การตรัสรู้มรรคผลได้ ที่เรายังไม่ได้ก็คือกำลังของเรายังไม่พอนั่นเอง เราจะต้องบำเพ็ญ อบรมบ่มนิสัย ให้กำลังทั้งห้านี้สมบูรณ์บริบูรณ์ขึ้น เราจึงจะสามารถบรรลุเข้าถึงคุณงามความดีได้ คือเข้าถึงธรรมส่วนอริยะได้ต้องขึ้นอยู่ที่กำลัง หากว่ากำลังยังไม่เพียงพอก็ย่อมไม่ได้ แม้จะมีความรู้ความฉลาดเท่าไร อย่างพระสารีบุตร ท่านปัญญาเฉลียวฉลาดก็จริงอยู่ แต่แล้วกว่ากำลังของท่านจะพร้อม เมื่อได้มาบวชกับพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ต้องอบรมบ่มนิสัยให้มีกำลังแก่กล้าขึ้น แล้วจึงได้ตรัสรู้ต่อภายหลัง คือกำลังไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน คุณธรรมทั้งห้านี้จะต้องมีกำลังสม่ำเสมอกัน มีอย่างเดียวก็ไม่ได้ต้องมีพร้อมกัน เหมือนกันกับร่างกายของเรา แขนมีกำลัง แต่ขาไม่มีกำลังก็ไม่ได้ ต้องพร้อมกัน แขนก็ต้องมีกำลังขาก็ต้องมีกำลัง อวัยวะทุกส่วนต้องมีกำลังพร้อม ๆ กัน จึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์ขึ้นมาได้ หรืองานระดับประเทศเขาก็ต้องมีกำลัง กำลังก็ต้องพร้อมกันทุกกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ก็ต้องพร้อมกัน บ้านเมืองจึงจะเจริญขึ้นได้ฉันใดก็ดี คุณธรรมที่เราบำเพ็ญนี้ก็ต้องพร้อมกัน

ถ้าหากกำลังอย่างใดอย่างหนึ่งมี แต่อันอื่นไม่มีก็ไม่ได้ เพราะถ้าหากมีกำลังศรัทธาอย่างเดียว ก็เป็นโลดโผนจนเกินไป ก็ใช้การไม่ได้ ศรัทธาก็ต้องประกอบวิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้ สมาธิ ความแน่วแน่มั่นใจ ปัญญา ความเฉลียวฉลาด ก็ต้องพร้อม ๆ กัน

จึงได้ หากมีกำลังปัญญาอย่างเดียว ความฟุ้งซ่านก็เกิดขึ้น ต้องอาศัยความสงบความแน่วแน่ของจิต ถ้าไม่มีศรัทธาด้วย ความคิดความเห็นก็จะผิดไป เพราะฉะนั้น จึงอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นกำลังในขณะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ต้องพร้อมกัน กำลังทั้งห้านี้ก็ต้องพร้อมกัน แล้วจึงจะสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ คือความพร้อมเพรียงแห่งธรรม ถ้าเราแตกสามัคคีกันก็ไม่ได้ ต้องพร้อมกัน

ฉะนั้นที่เราปฏิบัติรักษาพระพุทธศาสนา ความปฏิบัตินี้ก็ต้องพร้อมกัน มีความสามัคคีกันจึงจะเป็นไปเพื่อความเจริญได้ ถ้าเราอยู่คนเดียวนั้นเราต้องพร้อมคนเดียว แต่ถ้าอยู่ร่วมกันหลายคน จำเป็นต้องพร้อมกัน ถ้าไม่พร้อมกันก็สร้างความเจริญขึ้นไม่ได้ บ้านเมืองก็เหมือนกันต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกัน จึงจะปรับปรุงความเจริญแก่บ้านแก่เมืองได้ ถ้าแตกสามัคคีกันแล้วสร้างความเจริญขึ้นไม่ได้ มีแต่จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมเท่านั้น หมู่คณะทั้งหลายก็เหมือนกัน ต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกัน จึงจะเป็นไปเพื่อความเจริญ ถ้าต่างคนต่างอวดดีไม่มีความสามัคคีกันแล้ว นั้นคือทางแห่งความเสื่อม ทางแห่งความพินาศฉิบหาย

ในการปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน เราจะถือว่าเราดีอย่างเดียวไม่ได้ ต้องพร้อมดี คุณธรรมอันนั้นก็ดี คุณธรรมอันนี้ก็ดี ต้องเอาดีมาบวกใส่กันแล้วเราจึงจะดีขึ้น เราไปดีเพียงชิ้นหนึ่งชิ้นเดียว จัดว่าดียังไม่ได้เราต้องดีพร้อมกัน เหมือนกับคนที่มีความสวยงาม ความสวยงามนี้ก็ต้องพร้อม ไม่ใช่งามอย่างเดียว งามพร้อมทั้งหมด อวัยวะร่างกายก็ต้องพร้อม ๆ กัน หน้าก็ต้องพร้อม ตาก็ต้องพร้อม จมูกก็ต้องพร้อม คิ้วก็ต้องพร้อม ปากก็ต้องพร้อม อะไรก็ต้องพร้อมกันไปหมด จึงจะเป็นคนสวยงามได้ ไม่ใช่งามอย่างเดียว ถ้างามอย่างเดียวเขาก็ไม่จัดว่าสวยงามได้ คือมีส่วนสัดพร้อมกันทุกอย่างจึงจะเป็นคนสวยงามได้ การปฏิบัติธรรมก็เหมือนกัน คุณธรรมต้องพร้อม ดีด้วยกัน อาศัยซึ่งกันและกัน เพราะคุณธรรมจะแยกกันออกยังไม่ได้ จะต้องอาศัยกันอยู่อย่างนั้น ศรัทธาก็ต้องอาศัยคุณธรรมอย่างอื่น อย่างอื่นจะต้องอาศัยศรัทธา ถ้าขาดอันหนึ่งก็ไม่ได้ มีแต่ความเพียรเราไม่มีความเชื่อก็เป็นไปไม่ได้ มีแต่ความเชื่อไม่มีความพากความเพียรก็ไม่ได้ จึงแยกกันออกไม่ได้ ต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน แยกแต่ลักษณะ แยกแต่คำพูดเท่านั้น

ภาคปฏิบัติเราจะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน คือเกิดอยู่ที่จิต มีอยู่ที่จิตเท่านั้น ศรัทธาก็อยู่ที่จิต ความเพียรก็อยู่ที่จิต สติก็อยู่ที่จิต สมาธิก็อยู่ที่จิต ปัญญาก็อยู่ที่จิต ไม่ได้อยู่ที่อื่น มีอยู่ที่จิต เกิดขึ้นที่จิต ตั้งอยู่ที่จิต แล้วเมื่อจิตของเรามีคุณธรรมเหล่านี้ กายของเราก็ประกอบอีก วาจาของเราก็ประกอบอีก คือประกอบสัดส่วนเข้ากัน เพราะว่าคุณธรรมนี้สำเร็จออกมาจากจิต เราจะเดินจงกรมก็เพราะเราเชื่อในการประกอบความพากความเพียรอย่างนี้ แล้วเราจึงได้เดิน เรารักษาวาจาของเราพูดแต่พอเหมาะพอดี ก็เนื่องจากเรามีความเชื่อแล้วว่า พูดมากก็เป็นเรื่องเหลวไหล พูดมากเท่าใดความโกหกก็ต้องแทรกเข้ามา นี้เรารู้เท่าอยู่แล้ว เราจึงได้เลือกพูดแต่เรื่องที่ควรพูด คำที่ควรพูดพอประมาณ รู้จักประมาณในตัวเอง ว่าเราพูดไปแล้วจิตของเราจะสงบอยู่ไหม หรือจิตของเราจะฟุ้งซ่านไป เราก็ต้องรู้

ฉะนั้นเมื่อคุณธรรมนี้มีอยู่ที่จิตแล้ว ความเพียรก็ออกมาทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง เราก็ประกอบส่วนกันเข้าไป เราจะนั่งสมาธิเราก็มีความเพียร เราก็สามารถเพราะกำลังของเรามี แม้จะมีอุปสรรคความเจ็บปวดเหน็ดเหนื่อยเกิดขึ้นก็ตาม แต่เพราะกำลังของความเพียรเรามี กำลังสติเรามี กำลังสมาธิเรามี กำลังปัญญาเรามี เราก็เอาชนะไปได้ เราก็ไม่ท้อถอย ที่เราท้อถอยกันอยู่ก็เนื่องจากกำลังของเรายังไม่พอนั้นเอง เมื่อกำลังเราไม่พอเราก็ต้องท้อถอย อะไรก็ท้อถอย ศรัทธาก็เฉื่อยชาไป ความแน่วแน่ก็ไม่มี คือเชื่อก็เชื่อนิด ๆ หน่อย ๆ เชื่อครึ่งเชื่อกลางไป เราไม่ได้เชื่อลงอย่างเต็มที่ ไม่ได้สัดไม่ได้ส่วนของความเชื่อ สรุปแล้วก็คือ คุณธรรมทั้งหลายนี้ต้องมีสัดส่วนสม่ำเสมอกัน แล้วจึงจะเป็นไปได้ คือต้องพร้อมกัน ต้องมีสัดส่วนให้พอเหมาะพอดีกัน เมื่อมันพอดีแล้วจึงจะเกิดดีขึ้นมาได้ ถ้าขาดความพอดีก็ไปไม่ได้ ฉะนั้นเราต้องสร้างความพอดีในการประพฤติปฏิบัติ แต่ความพอดีเราก็ต้องรู้จัก ว่าทำอย่างนี้พอเหมาะพอดีหรือไม่ เราต้องรู้ในตัวของเราอีก ขึ้นอยู่

กับปัญญาของเราที่จะมีเหตุมีผล ในการค้น ในการคิด ในการสำรวจ

นี่แหละในเมื่อเราสร้าง ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้เป็นใหญ่ขึ้นมาในตัวของเราแล้ว ก็ต้องเป็นใหญ่ที่มีกำลัง จึงสามารถดำเนินข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งคุณธรรม ให้ได้ดื่มรสของพระสัทธรรมที่ดีได้ ต้องอาศัยสร้างกำลังขึ้น ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงเป็นผู้ที่ทำด้วยความเข้มแข็ง มีความสามารถอาจหาญ ต้องเอาชนะต่ออุปสรรคทั้งหลาย คือไม่ท้อถอย ครูบาอาจารย์ท่านปฏิบัติในสมัยก่อน ท่านเป็นผู้เข้มแข็ง กลัวที่ไหนไปมันที่นั่น ภัยมีที่ไหนต้องกล้าเข้าไปประจัญบานต่อภัยอันตรายเพื่อจะให้มันได้ชนะ ท่านต้องแกล้วกล้าสามารถอาจหาญ เจ็บป่วยมา จับไข้มา นั่งภาวนา หรือเดินจงกรมเอาจนมันชนะ เอาจนสร่างจากความเป็นไข้ ท่านต้องทำความเพียรด้วยความกล้าหาญอย่างนั้น ไม่ใช่จะเป็นคนที่จะทำให้จิตใจของตนหดหู่อยู่ กลัวทุกข์เท่าใดเราก็ยิ่งได้ทุกข์ เราจะต้องผ่านอุปสรรคเหล่านี้ เอาชีวิต คือเอาความตายของเรานี้ไว้ข้างหลัง เราต้องกล้าเหนือความตายไปอีก เราจึงจะได้พบคุณธรรม

ภาษาเก่าท่านว่า "ใจกล้าจึงได้ขี่ช้างงา" ถ้าใจไม่กล้าเราขี่ช้างงาไม่ได้ เพราะช้างงามันจะต้องมีพยศร้ายของมันอยู่ คนขี่คอมัน หรือควาญช้าง ต้องเป็นคนที่เข้มแข็ง ต้องเป็นคนที่กล้าหาญ ชนะใจช้างที่มันมีพยศได้ ฉันใดก็ดีกิเลสของเรามันมีพยศร้ายอยู่แล้ว ฉะนั้นเราจะต้องเข้มแข็ง ในการประพฤติปฏิบัติ เราจึงเอาชนะต่อความชั่ว ต่อกิเลสของเราได้ นี่แหละการดำเนินข้อปฏิบัติของพวกเรา จงพยายามทำจิตใจให้มีความสามารถอาจหาญดังกล่าวแล้ว

ฉะนั้น ในการอธิบายธรรมะในวันนี้ จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ ฯ

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน
พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 28 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2521

เรื่อง การบวช

วันนี้จะได้แสดงถึงการบวช การบวชนั้นตามธรรมดาเราก็ถือว่าเป็นความดี ทีนี้เรามาติดตั้งแต่ส่วนดี เมื่อเราคิดแต่ส่วนดี ก็ย่อมจะมองเห็นดั้งแต่ส่วนดี ตามธรรมดาผู้ที่มีปัญญาจะต้องค้นคิดทั้งส่วนดีทั้งส่วนไม่ดี การบวชท่านจึงแยกลักษณะออกไป คือการบวชเพื่อเลี้ยงชีวิตประการหนึ่ง บวชด้วยความหลงงมงายประการหนึ่ง บวชเพื่อการทำลายศาสนาประการหนึ่ง บวชเพื่อความพ้นทุกข์ประการหนึ่ง มีสี่ประการ

การบวชเพื่อความเลี้ยงชีวิต คือเป็นคนที่มีความเกียจคร้านไม่อยากจะทำงาน การครองชีพก็เป็นผู้ที่อดอยากเป็นคนทุกข์คนจน ไม่ซื่อสัตย์สุจริตต่อบ้านเมือง อ้างเวลา งานที่ควรทำก็ไม่ทำ ไม่ประกอบการอาชีพของตนให้เป็นหลักแหล่ง เป็นคนจับจดทำงานนี้ไม่เสร็จก็ไปทำงานนั้น เป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง แต่แล้วการงานไม่เป็นหลักฐาน การครองชีพก็ต้องทุกข์ยากจนลำบาก ก็มองเห็นแต่ว่าบวชแล้วไม่ต้องทำงาน ไปบิณฑบาตมาฉันได้ มีคนนำอาหารมาถวาย มีคนทำที่อยู่ที่อาศัยให้ ผ้านุ่งผ้าห่มก็มีคนนำมาถวาย เจ็บไข้ได้ป่วยก็มีคนช่วยเหลือ แล้วก็คิดเข้ามาบวช บวชเพื่อเลี้ยงชีวิต บวชแล้วก็เป็นคนเกียจคร้าน ไม่ประกอบกิจวัตร ไม่ตั้งใจรักษาข้อวัตรปฏิบัติไม่ดำเนินตามพระธรรมวินัย มักจะเป็นคนเกียจคร้านอยู่ไปนอนไปอย่างนั้น อย่างนี้เรียกว่าบวชเลี้ยงชีวิต แต่ก็เป็นคนที่มักสะสม มีความโลภทะเยอทะยานอยาก หาทางร่ำรวยหาลาภสักการะเป็นมิจฉาชีพ หาแต่รายได้หาแต่รายรวย ต้องเป็นไปในลักษณะนั้น การบวชอย่างนั้นจึงไม่เป็นประโยชน์แก่ตน ไม่เป็นประโยชน์แก่ศาสนา ท่านจัดว่าเป็นการบวชประเภทที่ทำความเสื่อมเสียให้แก่พระศาสนา ตลอดถึงหมู่พระภิกษุสามเณรด้วยกัน

ประการที่สอง บวชด้วยความงมงาย เห็นคนอื่นบวชก็บวชไป บวชตามหมู่ตามเพื่อนสักแต่ว่าบวช ไม่มีความมุ่งหวังตั้งใจที่จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้อยู่ก็อยู่ไป ได้กินก็กินไป เป็นคนที่จิตใจเลื่อนลอย ไม่หวังเอาบุญเอากุศล ไม่หวังเอาความดีความชอบจากการบวช เรียกว่าบวชโลเล บวชไม่มีความเอาใจใส่ ไม่ศึกษาสำเหนียกในธรรมวินัย ไม่ได้ศึกษาในไตรสิกขา ไหว้พระไม่ได้ ก็ไม่ได้ท่องบ่น สวดมนต์ไม่ได้ก็ไม่ได้ท่องบ่น สาธยาย อยู่ไปอย่างนั้นแหละ ลักษณะอย่างนี้คือบวชไม่มีเป้าหมาย ไม่มีจุดหมายปลายทางของการบวช จึงเป็นการหนักหน่วงพระพุทธศาสนาเฉย ๆ ไม่ได้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติอะไร ใครตักเตือนก็ไม่ได้ ถือทิฐิมานะถือตัว เป็นคนเย่อหยิ่งจองหองไป การบวชอย่างนี้เป็นการบวชที่ไม่ดี เรียกว่าบวชงมงาย บวชด้วยความหลงเขาว่าอะไรก็คิดทำขึ้น แต่แล้วก็ไม่ได้มีความจริงความจังในเจ้าของอะไร ทำดีก็ไม่จริง ข้อวัตรปฏิบัติจิตใจดีก็ทำไป จิตใจไม่ดีก็ไม่ทำเป็นอย่างนั้น อย่างนี้เรียกว่าบวชไม่ดี

ประการที่สาม บวชเพื่อการทำลายศาสนา คือบางคนอาจจะหลบหลีกคดีเรื่องราวต่าง ๆ แล้วหลบหลีกเข้าบวช ครั้นบวชเข้ามาแล้วก็ตั้งตัวเป็นคนรู้คนฉลาด เป็นคนที่ปฏิบัติแหวกแนวทางธรรมวินัย ไม่ได้ปฏิบัติ

ตามธรรมตามวินัย พอหลอกลวงก็หลอกลวงคนอื่น พอโอ้อวดก็โอ้อวด พอทำลายความดีความชอบของวัดวาศาสนาอย่างไรก็ทำไป มุ่งหวังแต่จะทำสิ่งที่ไม่ดี ทางศาสนาเรียกว่ามหาโจรมาปล้นศาสนา ปล้นข้าวปลาอาหารของชาวบ้านกิน ปล้นผ้านุ่งผ้าห่ม ปล้นปัจจัยต่าง ๆ ของชาวบ้านเท่านั้น จิตใจหนาแน่นไปด้วยกิเลส มีทิฐิมานะ มีความถือเนื้อถือตัว มีความคิดเห็นแปลกต่างไปหมด มุ่งแต่การที่จะทำความชั่วเท่านั้น ไม่ทำต่อหน้าก็ต้องทำลับหลัง ถ้าแก่กล้าก็ต้องซึ่งหน้าคนอื่น ไม่มีความเกรงกลัวไม่รู้จักการเคารพอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่เคารพในสงฆ์ เป็นคนแข็งกระด้าง เป็นคนดื้อดึง เป็นคนมุ่งแต่ในการเอาชนะคนดี ไม่ได้มุ่งดีหวังดี อย่างนี้ท่านจึงเรียกว่าเป็นมหาโจร เป็นผู้ที่บวชมาเพื่อทำลายพระพุทธศาสนา

ถ้าบวชเข้ามาแล้วก็มาตั้งก๊กตั้งเหล่า แตกร้าวสามัคคีเป็นก๊กหนึ่งเหมือนกันกับพระเทวทัต ไม่ยอมปฏิบัติตามธรรมตามวินัย ไม่เคารพในพระพุทธเจ้า ไม่เคารพในพระธรรม ไม่เคารพในพระสงฆ์ เป็นคนที่หวังจะแยกแหวกแนวไปโดยลำดับ การบวชอย่างนี้จึงเป็นการบวชที่ร้าย เรียกว่าเป็นตัวร้ายในศาสนา หรือจะเรียกว่ามารศาสนาก็ได้ บางทีก็มาลักเอาของที่มีค่าภายในวัดอย่างเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์กันอยู่แล้ว ก็พระเองเป็นคนที่ลัก หรือบางทีก็วางแผนให้เขามาปล้นเอาพระพุทธรูปเก่าแก่ในวัดอย่างนั้นก็มี นี้เรียกว่าจำพวกมหาโจรที่อยู่ในศาสนา ฉะนั้นนักบวชที่ไม่ดีทั้งสามเหล่านั้น พวกอุบาสก อุบาสิกาก็ไม่ควรที่จะเชิดชูสนับสนุน ต้องช่วยกันกำจัดไม่ให้มีในศาสนาได้เป็นการดี ฉะนั้นประเภทที่ไม่ดีเป็นอย่างนั้น จึงเรียกว่าจะบวชดีทั้งหมดก็ยังไม่ถูก ส่วนไม่ดีก็มีอยู่ แล้วทีนี้เราจะเป็นนักบวชประเภทใด

นักบวชที่ดีคือนักบวช บวชเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อบุญ เพื่อกุศล เพื่อความดีความชอบ อันนี้เป็นจุดหมายปลายทางของผู้ที่บวช หรือเป็นจุดประสงค์ของพระพุทธศาสนา ต้องการผู้ที่บวชอย่างนั้นบวชมาเพื่อความดีความชอบ ครั้นบวชเข้ามาแล้วก็ตั้งใจสำเหนียกศึกษาธรรมวินัย สิ่งใดยังไม่รู้ ก็พยายามศึกษาให้รู้ สิ่งใดที่ไม่เข้าใจก็ทำความศึกษาให้เข้าใจ ไม่ได้นิ่งนอนใจ จะต้องพยายามศึกษาสำเหนียกในธรรมวินัย ในข้อวัตรปฏิบัติที่ดีที่ชอบก็ต้องศึกษาต้องอบรมหาความดีความชอบอยู่เสมอ ไม่ได้คิดแหวกแนว ไม่ได้คิดลบล้างคำสอน ไม่ได้คิดลบล้างธรรมวินัย ตั้งใจที่จะศึกษา ตั้งใจที่จะปฏิบัติให้ดีเท่าที่มีความสามารถ สิ่งใดที่ไม่ดีก็ต้องเพียรพยายามละ ความดีทั้งหลายพยายามทำให้เกิดให้มีขึ้น รักษาธรรมวินัยด้วยดี ต้องตั้งใจศึกษา ตั้งใจปฏิบัติไปพร้อม เพื่อความดีความชอบของตนที่จะเกิดขึ้น มีจิตใจมุ่งต่อความดีความชอบ การบวชอย่างนั้นจึงเรียกว่า บวชเพื่อดี บวชเพื่อความพ้นทุกข์ จะต้องพยายามปฏิบัติให้ดี คิดว่าเราต้องยากก่อนแล้ว ความง่ายจึงจะเกิดขึ้นมาทีหลัง อย่างภาษาเก่าท่านว่า "มักง่ายได้ยาก มักลำบากได้ดี" คือเราต้องทนต่อความทุกข์ ทนต่อความลำบากไปก่อน เพื่อความดีความชอบของเรา เพราะความดีนี้มันเป็นสิ่งที่ทำยาก แม้แต่ความดีที่จะไปสุดยิ่งเป็นของที่ทำยาก

ส่วนความไม่ดีนั้นเป็นของที่ทำง่าย ที่ง่ายก็เนื่องจากมีกิเลสอยู่ในจิตในใจของเรา เป็นความชั่วที่ฝังอยู่ในจิตในใจของเราแล้ว เราจึงสามารถทำง่าย เพราะมันมีอยู่แล้วกิเลสเป็นเครื่องผลักดันจิตใจของเรา ให้คิดชั่ว ชอบชั่วอยู่แล้ว เราจึงทำความชั่วได้ง่าย แต่ความดีนั้นทำแล้วดี แต่เป็นของที่ทำยาก ต้องฝ่าฝืนอำนาจของกิเลส กิเลสซึ่งสิงสถิตย์อยู่ในจิตในใจของเรา เราจะต้องฝ่าฝืนความไม่ดีอันนี้ต้องฝ่าฝืน คือความไม่ดี อย่างความเกียจคร้านเป็นความไม่ดีมันเป็นของทำง่าย แต่ความขยันเป็นของที่ทำยาก ทำอะไรเหมือนกันทำแบบมักง่าย มันทำได้ ทำสะดวก แต่จะทำให้มันดีมันทำยาก อย่างผ้านุ่งผ้าห่มของเรา เราไม่ซัก ไม่ตาก ไม่ผึ่ง จะดำขนาดไหน จะสกปรกขนาดไหนเราก็ปล่อยทิ้ง อันนี้มันง่าย แต่ทีนี้ เราจะมาซักมาตาก มาผึ่ง มาพับ มารีด ให้มันดี ให้มันเรียบร้อย อันนี้มันทำยาก ปล่อยทิ้งไปตามสภาพตามยถากรรม มันเป็นของที่ทำง่ายไม่ว่าอะไร ถ้าเป็นของไม่ดีแล้วทำดูมันง่าย ๆ อาหารการบริโภค เมื่อเราบริโภคเข้าไปแล้ว ถ้วยก็ไม่ต้องล้าง ชามก็ไม่ต้องล้าง ทิ้งไว้อย่างนั้น ช้อนก็ขว้างทิ้งไปตามป่าตามหลุม ถ้าอย่างนี้มันง่าย แต่ทีนี้เราจะมาล้างให้สะอาดสะอ้าน มันเป็นของที่ทำยาก ล้างก็ล้างยาก เก็บก็เก็บยาก รักษาก็

รักษายาก ปล่อยทิ้งเกะกะละลานไปมันง่าย นี่แหละความชั่วจึงว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย แต่ความดีเป็นของที่ทำได้ยาก ต้องขยันหมั่นเพียร ต้องอด ต้องทน ต้องมีความทุกข์ ต้องผ่านทุกข์ก่อน

ถ้าไม่ทุกข์ไม่ลำบากเราก็ดีไม่ได้ คือความดีที่จะเกิดขึ้นต้องผ่านความลำบาก ถึงแม้จะลำบากขนาดไหน เราต้องการดีเราต้องพยายาม เราไม่ต้องท้อถอย ตลอดถึงการรักษาจิตใจเรา ยิ่งเป็นของรักษายาก จะให้อยู่กับพุทโธ อยู่กับบริกรรม อยู่กับการกำหนดคันคว้า จิตนี้มันอยู่ยาก แต่ยากเราก็ต้องพยายาม เป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัย ต้องควบคุมจิตใจของเราเอง บังคับจิตใจของเราเองให้มันดี ถ้าเราไม่บังคับบ้างจิตใจของเราก็ดีไม่ได้ เพราะจิตใจจะดีต้องอาศัยความบังคับ แม้กิริยามารยาทของเรา เราจะเป็นคนดีเราต้องบังคับ ถ้าเราไม่บังคับมันดีไปไม่ได้ เราต้องเอาความดีบังคับตัวของเรา จิตใจเราก็ต้องเอาความข่มใจ จึงให้มีธรรมะ คือความข่มใจ ถ้าเราไม่ข่มจิตข่มใจของเรา ใจนี้ก็จะเป็นไปตามอารมณ์ เป็นไปตามนิสัย เป็นไปตามกิเลส อย่างคำพูดของเรา เราไม่ข่มจิตข่มใจ ไม่ฝึกจิตฝึกใจของเรา ปล่อยไปตามอารมณ์ อยากจะพูดอย่างไรก็พูด มีคนที่ขัดใจเราก็พูดคำกล้าคำแข็งขึ้นมาว่าไปได้ อันว่าให้คนอื่นมันว่าง่าย แต่จะว่าให้ตัวเองนี้มันว่ายาก ถึงจะยากเราก็ต้องว่าให้ตัวเอง

บางทีทั้งที่ว่าเราเป็นคนไม่รอบคอบเอง แต่ก็ไปโทษคนอื่น อันนี้เรียกว่า ตัวของเราก็มักจะเห็นแก่ตัว เข้าข้างตัวเองพร้อมตัวเองอยู่เสมอ ความไม่คิดลดละในเรื่องการพร้อมตัวเองอย่างนี้ เราจะดีไปไม่ได้ เพราะคนเราทำอะไรมักจะเข้าข้างตัวเอง ว่าแต่ตัวดีอยู่อย่างนั้น เราจะเห็นตัวอย่างกันอยู่ทั่วไป เช่นสามีภรรยาทะเลาะกัน เราจะไปถามได้ สามีก็ว่าภรรยาไม่ดี ภรรยาก็ว่าสามีไม่ดี ต่างคนต่างก็เข้าข้างตัวทั้งนั้น ไม่มีใครยอมรับผิด "นี่เรารับแต่ชอบไม่รับผิด" คนเราที่เข้าข้างตัวก็เป็นเช่นนั้น เราไม่ยอมรับผิด รับแต่ชอบ เรียกว่าเราไม่เป็นธรรม คือไม่รับผิดไม่รับชอบ ผิดก็ไม่รับ รับแต่ถูกอย่างเดียว คนอย่างนี้จึงเป็นคนที่ใช้การไม่ได้ คนเราที่จะดีได้ต้องรับผิดชอบในตัวเอง มีความสามารถผิดยอมผิด ถูกยอมถูก ได้อย่างนี้จึงจะดีได้ คือเป็นคนสามารถ

คนไม่มีความสามารถไม่ยอมรับผิด จะยอมรับเอาแต่ถูกอย่างเดียว อย่างนี้เรียกว่าคนเห็นแก่ตัว มองข้ามตัวเอง คิดว่าตัวเองดีเรื่อยไป มองเห็นคนอื่นต่ำต้อยไป นั่นคือมานะ ความถือตัว ก็คือยกโทษคนอื่น มองเห็นคนอื่นไม่ดีไปหมด แล้วความไม่ดีในเจ้าของก็มองไม่เห็น เมื่อเป็นเช่นนี้เราแก้ความชั่วของเราไม่ได้ เพราะเรายังจงรักภักดีกับความชั่วของตัวเอง สงวนความชั่วของตัวเองไว้อยู่ ไม่ยอมละไม่ยอมทิ้ง คนเราหากว่าเห็นแก่ตัวอย่างนั้น ก็จะปฏิบัติดีไปไม่ได้ ต่อไปเราก็เป็นคนโกหก พูดไม่จริงคือไม่รับความผิดนั่นเอง ตัวผิดเขิดไปให้คนอื่น ทิ้งไปให้คนอื่น โยนไปให้คนอื่น ก็เป็นลักษณะของการโกหกนั่นเอง แทนที่เราจะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องแต่ละเรื่องนั้น เราไม่ยอมรับเราก็โยนไปให้คนอื่น ก็คือการแก้ตัว ก็เป็นลักษณะของการโกหก คนที่โกหกนั้น ความดีทั้งหลายจะเกิดขึ้นไม่ได้ แล้วจะไม่ทำความชั่วไม่มี

เพราะฉะนั้นเราจึงต้องเร่งการปฏิบัติกำจัดสิ่งเหล่านี้ มองดูตัวเองให้รู้ให้เห็นความดีความชอบของเจ้าของ สิ่งใดที่ขาดตกบกพร่องเราก็จะได้เสริมแต่งให้สมบูรณ์บริบูรณ์ขึ้นมา เราพยายามปฏิบัติไปแต่เบื้องต้น วางพื้นของความดีไว้อย่างนี้เราจึงจะดีได้ต่อไป ถ้าเราไม่วางพื้นความดีของเราไว้ จะเดินจงกรม นั่งสมาธิเจริญสมถวิปัสสนาก็เป็นไปไม่ได้ เพราะจิตใจของเรามันมัวหมองอยู่ มันสกปรกอยู่ เรียกว่า น้ำจิตน้ำใจไม่สะอาด เพราะธรรมะที่จะเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นไม่ได้ ถึงจะเกิดก็เกิดอย่างไม่ดี เหมือนน้ำถ้าหากเป็นน้ำที่ไม่ดี เราจะเอาน้ำดีใส่ก็เกิดเป็นน้ำสกปรกตามกัน เราต้องการน้ำดีเราต้องเทน้ำไม่ดีออก แล้วก็ล้างภาชนะให้ดี จึงเทน้ำที่ดีลงไป ภาชนะนั้นจึงจะได้รับน้ำที่ดี ถ้าเราไม่เอาของชั่วออกแล้ว เอาความดีใส่ มันก็เจือปนเป็นอันเดียวกัน เรียกว่าการเจือปน เมื่อเจือปนแล้วมันก็จัดเป็นดีไม่ได้ ถ้าน้ำเหล่านี้ไม่เทออก เอาน้ำดีไปเทใส่เอาน้ำหอมไปเทใส่มันก็เป็นน้ำเน่าอยู่อย่างเดิม เพราะเราไม่กำจัดออก

นี่แหละการปฏิบัติเพื่อการพ้นความทุกข์ เราต้องกำจัดสิ่งที่ไม่ดีออกจากจิตใจของเรา แล้วจึงสร้างความดีเพิ่มขึ้น ความดีจึงจะดี แล้วเราจึงจะดีต่อไป เราก็เพิ่มเข้าเรื่อยๆ ได้ การเจริญจิต บำเพ็ญสมถวิปัสสนา ก็จะเกิดเป็นผลขึ้นมา ได้ความดีความชอบ ก็จะเกิดมีความซาบซึ้งในธรรมะ ธรรมะก็เกิดมีขึ้นเป็นอนุสรณ์ของการบวช ที่เราได้บวชมามีธรรมะที่ซาบซึ้งตรึงจิตของเราอยู่ ก็เรียกว่าเราเป็นผู้มีอนุสรณ์ สร้างธรรมานุสรณ์ไว้ในจิตในใจของเรา ตลอดชีวิตของเราไป

ฉะนั้น การแสดงธรรมะในวันนี้ จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน ญาติโยมที่คานตินิเวศ

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)

เมื่อวันที่ 9 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2521

เรื่อง ความดี

วันนี้จะได้อธิบายธรรมะว่าด้วยความดี เพราะทุกคนต้องการดี ตัวของตัวเองก็อยากเป็นคนดี ได้สิ่งใดก็อยากได้ดี มีสิ่งใดก็อยากมีดี ความดีเป็นจุดประสงค์เป็นเป้าหมายของความต้องการ ความปรารถนา แต่ว่าเราต้องการดีก็จริง เวลาทำสิ่งใดเราไม่ได้คิดถึงเหตุถึงผล คือไม่ได้พิจารณาให้ถี่ถ้วนรอบคอบว่า สิ่งที่เราทำคำที่เราพูด เรื่องที่เราคิด จะเป็นเหตุให้ความดีเกิดขึ้นหรือไม่ เป็นแต่เพียงความต้องการ ขาดความพิจารณาในเหตุในผล การทำทุกสิ่งทุกอย่างจึงไม่เป็นไปตามความต้องการของตนทั้ง ๆ ที่อยากได้ดี แต่เมื่อประกอบเหตุ ไม่ทำเหตุที่จะให้เกิดความดี ความปรารถนาของเราจึงไม่เป็นไปตามความต้องการ คือเสียความต้องการ ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ฉะนั้นเราจะต้องใช้ปัญญาความรอบคอบพิจารณาในเหตุในผลให้มีเหตุผลที่สมบูรณ์ จึงจะเป็นไปตามความต้องการได้

ในโลกนี้ มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น พระองค์เป็นผู้ที่มีพระปรีชาสามารถ มีปัญญา มีความฉลาดรอบรู้ในทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์จึงได้แนะนำสั่งสอนมนุษย์และเทวดาทั้งหลายในทางที่จะให้เกิดความดีตามความต้องการปรารถนา คำสอนของพระองค์ที่ทรงแสดงไว้ให้พวกเราทั้งหลายละเว้นในสิ่งที่ควรละเว้น ให้ทำในสิ่งที่ควรทำ นั้นหมายถึงว่าออกมาจากเหตุผลของพระองค์ซึ่งเหตุผลที่สมบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่อง ในคำสั่งสอนของพระองค์จึงเป็นคำสอนที่สมบูรณ์ดังที่ท่านกล่าวว่า “เกวลปริปุณฺณ ปริสุทธ” เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ บริบูรณ์และบริสุทธิ์แล้วในธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ ที่พระองค์ได้ทรงแสดงออกไป ที่เรียกว่า “ปกาเสสิ” ธรรมะคำสั่งสอนที่พระองค์ประกาศออกไป เป็นการสั่งสอนที่ไม่ขาดตกบกพร่อง คือสมบูรณ์บริบูรณ์ในเหตุในผลพร้อมทุกอย่าง แต่พวกเราจะรู้ตามเห็นตาม พระองค์หรือไม่ ยังเป็นปัญหาที่สำคัญ

อย่างในปัจจุบันคนที่ตื่นเต้นกันในวิชาของวิทยาศาสตร์ เรียกว่าวิชาแผนใหม่ ก็มักจะไม่เชื่อถ้อยคำธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเท่าใดนัก คือบางสิ่งบางอย่างที่เป็นถ้อยคำธรรมะส่วนละเอียด เขาก็ถือว่านำออกมาพิสูจน์ไม่ได้ ไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ ความจริงแล้วเราก็พิสูจน์ได้ มีสิ่งจะพิสูจน์อยู่ เอาแต่ส่วนหยาบไป ที่พระองค์บัญญัติให้คณะพุทธบริษัทรักษาศีลนับตั้งแต่ปาณาติปาตาเวรมณี เป็นต้น เราก็พอจะพิสูจน์ได้ ที่พระองค์ห้ามคือให้เว้นจากการทำลายชีวิตของคนอื่นสัตว์อื่น เพราะเหตุใดพระองค์จึงห้าม ที่ห้ามก็เพราะชีวิตของคนแต่ละคน ของสัตว์แต่ละตัวเขาย่อมมีความรักมีความหวงแหน ไม่ปรารถนาที่จะตายจะด้วยเหตุประการใดก็ตาม ไม่มีใครที่ปรารถนาในความตาย ไม่มีใครที่จะสมัครตาย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ควรที่จะทำลายชีวิตของกัน จะเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม เขาไม่ได้เกิดมาเพื่อให้คนอื่นฆ่า

เขาเกิดมาเพื่ออยู่รอดในชีวิตของเขาเอง แต่เราคิดเอาเปรียบเขาเท่านั้น

สมมุติว่าถ้าถือว่าการทำลายชีวิตของคนอื่น สัตว์อื่นดี ถ้าเราคิดอย่างนั้น เราก็ให้คนอื่นเขามาทำลายชีวิตของเรา จะดีอกดีใจ จะได้เป็นที่พออกพอใจ แต่ไม่เป็นอย่างนั้น หากว่าเขาจะมาทำลายชีวิตของเรา เราถือว่าเป็นคนร้าย เอาเปรียบคนอื่น เอาดีแต่ฝ่ายตัวของตนเท่านั้น นี่เราจะพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าการทำลายชีวิตของคนอื่น สัตว์อื่นเป็นการไม่ดี หากว่าเราละเว้นได้ทั้งหมดแล้ว เราก็จะอยู่กันอย่างสบาย ปืนผาหน้าไม้เราก็ไม่ต้องมี เพราะไม่มีใครจะมุ่งทำร้ายกัน ที่เกิดสร้างศัตราอาวุธกันขึ้น ก็เนื่องจากคนไม่ให้อภัยในชีวิตของกันและกันนั่นเอง เสียไปโดยเปล่าประโยชน์ หากว่าเราละเว้นกันจริง ๆ แล้ว เราไม่จำเป็นที่จะต้องซื้อศัตราอาวุธมาไว้ และไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างขึ้นมา เราไปสร้างสิ่งที่มันจำเป็นในชีวิตนี้จะได้ประโยชน์กว่า เพราะปืนผาหน้าไม้ ศัตราอาวุธทั้งหลายนั้นกินก็ไม่ได้ นุ่งห่มก็ไม่ได้ นอนก็ไม่ได้ ไม่ได้เป็นประโยชน์อะไร นอกจากจะเอาไว้ประหัตประหารซึ่งกันและกันเท่านั้น

ถ้าไม่มีการฆ่ากันไม่มีการประหัตประหารกันแล้ว ศัตราวุธก็ไม่มีความหมายและก็ไม่มีราคา จะเอาไปเพื่อประโยชน์อะไร มันก็ทุ่นรายจ่ายของเราไปมาก เงินแทนที่จะเอาไปซื้อศัตราอาวุธ เราเอาไปซื้อไปทำสิ่งที่มันเป็นความจำเป็น ปรับปรุงพัฒนาบ้านเมืองก็ยังได้อย่างของตำรวจ ทหารมันจำเป็นเพราะมีการฆ่ากัน จึงต้องใช้งบประมาณปีหนึ่งไม่รู้เท่าไรซื้อศัตราวุธ ไม่ต้องสร้างเงินงบประมาณตั้งหลายล้านเอาไปทำเป็นผลประโยนชน์อย่างอื่นแก่บ้านเมืองยังเป็นผลประโยชน์กว่า นี่แหละเราพิสูจน์ให้เห็นว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่สอนไม่ให้ฆ่ากันเป็นผลประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ แล้วคนทุกคนต่างก็จะเป็นคนดี เพราะมีเมตตา ก็จัดเป็นคนดี การลักการขโมยก็เหมือนกัน ทรัพย์สินของเราทุกสิ่งทุกอย่างมีมากมีน้อยเราก็ไม่ต้องร้อนใจ ไม่ต้องหนักใจในการที่จะต้องรักษาความปลอดภัย เก็บไว้ที่ไหนก็ไม่มีใครลักใครขโมย มันก็สบาย ตำรวจก็ไม่ต้องตั้งงบประมาณมาให้รักษาบ้านเมือง เงินก็ไม่เสียเพราะไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีขโมยนั่นเอง ปีหนึ่ง ๆ เสียเงินงบประมาณของประเทศไปนับเป็นหลายล้านเหมือนกัน

เพราะเรื่องของการลักขโมยเท่านี้ ต้องเสียเงินไปเป็นล้าน ๆ หากว่าปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกคนไม่ต้องการ ไม่ต้องการขโมยแล้ว ตำรวจก็ไม่ต้องมี ยกเลิกไปก็ได้เพราะคดีในเรื่องลักเรื่องขโมยไม่มีแล้ว ทุกคนก็จะสบาย วัตถุสิ่งของเงินทองเก็บไว้ที่ไหน ในบ้านนอกบ้านนาตามป่าตามเขา เราเก็บไว้ก็ไม่มีใครลักของกัน แล้วมันก็สบายไปเท่านั้น คนที่ไม่ลักไม่ขโมยกันก็จัดเป็นคนดี คนที่เขาเรียกว่าผู้ร้ายคือคนไม่ดี นี่เราพอจะพิสูจน์ได้อยู่ว่า คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีเหตุมีผลดี หรือใครว่าการลักการขโมยเป็นการดี ลองให้คนอื่นมาขโมยของของเราไป เราจะรู้ว่าดีหรือไม่ดี ถ้าสมบัติของเราถูกลักถูกขโมยเราดีอกดีใจ จิตใจร่าเริงบันเทิงแล้วจึงจะถือว่าดี อันนี้คนที่ขโมยของคนอื่นนั้นเป็นการเอาเปรียบ เป็นคนเห็นแก่ตัว จึงเป็นความคิดความเห็นที่ไม่ดี นี่แหละเราจึงพิสูจน์คำสอนของพระพุทธเจ้าได้

หรือว่าคนที่คิดว่าบิดามารดาไม่มีบุญมีคุณ ก็เนื่องจากเขาคิดไม่มีเหตุไม่มีผล อันเรื่องคุณก็เกิดมาจากอุปการะ คือความช่วยเหลือเกื้อกูล ทีนี้คนเกิดมาก็อาศัยความอุปการะเกื้อกูลจากบิดามารดาผู้ให้เกิด ตั้งแต่อยู่ในท้องของมารดาก็ได้ช่วยกันรักษา ครั้นออกมาแล้วก็ยังช่วยกันรักษา ถ้าไม่อย่างนั้นก็ตายกันไปแล้วทุกคน เพราะเด็กยังอ่อนช่วยตัวเองไม่ได้ แม้จะมีขามีมือก็ตาม แต่ช่วยตัวเองไม่ได้ สมมุติว่าเกิดออกมาแล้วคว่ำหน้า ก็ต้องตายแล้ว ต้องมีคนช่วยจึงได้มีชีวิตอยู่ต่อมา ตัวของเราได้รับความช่วยเหลือมาอย่างนี้ จะว่าคนที่ช่วยเหลือเราว่าไม่มีคุณก็เป็นความคิดที่ผิดไป เราไม่ได้คิดในส่วนที่ละเอียด

นี่แหละเราจะพิสูจน์เหมือนกับพระเจ้าอชาตศัตรู ตั้งแต่สมัยหลงผิดไปคบกับพระเทวทัต ก็ได้เอาพระราชบิดาไปขังคุกไว้ ทรมานบิดาของตน ในที่สุดพระราชบิดาก็สวรรคตในคืนที่ลูกชายของพระเจ้าอชาตศัตรูเกิด พอรุ่งเช้าพวกเสนาอำมาตย์มาทูลพระเจ้าอชาตศัตรูถึงเรื่องการประสูติพระราชโอรส ในเวลานั้น พอรู้เรื่องเท่านั้น ความรักในลูกก็ผูกจิตผูกใจขึ้นแล้วก็ระลึกถึง

บิดาของตน จึงเอ่ยถามถึงบิดาว่ายังมีชีวิตอยู่หรือไม่ เมื่ออำมาตย์ทูลว่าสวรรคตแล้วเท่านั้น ความคิดเห็นบุญเห็นคุณในบิดามารดาก็เกิดขึ้น เกิดความกลัดกลุ้มจิตใจร้อนรนอยู่ไม่เป็นสุขเลย เร่าร้อนหมดทั้งตัว จึงขอร้องให้พวกอำมาตย์พาไปพบพระพุทธเจ้าเพราะไม่มีทางที่จะแก้แล้ว นี่แหละคนเราเมื่อเรื่องยังไม่ถึงตัว ยังไม่มีลูกจึงยังไม่รู้ความรักในลูก เมื่อรู้ความรักในลูกแล้วจึงรู้ว่าบิดามารดามีความรักในลูกอย่างไร สิ่งที่เราพิสูจน์ตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงว่ามีเหตุมีผล

ฉะนั้นเมื่อเราต้องการให้ตนเป็นคนดี เราต้องมาปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ท่าน นับตั้งแต่ส่วนหยาบไปหาส่วนละเอียด เพราะส่วนละเอียดนั้น ต้องอาศัยความเพียรพยายาม คือการกระทำของเราแล้วจึงจะรู้ด้วยตัวเองขึ้นมาอีก ถ้าหากเราอยากพิสูจน์ความจริงว่ามรรคผลนิพพานดีหรือไม่ดีอย่างไร เราต้องลงมือดำเนินข้อปฏิบัติประกอบความพากเพียรในเบื้องต้นในจิตของเรานี้ ให้เกิดสมาธิสมาบัติขึ้น แม้แต่เพียงสมาธิสมาบัติที่เกิดขึ้นในจิตของเราเท่านั้น เราก็จะได้ดื่มรสของความสุขในสมาธิสมาบัตินั้น ๆ เราก็พอที่จะสำนึกได้ว่ามรรคผลนิพพาน จะมีความสุขยิ่งขึ้นไปกว่าอีก เพราะผู้ที่ถึงมรรคถึงผลเป็นผู้ที่ละถอนอาสวะกิเลสออกจากจิต

เพียงจิตได้สมาธิสมาบัตินี้ยังไม่ถึงการละ แต่เป็นการข่มกิเลสไว้เหมือนกันกับเอาก้อนหินใหญ่ ๆ ทับหญ้าไว้เท่านั้น เมื่อเอาก้อนหินออกหญ้าก็เกิด แต่เวลาก้อนหินทับอยู่หญ้าเกิดไม่ได้ สมาธิสมาบัติก็เช่นเดียวกัน ทับกิเลสทั้งหลายไว้ไม่ให้กำเริบ แต่ถ้าฌานเสื่อมกิเลสเกิดขึ้น เป็นเพียงแต่ทับไว้เท่านั้น ความสุขยังยิ่งกว่าความสุขธรรมดา หากว่าละถอนอาสวะกิเลสได้แล้วความสุขจะมีมากเท่าใด นี่เราก็พอประมาณในจิตของเราได้

เพราะฉะนั้นพระภัททิยะซึ่งท่านเคยเป็นพระราชามาแล้ว ก็ได้ออกบวชบำเพ็ญความพากเพียรจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อท่านไปอยู่ในสถานที่ใดมักออกอุทานเปล่งวาจาว่า สุขหนอ ๆ อยู่อย่างนั้น จนปุถุชนทั้งหลายคิดสงสัยไปในทางไม่ดี ได้กราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงเรียกให้ท่านเข้าเฝ้าแล้วตรัสถามว่า ได้ยินว่าท่านอยู่ในสถานที่ที่ใดชอบเปล่งวาจาสุขหนอ ๆ จริงไหม พระภัททิยะทูลตอบว่า จริง พระเจ้าข้า แล้วพระองค์จึงตรัสถามต่อไปว่า ที่ว่าสุขหนอ ๆ นั้น มีความหมายอย่างไร พระภัททิยะจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า เมื่อสมัยก่อนข้าพระพุทธเจ้าเป็นพระราชาเสวยราชสมบัติ มีพระอัครมเหสีที่สวยงามมีนางสนมนับเป็นหลายร้อยล้วนแต่เป็นผู้ที่แต่งเนื้อแต่งกายสวยงามทั้งนั้น จะไปที่ใดก็สะดวกสบาย เวลาเสวยพระกระยาหารก็มีสำรับปรุงอาหารที่ประณีตบรรจงทั้งสิ้น มีตำรวจทหารพิทักษ์รักษาไม่หวั่นวิตกถึงภัยอันตราย แต่เมื่อมาเทียบกับความสุขที่หลุดจากอาสวะกิเลสแล้วไกลกันแสนไกล โลกียสุขจะเอามาเทียบกับโลกุตรสุขนี้ไม่ได้ เพราะข้าพุทธเจ้ามาคิดเทียบโลกียสุขกับโลกุตรสุขนี้ จึงอดต่อการที่จะเปล่งวาจาอุทานออกไม่ได้ว่า สุขหนอ ๆ ดังนี้ เพราะฉะนั้นในการอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติไว้เพียงแค่นี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ ๓ เดือนกันยายน พ.ศ. 2522
เรื่อง การภาวนากำจัดนิวรณ์

การภาวนาเป็นการชำระจิตใจ ซึ่งมีสิ่งที่เป็นอุปสรรคเครื่องกางกั้น ไม่ให้ภาวนาเป็นไปด้วยดี มีความไม่สะดวก ทำให้การภาวนาของเราไม่เกิด สิ่งที่กั้นกาง ที่เป็นอุปสรรคเครื่องขัดข้องของจิตใจนั้น ให้ชื่อว่า นิวรณ์ หรือนิวรณธรรม คือธรรมเครื่องกางกั้น มี กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัธจุจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา สิ่งทั้ง 5 นี้เป็นสิ่งกางกั้นจิตใจ

กามฉันทะ คือความพอใจในกาม ได้แก่ ความคิดที่มันมีความห่วง ความอาลัย ในเรื่องความรัก ความชอบ จะเป็นเรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส โผฏฐัพพะ ความสัมผัสถูกต้อง คือกามฉันทะ ก็เป็นไปในเรื่องกามคุณ ที่จิตของเรามีความแส่ส่ายไปในความพอใจ คือมันยินดีพอใจในกามทั้งหลาย คือสิ่งที่เราชอบเรามีความรัก ความชอบในสิ่งใด สิ่งนั้นแหละจะเป็นเครื่องกางกั้น ไม่ให้จิตของเราเป็นสมาธิ ไม่ให้ถึงความสงบได้ เพราะฉะนั้น เมื่อมีเราก็ต้องมาพิจารณาถึงโทษของกาม กามนี้มีโทษหลายอย่างที่เราจะต้องคิดถึง เรื่องโทษอุปมาแล้วก็เหมือนกันกับก้อนเหล็กที่ร้อนจัดแดงโชนไปด้วยไฟ มันจะมีแต่ความร้อนไม่มีความเย็น มีแต่ความทุกข์ ผลก็คือความเศร้าโศกเสียใจ

ผู้ที่จิตมีความยินดีในกามทั้งหลายนั้น ก็เหมือนกันกับโคลนตมที่มาเปรอะเปื้อนจิตของเรา ไม่มีสิ่งที่จะให้คุณ มีแต่ให้โทษ หรือเหมือนกันกับอสรพิษ มีตั้งแต่ความปวดร้าวในจิตใจ เราต้องพิจารณาถึงโทษ คือสิ่งที่จะพึงได้มันไม่มี เหมือนกันกับกระดูกซึ่งสุนัขมันชอบ สุนัขที่มันกินกระดูกมันก็กัดกินไม่ได้ แต่มันก็อมกินน้ำลายของมัน เพราะจะมีเพียงเท่านั้น จะกินให้อิ่มท้องก็ไม่ได้ ไม่มีส่วนไม่มีสิทธิ์ที่จะกินได้ กามทั้งหลายก็เหมือนกันกับร่างกระดูก หรือเหมือนกันกับตม ใครตกลงไปแล้วมันก็จะจมลงไปจนถึงที่สุด ยั้งไม่ได้ หรือเหมือนกันกับหนาม หนามที่เราเหยียบเราก็เหยียบค่อยไม่ได้ เมื่อเหยียบลงไปก็ถึงที่สุดของมันจนหนามมันเข้าไม่ได้ แล้วมันจึงจะหยุด จึงว่ามันมีแต่ความทุกข์ มันมีแต่พิษ หรือเหมือนกันกับลูกศรที่อาบด้วยยาพิษ

จิตที่มันพอใจในกามทั้งหลาย ก็เท่ากับว่าถูกลูกศรที่อาบด้วยยาพิษ มันจะต้องเป็นความทุกข์แผ่ซ่านไปในจิตใจของเราทั้งหมด นี่เราจะต้องพิจารณาแก้ให้มันเห็นโทษ เมื่อเราแก้ได้แล้วจิตของเราจึงจะสงบได้

ข้อที่สองคือพยาบาท คือความคิดไม่ชอบ จะไม่ชอบใน คน สัตว์ หรือสิ่งใดก็ตาม มีความเคียดแค้น มีความหงุดหงิด ความเกลียดความชังที่มันมีอยู่ในจิต ถ้าหากมันเกิดขึ้นอย่างนั้น มันก็ต้องกางกั้นจิตของเรา ไม่ให้มีความสงบ ผู้ภาวนาทั้งหลายจึงไม่ให้มีพยาบาท ความพยาบาท ความคิดเคียดแค้น ความไม่ชอบความเกลียด ความชัง ในคน ในสัตว์ หรือในวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ถ้าจิตของเรามันมีอยู่อย่างนั้น มันก็เป็นสิ่งกางกั้นไม่ให้จิตของเราลงสู่ความสงบได้ ผู้ภาวนาจึงให้ชำระจิตใจไม่ให้มีพยาบาทเกิดขึ้นในจิต เราภาวนาแล้วเรายังไปโกรธคนนั้น ไปเกลียดคนนี้ เรายังไปชังคนนั้นคนนี้อยู่ ความ

อิจฉาคนอื่น ความเกลียดชังคนอื่น เพ่งเล็งคนอื่นในแง่ร้ายอยู่ จิตนี้จะไม่เข้าถึงสมาธิได้ จะไม่เป็นไปเพื่อความสงบ

เราต้องแก้ไม่ให้มีถีนมิทธะ คือความง่วง ความเหงา เรียกว่าง่วงเหงาหาวนอน ต้องทำจิตของเราให้แช่มชื่น หาวิธีที่จะแก้ อย่างเรานั่งมันเกิดง่วงขึ้นมา เราก็ต้องเดินจงกรมเพื่อเป็นการแก้ เรานึก เราคิดพิจารณาในธรรมะ ให้มีความร่าเริงบันเทิง ให้จิตของเรานี้แช่มชื่นขึ้นมา หาวิธีที่ว่าไม่ให้ความง่วงเข้ามาทับถมจิตของเรา เราต้องหาวิธีแก้ด้วยตนเอง อาจเดินจงกรมหรือหาวิธีอื่นแก้มันเสียก่อน ให้มันหายจากความง่วงเหงาหาวนอนของเรา ต้องอยู่ที่อุบายปัญญาของเรา ที่เราจะต้องแก้เอง ความง่วงมันก็เกิดมาจากจิตใจของเรา มันมีความหดหู่ มันไม่ได้เบิกบาน เราต้องหาวิธีแก้ ถ้ายังมีความง่วงอยู่แล้ว จิตของเราก็จะไม่ลงสู่ความสงบ จะไม่เป็นสมาธิได้ เราต้องแก้ ฉะนั้นเราต้องฝึกการนอนของเรา อย่าให้มันเซื่องซึม อย่าให้มันโงกง่วง อย่าให้มันหดหู่ในจิตใจของเรา นี่ก็เป็นวิธีแก้จิตแก้ใจของเราอยู่อย่างหนึ่ง

ข้อที่สี่ก็คือ อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน กุกกุจจะ ความรำคาญ ว่ารวมกันก็คือ ฟุ้งซ่านรำคาญจิต ที่มันแส่ส่ายไปตามอารมณ์ต่าง ๆ นั้นเรียกว่าความฟุ้งซ่าน เมื่อมันเกิดความฟุ้งซ่านขึ้นมา มันก็มีความรำคาญ เกิดความหงุดหงิดขึ้นมา หรือเกิดทุกข์เวทนาขึ้นมา เป็นความรำคาญในภาวนาของเรา ไม่อยากจะทำต่อไป เป็นความหนักหน่วง เป็นความเหน็จเหนื่อย เป็นความเมื่อยล้าต่าง ๆ ที่มันจะต้องเกิดขึ้น แต่ก็อาศัยความฟุ้งซ่านของจิตใจ

เราก็ต้องหาวิธีแก้ความฟุ้งซ่านของจิตใจ เราพิจารณาดูว่ามันคิดไปแล้วมันได้อะไร มีประโยชน์อะไรเกิดขึ้นจากความฟุ้งซ่านของจิตใจ เราต้องนำมาหักห้ามจิตใจ พิจารณาแก้อารมณ์ความแส่ส่ายในจิตของเราให้ได้ จะด้วยการข่มจิต หรือด้วยการเชิดชูจิตของเรา หรือด้วยการทำให้จิตของเรามีความร่าเริงในธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่ง อยู่ในลักษณะอย่างนี้ เราก็จะแก้ความฟุ้งซ่านของจิตใจได้ เราจะพิจารณาถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือคุณบิดา มารดา ก็แล้วแต่ เพื่อไม่ให้จิตของเรามันฟุ้งซ่านไปในทางอื่น ให้จิตของเรามันอยู่ได้ ถ้าจิตของเรามันยังฟุ้งซ่านอยู่แล้ว ความรำคาญมันก็จะเกิดขึ้น การภาวนาของเรามันก็ไม่สะดวก จะนั่งสมาธิก็ดี จะเดินจงกรมก็ดี มันเป็นไปด้วยความไม่สะดวก มีแต่ความรำคาญเกิดขึ้น เดี๋ยวก็หยุด ไม่มีเวลานานเท่าไร มันก็ต้องหยุด ความเหน็จเหนื่อยเมื่อยล้า ความเจ็บปวดมึนชา มันจะต้องเกิดขึ้นมาจากความฟุ้งซ่านอันนี้ จึงเป็นสิ่งที่กางกั้นจิตใจของเราจะต้องหาวิธีแก้

ประการที่ห้า วิจิกิจฉา คือความไม่แน่วแน่ของจิตใจ คิดสงสัยอย่างนั้นอย่างนี้ มันเกิดความสงสัยขึ้นมาในจิตใจของเรา บางทีเราอาจจะสงสัยว่า เราทำไม่ถูก หรือเราบริกรรมไม่ถูกกับจริตนิสัยของเรา หรือสงสัยว่าจะไม่ใช่ทางที่ถูกที่ต้อง คือความมั่นใจของเราไม่มี อาจจะคิดสงสัยอย่างนั้นอย่างนี้ หรือสงสัยว่ามันจะเหน็ดเหนื่อย สงสัยว่ามันจะเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เพราะความประกอบความพากความเพียร ก็แล้วแต่มันจะสงสัย

เราต้องหาวิธีแก้จิต แก้ใจของเรา คือให้จิตของเรามันแน่วแน่ มั่นคงลงไปไม่ต้องสงสัย คิดไปว่าความเพียรของเรามันยังไม่พอ เรายังไม่มีความสามารถ เพราะฉะนั้นหลักประกอบความพากความเพียรนี้ ต้องอาศัยความสามารถอาจหาญในจิตใจของเรา เมื่อมีความสามารถอาจหาญแล้ว ความเพียร ความพยายามของเราก็ไม่ต้องท้อถอย ประกอบความเพียรเข้าไปด้วยความสามารถอาจหาญนั้น ๆ การภาวนาจึงจะเป็นไปได้ จึงจะได้ดื่มรสของพระธรรม นี้ต้องสร้างความสามารถขึ้นในตัวของเรา ให้คิดเสียว่าทุกคนก็จะไม่ภาวนาเป็นมาแต่วันเกิด แม้พระพุทธเจ้า พระสาวกก็ดี ท่านก็เป็นคนที่ผิด ที่หลงมาแล้วเหมือนกัน ต่างคนต่างหลง พระพุทธเจ้าพระองค์ก็หลงมาเหมือนกัน แต่เพราะความสามารถ ความเพียร ความพยายามของท่านมี พระสาวก พระสาวิกาต่าง ๆ ก็เหมือนกัน ล้วนแต่มาจากความหลงเช่นเดียวกัน มีกิเลสเหมือนกัน มี ราคะ โทสะ โมหะ เช่นเดียวกัน คิดแล้วก็มีเท่ากันเหมือนกันกับเรา แต่ท่านมีความสามารถ มีความเพียร ความพยายาม ด้วยความตั้งอกตั้งใจจริงลงไป แล้วท่านก็จึงถึงมรรคถึงผลได้

พวกเราก็ให้คิดเสียว่า บรรดาพระสาวกทั้งหลายก็ย่อมมาจากความเป็นผู้ที่มีกิเลสสมบูรณ์ ถ้าคนไม่สมบูรณ์ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้มรรคผลได้ ต้องเป็นคนที่สมบูรณ์ กิเลสก็ต้องสมบูรณ์ จิตใจก็สมบูรณ์ เพราะพระพุทธเจ้าต้องเอาคนที่สมบูรณ์ จะบวชในศาสนาก็เอาคนที่สมบูรณ์ แบบกระเทยท่านก็ไม่เอามาบวช ต้องเป็นคนที่มีกิเลสสมบูรณ์แล้วมาประพฤติปฏิบัติ อันกิเลสนี่มันไม่ใช่มีแต่เรา ไม่ใช่มีกำลังแก่กล้าตั้งแต่กิเลสของเรา เพราะพระสาวกท่านก็มี มีความหลง มีกิเลสที่แก่กล้าในตัวของท่านเช่นเดียวกัน อย่างพระสาวกบางท่านบางองค์ ท่านหลงมาจนเป็นคนที่มีชื่อ มีเสียงในการหลง เช่นพระองคุลิมาล ก็หลงทำความชั่ว ถึงกับเป็นมหาโจร ฆ่ามนุษย์นับจำนวนพันคน ที่ท่านว่าพันหนึ่งนั้น ก็หมายถึงตอนที่หลังที่ท่านมาตัดเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงไว้เพื่อกัน ความหลง ไอ้ที่ฆ่ามาแล้วก่อนที่ยังไม่ได้ตัดเอานิ้วมือมาร้อยนั้นก็มีเป็นจำนวนมาก ฆ่าไปเท่าใด ๆ ไม่ทราบมันหลงมันลืมก็เลยไม่ทราบว่า จะครบร้อยครบพันหรือไม่ จึงได้มาคิดทีหลังจึงได้มาตัดเอานิ้วมือ ฆ่าคนใดก็มาตัดเอานิ้วมือร้อยเป็นพวง จึงเรียกว่าองคุลิมาล ชื่อเดิมท่านเรียกว่า อหิงสกะ ตอนมาตัดเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงนี้ จึงมีฉายาขึ้นมาว่า องคุลิมาล ผู้ร้อยนิ้วมือ ตอนนี้จึงได้มานะ ยังขาดอีกคนเดียวจึงจะถึงพัน แต่คิดเฉลี่ยแล้วทั้งที่ยังไม่ได้ตัดเอานิ้วมือมันก็กว่าพัน จะพันเท่าใดคนไม่ทราบ ทั้งที่จิตใจของท่านโหดร้ายมาแล้ว แต่ท่านกลับจิตกลับใจของท่านมาบำเพ็ญความดี ท่านก็ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

หรืออย่างนางภิกษุณี นางปาฏาจาราเถรี ก็หลงไหลกับความรักความชอบ วิ่งตามชายไป เป็นลูกเศรษฐี แล้วกลับไปรักไปชอบกับคนใช้ หนีตามกันไป ก็หลงมาขนาดนั้น แต่ท่านก็กลับจิตกลับใจต่อภายหลัง หรือนางภัททากุณฑลเกสี ก็หลงรักกับมหาโจรที่เขาจะเอาไปประหารชีวิต แล้วก็ไปไถ่ถอนเอา ก็กิเลสของท่านยิ่งร้ายร้ายกว่าโจรที่เขาจะเอาไปฆ่าอยู่แล้ว ก็ทำให้พ่อแม่เห็นอกเห็นใจ เดือดร้อนจนได้เอานักโทษคนอื่นไปเปลี่ยนฆ่าแทน แล้วก็ซื้อเอาคนนั้นมาเป็นลูกเขยของเจ้าของเพราะนางนี่หลงขนาดไหน ชั่วขนาดไหน ในความรักความชอบ ไอ้เรามันก็ยังไม่ถึงโน้น แล้วทำไมเราจะปฏิบัติไม่ได้ ตั้งแต่พระสาวก พระสาวิกา ท่านยังมีกิเลสที่หนาแน่นร้ายแรงยิ่งกว่าเราเข้าไปอีก ท่านก็ยังสละความชั่ว ความผิด มาปฏิบัติให้หลุดให้พ้นจากอาสาวะกิเลสได้ ก็กิเลสอันเดียวอันนี้แหละ มันไม่ได้แตกต่างอะไรกัน ใครเกิดมาในโลกนี้ ก็ต้องมีกิเลสอย่างเดียวกันทั้งสิ้น ไม่นอกไม่เหนือไปกว่ากัน

กิเลสก็เป็นของเก่าของตั้งของเดิม ใครจะเกิดยุคไหนสมัยไหน กิเลสก็กิเลสอันเดียวนี้เอง ไม่เห็นว่าเป็นของใหม่ เราก็มาหลงของเก่า เกิดแล้วเกิดอีกก็หลงอยู่ตามเดิม แล้วเกิดมากี่ภพ กี่ชาติ เราก็ยังมาหลงอยู่อย่างเดิม มันไม่ใช่เรื่องใหม่เรื่องเก่า ร่างกายของเราทุกคนก็เป็นร่างกายอันเดียวกันนี้แหละ จะเกิดภพใดชาติใดก็ร่างกายอันเดียวนี้เอง เกิดมาแล้วก็มาหลง หลงแล้วหลงอีกอยู่อย่างนี้ ไม่มีทางที่จะสิ้นสุด โทษภัยที่เกิดจากกิเลสก็รับกันมา ผ่านความทุกข์ความลำบากกับเรื่องของกิเลสนี้มาแล้ว กี่ภพกี่ชาติเราระลึกไม่ได้เฉย ๆ ก็คิดว่าเป็นชาติเดียว

ความจริงแล้วเราก็มาหลงของเก่า วนเวียนกันไป ของเก่าจิตใจมันไม่ได้ก้าวหน้าไป เรียกว่ามันตีกลับคืนมามาหลงอยู่ที่ของเก่านี้เอง ท่านจึงว่าธรรมทั้งหลายเป็นของเก่า มันไม่ใช่ของใหม่ มรรคผลนิพพานก็เป็นของเก่า มีมาแต่ไหนแต่ไร แต่ผู้ที่จะปฏิบัติให้ถึงมรรคผลนิพพานนั้นมีเป็นจำนวนน้อย เพราะว่ามนุษย์ทั้งหลายนี้ยังติดข้องอยู่กับกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ ทั้งที่เราก็มารับความทุกข์ ความเศร้าโศกเสียใจ ภัยพิบัติที่เกิดจากกิเลสนี้ เราก็ยังไม่เข็ดไม่หลาบ ไม่จดไม่จำ ควรที่เราจะพิจารณาให้เห็นโทษ เพราะกิเลสทั้งหลายนี้มีตั้งแต่จะทำให้เราเป็นคนชั่ว ให้เราเป็นคนที่มีความผิด ให้เราเป็นผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมาน ถ้าเราพิจารณากว้าง ๆ ไป เราก็เห็นหลักฐานพยานอยู่โดยทั่วไป ไม่ได้ไปหาที่ไหน อยู่ที่ไหนก็มีที่จะเป็นหลักฐานพยาน ชี้ชัดบ่งออกให้เราเห็นอยู่แล้ว

เหตุที่ให้เกิดทุกข์เราก็มองเห็นอยู่ ทุกข์ทั้งหลายที่จะได้รับ เราก็รู้เห็นอยู่ แต่เราไม่ได้เห็นโทษของกิเลส

เมื่อเราเกิดความรักความชอบขึ้นมา เราก็ถือว่าเป็นของดีเราจึงได้พอใจ เป็นกามฉันทะ เมื่อเราโกรธ เกลียดขึ้นมา เราก็ถือว่าเป็นของดี เราจึงไปยึดไปถืออยู่ในความโกรธ ความเกลียดอันนั้น เพราะว่าถือว่ามันเป็นของดี ทีนี้ถ้าเราถือว่ามันเป็นของดีอยู่อย่างนี้ที่ไหน เราจึงจะละได้ จะมาคิดโกรธเกลียด ถ้าเราคิดโกรธขึ้นมาก็เป็นความชั่วของเราแล้ว เราโกรธเราเกลียดเขา ก็คือเรานั่นเองเป็นคนชั่ว ถ้ารู้ว่าเขาเป็นคนชั่ว เราทำไมจึงจะไปโกรธไปเกลียดเขาอีก ทำไมจะไปถ่ายทอดเอาความชั่วจากเขามา แต่เรามันเห็นว่าความชั่วความเกลียดความโกรธ นั้นมันเป็นของดี ก็เลยเอามาเป็นสมบัติของตัวเอง ถ้าเราไม่โกรธ ไม่เกลียด เราก็ปล่อยให้มันเป็นของเขา เขาไม่ดีก็เป็นเรื่องของเขา เราก็ทำจิตใจของเราให้สบายอยู่ เพราะเราโกรธแล้ว เราก็ไม่ได้อะไร มีแต่จะเสียไป อย่างเราตีเขา ตีเขาแล้วเราก็ไม่ได้อะไร สิ่งที่จะเป็นสมบัติอันเป็นคุณค่าแก่ตัวเองนั้นเราไม่ได้ หรืออย่างเราหลง เราเมา เราก็ไม่ได้อะไร อย่างคนเมาเหล้าเมาแล้วเขาก็ไม่เห็นได้อะไร มีแต่มันเสีย หรือเราไปดูหนังไปดูแล้วก็ไม่เห็นได้อะไร จากการดูหนังวันนั้น หนังเราก็ไม่ได้ เจ้าของเขาก็เอากลับไป เราก็ไม่ได้อะไร เราก็มีแต่เสียค่าจ้างที่เราจะต้องเข้าไปดู เสียเวลาที่เราจะหลับจะนอน เสียการคุ้มครองรักษาบ้านช่องของเราอีก ความสุขของเรามีแต่เสียไป เราเลยไม่มีอะไรจะได้ นี่แหละมันมีแต่เสีย หาความเสียใส่ตัวเอง

อย่างเราเป็นหนุ่มเป็นสาว เราก็ว่าความเป็นหนุ่มเป็นสาวของเรานี้ดี แต่เราก็ไปทำให้เสียของเราไปอีก ถ้าเกิดไปแต่งงานขึ้นมา ความเป็นหนุ่มเป็นสาวก็เสียไปแล้ว ก็เราทำลายความเป็นหนุ่มเป็นสาวของเจ้าของเอง แล้วใครจะทำลายก็ทำลายไปอย่างนี้ แต่ว่ากิเลสมันทำลายตัวของเรา ถ้าเราโกรธคนอื่น ก็ทำลายความสวยงามของเจ้าของ ทำลายความสุภาพเรียบร้อยของตัวเองลงไป ทำหน้านิ่วคิ้วขมวด หน้าบูดหน้าบึ้ง แล้วมันก็เสียความงาม ความเรียบร้อย ของเราอีก วาจาของเราก็เสีย พูดประชดประชัน ด่าว่าคนอื่นเข้าไป วาจาที่ดี ๆ ของเราก็เสียอีก ความคิดของเราที่ดีมันก็เสียไป เมตตากรุณาของเราก็เสียไปอีก มันเลยมีตั้งแต่ทางเสียไม่มีทางที่จะได้

นี้เราต้องพิจารณาให้เห็นโทษของกิเลส เพราะว่าเราปฏิบัติศีลธรรม ธรรมวินัย เราหวังเอาผลเอาประโยชน์ ถ้าเราไปเห็นแก่กิเลสที่มีอยู่ในจิตของเรา ทำอะไรก็บูชากิเลส เรายิ่งบูชามันเท่าใด มันก็ยิ่งใหญ่โตขึ้นเท่านั้น เหมือนกันกับเราถือผี เพราะเราไปเซ่นไปสรวงบูชาอ้อนวอนมันอยู่ ผีมันก็เลยมีอำนาจขึ้นมาจะต้องเล่นงานกับเราเท่านั้น เพราะเราไปบูชามัน ทีนี้เราบูชากิเลสก็เช่นเดียวกัน กิเลสก็ยิ่งมีอำนาจขึ้นมา

อย่างเราเป็นคนที่มีราคจริต เราก็ยิ่งไปส่งเสริมให้มันชอบสวย ชอบงาม ผ้าก็ต้องหานุ่งแบบที่ว่าจะชอบใจกับความรักความชอบของเรานั้นแหละ ทุกสิ่งทุกอย่างเราก็ประกอบส่วนให้มัน ก็เรียกว่าส่งเสริมมัน ก็มันมีอยู่แล้วเราก็ไปส่งเสริมให้มันมีขึ้นอีก มันก็ยิ่งมีอำนาจขึ้น นี้แหละเป็นโทสจริต เราก็หาแต่ทางที่จะเพิ่มอำนาจให้มัน ไปคิดในแง่ร้ายเพ่งเล็งคนอื่นในทางที่ไม่ดี ก็เป็นการที่ส่งเสริมความโกรธเรา ให้มันมีกำลังมากขึ้น ก็เราไปเพ่งเล็งคนอื่นเพ่งไปในแง่ร้าย ทำให้บุคคลอื่นก็ยิ่งเป็นบุคคลที่น่าเกลียดมากขึ้นเท่านั้น แม้เขาจะยิ้มมันก็น่าชัง เขาเฉยอยู่มันก็น่าชัง เขานั่งก็ยังน่าชัง เดินก็เดินอย่างน่าชัง ยืนก็ยืนอย่างน่าชัง กินก็กินอย่างน่าชัง นอนก็นอนอย่างน่าชัง ก็เลยมีตั้งแต่สิ่งที่เราไม่ชอบเขาทั้งหมด ทั้งที่เขาทำดีเราก็ไปเพ่งเขาในทางที่ไม่ดี เราก็มาได้ตั้งแต่ความโกรธ ได้ตั้งแต่ความชังอยู่อย่างนั้น อันนี้ไม่ใช่วิสัยของผู้ปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติธรรมะจะไม่มุ่งเอาอย่างนั้น ไม่ได้มุ่งเอาความรักความชัง จะต้องทำจิตใจของเรานี้ให้เป็นกลาง ไม่ชอบไม่ชัง จึงจะเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติสายกลาง คือไม่ตกไปฝ่ายชอบ ไม่ตกไปฝ่ายชัง ถ้าตกไปฝ่ายชอบก็เป็น กามสุขัลลิกานุโยค จิตใจนี้จะต้องย่อหย่อน หาแต่ความสุข หาแต่ความสบาย หาแต่ความสะดวก หาแต่สิ่งที่เราชอบใจ ก็แสวงหาไปอย่างนั้น ทีนี้ความเพียรของเราก็จะต้องย่อหย่อน เป็นไปในความย่อหย่อน เป็นความเพียรที่เลวทรามต่ำช้า คือทำหย่อนลงไปหาความสะดวกสบาย ไม่อยากมีความ

ทุกข์ ความลำบาก นี้เรียกว่า จิตมันเป็นไปในฝ่ายชอบ ก็เป็นกามสุขัลลิกานุโยค

ถ้าจิตของเราเป็นไปในฝ่ายชัง ก็จะเป็น อัตตกิลมถานุโยค คือว่าเคร่งเครียดจนเกินไป ทำอะไรก็ยากจะข่มคนอื่น ให้วิเศษกว่าคนอื่น ให้คนอื่นได้อัศจรรย์ในการกระทำของเรา อย่างพวกเดียรถีย์นิครนถ์ เขาไม่นุ่งผ้าก็เพราะเขาอยากจะเด่นกว่าคนอื่น กินอาหารก็ไม่ต้องใส่ภาชนะ รับอาหารจากคนอื่นก็เอามือนี่แหละรับเอากินแล้วมันจะเปรอะเปื้อนร่างกายช่างมัน เพราะถือว่าเป็นเรื่องเด็ดเดี่ยว นี่แหละเรียกว่าเคร่งเครียดเข้าไป จึงเป็นอัตตกิลมถานุโยค คือปฏิบัติไม่เป็นประโยชน์ มีแต่ความทุกข์ ป่วยการไม่เป็นประโยชน์แก่ตนของตน จึงว่าจิตมันจะตกไปในสองอย่างนี้ คือเป็นไปเพื่อความชอบ และเป็นไปเพื่อความชังเท่านั้น ถ้าจิตของผู้ปฏิบัติยังตั้งอยู่ในความชอบ และความชัง การดำเนินข้อปฏิบัติจะไม่เป็นไปตามมัชฌิมาปฏิปทาได้ ไม่ได้ถูกต้องตามอริยวาส อริยวงศ์ อริยปฏิปทา คือไม่ใช่ทางของอริยเจ้า จึงว่าอนริโย ไม่ใช่ทางของพระอริยเจ้า อนตฺถสญฺหิโต ไม่เป็นประโยชน์ ทุกฺโข ได้แต่ความทุกข์เท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงให้แก่พระปัญจวัคคีย์อยู่แล้ว ซึ่งเป็นทางที่ผิดไม่ควรที่จะดำเนินในทางนั้น ไม่ควรปฏิบัติตนอย่างนั้น ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจึงควรเว้นทางที่เป็นไปเพื่อความชอบ ทางที่เป็นไปเพื่อความชัง. เพราะจิตเรามันไม่ชอบ มันก็ต้องชังอยู่อย่างนี้ ที่จะเป็นกลาง ๆ นั้นยาก เพราะเมื่อเวลาเราคิดชอบอะไร มันก็ดูจะดีไปหน่อย อย่างเราชอบคนนั้นคนนี้ เราก็ไปเพ่งเล็งในความชอบ ดูอะไรมันก็ดี มันน่าชอบไปหมด ทีนี้ถ้าจิตของเราเป็นไปในความชัง อะไรทุกสิ่งทุกอย่างก็เป็นสิ่งที่น่าชังไปหมด การงานก็ไม่อยากร่วม นั่งก็ไม่อยากนั่งใกล้ก็เลยเกลียดไปหมดอย่างนี้แหละ ก็รู้แล้วว่าเรื่องของกิเลสไม่ใช่เรื่องของผู้ปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติต้องเว้นสิ่งที่มันเป็นโทษ อย่างนี้มรรคผลนิพพานมันก็ไม่เกิดแก่เรา เรียกว่าเราเดินทางผิด ถ้าไปทางผิดแล้วมันก็ไม่ถึงเป้าหมาย ไม่ถูกเป้าหมาย คือไม่เป็นไปเพื่อความละ ความถอนอาสวะกิเลสได้ ถอนความชั่วไม่ได้ ในที่สุดการปฏิบัติเราก็ไปเอาความชั่วมาไว้ เอากิเลสมาครอบคลุมจิตใจ

ธรรมะเหล่าใดเป็นไปเพื่อความสะสมกิเลส ไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่วินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความประกอบไว้ซึ่งความทุกข์ ก็ไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นเราจะต้องคิดถึงว่า ข้อปฏิบัตินี้เป็นไปเพื่อ ความละ ความถอนกิเลส เอาที่มันจะละ จะถอนกิเลสได้ถูก เพราะเราจะต้องเก็บเอาความดี ความชอบทุกสิ่งทุกอย่าง ความดีที่มันมีอยู่ในคนใด เราก็พยายามศึกษาเอาความดีจากคนนั้น

แม้ในสัตว์ก็ยังมี อย่างความเพียรของพระยากระแต เอาหางไปจุ่มน้ำแล้วก็มาสลัดจะให้น้ำในมหาสมุทรทะเลนั้นเหือดแห้ง เพื่อจะเอาลูกที่ตกตายไปในน้ำนั้นขึ้นมา เพราะด้วยความเพียรความพยายาม ก็จึงได้ลูกกลับมา นี้ก็เป็นความเพียรอย่างหนึ่งของสัตว์ที่เราจะต้องถือเอาอย่าง หรืออย่างกิริยามารยาท ท่านก็ให้ถือเอาเยี่ยงอย่างของราชสีห์หรือช้าง เสือ มันก็เป็นสัตว์ที่มีกิริยามารยาทอ่อนโยนเรียบร้อย อย่างช้างตัวใหญ่ ๆ มันจะเคลื่อนไหวไปมากิริยาของมันจะต้องเรียบร้อย เวลามันเดินเท้าของมันก็เบา ช้างเดินเสียงจะไม่ดัง ไม่เหมือนวัว ควาย ถ้าวัว ควายเดิน เสียงมันจะต้องดัง เดินไปตามพื้นดินก็ได้ยิน แต่ช้างไม่เป็นอย่างนั้น ทั้งที่ตัวของมันใหญ่กว่าวัวควาย แม้มันจะวิ่งเสียงเท้าของมันก็ไม่ค่อยจะได้ยิน นี้พระพุทธเจ้าก็ให้ถือเอากิริยาของมันที่มันดี ฉะนั้นกิริยาของเสือ จึงบัญญัติว่า โสภาค คือมีกิริยาที่สุภาพเรียบร้อย อย่างใกล้ ๆ เราก็ดูแมว มันไม่กระลอกกระแลกมันมีความนิ่มนวลเรียบร้อย เร็วก็เร็วด้วยความอ่อนโยนเรียบร้อย แมวเร็วเรียกว่ามันปราดเปรียว มันมีความเรียบร้อยในกิริยาของมัน คือเยี่ยงอย่างมัน มันรักษากิริยาของมันได้ดี นี้พระพุทธเจ้าก็แนะให้เอาตัวอย่างอันที่มันดี ไม่ใช่เราจะเอาอย่างมันหมด เอาแต่ที่มันดีเท่านั้น

แม้ในโจรก็ไปเอาเยี่ยงอย่างที่มันดีจากโจร แต่เราไม่ได้ทำอย่างโจรหมด เอาที่มันดี มันอาจจะมีอะไรดีอยู่บางอย่าง คือความตัดสินใจ ความเหี้ยมโหดมันเป็นความเด็ดเดี่ยว ถ้าเราปฏิบัติธรรมะเด็ดเดี่ยวถึงกับฆ่ากิเลสของเราได้มันก็ดี แต่เราไม่ได้ฆ่าคนอื่น เราฆ่ากิเลส

ของเรา นี่เราถือเอามาเป็นข้อปฏิบัติของเราเท่านั้น เราก็เอาได้ หรืออย่างเสียง โดยมากที่ท่านกล่าวไว้ก็ว่า พระพุทธเจ้ามีเสียงเหมือนนกการะเวก คือนกการะเวกนั้นเสียงของมันจะนิ่มนวล เวลาขึ้นเสียงในเบื้องต้นจะเท่าเวลาลงเสียงของมัน เรียกว่านิ่มนวลสม่ำเสมอ เสียงชัด เสียงแจ่มใส เสียงอ่อนโยน ไม่กระแทกหูคนอื่น ไม่กระทบจิตใจคนอื่น คือพูดมีลีลานิ่มนวล น้ำคำน้ำเสียงที่เหมาะสมอย่างนี้ เรียกว่าของดีที่มีอยู่ในสัตว์บางอย่างมันก็มี เหมือนกันกับที่เราชังคนอื่นนั้น เราเหมาว่าไม่ดีทั้งหมดเลย นั่นเรียกว่าเป็นความหลง เราไม่ได้คิดถึงส่วนที่ดี คิดแต่ส่วนที่ไม่ดี

เพราะฉะนั้นท่านว่ากามคุณ คือคุณของมันก็มีอยู่มาก แต่ว่าโทษของมันมีอยู่มากกว่า ไม่ใช่ว่ามันจะเป็นโทษหมด คุณมันมีอยู่ แต่ว่าโทษมันก็มี โทษมันร้ายกว่าคุณ ท่านจึงให้เบื่อหน่ายให้เกรงกลัว เพราะมันมีโทษมากกว่า ผู้มีปัญญาต้องเห็นทั้งโทษทั้งคุณ คือเห็นส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี จึงเรียกว่าผู้รอบรู้ ผู้มีปัญญาอันเห็นได้ทั้งหมด ถ้าเราไปเห็นอย่างเดียวนั้นเรียกว่าตาเดียว เราเห็นต้องเห็นมีเหตุมีผล เพราะฉะนั้นธรรมชาติจึงแต่งมาให้เรามีสองตา ตาหนึ่งตาเหตุ ตาหนึ่งตาผล หูเราก็มีสองหู หูหนึ่งเป็นเหตุ หูหนึ่งเป็นผล เราฟังแล้วก็ต้องมาคิดในเหตุในผล จึงเรียกว่าคนสองหู ถ้าเราฟังแล้วไม่มีเหตุไม่มีผล ก็ชื่อว่าเราเป็นคนหูเดียว เราเห็นแล้วเราก็ไม่มีเหตุไม่มีผล ก็ได้ชื่อว่าเราเป็นคนตาเดียว จริงอยู่ตาเนื้อเรามีสอง แต่ว่าจิตใจของเราไม่มีเหตุผลก็เป็นคนตาเดียว หูเรามีสองก็จริง แต่ว่าเราไม่มีเหตุไม่มีผล ก็เรียกว่าเรามีหูเดียว เราต้องมีเหตุมีผล ฉะนั้นท่านที่พิจารณาจะละกิเลสได้ ก็คือว่ามันจะต้องลงในเหตุในผล อาทีนวโทษ เห็นโทษในกามทั้งหลาย แต่คุณท่านก็เห็นแล้ว มาเห็นทั้งโทษทั้งคุณแล้วมันจึงจะเบื่อหน่ายได้ คือมาวัดโทษกับคุณนี้อะไรมากน้อยกว่ากัน แล้วก็มาเห็นอย่างนั้น จึงเรียกว่าผู้มีปัญญา เราเป็นผู้ที่ปฏิบัติ จึงเป็นผู้ที่หนักในเหตุในผล ไม่ใช่ว่าเราตามอารมณ์ ถ้าเราเป็นคนที่ตามอารมณ์ ก็เรียกว่าเราตามกิเลส เพราะแล้วแต่อารมณ์ เป็นคนที่พูดตามอารมณ์ ทำตามอารมณ์ คิดตามอารมณ์ ขาดเหตุขาดผลขึ้นอยู่กับอารมณ์ เมื่อเราไปหลงเชื่ออยู่กับอารมณ์ แล้วมันก็ต่อไปทางอื่นหรือทางที่เสียหาย นั่นจึงว่าเหตุปจฺจโย อารมฺมณปจฺจโย อธิปติปจฺจโย ที่นี้เรามาเชื่อตามอารมณ์ของเรา มันจะเป็นใหญ่ขึ้นมาแก้ยาก

อารมณ์ของเรานั้นจะเป็นอธิปติปจฺจโย อธิปติ ก็คือความเป็นใหญ่เรียกว่าเป็นอธิบดีในอารมณ์ คือเป็นผู้ใหญ่ในอารมณ์ที่ไม่มีเหตุไม่มีผล เมื่อมันเป็นใหญ่แล้วมันจะแก้ยาก อนนฺตรปจฺจโย ทีนี้มันก็เป็นไปหลายอย่างหลายประการ แตกต่างกันไปแล้วก็เลยติดต่อกันไป ถ้าเป็นไปในทางชั่ว ก็เป็นทางเสียหาย เมื่อมันต่อกันไปทุกสิ่งทุกอย่างมันต้องมาจากเหตุ เริ่มไปจากเหตุ เหตุเบื้องต้นมันก็มีนิดๆ หน่อยๆ แต่ว่ามันค่อยใหญ่ขึ้นไปเหมือนกันกับไฟ แรกที่มันเกิด เกิดจากไม้ขีดก้านเดียวที่มันไหม้บ้านไหม้เมือง มันก็เกิดจากไฟนิดเดียวนั้นแหละ มันจึงค่อยเจริญเติบโตลุกลามไป ฉะนั้นเราต้องแก้แต่ต้น แก้จิตแก้ใจของเรา มันจะเป็นกามฉันทะ แรกคิดขึ้นมาเราก็แก้มันเสีย อย่าให้มันได้ไปคิดมา พยาบาท คือความไม่ชอบใจ มันเกิดขึ้นมาเราก็แก้มันเสีย ถ้าหากมันเป็นอธิบดีไปแล้วมันจะแก้ยาก พอมันเป็นใหญ่มันจะต้องสั่งการ บงการ แล้วให้เกลียดคนนั้น ให้ชังคนนี้ ให้รักคนนั้น ให้ชอบคนนี้ ถ้าเรามีความชอบเราก็มีความชัง ถ้าเรามีความชังก็ต้องมีความชอบ ความชอบกับความชังมันอยู่ด้วยกัน เกิดจากที่เดียวกัน มันไม่ได้มาจากที่อื่น เพราะเราชอบนั้นเอง เราจึงชัง ความชังเกิดมาจากความชอบ อย่างเราชอบให้เขายกเขายอ แต่พอเขามาตำหนิติเตียน เราต้องชัง เพราะเราชอบให้เขายกเขายอเรา อธิบายธรรมมาพอสมควรแก่เวลา ขอยุติเพียงเท่านี้ฯ

การเทศนาอบรมพระภิกษุสามเณร

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
ที่วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2521
เรื่อง หลักการปฏิบัติ

ลำดับต่อไปนี้จะได้อธิบายธรรมะสำหรับผู้ปฏิบัติทั้งหลาย จะต้องดำเนินข้อปฏิบัติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อชำระจิตใจให้สะอาดปราศจากความเมา เพราะจิตใจนี้มีกิเลสเป็นเครื่องหมักดองแล้ว ก็เกิดแรงฤทธิ์จากความหมักดอง จึงทำให้จิตของเรานี้ เกิดความเมาขึ้นมาเหมือนกันกับน้ำเมา เราจะต้องผสมส่วนวัตถุหลายสิ่งดองเข้ากัน อย่างต้นเหตุของน้ำเมาที่เกิดอยู่ในโพรงของต้นไม้ เวลาน้ำไปขังอยู่ที่นั้น ฤดูแล้งพวกนกต่างๆ ก็มาอาศัยกินน้ำที่โพรงนั้น สิ่งที่ติดปากนกมาก็คือผลไม้ต่างๆ บางอย่างก็หลุดปากของนกตกลงไปอยู่ในน้ำ เมื่อหลายสิ่งหลายอย่างตกลงไป น้ำนั้นก็จะเกิดเป็นน้ำเมาขึ้นมา สัตว์ทั้งหลายไปดื่มน้ำ เกิดเป็นสัตว์มึนเมาขึ้นมา ทะเลาะกัน ตีกัน แม้พวกลิงก็เช่นเดียวกัน เมื่อมาดื่มน้ำแล้วก็เกิดเมา ลิงก็ต้องต่อยตีกัน เมื่อพรานป่าไปเห็น จึงได้เอามาทดลองดื่มดู แล้วก็ติดอกติดใจ จึงได้นำมาเผยแพร่ให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันดื่ม แล้วก็มีผู้ฉลาดไปสืบว่าน้ำ มันเกิดฤทธิ์เมาขึ้นมามีรสชาติอย่างนี้ เพราะเหตุใด เขาจึงมาคิดทำเป็นน้ำเมากันขึ้น แต่มันไม่เพียงแต่จะเมา ทำให้คนลืมสติ ทำให้จิตของผู้ดื่มนั้นเกิดความกล้าหาญเป็นไปในทางต่อสู้

ฉะนั้นเรื่องเสียหายก็ย่อมเกิดขึ้น พระราชาที่ดื่มน้ำเมา เมื่อเวลาเมามา ก็หาสิ่งที่เป็นเนื้อสำหรับมากินกับน้ำเมา ลืมตัวไปจนถึงกับสั่งให้เขาฆ่าลูกชายเอาเนื้อมากินแกล้มเหล้า แต่เวลาสร่างเมาก็เกิดความเสียใจภายหลัง นี้แหละเพราะความเมาความลืม ฉันใดก็ดี กิเลสซึ่งเกิดจากอารมณ์ต่างๆ มีรูปารมณ์ สัททารมณ์เป็นต้น คืออารมณ์ของจิตที่ตาได้เห็นรูป อารมณ์ของจิตที่หูได้ฟังเสียง อารมณ์ของจิตที่จมูกได้สูดกลิ่น อารมณ์ของจิตที่ลิ้นได้ดื่มรสต่างๆ อารมณ์ที่เกิดจากกายมีความสัมผัสถูกต้องต่างๆ อารมณ์ของจิตที่ครุ่นคิดขึ้นมาเรียกว่าธรรมารมณ์ เมื่อจิตออกไปรับอารมณ์ต่างๆ เป็นอารมณ์ที่ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง เรียกว่า อิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ จิตนี้ก็เก็บไว้ในจิต มันยึดถือเอาไว้เป็นอารมณ์ๆ นั้นก็เกิดความหมักดองกันขึ้นมา เมื่อเกิดหมักดองขึ้นในจิต จิตนี้ก็เกิดความเมาขึ้น เมื่อเมาแล้วก็ทำให้จิตเสียสติ เผลอสติ ลืมตัวคิดไปตามอารมณ์ต่างๆ จิตนี้ก็เกิดความกล้าไปในทางไม่ดี คือไม่รู้ผิดรู้ถูก กล้าไปทั้งหมด

เพราะฉะนั้นเมื่อจิตกล้า จิตก็จะสามารถทำความชั่วได้ เหมือนกันกับคนเมาสุรา อันนั้นจึงเรียกว่า สุรา สุระ คือความกล้า แต่ว่ากล้าดิบ ไม่ได้กล้าคงทนถาวร กล้าในทางที่เสียหาย ท่านจึงอุปมาเหมือนกันกับ กา จึงมีคำที่ว่า กากสูโร บุคคลมีความกล้าดุจดังกา กามันมีความกล้าจริง แต่เป็นกล้าเหลาะแหละ กล้าไปในทางที่เสียหาย กล้าไปในทางลักเขากิน ในทางแย่งชิงเขากิน ฉันใดก็ดี จิตที่มีความเมาเกิดจากการหมักดองของอารมณ์ ย่อมทำให้จิตนี้มีความกล้าในทางที่เสียหาย เพราะเหตุแห่งการขาดสติ ความรอบรู้ไม่เกิดขึ้น เมื่อ

ขาดสติ ปัญญาก็ขาดไป จิตนี้มันก็ขาดความหยั่งรู้ หยั่งคิด ขาดการมองดูเหตุผล อาศัยแต่ความกล้า เพราะขาดสติเท่านั้น จึงไม่ได้มองเห็นผิด เห็นถูก เห็นดี เห็นชั่ว ไม่ได้มองเห็นบาปเห็นบุญ เห็นคุณเห็นโทษ มันก็เกิดความมืดขึ้นมาด้วย อย่างเดียวกันกับคนเมาสุรา สติก็ไม่ดี ปัญญาก็ไม่ดี แม้แต่ตาก็ยังไม่ดี หูก็ยังไม่ดี กำลังร่างกายก็ไม่ดีขณะที่เขาหามไป ก็ยังบอกให้เขาหามไปต่อยกับคนอื่นอยู่อีก นี้เรียกว่ากล้าจนถึงขีดสุด ยกแขนก็ยังไม่ขึ้นยังจะท้าต่อยกับคนอื่นได้ หากพิจารณาแล้วก็เป็นบุคคลที่น่าทุเรศ

จิตใจของผู้ที่เมาด้วยอำนาจของกิเลส ก็ย่อมอยู่ในลักษณะเดียวกัน สิ่งใดที่จิตใจมันชอบ ไม่คิดถึงว่าจะดีหรือชั่วแต่ก็ยอมสละชีวิตได้ อาศัยอำนาจแห่งความเมา อย่างคนที่ไปหาลักหาปล้น ก็ต้องไปด้วยการเสี่ยงชีวิต ต้องกล้าได้กล้าเสีย ชีวิตนี้จะถูกทำลายหรือไม่ถูกทำลาย ก็คิดแต่ว่าจะปลอดภัยอย่างเดียว นั้นคือความกล้า เกิดจากความเมา เมื่อจิตใจของเรามันเกิดเมาขึ้นมาแล้ว ความฉลาดรอบรู้ไม่เพียงพอ จึงเป็นจิตที่เสีย ไม่เป็นจิตที่ดีเด่นได้ ยิ่งเมามาก จิตก็ยิ่งหมดกำลัง จิตนี้ก็มืดมัวขึ้นมากจนในที่สุดก็เรียกว่า "อันธบุคคล" คือเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยความมืด มีความมืดในจิต จึงไม่สามารถจะมองเห็นในสิ่งที่ดี แม้แต่บิดามารดาบังเกิดเกล้ายังมองไม่เห็นคุณของบิดามารดาได้ มองก็มองไปในแง่ที่ลบหลู่ หรือผู้ที่ให้อุปการะคุณแก่ตนของตนก็ไม่ได้มองเห็นคุณของผู้ที่ให้อุปการะ จิตนี้ก็ยิ่งหยาบไปโดยลำดับ เมื่อจิตหยาบแล้ว ความคิดความเห็นก็หยาบ การกระทำก็หยาบ คำพูดก็หยาบเนื่องจากจิต เมื่อจิตหยาบก็ต้องหยาบไปตาม ๆ กัน กายวาจาล้วนแต่เป็นของหยาบ ทั้งที่กิริยามารยาทของกาย วาจา จิต หยาบ แต่ก็ไม่ได้มองเห็นความหยาบ ยังมองเห็นเป็นความดีอยู่

ก็อย่างคนที่ทำงาน ประเภทพวกช่างก่อสร้างต่าง ๆ ถ้าช่างใดที่เป็นคนฝีมือหยาบ ทำได้มันก็หยาบ ทำเอาละเอียดไม่ได้ เรียบร้อยก็เรียบร้อยแบบหยาบ ๆ เพราะจิตมันหยาบ กายก็ต้องหยาบ วาจาก็ต้องหยาบ เมื่อมันหยาบก็ต้องทำกรรมที่เป็นอกุศลกรรม เป็นประเภทของวีติกกมโทษ คือโทษที่ต้องได้รับผลของกรรมตามสนองขึ้นมา สามารถที่จะให้ไปเกิดในอบายภูมิได้ นี้คือเป็นโทษส่วนหยาบ

หากเราไม่ชำระจิตใจของเราปล่อยไปตามยถากรรมแล้ว แน่นอนที่ว่าเราจะประพฤติตัวของเราไปในทางที่เสียหาย ก่อกรรมทำดีไม่ขึ้น ไม่เจริญในทางที่ดี จึงเป็นไปเพื่อหายนะทางที่เสื่อม ชอบทำในทางที่จะให้เกิดความเสื่อมเสีย เลยเป็นคนที่ไม่ชอบดี เกิดเป็นโรคจิตขึ้น โรคจิตอันนี้จะเป็นโรคแสลงดี ถ้าเป็นความดีแล้วจะไม่ชอบ คนอื่นแนะนำในทางที่ดีก็โกรธ เพราะจิตไม่ชอบดี เป็นโรคอันหนึ่งของจิต ที่เป็นจิตแสลงดี แทนที่จะแสลงชั่วเกิดไปชอบความชั่วขึ้นมา เมื่อทำความชั่วแล้วได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำลายตัวของตัวเอง ถึงไม่มีเจตนาก็อยู่ในลักษณะเจตนาร้ายแก่ตัวเอง ทำลายตัวเอง ประทุษร้ายตัวเอง จึงเป็นบุคคลที่ฉิบหายจากความดีความชอบ ความสุขทั้งหลายก็พินาศไป จึงเรียกว่าเป็นผู้ที่สร้างอบายภูมิหรือดำเนินตามทางของอบายมุข เป็นทางแห่งความฉิบหาย ได้มาซึ่งความทุกข์ความไม่สบายแก่ตนของตน เหตุเกิดความชั่วและความดีอยู่ที่จิตเท่านั้น จิตจึงได้เป็นต้นเหตุ จึงมีกล่าวว่าเหตุปจฺจโย เหตุที่จะเป็นปัจจัย ก็อยู่ที่จิต เมื่อจิตไม่ดีแล้ว อารมฺมณปจฺจโย อารมณ์ของจิตก็ต่อเป็นปัจจัยของจิตอีก สืบจากเหตุปัจจัยต่อไปหาอารัมมณปัจจัย อารัมมณปัจจัยก็สืบต่อไปอีก จนถึงอธิปติปจฺจโย

เมื่อมันสืบต่อไปแล้ว ความเป็นใหญ่ที่เป็นปัจจัยอันนี้ จึงเป็นที่ทำลายล้างออกยาก เพราะมันไปเป็นใหญ่ในจิตแล้ว เกิดเป็นอธิบดีขึ้นในจิต คือผู้ที่เป็นใหญ่ในจิตก็กิเลสเป็นอธิบดีของจิต จิตก็ต้องอยู่ใต้อำนาจของกิเลส นี้ทางอำนาจของความชั่ว หากว่าเรารีบชำระที่เป็นตัวเหตุแห่งความชั่ว ชำระด้วยการสร้างความดี ชำระด้วยการกำหนดการค้นคิดพิจารณาโดยตรงให้มาก ๆ เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อเป็นการชำระจิตใจของเรา คือเราทำทานรักษาศีล เรียกว่าชำระจิตของเราโดยส่วนประกอบ ส่วนการทำให้จิตของเรามีสมถวิปัสสนานั้น เรียกว่า ชำระโดยตรง แต่ก็อาศัยส่วนประกอบ เมื่อติดตามค้นคว้าเข้ามาภายในคือมาหาจิต เมื่อเรารู้จิต จิตรู้จิต ปัญญารู้ปัญญา รู้ในความรู้อีก เราจึงจะชำระใจของเราให้สะอาดผ่องใส ความผ่องใสนี้ ก็เป็นเหตุปจฺจโย คือเป็นเหตุปัจจัยใน

ทางที่ดี อารมณ์ที่จะเกิดขึ้นในจิตก็เป็นไปในทางดี เมื่อจิตเป็นไปในทางดี จิตนั้นก็จะเป็นอธิบดีแก่ตัวเอง คือความดีเป็นอธิบดีตั้งไว้ในจิต จึงเรียกว่า อธิปติปัจจโย อธิบดีนั้นจะเป็นปัจจัยสืบต่อไปอย่างอื่น ที่จะสร้างความดีต่อ ๆ ไปอีกได้ เพราะเราเป็นใหญ่ ทางที่ดีเราก็ทำได้ ต้องเป็นใหญ่ที่มีอำนาจอยู่ในตัว ความชั่วไม่สามารถที่ล่วงเลยเข้ามาหาจิต

เพราะจิตของเรามีอำนาจคุ้มครองตัวเอง ป้องกันตัวเอง กำจัดความชั่วอยู่ตลอด ไม่ได้ให้ความชั่วผ่านเข้ามาในจิต จะเกิดก็ให้มันเกิด เกิดแล้วก็ดับ ตาเห็นรูปก็ดับเพียงแค่นั้น หูได้ยินเสียงก็ดับ จมูกสูดกลิ่นแล้วก็ดับ ลิ้นรู้รสก็ดับ กายสัมผัสถูกต้องก็ดับ ไม่ให้เกิดเป็นอิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ นี้เรียกว่ารู้ทันต่ออารมณ์ หรือเรียกว่ารู้ทันต่อกิเลส เกิดแล้วดับ จิตนี้จึงไม่ได้กระเทือน แต่มีความกระทบ เพียงแต่ความกระทบ ความกระเทือนไม่เกิดขึ้นจิตก็ไม่ได้หวั่นไหว จิตไม่หวั่นไหวนี้เรียกว่าโลกธรรมครอบงำไม่ได้ อยู่เหนือโลกธรรม หากว่าจิตของเรายังมีดีใจเสียใจอยู่ เกิดเป็นอิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ นั่นหมายถึงว่าจิตถูกโลกธรรมครอบงำแล้ว เมื่อโลกธรรมครอบงำแล้ว เราก็ต้องได้รับความดีใจความเสียใจ ได้ลาภมาก็ดีใจ เสื่อมลาภก็เสียใจ ได้ยศ ดีใจ เสื่อมยศเสียใจ ได้รับความสรรเสริญเยินยอก็ดีใจ ได้รับความติเตียนนินทาก็เสียใจ ได้รับความสุขมีความดีใจ ได้รับความทุกข์มีความเสียใจ แล้วก็เป็นอยู่อย่างนั้น โดยไม่ได้รู้เท่าทันว่าของสำหรับโลกนี้ มันก็ตกอยู่ในความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา

ลาภไม่ได้เป็นของเรา ได้ลาภมามันก็ไม่ได้เป็นของเรา เมื่อเราไม่ถือว่าเป็นของเรา มันจะเสื่อมไปเสียไป เราก็ไม่ได้เสียใจ ได้มาก็ไม่ได้ดีใจ เพราะมันเป็นธรรมดาของโลก มันจะต้องมีอย่างนั้น ไม่มีได้ไม่มีเสีย ได้แล้วมันก็มีการเสียไป แต่เพราะจิตของเราขาดสติปัญญาเป็นจิตที่ยังอยู่ในความเมาความมืดเราจึงไปยึดไปถือ ผลก็คือเราได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ความเศร้าโศกเสียใจ โลกนี้จึงมีแต่ความทุกข์ ทุกข์เท่านั้นเกิดทุกข์เท่านั้นดับ เกิดดับ ๆ กันอยู่ตลอดกาล แต่ขาดการพิจารณาเราจึงยังไม่ล่วงรู้ในสภาวะการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ เราไม่ได้รู้จริงเห็นจริง เพียงแต่รู้หลงเห็นหลง เพราะจิตอยู่ในอำนาจของความเมา เราจึงควรชำระจิตใจของเรา เราก็ควรที่จะค้นจิตของเรา ตามจิต คือตามรู้ คือตัวรู้ที่มันอยู่ข้างใน ถ้าเราไม่ค้นไม่คิดตามเข้าไป ความรู้ของเราก็จะไม่ถึงตัวรู้ ถ้าเราค้นเราคิดเราก็จะรู้ในรู้ เห็นในเห็น จะเป็นการเห็นภายใน เห็นตัวผู้รู้ รู้ตัวผู้รู้ นี้จึงจะเข้าหลักแห่งสัจธรรม

เรารู้ตามโลกนี้รู้ตามอารมณ์ตามสัญญา เราเรียนวิชาความรู้เราก็อาศัยสัญญา ความจดจำเท่านั้น แต่ความรู้นั้นยังไม่เป็นความรู้ของเรา ยังเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยงอยู่ ยังเป็นทุกข์ยัง เกิดความทุกข์อยู่ยังเป็นอนัตตาสลายตัวไป อย่างการเวียนว่ายตายเกิดในภพในชาติ เกิดแต่ละชาติมาแล้วก็ต้องศึกษาเล่าเรียนท่องบ่นจดจำ ตายไปเกิดอีกก็ต้องไปท่องบ่นจดจำอีก เพราะความรู้ที่ได้ศึกษามันเป็นเพียงสัญญา มันไม่ใช่ของเราได้แล้วมันก็ยังหายไป ถ้าเป็นของเราแล้ว มันจะไม่หายไปไหน ติดอยู่ที่จิตใจเท่านั้น จะเปลี่ยนไปกี่ภพกี่ชาติก็ตาม ความรู้ที่รู้แล้วก็ต้องรู้อยู่อย่างนั้น ไม่มีการสลายตัว ฉะนั้นความรู้ที่เราท่องบ่นจดจำ ศึกษาเล่าเรียน จึงเป็นเพียงสัญญา เมื่อเป็นเพียงสัญญา สัญญานี้ก็เป็นสัญญาอนิจจา สัญญาทุกขา สัญญาอนัตตา มันจึงไม่เป็นตัวของเรา ไม่เป็นของของเรา เราจะยึดว่าเป็นของของเราไม่ได้

ในเรื่องของกามคุณก็เหมือนกัน มันไม่ได้เป็นเพียงคุณอย่างเดียว ของในโลกนี้มันมีทั้งคุณทั้งโทษ ฉะนั้นท่านเรียกว่ากามคุณ กามคุณนั้นมันมีโทษอยู่ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พิจารณาในโทษของกาม เรียกว่า กามทีนวโทษ ให้เห็นโทษ เห็นรูปก็ให้เห็นโทษของรูป ได้ยินเสียงก็ให้เห็นโทษของเสียง ได้รู้กลิ่นก็เห็นโทษในกลิ่น ลิ้นรู้รสก็ให้รู้โทษของรส กายสัมผัสถูกต้องก็ให้ได้เห็นโทษในโผฏฐัพพะทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อพิจารณากามให้เห็นทั้งโทษทั้งคุณจึงจะเรียกว่าปัญญา คือความรอบรู้ ไม่ได้เห็นอย่างเดียว ถ้าเห็นอย่างเดียวเรียกว่าเห็นไม่รอบรู้ จะคิดจะค้นก็ค้นอย่างเดียว คิดถึงเรื่องโทษก็เห็นแต่โทษอย่างเดียว นี้เรียกว่าเห็นไม่หมด ผู้ปฏิบัติทั้งหลายนั้นจึงค้นจึงคิดให้เห็นทั้งโทษให้เห็นทั้งคุณ ส่วนโทษมากน้อยเท่าใด ส่วนคุณมีมากน้อย

เท่าใด แต่กามคุณทั้งหลายที่เราหลง มีการให้คุณนิดเดียว โทษมากกว่านั้น

กามทั้งหลายก็อุปมาเหมือนกันกับกระดูก สุนัขที่ชอบลิ้มเลียกระดูก ก็ไม่ได้กินกระดูก กัดกินไม่ได้ เพราะมันแข็ง แต่อมเข้าไปแล้วมันก็มีรสชาติอยู่ จะบริโภคให้มากไปกว่านั้นก็ไม่ได้ จะคลายทิ้งก็เสียดาย จะกลืนกินก็จะติดลำคอ จะเกิดโทษไปอีก ก็ตกลงก็ได้แต่เพียงอม กลืนน้ำลายเจ้าของเข้าไปอยู่อย่างนั้น กามทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เหมือนกันกับกระดูก หรือเหมือนกันกับตม ตมนั้นเมื่อผู้ใดเหยียบลงไปแล้ว จะผ่อนผันไม่ได้ มันก็ต้องจมลงไปในดินแข็งโน้นจึงจะอยู่ได้ คนที่หลงใหลในกามคุณทั้งห้าก็เหมือนกัน ต้องไถลตัวไปจนถึงน้ำตาตก แต่ก็จะทำอะไรได้ เหมือนกับช้างที่ตกหล่ม ถอนตัวขึ้นไม่ได้ ถ้าตมลึกก็ต้องติดในนั้น ต้องถวายชีวิตกับที่ตกลงไปนั้นเอง จิตของเราที่ลุ่มหลงมัวเมาในกามคุณก็เช่นเดียวกัน

หากว่าเราหลงใหลในกามคุณแล้ว อุปมาเหมือนกันกับเราตกหล่ม จึงถอนตัวได้ยาก นอกจากจะใช้ความพยายามที่ละเอียด ถ้าเรามีความพยายามก็จะถอนตัวขึ้นได้ในวันหนึ่ง ถ้าเราไม่พยายามแล้วก็ไม่มีทาง จึงอยู่ที่การพยายาม ในการชำระจิตใจของเรา เราต้องมีความเพียร มีความพยายาม เรียกว่าอุตสาหะบากบั่นพยายาม จะได้ไม่ได้ต้องพยายาม ต้องตั้งเป้าหมายไว้ว่าวันหนึ่งข้างหน้าเราจะต้องหลุดพ้นได้ ไม่เหลือความพยายามเหมือนกันกับเต่าเดินทางแม้จะช้าก็ตาม เราค่อยเดินไปโดยลำดับไม่หยุดในที่สุดก็จะถึงเป้าหมายปลายทางได้ เราดำเนินข้อปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน อยู่ที่ความพยายาม ไม่ละความเพียร ไม่ท้อถอยพยายามปฏิบัติไป รู้ไม่รู้ เห็นไม่เห็น ให้คิดเสียว่า เป็นปฏิปทาเครื่องดำเนินของเราแล้ว เราก็จะต้องปฏิบัติ

การปฏิบัติไปไม่ลดละ ไม่ทอดทิ้งนั้นคือความก้าวไป ทั้งที่เราไม่รู้สึกว่าก้าว แต่มันก็ก้าวไป ก็เหมือนกันกับเราพายเรือทวนกระแสน้ำ ถ้าเราจะไปหาเครื่องหมายในน้ำนั้นมันก็ไม่มี นอกจากว่าเราจะยึดฝั่งเป็นที่สังเกต หรือหลักตอที่มันผุดขึ้นมาเป็นเครื่องสังเกต เราจึงจะรู้ว่าเราพายเรือนั้นผ่านไป ขึ้นไปโดยลำดับ แต่ถ้ามีน้ำล้วนเราจะสังเกตไม่ได้ ว่าการพายเรือนั้นมันก้าวไป หรือมันหยุดอยู่ หรือมันถอยลง ฉันใดก็ดี ผู้ดำเนินข้อปฏิบัติก็ฉันนั้น ที่เราทำอยู่เรามองไม่เห็นว่าก้าวไป ทั้งที่ก้าวไปอยู่ แต่เราไม่สามารถมองเห็นได้ นอกจากเราจะสังเกตหลายสิ่งหลายอย่างประกอบกัน แล้วเราจึงจะรู้ว่าเราก้าวไปก้าวไป ถึงได้น้อยซ้ำหน่อยก็ยังดีกว่าหยุดอยู่หรือถอยกลับ ก็เราทำอยู่ คิดดูพระพุทธเจ้าสร้างโพธิสมภารมาก็ด้วยความบากบั่นอุตสาหะของพระองค์ จึงสามารถได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นมาได้เป็นวาระสุดท้าย ที่ได้เป็นอย่างนั้น เพราะพระองค์พยายามไม่ท้อถอย เกิดชาติใดภพใดก็ทำความดีความชอบ แม้แต่เป็นสัตว์ก็พยายามสร้างความดี นี้คือความที่ตั้งปณิธานไว้แล้ว เป็นของพระองค์ เมื่อเวียนว่ายตายเกิดจึงไม่ลืมการสร้างความดี ผิดไปก็ระลึกได้ คือเป็นความดีเกิดขึ้นโดยลำดับไปแล้ว

พวกเราก็ให้พยายาม อย่าไปคิดว่ามันเป็นของเหลือวิสัย ถ้าเราเอาความคิดว่าเป็นของเหลือวิสัยแล้ว ความท้อถอยก็จะเกิดขึ้นทันที หมดความสามารถเนื่องจากเราเป็นคนคิดขึ้นทำลายตัวเอง เราต้องคิดส่งเสริมกำลังจิตใจอยู่เสมอ จึงให้กำลังจิตของเราด้วย ความใคร่ครวญพิจารณาหาข้อธรรมที่จะส่งเสริมกำลังจิตใจให้ได้ดำเนินไปโดยลำดับ ผู้ที่ได้สร้างความดีนั้นเรียกว่ามีที่พึ่งแก่ตนของคน ความสุขความทุกข์ เป็นหน้าที่ของเราคนเดียว ที่เราจะได้รับอุปการะความช่วยเหลือจากคนอื่น ก็เกิดจากกุศลความดีของเรายังมีอยู่ หากว่าคุณความดีของเราไม่มีแล้ว เราก็จะต้องเป็นบุคคลที่ถูกทอดทิ้ง จะเกิดในยุคไหนสมัยไหน ก็ต้องเป็นบุคคลเท่านั้น ทั้งที่คนอื่นก็ไม่อยากจะทอดทิ้ง แต่เพราะกรรมของเรามีคือเราไม่มีความดีความชอบเป็นต้นทุนอยู่ จึงดลบันดาลให้คนอื่นนี่เมินเฉยทอดทิ้ง ไม่ได้เอาใจใส่

อย่างพระเถระองค์หนึ่ง ท่านเกิดในครั้งพุทธกาล เป็นคนทุกข์คนจนขอทานเขาเลี้ยงชีวิต มีผ้าขี้ริ้วสำหรับนุ่งในลักษณะเหน็บรั้ง มีกระเบื้องสำหรับขอทานเท่านั้นเป็นสมบัติ บังเอิญได้รับประทานเศษอาหารกับภิกษุในวัดก็เลยคิดว่า เมื่อบวชแล้วเราก็จะได้ฉันจังหันอิ่มหนำสำราญ ไม่ต้องลำบากด้วยการขอทาน จึงได้ขอบวช เพราะกรรมของท่านมี เมื่อบวชไปแล้ว ตอนเช้าไปบิณฑบาต ผู้บวชใหม่ก็ต้องตามหลังผู้บวชก่อน

ทายกทายิกาผู้มาใส่บาตร เมื่อมาถึงท่านเขาก็ไม่ใส่ กลับมาวัดก็ต้องพระภิกษุสามเณรแบ่งถวายจึงได้ฉัน หลายวันไปผู้ที่เป็นอาจารย์ก็เลยคิดว่าเขาจะรังเกียจแบบไหนไม่ทราบ ก็เลยให้ไปอยู่ในระหว่างกลางของพระสงฆ์ในเวลาบิณฑบาต แต่ก็เผอิญเมื่อเขาใส่บาตรมาถึงท่านเขาก็เว้นไป พระเถระท่านยังพิสูจน์ไม่ออก เอาทีนี้ให้ไปก่อนให้เดินหน้าเวลาบิณฑบาต แต่เวลาเขาลงมาใส่บาตร องค์เป็นหัวหน้าเขาก็ไม่ใส่ จึงทดลองหลาย ๆ วิธี แล้วพระเถระผู้เป็นใหญ่ในสำนักก็หมดหนทาง จะว่าเขารังเกียจก็มองไม่เห็น แต่ถ้าว่าไม่รังเกียจ แต่ทำไมมาถึงท่านเขาจึงไม่ใส่บาตรให้ สรุปแล้วก็เห็นว่าเป็นกรรมเท่านั้น ตัวท่านเองก็เสียอกเสียใจ มาคิดถึงบุญวาสนาบารมีของเจ้าของน้อยอกน้อยใจ

วันหนึ่งจึงไปนั่งอยู่ที่ขอบสระภายในวัด นั่งร้องไห้น้ำตาร่วงอยู่ พวกนาคที่เขาอยู่ชั้นบาดาล เขารู้อย่างไรไม่ทราบขึ้นมาหา มาพบมาเห็นท่านโศกเศร้าเสียใจ เขาก็เลยแปลงเพศเป็นมนุษย์มาหา แล้วก็มาไต่ถามเรื่องราว ท่านก็เล่าให้ฟัง พวกนาคจึงว่า ถ้าอย่างนั้นพระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องลำบาก ตั้งแต่วันนี้ต่อไปพวกข้าพเจ้าจะให้ความอุปัฏฐากรักษา ขอให้ท่านบิณฑบาตที่นี้ทุกวัน ตั้งแต่นั้นมาท่านก็เลยได้ฉันจังหันกับพวกนาคที่เขานำมาใส่บาตรให้ท่าน เขาใส่ได้โดยที่พวกนาคเหล่านั้นเขาพรรณนาถึงคุณของท่านที่เคยได้รับอุปการะจากท่านครั้งหนึ่งในสมัยก่อนหลายชาติมาแล้ว ปรากฏว่าในชาตินั้นท่านเกิดเป็นเศรษฐีตระหนี่ พวกนาคเกิดเป็นมดง่าม อยู่ในบริเวณใกล้กับปราสาทของเศรษฐี เศรษฐีคนนี้เวลารับประทานอาหารนั้น เพราะความตระหนี่ จะต้องขึ้นไปรับประทานอาหารอยู่ที่ชั้นที่เจ็ดของปราสาท ปิดประตูหน้าต่างเรียบ กลัวคนอื่นเห็นแล้วเขาจะมาขอกินด้วย รังเกียจคนขอที่สุด จะให้เจ้าหน้าที่รักษาประตูข้างล่างลงมาตามลำดับ สงวนในทรัพย์สมบัติจึงว่าเป็นคนตระหนี่ วันหนึ่งเผอิญเมื่อรับประทานอาหารแล้ว ก็ออกบ้วนปากล้างปากที่หน้าต่าง ในปากของท่านก็ยังมีเมล็ดข้าวอยู่เม็ดหนึ่ง พอบ้วนปากเม็ดข้าวก็ตกลงไปตามน้ำลงไปถึงพื้นดิน พอมองเห็นอย่างนั้นก็รีบลงไปเพื่อจะไปเอาข้าวเม็ดนั้นเสียดาย แต่เมื่อลงไปแล้วก็ไม่พบอะไร มดง่ามมันเอาไปแล้ว มันจะรู้ว่าเศรษฐีตระหนี่ก็ไม่ทราบ มันก็รีบลำเลียงไปใส่ยุ้งใส่ฉางของมันไว้ เมื่อหาไม่พบก็หาจอบมาขุดหาอีก ขุดเท่าใดก็ไม่พบ ก็คิดว่าทำทานให้มันกินเสีย อย่างไรก็คงเป็นของมดง่ามแน่นอนเท่านั้น เพราะท่านเป็นคนตระหนี่นี้เอง ท่านจึงเป็นคนที่อดอยากแล้วก็ไม่มีคนอื่นจะเหลียวแล เสวยผลกรรมแห่งจิตที่มีความตระหนี่ นั้นละพวกมดง่ามจำพวกนี้ได้มาเกิดเป็นนาค นาคมันระลึกได้ว่าท่านเคยให้อุปการะครั้งนั้น ก็มีเท่านั้นเรียกว่าบุญพอได้อาศัย

นี้แหละเหตุอันนี้มันก็เกิดจากจิตที่สกปรก ถูกหมักดองด้วยอาสวะกิเลสนั้นเอง จึงไม่มองเห็นดีเห็นชั่ว คิดดูว่ามัจฉริยะเศรษฐีคนนี้ ตายแล้วก็ไปเสวยกรรม ทรัพย์สมบัติที่มีมาก ๆ ก็ถูกทอดทิ้งอันตรธานไปกับคนที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น ไม่เห็นจะได้ประโยชน์แก่ตัวของตนแทนที่ว่าได้ตระหนี่เหนียวแน่นหวงแหนไว้จะได้หอบเอาไปเกิดในภพในชาติต่าง ๆ ก็ไม่ได้ ต้องทิ้งไป ไม่ได้คิดถึงว่าจะได้นำทรัพย์สมบัติทั้งหลายเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ติดตามตัวของตนไป คิดแต่ความได้ความรวยเท่านั้น เพราะจิตมันมืด จิตมันเมา ได้ทรัพย์ก็เมาทรัพย์ มีอะไรก็เมาอันนั้น แม้แต่เรามีรูปร่างกาย ก็ยังเมากับรูปร่างกาย อยู่ในวัยเด็กก็ยังเมาวัยเด็กของตน เป็นหนุ่มเป็นสาวก็ยังเมากับวัยหนุ่มวัยสาวของตน คนแก่ก็เมาแก่ มีอะไรก็เมาอันนั้น ตกลงว่าอยู่ด้วยความเมา มีหน้าที่ตำแหน่งก็เมาในหน้าที่ตำแหน่ง มียศมีศักดิ์ก็เมากับยศกับศักดิ์ มีลาภก็เมากับลาภ มีอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ ก็เมากับอันนั้น เลยเป็นคนเมาอยู่เรื่อยไป

บุคคลที่ไม่ต่างจากความเมานี้เอง จึงเป็นผู้ที่ทำตัวของตนเศร้าหมอง ทำกรรมชั่ว ก่อกรรมทำเวรแก่ตัวเอง ได้สร้างกรรมสร้างเวรใส่ตน ทำลายตัวของตนให้หลุดพ้นไปจากความสุข การชำระจิตใจของเราให้สะอาดผ่องใส นี้จึงเป็นจิตที่สำคัญที่เราจะต้องพยายาม นี้แหละการอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 3 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2522
เรื่อง หลักการสร้างปัญญา

ในการปฏิบัติ จะต้องอาศัยปัญญา ต้องเอาปัญญาเป็นหัวหน้าเพราะธรรมดาไม่ว่ามนุษย์ก็ดี สัตว์ก็ดี สัตว์เขาก็ต้องยกตัวที่มีปัญญาเป็นหัวหน้า หรือปัญญาประกอบกับบุญวาสนาเขาจึงยกเป็นหัวหน้า คนก็เหมือนกัน คนจะต้องยกคนที่มีปัญญาและเป็นผู้มีบุญเป็นหัวหน้า หากว่ามีปัญญาเพียงอย่างเดียว บุญไม่พร้อมก็ยังเป็นที่ร่มเย็นเป็นสุขไม่ได้ แต่ทีนี้ถ้าปฏิบัติ ก็เพราะเรามีบุญอยู่แล้ว จึงได้มีศรัทธาคือความเชื่อในธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นเมื่อเราจะดำเนินข้อปฏิบัติทุกอย่าง เราจะต้องอาศัยปัญญาเป็นผู้นำ เพราะพระพุทธเจ้าได้จัดมรรคไว้คือทางปฏิบัติ ก็ยกสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป ซึ่งเป็นประเภทของปัญญา

ฉะนั้นในมรรคจึงย่นลงเป็น 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ อันนี้เรียกว่าศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิเป็นประเภทของสมาธิ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นประเภทของปัญญา แต่มรรคยกปัญญาขึ้น ลำดับอย่างปัญญาไปหาศีล ไปหาสมาธิ เมื่อภาคปฏิบัติจะต้องทำความคิดความเห็นของเราให้ถูกต้อง แต่เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือความคิดเมื่อเรามีความคิดความเห็นชอบ ก็เรียกว่าเป็นคนที่มีปัญญาดี ปัญญานั้นหมายเอาปัญญาที่ดี คือปัญญาที่เห็นถูก เห็นชอบ เห็นจริงตามหลักของสัจธรรม นับตั้งแต่เห็นว่าทางนี้เป็นทางเสื่อม ทางนี้เป็นทางเจริญ ทำอย่างนี้เป็นบาป ทำอย่างนี้เป็นบุญ ทำอย่างนี้เป็นคุณ ทำอย่างนี้เป็นโทษ ทำอย่างนี้เป็นประโยชน์ ทำอย่างนี้ไม่เป็นประโยชน์ นี่เราจะต้องเห็นชอบคือเห็นถูกต้อง เมื่อเราเห็นลงไปแล้วสิ่งนั้นจะต้องเป็นอย่างนั้นจริง ไม่ได้คลาดเคลื่อนจึงเรียกว่าเห็นชอบ เมื่อเป็นไปตามหลักของความจริงอย่างธรรมดา ที่เรามีความเห็น เรามีความคิด คิดแล้วเห็นว่าสิ่งนั้นจะดี แต่เมื่อทำไปมันก็ไม่ดีนั้นเรียกว่าเรายังผิดคือยังไม่ชอบ ทีนี้เราจะต้องสร้างปัญญาของเรา การสร้างปัญญาก็อาศัยความใคร่ครวญ ความพิจารณา

ทางที่ให้เกิดปัญญาจึงมีว่า สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการได้ยินได้ฟัง จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดการค้น ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการใคร่ครวญ ความหยั่งรู้คือการทำให้จิตใจลึกซึ้งมีความคิดที่ลึกซึ้ง มีความพิจารณาที่ลึกซึ้งจึงเรียกว่าเป็นภาวนา คือจิตใคร่ ครวญพินิจพิเคราะห์ไตร่ตรองหาเหตุหาผล คือตั้งเป้าหมายอย่างนี้แล้วเราก็พยายามค้นพยายามคิด พยายามสอดส่อง จึงเรียกว่าภาวนา เมื่อเราภาวนาทำให้เกิดปัญญาขึ้นด้วยกันแต่อาศัยซึ่งกันและกัน คือเราได้ยินได้ฟังแล้วหรือก็นำไปคิด ไปค้นหรือก็นำไปไตร่ตรองพิจารณาเรียกว่าวิจารณ์ จะต้องทำจิตของเราให้ลึกซึ้งไม่ให้เอนไปในทางอคติ ถ้ามีอคติแล้วปัญญาของเราจะผิด ปัญญาของเราจะเห็นผิด จะรู้ผิดไม่เป็นไปตามความเห็นจริง

เพราะถ้าคิดไปด้วย ฉันทาคติ ก็จะเอาความชอบเป็นเป้าหมาย เราชอบก็ว่าสิ่งนั้นมันดี สิ่งนั้นมันถูกอยู่ดี เพราะอาศัยฉันทาคติ ก็เป็นการลำเอียง โทสาคติ ถ้าเราไม่ชอบสิ่งใดก็คิดว่าสิ่งนั้นไม่ดี โมหาคติ ถ้าเราหลงในสิ่งใด เรามัวเมาในสิ่งใด เราก็คิดว่าสิ่งนั้นมันดี ก็อย่างคนที่ติดเหล้าติดเฮโรอีนอย่างนั้นเรียกว่าเขาหลงเขาเมา แล้วเขาก็คิดว่ามันดี นั้นเรียกว่าโมหาคติ ภยาคติ เมื่อเรามีความกลัวเราก็คิดว่าสิ่งนั้นไม่ดี อย่างเรากลัวผี เราจะไปนั่งภาวนาในที่น่ากลัวอย่างนั้น เราก็คิดว่ามันจะไม่ดี หรือเรากลัวเสือ เราจะบำเพ็ญความพากความเพียรในสถานที่อย่างนั้น เราก็คิดว่ามันจะไม่ดี อย่างนี้เรียกว่าลำเอียงเพราะกลัว เราอาศัยหลักความกลัวนี้เป็นเป้าหมายแล้วก็ไปค้นไปคิด จึงไม่เป็นสัมมาทิฏฐิขึ้นมาได้ หรือไม่เป็นความเห็นที่ถูกต้อง ความที่ถูกต้องจะต้องลึกซึ้งประกอบด้วยเหตุผลเข้าไปอีก

เราจึงอาศัยความเป็นธรรมของจิต ต้องทำจิตของเราให้เป็นธรรมะ เมื่อจิตของเราเป็นธรรมะแล้วเราจึงจะได้ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิขึ้นมาได้ ถ้าจิตของเรายังไม่เป็นธรรมะปัญญาของเราก็ยังไม่เป็นสัมมาทิฏฐิ เราจึงจำเป็นจะต้องสร้างปัญญาของเราให้ดี คือทำจิตของเราให้เป็นธรรมะก่อนไม่ให้โอนเอนไปทางไหน ไม่ได้ไปทางอคติ เราต้องทำจิตของเราให้ลึกซึ้ง จิตที่ลึกซึ้งนั้นเมื่อเราได้ฟังเราก็จะจำด้วยความลึกซึ้ง เมื่อเราคิดเราก็จะคิดด้วยความลึกซึ้ง เมื่อเราพิจารณาก็จะพิจารณาด้วยความลึกซึ้ง จิตที่มีความลึกซึ้งจะลงไปถึงเหตุถึงผล รู้ในเหตุในผลตามความเป็นจริง ถ้าได้รู้แล้วว่าสิ่งนั้นจะต้องเป็นจริงอย่างนี้ ประกอบด้วยเหตุผลคือไม่พลาด เมื่อยังใหม่มันก็อาจพลาดแต่ว่าก็ใกล้เคียง อย่างเราสร้างปัญญาอย่างที่หลวงวิจิตรวาทการ เราเรียกว่าสร้างมันสมอง เขาก็มีหลักที่ว่า หนึ่งสังเกต สองคิดลึกซึ้ง สามคำนวณ สี่จดจำคิดต่าง ๆ ให้มาก นี้เขาจะต้องมีหลักอย่างนี้

ความจริงแล้วผู้ภาวนา มันก็อยู่ในหลักเกณฑ์นี้ เขาก็เอาออกจากหลักเกณฑ์ของผู้ปฏิบัติธรรมของผู้พิจารณาผู้ภาวนานั้นเอง ผู้ที่ภาวนาแล้วจึงไม่มีปัญหาในเรื่องเหล่านี้ คือหลักการสังเกต เมื่อตาเราเห็น เราก็รู้จักการสังเกต การสังเกตนี้ก็เป็นการที่สำคัญ อย่างเราเห็นคนเขาจะเดินมาหาเรา เราก็สังเกตว่าเขาจะมีธุระหรือไม่มีธุระก็ดูที่กิริยาของเขา เขาจะมาดีหรือมาร้ายก็ดูที่กิริยาของเขาที่เราจะสังเกตออก เขาจะประสงค์มาหาเราหรือมาหาใครจะต้องรู้จากการสังเกต เขาจะมาหรือเขาจะไปเราก็สังเกตอยู่ที่หลักการสังเกต ที่นี้เราก็อ่านออกอย่างในสมัยก่อนคนที่เรียน นักศึกษาท่านว่าเรียนถึงศาลานกเอี้ยง ท่านว่าคนที่เรียนถึงนั้นแล้วเวลาที่นกมันบินมาจับที่ต้นไม้ท่านจะมองดู ท่านก็รู้ว่ามันบินมาจากที่ไหน แล้วมันจะไปที่ไหน มันจะจับอยู่ที่นั่นนานสักเท่าไร มันมาจากที่ไหนใกล้หรือไกล มันจะไปใกล้หรือจะไปไกลท่านสังเกตออก นี้เรียกว่าหลักการสังเกต คือสังเกตเอาไม่ว่าสัตว์ไม่ว่าคนมันจะต้องบ่งออกอยู่ในตัวแสดงออกเป็นกิริยาภายนอกให้คนอื่นพลอยสังเกต แต่เราไม่ได้ใช้หลักการสังเกตเราเห็นแล้วเราก็เฉยไป เพราะความเมินเฉยนี้เองความรู้ในเรื่องความสังเกตของเราจึงไม่มี

ที่นี้เราอยากมีปัญญาเราต้องถือว่าหลักการสังเกตเป็นสิ่งที่สำคัญ มีสังเกตด้วยตา อย่างเขาดูเมฆดูท้องฟ้า เขาก็ยังรู้ว่าฝนจะตกหรือจะไม่ตก อย่างพวกนักบินเขาจะต้องรู้เมฆ รู้ท้องฟ้า เขาจะต้องชำนาญ ถ้าเมฆตั้งกลุ่มอย่างนั้นฝนจะต้องตกใกล้หรือตกไกล ค่อยหรือแรง เขาก็มีการสังเกตได้ จึงเรียกว่าหลักการสังเกตมีหลายอย่าง หรืออย่างเมืองเราพื้นบ้านเราก็เคยพูดว่า ฝนจะตกให้ดูดาวดิน ดาวดินคือหิ่งห้อย มันจะบอกได้ว่าฝนจะตกหรือไม่ตก ถ้าหิ่งห้อยมันบินขึ้นบินชันขึ้นแล้วก็บินชันลง ถ้าอย่างนี้ฝนจะต้องตกแรงแน่ ถ้ามันบินไปลอย ๆ ตกก็ไม่เท่าไร หรือถ้ามันบินไปธรรมดา ๆ ฝนจะยังไม่ตก ถ้าอย่างนี้เขาก็สังเกตได้ นี้เรียกว่าหลักการสังเกตมันมีหลายอย่างที่เราจะต้องเพิ่มเติมความรู้

ที่นี้เราจะสังเกตด้วยหู เมื่อเราได้ยินเสียง ๆ นั้นจะบ่งมาถึงเราหรือถึงคนอื่น ถ้าอย่างนี้เราจะต้องอาศัยหลักการสังเกต คือเราจะต้องหูไว ฟังเสียง ได้ยินเสียงที่โผล่ขึ้นมา จะเป็นเสียงที่ประสงค์อย่างไรเราก็สังเกตในเสียง เพราะเราเมินเฉยเสีย ส่วนมากเรามักจะไม่ได้ยินเสียง นี้เราต้องรู้จักการใช้เสียงตลอดถึงว่าเสียงสุภาพหรือไม่สุภาพ เสียงที่เป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ก็รู้ อย่างพระเจ้าพิมพิสาร ท่านเรียนทางเสียง เก่งทางการฟังเสียง

ในสมัยหนึ่งมีคนร้องปลุกคนให้ตื่นในเวลาจวนจะสว่าง คือคน ๆ นั้นเป็นคนรับจ้างสำหรับปลุกคนให้ทำงาน แต่พระเจ้าพิมพิสารได้ยิน ก็เลยพูดกับนางสนมเอกว่าคนที่พูดนี้เป็นคนมีเงิน เป็นคนร่ำรวยขั้นเศรษฐี นางสนมฟังแล้วก็เฉยไป วันหลังท่านก็พูดอีกเมื่อหลายวันเข้า นางสนมเอกก็สงสัย จึงให้คนไปสืบดูแล้วเขาก็มาบอกว่าเป็นเสียงของคนจน รับจ้างให้ปลุกคนขึ้นมาทำงาน ได้สตางค์ก็ไม่กี่สตางค์ ในวันหลังพระเจ้าพิมพิสารก็พูดอีก นางสนมเอกทูลว่าเสียงนั้นเป็นเสียงของคนจน เขารับจ้างปลุกคนให้ตื่นขึ้นทำงานแต่ดึกเท่านั้น แต่พระเจ้าพิมพิสารไม่ตอบ เฉยไปวันหลังก็พูดอีก นี่แสดงถึงว่าท่านเป็นคนที่ฟังเสียงออก สังเกตเสียงออกแล้ว ถึงใครจะทัดทานก็มิได้หวั่นไหว ไม่ได้สงสัยมันแน่นอนแล้ว แต่นี้นางสนมนั้นจึงไปพิสูจน์ด้วยตนเอง โดยคิดว่าถ้าหากเป็นเศรษฐี จริง ๆ ก็จะเอาเป็นลูกเขย มีความประสงค์ไปอย่างนั้น จึงได้ทูลลาพระเจ้าพิมพิสารไปพิสูจน์ ในที่สุดเมื่อไปพักอยู่กับชายคนนั้น ก็มาทำด้วยอุบายปัญญานั่นแหละ ที่จะต้องหาหลักพิสูจน์ จนถึงคราวมีงานนักขัตฤกษ์จึงไปขอเงินขอทอง แหละเขาว่าไม่มีได้นิดได้หน่อยก็ยังดี แต่นี่แกก็ไปขุดเอาเงินที่ฝังไว้เป็นกหาปนะมาให้นางสนม นางสนมก็เก็บไว้ได้ขนาดสองสามเหรียญแล้ว ก็กลับไปทูลพระเจ้าพิมพิสาร ๆ จึงให้คนไปเรียกตัวเข้าไปถามแก ๆ ก็ปฏิเสธว่าเป็นคนทุกข์คนจนอยู่นั่นเอง พระเจ้าพิมพิสารก็ให้พูดความจริง คือว่าถ้าทรัพย์สมบัติมีก็จะไม่ยึดเป็นของหลวง แต่ว่าขอให้บอกตามความเป็นจริงแกก็ยังไม่บอก

เพราะทรัพย์สมบัตินี้ตั้งแต่สมัยก่อนเกิดโรคอหิวาต์พ่อเป็นเศรษฐี ตามธรรมดาโรคอหิวาต์เขาจะต้องพังบ้านหนีเลย ทรัพย์สมบัติก็ฝังไว้ เมื่อไปแล้วก็สั่งลูกว่าฝังไว้ที่นั่นที่นี่แล้วก็เลยตาย เมื่อบิดาตายแล้วลูกชายเลยคิดว่าไม่มีใครที่จะรับรองความผิดชอบของตัวเอง จะขุดเอาเงินนี้ขึ้นมา ก็อาจจะมีเรื่องหรืออาจถูกริบเป็นของหลวงก็ได้ เขาจึงต้องทำตัวเป็นคนจนอยู่ ที่นี้พระเจ้าพิมพิสารจึงเอากหาปนะที่เป็นเหรียญออกมาว่า นี่เป็นของเธอใช่ไหม ฉะนี้มันได้พยานแล้ว เขาจึงรับว่าเป็นความจริง พระเจ้าพิมพิสารถามว่า มีประมาณเท่าใดเราจะให้เจ้าหน้าที่ไปขนมาไว้ที่พระลานหลวง เขาก็บอกว่ามีเท่านั้นเล่มเกวียน ประมาณหกสิบเล่มเกวียน จึงได้จัดเจ้าหน้าที่ไปขนเอามา แล้วจึงให้กลับไปเป็นเศรษฐีตามเดิม นี่แหละการฟังเสียง เสียงคนมีกับเสียงคนจนก็ยังต่างกัน สักแต่ว่าเปล่งเสียงออกมาเท่านั้นถึงจะทำตัวเป็นคนจนก็จริงอยู่ แต่เสียงนั้นก็ยังบอก นี่ว่าถึงผู้ที่เรียนรู้ เราอาจจะไม่ได้ถึงนั้นแต่เราก็ควรฟังเสียงนั้นประกอบ ก็ยังดีกว่าที่จะไม่ฟังเสียเลย เสียงก็ดีคำพูดก็ดี เราควรสังเกตเพื่อเป็นความรู้ เพื่อเป็นความฉลาด จึงว่าหลักการสังเกต

แต่นี่ว่าถึงการคำนวณก็คือเมื่อพบเห็นสิ่งใด เราก็คิดคำนวณในจิตของเราว่ามีจำนวนเท่านั้นเท่านี้ อย่างคนสมมุติว่าที่นั่งอยู่ในศาลานี้แหละ เรามองดูแล้วเราก็คำนวณไปว่าจะมีเท่านั้นคน ถ้าเราคำนวณหลายครั้งก็จะใกล้ต่อความเป็นจริง หรือเป็นไปตามเป็นจริงในที่สุด สิ่งของทั้งหลายก็เหมือนกันเราต้องหัดคิดหัดคำนวณ เราจึงจะรู้จักว่าน้อยมาก ประมาณคือเราคำนวณเราก็ประมาณ ทีนี้เราประมาณนั้นพลาดน้อยมากถึงจะไม่ตรงก็ตาม แต่ว่ามันก็ใกล้ต่อความเป็นจริง เขาจึงเรียกว่าประมาณ ซึ่งเป็นหลักการคำนวณ เราก็ต้องใช้เพื่อเป็นปัญญาความฉลาดอย่างหนึ่ง

ทีนี้ความคิดลึกซึ้งอันนี้ก็ดังกล่าวแล้วคือทำจิตใจของเราให้เป็นธรรม ทำจิตใจให้นิ่งแล้วเราจึงคันคิดแล้วมันจะเกิดความฉลาดขึ้นมา และก็ความจำ จำคติ จำภาษิตที่มันเป็นคำสั้น ๆ อย่างในโลกมันมีกันอยู่แล้ว คติหรือภาษิตต่าง ๆ ที่เขาพูดเป็นคำย่อเป็นคำสั้น เรามีปัญญา ปัญญานี้เองจะทำให้เป็นคนเด่น ท่านจึงว่า นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี มันสว่างทั้งนอกทั้งใน ตาก็สว่าง หูก็สว่าง จิตใจก็สว่าง คือเป็นความสว่างที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาของเรา เราอยู่ ในโลกก็จะได้เห็นโลก รู้เรื่องของโลก ไม่ใช่หลับตาดูโลก ถ้าเราไม่มีปัญญาก็เท่ากับเราหลับตาดูโลก คือไม่ได้เห็นโลก

เราเป็นมนุษย์เราก็หลับตาดู มนุษย์ ก็อย่างเราเป็นอยู่เราก็ไปแสวงหาความทุกข์ เอาความยุ่งยาก เอาความเดือดร้อนให้มาเป็นภาระที่หนักแก่ตนของตน ก็เพราะเราไม่รู้ พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นผู้รู้จึงเรียกว่า อาโลโก

ความสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว คือรู้โลกจึงเรียกว่าโลกวิทู รู้โลกว่าโลกมันเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น กามโลก เป็นอย่างนั้น รูปโลก เป็นอย่างนั้น อรูปโลก เป็นอย่างนั้น พระองค์รู้ทั้ง 3 โลกอันนี้ แต่เรามันไม่รู้ ดังนั้นเราจึงสำคัญผิด จึงเห็นผิด ทั้งที่เราเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด เราก็ยังว่าตายแล้วสูญอยู่ ก็เพราะเราไม่รู้ เราไม่รู้โลก เกิดมาแล้วเราก็ยังมีแต่ความเพลิดเพลิน มีแต่ความลุ่มหลงมัวเมา เราก็ไม่รู้เรื่องของโลกนั้นอีก คือรูปร่างกายของเรามันจะต้องมี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นไปตามกฎธรรมดาของโลก แต่เราก็ยังหลงยังเพลิดกันอยู่ นี่ก็เรียกว่าเราไม่รู้เราไม่เห็นนั่นเอง เราจึงไปหลง เพราะเราหลงเราจึงได้เกิดความรักความชอบขึ้น แล้วเราก็ต้องมีภัย

ท่านจึงว่า ปิยโต ชายเต โสโก ปิยโต ชายเต ภยं ความโศกเกิดมาจากความรัก ภัยเกิดมาจากความรัก ก็มีความรักอันนี้เป็นต้นเหตุความโศกจึงได้เกิดขึ้น ภัยจึงได้เกิดขึ้น คือสิ่งที่พึงกลัว ความตกอกตกใจ ความกระทบกระเทือนของจิตใจ ความเดือดร้อนของจิตใจ ความหวั่นวิตกต่างๆ จึงเรียกว่าภัยที่มันจะได้เกิดกับจิตกับใจของเรา เพราะความรักอันนี้เป็นต้นเหตุ ความรักอันนี้เป็นอันตรายแก่กุศลธรรม อุปมาเหมือนกันกับหญ้ามันเป็นอันตรายแก่ต้นข้าว ถ้ามีต้นหญ้ามากๆ แล้วต้นข้าวจะต้องแดงอับเฉาลงไป ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร ถ้าหญ้ามากไปจริงๆ ต้นข้าวก็จะมีต้นนิดเดียว ได้รวงก็นิดเดียว หรือบางทีก็ไม่ได้เป็นรวงเสียเลย นั่นเรียกว่าหญ้าเป็นอันตรายของข้าวของพืชพันธุ์ ความรักอันนี้เป็นอันตรายของกุศลธรรม เมื่อมันมากมันเกิดขึ้นแล้วมันก็เป็นอันตราย ทำให้ความดี ความชอบของแต่ละคนอับเฉาลงไปหรือถึงกับสูญเสีย ความดีความเด่นก็ต้องเสียไป เพราะมันเป็นอันตรายและตัวเองก็ย่อมจะได้รับความโศกความเศร้าใจ ความแห้งใจ

โศกาดูรก็คือความเหือดแห้งของจิตใจ จิตใจแห้งแล้ง ไม่มีน้ำจิตน้ำใจ อย่างเราเศร้าโศกเสียใจ ลูกตายเสียเมียตายจากเขาว่า ไม่อยากทำการทำงาน ข้าวก็กินไม่ได้ นอนก็นอนไม่หลับ การงานก็ไม่อยากทำ เพราะอะไร เพราะไม่มีน้ำใจ ทุกสิ่งทุกอย่างก็อยากจะทิ้งไปหมด มันไม่มีแก่จิตแก่ใจแล้วเพราะความเศร้าโศกมันเกิดขึ้นจึงว่ามีลักษณะแห้งใจ ใจเหือดแห้งไม่มีน้ำไม่มีความชุ่มชื่นแล้วก็ไม่มีความเบิกบาน แล้วก็มีแต่ภัย สิ่งที่มีความเดือดร้อนจะต้องเกิดขึ้นก็มี ความหนักอกหนักใจก็มี ความหวั่นวิตกก็มี ความเกรงกลัวต่างๆ ก็มี นั่นเรียกว่าภัยที่มันเกิดขึ้นมาจากความรักอันนั้น เพราะฉะนั้นความรักจึงเป็นภัยอันหนึ่ง ที่เราจะต้องคิด ต้องให้รู้ จึงจะเรียกว่าเรารู้เรื่องของโลกได้

ถ้าเรามีปัญญาเราก็พอจะรู้ เราจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างปัญญาของเราขึ้น อย่าเมินเฉย ที่เราต้องค้นต้องคิดตรวจตราพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่าง นำมาประกอบกับหลักปฏิบัติของเรา ความชาบซึ้งในข้อปฏิบัติ ของเราจึงจะมี ถ้าเราไม่ค้นไม่คิดเราจะเป็นคนประมาทนิ่งนอนใจ เราควรรีบเร่งมาประกอบความดีความชอบ ไม่มีความเพียร ไม่มีความพยายามที่จะสร้างความดีขึ้นมา เพราะขาดปัญญาเท่านั้น ถ้าเราทำอะไรเราก็ไปกลัว แต่ว่ามันจะผิด กลัวครูบาอาจารย์จะว่าจะทักจะท้วงจะตำหนิติเตียน อย่างนี้ก็เพราะเราไม่มีความเฉลียวฉลาด และเราก็ไม่รับผิดชอบในตัวของเรา สิ่งใดที่เราทำดีทำถูกต้องแล้ว มันน่าจะเอาออกอวดได้อ้างได้ สามารถรับผิดชอบได้แล้วเราก็มีความกล้าหาญในตัวเอง

ผู้มีศีลบริสุทธิ์ก็เป็นผู้ที่กล้าหาญเรียกว่า เวสารัชกรณธรรม ธรรมเครื่องกล้าหาญมีแล้ว เพราะเราทำมันถูกต้อง เราต้องมีความสามารถรับผิดชอบตัวเอง ถ้าเรามีปัญญาก็ต้องรับผิดชอบตัวเองได้ ถ้าเรามีปัญญาเราก็มีความสามารถ มีความแกล้วกล้าอาจหาญในจิตใจของเรา ถ้าเราไม่มีปัญญาเราคอยแต่จะตามคนอื่นอย่างเดียว เรียกว่าคล้อยตาม เขาว่าก็ว่าตามเขา เห่อเหิมตามคนอื่นนั้นเรียกว่าเรายังหลงอยู่ ถ้าเรามีปัญญาซึ่งเราตามคนอื่นก็ตาม ซึ่งเราไม่ตามเขาก็ไม่ตาม เพราะเรารู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาของเรา เรามีเหตุมีผลในตัวของเรา เหตุผลของเราเป็นอย่างนั้นๆ นี้จึงควรสร้างปัญญาขึ้นในตัวของเรา นิปโกความเป็นผู้มีปัญญารักษาตัว แล้วเราก็จะอยู่รอด ไปรอดปฏิบัติรอด ทำอะไรก็ลุล่วงไป ขัดข้องก็รู้จักแก้ผิดเหมือนเราเดินทางมันผิด เราก็เปลี่ยนมันไปจนถูกทางจนได้ มันอยู่ที่ความพยายามของเรา

แล้วคนเราก็เหมือนการเดินทาง ผู้เดินทางก็อาจมีการผิดบ้าง คนที่ปฏิบัติ ก็ย่อมมีผิดบ้าง แต่ก็อยู่ที่ความใคร่ครวญพิจารณา อยู่ที่เราจะต้องศึกษา มีคนถามเราก็จะต้องถาม เหมือนกันกับเดินทาง ทางที่เราไม่เคยไป ถ้าพบคนก็ต้องถามว่าทางไปบ้านนั้นใช่ไหม ไปเมืองนี้ใช่ไหม บางทีคนที่เขารู้เขาก็จะบอก ถ้าถูกเขาก็บอกว่าถูก ถ้าไม่ถูกเขาก็บอกว่าไม่ถูก เป็นทางลัดหรือเป็นทางอ้อมเขาก็จะบอกเหมือนที่เขารู้ การปฏิบัติ ก็เช่นเดียวกัน มีผู้รู้ที่เราควรศึกษาเราก็ศึกษา แต่เราอย่าไปศึกษากับคนโง่ หากศึกษากับคนโง่ ก็จะชักนำเราไปทางผิด เพราะคนนั้นเขาก็ไม่รู้ คนที่ไม่รู้บอก มันก็หลง อันนี้มันก็เป็นอันตรายเหมือนกัน เหมือนเราถามทางจากคนที่ไม่รู้ทางผิดทางถูก เราก็ไปถามเขา ถ้าเขาบอกเราก็ไปทางผิด เว้นไว้แต่เผอิญมันบอกถูกเท่านั้น อันนี้ก็เหมือนการดำเนินข้อปฏิบัติ ที่นี้เราจะรู้ว่าใครจะเป็นผู้รู้หรือไม่รู้ เราก็มีปัญญาพิสูจน์อีกเราจึงจะรู้ มิใช่เราจะไปหลงคารม แต่โดยมาก ถ้าเราไม่มีปัญญาเราก็มักจะไปหลงคารม คนคารมดี ๆ ก็อาจดึงเราไปในทางที่ผิดก็ได้ ทั้งนี้จึงอาศัยหลักของปัญญา

ถ้าปัญญาเราดีอย่างนี้จึงจะเป็นนิปโก เรียกว่ามีปัญญารักษาตัว ปัญญาเครื่องรักษาตัวนี้ ก็เรียกว่าเป็นอาวุธอันหนึ่งสำหรับป้องกันตัว เรียกว่า ธรรมาวุธ เพราะเรามีปัญญารักษาตัวแล้ว ความเสื่อมก็จะไม่เกิดขึ้น ความเสียก็จะไม่มี จึงอาศัยหลักของปัญญานี้เป็นส่วนสำคัญ เราจะครองตัวอยู่ในฐานะอย่างไร ก็เนื่องด้วยปัญญานี้เป็นตัวนำทั้งสิ้น จะเป็นบรรพชิตหรือฆราวาส เป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตาม ก็ต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวนำ เรียกว่าเป็นนายกสำหรับนำในการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ฉะนั้นเราต้องหาทางฝึกจิตใจของเราให้ได้ปัญญาขึ้นมา ปัญญาเท่ากับว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นศัตราวุธก็ได้ เรียกว่าเป็นศัตราวุธที่คมฟาดฟันอะไรก็ขาดไปได้ จะแทงก็ทะลุ นี้เรียกว่าปัญญาดี นี่แหละคนเราปัญญาจึงเป็นเครื่องหมายที่ดีเด่น เหมือนกันกับไฟ ไฟก็อยู่ที่แสงสว่างและก็มีควันสำหรับให้ปรากฏเห็นไกลได้ ถ้ามันมีแสงสว่าง แสงสว่างนี้ก็มองเห็นไกล ควันของมันก็อาจพุ่งขึ้นสูงได้ คนที่อยู่ไกล ๆ ก็สามารถมองเห็น เขาก็จะรู้ว่าเป็นควันไฟ ถ้ามองเห็นเขาก็รู้เป็นแสงไฟ นี่แหละมันเป็นเครื่องเด่นอยู่ในตัว ถ้ามันมีแล้วมันก็เป็นอย่างนั้น คือเราไม่ต้องกลัว มันปรากฏขึ้นเอง อย่างที่มันจะเป็นไฟละ แสงมันก็ต้องมีเอง ควันมันก็ต้องมีเอง ความร้อนของมันก็ต้องมีเอง คนเราที่มีปัญญาเราไม่ได้อวด เราไม่ได้อ้างแต่คนอื่นเขาก็รู้เอง เพราะฉะนั้นในเวลาที่มีเหตุการณ์ก็ต้องอาศัยปัญญา เหตุการณ์ในตัวของเราเองเราก็ต้องอาศัยปัญญา เหตุการณ์ในสังคมก็ต้องอาศัยผู้มีปัญญาเป็นผู้ตัดสิน ไม่ใช่เอาคนที่คารมแตกเป็นผู้ตัดสิน เขาต้องเอาคนที่มีปัญญา ปัญญาก็สามารถปลดเปลื้องตัวเองให้พ้นไปจากความทุกข์ พ้นจากภัยพิบัติได้ ปัญญาจึงเป็นส่วนที่สำคัญในชีวิตในจิตใจของเรา ฉะนั้นจึงควรที่จะพยายามสร้างปัญญาขึ้นในตัวของตน

การอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตตโม)
เมื่อวันที่ 5 เดือนกันยายน พ.ศ. 2521
เรื่อง สันตติความสืบต่อ

วันนี้จะได้อธิบายถึงความสืบต่อ ความเปลี่ยนแปลงในสังขารร่างกาย อย่างเวลาเราอาบน้ำเราจะถูเหงื่อไคล เหงื่อไคลนั่นแหละเรียกว่าหนังเก่า มันหลุดไป ที่นี้หนังใหม่ที่เป็นชั้นรองลงไปมันก็ขึ้นมาทดแทน หนังตัวนั้นขึ้นมาทดแทนตัวนี้ หนังชั้นในต่อไปอีก ก็ขึ้นมาทดแทนกันตามลำดับ มันมีการทดแทนกันอยู่อย่างนั้น เราจึงปรากฏว่ามันยังอยู่ ทรงอยู่ เพราะมันมีการสืบต่อกันไว้ การสืบต่อกันไว้นี่แหละ เราจึงมองไม่เห็นว่ามันมีการเกิดการดับ เพราะมันสืบต่อกันเร็วคล้าย ๆ กับว่าเป็นของเดิม ความจริงแล้ว มันมีการสลายตัวของมัน แล้วก็มีการทดแทนกันไว้ เพราะเหตุนั้นธาตุภายใน คือร่างกายของเรานี้จึงต้องอาศัยธาตุภายนอก มีธาตุภายนอกเข้าไปอุปถัมภ์บำรุง ฉะนั้นคนเราจึงต้องอาศัยธาตุภายนอก ธาตุภายนอกที่เราเอาเข้าไปเพื่อเป็นการทดแทนกันไว้บำรุงกันไว้ ก็คือพวกอาหารการบริโภค น้ำสำหรับดื่ม ลมสำหรับสูดเข้าบำรุงธาตุภายในคือร่างกายของเรา มันก็ต้องมีการบำรุงกันอยู่อย่างนั้นรักษากันอยู่อย่างนั้น ถ้าธาตุภายนอกไม่มีแล้ว ธาตุภายในก็เป็นไปไม่ได้ สมมุติอย่างเมื่อไม่มีอากาศเราก็ไม่มีอากาศที่จะหายใจ เพราะอากาศข้างนอกมีอยู่เราจึงหายใจได้ เพราะมีความอบอุ่นภายนอกอยู่ ไฟภายในจึงไม่ดับ เพราะมีดินมีน้ำส่งเข้าไปหล่อเลี้ยง ดินน้ำจึงไม่หมด จึงได้เป็นรูปร่างกายกันอยู่ร่างกายก็เป็นอยู่อย่างนี้

ทีนี้จิตของเรามันก็มีขณะของจิต ที่ท่านว่า ขวนะ คือความแล่นไปของจิต เมื่อเวลาเราจะรับรู้อะไรไป ตาเห็นรูปที่เราจะเห็นว่ามันเป็นรูปนั้น จิตของเราก็จะต้องเกิดดับ เกิดดับถึงสิบเจ็ดขณะ แต่จิตของเราไม่ละเอียดจึงไม่สามารถจะมองเห็นความเกิดดับของจิต เพราะมันเร็วที่สุด เหมือนกับกับเราจุดไฟนั้นไม่ใช่มันเป็นอยู่เดิม มันมีดวงใหม่อีกขึ้นมาทดแทนดวงเก่าไว้เร็วที่สุดจนเรามองไม่เห็นว่ามันสืบต่อกัน เพราะเรามองไม่เห็นความสืบต่อของมันนี่เอง เราจึงไม่เข้าใจในเรื่องอนัตตา เพราะมันมองไม่เห็นเราจึงไม่เห็นความจริงนำไปเทียบ ที่มันแปรสภาพไป นี้เรียกว่าเรารู้ไม่ถึง ความจริงแล้วมันเป็นจริงอยู่อย่างนั้นต่อเมื่อใดเราฝึกจิตของเราให้ละเอียด มีสมาธิเป็นปทัสถานที่ตั้งของจิตแล้ว ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณา เราจึงจะมองเห็นได้ มันเห็นในวาระของจิต จิตละเอียดมันก็มองเห็นในส่วนละเอียด ธรรมะที่เราปฏิบัตินั้น มีความลึกซึ้งละเอียดลงไปโดยลำดับ เหมือนกันกับท้องทะเล ท้องทะเลนี้มันลึกลงไป ๆ เหมือนกันกับกระทะ กระทะมันก็สูงจากปากแล้วต่ำลงไป ๆ จนถึงก้นของมัน ท้องทะเลก็เป็นเช่นเดียวกัน

ธรรมะของพระพุทธเจ้าที่เราจะต้องประพฤติปฏิบัตินี้ ก็มีความลึกซึ้งลงไปโดยลำดับ ที่เราปฏิบัติเราปฏิบัติไปแต่เพียงส่วนหยาบ แล้วเราก็จะได้ปฏิบัติส่วนละเอียดลงไปตามลำดับ ความละเอียดก็คือจิตของเราต้องละเอียดจึงจะดำเนินข้อปฏิบัติส่วนละเอียดไปได้ ถ้าจิตของเรายังหยาบเราก็ต้องพิจารณาส่วนหยาบ ๆ ฉะนั้น สมถ

กรรมฐาน ที่เราปฏิบัติเป็นส่วนหยาบ ทีนี้เมื่อเราผ่านพ้นส่วนหยาบไปแล้ว เราจะได้พิจารณาส่วนละเอียดให้เข้าใจต่อ ๆ ไป แต่ส่วนละเอียดนั้นเราจะเอาจิตส่วนหยาบไปทำความเข้าใจยังไม่ได้ ยังไม่รู้ ยังไม่เห็น คือจิตนี้ที่มันจะเข้าใจได้ก็ต้องทั้งรู้ทั้งเห็น รู้ด้วยเจ้าของเอง เห็นด้วยเจ้าของเอง เราไม่หยิบยืมเอาจากคนอื่น ท่านจึงว่า ปัจจัตตัง รู้เฉพาะตน เมื่อรู้เฉพาะตนแล้ว เราก็มีความสามารถ สามารถที่จะเรียกคนอื่นให้มาดูได้ แต่คนอื่นจะดูได้หรือไม่ได้เป็นเรื่องของคนอื่น จิตนี้มีความสามารถ จึงเรียกว่า เอหิปัสสิโก สามารถเรียกร้องคนอื่นให้มาดูได้

ฉะนั้นพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่รู้เห็น เป็นผู้ตรัสรู้แล้ว พระองค์จึงเรียกร้องให้คนอื่นมาดู ผู้ที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติตาม รู้เป็นหลักฐานพยานกับพระองค์ได้ จึงเรียกว่าพระสาวก คือผู้ที่รู้ตามเห็นตามเป็นพยานกับพระองค์ได้ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงได้ไปเทศนาอบรมพระปัญจวัคคีย์ เมื่อพระปัญจวัคคีย์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ก็แสดงว่าพระองค์มีหลักฐานพยาน มีผู้รับรองด้วย เพราะได้รู้เห็นธรรมส่วนละเอียดอย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้า พวกเราทั้งหลายถ้าหากว่า ได้ปฏิบัติตามธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเมื่อใด จะได้บรรลุเป็นพระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์ เราก็เป็นพยานให้พระพุทธเจ้าได้ เป็นพยานธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ คนที่กิเลสหนาปัญญาหยาบ จึงไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนละเอียดได้ แม้แต่การให้ทานเขาก็ไม่ได้มองเห็นผล การรักษาศีลก็ไม่ได้มองเห็นผล การไหว้พระสวดมนต์ เจริญเมตตาภาวนาเขาก็ไม่ได้มองเห็นผล เพราะกิเลสหนาปัญญาหยาบจึงไม่สามารถจะมองเห็นได้ เขาเห็นสิ่งที่เลี้ยงปากเลี้ยงท้องเท่านั้น พอเห็นเท่านั้นก็เรียกวัตถุนิยม เห็นแต่เพียงวัตถุ ส่วนธรรมะเขาไม่ได้มองเห็น ทั้งที่ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขจากคุณของพระธรรม แต่ก็ไม่สามารถจะมองเห็นได้ คือพระพุทธเจ้าทรงทำประโยชน์ไว้ให้แก่โลกทั้งหลาย

ทีนี้โลกมนุษย์ที่มีจิตใจประกอบด้วยกิเลสหนาปัญญาหยาบ ก็ไม่มองเห็นคุณค่าของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ อย่างประเทศอินเดียลัทธิศาสนาต่าง ๆ เขาก็มุ่งทำลายพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนานี้ไม่ได้ให้ถือชาติตระกูล ถือวรรณะ บุคคลเป็นผู้ที่เสมอกัน ทำบาปก็บาปเสมอกัน ทำบุญก็ได้บุญเสมอกัน ใครทำอะไรก็มีสิทธิ์ส่วนที่จะได้รับผลเสมอกัน เขาจึงคิดว่าถ้าพระพุทธศาสนานี้ยังมีอยู่ ก็จะเป็นการทำลายชั้น วรรณะ ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อศาสนาบางศาสนา ที่เขาถือว่าเขาเป็นคนดี เป็นคนประเสริฐ มีแต่เขาเท่านั้นเป็นคนดี ทีนี้พระพุทธศาสนามิได้ว่าอย่างนั้น ดีอยู่ที่การกระทำ ชั่วอยู่ที่การกระทำ ไม่ได้อยู่ที่ชาติ ตระกูล หรือวรรณะ เพราะเหตุนั้นเขาจึงต้องอิจฉา เขาจึงพยายามทำลายทุกวิถีทาง

พระพุทธศาสนาจึงถูกทำลายในประเทศอินเดีย แต่มาภายหลังเขากอบกู้เอกราช ด๊อกเตอร์คนหนึ่งที่เป็นฝ่ายกฎหมายก็ได้ร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญ ปกครองประเทศในสมัยที่กอบกู้เอกราชมาได้ แต่เขาเป็นวรรณะสี่ คือวรรณะที่ต่ำ แต่ก็จำเป็นเพราะพวกที่วรรณะสูงไม่มีความรู้กฎหมายดีเท่าคนนั้น เขาก็ต้องยอมให้เป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลของเขา ด๊อกเตอร์คนนี้เป็นคนวิจารณ์ว่า นอกจากพระพุทธศาสนาแล้วไม่มีอย่างอื่นที่จะทำให้ประเทศอินเดียเป็นมหาอำนาจได้ เพราะมัวเมาลุ่มหลงอยู่กับชั้นวรรณะ พระพุทธศาสนาไม่ได้งมงายในชั้นวรรณะ มุ่งบอกแล้วว่าอยู่ที่การกระทำ แต่ก็คนส่วนมากมันยังไม่เข้าใจเหมือนกัน ก็ยังค้านกันอยู่ลงไม่ได้ เพราะความถือรั้น เป็นทิฐิที่ไม่ยอมเท่านั้น ผิดถูกก็ไม่ยอม ชั่วขนาดไหนเขาก็ไม่ยอม นี้เรียกว่ายืนกระต่ายขาเดียว ไม่ได้เอาเหตุเอาผล ก็หมายถึงว่าความมีกิเลสหนานั่นเอง ยังมืดมนอนธการอยู่ ไปหลงสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้ก็ไม่ได้เท่าที่ควร ในชาติหน้าก็ยิ่งไม่ได้เสียเลย

ตามหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว ลัทธิต่าง ๆ ที่เขามีอยู่นั้น เป็นลัทธิเดียรถีย์ พวกเดียรถีย์ทั้งหลายนั้นไม่ปรากฏว่า ได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรเทวดา ก็แสดงถึงว่า

ในภพหน้าชาติหน้าของเขานั้น เขาไม่ได้รับผลอย่างที่เขาคาดคิด คือเขาไม่ได้มองเห็นว่า ที่ทำนั้นมันเป็นผลเกิดขึ้นอย่างไร เป็นแต่การคาดคะเนเอา ไม่มีใครรู้จริงเห็นจริง ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านี่ พระองค์ได้สอนตามเป็นจริงไม่ได้เสกสรรปั้นแต่งขึ้นมา ไม่ได้ทำให้คนอื่นมอมเมา ผู้ปฏิบัติจริงจะต้องรู้จริงเห็นจริงให้จิตของเรานี่ ถึงสมาธิไปก่อน มีความสงบ สมาธินี่จะต้องพร้อมไปด้วยความสุข ความปลอดโปร่ง ความทราบซึ้ง ความเอิบอิ่ม ปีติ เป็นจิตที่มีความสบายเกิดขึ้น คือหมดภาระเหมือนกันกับคนที่พ้นจากพันธนาการพ้นแล้วก็โล่งสบาย หรือเหมือนกับถอดลูกศรออกก็เป็นที่สบายได้ ถึงแผลยังไม่หายก็ยังสบาย สมาธิก็เท่ากับว่าถอนลูกศรออกก็ได้รับความสบาย ปัญญาวิปัสสนานั้นเป็นสิ่งที่รักษาแผลให้หายทั้งหมด แล้วก็ได้รับความสบายอย่างเต็มที่ แต่สมาธิก็เป็นเพียงการข่มกิเลสไว้ สามารถทับกิเลสไว้ไม่ให้มันกำเริบขึ้นมา เหมือนกันกับหินทับหญ้า ถึงหญ้าจะยังไม่ตายแต่มันก็ไม่สามารถจะงอกขึ้นมา ต่อเมื่อได้เอาหินออกหญ้าจึงจะงอกขึ้นมาได้ จิตของผู้ที่ถึงสมาธิก็เหมือนกัน กิเลสทั้งหลายก็เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าจิตเสื่อมจากสมาธิเมื่อใด กิเลสก็จะกำเริบขึ้นมา

ฉะนั้นเราจึงพยายามให้ดำเนินข้อปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท โดยให้คิดถึงชีวิตว่ามันหลงไป เลยไป มันก็น้อยไปทุกทีทุกที เวลาที่เราจะยังอยู่นั้น มันน้อยเข้า ไม่ใช่ว่ามันยืดยาวออก มันหมดไป ๆ ก็เหมือนกันกับช่างเขาทอหูก ข้างหลังยาวออก ข้างหน้าสั้นเข้ามาทุกที ๆ ชีวิตของเราก็เช่นเดียวกัน ข้างหลังก็มากขึ้น ๆ อายุ 20 ปี 30 ปี 40 ปี 50 ปี นี่เรานับเอาส่วนที่มันหลงไปที่นี้ข้างหน้านี้มันยังนับไม่ถูกว่ายังอีกเท่าไร ยี่สิบปีก็ยังไม่รู้ สามสิบปีก็ยังไม่รู้ ไม่ทราบว่ามันจะไปถึงไหน นี่แหละเมื่อเรายังไม่รู้ระยะกาลของชีวิต ที่ชีวิตไม่มีเครื่องหมาย เราก็รีบเร่งประกอบความพากเพียรพยายามด้วยความไม่ประมาท ตั้งอกตั้งใจดื่มรสของพระธรรม แล้วเราจึงจะเป็นผู้ที่มีความดูดดื่มในธรรมะ ชีวิตนี้จึงจะไม่เปล่าประโยชน์ ฉะนั้นเมื่อเราจะเป็นผู้ไม่ประมาท จึงควรพยายามพิจารณา ในเรื่องของชีวิตคือความเป็นอยู่ ต้องคิดมาถึงชีวิตของเรา เตือนจิตเตือนใจของเรา สอนจิตสอนใจของเรา อบรมจิตอบรมใจของเรา ให้มันคิดถูกไปอย่างนี้

ถ้าเรามัวเมาอยู่เฉยก็เรียกว่าประมาทเหมือนกับคนตายแล้ว คือไม่เป็นประโยชน์อะไร นี่เราจะต้องพิจารณาสั่งสอนอบรมจิตใจของเราอยู่อย่างนี้ สอนตนเอง คนอื่นก็เพียงแต่บอกกล่าว ชี้ช่องแนวทางให้เท่านั้น เราเองจะเป็นผู้รู้เป็นผู้เข้าใจ เป็นผู้ที่ปฏิบัติ เพราะคนอื่นไม่ได้ปฏิบัติให้ จะชั่วอย่างไร ก็เป็นเรื่องของเราเป็นผู้ที่จะต้องทำ ฉะนั้นให้ระลึกถึงชีวิตของเรา เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทขึ้น จึงจะเป็นชีวิตที่มีความเจริญ คือเจริญด้วยคุณธรรม ชีวิตที่ประกอบด้วยสาระประโยชน์ แม้มันจะแตกดับเราก็ได้ประโยชน์จากชีวิตแล้ว เราก็ไม่ต้องมีความเสียใจ

ฉะนั้นการอธิบายธรรมะในวันนี้ จึงขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

พระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน พระภิกษุสามเณรและญาติโยม

ของพระอุดมสังฆวิสุทธิเถร(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
เมื่อวันที่ 2 เดือนเมษายน พ.ศ. 2523
เรื่อง ภูมิภพและอริยสัจ

การภาวนาเป็นการยกระดับของจิต เพราะว่าจิตของคนเราอยู่ในโลกนี้ ท่านเรียกว่าภูมิของจิต จึงมีอยู่ 4 ภูมิด้วยกัน คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ โลกุตรภูมิ แต่ว่าภพที่เกิดของสัตว์มี 3 คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ อันนี้เป็นที่เวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ กามภพ จิตของสัตว์ที่อยู่ในกามภพนี้ จะต้องอยู่ในกามภูมิ ตามปกติแล้ว จิตของผู้ที่เกิดในกามภพ ก็จะมีความยินดี รักใคร่ เป็นไปตามอำนาจของกาม มีกามเป็นใหญ่ สัตว์ทั้งหลายที่หาความสุขก็คือหาความสุขด้วยกาม ในกามภพมีมนุษย์ เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน นรก สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้มีความสนุกเพลิดเพลิน ยินดี รักใคร่ จิตจะต้องแส่ส่ายไปในกาม คือความรักความใคร่ มีความรักความใคร่เป็นที่ไปของจิต อยู่ด้วยความรักความใคร่ หากว่าไม่มีความรักความใคร่ก็จะอยู่ด้วยความลำบาก มีความเดือดร้อน สัตว์ที่อยู่ในกามภพนี้จึงถือว่า ความเป็นผู้ที่ได้มีความสนุกสนาน ร่าเริงบันเทิง ได้สิ่งที่ชอบใจ ได้สิ่งที่ตนของตนปรารถนาก็ถือว่ามีความสุข อันนี้เรียกว่ากามสุข

แต่ในกามภพนี้ สัตว์มีความสุขยิ่งหย่อนกว่ากัน มนุษย์มีความสุขกว่าสัตว์จำพวกอื่น เทวดามีความสุขยิ่งกว่ามนุษย์ขึ้นไปอีก แต่ว่าถึงจะมีความสุขอย่างที่เราเป็นมนุษย์เราก็ยังไม่พบความสุขแท้สุขจริง เพราะความสุขที่ว่าเราได้พบนั้น เป็นแต่เพียงเปลือก หรือ เป็นแต่เพียงเคลือบไว้ ภายในเข้าไปเต็มไปด้วยความทุกข์ แม้ว่าเราจะได้สุขในสิ่งที่เราชอบใจอย่างใดก็ตาม เมื่อได้แล้วความสุขนั้นก็ปรากฏมีนิดหน่อยแล้วก็เต็มไปด้วยความทุกข์นานาประการ จึงไม่มีความสุขที่แท้จริง ท่านว่า อามิสสุข คือเป็นสุขที่เจือปนไปด้วยความทุกข์ มีความทุกข์มากกว่าความสุข สัตว์ทั้งหลายจึงมีความดิ้นรน มีความกระวนกระวาย จิตใจของคนเราจึงอยู่ไม่เป็นสุข ไม่อยู่นิ่ง ดิ้นรนไปอยู่เสมอ

พระพุทธเจ้าจึงว่า ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ ทุรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ จิตมีความดิ้นรนกวัดแกว่ง ห้ามได้ยาก รักษายาก อันนี้เป็นจิตของมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นอยู่โดยปกติ ถ้าคิดแล้ว จิตของเราก็วอกแวกไปมา เหมือนกันกับลิง อยู่ไม่เป็นสุข นิ่งไม่ได้ ต้องมีความดิ้นรนอยู่อย่างนั้น

เพราะอะไรจิตของเราจึงมีความดิ้นรน เพราะจิตของเรามีความทุกข์ จะอยู่อย่างไรก็ไม่มีความสุขที่แท้จริง ในอิริยาบถทั้ง 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เราก็หาความสุขไม่ได้ อยู่ในท่ายืน เดี๋ยวก็เป็นทุกข์ อยู่ในท่าเดิน เดี๋ยวก็เป็นทุกข์ อยู่ในท่านั่งเดี๋ยวก็เป็นทุกข์ อยู่ในท่านอนเดี๋ยวก็เป็นทุกข์ อิริยาบถทั้ง 4 นี้ จะต้องสับเปลี่ยนกันอยู่เสมอ เพราะเรามีความเปลี่ยนอิริยาบถ เราจึงไม่เห็นความทุกข์ ท่านจึงว่า อิริยาบถทั้ง 4 ปกปิดความทุกข์ไว้ เราจึงมองไม่เห็น สิ่งที่ปกปิดก็คือความหลง ความเมา ความมืด ในจิตของเรา เป็นอำนาจของกิเลส

ปิดไว้เราจึงไม่สามารถจะมองเห็นได้ จึงอาศัยการภาวนา การทำให้จิตใจของเรานี้นิ่ง สงบ อยู่กับที่ มีความแน่วแน่อยู่ ปัญญาของเราจึงจะเกิดขึ้น เราจะใช้ความค้นความคิด ความพิจารณา ให้ถี่ถ้วน ให้รู้ให้เห็นความเป็นจริง เบญจขันธ์ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นภาระที่หนักประกอบไปด้วยความทุกข์ รูปก็เป็นกองทุกข์อันหนึ่ง คือมีทุกข์มาก ทุกข์หลายอย่างนับไม่ได้

ร่างกายของเราแต่ละแห่ง อวัยวะทุกส่วน ล้วนแต่เป็นความทุกข์ทั้งสิ้น ประกอบไปด้วย โรคภัยไข้เจ็บ จักขุโรโค ตาก็เป็นโรค โสตโรโค หูก็เป็นโรค ฆานโรโค จมูกของเราก็มีโรค ชิวหาโรโค ลิ้นปากของเราก็มีโรค กายโรโค ในสรรพางค์กายของเราก็เต็มไปด้วยโรค อวัยวะร่างกายของเราจึงเป็นเรือนของโรค เป็นรังเกิดของโรค เป็นที่อยู่ของโรค โรคทั้งหลายเหล่านี้ ท่านเรียกว่าพยาธิหรืออาพาธ อาพาธะ อาพาโธ เป็นลักษณะที่เปลี่ยนแปลงอยู่ในร่างกายของเรา ทำให้เกิดความไม่สบายขึ้นมา จึงเรียกว่า อาพาธ เราเรียกกันธรรมดาว่าไข้ ไข้หมายถึงความป่วย ความไม่สบายทั้งหมดมีอยู่ที่ร่างกายของเรา ควรที่เราจะได้พิจารณา เพราะเราหลงอยู่กับรูปร่างกายของเรา สำคัญมั่นหมายว่าเป็นตัวของเรา คิดว่าจะตกแต่งให้เป็นไปได้ตามความปรารถนาของเรา แต่แล้วร่างกายของเรานี้ไม่อยู่ในอำนาจความบังคับบัญชาของเราเลย เราจะต้องการว่าจงเป็นอย่างนี้ จงอย่าเป็นอย่างนั้น ร่างกายของเราก็จะไม่เป็นไปตามความต้องการของเรา มันจะต้องเป็นไปตามสภาพของสภาวธรรม คือความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความแตกสลาย ในร่างกายของเราร่างกายจึงเต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งเราบังคับมันไม่ได้

สิ่งที่เราไม่เคยพบก็จะพบ สิ่งที่เราไม่เคยเป็นก็จะเป็นขึ้นมา ความทุกข์ทั้งหลายจึงมีมาก ท่านจึงว่าเป็นรูปขันธ์ คือเป็นกองของรูป ในกองทั้งหมดนี้มีแต่ความทุกข์ทั้งนั้น เราจะแยกหาความสุขในร่างกายของเราจึงไม่มี ถึงจะมีก็มีเพียงเคลือบนิดหน่อย แล้วก็กลายเป็นความทุกข์ ความทุกข์มีมาก เราจึงไม่ควรจะยินดีปรารถนาเอาในรูปร่างกายนี้ เพราะเราปรารถนาอยากได้ในรูปนี้ก็คือเราอยากได้ความทุกข์แก่ตัวของเราเอง จึงเป็นสิ่งที่เราจะต้องพิจารณาให้เห็นโทษ เห็นภัย น่าเบื่อหน่าย เพราะเราจะประจบประแจงรูปร่างของเราประการใดอย่างที่เราทำอยู่รูปร่างกายนี้ก็จะไม่ยินดี ไม่เอ็นดูสงสาร ไม่มีความเมตตาในเราเสียเลย อาหารบริโภคที่ดี ๆ เราก็พยายามหามาเลี้ยง เพื่อจะหล่อเลี้ยงไม่ได้มีความทุกข์ แต่แล้วมันก็ยังมีทุกข์อยู่เท่าเดิม ผ้านุ่งผ้าห่มเราหามานุ่งห่มให้ ซื้อมาในราคาที่แพง ๆ สีที่สวย ๆ เนื้อที่ละเอียดเอามาสวมสอดหุ้มห่อร่างกายของเรา เพื่อให้มันมีความสุขบ้าง แต่มันก็ไม่ยินดี มันจะต้องทุกข์อยู่อย่างเดิม ที่นั่งที่นอน เราก็พยายามแต่งให้ดีที่สุด แต่แล้วมันก็ยังเป็นทุกข์อยู่ จะไป จะมาก็หาความสะดวกให้ แต่แล้วมันก็มีความทุกข์อยู่เท่าเดิม ความสวยงามเราก็พยายามตกแต่งให้ พยายามย้อมพยายามทา พยายามลูบไล้ พยายามประดับประดาตกแต่งให้ทุกอย่างแต่แล้วมันก็ไม่เอื้อเฟื้อกับการกระทำของเรา

เมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงไม่น่าที่จะยินดีปรารถนาให้พ้นโทษให้พ้นทุกข์ของรูปร่างกายนี้ได้ เพราะเราแต่งไม่ได้ เราแก้ไม่ได้ แก้ไม่ให้แก่ แก้ไม่ให้เจ็บป่วย แก้ไม่ให้ตาย ไม่มีทางที่จะทำได้ ร่างกายนี้จะต้องเป็นไปตามสามัญลักษณะไม่เชื่อฟังความต้องการปรารถนาของเรา จึงไม่เป็นสิ่งที่เราจะต้องปรารถนา รีบพิจารณาให้รู้ให้เข้าใจ จึงจะไม่ให้เกิดความประมาท มัวเมาลุ่มหลง เมื่อเรามัวเมาลุ่มหลงไปแล้วเราก็จะไม่ได้อะไร มีแต่เสียไปเสียไป ทุกวันทุกคืน เป็นสิ่งที่จะต้องพลัดพรากจากตัวของเราไป ความแก่ความเจ็บ ที่มันพลัดพรากความรักความชอบใจของเรา มันก็พยายามพรากออกไปอยู่ทุกขณะเวลา แต่เราก็ยังไปหลงไปเมา เมื่อเราหลงเราเมา ก็จะเป็นเหตุให้เรามีความประมาท ไม่หาทางที่จะบำเพ็ญกุศล ไม่หาทางที่จะหลุดพ้น จึงติดอยู่ข้องอยู่ เรียกกันว่าสัตว์ผู้ข้องอยู่ คือผู้ติดอยู่

ทีนี้เราพิจารณา ทำให้จิตของเราแน่วแน่ ให้จิตของเรามั่นคง ใช้ปัญญาพิจารณาให้ถี่ถ้วน ค้นในร่างกายของเราให้รู้ให้เห็นตามสภาพของความเป็นจริง เมื่อจิตของเรามีความสงบ ละวางความยึดความถือในอารมณ์ต่าง ๆ ได้แล้ว จิตนี้จะลงสู่ความสงบเป็นสมาธิ เมื่อจิตถึง อัปปนาสมาธิ คือความแน่วแน่ เป็นอารมณ์หนึ่ง

มีความรู้อยู่ในเอกัคคตารมณ์นั้น จิตของเราก็จะเด่นขึ้นไปดีกว่าเดิมเข้าถึงขั้น รูปภูมิ คือจิตไปยึดอยู่ในฌาณสมาธิสมาบัติ กำลังจิตของเราก็ดีขึ้น ทีนี้เมื่อพิจารณาในรูปฌาณนั้น ยังไม่เพียงพอ เราก็ละความกำหนดในรูป ถือเอาความว่างเปล่าเข้าไป จิตก็จะเลื่อนเข้าไปในอรูปภูมิ เรียกว่าอรูปฌาณ หรืออรูปสมาธิเข้าไป อันนี้เป็นจิตที่เลื่อนชั้นเลื่อนภูมิของตัวเองขึ้นไป หากว่าเรามาพิจารณาในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ค้นคว้าในสังขารธรรมนี้ให้เกิดความรู้จริงเห็นจริง มีความสลด สังเวช เบื่อหน่ายในภพในชาติที่ก่อเกิดขึ้นมานี้เมื่อจิตของเราได้รับความเบื่อหน่ายสลดสังเวชอย่างนี้ก็เรียกว่า จิตนี้จะเลื่อนขึ้นเป็นโลกุตรภูมิ เป็นภูมิที่เหนือโลกไปอีก เพราะโลกยังติดอยู่ข้องอยู่ในกามภูมิ จิตยังข้องอยู่ในกามรูป จิตยังข้องอยู่ในรูปฌาณ อรูปภูมิ จิตยังข้องอยู่ในอรูปฌาณ เมื่อจิตยังข้องอยู่อย่างนี้ ต้องมีการเวียนว่ายตายเกิด ถ้าจิตของเราพิจารณาให้เห็นในสัจธรรม อันนี้เป็นความทุกข์ นี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี้เป็นความดับทุกข์ลงไป จิตจึงจะพ้นจากโลกนี้

พระพุทธเจ้าจึงแสดงไว้ให้พวกเราพยายามเลื่อนชั้นของจิตนี้โดยลำดับ อย่างพระองค์แสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ ก็แสดงในเรื่อง สัจธรรม คืออริยสัจ 4 ว่า ทุกขัง อริยสัจจัง ทุกข์มันเป็นของจริง เรากำหนดจนเห็นจนรู้ในทุกข์นั้นตามความเป็นจริง ญาตปริญญา กำหนดรู้ในทุกข์ แล้วก็เกิดความรู้เห็นขึ้นมาในจิตว่า นี้ทุกข์ ทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้แล้ว ทุกข์ทั้งหลายมาจากไหน มาจากเหตุให้เกิดทุกข์คือสมุทัย สมุทัยคืออะไร กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาทั้งสามนี้เป็นสิ่งที่ควรละ เราก็กำหนดรู้ในการละ จนถึงว่าเราละได้ แล้วก็รู้ว่าเราละได้แล้ว นิโรธ คือความดับทุกข์ ได้แก่รู้ในกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ตามความเป็นจริง จึงว่าสัจฉิกิริยา เราได้กำหนดรู้ในความดับทุกข์นั้น คือเรารู้กิเลส กิเลสมันก็หายไป เหมือนกันกับเราเปิดไฟฟ้าขึ้นมา พอดวงไฟสว่างความมืดทั้งหลายก็หายไป นิโรธการทำให้รู้แจ้งก็เช่นเดียวกัน เมื่อเรากำหนดรู้ ในกิเลสแล้วกิเลสทั้งหลายก็จะหายไป เพราะกิเลสเท่ากับว่าเป็นเงามืดเฉย ๆ มันไม่ได้เป็นตนเป็นตัว แต่ว่ามันมามืดอยู่ในจิต เมื่อมันมืดอยู่ในจิตก็ทำให้จิตเป็นกิเลส

ถ้าเรากำหนดรู้ลงไป รู้จริง เห็นจริงขึ้นมาแล้ว สิ่งที่เราจะยึดจะถือสำคัญมั่นหมายหลงใหลมัวเมาก็จะหายไป ไม่มีเยื่อหน่ายเหมือนกันกับน้ำลายที่อยู่ในปากของเรา เป็นสิ่งที่ไม่ควรบริโภค เราก็ต้องบ้วนทิ้งเพราะไม่เป็นสิ่งที่เอา เป็นสิ่งที่ควรละทิ้ง ถ้าจะพูดหยาบ ๆ ก็เหมือนกันกับ อุจจาระ ปัสสาวะของเราซึ่งมีอยู่ในท้องของเรา เรารู้ว่ามันเป็นของโสโครกสกปรก เราก็ถ่ายออกไป ถ่ายเสร็จแล้วไม่มีใครที่จะปรารถนาเอา ไม่มีใครที่ไปยินดี ไปรักไปใคร่มัน มีแต่จะทิ้งไปได้ไกลเท่าใดเรายิ่งดี

ฉันใด กิเลสที่มันทำให้รักให้ใคร่ก็เช่นเดียวกัน เราเห็นว่ามันเป็นของไม่ดีแล้วย่อมไม่ปรารถนาเอา ในรูปร่างกายของเราเป็นของที่เต็มไปด้วยความโสโครกสกปรกน่าเกลียด เราก็พิจารณาจนให้เห็นว่ามันเป็นของน่าเกลียดขึ้นมารู้เห็นจริง ๆ แล้วเราจะปรารถนาเอาอย่างไร เพราะเรามองเห็นในจิตของเรา เราสลัดความยึดความถือที่มีอยู่ในจิตออกไป ไม่ให้มี ไม่ให้ยินดี ไม่ให้รักใคร่ ต้องกำหนดต้องพิจารณาลงไปอย่างนี้ ในหลักปฏิบัติจึงไม่หนีจากกายของเรา กายเป็นฐานทัพเป็นสมรภูมิ ที่เราจะต้องต่อต้าน กับกิเลสของเราจิตค้นอยู่ที่กายของเรานี้ ค้นไปค้นมารู้ไม่รู้ก็ต้องค้น ค้นเอาจนมันเห็นขึ้นมา จึงจะได้เบื่อหน่ายจึงจะได้สลดสังเวช แล้วจิตใจของเราจึงจะเดินเข้าสู่ โลกุตรภูมิ ให้เราเดินไป ผู้ที่ไม่ประมาท มีความตั้งใจประพฤติปฏิบัติได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติใกล้พระนิพพาน ถึงจะยังละไม่ได้ แต่ก็เป็นหนทางที่เราเดินไปแล้ว เราเดินไปได้เท่าใด ระยะข้างหน้าก็ใกล้เข้าไปทุกทีทุกที เพราะเราไม่ประมาท อย่างพระสาวกทั้งหลายที่ท่านบำเพ็ญมา ได้เจริญมาโดยลำดับ ทุกภพทุกชาติที่ท่านเกิดแล้วเกิดอีกนั้น ไม่ได้ประมาท ความตรัสรู้มรรคผลของท่านก็ใกล้เข้ามาโดยลำดับ อย่างอุทาหรณ์เรื่องกระต่ายแข่งกับเต่า เต่าขาสั้นเดินช้าแต่มีความพยายาม กระต่ายรู้ว่าฝีเท้าของตนเร็วก็ประมาท นอนอยู่อย่างสบาย แต่ว่าในที่สุดก็ถึงจุดหมายปลายทางทีหลังเต่า เพราะความประมาท ความประมาทเป็นอันตราย เป็นทางแห่งความพินาศฉิบหาย

เราจึงให้ตั้งใจพยายามทำไปเรื่อย ๆ ทุกวันทุกคืนหาโอกาสหาเวลาที่จะประกอบภาวนาของเราไว้ ตั้งใจไว้อยู่เสมอ คบค้าสมาคมในพวกปฏิบัติด้วยกัน เราก็จะได้ศึกษาหารือปฏิบัติไป ใครได้น้อยได้มากก็ดึงกันไป ชวนกันไป

ในทางปฏิบัติ ถ้าเราไปปล่อยทิ้งประมาท ก็เหมือนกันกับเรานั่งอยู่ในเรือ ไม่ถ่อไม่พายปล่อยเรืออยู่อย่างนั้น เรือก็ต้องไหลลงไปตามกระแสน้ำ กิเลสทั้งหลายก็เหมือนกันกับกระแสน้ำที่ไหล ถ้าประมาทตัวของเรานี้จะถอยลงไปหาระดับต่ำ เราจึงพยายามทำอยู่เสมอ เหมือนกันกับพายเรือ เราพายไปไม่หยุด แล้วความก้าวหน้าของเราจึงจะมี ถ้าเราหยุด นั่นคือความถอย เพราะกิเลสทั้งหลายจะต้องผลักดันอยู่ ความผลักดันของกิเลสจะทำให้เราเป็นคนถอยลงต่ำ ความก้าวหน้าเลยไม่มี จึงให้พยายามทำไป จะรู้จะเห็น จิตจะรวมหรือไม่รวมก็ให้พยายามไป เราสร้างความเพียรของเรา ไม่ท้อไม่ถอย ความก้าวหน้าของเราจึงจะมี จึงจะถึงที่สุดในวันหนึ่งข้างหน้าของเรา ไม่ได้ชาตินี้ชาติต่อไป เอาอุปนิสัยที่ได้พยายามนี้ ก็จะทำให้เราได้บำเพ็ญต่อไปอีก ไม่ได้ลืมไม่ได้หลง กุศลวาสนานี้จะตักเตือนให้เราเป็นคนที่มีความรู้สึกสำนึกตัวขึ้นมาแต่ละภพ แต่ละชาตินั้น ได้ทำความดีได้ทำความพากเพียรไปต่อไปอีก ความก้าวหน้าก็จะมีจึงให้ตั้งใจด้วยความสัตย์ความจริงมั่นคงในข้อปฏิบัติไว้เราจึงจะได้ก้าวไป ความต้องการของเราก็อยากจะให้มันหลุดมันพ้น แต่ว่ามันยังไม่พร้อม เมื่อมันยังไม่พร้อมก็ยังไม่ได้

ฉะนั้น เราจึงบำเพ็ญไป สร้างความพร้อม ในความเพียรของเรา ตลอดถึงกุศลวาสนาแล้วมันก็จะค่อยก้าวไป เพราะเป็นผู้ที่ไม่ประมาท จึงให้ตั้งอกตั้งใจบำเพ็ญความพากความเพียรของเราด้วยความไม่ประมาท ดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นการอธิบายธรรมะในวันนี้จึงขอยุติเพียงแค่นี้

บ ท ส่ ง ท้ า ย

นับแต่วันที่ ท่านเจ้าคุณ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ถึงมรณภาพด้วยอุปัทเหตุ เมื่อวันอาทิตย์ที่ 27 เมษายน 2523 เวลา 13.57 น. ที่คลองหลวง จังหวัดปทุมธานี นั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายา ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายท่านอาจารย์วัน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ ทั้งแต่วันที่ 27 เมษายน 2523 ถึงวันที่ 4 พฤษภาคม 2523 แลทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ รับศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ตลอดไปจนถึงวันพระราชทานเพลิง ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

เจ้าพระคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วาสนมหาเถร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายแด่ท่านอาจารย์วัน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ แลทรงพระเมตตาประทานพระโอวาท ที่ให้พิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ เหล่าคณะศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ขอกราบใต้ฝ่าพระบาทที่ทรงพระเมตตาเป็นอย่างสูงยิ่ง

ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี แลองคมนตรี ตลอดถึงคณะรัฐมนตรี ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ศิษยานุศิษย์ ญาติ ได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลถวายแด่ท่านอาจารย์วัน แลช่วยเหลือในกิจการที่เกี่ยวกับการศพนับแต่วันมรณภาพ จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ คณะสงฆ์วัดถ้ำอภัยคำรงธรรม และคณะญาติรู้สึกซาบซึ้งและขออนุโมทนาสาธุการในกุศลที่ทุกท่าน ทุกฝ่ายได้ร่วมกันจัดเป็นปัตติทานมัย

และโดยเฉพาะเจ้าพระคุณ สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าพระคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ตลอดถึงคณะสงฆ์ทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้อง ได้ช่วยภารกิจเกี่ยวกับการศพตั้งแต่ต้นจนถึงวันพระราชทานเพลิง จึงขอกราบขอบพระเดชพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างยิ่ง

ในการทำหนังสือเพื่อโดยเสด็จพระราชกุศล ออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯจัดให้มีขึ้นในวันที่ 25 เมษายน 2524 ณ วัดถ้ำอภัยคำรงธรรม ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร ครั้งนี้ นับว่าได้รับความร่วมมือร่วมใจ จากคณะศิษยานุศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือในท่านพระอาจารย์วัน อุตฺตโม เป็นอย่างดี

เนื้อหาสาระในหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้ เป็นผลงานของท่านพระอาจารย์วัน อุตฺตโม แทบทั้งหมด ซึ่งท่านได้บันทึกไว้เอง และได้นำเอาลายมือของท่านมาลงไว้เพื่อให้ศิษยานุศิษย์มีไว้เป็นที่ระลึก ส่วนพระธรรมเทศนาของท่านได้ถอดจากเทปบันทึกเสียงและนำเอามาลงเป็นบางส่วน ที่เหลือจะได้นำมาพิมพ์ในโอกาสอันควร การทำหนังสือครั้งนี้ คณะกรรมการจัดทำหนังสือได้พยายามจัดทำเต็มความสามารถ เพื่อเป็นการบูชาพระคุณของท่านอาจารย์ หากจะพึงมีการขาดตกบกพร่องก็คงเป็นความผิดของคณะกรรมการที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากท่านผู้อ่านท่านใดพบเห็นความไม่เหมาะสม ผิดพลาดประการใด ขอความกรุณาทักท้วงไปยังคณะกรรมการ เพื่อจะได้แก้ไขในโอกาสต่อไป

ประการสุดท้ายหากจะพึงมีความดีใด ๆ อันเกิดจากการทำหนังสืออนุสรณ์ครั้งนี้ คณะกรรมการขอน้อมบูชาพระคุณของท่านพระอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว แม้นว่าท่านพระอาจารย์สถิตย์อยู่ ณ ภพภูมิใด จงได้อนุโมทนาส่วนกุศล ที่คณะศิษย์ทั้งหลายได้กระทำอุทิศในครั้งนี้ ด้วยอำนาจแห่งปัตตานุโมทนามัย หากตกทุกข์ ขอให้พ้นจากทุกข์ หากได้รับความสุขแล้ว ก็ขอให้ได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ.

พระปริยัติสารสุธี

ในนาม คณะกรรมการจัดทำหนังสืออนุสรณ์

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์ 1030/8-9 ถนนนครไชยศรี ดุสิต กรุงเทพฯ
โทร. 2412862 นายประวิทย์ มาสกุลรัตน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2524